

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردین ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year, No. 1 (Serial No. 12)
April 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۲۰ ریال

ايچىندە كىلەر

(فهرست)

صفحة

- ۱- تېرېز، آدلى بېرشعر: دكتور حميد نطقى ۳
- ۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بېرباخيش (۱۰): دكتور جواد هيئت ۱۲
- ۳- محمدعلى خان تربيت تېرېزى: صمد سردارنيا ۲۳
- ۴- آذربايجان بؤيوكلى (مهستى واونون رباغىلىرى): پرفسور بېگدلى، خليل يوسفلى ۲۹
- ۵- آتالار سۆزى-مىثلر: توپلايان على اصغر خرم ۳۵
- ۶- خلق شاعرى سهند: گنجعلى صباحى ۳۶
- ۷- سهند آدلى بولود شعر: ح-مجيدزاده (ساوالان) ۴۶
- ۸- خاطرەلر: ت. پېرھاشمى ۵۲
- ۹- سهند اولرمى؟ شعر: غلامحسين بېگدلى ۵۴
- ۱۰- اى سهند! شعر: ح-مجيدزاده (ساوالان) ۵۶
- ۱۱- ستارخانين تفنگى شعر: بالاش آذراوغلى ۵۸
- ۱۲- تفسيرالبیان ترکی: آیت الله عبدالله مجتهدى ۵۹
- ۱۳- ايكى شعر: س- نور آذر، غ- آب نار ۶۲
- ۱۴- كتابچىلاردا: د-ح-ن ۶۳

وارلىق

تحت نظر هيئت تحريريه

صاحب امتياز و مدير: دكتور جواد هيئت

محل اداره: تهران، خيابان مصدق، كوچه بيدى شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۵ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ كاويان - ميدان بهارستان

ئۇلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

وارليق

ايلىق تور كچه و فارسجا فرهنگى نشرىه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

ايكىنچى ايل صايبى ۱ (آرديجيل صايبى ۱۲)
سال دوم شماره ۱ (شماره مسلسل ۱۲)

فروردين ۱۳۵۹

تبريز

دكتور حميد نطقى

چئويرديم صحيفه لرى بير بير،

بير دن، غافلگير

اولدوم.

افتخارلا سئوينجمله دولدوم.

بير تصويرده تبريزيم،

اون آلتينجى عصر ده كى حاليله،

هئچ گورمه ديگيميز جلاليله،

قارشىما چيخدى!

ميدان چايى ميزدى، گورولتويلا، آخيب- گئدن

تام يئددى كورپودن.

شهرىمين هر يانى ديواردى،

دورد سمته، دورد قاپيسى، واردى.

گوركملى مين بير بنا،

باغلارلا، باغچالارلا، سوسلنميش.

شهرىم، صانكى مين بير گئجه دن بير رۇيا،

اؤگونهرك، عئينالى يا سؤي كئميش؛

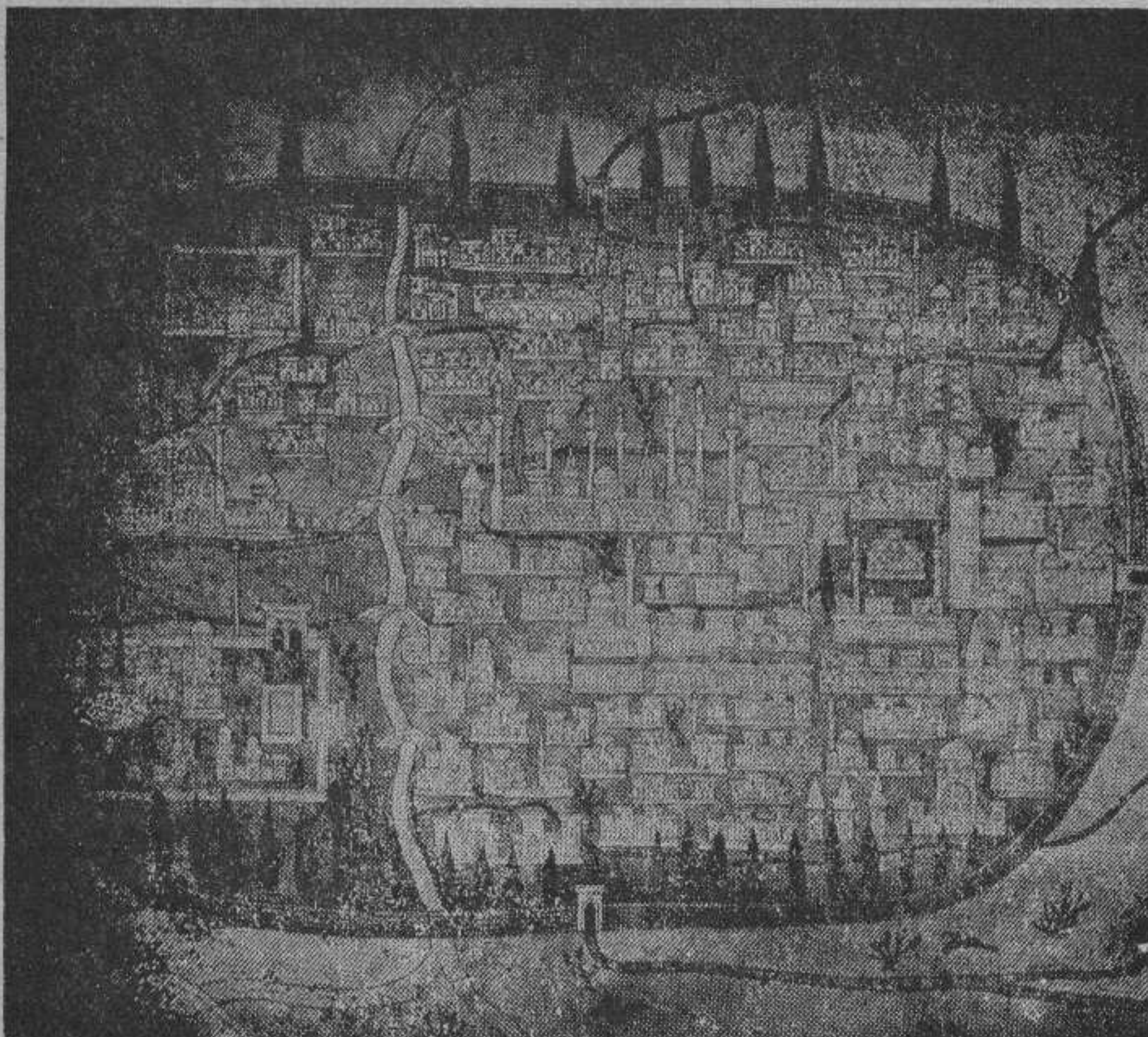
و يانيندا، بير يازى واردى،

اوخودوم كؤگسوم قاباردى،

هر سؤزى مين افتخاردى.

دئىيردى كە: عزيزىم،
دوغما تىبرىزىم،
اۈچ مەين ايلدن يادگاردى!
مىلا

عيسى مەسىح دن
۷۱۴ ايل قاباق

تىبرىزىن ۱۶ - نىجى عصرە عايد خرىطەسى

ايكىنچى «سارغون» ون جلد و قىوراق
قوشونونون، گلدىگىندە،
«تاروئى» يا خود «تارماكىس» آدلانان
شەرىمىن ايچىندە،
صنعت، بىرگونش كىمى، پارلاردى.
و صونرا، نە آجى قدر:

میلاددان یئددی عصر اولدن،

یئددی عصر کئچمه قدر،

یاد ائللرین،

خائن اللرین،

اشغال ولوله سینه؛

قارا ایللرین،

سئل و زلزله سینه

گرفتار ایدی.

اوره کلره غم دولدی.

تبریز بیر کور کند اولدی

بوئا رغماً هر گیز

بو کولمه دی بئلمیز.

اونونجی عصرده

ده

تبریز،

گورکملی، شانلی،

آدلی-صانلی،

بیر شهر دئییه کئچدی دفتره.

یاییلدی شهرتی غربه، شرقه، هر یثره.

و پارلادی «ائلدنیز»...

.....

سونرا موغوللار گلدی،

شهر خلقی، ارمغانلا، قوربانلا،

تهلکه نی صوودولار.

قاپی یا دایانمیش بلانی قوودولار.

سونرا... گئنه پارلاق گونلردی:

شهریمیز آباقان

و ایلخان

پایتختی مقامینا یوکسلدی.

غازان خانلار،

سلطان محمد، ابوسعید سلطانلار

زمانىندا بو ديار، چوخ شهرتلى بىر يىردى.
۸۰۰ مېن انسانلى،

ان مدنى، وارلى، قدرتلى، شانلى،
زورلى، زىنگىن، هنرلى شهردى.
بو زامانلار
بئىلانكى دا

۷۰۰۰ طلبه لى، ۴۵۰ اوستادلى،
«ربع رشيدى» آدلى،
عالى مکتب تىكىلدى.
اورادا، اورانين كتابلىغى ايچىندە،

۶۰ مېن جلد کتاب واردى.

مېن لىرجه عملە،

بویا خاننا، كاغاذ، پارچا فابرىكىندە.

سحر- آخشام چالىشاردى.

آجى چايىن قىراغىندا،

شام غازانين چىمىندە باغىندا،

آچىلدى بۇيوك رسد خاننا؛

و آدى سانى يايىلدى هر يانا.

شهرىمىز شرقىن اينجىسى اولدى.

كروانسارالارى، دۇرد طرفدن گلن،

و جور به جور مال گتىرن،

صايىسىز كروانلارلا دولدى.

غازان خانين، مقبرەسى، مزارى،

عليشاهىن مسجدى، اركى، شهرىن بۇيوك بازارى،

بازادا مظفريه خانى،

و گوگ مسجد، معبدلرىن ان اولوسى، گۈزلى،

بوى آتدى

شهرىمىز بىلىگىن و مدىتىن ان اوستون نمونهسىن ياراتدى.

كروانلارنىن توتدوغى ايز،

بىزىم قاپىمىز چاتاردى.

اونلارغا بازار، يوزلىرجه كروانسارا، حمام و مسجدىمىز

مىن لرجه ائويمىز، باغىمىز و باغچامىز باردى...
تيمور و اولادىنىن آخىن-آخىن يورومەسى،
وصنعت سورگونۇدە ياشايشىن اپرىمەسى، چورومەسى،
آرخا-آرخا زلزەلەر و بلالار.
و دال-دالا يىخىنتىلار، استىلالار،
باھارىمىزى سولدوردى...
بىلە جە دە دوام ائتدى تارىخىمىز،
حادىئەلەر واقەلەرگونوموزى،
كۆنلوموزى،
گاہ غصە يىلە، گاہ شادلىقلا دولدوردى.
بىز، هم گولدوك هم آغلادىق.
اما هر وقت-آمانسىز ياغى دشمنىن،
يوردموزا قصد ائدەنىن،
آخردە گۆزون داغلادىق.

ايل، ۱۵۰۲ اولدى.
اۆلكە مىزىن ايگىت، قورخماز، وفالى قهرمان اوغلى
خطائى شاه اسماعيل

سس وئردى خلقىن سسىنە،
صون وئردى شەرىن ياسىنا،
دۇندى يوردونا اوباسىنا.
دىللىردە اولدى داستان
پايتختىمىز،

عزىز تبرىز؛

و اۆلكەمىز،

آذربايجان.

دىرىلدى، دىرچەلدى ايران...
لكن آنجاق يارىم عصر سوردى بو شان، بو شن دوران.
ائىللىرىنىن قدرتىنىن، سئوالىنىن، صورغوسوندىن

قورخان، قاچان،

اۆزكۆكوندىن قوپان سلطان،

يانىنداكى يالتاقلارلا،
آلچاقلارلا،

يوردلارنى ترك ائتدىلر؛
و اصفهاندا گتدىلر.

و ۱۵۷۱ دە،

يعنى دوز،

اوچ يوز

ايل-پارىس قوممونوندىن قاباق،

تبريزده رنجبر-ايشچى

ظلمه، آرتىق يىتەر، دئدى.

الينده بايراق،

آزادلىغى داددى.

گرچه آجدى؛ سئوينىردى، چونكه آزاددى!

عثمانلى-صفوى صاواشى يانغىن دان، طاعون دان اولدى بتر.

۱۵۸۵ دە ياشادىردى اولمه دىريل-آنجاقتا اوتوز قىرق مىن نفر!

لكن بو فىرطينادا دا چؤكمهدى او طاغىمىز،

سؤنمهدى او جاغىمىز؛

اون يىددىنجى عصرىن يارىسىندا،

آلويلار آراسىندا،

تازهدن جانلاندى

بو اولمز سمندر.

باخين، شىرىمىز،

گىنه فجر ايله بوياندى.

شىرىم بو ايشىقلى چاغىندا،

بىسله يىردى ۶۰۰ مىن تبريزلىنى محبت قوجاغىندا.

تبريز آياقتا داغ كىمى دوروردى.

كهنه شىرىن قلى بورادا ووروردى.

قارا ايللر گىنه قاپىمىزى چالدى.

۱۷۲۱ زلزلهسى، اولكهمه هاراي سالدى.

۸۰ مىن انسان،

گتدى قوربان.

دۇرد ايل كئچمەدن، گىننە عثمانلى صاواشى!
قان تر، وگۇز ياشى،
دۇگوش، يىغما،

استيلا...

۳۰ مېن كىشى كئچىرىلدى قىلىنچدان،
اىولر يىخىلدى طالاندى، خرمنلر ياندى...
ائله چۇكدوك، قاراتلىقلارا بوروندوك
و دوشدوك كە، تېرىز خانلىغى گىلانا باغلاندى...
بئله جە يوز ايل سوروندوك.
اما، يواش يواش فكرلر آيدىنلاندى.
عصرىمىزىن عرفەسىندە گرچە شەرىمىز دە آز چوخ بىر شئىلر واردى؛
گىتە دە عرصە انسانلارا داردى.
اۆلكەمىز دە حاكم ابدى قىشدى.
راحات قاچمىشدى؛
ذلت آرتمىشدى.

عدالت، يادلاردان چىخمىش بىر رۇيا؛
آزادلىق، وهم دە ياشايان عنقا؛
مساوات، منطقە صىغماز خيالدى.
هئىچ كىمسە خانلاردان سوروشماز حساب.
ياشايش، بىتمە يىن اضطراب،
ترقى، بىر فرض محالدى.

بىردن بىرە ساعت چالدى!
دۇرد يانى يانغىن آلدى.
ايگىتلر، مردلر، مچاهدلر
خلقىن سسىنە سس وئردىلر.
ستارخانين بايراغى اقلرىمىزى ساردى.
قلىلر ايشىق،
دیزلر قىيىم؛
حسىن باغوانلار،

حيدر عموغلولار، باقرخانلار،
و صف صف آدسىز قهرمانلار،

حریتین اوغروندا ساواشیدیلار چالیشدیلار؛
قان تۆكوب جان وئردیلر...
بئلهجه ده عصیانلاردا،

طوفانلاردا،

میدانلاردا

قازانیلان بۆيوك ظفر،

اولدی تهراندا اگلەشن،

مفتە بییهن، یالان دئیەن،

تولکولرین قماریندا،

هوا

هدر!

قییدی آخر، شیخ محمدە خیانتین قارا الی.

خیابانی، شهید اولوب آرامیزدان گئدهلی.

بختیمیز یاتدی؛

اولدوزوموز باتدی.

قسمتیمیز کابوس، اولوم، سورگون، قانلی استبداددی.

وار یوخومی تالاییب، سیندیردیلار بئلیمی.

اللی دؤرد ایل بویونجا،

باغلادیلار دیلیمی.

و هئچ ده اوتانمادان،

ائلیمه بهتان دئدیلر،

دیلمه یامان دئدیلر،

وارلیغینی دان دئدیلر،

یالانا آلدان دئدیلر...

.....

لکن شهریم، او صونسوز وحشتلردن سیلکیندی

۲۹ بهمن ده،

فجر الیله،

قارانلیق

افقلردن سیلیندی.

و بیر ایل کئچمه‌دی که،
انقلاب گونش کیمی،
قاراندیغا صون وئردی.

بیزه باهار کئتردی.
گئنه، امید بوداغی غنچه‌لندی گول آچدی؛
گئنه گوزل تبریزیم سؤزه گلدی دیل آچدی.

تهران فروردین ۱۳۵۹

بو شعری باکی دا چیخان آذربایجان «بیلیک» جمعیتینین آیلیق علمی-کوتله‌وی ژورنالی «علم و حیات»ین ۱۹۷۹ ایلین ۹-جی صاییسینی ورقله‌دیگیمده بیزدن بیره قارشیلاشدیغیم تبریزین ۱۶-نجی عصره عاید بیر خریطه‌سی و شهریمیزین تاریخی حقیقنده یازیلیمیش مقاله‌نین وئردیگی انطباعلا یازدیم. ۵۱-نجی مصراعدا آدی کئچن شخصیت بیلدیگینیز کیمی ائلدنیز یا خود ایلدگز ایتاییگلر و صونرالار پهلوانلیلار دئیلن ائلدنیزلی لر سلسله‌سینین قوروجوسی در؛ بو ذات ۸۶۵ هجری (۱۱۷۲ میلادی)ده وفات ائتمیشدیر.

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۰)

یازان: دکتر جواد هیئت

۲۰- اینجی عصرده آذربایجان ادبیات تاریخینی شمالدا و جنوبدا آیری آیری مطالعه اتمک لازیمدیر

۱- ۲۰- اینجی عصر شمالی آذربایجاندا فرهنگ و مدنیت باخیمیندان ترقی و غربی لشمه دؤریدیر.

بو عصرده کی ادبیاتی ایکی دؤره یه آیرماق لازیمدیر: ۱- بیرینجی سی شوروی رژیمیندن قاباخکی دؤره یعنی بو عصرین باشیندان ۱۹۲۰ یه قدر اولان ادبیات.

۲- ایکنجی دؤرسوویت حکومتی آذربایجاندا ایش باشینا کئچدیکدن صونرا عمله گلن ادبیات و یا سوویت ادبیاتی.

بیرینجی دؤره ادبیاتی ۱۹۰۵ دن صونرا یعنی روسیا بیرینجی انقلابیندان صونرا، ینی بیر خیز و انکشاف تاپمیش و ۱۹۱۸ ده تشکیل تاپان و ۱۹۲۰ یه قدر دوام ائدن مساوات حکومتی زمانیندا دوام ائتمیشدیر. ۱۹۰۵ دن اولکی ایللر ادبی جریانلار ۱۹- اینجی عصرین صون ایللرینده کی جریانلارین دوامی اولموشدور.

۱- بیرینجی دؤره- (۱۹۲۰-۱۹۰۵):

۱۹۰۵ ده روسیه ژاپونندان شکست یئدیکدن صونرا روسیه ده اولان انقلابین نتیجه سینده تزار رژیمین تضييق و خفقانی موقت بیر زمان ایچون خفیفله دی. بو صیرا دا آذری جمعیتی نین اجتماعی و اقتصادی بنیه سینه تجارت و صنایع کاپیتالیزمی انکشاف

اٹمیش و باکو نفت صنایعینده آذری سرمایہ سی مهم بیریشراشغال اٹمیشدی. مهم بیر قسمی روس مدرسه لرینده و بیر قسمی دا استانبول دا تحصیل اٹمیش و غرب فرهنگ و مدانیته آشنا اولموش منور و مترقی گنجلر، آذری بورژوازی سی و زنگین لری نین کمگیله آذری تورک و مسلمان جمعیتی نین باشینا کچیپ اونو قیصا بیر زماندا تشکیلاتلاندیردیلار، خیریہ جمعیتلری و تدریس دیلی تورکجه اولان مدرسه لر قوردولار، مطبعه لر، روزنامه لر و مجله لر تاسیس ائتدیلر.

بو فعالیت لرین مهم مرکزی باکی ایدی ۱۸۸۷ ده ایلك دفعه اولاراق معلم حبیب محمود بیگین تشبیله (اقدام ایله) آچیلان روس-مسلمان مکتبینه ۴۲ محصل واریدی. ۱۹۱۳ ده اصول جدید دئیلن اروپا سیستملی مکتبلرین صایسی باکیده دو قمتوزاچیخمیشدی آیریجا ۸ روس-تورک قیز مکتبی ده آچیلیمیشدی. مکتبلر ده آنادیلی مهم درس لر صیراسینا کچمیشدی. ایلك تورکجه الفبا درسی کتابی (وطن دیلی) ۱۹۱۰ دا بوراخیلمیشدی. ینی نسله آخوندزاده، واقف و سیدعظیمین اثر لریندن نمونه لر وئر یلیردی.

تازا ائسمگه باشلایان آزادلیق هوا سیندا هر کس سیاستله علاقه لیر و غزته و ژورنال (مجله) اوخوماغا باشلادی. آز بیر زمان ایچری سینده مختلف غزت و مجله لر چیخدی و هر بیر عده منورلری اؤز اطرافینا توپلاماغا موفق اولدی. بو دؤره ده بیر طرفدن روس حاکمیتی و تحکمی، دیگر طرفدن تزار دستگاهی نین حمایه ائتدیگی مسیحی اقلیتلر ده کی ترقی و تکامل و بو وضعین مسلمان آذری لرین منفعتلرینی تهدید ائتمه سی آذری تورکلری نین تمام طبقاتیندا بیر اویانما وجوده کتیرمیشدی. بو وضعیت ۱۹۰۵ ده تزار حکومتی تحریکیله ارمنی لرین باکی یا هجوم و قیرقینیندان صونرا داها دا شدتلندی. ۱۹- اینجی عصرده میرزا فتحعلی آخوندزاده و خلف لری غرب مدنیته تاثیر آلتیندا اسکی یاشاییش تلقی سینی و ایران فرهنگی نین نفوذونو آرادان آپارماغا چالیشدیلار؛ لکن بو دؤره ده یالنیز ایران تاثیر لرینه و ارتجاع عنصر لارینا قارشى ده گیل روس فرهنگی نین و روس کاپیتالیزمی نین تحکونه و دیگر مسیحی عنصر لرین رقابتینه قارشى دا تشکیلاتلانا ما، آذری تورکلیگین متشکل بیر قوت حالینه کتیرمک و دیگر تورکلرله مشترک-مستقل بیر فرهنگ یاراتماق ایسته یین شعورلو بیر بورژوازی نین فعالیتی گوژه چارپیردی. کریمه ده اسماعیل قاسپیرالی نین چیخاردیغی ترجمان غزته سی نین شعاری اولان (دیله، فکرده، ایشده بیرلیک) دستور و بوتون تورک اولکه لرینده اولدوغو کیمی آذربایجاندا بیر چوق گنجلرین توجهینی تورکیه یه جلب ائتمیشدی؛ لکن آذری تورکلرینده عصر لرجه حاکم اولان شیعه-ایران تاثیر ایله ایرانا نسبت علاقه حسی آرادان گئتمه میشدی. بوندان باشقا اسلام عالمینده فکر و ایش بیرلیگی ده مخصوصاً سید جمال الدین امده آبادی نین انقلابچی جریانین تاثیرله بو ینی نسلده موجود ایدی.

لكن بوتمايل وعلاقه لره رغبماً، ايراندا قاجارلارين، توركيه ده عبدالحميدين مستبد و مرتجع اداره لري آذرى گنجليگى ايچون اميد وئريجي ده گيلدى. ۱۹۰۸ ده توركيه ده مشروطه انقلابى و مخصوصاً بالكان حريندن صونرا قوتلەنن مليت چيلىك و آزادليق جريانلاري آذرى گنجلرينى ينى دن توركيه يه متوجه ائتدى. وضعيتين بوشكلده انكشافينا احمد آقا اوغلو و على بيگ حسين زاده و اونلارين همفكر يولداشلاري دا يارديم ائتديلر. احمد آقا اوغلو فرانسده تهصيل ائتميش و پاريسده ژون تورك (Jeuns turc) دئيلن عثمانلى انقلابچى لار يلا ياخيندان تانيش اولموشدى.

على بيگ حسين زاده استانبولدا طب فاكولته سيني بيتيرميش و تورك يونان حرينه شركت ائتميشدى. على بيگ حسين زاده احمد آقا اوغلو ايله برابر ۱۹۰۵ تموز آيندا **حيات** غزته سيني چيخارماغا باشلاديلار. غزته حاجى زين العابدين تقى يفين مادي يارديمي و على مردان بيگ توپچى باشى نين مديريتى ايله ايشه باشلادى و آزبيري زماندا بير عده منورى اطرافينا توپلادى. عمرى قيصا اولان حيات غزته سى باغلانينجا احمد آقا اوغلو عيسى بيگ آشور بيگلى نين پسويله **ارشاد** غزتى نى و على بيگ حسين زاده ده ۱۹۰۶ دا **فيوضات** مجله سيني چيخارديلار.

ارشادين اطرافيندا توپلانانلار آراسيندا **محمد امين رسول زاده**، **دكتور يمان نريمانوف** (صونرادان شوروى زمانيندا آذربايجان رئيس جمهورى اولموشدور) **عزيز بيگ حاجى بيگ اوف** (مشهور كومپوزيتور) كيمي شخصيتلر وار ايدى. فيوضاتچى لاردا **احمد كمال**، **صبرى عيوض**، **زردابى**، **محمد هادى**، شامل **جليل زاده** كيمي توركيه چيلىك طرفدارلاريني اطرافيندا توپلاميشديلار. بونلاردان باشقا ۱۹۰۶ دا جليل محمد قليزاده طرفيندن **ملانصر الدين** چيخماغا باشلادى، ملانصر الدين آذربايجان مفكوره سيني منيمسه ميش و خلقين دليله يازيلان طنز و هجو غزتى اولوب ديگر غزته و مجله لردن چوق-چوق داها نفوذلو و اوزون عمرلى اولموش و آذربايجاندا سواى ايران، توركيه و ديگر ياخين شرق اولكه لرينده ده اوخونوردى.

فيوضات و فيوضاتچيلار: دكتور على بيگ حسين زاده طرفيندن نشر ائديلن فيوضات مجله سى آذرى ادبياتى نين تكامل تاريخينده درين بير ايزبور اخميشدير. على بيگ حسين زاده بؤيوك بير شاعر اولماديغي حالدا حقيقى بير هنرمند ايدى، توركيه شاعر لريندن عبدالحق حامد و توفيق فكرتسه و استانبول لهجه سينه حيرانيدى و بو لهجه نى قفقاز توركلرى آراسيندا ادبى لهجه اولاراق يايماق ويئنى آذرى ادبياتى نى بو لهجه اوزه رينه قورماق ايستيردى.

فيوضات جريانينا صونرادان محمد هادى، حسين جاويد كيمي ايده آليست و مليت چى شاعر لرده قاتيلديلار.

فیوضات جریانی تور کیه ادبیاتی تاثیر یله شعرده وجوده گتیردیگی تازالیقارلا کلاسیک ادبیاتین نفوذونا قطعی بیر ضربه ووردی. ایده ئولوژی باخیمدان **تور کلوک، اسلام و غربلی لشمک** پرنسیپلرینه باغلیدی و اسلام اعتقادلی، فرنگ فکری و اوروپا قیانتلی اولماغی تبلیغ ائدیردی.

بومجله ده شکسپیر، شیلمین اثرلریندن ترجمه لر، بؤیوک روس یازیچیسی **تولستوی** و بؤیوک عالم مندلیفون حیات و فعالیتینه حصر اولونموش مقاله لر چیخیردی. عین حالدا مصر، ایران و بوتون مسلمان مملکتلرده کی منور، روحانیلر، مدرسه لر حقیقده معلومات وئرلیردی بوژورنال (مجله) ۱۹۰۶ نوامبریندان ۱۹۰۷ اکتبروناقدر ۳۲ نمره چیخمیش و صونرا باغلا نیشدیر.

فیوضات جریانی آذری ادبیاتینا یئنی بیر لهجه، شعر و ایده ئولوژی گتیردیگی حالدا اونون فعالیتی منور طبقه نین محدود بیر زمره سینه منحصر قالدی و گنیش خلق طبقه لری آراسینا یاییلامادی.

آخوندزاده مکتبی - آخوندزاده مکتبینه صادق قالان بؤیوک خلق زومره سی مخصوصاً نثر نوع لرینده یئنی تآتر، رومان و کیچیک حکایه یازماقدا اون دوققوز ینجی عصر دن بری گن عنعنه یی تعقیب ائدیلمیش؛ و خلق حیات و معیشتیندن آلینمیش موضوعلاری خلق دیلیله یازماقدا اصرار ائیلهدیلر.

بونلاردیل مسئله سینده فیوضاتچیلارا شدتله هجوم ائدیردیلر. اونلارین عقیده سینه گوره عثمانلی لهجه سی یابانجی (اجنبی) کلمه لر ایله دولو مصنوعی و آغیر بیر دیلدی و آذری خلقی تورک اولماقلا برابر بودیل ایله یازیلان شعر و متنلری آنلیا مازدی؛ بونون ایچون آخوندزاده نین آچدیغی یولدا دوام ائتمک ویئنی آذری ادبیاتی نی خلق دیلی اوزهرینه قورماق لازیمدی. البته بو تنقیدلر دوغرو اییدی لکن اوزامانکی آذری تورکجه سی ده ادبی شکلده یازیلاندا خلق تورکجه سیندن آرتیق فارسجا یا بنزه من قاریشیق بیر دیل اییدی، بونونلا بئله فیوضاتچیلاردا گن گنده داها ساده و تمیز تورکجه ایله یازماغا باشلادیلار چونکه بوزامانلار (۱۹۱۸-۱۹۱۲) تورکیه ده ده دیلده و ادبیاتدا ملی لشدیرمه جریانی قوتلنمیشدی.

آخوندزاده مکتبینی تعقیب ائدنلردن **دکتر نریمان نریمانوف**، **جلیل محمد**

۱- دکتر نریمان نریمانوف **بهادر و صونا** آدلی اثر یله آذری ادبیاتی نین ایلك مهم رومانی نی یازمیش، بوندان باشقا نادر شاهین رومانی و مکتب ایچون آنادیلینده کتابین مولفی دیر. شوروی رژیمینده ده آذربایجانین ایلك جمهور رئیس اولموشدور. مزاری مسکودا قیزیل میداندا اون ایکی سوویت بؤیوک لری آراسیندادیر.

قلیزاده و سلطان مجیدغنی زاده و تآثر ادبیاتی ساحه سینده نجف بیگ وزیرلی و عبدالرحیم بیگ حق وئردی بودوره ده ده فعالیتلرینه دوام ائتمیشلر و خلق اوزه رینده فیوضاتچی لاردان داها چوق موثر اولموشلار.

بودوره ده آذربایجان تآثر صحنه سینده چوق قیمتلی آرتیستلر چیخمیش و عزیز حاجی بیگ اوف کیمی کومپوزیتور یتیشمیشدیر. عزیز حاجی بیگ افون بسته لیه دیگی اوپرا و اوپرتلر (آرشین مال آلان) و (او اولماسین بو اولسون) یالینز آذربایجاندا ده گیل بلکه بوتون قفقاز و حتی روسیه ده ده بؤیوک رغبت گؤرموش و بئله جه ده آذربایجان ملی موسیقی سی نین تملی قویولموشدیر.

ره آلیم: ۱ - انقلابی ساتیراویومور (طنز و هجو): ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا آذربایجان ادبیاتیندا مضمون و کیفیت جه بؤیوک ده گیشیکلیک عمله گلدی. شاعر و ادیبلر معیشت موضوعلاریندان اجتماعی-سیاسی موضوعلارا کئچدیله و گونون ضروری مسئله لريله، حاضرکی سیاستله، فعله و کندلی حرکتيله یاشاماغا باشلادیلار. بیر طرفدن کهنه دنیانی، بنؤره سیندن لاخلامیش اولان فئودال مناسبتلری ییخیب داغیتماق، او بیر طرفدن قورتولوش (نجات)، انکشاف، یئنی حیات ایچون پلان و پروگرام و ئرمک وظیفه سینى قارشیسینا قویاران، ادبیاتچیلار کوتله یه مراجعت ائدیله، اونون منافعینی افاده ائتمگه چالیشیدیلار. اونلار اثرلریندن باشقا عملی ایشلری، اجتماعی فعالیتلریله ده مبارزه ده اشتراک ائدیردیله، ج. محمد قلیزاده، ع. صابر، م. سعید اوردوبادی و ع. حق وئردی یف یازیجی اولماقلا برابر مشهور خلق معلمی، بؤیوک مطبوعات خادملری ایدیلر. بو زامان ادبیاتین باشلیجا موضوعو معاصر جمعیتین یاشایشی ایدی نه عاشقانه خلق افسانه لری و نه ده تاریخی قهرمانلیق داستانلاری. بیرینجی دفعه اولراق ادبیاتدا فعله نین حیاتی عکس ائدیردی.

اکینجی نین وحشی جه سینده استثماری و حقوق سوزلوغو، کهنه دنیانین ظاهر آکمدیالاری، اصلینده ایسه فاجعه لری بوتون دهشتی ایله قلمه آلینیردی. ره آلیست یازیچیلار با جاردیقجا یئنی حرکتا اشتراک ائتمگه چالیشیدیلار. ره آلیم بو دؤره ده باشلیجا استقامت و ئرن اسلوب اولموشدی.

بو دؤره ده کی ره آلیم ۱۹- اینجی عصردن فرقلی ایدی. بو زمان آمان سیز تنقید و افشایله برابر ساتیرا چوق یوکسک سویه یه قالخمیشدی و یازیچیلاردا بوسبکه عمومی بیر میل ظهور ائتمیشدی. ادیبلر خلقی ساتیرا ایله یالینز گولدورمگه کفایتلنمیر بلکه اونلاری اویاتماق ایسته بیر دیله.

بونندان باشقا بو عصرین ره آلیست لرینده گولوش ایله ناشی گؤز یاشلاری نین، غضب ایله مرحمتین، سوینج ایله کدرین، کسگین ساتیرا ایله هرین لیریکانین یاناشی انکشاف

ائتدیگینی گوروروك، آذری ادبیاتی نین ان گؤزل خصوصیتلریندن بیرى اولان اومانیزم (انسان پرورلیك) بویول ایله اؤزونو گؤستریردی. صنعتکارلار (هنرمندلر) اجتماعی خسته لیکلری (مرضلری) گؤسترهرك، استثمارچی لاری طفیلی و مرتجع لری افشااندهرك اونلارین داخلی، معنوی نقص و بوشلوقلارینا گولور و عینی حالدا آشاغی طبقه لریین حالینا آغلا بیر دیلار؛ ساتیرا فلسفی سویه یه قالدیریلیمیشدی.

ره آلیزمین بوا اساس جهتلرین **جلیل محمد قلیزاده، عبدالرحیم بیک حقوردی** اف و شاعر علی اکبر صابرین یارادیجیلیغیندا صون درجه یو کسک بیر سویه یه چیخمیشدی بواوچ شخصیت ۲۰-اینجی عصرده شوروی رژیمینه قدر و حتی بیر درجه یه تک شوروی انقلابیندان صونراکی آذری ادبیاتیندا داخلی ان بؤیوک سیمالاردیر؛ دؤرون بوتون اجتماعی-سیاسی حادثه لر و مسئله لری بونلارین صنعت آیناسیندا عکس اولونموشدور.

ملانصرالدین مجله سی اطرافیندا توپلانان یازبیچیلاری، بعضی مؤلفلر فرانسه بؤیوک انقلابینا زمینه حاضر لایان آنسیکلوپدییست لره بنزه تیرلر. حقیقتا بو یازبیچیلار آذری خلقی ایچون اوندان دا آرتیغینی ایفا ائتمیشلر. اساساً ۱۹۰۵ دن ۱۹۲۰ یه قدر اولان دؤری مزاح و ساتیریک ادبیاتین آلتین دؤری (دوران طلائی) آدلاندیرا بیلیریک. بودؤره ده آذربایجاندا بیر چوخ طنز و هجو مجله و روزنامه لری بوراخیلیردی که او جمله دن ملانصرالدین دن باشقا، **طوطی، زنبور، کشکول، مرآت، مشعل، مزه لی، لك لك و شپوری** سایا بیله ریک.

ملانصرالدین بحث ائتدیگی مسئله لر تکجه آذربایجانى علاقه لندیره ن مسئله لر اولما ییب بوتون اورتا شرق و اسلام مملکتلرینی علاقه دار ائدن مسئله لر اولدوغو ایچون تورکجه دانیشیلان هر اولکده بو مجله اوخونور و علاقه ایله تعقیب ائدیلیردی. بو مجله نین یازبیچیلاری بوتون یارادیجیلیقلاری بویونجا «دوزه دوز، اگری یه اگری» دئمیشلر و زور بالیق و حق سیزلیکله مبارزه آپارمیشلار.

جلیل محمد قلیزاده (۱۸۶۸-۱۹۳۲). جلیل محمد قلیزاده آذربایجان ادبیاتیندا ینی بیر مکتب و حتی ینی بیر جیغیر آچمیش بیر یازبیچی دیر. ۱۸۶۸ ده نخبجواندا دوغولموش و ۱۸۸۸ ده معلم مکتبیندن ماذون اولاراق اون ایسل معلمیک ائتمیشدیر. ۱۹۰۴ ده شرق روس غزتینده محررلیگه باشلامیش و ۱۹۰۶ نین آوریل آییندان مشهور ملانصرالدین مجله سینی نشر ائتمیش و ۲۵ ایل اونون رداکتور و اولموشدور. اولاکیچیک حکایه لرله (**پوچتا قوطوسو**) یازبیچیلیق حیاتینا باشلامیش صونرا ان مهم اثرلری، **اؤلور، آنامین کتابی و دانا باش کندی نین مکتبی نی** یازمیشدیر. جلیل بیک اثرلری نین موضوعلارینی معاصر حیاتدان، جانلی ائل معیشتیندن آلمیشدیر. تاریخی موضوعلاردا بیر دانا دا اثر یازمامیشدیر. بؤیوک مشاهده قدرتی اولان بو حقیقت پرست

ادىب ئوزخلقى نىن ياشايشىنى ياخشى بىلىردى. اوھمىشە خلق ايچىندە ياشامىش، خلقىن سوينج و كدرلرلە، عادت و عنعنەلرلە بۇيوشدى. اونون ايلك بۇيوك معلمى خلق ايدى؛ ھم مبارزە قدرتىنى ھم دە الھامىنى خلق دن آلىردى؛ اونا گۇرەدە خلق چىلىق اثرلرى نىن ھم مضمونوھم دە شكىلىندە باشلىجا خصوصىت دىر. محمد قلىزادە نمايشنامە نويس (دراماتورق) اولاراق **اۇلور و انامىن كتابى** اثرلرلە مشھور اولموشدۇر. اون ايل آرا ايلە يازىلان بو اثرلرلر بىرىنچى سى كھنە حياتا، ايكىنچى سى انقلابدان اولكى تازە حياتا حصر اولونموشدۇر.

اۇلور اثرىندە اسكى اعتقاد و اجتماعى مناسبتلر و جھالت نتيجه سىندە شعور سوز بىر كوتلە يە چويرىلمىش عوام، نادان جماعتى گۇستەرىر. فىرىلداقچىلار مذهب آدىنا بو عواملارلر جانينا دالاشمىشلار؛ استىمارچى لار اونلارلرلر امە كلرىنى استىماراندۇر. اوستە لىك اونلارا آغالىق اندىردىلر.

شىخ نصرالە مذهبى، قولدورلوك تفنگىنە چويرمىشدۇر. خراساندان آراس قىراغىنا، نىخجوانا قدر شھر و كندلرى گزىر، «معجز» گۇستىرىب سۇزدە حضرت محمد امتىنە خدمت اندىر، بو «معجز» لرى گۇرەن يوخدوراما ايناناماغا داكىمسە حقلى دئىلدۇر. شىخ نصرالە قىرستاندا اھالى دن «دىرىلمە سىنى اىستە دىگىنىز اۇلورلرلرلر زىن آدلارلرلر و ئرىن» سىماھە (لىست) اىستە يندە چوخلارى سوسور. كنارا چكىلر. بونون معناسىنى مولف كئفلى **اسكندرىن** دىلە بىان اندىر: «آما زمانىكە رجعت مسئلەسى اورتالىغا قويدو و شىخ نصرالە اۇلورلرلر دىرىلمك اختىارلرلر قويدوسىزىن قاباغىنىز راضى اولمادىنىز اۇلن قارداشلارلرلر نىزىن، باجىلارلر نىزىن و عورت-اوشاق لارلر نىزىن دىرىلمە گىنە! نىيە؟ نىيە راضى اولمادى نىز. اوندان اۇتروكە آروادلارلر نىزى يومروق آلتىندا اۇلدورموشسونوز، اوندان اۇتروكە قارداشلارلر نىزىن آروادىنى آلمىسىنىز اوندان اۇتروكە اۇلن دوستلارلر نىزىن يتىملرى نىن مالىنى يئمشىسىنىز. راضى اولمادىنىز كە دىرىلىب گلسىنلر و سىزىن عمل لرى نىزى گۇروب دئىسىنلر: توف سىزىن اوزونوزە!»

كئفلى اسكندر و شىخ نصرالە بىر- بىرىلە دوروشان ايكى جبهە دىر. بىرىنچى سى خلقىن حقىقت حسىنى افادە اندەن بھلول دىوانە (دانندە) تىپلى ھم سرخوش و ھم آيىق-صايىق بىر آدم دىر؛ ايكنىچى سى ايسە فىرىلداقچى و طفىلى زمرە نىن نمايندە سىدىر. اسكندر اخلاقسىزلىق شعور سوزلوق اوچوندان شرابا توتولمامىشدۇر بلكە ھىچ دە شراب دوشگونو دئىلدۇر. يالىنز اجتماعى فاجعەلرى گۇروب تاثرنون شدتىندن و اوزونۇدە مقاومت قدرتى گۇرمە دىگىندەن بو وضعىتە دوشموشدۇر. جلىل محمد قلىزادە تصادقى اولاراق ملانصرالدىن تخلصىنى سئچمە مىشدۇر.

اسلام فرھنگىندە **ملانصرالدىن و بھلول دانندە** اۇزلرلرلر دىلىگە ووراراق

اوره كلرينده كى نى دئمه گه يول تاپميشلار. حاكم لار بو آداملارى دلى صائيب سؤزلرينه اهميت وئرميرديلر. بئله ليكله دؤلت دايره لریندن قوولموش اولان حقيقت بو «ديوانه» لار واسطه سيله ياشادی و بير آرز دا رونق تاپدی. اديبين اولولر پى يسينده سئچديگى قهرمان، كئفلى اسكندر، قسماً بو افسانه وى شخصيتلرين رولونو اويانميشدير.

اولولر اثرينده اديب، اسكندرين دليله اؤز وطنداشلاريني اويانماغا چاغيرير.

دانا باش كندى نين مکتبى آدلى اثرينده معارف مسئله سيني و خلقين آيدينلانما ضرورتى نى اورتايا قويور، بورادا باش وئرن حادثه لر شيخ نصراله نين معجزه لریندن صورادير، شيخ نصراله بو كنده پى آبرو اولوب گئتميش و اونون يئرینه معلم حسنوف گلميشدير. حسنوف خلق طرفیندن ياخشى قارشيلانمير مخصوصاً چار (تزار) مأمورلارى لباسيندا گلدیگى ايچون خلق اوندان اوركوب قاچير. بوتون چتين ليكلر و آنلاشيلماز ليقلارا رغماً حسنوف دانا باش كندينده مکتب تشكيلينه موفق اولور.

آنامين كتابى نداكى احوالات و حادثه لر نئچه ايل اولولر و دانا باش كندى نين مکتبى ندى صورادير. بورادا حياتى تصوير اولونان منور عائله، عبدالعظيم كيشى نين عائله سيدير.

حادثه لر ۱۹۰۵ انقلابيندان صوراكى بورژووا مدنيتى نفوذى دؤرونه عائددير. زهرا بيگيمين اوچ اوغلو و بير قیزی واردير. بؤيوك اوغلو **رستم بيك** بطرزبورگ دا اوخوموش و دانشاندا روس سؤزلرينى ايشله دن بير منوردير. اورتانجيل اوغلو **ميوزا محمد على** نجف ده تحصيل آلميش و هميشه فارس كلمه لرینی سؤزلرينه قاتان مسلمان منوريدير و ايران تربيه سى طرفداريدير.

ايشى الهيات تدريسى دير. كيچيك اوغلو **صمد واحد** استانبول دا ادبيات فاكولته سيني بيتيرميش و هميشه عثمانلى لهجه سيله دانشان بيرتور كچى دير و عثمانلى تربيه سى طرفداريدير و شعر يازماقلا مشغولدور. بو اوچ قرده شين يگانه باجى سى گل بهار، آنا و قرده شلرينى سئوه ن ساوادلى، عصمتلى و كمال لى بير آذرى قيزيدير. زهرا بيگيم ده حقيقتى بير آنادير، بالالارى نين هاميسيني عيني محبتله سئو و يروا ونلارين بير بيرى ايچون اوره گى بيرتيكه دير. رستم بيگ جمعيت خيريه نين باشيدير و قردشلىرى و خانمى زبور خانم دا بو جمعيتين جلسه لرینه اشتراك ائديرلر. بونلار مکتب برنامه سى و آجالارين عريضه سى و الهيات درسلى باره سينده مذاكره ائديرلر. بو اثرده عوام ايله اوخوموشلار، رعيت ايله حكومت و آشاغى کوتله لر ايله امتيازلى لار آراسينداكى تضادلار تصوير ائديله ره ك آچيغا چيقاريلميشدير.

۲۰- اينجى عصرين ايلك ايگيرمى ايللرينده آذربايجاندا.

اوچ مهم جريان وار ايدى بو جريانلار يئرلى اولماقلا برابر خارجى عامل لرده

اوزمانلاردا تائير سيزده گيلدى. بونلاردان بيري قديملردن قالان و گت- گنده ضعيفلهين فارس-اسلام تائيري و يا ايران تائيري ايدى. ايکينجى سى مليت چيليك و تور کچولوك جريانى ايدى بوجريان ۱۹۰۸ ده تور کيهده واقع اولان انقلابدان صونرا شدتلنميش و بير چوخلارى نين توجهيني تور کيه يه جلب ائتميشدى. اوچونجوسى چار روسياسيني تقليد ائدن، روسلاشما و اوروپالى لاشما جريانى ايدى.

آنامين کتابينداكى تىپلر هر بيري بو جريانلارى تمثيل ائدن آداملاردير. محمد على بيرينجى جريانى، صمدواحد ايکينجى جريانى و رستم بيگده اوچونجى جريانى تمثيل ائتمکده دير. بومختلف و ضد جريانلار قارداشلار آراسيندا اختلاف و آيرىلىق صالميشدير. وطنى تمثيل ائدن آنا زهرا بيگيم، اوغوللارى آراسيندا گوردوگو بو اختلافدان اضطراب چکير، هيچانا دوشور. او اوزونوايتيرير، نه ائده جگيني بيلمير. رستم بيگ آنامى نين تلاشيني گورونجه اونو بئله باشا صالحير: آنا نه قدر کى بيز، او خودوغوموز کتابلاريميزا اينانيريق بيز نئجه مهربان يولا گنده بيله ريك.

جليل محمد قليزاده بو آداملارين پرستش ائديکلرى يابانجى تائيرلى کتابلارينا قارشى آنامين بويوك کتابى نى قويور. آنانين کتابى **وطن کتابى** دير؛ وطنين تميز و مقدس قانونلارى، خلقين مين ايليك فکرو دويغولارى دير. بو ائله بير کتابدير کى بوتون بالالارين، وطن اولادى نين آدى بورادا يازيلميشدير. زهرا بيگيم هميشه بونا باخاراق تسلى تاپير؛ اولادلارى حقينده هر بير شيرين و عزيز خاطرهنى بو کتابدا تاپير.

«آنامين کتابى» ندا خلقين طالعى مسئلهسى گنیش معنى دايئر آلميشدير. يالينزمعيشت مسئلهسى و صاف دويغولار دگيل، عصرين بويوك مسئلهلرى ايرهلى سورولموشدور. آنامين کتابيندا زحمتکش خلقين نمايندهلرى، جماعتين ان آشاغى طبقه سيندن اولان آداملار صاف و صميمى دويغولاريله تصوير ائديلميشدير.

اديبه گوره، قورتولوش، استقلال، آزادلىق اوغروندا مبارزهده وطن اولادى هامى ال-اله وئرمه ليدير. بو اثرى مولف «مساوات حکومتى» زمانيندا (۱۹۱۸-۱۹) يازميشدير. جليل محمد قليزاده جنوبى آذربايجانلا واوراده گئچن حادثه لرله ياخيندان علاقه دار اولوردى. آذربايجان آدلى مقاله سينده جنوبى آذربايجان خلقى نين دوزولمز وضعيتيني هيچانلا آنلاتيردى: «آخ اونودولموش وطن، آخ يازيق وطن! دونيالار تيترهدى علملر معلق آشدى، فلکلر بير- بيرينه قاريشدى، ملتلر يوخودان اويانيب گوزلرينى آچديلار و پراکنده دوشموش قارداشلاريني تاپيب، داغيلميش ائولرينى بنا ائتمگه اوز قويدولار. بس سن هارداسان؟ اي بيچاره وطن! بعضى وقت اوتورورام و پاپاغيمى قاباغيمما قويوب فکره گئديرم، خيالاتا جومورام، اوزومدن سوروشورام که منيم آنام کيم دير؟ اوز اوزومه جواب وئيريم که منيم آنام رحمتليك زهرا بانو باجى ايدى. ديليم نه ديلى دير؟»

آذربایجان دیلی دیر. یعنی وطنیم هارادیر، آذربایجان ولایتی دیر! ...
ای تورپاق چۆره گی ییهدن تبریزلی قارداشلاریم، ای کئچه پاپاق خویلی، مشکینلی،
سراپلی، خوروسلی و موروسلی قارداشلاریم، ای مراغهللی، مرنهللی، گلستانلی غول بیابان
وطنداشلاریم، ای اردبیللی، خلخاللی برادرلریم، گلین، گلین منه بیر یول گۆسترین، والله
عقلیم چاشیب، آخردونیا وعالم دگیشیلدی، هرشی قاییدیب اؤز اصلینی تاپدی، هر مطلبه
ال و ورولدی گلین بیزده بیر دفعه اوتوروب کئچه پاپاقلاریمیزی اورتالیغا قویوب بیر
فکیر له شک، گۆرهك هارادیر بیزیم وطنیمیز. گلین، گلین ای اونودولموش وطنین جیریق-
میریق قارداشلاری!

گلین گۆرهك بشیکده یادملتلرین سودونی اممیش، وطنیمیزدن یادیر قامیش و ملتیمیزدن
خبرسیز بیر پارا ملت باشچیلا ریمیز سیزه نه گون آغلایا جاقلار.

نیه ساکت سینیز، ای منیم لخت-عریان وطن قارداشلاریم!
تبریزده ملانصرالدین ژورنالینی ایراندا یایان بیر مرکز یارادیلیمیشدی. بو مرکز
عینی زماندا فکرلرینی (ملانصرالدین) واسطه سیله انتشار ائتدیریردی. بو مرکزین
تشکیلاتچیلاریندان بیریده جلیل محمد قلیزاده نین قارداشی میرزا علی اکبر محمد قلیزاده
ایدی. میرزا علی اکبر، ایران دموکرات فرقه سی خادمی شیخ محمد خیابانی نین یانیندا
ایشله بیردی. بو جمعیتین انتباه نامه سی نین ملانصرالدین ده چاپ اولماسی دا بورادان
ایره لی گلیمیشدیر.

ملانصرالدین ده خیابانی حرکاتینا حصر ائدیلیمیش مقاله لره تئز-تئز راست گلینیر.
انتباه نامه روسیه ده باش وئره ن فوریه (سوسیال دموکرات) انقلابی مناسبتیله
بوراخیلیمیشدیر.

انتباه نامه ده بئله دئیلیردی: «قالخین، قیام ائدین!! صبح صادق آچیلدی، موذن
تکبیر چکیر، خروسار بانلاییر، ائشیتیمیر سینیز مگر، وقت یتیشدی! پس کسب اولانان
حقوقی نیزی نه وقت آلا جاقسینیز. ایره لی قارداشلار ایره لی! **قانون، عدالت و مساوات**
قاباغیندا صف باغلاییب دورون، ای ایرانین رشید و غیور اوغوللاری! ... جمعیت
دموکرات مترقیون ایرانیان بو اوغوردا هئچ بیر فداکار لیقدا چکیلمه ده حک!»

جلیل محمد قلیزاده سوویت حاکمیتیندن ایکی ایل صورنا یعنی ۱۹۲۲ ده تبریزه گلیب
بیر مدت ژورنالینی اورادا چیقاردی بو حادثه دموکراتلارین و آچیق فکرلی اهالی نین
آراسیندا بؤیوک سؤینجه سبب اولموشدی.

جلیل محمد قلیزاده صورنا تکرار باکی یه قاییتدی و ملانصرالدینی یئنی دن
چیخارما غاباشلادی فقط اعتراف ائتمک لازیمدیر که بوندان صورنا کی یازیلاری قاباخکی
لارکیمی، کسگین و جاذب اولمامیشدیر ونهایت ۱۹۲۹ ده یئنی اوچ ایل اولوموندن قاباخ

دا مجله تعطيل اولموشددير.

منابع و مراجع:

- ۱- اسلام آنسیكلوپېديسى جلد ۲- پرفسور فواد كؤپرولو. استانبول.
- ۲- تورك دنياسى ال كتابى. آذربايجان ادبياتى. پرفسور احمد جعفر اوغلو ۱۹۷۶- استانبول.
- ۳- آذربايجان مزاح ادبياتىنا بير باخيش. مصطفى حقى توركه قول. تورك كولتور و آيلىق درگىسى. تموز ۱۹۶۳- آنكارا.
- ۴- آذربايجان طنز روزنامه لرى. ناظم آخوندوف (۱۹۲۰-۱۹۰۶). كؤچوره ن. غ. ر. سپهرى انتشارات فرزانه. تهران ۱۳۵۸.
- ۵- آذربايجان ادبيات تاريخى. جلد ۲- م. عارف و حيدر حسين اوف و مير جلال. باكى.
- ۶- آذربايجان استقلال مجادله سى تاريخى. حسين بايقارا- ۱۹۷۵- استانبول.

نوشته: صمد سرداری نیا

محمدعلی خان تربیت تبریزی بنیانگذار نخستین کتابخانه در ایران

محمدعلی خان تربیت مردی که اولین کتابخانه را به مفهوم امروزی در ایران برای نخستین بار در تبریز بنیان گذاشت، نویسنده‌ای که با تألیف کتاب دانشمندان آذربایجان «آذربایجانیان گمنام» را از پرده بیرون آورده و معرفی کرد، روزنامه‌نگاری که با انتشار مجله‌های «گنجینه فنون» و «گنجینه معارف» مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم قرار داده و با نشر روزنامه اتحاد مردم را جهت خواستن آزادی آماده ساخت، معلمی که با عشق به آموزش و پرورش کودکان خدمات مهمی به فرهنگ این مرز و بوم کرد، شهرداری که کارهای اساسی و اقدام‌های بنیانش هنوز هم زبانزد خاص و عام است، آزادیخواهی که در راه سرنگونی استبداد مبارزه‌ها کرد.

محمدعلی تربیت فرزند شادروان میرزا صادق پسر میرزا جواد پسر میرزا علی اکبر پسر میرزا مهدی خان، وزیر و منشی نادرشاه میباشد.

تربیت، همسایه و همبازی و همدرس عهد کودکی شادروان سیدحسن تقی زاده رجل معروف ادب و سیاست معاصر بوده و این دو مرد فاضل در مکتب آخوند ملا زین العابدین مقدمات علوم و دانش‌های معمول آن عصر را فرا گرفته‌اند.

شادروان تربیت مراحل بعدی تحصیل را در محضر اساتید فقه و ادبیات عرب و منطق و حکمت به حد کمال رسانده و در مکتب پدر که از ریاضی دان‌ها و منجمین معروف عصر خود بوده به کسب ریاضی و نجوم پرداخته است. لیکن به سائقه طبع، دانشدوستی، به تحصیل این همه دانش اکتفا نکرده و در پیش میرزا نصراله خان سیف‌الاطباء که از پزشکان نامی تبریز بشمار می‌رفته علاوه بر دانش طب به زبانهای فرانسه و انگلیسی نیز

تسلط کافی داشته است.

شادروان تربیت خدمات اجتماعی خود را به علت نیاز مبرم جامعه به وجود معلمین دانشمند، با کار معلمی آغاز کرد و از سال ۱۳۱۱ ه.ق در نخستین آموزشگاه ملی خود که بنیاد نهاده بود، به تدریس علوم طبیعی پرداخت و چند سال بعد (۱۲۷۷ ه.ش) برای تدریس هیئت و جغرافیا و ادبیات به مدرسه لقمانیه دعوت شد و تا سال تعطیل مدرسه یادشده (۱۲۸۱ ه.ق) جزو معلمین آنجا بود.

وی پس از مشروطیت با عده‌ای از روشنفکران تبریز در تماس بود و با هم کتابخانه‌ای به نام تربیت تأسیس کردند و بمناسبت کتابخانه یادشده، آن شادروان نام خانوادگی «تربیت» را انتخاب کرد.

این کتابخانه در سال ۱۳۰۰ شمسی رسماً گشایش یافت و با اینکه در بدو تأسیس برای این کتابخانه، نه محل موجود بود و نه کتاب، فقط ایمان و اراده شادروان تربیت بود که توانست کتابخانه به آن عظمت را تأسیس کند. چنانکه با انتقال دادن یک تعداد معدودی از کتاب‌های مدرسه متوسطه به اطاق کوچکی در اداره معارف توانست نخستین پله کتابخانه را پایه گذارد. تعداد کتابها در بدو تأسیس تنها دویست جلد بود.

در ظرف سه سال جمع آوری ۵۰۰۰ جلد کتاب آن هم بدون پرداخت بها تنها با اهدای اشخاص نیکوکار نتیجه تلاش و زحمت‌های شادروان تربیت بود.

این کتابخانه اکنون «کتابخانه و قرائتخانه دولتی تربیت» نامیده می‌شود.

به این ترتیب با همت و پشتکار شادروان محمدعلی تربیت نخستین کتابخانه و قرائتخانه به مفهوم امروزی برای اولین بار در ایران در تبریز بنیان گذاشته شد و این مجمع فرهنگی در حال حاضر یکی از معتبرترین و مهمترین کتابخانه‌های ایران به شمار می‌رود، بعد از تأسیس این کتابخانه نخستین کتابخانه ملی را با کوشش اشخاصی مانند ملک‌المتکلمین، سید نصراله تقوی و نصرت‌السلطنه در تهران ایجاد کرد که مانند کتابخانه تبریز مرکز تجمع آزادیخواهان شد.

زنده یسار محمدعلی تربیت در زمینه آموزش و پرورش نیز خدمات شایانی کرده، خدمات او چه در کسوت معلمی، چه در مقام رئیس فرهنگی در خور قدردانی است وی در مدتی که در رأس اداره فرهنگ آذربایجان قرار داشت علاوه بر تأسیس مدارس مختلف ابتکارهایی هم از خود نشان داده است.

پس از استعفای مرحوم سراج میر شادروان محمدعلی تربیت در سال ۱۳۰۰ شمسی به ریاست معارف آذربایجان منصوب شد و طی دو دوره تا سال ۱۳۰۴ در این سمت خدمت کرد.

از جمله اقدام‌های وی در این دوره دادن تغییرهایی در دروس مدارس متوسطه

بود، این تحولات متناسب با محیط و نیازهای جامعه بود وی يك مدرسه متوسطه تجارت تأسیس کرد که محصلین در آن مدرسه با امور بازرگانی آشنا شوند و بهمین منظور با دستگیری چند نفر از کارشناسان برنامه ویژه‌ای نوشته شد و مدرسه دولتی بازرگانی در مهرماه ۱۳۰۱ شمسی گشایش یافت.

شادروان تربیت همچنین اولین مدرسه دخترانه را به نام «ناموس» در سال ۱۳۰۱ شمسی در تبریز بنیان گذاشت و بعد از آن مدرسه حقیقت در سال ۱۳۰۲ شمسی گشایش یافت و همچنین مدرسه دوشیزگان را که بعدها نخستین مدرسه متوسطه دخترانه شد در سال ۱۳۰۱ شمسی گشود.

تا این تاریخ مدرسه تربیت معلم در آذربایجان وجود نداشت و آموزگاران اغلب بدون اینکه در این زمینه دوره‌ای ببینند و شرایط لازم را دارا باشند در مدارس تدریس میکردند برای جلوگیری از این بی‌نظمی شادروان تربیت به تمام معلمین اخطار کرد که همگی در کلاس شبانه‌ای که در مدرسه متوسطه تشکیل خواهد شد حاضر و شروع به تحصیل کنند، به این ترتیب گروه زیادی از معلمین مدارس ملی و ابتدائی در کلاس یاد شده حاضر و شروع به تحصیل کردند، در این کلاس علاوه بر علوم مقدماتی و ادبیات، اصول تدریس نیز یاد داده میشد. در این کلاس ابوالقاسم فیوضات و عبداله زاده فریور و عده‌ای دیگر از معلمین متوسطه تدریس می‌کردند. در حقیقت این نخستین اقدام برای تربیت معلم در آذربایجان بود که به این ترتیب پایه‌های اولیه تأسیس دانشسرا گذاشته شد، این اقدام در سال ۱۳۰۱ شمسی برداشته شد.

همچنین تا این تاریخ سالن نمایش منحصر به مدرسه آرامنه موسوم به صحنه آرامیان بود، به دستور تربیت سالن کوچکی در مدرسه متوسطه با مختصر مبلغی ساخته شد. در این صحنه نخست مجالس سخنرانی ترتیب داده می‌شد که هر هفته برگزار می‌گردید و همچنین از طرف دانش‌آموزان مدرسه متوسطه نمایش‌هایی نیز داده می‌شد.

به دستوروی تعداد مدارس خارجی و آرامنه نیز افزایش یافت چنانکه مدرسه متوسطه آرامنه (گیمنازیا) و باغچه اطفال آرامنه (کودکستان) در سال ۱۳۰۵ شمسی همچنین مدرسه آدواندیس آمریکائیان که مدرسه ابتدائی بود در همین سال و به جای مدرسه روسی و ایرانی که تعطیل شده بود در سال ۱۳۰۳ مدرسه شوروی روسیه تأسیس شد.

از دیگر ابتکارهای آن شادروان ایجاد مدارس حرفه‌ای و صنعتی و کلاس‌های مخصوص کشاورزی، صنایع ظریفه، نجاری، حکاکی بود.

ایجاد انجمن ادبی تبریز هم از اقدام‌های مبتکرانه وی می‌باشد که پس از مدتی تعطیل در حال حاضر نیز در محل خانه فرهنگ تبریز تشکیل می‌شود و به افتخار استاد شهریار نام انجمن ادبی شهریار به خود گرفته است.

از سال ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۶ شمسی نیز ریاست فرهنگ گیلان را عهده‌دار بود. شادروان محمدعلی تربیت از سال ۱۳۰۷ تا ۱۳۰۹ شمسی شهردار تبریز بود، با اینکه مدت کمی یعنی یکسال و اندی عهده‌دار این مسئولیت خطیر بود در این مدت با اهمیت و فعالیت و جدیتی که مخصوص خود آن مرحوم بود اقدام‌های اساسی انجام داد، احداث خیابان‌های تربیت و فردوسی و خاقانی و چند خیابان و محله دیگر از اقدام‌های وی می‌باشد، باغ زیبای گلستان، که در محل گورستان گجیل احداث شده و هم‌اکنون بعد از استخر شاه (شاهگلی) مهم‌ترین گردشگاه آبرومند تبریز می‌باشد از یادگارهای دوران شهرداری وی می‌باشد.

شادروان تربیت در مقام یک روزنامه‌نگار مبرز و یک نویسنده و محقق متبحر نیز خدمات شایانی به عالم مطبوعات و کتاب و کتابخوان کرده است در سال ۱۳۲۰ ه.ق با شرکت دیگر روشنفکران تبریز از قبیل سیدحسین تقی‌زاده (برادر زانش) و یوسف اعتصام الملك (پدر پروین اعتصامی) مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی فنون» منتشر کردند که در این مجله مطالب علمی و ادبی را در دسترس عموم می‌گذاشتند، همچنین موقعی که رئیس فرهنگ آذربایجان بود مجله‌ای به نام «گنجینه‌ی معارف» منتشر می‌کرد که جالب‌ترین مقاله‌های آن به قلم وی نوشته می‌شد، بعلاوه در مجله ارمغان نیز مقاله‌های بسیار شیوایی از او یادگار مانده که درخور هر گونه استفاده می‌باشند. بعد از اعلان مشروطیت نیز در سال ۱۳۲۶ ه.ق روزنامه‌ای به نام «اتحاد» بطور نیم‌هفتگی تأسیس کرد و با رفقای دوره قبل از مشروطیت تا شماره ۲۵ ادامه داد که در این روزنامه مردم را برای اتحاد جهت خواستن آزادی آماده می‌ساخت.

در حدود یکسال قبل از اعلام مشروطیت به اتفاق سیدحسین تقی‌زاده و میرزا حسین خان طبیب‌زاده (مدیر مدرسه و روزنامه کمال تبریز) عازم مصر شد و ظاهراً در انتشار روزنامه کمال که در حدود یکسال در مصر انتشار یافت همکاری نمود. (۱۳۲۳ ه.ق)

کتاب‌هایی که شادروان تربیت نوشته به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- تاریخ مطبوعات ایران: که پروفیسور ادوارد براون آن را به زبان انگلیسی ترجمه و با چاپ نفیسی منتشر کرده است.
- ۲- دانشمندان آذربایجان: در ترجمه حال شعرا و ادبا و مشاهیر آذربایجان است.
- ۳- زادوبوم: این کتاب درباره جغرافیا و تاریخ ایران نوشته شده و شامل جغرافیای ایران امروز و خلاصه تاریخ ایران از دوران قدیم مظفرالدین شاه می‌باشد.
- ۴- تصحیح تاریخ جهانگشای نادری.
- ۵- تصحیح دره نادره.
- ۶- رساله مثنوی‌ها (که در مجله مهر مندرج است).

۷- رساله نوروزیه.

۸- تقویم تربیت که به ابتکار آن مرحوم سالهای سال منتشر می شد.

وی علاوه بر اینکه در دوره های ۲ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ مجلس شورای ملی از طرف مردم تبریز به نمایندگی انتخاب شد در اغلب تشکیلات سیاسی مهم آن روزگار عضو مؤثر و فعالی بود.

شادروان تربیت در نتیجه تجسس با روشنفکران از قبیل میرزا حداد حکاک باشی، کربلا علی مسیو و سیدحسن تقی زاده تماس پیدا می کند. بعد از تماس زیاد، آشنائی بیشتر می شود و بهمدیگر اعتماد پیدا کرده هسته اولیه آزادیخواهان را که بنیادش در باکو گذاشته شده بود تشکیل می دهند.

بعدها به ابتکار کربلا علی مسیو با عده ای مقدمه حزب سوسیال دمکرات را که به نام «مرکز غیبی» معروف بود فراهم آمد.

این جمعیت مقدمه تشکیل مجاهدین را داد تا در موقع لزوم از آن برای پیشبرد نهضت مشروطیت استفاده کند. اشخاص برجسته حزب سوسیال دمکرات عبارت بودند از: کربلا علی مسیو، حاج رسول صدقیانی، میرزا محمدعلی خان تربیت، حاج علی دوافروش، سیدحسن شریف زاده، جعفر گنجه ای، آقا میرباقر، میرزا علی اصغر خوئی و محمد صادق خامنه ای.

فعالیت این عده فوق العاده محرمانه بود و شرح آن به قلم دکتر سلام اله جاوید در کتابچه ای به نام «فداکاران فراموش شده» در شرح حال کربلا علی مسیو نوشته شده است و نیز در کتاب «نهضت مشروطیت ایران و نقش آزادیخواهان جهان» ثبت گردیده است. مرحوم تربیت در دوره دوم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم تبریز انتخاب شد. شادروان تربیت بعد از پایان دوره مجلس چندی در تهران ماند و بعد لازم دید به اروپا مسافرت کند، وی از راه باکو عازم ترکیه و اروپا گردید. هیئت مدیره انجمن خیریه ایرانیان در باکو از موضوع با خبر شده و مانع رفتن او به اروپا گردیدند و مدیریت مدرسه اتحاد ایرانیان در باکو را به او واگذار کردند.

در دوره مدیریت وی مدرسه اتحاد پیشرفت شایانی کرد. کلاس پنجم (هشتم مدارس ایران) با جنبه تخصصی (دفترداری) دایر شد. دروس موسیقی و کتابخانه مدرسه تکمیل و با تشویق او محصلین مشغول مطالعه شدند. برای روشن شدن افکار سخنرانی می کرد در دوره او صحنه تأثر مدرسه برای نمایش آماده شد و در روزهای ویژه با استفاده از صحنه، جشنها در سالن نمایش داده می شد.

در سال ۱۹۱۵ م بعد از تعطیلات تابستانی وی به اروپا رفت و بعدها معلوم شد که مأمورین تزار وی را تعقیب می کردند تا توقیف کنند، او و دوستانش صلاح دیدند که باکو

را برای مسافرت اروپا ترك كنند.

شادروان محمدعلی خان تربیت چندین بار به مصر و استانبول و فرنگستان مسافرت کرده و در تمام دوره مسافرت چون در کتابخانه‌های بزرگ اروپا و مصر و ترکیه به مطالعه و تحقیق کتابهای ایرانی می‌پرداخت، اطلاعات گرانبهای بسیار از کتابهای باستانی و تازه ایران در محفظه خاطر یادگار داشت به حدی که می‌توان گفت در زمینه کتب و تألیفات ایران و خاور هیچکس از ایرانی و اروپائی به اندازه وی دارای آگاهی نبود بعلاوه قوه حافظه او در این زمینه به‌وی کمک بی‌حد کرده بود چنانکه هر کتابی از هر مؤلفی را می‌دانست در کدام کتابخانه موجود است و بابها و فصل‌های آن چیست و در کدام عصر تألیف شده و مؤلف آن کیست.

محمدعلی خان تربیت پس از عمری تلاش در سال ۱۳۱۸ شمسی جهان فانی را وداع گفته و در تهران با خاک هم‌آغوش گردید.

منابع مورد استفاده:

- ۱- تاریخ فرهنگ آذربایجان-حسین امید (۲ جلد).
- ۲- دانشمندان آذربایجان-محمد علی تربیت.
- ۳- آذربایجان-مهدی اکبری حامد.
- ۴- رهبران مشروطه-ابراهیم صفائی (ج ۲).
- ۵- تاریخ مشروطه ایران-احمد کسروی.
- ۶- مقالات تربیت به کوشش ح. صدیق.
- ۷- گوشه‌ای از خاطرات دکتر سلام‌اله جاوید ص ۱۴-۵ (۱۳۵۳).
- ۸- مجله ارمغان-وحید دستگردی سال بیستم ص ۴۳۹-۴۳۴.
- ۹- یادبود افتتاح ساختمان جدید کتابخانه تربیت، تبریز، کتابخانه تربیت ص ۱۴-۶ (۱۳۵۰).
- ۱۰- تاریخچه و وجه تسمیه مدارس تبریز (ج ۱) گردآورنده رضا امینی سبحانی.

آذربایجان بۇیوکاری

غلامحسین بیگدلی - خلیل یوسفالی

مہستی و اونون رباعی لری

XII - عصر آذربایجان شعرنین گۆرکملی نمایندلریندن بیریدیه مہستی گنجوی دیر. فارس شعرنین غزل، قصیده، قطعه، مثنوی کیمی شعر فورمالاری سیراسیندا اؤز رباعیلری له داها چوخ شهرت قازانمیش مہستی گنجوی، خاقانی و نظامی کیمی داھی سؤز استادلاریندان داها اول یارادیجیلیق عالمینه آتیلیمیش، بیر طرفدن قطران تبریزی پوئزیاسینین دنیوی لیگینه دقت یئتیرمیش، دیگر طرفدن ده اونون صرف مدیحه لیک چرچوه سینین داغیدیب، اؤز شعرلرینه مدیحه سجیه لی اولسادا ینی دون گئیدیرمیشدیر، شعر، صنعتی داریسارایلا چرچوه سیندن چیخارماغا، ساده زحمتکش انسانلارا، امک آداملارینا دایر وئرمگه جهد گؤستریمیشدیر. او بیر سیرا رباعیلرینده دؤرونون نپشه کارلارینی، یارادیجی و قوروجو انسانلارینی ترنم ائدرک اونلارا گؤزل - گؤزل مصراعلار حصر ائتمیشدی. مہستی گنجوی ئوز یارادیجیلیقیندا ساختا کارلیغا، ایکی اوزلولوگه، بدخواهلیقا غیر انسانی سجیه لره قارشى چیخاراق . وجدان آزادلیغی، فکر آزادلیغی و قلم آزادلیغی طرفدارى اولوب، سارای شاعری اولسادا، باجاردیغی قدر کنیش خلق کتله لری طرفدارى اولوب اونلارین مختلف نماینده لرینی ترنم ائتمیش، حق و حقیقت پرستلیگین طرفدارى اولموشدور. قانلی سارایلارین چرکین و دار چرچوه سینده دوشن بو یازیق شاعره بوندان علاوه چیخیش و اعتراض یولو تاپایلمه میشدی...

مہستی گنجوی نین شخصیتی، تولدو، یارادیجیلیق متیولری، ادبی ارثی و اولومو باره ده جسارتله دئمک اولارکه، الده توتارلی معلومات یوخدور. بیر چوخ اورتا عصرلر

شاعر و يازيچيلارى كىمى مهستى نينده اثرلرى اليميزه گليب چىخسايدى اوندا اونون حقينده ده بو اثرلره استناد آدقيق و علمى ملاحظه لر سؤيله مك اولاردى. آنجاق تأسف هله ليك شاعره نين بير نئچه رباعى و بير ايكي پارچا ديگر شعريندن باشقا اليميزده هئىچ بيرشى يوخدور.

مهستى دن بحث ائدهن باشقا منبع لرده چوخ آزدير، آنجاق ينده شاعرين حيات و يارادىچىلىق يولونو او گرنمك اوچون بو منبعلره مراجعه ائتمك گرگدير.

مهستى حقينده بحث ائديب ايلك معلومات وئرن منبع بؤيوك صوفى شاعرى فريد الدين عطارين (۶۲۷-۵۳۰ هجرى قمرى) «الهي نامه» اثرى دير. اورادا مهستى يه حصر اولونموش كيچيك بير روايت وئريلير. همين روايتده مهستى سلطان سنجرين (۵۵۳-۵۱۲ هجرى قمرى) نديمه سى كىمى كؤستريلير و «تميز گوهرلى مهستى دبير» ديه خاطرلانىير. شاعره نين وفاتيندان صونرا بير سيرا مختلف اليازمالارى و چاپ كتابلاريندا اونون آدينا ۵۰۰ قدر رباعى و بير نئچه غزل، قطعه و باشقا كيچيك شعرلر ضبط اولموشدو. ليكن آيرى-آيرى منبعلرده دقت يتييرنده مهستى آدينا ضبط اولونان بومقدار شعرين معين حصه سى ديگر مؤلفلرين آدينادا قيده آلميميشدير. آنجاق بو شعرلرين مهستى يه مى يا باشقا شاعره عايد اولدوغونو معين لشديرمك چوخ چتين بعضاده غير ممكن دور. عين بير رباعى آيرى-آيرى منبعلرده مختلف مؤلفلرين آدينا قيد و ضبط اولونوب. حتى بعضى رباعيلر ايكي يوخ بير نئچه صنعتكارين آدينا استناد ائديلميشدير. مثلاً: باكى شهر اليازمالار خزينه سينده ساخلانيلان «امير احمد و مهستى» داستانى آدىلى بير كتابدا، مهستى آدينا چيخيلان بير نئچه رباعى عين زماندا ديگر منبعلرده عمر خيام و باشقا صنعتكارلاردا استناد ائديلميشدير.

مهستى شخصيتى و اثرلرى ميلادى XIX-عصر دن باشلي اراق بير چوخ غرب و شرق عالم و شرق شناسلارى نين دقتيني جلب ائتميش دير. فرانسه شرق شناسى آ. روسوفون ۱۸۴۱ ايلده الجزايرده چاپ اولونموش «شرق پاراناسى» آدىلى كتابى بيرنجى غربده نشر اولونان اثر ديركى، مهستى باره ده جدى ملاحظه لره محتوى دير. شاعرين بير نئچه رباعى سينن فرانسه ديلىنه ترجمه سيني وئرميش دير. ديگر غرب شرق شناسلاريندان: پ. هورن، ا. برآون، ي. رىپكا و ديگر مشهور عالم لر او ز اثرينده مهستى دن بحث ائتميشلر.

آذرى تور كجه سينه مهستى رباعيلرين مؤلفى شاعره نگار خانم رفيع بيگلى اولموشدور. بو ترجمه بير نئچه دفعه تجديد اولونموشدو. نگار خانم ترجمه نى مشير سليمى

۱- شاعره نين دور و نه عايد قلميندن چيخان صابر ترمزى يه يازديغى بير پارچا شعر دن باشقا هله ليك اليميزده هئىچ بيرشى يوخدور.

و صدر كشاورزمنتخباتلارينا داخل اولان شعرلر اساسيندا ائتميشددير كه تامفله قيدائتمه لى
بيك بو رباعيلرين چوخو مهستى نين يوخ ديگر مؤلفلرين كى دير.

۱۹۶۳- جوايلده آلمان شرقشناسى فریتس مهير مهستى خانمين حيات و ياراديجيلىقى
باره ده چوخ جدى علمى تدقيقات ايشى آپارميش «گؤزل مهستى» آدى ايله ايكى جلد كتاب
نشر ائتميشدير. بو ايسه مهستى ارثين اوگر نمه سينده ينى بير آدديم دير.

بيرنجى كتابين بيرنجى بؤلمه سينده رباعى ژانرى، اونون منشا و خصوصيتلىرى، فارس
ديلينده يازيب يارادان ايلك قادين شاعرلردهن رابعه دن صونرا مهستى و اونون حياتى و
ياراديجيلىغيندان صحبت آچيلير. فریتس مهير مهستى حقينده معلومات وئرهن مؤلفلرين
ملاحظه لريني تحليل ائدير اونونلار باغلى اولان چوخ زنگين ادبياتى احاطه ائدير. مؤلف
بو بؤلمه ده عين زماندا مهستى اثرلرى نين ده قيسا تحليليني وئرير.

فریتس مهير اثرى نين مزيتى اوندا دير كه، او، مهستى ادبى ميراثيني ان قديم و معتبر
منبع لردن گؤتوروب، شبهه دوغوران خيلى رباعى و بيرنجه باشقا شعرلرى مهستى ادبى
ارثينه داخل ائتمه ميشدير.

فریتس مهيرين استناد ائتمديكى ان معتبر منبع لردن بيرى ميلادى XIII- عصرين اورتا
لاريندا توپلانيب، ترتيب ائديلميش خليل شيروانى نين «نزهة المجالس» آدلى رباعى لر
مجموعه سى دير. بورايا چوخوسو آذربايجانلى اولان ۳۸۰ شاعرين رباعيلرى توپلانميش
دير. مجموعه ده نظامى گنجوى دن ۱۰، حكيم عمر خيام دان ۳۳، مهستى گنجوى دن ايسه
۷۵ رباعى وئريلير. فریتس مهير بورباغيلرين مهستى يه عايد اولدوقونا شبهه ائتمير و اونلارى
مهستى نين كى حساب ائدير.

مهستى رباعيلريندن ضبط اولونموش ديگر معتبر منبعلردن بيرى ده عبدالله جوهرى
تبريزى نين ۱۲۸۸/۶۸۶-۱۲۸۷/نجى ايلده ترتيب ائتمديكى «شرح قصيدة حلويه» آدلى
مجموعه دير كى بورا دامهستى نين تكجه ۳ رباعى سى واردر

بو باره ده مهم منبعلردن بيرى ده ۱۳۴۲/۷۴۲/۱۳۴۱/نجى ايلده تاماملانميش
«مونس الاحرار فى دقيقة الاشعار» مجموعه سى دير. همين مجموعه حاضر دا نيويورك دا ه.
گهور گيانين شخصى كتابخانا سيندا ساخلا نيلير. اوزوده آفتوگراف نسخه دير. بورا دامهستى يه
عايد ۳۴ رباعى قيد اولونموشدور بيزده فریتس مهير كيمى بو ۳۴ رباعى نين مهستى يه عايد
اولدوقونو قبول ائدير ك.

بونلاردان علاوه حمداله مستوفى قزوينى نين «تاريخ گزيده» اثرينده، ابوبكر بن على
اشكدارى نين «مجمع البحور»، مسافر بن ناصر بن «انيس الحلو و جليس السلوا» آدلى مجموعه
لرينده ميلادى XIII- عصردهن بويانا بير سيرا ايران، تركيه و اوروپا كتابخانا لاريندا
ساخلا نيلان جنگ، بياض و تذكرة لرده مهستى آدينا خيلى شعرلر قيد اولونموشدور.

بو معتبر منبع لرین بیرچو خونو نظردن کئچریم، اؤگره نن فریتس مهیر ۲۷۵ رباعی و ۱۹ باشقا شعر پارچاسنین مهستی نین کی اولدوغونو بیلیب اؤز اثریتته داخل ائتمیشدیر. لیکن فکری میزجه بونلارین دا بیر قسمی مهستی نین شعری اولوب اولمادیغی شهبه آلتیندا دیر. حتی فریتس مهیرین ئوزوده بئله بونلارین هامیسنین مهستی یه عاید اولدوغوناشبهبه ائدیر. و اؤ زترددونو قید ائدیر. بودور که، بیر فریتس مهیرین مهستی نین کی حساب ائتدیگی رباعیلردن ۲۰۷-قدر معتبر منبع لرده کیلری قبول ائدیب، اونلاری قلم دوستوموز ادبیات علملری دکتروخلیل یوسفالی ایله بیرلیکده آذری تور کجه سینه چویریم، گنیش بیر مقدمه ایله بیر گه، باکی داچاپا تقدیم ائتدیک. اثر ۱۹۸۰ نجی ایلده چاپ اولونا جاقدیر بودور همین ترجمه دهن بیر نئچه رباعی تقدیم ائدیریک.

دوداغلاریم چات-چات ، گؤزلریم یاشدی ،

سنین غم اوخلارین باغریمی دئشدی .

دایاز سوگوروندو منه محبت ،

آیا قیم دین ده باشیمدان آشدی .

سن سیز قوی اورگیم هنج شاد اولماسین ،

بودونیا قوی سن سیز آباد اولماسین .

الهی ، دییرم ، وصال گجه میز ،

قاطی ظلمتیندن آزاد اولماسین .

دئدیم : - بیر بوسه یه لبیم محتاجدیر ،

دئدی : - بوسه میزین قیمتی جانیدیر .

عقل بارماغینی وردو بؤیرومه ،

دئدی : - هاوایدیر ، دینمه ، آماندیر .

باخیرام ، بوینوندا بیر قارا خال وار ،

او ، مرمر بدنده شوه تک پارلار .

سانما بدنسی نین نشانیدیر او ،

بیر دامجی قانیمدیر بوینوندا ، ای یار .

پائیز شراب ایچدی آغاج ژاله ن ،

باهار چیچک لندی بو پیاله دن .

چىچك آچماق اوچون ، چمنه بىر باخ !
مىنلرلە طشت قويدو قىزىل لالەدن .

اى كوك ، مژدنه جان اولسون قىربان ،
او حورى نىسبى گورسن ،دى : - آمان .
گوردوم مەستىنى يول كىنارىندا ،
سنىن عشقىن ايله وئىرىر ، شىرىن جان .

آند اولسون گونشە - آل ياناغىنا ،
آند اولسون او مشكىن زلفون طاقىنا ،
گىجەلەر اىستەرم گۆزىاشى سىم ،
سنىن يورد سالدىغىن قىلباطاغىنا ،

حسنونە ورولان ىنە قايتدى ،
وصلە تشنە اولان ، ىنە قايتدى ،
ىتتى قفس دوزلت ، قايقى دنى سىپ ،
قانادى قىرىلان ىنە قايتدى .

غمزن چوخلارىنى اينجىدىب البت ،
چوخونوسارسىدىب او موزون قامت .
مراد شاهماتىنى وفايلا اوينا ،
آخرمات اولاجاق سنە دە قسمت .

كۆنول مەجتىدن سۆز آچسا اگر ،
اولجە هر سۆزو ھىجرىندىن دىر .
خمار گۆزلىرىنى نازلا آچاندا ،
مەختە دوشنلەر شادلانىب گولر .

يىرلرە باخماكە ، تورپاق سۇگورر ،
گۆيلرە باخماكە ، گون سالار نظر .

غیرتدن ئولەرم ، ای جانان ، اینان ،

سنی یوخودا دا گۆرسە بیر نفر

بو گنجە آیریلیق ، هجران دمیدیر ،

صباح ئورەگیمین نالان دمیدیر .

ای گۆز، سن قان آغلا ، فرمان بئله دیر ،

ای اورەك ، سن دە یان افغان دمیدیر .

مشکویارادار کن چین دە کی جیران ،

زلفونون عطریندن اولار پریشان ،

آه و ناله ائدر سحره قدر ،

غمینلە بیر گنجە کیم اولسا ، جانان !

بولودا دشمندیر همیشه او یار ،

همیشه گونشین نورونو آرار .

اگر گۆز بیه کیم ، دگیلسه ، نەدن ،

صولارا غرق اولوب مدام او دلدار ؟ !

ای ساروان دئیەسن سفر فکرین وار

قویمان یورغونو ، بوردا ، نە اولار ؟ !

اگر دەوه سنه یسوک داشییرسا

غم یوکودا شییرام منی دە آپار

ترجمه ائدنلر دکتر غلامحسین بیگدلی و دکتر خلیل یوسفلی

آتالار سۆزی - مثل لار - اصطلاحلار

آله آداما عقل وئریب، گۆز وئریب * آله، آدامین کورقوشونودا اهل ائله سین *
 آله آدامی اول، شیطاندان قورخما * آله آدامی دا اولماسان شیطانا یولداش اولما *
 آله ائششگی تانیردی بوینوز وئرمدی * آله آغزیندان ائشیدسین آله الی هر الدهن
 اوجا اولار * آله ایسته سه بنده نئیله سین * آله ایسته ییب حضرت عباس قویسا * آله
 ایکی یوموروغی بیر باشا وورماز * آله ائله مه سین * آله ائلیه نه بنده نئیله سین * آله
 باغلایان قاپینی هئچ کس آچا بیلمز * آله بئش بارماغی بیر جور یاراتما ییب * آله بیر
 آرپا قدر شانس وئرسین * آله بیر دیل وئریب ایکی قولاق بیرین دی ایکی سین ائشیت *
 آله بیر طرفدن یاغلایاندا بیر طرفدن آچار * آله بیلیرکیم قازاناکیم یییه * آله بؤیوک
 آلتی گن * آله بؤیوک دور * آله جیغالا بال وئرمز وئرسه ده خیرین گؤرمز * آله حقدیر
 حق یئرینده ده اوتوروب * آله داغینا باخار قار وئرر * آله دان قورخان بنده دن قورخماز *
 آله دان گلمه سه بنده دن نه گلر * آله دان گیزلین دگیل سندن نه گیزلین * آله دان نا امید
 شیطان دیر * آله درد وئریب درمان دا وئریب * آله دردی، چکنه وئرر * آله دده ننه دن
 مهربان دیر * آله دیشی کیمه وئریب ایشته هانی کیمه ؟ * آله روزینی آز چوخ ائدر اما
 کسمز * آله ساخلا سینین دعواسی یوخ دور * آله سا خلایانی قورد یئمز * آله سندن مجال
 ایش ایسته مز * آله سیز یئرده یاشاماق حاکم سیز یئرده یاشاماقدان یه ی دیر * آله صبر
 ائلیه نی ایستر * آله عقل پایلایاندا هانسی کول دیبینه قالمیشدین * آله عمری ایکی
 دفعه وئرمز * آله قارقادگیل گؤزاویا * آله قوجالیق لاقان پولسوز لوغی بیر یئره صالحا سون *
 آله کریم دیر * آله کورقوشون روزوسون یوواسیندا یئیرر * آله گئچ توتار آما برك توتار *
 آله مظلوملارین کومه گی دیر * آله منه بئز وئرسین تئز وئرسین * آله نجار دگیل اما
 تخته قاپینی بیر بیرینه یاخشی تیکر * آله وسیله سازدیر * آله الهین آغا جینین سسی یوخ دور *
 آله الهین ایشلرینه ال اوزاتماق اولماز * آله الهین ایشی کیچیک ایش دگیل * آله الهین ذکر
 قلبی ایشیق لاندیرار * آله الهین صاباحی چوخ دور * آله الهین کیچک صبری اوتوز ایل دیر - مین
 ایل دیر * آله الهین لعنتی نه دگمز * آله الهین هر قدر پئس بنده سی اولسا او قدرده یاخشی
 بنده سی وار * آله ووران آغا جین سسی چیخماز * آله وئردیکجه بنده گمانا دوشر * آله
 وئرند باجادان ضالار * آله الله دئسن آجیغی گلمز * آله هامی زادی بیر نفره وئرمز * آله
 هر کسین قلبینه گوره وئرر * آله هر کسه هر نه وئریب غلط وئرمه ییب * آله هر کسه
 هر نه وئرسه آدین صوروشماز * آله هم بیر بیر * آله هئچ عزیز ذلیل ائله مه سین *
 آله هئچ کسی آجلیق ایلن امتحان ائله مه سین * آله الهی ایسته یین، قارین قولى اولماز *
 آله یان دیران چراغی هر کس پوفله سه ساققالی یانار * آله یانیندا آدامین آدامی گره ک *
 آله یی بیر آدام گورمه ییب عقل ایله تانی ییب * آله یی چاغیر تازینی بوراخ .

طوپلایان: علی اصغر خرم شانجانلی

خلاق شاعرى «سهند»

بولود قاراچورلو «سهند» ۱۳۰۵-نجى ايلده مراغه شھرىندە، بهارین طبیعتە جان وئردیگی، داغلار- درەلر یاشیل دونونو گئیدیگی، قوشلار شوقە گلیب جەجە ووردوغو گونلریندە آنادان اولموشدور. گنج مطلب، آتا اولاجاغی شوقی ایلە، نگران وصبر سیزلیکلە، یان اوطاقتا قدم وورور.

- گوزلرین آیدین اولسون! اوغلون اولدو. دئیە، اوناموشتولوق وئریلیرکن، گوی شدتله گورولدادی. ایلدیریم شاخدی. قارا بولودلار ایری داملارینی سپەلمەیه، سئلر- سولار شاققیلد ایب آخماغا باشلادی. جوان آتا بونو خیره یوراراق، اوغلونون گویدن الەنن برکت و رحمت ایلە دنیا یا گلدیگینی سویلیدی. بلکہ، ائله بونو گورەدە اوغلونون آدینی «بولود» قویدو.

سجل آلیرکن، بولود سوزو ادارهدە کیلرە، «آنلاشیلماز» اولدوغوندان، «بھلود» یازسالاردا، هامی اونو «بولود» سسلرایدی.

دوغولدوغو عائله یوخسولدا اولسا، (آتاسی شوfer، آناسی ائو قادینی ایدی.) جیران خانیمین ایستی قوینوندا نوازش، محبت و اورەك اوخشایزن لایلایلاری ایلە دیل آچیب بویویور. آتا قایغیسی ایلە فرحله نیب، یاشا دولور، بولود همیشه آتاسینی درین بیر احترام و آناسینی سؤنمز الھی بیر عشق ایلە یساد ائدردی. او، اوشاقلیق خاطرە لریندن بئله یازیر:

کو کورد کبریتیلە هر آخشام اوستو ،
اونلوق لامپامیزی آنام یاخاردی .
دوزولردیک هامی کرسی باشینا ،
سماور قایناردی بوغو قالخاردی .

آتام چوخ گنجهدار ائوه گلمزدی .
سفرده اولاردی یایینان-قیشی .
سوز-سوزده گلنده آدینا آنام ،
دئیردی : «چول قوشو ، بیابان داشی .

هر گنجهدار آتامی ، صبر ائله مدن ،
قیله شوربامیزی توکوب یئیردیک .
چوخ واخ باشیمیزی آتیب یاتاردیق ،
بعضاده اوتوروب ناغیل دئیردیک .

آنامین مهربان ، حزینلی سسی ،
ایندیده وار ، هله قولاغیمدادیر .
سئویملی ، وقارلی توتغون سیماسی ،
ائله بیل ، گوزومون قاباغیندادیر .

بولودبؤیودوکجه، عقل-کمالاچاتدیقجا، حیات ویاشایش اونوسیلکه لمگه باشلایر.
استبداد مامورلارینین رحمسیزجه سیننه تالانی، ملکدارلار طرفیندن کندلیلرین رحمسیزجه سیننه
استثماری و ظلم، ستم بویوندوروغو آلتیندا ازیلدیگینی، انسانلیق حقوقیندان محروم
اولوند وقلارینی گورورکن، هیجانا گلیر، بیئیننده: «نه ایچون؟ نه ایچون؟ نه ایچون؟»
سئواللاری جولانا گلیر.

۱۳۲۴ نجی ایله وجودا گلن آذر انقلابیندا فعال بیر صورتده شرکت ائدی.
آذربایجان و کردستان خلقلری اسارت زنجیرلرینی پارچالایب، آزادوشن بیر حیات قوردوقدا،
بولودوندا اوره گی آچیلیر. بلبل کیمی دیله گلیر. چیچکلنمکده اولان یئنی حیاتا نغمه لر
قوشماغا باشلایر. لکن، بو آزاد حیات اوزون سورمدی. منافعی خطرده دوشموش لشخور
لارین و اونلارین جیره یئینلرینین گوزلرینی قاماشدیردی. «تجزیه» دامغاسیله یئیندن
آذربایجان و کردستانلارینین آزادلیغینی بوغدولار. یئیندن باسغین، قیرغین و تالان باشلاندى.
استبداد نوز شوم قانادلارینی ئولکه یه گردی. قارداش ایله، قارداش قانی توکولدو.
زندانلار دولدو. دار آغاجلاری قورولدو. ئولکه بیر ماتم ائوینه اچئوریلدی. اون مینلرله
گناهسیز انسانلار سورگون اولوندو. وطن گلزار لیغلاریندا پایقوشلار اولماغا، اولاد
لاری باش گوتوروب، اوز یورت-یووالاریندان اوزاقلاشماغا، غربت ائللرده فلاکت و
بدبختلیکله گون کئچیرتمگه باشلایرکن، شاعرین سسی اوچالیر.

قارقىش زمانەننن قانۇنلارينا !
قارقىش اورە كلرى آيىرانلارا !
قارقىش انسانلارى قفسە ساليب ،
بشر حقوقىندان دم وورانلارا !

كىمە دئمەلىك دردىمىزى بىز ؟
«دىل بىلن» كىمدى ، «سوز آنلايان» كىمدى ؟
اسىر بىر ملتە ، محكوم بىر ائلە ،
قايغى چكن كىمدى ، آغلایان كىمدى ؟
دئىهرك ، خلقىنن اورەك سوزونو عالەمە يئتىرمگە چالیشىر . بوشعدئىلىر كن ، طاغوت
رژىمىننن نمايندەلرى ، باشدا اشرف پهلوى اولماقلا ، حقوق بشر جمعيتىننن «بين الخلق
يىغىنچاغىندا» بشر حقوقىندان دم وورورد ولارا !
«سهند» عمرو بويو استىدادا ، ظلم-ستمە واسارته قارشى آمانسىز اولوبدور . بعضاً ،
دولموش قارا بولود كىمى ، گورلايب ، ايلدىرىم كىمى شاخاراق :

دىلىمى دالىمدان چىخارتسالاردا ،
قوى قارداش دردىمى دئىم ، بارى بىل .
گونئىندەن-قوزئىيە ، شرقدن-غربە ،
هانسى خلقى گوردون بىزىم تك ذليل ! ؟

ملى آزادلىقلار عصرى اولسادا ،
نهر يئردە ، هرياندا آدى بو عصرىن .
نە ائتمك ؟ دنيانى بوغدا دوتسادا ،
كهلېگىن روزىسى چىنقىلدىر . همىن ! . .

بو شرف ، بو شوكت ، بو «قدرت» بو «شان» ،
هورا ، دوغرونداندا بىزە عار اولسون !
حياتىن آمانسىز بىر قانونى وار .
تعصب سىز بىر ملت گرك خار اولسون !

بوسوزلردن اوخوجو اونوبىر ملتچى شوونىست كىمى تانىماسىن . او ، اوز بومسئله نى
ياخشى آيدىنلاشدىرىر :

من دئميرم «اوستون نژاد دانام» من ،
ديئيره ائللريم-ائللردن باشدى .
منيم مسلکيمده ، منيم يولومدا :
ملتلر هاميسى دوستدو-قارداشدى .

باشقا بير يئرده :

آنچاق بير سوزوم وار :

منده انسانام ! . . .

ديليم وار ، خلقيم وار ، يوردوم-يووام وار !
يئردن چيخماميشام گوبه لك كيمي ،
آدامام! عقليم وار ، ائليم-اوبام وار .

قول يارانماميشام-ياراناندا من!
هئچ كسه اولمارام نه قول نه اسير .
قورتولوش عصريدير انسانا بو عصر ،
اسير اولانلاردا بوخوون كسير ! . . .

بو پارچالاردان آيدين گورونور كه ، شاعر اوز ملتينين ظلم-ستمدين قورتولوشونو
و آزادليغيني طلب ائتديگي كيمي ، بوتون دنيادا اولان خلقلريده اوزونه دوست وقارداش
بيلير . «سهند» بير خلق شاعرى اولاراق ، اوز ياراديجيلىق ، تالانت و استعداداييله آذربايجان
ادبيات خزينه سينه ان قيمتلى و اولمز اثرلر وئره بيلدى . هنر و شعريله پارلاق بير اولدوز
كيمي پارلادى . او ، درين گوروشلو بير شاعر اولاراق ، اوز خلقينين گورن گوزو ، دوشونن
بئني و دوگونن قلبى اولموشدور . وطنين تالان ، خلقينين اسارتده فلاكت و بدبختليكله
ياشاديغيني ، تاريخى ، مدنيتى تحريف و انكار ائيلديگيني ، وارليغى چئگننديگيني
گوردو كچه ، آلولانيب-شعله نرهك ، آزادلىق ! . . . دئيه ، باغيرير ، اسارت زنجيرلرينى
چئينه يب ، پارچالايير ، كسگين قلمى ايله مبارزه يوللاريني ايشيقلانديريردى . او ، ياخشى
بيليردى كى ، حيات و ياشاماق حقيته مساليك اولماق ايسته ين انسان ، گرهك جانيندان
كشچسين .

كيم دئير اولومدور جانان كچمك ؟
بوئولومدن دوغور باشقا حيات !
انسان ئوز جانيندان كچمه سه دئمك ،
ابدى حياتا چاتارمى ؟ هيهاه ! . . .

دئيه، درين و فلسفى گوروشلرله خلقى قطعى مبارزه يه چاغيرير. بو گون الدهه ائديلميش آزادلىق، اوز جانيندان كچميش شهيدلرين آل قانلارينين محصولى دگيلمى؟! ... او، ياراتديغى انقلابى وليريك شعرلى ايله كفايتلنمەيب. تلاطم ائدن آرزو و ايستكلرينى داھادا كنىش و اساسلى بير صورتده خلقينه يئتيرمك ايچون، خلق فولكلورينا، توكنمز زنگين آغير ادبياتينا اوز دوندريپ. «دده قورقود» داستانلاريندان الهام آلاق، ادبيات عالمينه «سازيمين سوزو» كيمي ئولمز و ده گزلى بير اثر ياراتميشدير. «دده قورقود» داستانلارى «سهند» ين نظرينى اوزونه جلب ائتمە گى تصادفى دگيل. بو كتابدان يوكسك انسانلىق صفت و دويغولارى اوزونه يئر دوتموشدور. هر بويو گوتورسن، اوردا آنا محبتي، آنا قايغيسى، پاك سئوگى، قادينليغا احترام، وطنه باغليلىق، مردانه ليك و آزاد حيات گوروشلرى ان گوزل و جانلى بير صورتده جلوه له نير. «سهند» بونلاردان الهام آلاق، هر داستانين باشلانغچيندا يازديغى [مونولوق] و صونونداكى [پرولوقلاريندا] اوز دنيا گوروشلرينى درين فلسفى افاده لرايله، آزادلىق و شن آرزولاريني سؤز اينجى لرى ايله قلمه كتيرير. خلقيميزى. «تپه گوز» كيمي قان ايچنلر ايله مبارزه يه چاغيرير.

«سهند» و اونون ياراديجيلىغى حقينده دانىشماق و اونو اولدوغو كيمي تانىماق ايچون اثرلرينى دريندن مطالعه ائتمك لازيمدير. شاعر «سازيمين سوزو» اثرينده بير متفكر كيمي، حياتين درينليكلرينه جوماراق، خلقى اوزونو تانىماغا، سؤندورولموش مى شعورى اوياتماغا، قارانلىقلاردا مشعل آختاراراق-آزادلىق و مبارره يوللاريني گنجليگه نشان وئرمگه چاليشير. بعضاً، اونا ائله گليركى، هر شئى: حيات، طبيعت حتا انسانلار بئله درين يوخويا دالميش. دنيا نين خيريني-شرينى آتميشلار:

گنجه نين قوينوندا وقارلى داغلار ،
سانكى ابدى بير يوخويا باتميش .
دره لر ، تپه لر ، مئشه لر ، باغلار ،
دونيانين خيريني-شرينى آتميش .

باشقا بير يئرده:

انسان حقينى ايتيره ن گوندن ،
باشى داشدان-داشا دگير هر زمان .
سعادت چيرانى قاچير اؤنوندن ،
سيلدير يم يوللاردا قالير سرگردان .

آزىب اۋز لوگوندىن ايتكىن دوشىندە ،
قورت كىمى ، اۋزونون قانىنى ايچىر .
اۋزونو آختارىر بىلمە نىرەدىن ؟ . . .
چالىلار ، تىكانلار آياغىن بىچىر .

چاشمىش ، يولونو ايتىرەمىش ، مقدراتىنى يابانچىلار تاپشۇرىپ ، حقىنە گۈزىومموش
خلقە ، بابالارىنىن مردانەلىكلىرىنى اوزلىرىنە چكرەك ،
ازل گوندىن قهرمانلىق ،
مردانەلىك ، قوچاقلىق .
وطنىمىن - ائىللىرىمىن ،
آدسانىيلان ياناشىدىر .

دوغروداندا هر انسانلىق ،
فخرى اولان سچىلەر ،
بو ائىللىرىن - اوبالارىن ،
ائىكىز تاي بىر قارداشىدىر .

داھا صونرا:

هر دردىن دوامىن آختارماق گرەك .
نە چىخارىيىخىلىپ ، زارىلداماقدان ؟
تلاشسىز قوللارىن قوتى اوماز !
يول گىتمەسە چاتماز مقصدە انسان .

سحرى آختاران گىجەدىن قورخماز .
آليرام اليمە تلاش عصاسىن ،
اگر گۇيدىن - يىثرە قطران ياغسادا ،
اوزوب ، كىچمەلىمىم ظلمت درياسىن !

گورولدىگو كىمى ، شاعر اۋزەدەقىنە چاتماق ايچون ، هر چتىنلىگە سىنە گرير . حتا ،
جانىندان كىچمە گى دە لازىم بىلىر .

شاعر ، «قاراجىق چوبان» داستانىنىن گىرىش بىشىندە ، قارانلىق ، دارظلماتدا آوارا ،
سرگردان گزە - گزە گلىب بىرايشىقلىغا چىخىر . بوردا توز - تورپاق باسمىش بىر كىتابخانادا ،
كەننە بىر كىتاب اونون نظرىنى اۋزونە جلب ائىدىر . اونو اوخودوتجا ، شاعرىن خيال

قوشوقاندا آچاراق، گۆيلره قالخير. داغلار، دره لر آشراق نهايت، گليب اوغوزا ئللىرىنه
چيخير. دردى شاعر، اوره گينى ائللر آتاسى «دده قورقودا» آچير:

زماندير بيزلره فلک-گۆز اگيب .

پولاد اوز قىلپنچلار قيندا پاسلانيب .

شاهباز آيقيرلارين پئى يى كسىليپ .

جدالار اگيلىپ ، كندير اوفانيب .

اودالار تالانيب ، ائولر يىخيليپ ،

مرد ايگيدلر ئولوب ، اورهك داغلانيب .

حصارلار آلينيپ ، اوردو پاسيليپ ،

دوداقلار تىكيليپ ، قوللار باغلانيب .

آلتونلوبان ائولر تالانا گئديپ ،

ائوييهسى گئجه كوچه ده ياتير .

بوز بالتاسى كيمي جومرد ايگيدلر ،

ديوارلار ديبينده پورتاغال ساتير .

والا... اوره گينى درده سالان، هئچ كسه آچا بيلمه يىن سؤزلرينى بير-بير «دده-

قورقود» ا دئير. اوندان مدد ايسته ير. او، دانيشديقمجا، ائلين-ائلجه بيلنى مات-مات،

حيرت ايچريسينده اونا باخير. جوابيندا:

اوغول ! نيه مندن همت ايسته رسن ؟

تورپاق اسيرينين الينده نه وار ؟

هر عاشيقين بئش گون دورانى واردير .

هر عصرين ئوزونون بير «قورقودو» وار .

باشقا بير يئرده:

آتانين آدينى باتيران اوغول ،

آتانين يوردوندا قالماسا ائيبى دير .

ايگيدده-ايگيدليك ، ناموس ، عار گرهك !

ناموسسوز اوغوللار اولماسا ائيبى دير .

بئله ليكله، شاعر، هر فرد و يا ملتين ئوزونه متكى اولماغينى، ئوز مى ناموس و

شرفيندن اوزو دفاع ائتمه لى اولدوغونو ايره لى سورور. بو بير واقعت دير. اوز گه لردن

كَمْ اومماق غلطدير.

«يكييل اوغلو عمران» داستانينين باشلانغىچيندا، شاعرين خيال طرلانى يئنه
جوشاراق، قانا د آچير. او، وارليغين-حياتين سرلريندن باش آچماغا، زمانى بير قفسه
اوخشاتماغا، حكمتله اللشهرك نهايت يئره ائير. واقعتى ترنمه باشلاياراق ،
من گوردگوم دونيادا ،
هر شئى آشكار ، آيديندير .
گونش واردر ، ايشيق وار .

انسانلار محكوم دگيل ،
چيچك آچير ، بار وئرير .
حياتيندان ذوق آليير .

انسانليق وار ، دوستلوق وار .
سئوگى وار ، محبت وار-
من گوردويوم دونيادا .

شاعر ئوزو ايچون بير عالم ياراديب. اونون دونياسيندا آزادليق وار. سئوگى و
محبت اوردا حكم سورور. انسانلار قايعيسيزدير. آنجاق، او، بوشن حياتى آزادليغى
ئوزو ايچون آختارمير.

من تك ئوزوم دگيلم ،
خلقيمين ، ائلريمين
نبضى من ايلن وورور .

هر قليبم چيرپيناركن ،
كؤگسومده بير اورهك يوخ ،
مليون اورهك چيرپينير .

من او كپه نغم كى ،
دونيادا حيات آدلى
شعله يه وورولموشام .

يانسامدا ، باكىم يوخدور ،

ازلدن بو سودادا ،

يانماغا دوغولموشام !

او، بىرخلق شاعرى اولاراق، وطنىنى آزاد، خلقىنى خوشبخت گورمك ايسته يردى. افسوس!... كه آمانسىزاؤلوم اونو، آزادليغىن ايلك بهاريندا بيزدن آيردى. «سهند» «ساوالان»، «حيدر باباداغلارينىن اتكلى لاله، ياسمنله دولدوغو، ككلىكلرى قاققىلدا دىغى، بلبلىرى جهجه باشلادىغى زمان؛ او بۇيوك انسانى، شعر و ادب شاهىنى بيزدن آيردى. قاينايىب-قالخان شعر بولاغىنى قوروتدو.

آنجا، او، ئولمەيىب! آلولىنىدىغى شعر و هنر مشعلى ايله ئوزوايچون بىر ابدىت يارادىب.

«شاعرىن عالمى ئولمز ، اوناعالمده زوال يوخ !»

دئىن بۇيوك شهريارين دئدىگى كىمىدىر. او، وطن و آزادلىق اوغروندا ايشىق سالاراق، شمع كىمى اريسەده، خلقىنىن اورە كىندە هميشە ليك ياشايا جاق، عاشىقلارنى سازىندا، خانندەلرىن نواسىندە ياد ائدىلە جكدىر.

«سهند»-«شهريارا» يازدىغى نامه سىندە:

داغلارى قوپاراق، درەلر دولسون ،

كۆپوكلو چايلارى جالبياق دوزه ،

ياشارسىن قوروموش كوللارنى كۆكو ،

زمىلر گۆز ، گۆيه تىكمەسىن بلکه .

«سهند» ده گل آچسىن ، «حيدر بابا» دا ،

اوزرىندە چادىر قورسون '«شهريار» .

باخاق چىچكلەنن يوردا ، شعر يازاق .

شاعردە بختيار ، شعردە بختيار .

دئيه، آرزولادىغى آزادلىق باغىنىن بارىنى درمك اونا قسمت اولمادى. بو بىزىم ايچون يامان بىر نىسگىل، ساغالماز بىر يارا اولدو.

او، هله اون ايل بونندان قاباق يازدىغى شعره ئوز آرزو، و ايستكلىرىنى ترنم ائتمكلىه، ظلم، ستم سارايلارنىن داغىلاجاغىنا اينانيردى. آزادلىق جارچىسى كىمى، گلە جكدن مژده وئرهرك:

شاعریم! سوزومو غربته سالما!

قولاق آس، دنیادا گؤر بیر نه سسدیر.

باغریوی سیخماسین آتیلان توپلار،

قیریلان زنجیردیر، سینان قفسدیر. دئیر.

«سهند» ۱۳۵۸-نجی ایلده فروردین آیین ۲۱-نده گنجه ساعت ایکیده قلب خسته

لیگیندن، ابدی اولراق حیاته گؤز یومدو. اونون تولومو خلقیمیز ایچون ملی بیر ماتم،

ادییاتیمیز اوچون یثری دولماز بیر ایتگی اولدو.

گنجعلی صباحی

تراپس اولور مجله نین ۱۱-نجی صاین دا اشقیداک دیره لیش لری آیرین

دوغر	یا لیش	خ	ب
نصب	نصب	۲۰	۵۹
تعب	تعب	۲۲	۵۹
حریت	حریت	۲	۶۱
مسندی	مسندی	۱۰	۶۱
مقصده	مقصده	۱۴	۶۱
المی نین	آیین	۱۷	۶۱
سلطان ولدین	سلطان پروولین	۲۱	۶۱
سین	سین	۲۱	۶۱
اولدوغونا	اولدوغونا	۲۵	۶۱
قردعائینی	قردعائینی	۲۶	۶۱
بو اکی	بو ایلین	۱۲	۶۲
یازدن	یاز	۱۶	۶۲
دل	دل	۱۷	۶۲
جلده	جلده	۲۶	۶۲
وخصتی	وخصتی	۲۲	۶۳
جلال الدین	جلال الدین	۵	۶۴
توشان	توشان	۱۲	۶۵
زمانی	زمانی	۵	۶۶
مجموعه سی	مجموعه سی	۲۲	۶۶
بجری	شده	۲۲	۶۶
یوقا بیدا	یوقا بیدا	۳۰	۶۶

سەند آدلى بولود

سەندىن صوراق آلدىقجامن
خىيال آتىنامىنرکن
دويغو چاپار اولوب گىدەر
دويغولارا دالدىقجامن
ان علوى يوكسك ليكلره
چاتار اوللام، گۇروب سنى،
اۇلمز اولان ائل عاشىقى،
خالقىنا، وورغون گىدەنى،
گلىب اوز اوزومه، يىردن
گۇرهرم كى، قلىبمده سن.
بودا، بىر سىر دىر آنجاق
كى، چىچكلر آچىلاندا
خوش عطىرلر ساچىلاندا
هر باهار
يولدان يىتىشىندە
سنىلە بىر گە گلىر
بىلىرم، داغلى سەند
بلىدىرىحتى سىنىن،
جنت اعلاده دايانماز روحو
چونكى اوز يوردونا، اوز خالقىنا،
چوخ وورغونودون.
اى سەند!
اولكرىمىز نىيە بس تىز باتدىن؟!

بیزی سن آغلا تەدین
سن او پاک،
دویغولار ایله گئدیپ
علوییتە چاتدین-چاتدین

ایندی آنجاق.....
بیر ایل اۆتدی
بئله هرگون، هرآن
بیزلریله
گزیشیپ شیر اندیسن،
روحوموزو، دویغوموزو
ای سهند!
گۆرکی، نئجه یازمالی وقتدیر؟!
چونکی داها
طالعین، دۆنوب سنه
دویغولارین یاساق دگیل،
گیلئیلەمە-گیلئیلەمە،
طالعینی.

چونکی داها
کئچمیشیندن، سۆز آچماغین، یاساق دگیل،
گلە جکدن دانیشماغین، یاساق دگیل،
ائلیوین درین-درین،
دویغولارین، آغریلارین
شعر آدینا خلقه یئتیر!
آل قلمه معنا یوکون
یاز ائلینه بو سۆزلری
سۆیلە ائلین بعضیلری
اویوب گئدیر
قایتار اونو معنا دولو سۆزلریله
دئی!

قاييت اول سنده اوزون!
هي آخيتيب گتمه، ساقين،
سويله اونا، بيرجه دايان
قونما بوقولدان، اوقولا
دۇن اوزونه، بودوزيولا

يازكى، اويماسين، اويماسين،
ياد فئلينه، ياد سوزونه
ياز باشا سال!
قايتار اونو
دوغما ائليله، اوزونه

دور اوره گى داغلى سهند!
داغلار يوين مرهميدير
بو آزادلىق، بو انقلاب
ياندى باغريم اولدو خراب...
آماكى، حيف.....
فلك آدلى بو ناكيشى
اوز ايشيني ترسه گوره
سهر ايمى الدن آلا
هوش داواسين صونرا وئره
بيز گئندە بو دونيادان
دئيلمەميش سوز قالا جاق
آنا يوردا، دوغما ائله
ايكى باخار گوز قالا جاق
داغلى سهند سنين ده چوخ،
دئيلمەميش سوزون قاليب
ايندى گرك تۇكولئيدى
قلميندن، دور كيمي سوز،
چون داها يوخدورتپه گوز.

دور ای سهند! گلیب باهار
گلییدی، یاز

دور ائلیوه سن گئنه یاز!

دور ائلیندن آزانلارین
ائل ایتیریب

یاد لارایله آشانلارین

دوغرو یولون چاشانلارین

توت قولونو گتیر ائله؛

دوغما ائله، شیرین دیله

اؤزون دئییب سؤیله دیگین

«منیم الیمدن بو گلر»

سنی آی یازیق ائلداشیم

«کچمیشینله اندم تانیش»

«باش اوجا یاشاماق ایسته سن اگر»

«باخ گؤر بابالارین نئجه یاشارمیش»

یاخچی بیلیر دوغما ائلین

سنین الیندن بو گلر

باخ کی، بوگون ائل داشیمیز، قارداشیمیز

چوخو گئدیپ نوزگه یولا

چوخ اؤزونو باشقالاریندا آریان

یولو ایتمیش اؤزو آواره قالان،

کیمسه لری،

توت، اؤزینی، گؤستر اونا

دئی

بو اؤزون سن،

بو بابان!

چیگینله نیب معنا یوگون

آشیلماز زروه، آشماغین

یاساق دگیل، یاساق دگیل.

دوغما ئىلە شعر آدىنا،
اينىچى، تۇكوب، دور، قوشماغىن،
ياساق دىگىل، ياساق دىگىل.
يىرە-گۆبە، سىغىشمايان،
ئىل سۆزوموز يىردە قالىب
دۇرد يانىمىز
دائىشمامىش، دىلمەمىش،
يازىلمامىش، سۆزلىر آلىب.
دور اى سەند!
سن بو ئىلە وورغونىدىن
بىلكى ئىلىن سۆير سنى
«حمزة اوف» دىدىكلىرىن
او، دويدوغون، دوشوندىگون
سۆزلىرىكى، دىنمەدىن
شعرلىرىن، تانرىسى نىن رسولونا
دىدىكلىرىن يادىمدادىر
سن آه چكىب
دىدىن بىلە
«دىلىم باغلى اولماسايدى»
اورەك داغلى اولماسايدى
يازىم، ياساق اولماسايدى
وارلىغىمىلە هر سۆزوم،
سازىم، ياساق اولماسايدى.
دوغما ئىلى ھارا يىلاردىم
ھايدى-ھايدى
ايگىد «بابام كوروغلونون
قىر آتىلا»
«قارداش سنى قارشىلاردىم»
«قورقوت دەدم قوپوزوندا»
بويونو اوخشار، چالاردىم
آمانىدىم، دائىشدىغىن،

دوینغولارین، ایسته‌دیگین،

هر دئدیگین

اگر.....

اولدو

باغریم آغریلارلا دولدو

دینله سهند!

بونویقین ائله آنجاق،

مقصدینی توشلامیشیق،

حیللره اویمامیشیق

تهران فروردین ۱۳۵۹ ح-م-(ساوالان)

ت-پیرھاشمی

سهنددن بیر خاطرہ

اوگون آیلیق ییغینجا قیمیز بیزده ایدی، مجلس احساس دنیزینه چئوریلیمیشدی،
دوستلاردو یغورۇ یالرینه دالمیشدیلار؛ سهندین احساسی هامودان آرتیق آشیم داشیردی.
ابراهیم پورین زخمه لری سازین تئلیرینی دیلندیریردی، والهین سسی انسانی
ملکوتہ آپاریردی.

سهند ابراهیم پوردان ایستهدی (ای وطنیم آذربایجان) مارشین چالسین.
ابراهیم پورسازین تئلیرینی تیتره دیب آهنگی فضایه یایدی؛ سهند مارشین شعرینی
اوخوماغا باشلادی، باشقالاردا اونا قوشولدیلار:

ابدی اودلاردان نشان
سن بویوتدین قهرمانلار

ای وطنیم آذربایجان
آدلی-سانلی کئچمیشین وار

آزادلیغین بایراغیسان
افتخارلی کئچمیشین وار
سن سن بیزه نعمت و ثرهن
یاشا-یاشا آذربایجان

قوجا شرقین چراغیسان
تاریخ بویونجا یادگار
سن سن بیزه آنا وطن
سن سن بیزه روح و روان

مارش بیتدی، سکوت بیر آن مجلسه حکم سوردی، هره بیر یاندا یورغون کیمی
اوتوروب، گاهدا ایکی-ایکی پیچیلدا شیردیلار.
منده سهندین یانیندا اوتوردوم فکریمده بیر مناسب مطلب دالیجا گزیردیم که سهند
ایله او باره ده دانیشام... چوخدان فکریمی مشغول ائدهن بیر سورغو یادیم دوشدی،

اوسؤال بوايدى كه سهند كتابين (چوبان حسن) ه تقديم ائتميشدى و چوبان حسنين توصيفينده
بئله يازميشدى:

«چاغيرديغيم قهرمانيمين تيببىك سجيه لرین جانلی وزمانيميزه اويغون شكلده آنجاق
سنين ايگيت سيماندا، اوتوروب-دوروشوندا، دوشونوب-دانشيغوندا تاپديغيم ايچون
بو پوئمانى سنه تقديم ائديرم.»
من فكر لشيرديم: بو كيملير كه سهند چاغيرديغى قهرمانى نين سجيه لرینی اونون
سيماسيندا تاپير؟

سهندين چاغيرديغى قهرمان ان جوانمرد، ان عدالت پرور، ان شهامت و شجاعت
مالك اولو بير انساندير.

مثلا بير يئرده سهند چاغيرديغى قهرمانين سجيه لرین بئله ساير:

عصرلردن، عصرلره،

السيزلرى تالاميان،

توپوردیگین يالاميان،

ديللرينه يالان گلمز،

حق يولوندان اوز چشويرمز،

ظلمكارا بويون اگمز،

داليسيني دشمن گورمز،

ديشى اسلان، قوچ ايگيتلر،

بوتورپاقدان، بو دياردا،

قافلان كيمي يوواسالميش،

جيداسيني يئره چالميش.

خلاصه سهندين قهرمانى اولماق، يا اونون قهرمانينا اوخشاماق آسان ايش دگيلدير.
اونا گوره سهنددن صوروشدوم چوبان حسن كيملير كه كتابيني اونا تقديم ائديب سن؟
مهربانجا گولومسه ييب دئدى: بير گون گل بيزه من چوبان حسنى سنه تانيتديريم.
بوگوروشدن سونرا سهندين سفرلرى چوخالدى، اغلب مراغه ده ايدى، اونا گوره
سهند ايله گوروشلريميز آز اولدى، آرادا بير گوروشنده ده دوره سى دوليدى، دانشماغا
او قدر سؤز اولوردى كه من چوبان حسن حقينده دانشا بيلميرديم.
بير گون روزنامه ده بيرشى گوزومه چارپدى توجه سيز اوندان گچدیم، اما اضطراب
روحيمي بۇرودى. يئنيدن قايديب روزنامه نين او يئرين اوخودوم يازميشدى:
«سهند، شاعر ملي آذربايجان درگذشت.»

صون

سەند اولرمی؟

دئیللر «سەند» اولوب، یالان سوز دور بو خبر
آدی ابدیتە قووشان مگر اولر؟!
هئچ اولوم وار سوروشون سئوال وئرن جہانا
خلق یولوندا جانینی قربان وئرن انسانا؟!
«هئچ اولرمی سؤیلەیین، سئوال وئرن جہانا»
جانینی قربان وئرن عزیز آذربایجانا؟!
اولموشدور دئمک اولار سیزجە بئله انسانا
دوغما آناپوردو ایچون آلیشانا یانانا؟!
یوخ «سەند» اولمویبەدیر، یاشایر آرامیزدا
ینەدە اودۇگوشور بیزیم اون سیرامیزدا...
اولوم الین قوروسون قیردین بئله بوداغی
قوشا دایانمیش ایدی اونونلا سەند داغی
دیللر بو اولومدن ساییز گنجلر قوجالدى
ائل-اوبائین نالەسى آسمانا اوجالدى
اونون و اختسیز اولومو اورگلری داغلادى
داغ، داش، چؤل، درە، تبه یاماجلاردا آغلادى
سەند باشی آغاردی، ساوالان ھارای سالدى
دنیز، مئشە، چای، چمن یامان پیس گونە قالدى
بنؤشە گۆی گئیندى یاسمن یاساباتدى
بو یاس بو ماتم اوگون کائناتی آغلاتدى...

ائشيتدیم اولان گونو بولودلار چاخناشمیشدی
 اولنده گۆی کیشنه ییب، اولدوزلار آغلاشمیشدی
 او، دوغولدوغو گوندن شیمشک کیمی چاخمیشدی
 وطن دشمنلرینی یاندرمیشدی یاخمیشدی
 اونون فکری، امالی هله ده الهام وئرهن
 بیزی ده اوزو کیمی اؤن جبهه یه گؤندرن
 امل لری یاشاییر یاشیا جاقدیر هله
 ابدی یاشایاجاق «بولود» عمل لری ایله
 او «سازمین سؤزو» ایله یاتمیشلاری اویاتدی
 حیف که، یاری یولدا اوزو ابدی یاتدی...
 بولودلار تک گورلایان یئنه ده گورلو یاجاق
 او گتسه ده آمالی، اثر لری قالاجاق
 «سهند» اولکر اولدوزو، دان اولدوزو ایدی شاعر
 باتمایب اولدوزوموز اورک لرده یاشاییر
 شاعر ائل اوچون یاندى، او جبهه ده دایاندى
 شاعره اولوم یوخدور دئمه اولوب آماندى
 دئمه اولوبدور «سهند» دیری دیر یاشاییر او،
 ینه ده ائل-اوبانین غم یوکون داشاییر او.
 نه قدر که، دنیاوار «سهند» ده قالا جا قدیر
 سهند داغی ایله شاعر قوشایا شیا جا قدیر
 ائل ایچینده بیر سؤز وار دوشوندورور او منی:-
 «نئجه قبره قویارلار یاردردیندن اوله نی»
 نئجه قبره قویدولار گوره سن شاعر سنی
 خلق اودونایانانی، یورد دردیندن اوله نی
 نئجه قییدین ای فلک کفن بورودون اونا
 اولوم هئچ یاراشاردی خلقین بویوک اوغلونا

ای سھند!

ای سھند اولمگيوھ اينانميرام
اينانارسام يانارام، ارييب قورسانارام.
گورکى، منى يانانميرام
دون گئجه گورلى ھو کورتيله ائشيتدیم، داغلار
اودلارين باغرينا باسميش
چوخ اورکدن آغلار
او جاسسله بالادئپن مەلەدى،
ھريانى نالە سسى بورگە لەدى
وا سھندیم ديبه اود يوردو بوتون تيتريهەرك
چيگننى چوخ برك آتدى
سرسينيپ بيرجه سوروشدوم كى، نەير؟!
دئدى، يانديم كى، سھندیم ياتدى
اولكریم تئز باتدى
اينانا بيلميرم آنجاق
بونه دەشت، بونه ياس؟!
اينانيم سۇندى چيراق؟!
صمدیم چون بوغولاندا، يئنە وار ایدی سھند،
ياس دوتوب شەرھامى کند
گورگليز باشە نەلر
واى منە، واى ائليمە،
واى بونه دەشتلى خبەر
اينانا بيلميرم آنجاق
اينانارسام يانارام

يانارام جيز قانارام
ائليمه باخ كى، نئجه گوللر آچيب
قره قيش، قورخو، قاچيب
آي آمان صولمپاسان
شعرلرين گول آچاجاق
هر يئره عطرين ساچاجاق
بونو بيل شعر يوين هر يارپاغى
دوشمان بوغاجاق
هر كيچيك مصره عى ديوان دوغاجاق
من دئيرديم
قوزى اود يوردو بؤيوك وورغونووار،
بولودوم واردى سهنديم ائليمين وورغونودير.
سنى يوردوندا ائلين بيرجه يانارداغ تانير
چونكى ياندين ائليوه، يورديواسن
واي منه، واي ائليمه گورنه آغير غملى خبر
باشيما گلدى نه نلر

ح.م. (ساوالان) ۲۱ فروردين ۱۳۵۸

ستارخانين تفنگى

تبريزين قوينوندان چوخ ايگيد چيخيپ ،
آنچاق اوجالماميش ستارخان كيمي .
تاريخين صفحەسەين ورقلە بىر-بىر ،
اوخى هر خطينى بىر داستان كيمي .
اوندا آىدا واردىر ، اولدوزدا واردىر ،
سەنەسى نقشەلى آسمان كيمي .
يوخ ، دشمن دئمەسەين : «اۋلوبدى سردار» ،
اونون كۆكسوندەكى اورەك بىزدە دىر .
ياناشى دورمورسا بوگون بىزىملە ،
اونون گۆتور دوگى تفنگ بىزدە دىر .

بالاش آذر اوغلى

تفسیر البیان ترکی

بیزه گلن یازیلار

مقاله‌ای همراه نامه‌ی زیر از حضرت آیت‌اله عبدالله مجتهدی مدرس حوزه علمیه قم رسیده که عیناً درج میشود. ضمن تشکر از علاقه و توجه ایشان باستحضار میرسانیم که در شماره‌های گذشته مجله وارلیق نیز از معارف و معارف اسلامی بخصوص آنچه بقلم و زبان آذربایجانی بوده درج شده است بعنوان مثال میتوان از شرح حال و اشعار مرحوم مقدس اردبیلی و شمس تبریزی و مقاله‌ی تاثیر تمدن اسلام در پیدایش تمدن غرب نام برد. امیدواریم علاقه و توجه آیت‌اله مجتهدی بزبان و فرهنگ آذربایجان موجب توجه و علاقه‌ی بیشتر علمای آذربایجانی بمجله وارلیق گردد.

نامه و مقاله‌ای از حضرت آیت‌اله

عبدالله مجتهدی از قم

بسمه تعالی

هیئت تحریریه محترم مجله وارلیق

بعد از سلام امیدوارم از ادبیات اسلامی آذربایجان نیز در مجله یادی بفرومائید. اگر مطالعه دقیق شود ادبیات آذربایجان بشدت تحت تاثیر اسلام بوده و بساید این ارثیه حفظ و تعمیم و بنسل آینده تحویل شود. ضمناً از کتب اسلامی که بزبان ترکی در ایران چاپ میشود در مجله‌تان یادی بکنید مثلاً تفسیر البیان مصمم مولی‌زاده شکوی و کنزالمصائب قمری گلزار حسینی از طرف علمای آذربایجان در قم افست شده است. اینک مختصری در باره تفسیر البیان نوشته و جهت چاپ در مجله محترم میفرستم.

والسلام علیکم ورحمة‌اله الاحقر عبدالله مجتهدی ۵۸/۱۱/۲۶

بسمه تعالی

تفسیر البیان ترکی یا کتاب البیان فی تفسیر القران، قرآن مجیدین آذربایجان تورک دیلینده ترجمه و تفسیری دیر. بو ترجمه مرحوم شیخ الاسلام محمدحسن مولی شکوی نین اثری دیر، و آذربایجانین گؤرکملی دینی و ادبی کتابلاریندان ساییلار. ایلك دفعه ۱۳۲۶ قمری ده قوزی (جنوبی) آذربایجاندا چاپ اولونموشدور. بو کتاب قران شریفی خلقین اؤزدیلمینده یازیلاراق اوزاماندا دوزگون دینین و اسلامین یایلماسینا آذربایجاندا بؤیوک کمک ائدیپ و ایراندادا تورک دیلی دانیشان خلقین طرفیندن گنیش صورتده قارشیلانمیشدی. حتی مرحوم شهیدی دن روایتدیر که شیخ محمدخیاپانی بو کتابین چاپینا مقدماتی فراهم ائتمیشدیر که شهادتی ایله بو مهم فریضه اسلامیه ده یساردا چیخدی، تا اینکه انقلاب اسلامیندن صونرا بو کتاب آذربایجان علماسینین طرفیندن قم شهرینده یئنی دن طبعه یئتیشدی، و تبریزده صابری کتابخانه سیندن یایلمدی.

بو کتاب هم ترجمه هم تفسیر دیر. تفسیرده معتبر تفسیرلر و فقه کتابلاری نین بعضی سی مثلاً: مجمع البیان، صافی، فخررازی، قاضی بیضاوی، جلالین ابی السعود مورد استفاده قرار توتوب موجز لیغینا رغماً معتبر بیر تفسیر سایلا یلیپ.

مترجم و مفسر بیر آیدین اولاراق قران شریفی عموم مسلمانلارا یئتیرمک ایچون اوزمانین مرتجع لرینین فکرینده رغماً، که قرانین تورک دیلینده ترجمه و تفسیرینی انحراف بیلیر دیلر، مصحف شریفی آذری تورکجه سینده چئوریب اؤزونه بواشده یارویاورتا پامایاراق حتی طبعی و تصحیح ده اونون اؤز طرفیندن انجام تاپدی. مرحوم مترجم و مفسرین غرضی بومهم ایشدن ائله که اؤز تفسیرین مقدمه سینده یازیر قرانی و اونون مفهومونی توده لر ایچینده یایماقدیر: «دین قردش لرینین حضورینه کمال عجز و انکسار نه عرض ائدیر که جمیع موعظه و نصیحتلرین اشرفی و قصه لرین افضلی کلام اله شریفدر. اما عرب لغتی ایله اولماغینا گؤره تورک قردش لر اونین ظاهر معنی سینى درک ائتمکدن عاجز، اونده یازیلان احکام دین واللهین باشقا فرمایشلرین مضمونیندن بیخبردرلر هر چند ظاهر آیه اوخونوراما معنی سی معلوم اولمور... بو سببه ایسته دیم هم دینلریمه خدمت ائتمک ایچون قران شریفی ترجمه ائدم اونوع مختصر و آسان عبادت لر ایله که جزئی سوادى اولان مؤمن قردش لر آسانلیقیله فهم ائده لر.»

آیه لرین ترجمه سی ایکی دیرناق () « آراسیندا یازیلیپ، و تفسیرلر ایکی دیرناق ائشیگینده یازیلیمیشدیر، نمونه:

سوره ابی لهب (۵) آیه در مکده نازل اولوب

بسم الله الرحمن الرحيم

- ۱- تبت يدا ابي لهب و تب.
- ۲- ما اغنى عنه ماله و ما كسب.
- ۳- سيصلى ناراً ذات لهب.
- ۴- و امراته حماله الحطب.
- ۵- فى جيدها حبل من مسد.

بیرگون حضرت پیغمبر صفا داغینا چیخوب سسلندی یا صباحاه؛ عرب آراسیندا غریبه ایش اولان وقتده بوسؤزی دئیردیلسر و خلق جمع اولاردی حضرتین بو سؤزونى ائشیدیب خلق جمع اولدیله حضرت بیوردی که اگرمن سیزه دئیم که بو داغین دالینده دشمن وار آخشام یا صباح سیزه حمله ائده جکدیر آیامنیم سؤزیمی ائشیدیب قبول ائدر سینیز یا نه دئدیله ربلی حضرت بو یوردی من اللهین پیغمبری یم سیزی قورخوزورم اللهین عذابیله اگر اونا ایمان کتورمیه سینیز ابولهب دئدی (تبالک) ائله بیزی بو سؤزدن اؤتری جمع ائدوبسن پس بو سوره نازل اولدی:

- ۱- «سینسین ابولهبین ایکی اللری» و خیردن اوزاق اولسون نئجه که کسيلمیش شخصین نفعدن الی چیخار یا اینکه ابولهبین اللری قطع اولسون او زمانکه پیغمبری سنگسار ائدردی او حضرت خلقی الله طرفینه دعوت ائدن وقتده «و حال آنکه هلاک اولوبدر» دنیا و آخرت نعمت لریندن الی چیخوب اما اؤزی بیلمیور.
- ۲- «اونین مالى و کسب ائتدیگی دولتی» اللهین عذابنی «اوندن دفع ائتمدی».
- ۳- «تیزلیک ایله یئتیشر او اوده که شعله و زبانه صاحبی در».
- ۴- «و اونین عورتی» ام جمیل ابوسنیانین باجیسی «اودون گؤتورندر» تیکان و داشی گؤتوروب جمع ائدوب حضرتین یولینه تؤکوردیکه اونین ایاغینا باتسون یا اینکه حضرتله خلق آراسینده ناملق ائدردی و عداوت او دینی یاندیراردی نئجه نامی اودون داشیانه تشبیه ائدرلر.
- ۵- «اونین بو یئیندا خرما لیغیندان ایپ واردر» اودون داشیماغایا اینکه قیامتده بوینونه زنجیر اورولار یتمیش ذراع اوزونلیغینده.

-(بايراميز مبارک)-

گئدوب قيش موسمی بايرام يئتیشدی
يازین آیدین هواسی خوش نسیمی
کوگل ایستر گزه باغ و چمنده
دیریلدر انسانین روحون گزنده

اسر وعده یثلی باشلار یاغیشلار
اوچاندا دسته دسته گؤگده قوشلار
طبیعت گؤسته رر بیر آیری سیما
دیهر انسان، اویان غفلتده یاتما!

بهارین عطرین آل سن ده جوانلاش،
آزادلیق فصلی، آزادلیق بهاری،
باخ، هریان گؤگ چمن الوان چیچکلر،
اورک شاد اول ثمر وئردی دیلکلر.

اثلیم، ایلر بوی شانون اوجالسون!
بو ملی بايراميز اولسون مبارک!
ظفر تاپسین وطن-اؤلکم صاغ اولسون!
داماغوزچاغ، اوزوز دائم آغ اولسون!
حوت ۱۳۵۸ ضلامحسین آب نار

عالم قوجالیر

«قوجالیر کن کیشی عالم ده اونونلا قوجالیر»
کئچر عمری کیشینین درد-غمی آرتیر اوجالیر.
دوشور الدن عصباسی بئل بوکولور قد اگیلیر
دویماییر دونیا مالیندان قوجا قورد تک آجالیر.
بودنی دونیا یا باخ یوخسول-و-وارلی طانیماز
خلقین عمرون توکه دیر چرخ فلک دن باج آلیر.
بو قوجا دونیانین اویما یاراماز ایشلرینه
صیندیریر جام جمی عاد و ثموددان تاج آلیر.
هر یئره قویسان آیاق گؤزدی (گؤزدور) قولاخ، قاشدی قاباق،
اؤلدورور هاممینی. یارب عجب عالم قوجالیر!

سیدهدایت اله نور آذر

کتابچیلاردا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش - بیرینجی جلد، یازان: دوکتور جواد هیئت نوروزبایرام عرفه سینده چاپدان چیخدی. بو کتاب اوخوجوی ایلک چاغلاردان عصریمیزین باشینا قدر ائلیمیزین بؤیوک شاعر و یازیچیلاری ایله تانیش ائدیر. کتاب بیر عمومی مقدمه ایله باشلا بیر ده تورکجه و فارسجا اولراق. دیلیمیزین تاریخینه قیصا بیر باخیش عنوانی آلتیندا لزوملی معلوماتی احتوا ائدیر. اثر، ۱۹۰ صحیفه دیر و صون صحیفه سی الفبا صیراسی ایله چتین کلمه لرین ایضاح و معناسینا مخصوص دور.

(حیات فاجعه لریندن) آدلی بیر کتاب - یازان: گنجعلی صباحی، خبر آلدیغیمیزا گؤره بو حکایه لر مجموعه سی یاخیندا چاپدان چیخا جاقدیر. صباحی نی بیزیم اوخوجولار تانیلار و اونون اولکی حکایه لری «قارتال» گوردوگی تقدیر و قبولایقدیر.

کتابچیلاردا

«می خواهم ترکی آذربایجانى یاد بگیرم»

بورادا. گوزوموزه ایلیشه ن بیر کیچیک درس کتابیندان سئوینججه بحث انده جگیز. بیزیم ان چوخ محتاج اولدوغوموز نشریاتدا بوتیلدن در. ظلمت دؤرینده بیزی الفباسیز و سوادسیز بیراخالار: بیزیم اؤز دیلیمزده سوادسیز اولدوغوموزی باشیمیزا وورماق گستاخلیغینی دا چکینمه دن گؤستر دیلر. باش وظیفه میزدیلیمیزی تئز و گوزل اؤگرنمک، بیر-بیریمیزله بو دیلده یازماقدیر (بو ایل تبریکلرینیزی آنا دیلینده یازماغی هئچ دوشوندونوزمی؟). دیلیمیزده یازماق و اوخوماق بعضی لری ایچون گئنه چتین گلیرسه

موجود درس كتاب لاريندان فايدالانماقدا يوبانمامالى ييق. اؤگره نمه لى بيك، اؤگره تمه لى بيك!... باهانا تاپماق داگت- گنده داهاچتين لشير. هله ايندى تازا بير كتاب داكومه گه گلدى: «مى خواهم تركى آذربايجانى ياد بگيرم» يا خود «آذرى تور كجه سى ئوگرنيرم» (بىزيم رسم الخطه ايله: آذرى تور كجه اؤگره نيرم). بو كتاب اؤزونه خاص مه تودلا اوچ

۱- تآليف آقاي عباس اشراقى، چاپ اول، انتشارات شمس و تبريز، پاييز ۵۸ قيمت ۱۰۰ ريال ۹۳ صحيفه.

بۇلگوده تور كجه ميزى على الخصوص ياشليار ايچون- سرعتله اؤگره تمكده در. بيرينجى قسمت ده چوخ لسوملى تور كجه كلمه لر ۹۰ تصوير و صحيفه لر ين آلتينداكى فارسجا ترجمه لر ين يارديمي ايله تفهيم انديليلر.

بو قسمتين قالان طرفيندن اوخوجى ۱۸ درسده (۱۶-نجى درسدن ۳۳-نجى درسه قدر) گۇزل بير اسلوبلا يازيلميش پارچالار لاقار شىلاشير. كتابين ايکينجى بۇلگوسونده مكالمه لر واردير. اوچونجى و صون قسمتده ايسه ييغجام و آنلاشير بير ديل بيلگيسى (دستور زبان) اجمالى گتيريلميشدير.

كتابين خصوصيتلريندن بيرى، (عرب و فارسجا) «دخيل» كلمه لرى تلفظ انديليديكى كيمي يازماسى در:

کيتاب (درس ۱۱)، ثوريا (درس ۱۲)، حمام، هاوا، كاغيد (درس ۱۴)، مهربان (درس ۱۵)، باخچا (درس ۱۸)، موساييقه (درس ۲۰)، اوفوق (درس ۲۷)، پيغمبر، صاحب، ظولم، خالق (درس ۳۲)، صيفر (صفحه ۴۶)، کيرا (صفحه ۴۷)، رسيت (صفحه ۴۹)، ساعات، باهار (صحيفه ۵۲)، سالام (صحيفه ۹۱) كيمي.

لكن «غرور» و «طغيان» (درس ۳۲) «غرور» و «طوغيان» شكلينه گيرمه ميشدر. بىزيم بوباره ده تعقيب اننديگيميز اصول داها معتدل دير؛ نئجه كه مثلا كيتاب، دگيل «كتاب»، مهربان، دگيل «مهربان» يازديگيميز حالدا «ساعات»، «هاوا»، «باهار» و «گول» ي قبول انديريك؛ بونا مقابل «موساييقه» و «پيغمبر» هئچ عادت ائتمه ديگيمز شكيللر دير.

آذرى تور كجه كلمه لر ين يازيليشيندا دقتى چكن بير پارا نقطه لروار. بعضى سؤزلرين مختلف شكيللرده گلديگيني گؤروروك.

مثلا: قاشديق-دويديم- (درس ۱۸) و قاچماق-دويدن- (صحيفه ۶۳ ده). و يا خود ايچين-براي- (درس: ۱۹) و اوچون-براي- (صحيفه ۶۶ دا). صحيفه ۴۴ ده «چوق ساق اولوز-اولونوز» و صحيفه ۴۹ دا «چوخ ساغ اولون» يازيلميشدير؛ «چوخ» و «ساغ» كلمه لرى ترجيح انديلمه ليدر؛ البته عنعنه و تاريخى سببلرى و بعضى املاء قاعدالارينا گؤره «صاغ» دا يازيلا بيلير.

اروپائى دخيل كلمه لر ايسه بير نئجه سؤزدن عبارتدير:

دؤكتور (درس ۱۹) هوتل (صحيفه ۴۷) و بيليط (صحيفه ۴۹).

ايلك كلمه حقينده ايكي املاء شكلی ممكندر: عربلرين يازديغي کیمی «دكتور» و يا خود عرب خطی رایج اولدوغی آذربایجاندا، قدیملرده کی جاری قاعده اوزره «دوكتور». «دکتر» شکلینه یاخینلیغی اوزوندن، «دكتور» دن دیلیمیزه اویغون املاسی «دوكتور» مناسب گؤرونور سده قدیم املاء شکلینین ده لهینده دلیللر موجود دور.

«بیلیت» ین ایسه، «ط» حرفینین اکثر آ قالین مصوتلرله گلدیگیندن، «بیلیط» شکلینه ترجیحی وار. اوروپایی کلمه لرین کسره لرینین فتحه کیمی معامله گؤرمه سی اسکیدن قبول ائدیلمیش بیر قاعده در، بونا گؤره فرانسز جادا «ه» نین ده تلفظه ایدیلمه دیگی جهتله تور کجه ده «اوتل» یازیلیردی، کلمه نین عربجه شکل «اوتیل» دیر؛ بو آرادا بیز «هوتل» املاسینی مرجح گؤرمکده بییک.

مؤلف، آذری تور کجه سؤزلرین صونونداکی «د» لری رایج تلفظه تابع اولاراق «ت» یازماقدادر: سوت (درس ۱۶)، موسایقه نی اوتمودو (درس ۲۰)، بولوتسوز گجه (درس ۲۹)، آرموت (صحیفه ۵۰). ایندی شمال آذربایجاندا فونه تیک النبا ایشله دیلمه سینه رغماً بوجور کلمه لرین اصل شکللری ترجیح ائدیلیر.

سود، بولود، آرمود. البته تور کیده توتولان یول بونون تام عکسینه دیر. بونوع کلمه لری تک ومستقل حاللریندا «سرت» صامتله یازیرلار و آنجاق تعریف حالیندا اولاری «یوموشاق» صامتله گؤستریرلر.

بیر نچه کیچیک نقطه یه ده اشارت ائتمک لازیمدیر: «بیر قاش قارپیز» ین (صحیفه ۵۱)، ادبی دیلمه «بیر قاچ قارپیز»، «قوهون» دن (صحیفه ۵۰)، «قووون» یا خود «قاوون»، «آغشام» ین (صحیفه ۵۲)، «آخشام»، «سنده نین»-«۵۵» بورادا «هم» معناسینا (درس ۱۶) «سن ده»، «ئویسر نیرم» (کتابین آدیندا) و «اویسر نیرم» ین (درس ۲۲ ده)، «اؤگره نیرم»، «آلن» ین (صحیفه ۴۸) «آلین»، «چیمین» ین (صحیفه ۴۸) «چیگین»^۲.

۲- بورادا «گ» یرینه «ی» یازیلما سیندا اصرار وارسا، اولماسا، آسان اوخونماسی ایچون «چی یین» شکللی داها اویغون اولار.

یازیلماسی داها مقبولدور. بورادا (صحیفه ۶۵ ده کئچن) «یانقین» ین دا «یانغین» شکللی داها یاخشیدیر.

حرفلرین اتصالی (یاپیشماسی) باره ده بونی ذکر ائتمکده فایداوار: تور کجه ده شکلچیلر (اکلر یا پسوندلر) ین دال-دالا گلمه سی، دیلین ایجابیدیر؛ بونا گؤره اوخوناقلی اولماسی ایچون حرفلری-بخصوص اوزونجا کلمه لرده-آییرماغیمیر مناسب اولار.

مثلاً: گلممک، گتممیشم (صحیفه ۸۸)، گتملییم، گتملیسن، گتملیییک، گتملیسینیر

(صحيفه ۷۶)، گۆرممىش آدم (صحيفه ۹۰) يىرىنە، صيرايىلە: گلەمەسك، گىتمەمىشم، گىتمەلىم، گىتمەلىسن، گىتمەلىيىك، گىتمەلىسىنىز، گۆرمەمىش آدم شىكىللىرى داھا آساندىر. آقاي عباس اشراقى نىن بواثرى اوستوندى، اهمىت ود گەرىنە نظر آمفصلا دوردوق. مۇلف، اثرىنى بۇيوك بىر نۇقلا حاضر لامىشدىر.

كىچىك كىچىك پارچالار، تازە دىل اوڭرە نىلرىن باشا دوشە جىكلىرى قدر سادە اولمالارىنا رغما گۆزل، آھنگلى و دويغولودور. مثالا ۲۷ - نىچى درس اوخوجوييا بىر شعرانطباعىنى وئرىر؛ و دىنيزدە آچىلان سحرىن جاذب بىرتابلو سونى گۆزلر او نونە سرىر. بو كىتاب خلقىمىزە و دىللىمىزى سئونلرە گۆزل بىر نوروز ھدىيەسى دىر.

ح-ن

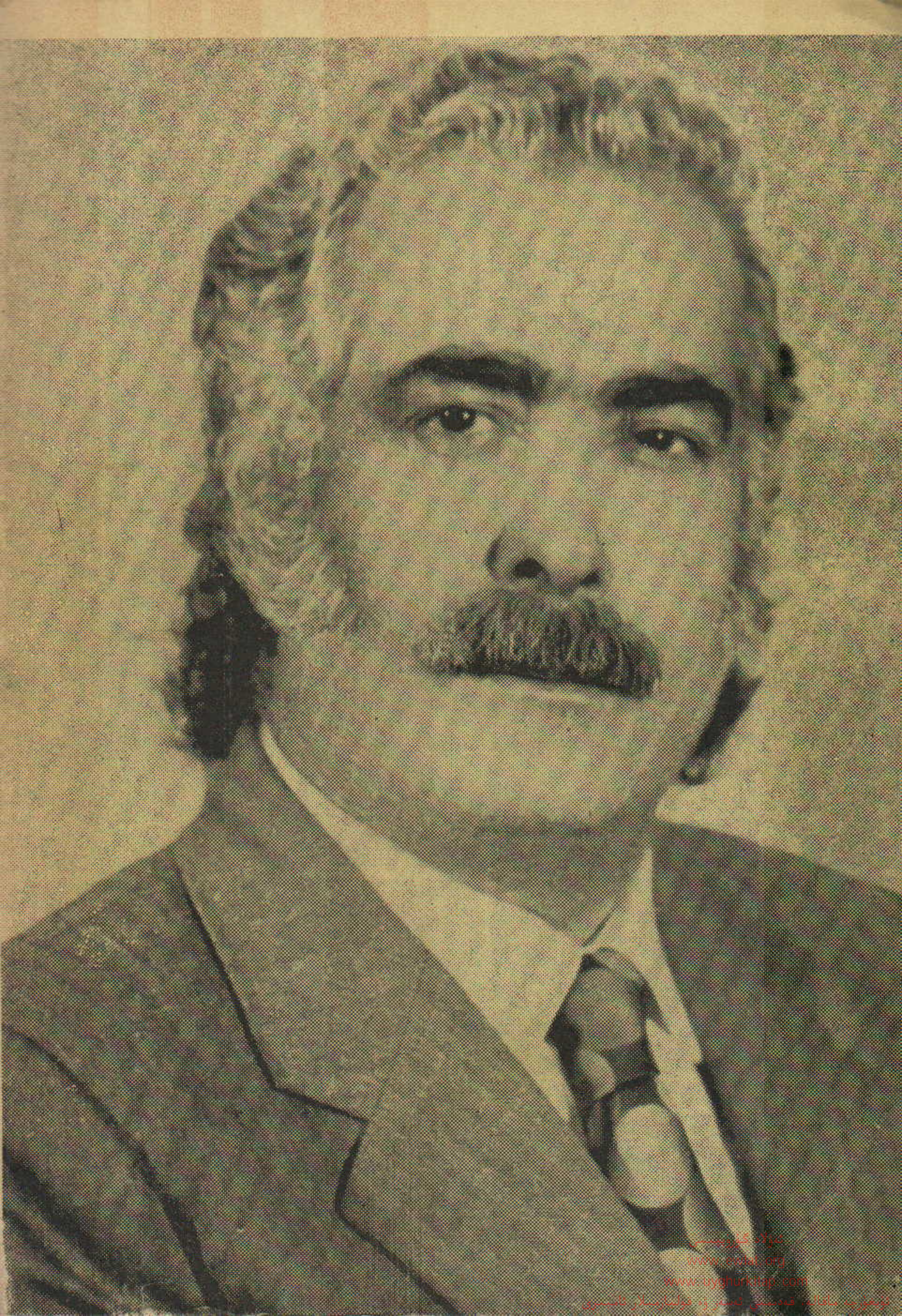
آقاي عباس مھيارىن ، يازدىغى (تورقانلى عاشىق عباس) آدىندا و آقاي رحىم جادنىكونون يازدىغى (قلبى مین سسى) آدىلى بىر منظوم ماقالە اردىبھشت صابى مىزدا چىخا جا قدر.

«تبریز» شعرینده کئچن بعضی سؤزلرین معناسی

صحیفه ۳ مصرع ۱۴	ده سوسلنمیش-بزه نمیش
« «	۱۶ ده اوگونهرك-افتخار ائدهرك
« «	۱۶ ده سؤی کنمیش-تکیه وئرمیش
« «	۱۸ ده کؤگسوم-سینهم
« ۵ «	۳۰ ده پارلادی-پاریلدادی
« «	۵۴ ده تهلكه-خطر
« «	۵۹ ده یوکسلدی-اوجالدی
« ۵ «	۶۵ ده زنگین-وارلی غنی
« «	۷۱ ده کتابلیق-کتابخانه
« «	۸۰ ده اینجی-مروارید
« «	۸۷ ده اولو-بؤیوک عظمتلی
« «	۸۹ ده بیلیک-علم
« «	۸۹ ده استون-اعلی
« ۷ «	۹۴ ده یورومهسی-یوروشی
« «	۹۵ ده سورگون-تبعید
« ۸ «	۱۳۲ ده آرتیق یئتهر-آرتیق کافیدیر
« ۹ «	۱۶۹ عصریمیزین عرفه سینده-عصریمیزدن بیر آرقاباق
« «	۱۷۱ ده صیغماز-یئرلشمه یین
« «	۱۷۹ ده ساردی-ساریدی دولادی
« ۱۰ «	۱۸۵ ده اوغروندا-یولوندا خاطرینه
« ۱۱ «	حریطه-نقشه

توجه

- ۱- خواستاران اشتراک می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی-شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.
- ۲- شماره های گذشته مجله وارلیق را وهمچنین مجموعه شماره های سال اول رایه صورت یک جلد کتاب می توانید از کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

وارلیق

آیلیق تور کجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۲ (آردیجیل صایی ۱۳)
سال دوم شماره ۲ (شماره مسلسل ۱۳)

اردیبهشت ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 2 (Serial No. 13)
May 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچينده كىلەر

(فهرست)

صفحة

۳

۱- بيزده توفيق اولسا : دكتور حميد نطقى

۱۰

۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بيرباخيش (۱۱): دكتور جواد هيئت

۳۱

۳- صدای خدا : استاد شهریار

۳۲

۴- حقين سسى : خليل رضا و پرفسور بيگدلى

۴۲

۵- گوئی گؤل : پرفسور غلامحسين بيگدلى

۴۳

۶- توفارقانلى عاشق عباس، ۴- اينجى پارچا : عباس مهيار

۵۴

۷- توركيه اونيورسینه لرینده آذربايجان دىلى : حسين صديق

۵۸

۸- من اولمه رهم : حكيمه بلورى

۶۰

۹- حكيمه بلورى يه جواب : ح. م. ساوالان

۶۳

۱۰- مقدمه ای بر کتاب تاريخ روزنامه نگارى در آذربايجان : صمد سردارى نيا

وارليق

آيلىق تور كچه و فارسجا فرهنگى نشرىه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آدرى

ايكىنجى ايل صايبى ۲ (آرديجيل صايبى ۱۳)

سال دوم شماره ۲ (شماره مسلسل ۱۳)

ارديبهشت ۱۳۵۹

دوكتور حميد نطقى

بیزده توفیق اولسا...

ديل، حرکتلى دگيشن اجتماعى بير فەنومەن (پديده)دير. بير يانندان گونده ليك
فکر آليش-وئريشلىرى، او بير يانندان تاريخى، سياسى و اقتصادى حادثه لر ديل اوزرينده
تأثير ليدير. بو سببلره گؤره معاصر علم و صنعت و مدنى (فرهنگى) احتياجلارايچون لازم
اولان اصطلاحلارى ديلمىزىن بنیه و خصوصيتلرينه مناسب بير شکلده سئچيب-دوزه
لتمه لي بيك.

هر شئى دن اول يازيميزا، مناسب بير گيريش (مقدمه) اولماق اوزره، بو بابدا
«آذربايجان ديلينين سه ماسيولوگياسى»^۱ کتاييندان اوزونجا بير «نقل قول» لاشلاييريقي:
«ديلين-لغت تر كييينين ان چوخ دگيشن و ثابت اولمايان بؤلمه سي ترمينلر (اصطلاحلار)
بؤلمه سيدير. دؤرو موزون باشليجا خصوصيتلريندن بيرى علم و تکنىكين چوخ سرعتلى
انكشافى دير و بو انكشاف نتيجه سينده ميدانا چيخان يئننى مفهوملارين، يئننى آنلاييشلارين،
آدلانديريلماسى ضرورتى دير. بوتون بو يئننى آدلار اساساً اصطلاح شكلينده تظاهر ائدير.
چئك عالملى حسابلاميشلار كه، چئك ديلينده يارانان يئننى سؤزلرين ۹۰ فائضى (يوزده
دوختانى) اصطلاحلاردان عبارتدير. روس ديلچيلرينين فکرينجه عيىنى وضعيت روس ديلينده

۱- وئردى اووا، آقا يووا و عادلوف-آذربايجان ديلينين سه ماسيولوگياسى-معارف

نشرىاتى، باكى ۱۹۷۹، صحيفه ۲۰۲ دن ۲۲۶.

دە اۋزۈنۈگۈستەرىر. ماراقلۇ دىر كە دەمىرچى زادە آذربايجان دىلى ايچون عىنى ملاحظەنى
ايرەلى سورەرك يازىر: خصوصى سۆزلىرىن دىمك اولار كە ۹۰ فائىزىنى يۈزدە ۹۰ ينى-
ترەمىنلر (اصطلاحلار) تشكىل ائدىر.»

«صون زمانلار چوخ آز بىر مدتدە يىنى علم ساحەلرى ميدانا گلەمىش تەكنىك حدسىز
درجە دە انكشاف ائتمىش و بوتون بونلارلا علاقەدار موافق اصطلاحلار يارانمىشدىر.
مثلا عصرىمىزىن ۵۰-۳۰ ايللرىندە نووۋە فىزىكىسى (فىزىك ھىستەلى) ۵۰-۶۰ ايللرىندە
سېنتەتىك لىفلر كىمىياسى (شىمى الياف سىنتىك) ميدانا چىخمىشدىر. ھا بىلە ايندى تام يىنى
علملر-انفورماسيون نظرىيەسى، سېبەرنەتىك، بىيونىك و سايرە-فورمالاشمىشدىر.»

بوتون بوساحەلرىنى يىنى اصطلاحلارنى يارانمىشنى اونلارنى دىقق وال وئرىشلى
اولماسىنى طلب ائدىر. بوتون بونلار اصطلاح پروبلەمىنىن اۋگرە نىلمەسىنى و اھمىتىنى
چوخ آيدىن شىكلدە گۈستەرىر.»

«سەمانتىك جەتدىن اصطلاحدان طلب اولونور كە بورادا اشارەلەين (سس تركىبى)
ايلە، اشارەلەنن (معنى) آراسىندا بىر اويغونلوق الدە ائدىلمە دىكدە ترمىنولوژى سىستەمدە
قارىشىقلىق يارانىر. سىنونىم ترمىنلر (مترادف اصطلاحلار)، ھا بىلە چوخ معنالى اصطلاحلار،
متخصصلرىن پىراتىك ايشىنە ضرر وئرىر. اونلارنى بىر بىرىنى تام دىقق لىكى ايلە باشا
دوشمەلرىنە مانع اولور.»

«چوخ معنالى اصطلاحلارنى، يارانمىشنى سىبىلرى چوخ اول بىلر. بو سىبىلرى
مەملرىندىن بىرى اصطلاحىن معنجا دگىشمە سىدىر. اونا گۈرەدە اصطلاحىن مختلف اثرلردە
مختلف معنادا ايشلنمەسىنىن قارشىسىنى آماق ضرورى دىر.»

«دىگر طرفدىن ياددا ساخلاماق لازمدىر كە يىنى يىنى آنلايشلار ميدانا گلىب انكشاف
ائدىكچە، موجود ترمىنولوژى دە دە دگىشلىك لىك اولماسى طبيعى دىر و بو پروسەسىن
(بو پروسەنىن) دە قارشىسىنى آماق ضرورى دىر.»

«چوخ معنالىق ترمىنولوژى سىستەمدە اۋزۈنۈگۈستەرنان جدى قصورلاردان دىر.
اودور كە عادتاً ترمىنلر (اصطلاحىن) تىك معنالى لىغا (مونوسەمىلىسا) مىل ائدىگىنى
گۈستەرىرلر.»

ھىرھانسى علم ساحەسىندە شىخس (قونقرەت) بىر اصطلاحىن عادتاً بىر معناسى اولور.
بونولا بىلە ھر حالدا اصطلاحلاردا دا چوخ معنالى لىق مشاھدە ائدىلىر. بو حالىن سىبى
و نتيجهسى ميدانا گتىردىكى قصورلار وچتىن لىك لىر شرح و اىضاح اولونمايدىر.»

«... معاصر دىلمىزدە اداره علاقەسى اوزەرە دوزەلمىش بىر صىرا مركب سۆزلردىن
عبارت اصطلاحلاردا ايكى معنالى لىق مشاھدە ائدىلىر: «پامبىق يىغان» «اينەك صاغان»
و سايرە كىمى. بونلار ھم موافق ايشى گۈرمە گە خدمت ائدىن آلتى، ماشىنى افادە ائتمك

ايچون ايشله ديلير. اصطلاحين بو شكيلده معناجا زنگين لشمهسى اوللر ال ايله گورولن ايشلرين گئتديكجه مكانيك لشديريلمهسى، ماشينلارا حواله ائديلمهسى نتيجه سينده باش وئيرير.»

«اصطلاح دان طلب اولونان باشليجا كيفيت لر بونلاردير:

۱- اصطلاح دقيق اولما ليدير. بو اودئمك دير كه هر اصطلاح يالنيز بير علمي آنلايشي افاده ائتمه لي و هر آنلايش يالنيز بير اصطلاحلا افاده اولونما ليدير.

۳- اصطلاح قيضا اولما ليدير. هر اصطلاح بير قيضا سوزدن و يا كيچيك بير لشمه دن عبارت اولما ليدير.

۳- اصطلاح معين سيستمه داخل اولما لي اوز فورماسي ايله هانسي سيستمه مخصوص اولدوغونو عكس ائتديرمه ليدير.

بوتون بونلار اصطلاحا وئرين طلبلر دير. اصلينده هر بير ترمينولوژي ساحه سي بو طلبلره كفايت لنديري جي درجه ده جواب وئيرير.»

«اصطلاحين دقيق ليغي آنلايشي، دوبله ت-سينونيم (مترادف) اصطلاحلارين ايشله ديلمه سينه قارشى دير. لکن تجربه ده بو پره نسپ ده حياتا تام كئچه بيلمير. ترمينولوژي ده سينونيملره عايد ايسته نيلن قدر مثال گتيرمك اولار، كه بونون دا مختلف سببلري واردير. بعضاً صونراكي مولف اول كي دؤرلرده باشقالاري طرفيندن ايشله ديلن اصطلاحلاري قبول ائتمير و يئني اصطلاح ايشله تمه لي اولور بعضاً اول كي اصطلاح دان خبري المورويئني اصطلاح يارادير. بعضاً اول كي اصطلاحى دقيق لشديرير علمي فكري انكشاف ائتديرير و يئني اصطلاح ايشله دير و سايره... بعضاده آر كائيك سوزلرله افاده ائديلن اصطلاحلار ترك اولونور يئني لري يارانير.»

«عملى جهت دن اصطلاحين قيصاليغي ييغجام ليغي پره نسپي چوخ چتين ليك له يئرینه يئتميريلير.»

«... ترمينولوغلار اصطلاحين سيستمه ملي اولماسينا اهميت وئيرلر. بو اودئمك دير كه عيني قورولوشا مالك تره يلر (اصطلاحلار) عيني-و يا بعضاً موافق-آنلايشلارين افاده سينه خدمت ائتمه مه ليدير. لکن بو پره نسپ ده، اصلينده آخره قدر تطبيق اولونا بيلمير.»

«... ماراqli دير كه معاصر اصطلاحلارين چوخى مركب سوزلر شكيلينده ميدانا چيخير: داش خيردالايان (دگرمان)، خمير يوغوران، قاب يويان، طورپاق قازان، باليق يئتميشديرمه (تشكيلاتى)، ميكرو عالم...»

بيزيم آنا ديلمز عاشقلارين سوزونده، ماهنى اوخويانلارين آغزيندا، آنالارين

لايلالاريندا قوجارلايميزين ناغيل وداستانلاريندا، خلاصه خلكيميزين دانيشيغيندا ان تميز و اصيل افاده سيني تاپماقدادير.

لكن اوخوموشلاريميزين وضعيتي بام-باشقادر. دوغمايوردون و اوز خلكينين سئوگي سيندن قوت و الهام آلان منورلريميز، آريامهري و فارس شووينيزيمينه قارشى ديرنديلر، مدنيت و ديللرينين امجاسينه بئل باغلايانلارين هجومونا، ديللريني اوگرنمك و گيزلين ييغناقلار قوزماق لا جواب وئرديلر. لكن اوخوموشلاريميزين قالان حصه سي ياواش-ياواش سوادين آنجاق فارسجا اوخوماق-يازماق اولدوغونا قانديلار. اونلار اوز ديللرينده «كوروييسواد» قالديلار؛ اوقدر كه اوز فرهنگ و ادبياتلارينا علاقه لري آنجاق شفاهي ارتباط و انسيتده قالدى. هله بير پارا «انايين» لرده بو شفاهي علاقه ني ده، اوشاقلاريله، اوز عالميرينده «فارسجا» دانيشماغلا كسديلر.

بو مشفق والدين اولادينا «هويت سيزليك» ارثيه سي حاضر لاماقدان او قدر اوزلر يندن كئچميشديلر كه حقيقي بير مسخره اولدوقلاريني حس بئله ائله ميرديلر. بو اوز ديللرينده سوادسيز اوخوموشلار، شفاهي رابطه لر ينده جهالت و غفلت اوزره، بول-بول فارسي اصطلاح لار ايشلتمه كه باشلاديلار.

ديليميزين اجتماعي، اقتصادي، اداري ومدني (فرهنگي) موضوعلاردا اصطلاحلاريني بير كناره آتيب و اونلارين يئر ينه فارسجا وبخصوص «فرهنگستاني» كلمه لري اوتورتماق، گنه اوز ديللرينده سوادسيز و آنجاق فارسجا اوخوموشلارين غفلت لريله باشلادى. ديليميزده مطبوعاتين قدغن اولوشي، او بير يانندان فارسجا مطبوعات، راديو و صوترالار تله ويزيونون بوش قالميش وقوروق ميداندا آت مينيب جيد اوينا تماسي مذكور جرياني شدتلنديردي و اداري، اقتصادي، اجتماعي، علمي وسايره اصطلاحلارين ديليميزه داراشماسيله نتيجه لندى.

بير يانندان بو عارضه لر، و او بير يانندان اوزون زمانلاردان بري بير يكن غفلت و اونوتغانلىقلارين گتيرديكي مشكلات، بيزي ديليميز حقنده جدت له فكر لشمه يه چاغرير، هله زمانيميزين شرايطي بونلارين يانيندا بيرده اصطلاحلار مسئله سيني قاراشمينا قويور. اوخوموشلاريميزين چوخونون ديليميزده يازماقدان مطلقا عاجز اولدوقلاري بير حقيقت دير، زيرا اونلار ديدديگيمز كيمي فارسجايي اوگره نميشلر، و بو دا انسان اولو آناديلينين يازي و املا قاعده لر يني اوز اوزونه بيلمك قدر تيني وئرمز. اوز ديليميزي ده دوغرو-درست يازيب-اوخوماق ايچون بير آز وقت و دقت صرف ائتمه لي ييك.

شفاهي رابطه لره گلينجه، بوباب دادا بير-ايكي نقطه يه توجه ائتمك گره كدير. چوخ ياخشى ياديمدادير، تيريزده منيم اوشا قليغيمدا، بير چوخ مرثيه خوان و واعظ گوزل مسلري و شيرين صحبت و وعظلري ايله شهرده لايقيه شهرت كسب ائتميشديلر.

محلەمیزده بونلارین ایکی سی ایله بیز قونشوایدیک منبرده ایستهر شهیدلرین باشینا گلنلری آنلاتارکن، ایسته خلقه وعظونصیحت وئرکن تورکچه میزین اصیل و گۆزل سۆز لریندن استفاده ائدردیله و من آراداصیرا دا اونلاردان ایشلتدیکلری کلمه لره و ترکیبلر حقیقنده سئواللار ائدردیم و اونلار گنیش بیر وقوفلا دیلیمیزین کلمه خزینه سینین زنگین لیگی وقاعده وقانون نظریندن امثال سز آهنگ و گۆزلگیه مالک اولدوغونی منه میل وهیجانلا آنلاتاردیلار. بوروحانیله دئمک اولارکه منیم ایلك تورکچه معلم اریم اولدولار. اونلارین سلیس، تمیز، قایدالی ودوغرودرست دانیشیغینی ائشیتمک بۆیوک بیر ذوق ولذت ایدی. صونرالار رضا شاه بو خلق معلملرینی تارو مار ائتدی، اونلاری فارسجا مرثیه اوخوماغا زورلادی... بو مورد ده باشیمزانه لر گلدیگینی آنلاتماغا لزوم یوخدور. ایندی باخین نه گونه دوشموشولک.

بیر نئچه گون قاباق، بیر ماتم مناسبتی ایله ترحیم مجلسینده ایدیم. طابینمیش ملالاردان بیرسی چاغریلمیشدی، مرثیه یه اؤزدیلیمزده باشلاماسی منی چوغ سئویندیردی. لکن وعظ و مرثیه سینین متنی، ایشلتدیگی دیل نظریندن، تبریزده او ۴۰ ایل اولکی ادعاسیز و سلیس دانیشیقلی محلە ملالارینین یئرینین چوخ بوش قالدیغنی آجی-آجی دوشوندورتدی. زیرا اوگون ائشیتدیگیم وعظ و مرثیه نین تورکجه سی، اصطلاح، صرف و نحو نقطه نظریندن انسانی بی اختیار آغلالتاجاق بیر فاجعه ایدی. دقت ائله سنیز گۆره جک سینیز بیر چوخ اوخوموشلارین اؤز دیلینده دانیشماسی بوندان هئچده یاخشی دگیل. بو ذاتلارین دانیشدیقلاری دیل، دیلچی لیک (زبانشناسی) جهتندن مطلقا تورکجه دگیل؛ دیلچی لیک علمینده بئله بیر دانیشماغا یاراشان (پی جین) Pidgin آدی در.

چین لیلرین انگلیس لرله تماسیندان دوغان قوندارما بیر دیل دوغدی: کلمه لر انگلیزجه و دستور قاعده لری چین دیلینه گۆره ایدی؛ بونا و بونا بنزه ر دیلله «پی جین اینگیلیش» دئدیله. دقت ائدیلسه گۆرولورکه بیزیم اوخوموشلارین دا دانیشیغی بیر نوع «پی جین» دیر. لکن اشتباه بویورماسینلار بو دیل آذری تورکجه دگیل، اولسا اولسا

فارسجانین پی جین دیلی دیر.

بونا گۆره تورکجه دانیشدیقلاریننی مطلقا خیال ائتمه سینلر، اونلار فارسجادانیشیرلار، منتهی دیلچی لرین اصطلاحی ایله پی جین فارسجاسی!

بیزیم یوخاریدا قید ائتدیگیمیز نقطه لار بوقاریشیق پی جین فارسجاسینا ناظر دگیل دیر. مقصدیمیز بونلارین خارچینده، دیلیمیزی داهاتمیز، داهای دوزگون دانیشیب یازماق ایچون چاره لر آختارماقدیر.

چوخ دیللی جمعیتلرده، اوخوموشلار یازیلی و شفاهی رابطه قوردوقلاریندا، چاره سیز اؤز دیل و خلقلرینه یا خدمت ائدرلر ویا خیانت. بو ساحه ده طرفسینز لیک امکانی

چوخ آزدير. هله بئله بىر جمعيت ده، بىر دىل و مدنيتىن (فرهنگىن) او بىر دىل و مدنيت لره سلطهسى موضوع بحث اولونجا، طرفسىزلىك غير ممکن اولار. ايندى بىزىم، دىل نظرىندىن خلقىمىزه ائدىله جك خدمت، بىخصوص اصطلاحلار، صرف و نحو مسئله لرینه حساسيت و دقت ايله قارشى قويماغىمىزدىر.

بو يازىدا بىلدىگىنىمىز كىمى سۆز و اصطلاحلارنىن امكان داخلىنده تور كچه لشدىريلمهسى مطرح دىر. بو ايش مطالعه، آختاريشلار و علمى مه تودلارنىن دقت ايله تطبيق ايشى دىر. ايندى بويولدا بوندىن اول كى تجربه لردن فايدالاناراق هانسى اصول و مه تودلار ايله بو مسئله يه ياناشمانىن مناسب اولدوغونى گۆسترمك اىسته يىرىك:

۱- منىم سه مك (آسىمىلاسيون) : خارجى كلمه لرىن دىللىمىزده يئرلشمىشلىرىنى و خلقلار آراسىندا متداول اولانلارنى قبول ائتمك و منىم سه مك.

الف) دىللىمىزده يئرلشمىش خارجى سۆزلر، بوشر طرله منىم سه نه بىلرلر: دىللىمىزده بىر بو شلوغى دولدورموش و بىر خاص مفهومى آنلامامىزدا بىزه ياردىمچى اولمالارى. تلفظ شكللىرى دىللىمىزىن غرامه ر قاعده لرینه بويون اگملىرى. بو سۆزلرىن يازى شكللىرى ده تور كچه املا قاعده لرینه گۆره يازىلىر، و تلفظى ده اۆز دىللىمىزده گۆره اولور.

ب) بين الخلق قبول ائدىلمىش علمى، اقتصادى، اجتماعى و سايره اصطلاحلار. (آتوم، دىنامو، رادىو، تله وىزيون...)

بورادا ايكى مسئله اياه قارشىلاشىرىق:

اولا بو سۆزلرىن هانسى دىللره اويغون اولاراق تلفظ مسئلهسى بىلدىگىنىمىز كىمى شمال آذربايجاندا بو اصطلاحلار روسجايا اويغون سۆيله نىر و يازىلىر (استانسيا)، تور كيه ده مثلا دنىزچىلىك اصطلاحلارى اىطالىانجايا اويولاراق (آلارغا)، ويا خود بىزده اولدوغى كىمى فرانسىزجايا گۆره (استاسيون) قبول ائدىلمهسى لازم؟

مثلا «لوژى» ايله تماملانا كلمه لرى «لوگيا» مى تلفظ ائتمه لى؟

ايكىنچى مسئله ايسه بو كلمه لرىن آخىرىنه دىللىمىزىن شكلچىلىرى (پسوندىلرى) نىن آرتىرىلاراق مختلف صورتلر آلمالارىدىر (فىزىكىچى). بئله لىك له بو سۆزلر منىم سه نىرلر. «دىللىمىزده يئرلشمىش خارجى سۆزلردىن» بحث ائدر كن بىر نقطه نى ياددان چىخارماق لازم دىر: اۆز گه دىللردىن بورچ آلينا كلمه لرى، بورچ وئرن دىلدىن مطلق صورت ده علاقه لرىن كسه رلر. او كلمه بورچ وئرن دئلدده دگىشلىسه، بورچ آلان دىلدده بو دگىشمه لر حسابا قاتىلماز. بونا گۆره مثلا بىر دفعه «بلدىه» كلمه سىنى بورچ آلدىق. بورچ وئرن دىل حقلى ويا حقسىز، يئرلى يا بئرسىز بو كلمه نى (بورچ وئرن دىلدىن مصلحت ييا خود سياستينه گۆره) دگىشدىرىب اونون يئرینه «شهردارى» قويارسا بو تغيير اتىن بورچ آلان دىلدده تاثيرى اولماز بونا گۆره بىز اۆز دىللىمىزده بو مفهوم اىچون مناسب سۆز طاينجايا قدر،

اول دن اولدوغى كىمى «بلديه» سۇزونى دگىشىدىرمەدن ايشلهتمەگە ادامه وئره جگيز و «شهردارى» بى گۇرمەمز ليكدن گله جگيز. هابىله دىر «نظميه»، «نظاميه»، «عدليه» و سايره...

ادارى، اقتصادى واجتماعى اصطلاحلارين هاميسى بوقاعدهيه تابع دىر؛ او كلمه لرین يا تور كچه سىنى تاپاجاق و قايراجاغىق يا خود اونلارى اول دفعه بورچ آلدیغیمیز صورتلى ايله ايشلهته جگيز. بوباب دازورلا «متروك حاله صوخلوموش» اصطلاحلاریمیزی تازه دن يئنى نسله اؤگره تمهلى ييك. هفته گونلرینين، آيلارین آدلارینی و نظامی رتبه و ساير ادارى و مدنى اصطلاحلارى بو شكلده بىر فهرستده حاضر لامالى ييق.

۲- يئنى لهك: دىلیمیزین مختلف لهجه لرینده ايشله تیلن سۇزلىر و يا اسكى كتابلاردا كچن كلمه لر آختاريلير و محتاج اولدوغوموز مفهوم لارا قارشى سچيلرو استعمالا قويولور (اولوس، قورولتای و سايره). بو يولدا لهجه لریمزه و خىلقین دانیشیق دىلینه بۇيوك دقت و توجه وجوده گلير او بىر طرفدن ده بۇيوك ادبى-مدنى ارثیه مزدن ده استفاده ائتمیش اولوروق.

۳- چئويرمك: خارجى فنى و علمى اصطلاحلارین دىلیمزده قارشىليغى عيناً ترجمه يولى ايله گتيريلير (خرمن دؤگن، شعور آلتى، دؤرت يول و سايره).

۴- بنزه تمك: خارجى بىر اصطلاحى چئوير دىگیمیزده، بعضاً او كلمه نین تلفظ شكلينه ياخين بىر سۇز، بنزه تمه يولى ايله انتخاب اولور.

۵- ياراتماق: دىلین گنىش امكانلاریندان استفاده ائتمك؛ تور كچه كؤكلره تور كچه شكلچيلر (پسوندلر) آرتيراراق لزوملى سۇزلىرى ياراتماق. (بيل كؤكى-ریشه سى-بيلامك مصدریندن، بوندان بيلدىرى-بيانیه و بلكه ده «بيليتتى» كىمى بىر سۇز «انفورماسيون» ايچون يارادىلا بيلير و ياخور «بيلگى» عموميت له «اطلاع» و «معلومات» ين يئرینی توتاييلير.)

البته بوتون بو مه تودلاردا اساس «ذوق سليم» و خلقین، بو دىلى دانیشانلارین، قبول ائتمه لرى دىر. منورلرین وظيفه سى دىلیمزى جور به جور آفت و پارازيت لردن گۇزوموزون گبله سى كىمى قوروماق دىر (محافظه ائتمك دىر).

دئمه بين كه بيزيم أليمزدن نه گلر؟ بۇيوك فضولى، تورك دىلینده يارادىچىليغا باشلاركن، بو وادى ده ايلك آددىملارین چتىنلىكلرینی خاطرله يهرك ياس يئرینه همته نه گونمیش و نه گۇزل دئمیش دىر:

من ده توفيق اولسا بو دشواری آسان ايله رم
نوبهار اولجاق تيكن دن برگ گول اظهار اولار

صون

آذربايجان ادبيات تاريخينه پير باخيش

(۱۱)

يازان: دكتور جواد هيئت

صابر طاھر زاده - (۱۸۶۲-۱۹۱۱) تنقيدى ره آليستلر مکتبى نين ان بۇيوك شاعرى
على اكبر صابر ايدى. صابر ۱۸۶۲ دە شاماخيدا دوغولوب بۇبوموش و سيدعظيم شيروانى
نين مکتبىندە اوخوموش وايلك ادبى تحصيلينى اوندان آلميشدير. جوانليغيندا ياخين شرقه
سياحت اتميش و كهنه دنيا نين بوتون آغير شرطلر و قاعده لريني گۇرموش و اونلارى حس
اتميشدير. عباس صحت ايله تانيشليغى و خصوصيله **ملا نصر الدين** ژورناليندا چاليشماسى
اونون دنيا گۇروشو انكشافيندا مهم رول اوينايميشدير. كلاسيك ادبياتى ياخشى بيلن و
دۇرونون اجتماعى وضعينه دريندن بلداولان صابر انقلاب دۇرونون و اويانما زمانى نين
فكرلريندن الهام الراق بۇيوك بير شاعر اولموشدور.

صابر شعر و شاعر ليگى ايچون فكرينى بئله بيان ائدير:

شعر بير گوهر يكدانهى ذقيمتدير

سالمارام وصف دروغ ايله اونى قيمتدن

ديهرم هجو، سؤزوم دوغرى، كلاميم شيرين

اهل ذوقه وئرهرم نشئه بوخوش شربتدن

شاعرم چونكه وظيفهم بودور اشعار يازيم

گوردوگوم نيك و بدى ايلييوم اظهار يازيم

گونى پارلاق، گونووزى آغ، گنجەنى تاريازيم

پيسى پيس، اگرينى اگري دوزى هموار يازيم

نييه بس بۇيله برەلديرسن او قاره گۇزونى

يوقسا بو آينهده اگري گۇرورسن اۇزونى

شعره مشغول ايدەرك خاطر غم مايليمى

قويورام قنشر ايمه كاغذيمى ، چرنيليمى^۲

گليرەم يازماغا بير كلمه دوتورسان اليمى

قورخورام، يانه ايچون، چونكه كسيرسن ديليمى

اي عجب منكه صداقت يولونى آزمييورام

هله گۇردوكلريمين دۇرتده بيرين يازمييورام

صابر عمرونون صونلارينا، ۴۲-۴۳ ياشلارينا قدر اسكى اصولدا غزل، قصيده و

شرق كلاسيكلرينى تقليدا شعرلر يازميشدير. لکن بو يول و اسلوب صابري اقناع و راضى

اتميردى، او ينى سۇز سۇيله مك و ينى فكر بيان ائتمك هوسينده ايدى، كهنه شعر اسلوبو

آرتيق طراوتينى ايتيرميش و يوروجو اولموشدى، بوزمان صابر مادى و معنوى احتياج

و سيخينتى ايچينده ايدى، او حياتدان، اجتماعى قورولوشدان، وطنداشلارنى نين وهمده

اۇزونون وضعيتندن ناراضى ايدى. همين بوزمانلاردا ۱۹۵۵- اينجى ايل انقلابى باشلادى

و بوتون روسيادا اولدوغو كيمي آذربايجاندا دا باشلانان کوتلهوى حركتلر، آزادلىق

دالقالارى، استبدادا قارشى نفرت و غضبى آچيق جا افاده امكانى، صابر ايچون ايشيقلى

بير الهام چراغى يانديردى. صابر آذربايجاندا بيرينجى دفعه اولراق ياشايشينى، دويوب

دوشوندوغونى خلق ديليله يازماغى و شعرى ان عادى حيات مسئلهلرينه انديرمه گى و

يا خود بو مسئلهلرى شعر سويه سينه يو كسلتمه يى باجاران بۇيوك بير شاعر كيمي ميدانا

چيخدى. او، كوچه ده گزه ن ديلنجى اوشاقدان، «باباسى نين چول-چوخاسينى بيتله ين»

ائوقادينيندان، حقيقته گۇزونو برەلدن اوخوجولاردان توتמוש ميرهاشيمما، **ظل السطانا**

و **محمدعلى شاهها قدر**، فهله و اكينجى دن توتמוש **ستارخانا** قدر هاميدان و هر

شى دن يازا بيليردى. بو وسعت و احاطه قابليتى شاعرين بيلگى و حيات تجربه سى، درين

مشاهده استعداد سايه سينده ايدى. حيات، عادى ياشايش و معيشت اونون ياراديجيلىق

منبع ايدى.

صابر شعرده ينى بير مکتبين، انقلابى ساتيرا (هجو و طنز) اوسلوبونون بناسينى

قويدو. صابرين ياراديجيلىغينى ايكى باخيمدان مطالعه اتمك ممكن دير: ليريك و

ساتيريك.

ليريكا صابردە اوزون انكشاف مرحله سى كئچيرميشدى. بونون ايلك و بير آزدا

۱- قارشيمما. ۲- دوات.

ابتدائی نمونہ لری شاعرین غزلی لری دیر بورادانہ مضمون نەدە شکل دە بیرینی لیک یو خدور.
معشوقە یە خطاباً دئیلمیش «مفتون سر زلفونە قلاب گره کمز» مصراعلاریلە باشلانان و یا
بو کیمی غزلی ریندە صابر کهنه شعرین اسیریدی.

مفتون سر زلفونە قلاب گره کمز

رنجور لب لعلینە عناب گره کمز

محرابه سجود ائتمەرم ای قبله مقصود

قاشین گۆرەنە سجدە ی محراب گره کمز

آج زلفونی دیوانە لری بیر یرە بیغما

بو فرقە یە جمعیت اسباب گره کمز

یاتماخم زلفوندە نگارین بئله راحت

عاشقلرە ای خستە کۆنول خواب گره کمز

من نشه ی لعل لب جانانیلە مستم

ساقی منە من بعد می ناب گره کمز

هجریندە روادیر جگریم قانی تۆکولسون

چشمیندن آخان قطرە ی خوناب گره کمز

سیراب ائلیوب لعل لبون صابری ای شوخ

تبدار غم عشقینە قنداب گره کمز

یال نیز «شکیمائی» سرلوحە لی و صون غزلی لریندن اولان یئدی بیتلیک شعریندە

متانت، وقار و افتخار حسیننی ترنم اتمیشدیر. گرچه بورادا دا یاردان، دل شیدادان و عاشق

رسوادان دانی شیر آنجاق شاعر اجتماعی معنی دا اؤزحسب حالینی بیان ائدیر. قارانلق،

جان سیخیجی محیطین آغیر تضییقندن بزەرك، ایلك مقاومت و اعتراض حسیننی، داخلی

منلیک قدرتی نی و معنوی بؤیوک لوگونو ترنم ائدیر:

یار گئتدی کجه تحسر دل شیدا دا دورار

عمر واردیقجه هوس عاشق رسوا دا دورار

سیل طعن اؤیلە تموجله آلیب دوروبریم

بنزرم بیر قوجامان (بؤیوک) داغه که دریا دادورار

دؤیسه ده جانیمی مینلرجه ملالت لپه سی

ذورق همتیم اولکی تمنا ده دورار

بیستون سینە سینە ده گسه دەمین تیشه گینه

جوره تمکین ائدەرك دوردوغوماوا دا دورار

نقد جان ایسه بهای طلب یار ، ایشته

جان بکف عاشق صادق بئله سودا ده دورار

نه غم ، اوغراتسادا بیر گون منی افغانه زمان

من گئدرسمسه مرامیم گنه دنیا ده دورار

دورموشام پیش و پس «طعن» ده صابر نتیجه کیم

اوالفالرکی پس و پیش «اطعنا»^۱ ده دورار

بو سبکده یازیلیمیش غزللر صابر یارادیجیلیغینین صونراکی دؤرلرینده ده دوام

اتمیشدیر. «روحیم!»، «ترانه شاعرانه»، «استقبال ایچون»، «جوجوق» «آتالار بزه گی» و

«تربیه» شعرلری بئله اثرلر دندیر. شاعر محیطه قارشلی اؤز احساسینی افاده ایله قالمیر،

کهنه عادت وقاعده لرین حکم سوردوگو بیر زماندا احساس و فکر آداملاری نین چکدیگی

اضطراب و اجتماعی کدری ترنم ائدیر.

روحوم

هارا گئتسه ن سنینله منده وارام

شوبدنده فقط اسیریز ، زار

اؤلمه گیمله سئوینمه سین اغیار

عالم اولدوقجا من داخی دورارام

بیر صفا بولمادیق بو عالمده

باشقا بیر عالمه واریب گئده لیم

بیر آووج خاکی خاکی ترک ائده لیم

مدفن شوم آل آدم ده !

من گئدرسم وار اولسون آمالیم

یاشاسین شهریار حریت

یاشاسین شهریار حریت

من گئدرسم وار اولسون آمالیم!

روحوم ای شاهباز حریت

همتیم تک فضا دا پرواز ائت

اوچ، اوچ، اوچ، سماده پرواز ائت

تنگنای بدنده وار خفت

آشیان بدنده ائتمه قرار

یانما سنده منیم کیمی ناره

بولاماز سان ملایمه چاره

صیخیلیر سان ، لطیف سن زینهار

بوشلا بوجسمی جسم من دگیلم

سنه مشکل اولورسا هجرانیم

من سنین سن منیم دل و جانیم

من سنین کندینم (اؤزون) بدن دگیلم

«چوجوق» شعرینده گنج نسلین حالینه یانان بیر قلب چیرپینیر. شاعر کوچه ده

سفیل، آج و لوت حالدا گؤردوگو اوشاغعا دیلنجی کیمی باخمیر، همین اوشاقدان وطن

اولادینی، گله جک نسلی و وطنین گله جگینی گؤرور و اونون وضعیتی شاعری حدیندن آرتیق

کدرلندیریر:

۱- شاعر بوغزلی نین مضمونو نوخاقانی شیروانین: چنان استاده ام پیش و پس طعن-

که استاده الفهای اطعنا! بیتیندن آلمیشدیر.

ای در بدر گزوب اوره گی قان اولان چوجوق
 بیر لقمه نان ایچون گۆزی گریان اولان چوجوق
 اشکیله آبروسی ده ریزان اولان چوجوق
 مطلوبی نان قازاندیغی حرمان اولان چوجوق
 انسان کیمی بیلینسه یدی قدر و قیمتین
 آچمیش اولوردی مکتب ملی جماعتین
 درک اتمک ایسته میرهله بو فیضی ملتین
 قالسین نهان ودیعه فطری مهارتین
 ای احتشام ملتی تالان اولان چوجوق
 ای در بدر گزیب اوره گی قان اولان چوجوق!

اولسون اسف او ملته کیم بی خیالدير
 یا خود خیالی کندینه (اؤزونه) تکثیر مالدير
 یا وروم (بالا جام) قوزوم، یا تانلار آییلماز محالدير
 آنجاق منیمکی ناله ، سنین کی سئوالدير
 ای من کیمی تنفره شایان اولان چوجوق
 مفلوک و خوار و بی سروساں اولان چوجوق

صابرین صون زمانکی لیریکاسیندا اجتماعی چالیشقانلیق ، وطنداشلیک محبتی و
 غیرتی واردیر ، او بیر مبارز متفکر کیمی خلقی نین اجتماعی خسته لیکلرینی دوشونور و
 بونلازین معالجه سینه چالیشیردی. «**بین الملل**» شعرینده زمانه نین و خلقین خلاصی ایچون
 ان ضروری اولان مسئله نی اورتایا قویور . بوشعر ۱۹۰۵ ده چار حکومتی نین قیزیشدیر یغی
 ارمنی-مسلمان قیرقینی زمانیدا یازیلیمیشدیر. صابر بوشعرده خلقی قارداشلیغا، امکداشلیغا،
 آییقلیغا، وفتنه کارلارین، بولانیق سودا بالیق توتانلارین حیلله سیننی آچماغا چاغیریردی.
 او منوراری و ملتین نفوذلو آداملارینی خلقی دوغرو یولادعوت اتمکه چاغیریردی.

عصریمیز خواهش ائدره کن اتفاق و اتحاد
 جمله میز امنیت ایچره آلماق ایستر کن مراد
 بینیمیزده یوق ایکن بیر گونه اسباب تضاد
 بو وطن اولادینا عارض اولوب بغض و عناد
 مسلمانلار ارمنی لر بینیه دوشدی فساد
 یوخ می بیر صاحب هدایت یوخ می بیر اهل رشاد

ای سخندانان بوگونلر بیرهدایت وقتی دیر

الفت و انسییته دائر خطابت وقتتی دیر

ایکی یولداش ایکی قونشو بیر وطنده هم دیار

عصر لر له عمر ائدوب صلح ایچره بولموشکن قرار

فتنه ی ابلیس ملعون اولدی ناکه آشکار

گورجهالتدن نه شکله دوشدی وضع روزگار

قتل وغارت بی شمار و شهر و قریه تارومار

الامان بو فتنه یه چاره قیل ای پروردگار

ای سخندانان بوگونلر بیرهدایت وقتی دیر

الفت و انسییته دائر خطابت وقتتی دیر

فتنه لر کیم فاش اولور بیلمه م نه حالتدن توره ر

عقل باور ائیله مز کیم آدمیت دن توره ر

مسلمیتدن و یا خودارمنیندن توره ر

شبهه یوقدور جهلدن یا اینکه غفلتدن توره ر

بومصیبتلر بوتون بغض و عداوتدن توره ر

بو عداوت مطلقا حال ضلالتدن توره ر

ای سخندانان بوگونلر بیرهدایت وقتی دیر

الفت و انسییه دائر خطاب وقتتی دیر

حق ی خلقه بیلدیریب دفع ضلالت ائتمه لی

گون کیمی تابان ایدیپ پامال ظلمت ائتمه لی

نابجا بو ایشلرین دفعینده غیرت ائتمه لی

خاطر مغدوردن رفع کدورت ائتمه لی

چاره ساز صلح اولوب دفع خصومت ائتمه لی

صابرا بین الملل تدبیر الفت ائتمه لی

ای سخندانان بوگونلر بیرهدایت وقتی دیر

الفت و انسییته دائر خطابت وقتتی دیر.

بوشعریندن صونرا صابر آرتیق غزل استادی کیمی یوخ بلکه قوتلی و مبارز بیر متفکر

و نفوذلى بىر ناطق كىمى تانىنماغا باشلادى.

ملانصرالدين ژورنالى دە صابردە بۇيوك تائير بوراخمىشىدىر. صابردە اوشا قلىقدان بىر معنى لى گولوش قابلىتى وار ايدى. او بوندان ايتى بىر سلاح كىمى استفاده اتمه گه باشلادى. اويقين ائتى كه ىنى وخوشبخت بىر جمعيت قورماق ايچون آداملار ىن ذهنى نى معارف نورايله، مدنيت ايله ايشىقلاندىرماق و اونلار ىن روحونا چۇكن جهالتى، نادالىغى تىلكه آرادان قالدىرماق لازىمدىر. وطن تورپاغىندا ىنى حيات، گلزار سعادت سالماق ايچون بوتورپاغى وحشى عىقلردن، كۇتوكدن، داشدان و هر جور زىر زىبىلدن تىمىزله مك لازىمدىر. بونا گۇره ده صابر، بدىعى، اجتماعى ساتىرانى و اۇلدور و جو گولوشوشىچىدى. صابرىن تنقىد گولوشوشىسى قورولوشدان، دولت اداره لىرىندن، دىپلماسى عالمىندن، مطبوعاتدان، منورلردن توتوموش عواملىغا، نادانلىغا، جهالتە، فاناتىزم و موھوماتا و معىشتىن ان عادى و كىچىك مسئله لىرىنه قدر بوتون اجتماعى حياتى هدف سىچمىشىدىر. صابرىن ساتىرىك شعرلىرى «عصرى نىن آىناسى دىر»، اونون گولوش هدفلىرى نىن هامىسى شاعر ىن ياشادىغى محيطىن آجى محصولودىر. صابرىن «ھوپ ھوپ نامەسى» زمانى نىن حقىقت كتابى دىر. ۱۹۱۱-۱۹۰۵- اىنجى اىللردە آذربايجان ىن بوتون مثبت، منفى، قوتلى و ضعيف جهتلرى بو كتابدا الدوغو كىمى عكس ائدىرىلمىشىدىر.

صابر مطلقىتى، شاهلىغى، بىر ظلم و استبداد ادارهسى كىمى قامچىلايدى. ظاھردە قانون اساسى، مشروطىه راضى اولوب انقلابى حر كاتى بوغماغا چالیشان شاهلار، روسيادا زحمتكشلىرى آلدان اىكىنجى نىكولاي، ايراندا انقلابچىلار ىن سر كردهسى ستارخان ايله ووروشان محمد على شاه، تركىيە دە مستبد عبدالحمىد، صابرىن كسىگىن ساتىرا سونگوسه : (سرنىزه) هدف اولموشدور.

صابر زمانىندا ارتجاع علىھنە دانىشماق و يازماق اولوم بهاسىنا تمام اولايلىردى. ھفته اولموردى كى چار ژاندارماسى آىرى-آىرى مطبوعاتى قدغن ائدىب باغلاتماسىن؛ وطن پرست و آزادىخواه آداملاردان حبسه و سورگونه گۇندەرمەسىن.

صابرىن شعرلىرى چاپ اولونان ملانصرالدين ژورنالى دا دۇنە دونه باغلانير، آنجاق خلقىن اعتراضى و علاقەسى سايەسىندە باش محررىندن التزام آلىندىقدان صونرا تكرر بوراخىلماسىنا امكان وئرىلىردى. بعضاً ژورنالدا ھىئت تحرىرىه نىن يازدىغى كىمى، «بىزدن آسىلى اولمايان سىبلره گۇره» بىر نىچە صفحە آغ بوراخىلىردى. صابر بو ژورنالدا استبدادا قارشى كسىگىن شعرلىرى يازىردى. بو شعرلرىن چوخا و ستو اورتولو، بىر آزدا رمزلى اولوردى آنجاق صابرىن سبكى خلقە او قدر ياخىن ايدى كى شاعر ىن بوتون رمز و اشارە لرى باشادوشو لوردى. مثلاً «سؤال جواب» آدلى بالاجا بىر مكالمە دە شاعر، چار حكومتى نىن اوز و طنداشلارىنا اىستە گىنى و سايىق بىر و طنداشىن اونا جوا بىنى سۇيله بىر:

گۈرمە ! باش اوستە ، يومارام گۈزلىرىم ،
 دىنمە ! مطيعم كسەرەم سۆزلىرىم
 بىر سۆز ائشىتمە ! قولايغىم باغلارام
 گۈرمە ! پىكى (چشم)، شام وسحر آغلارام
 قانما ! باچارمام منى معذوردوت !
 بۇيلەجە تكليف محالى اونوت !
 قابل امكان مى اولور قانماماق
 مجمر نار ايچرە اولوب يانماماق
 ائىلە خموش آتش سوز انىنى

قىل منى آسودە هم اوز جانىنى !
 چارلىق و مستملكە خلقلىرى نىن احساس و فكرىنى دە اسارتە آلماق نىيتىندە ايدى .
 استبدادىن حياتدا كۆك سالىب خلقى نئجە ازديگىنى ، جامعهده استمارىن زحمتكشلىرى نئجە
 وحشى جەسىنە تالان ائتديگىنى گۈسترمك ايچون صابر ، صاحبكارىن فھلە ايلە (فعلە و باكى فھلە
 لرىنە) مالكلرىن اكينجى ايلە ، وارلى نىن يوخسول ايلە «ديلىنجى» ، «اكينجى» ، «قوجا و
 جوان» ، ملانىن عوام ايلە (آخ نئجە و آى جان - اى جان) و منورلىرىن كوتلك ايلە
 (اينتلىگنت لر و ملت شرقى سى) روابطينى گۈسترير :
 فعلە اۋزونى سنده بىر انسان مى صانيرسان

پولسوز كىشى انسانلىغى آسان مى صانيرسان

انسان اولانىن جاه و جلالى گرەك اولسون
 انسان اولانىن دولتى ، مالى گرەك اولسون
 ھمت دئميرەم ائولرى عالى گرەك اولسون
 آلچاق ، او فاجىق (كيچيك) داخمانى سامان مى صانيرسان
 آخماق كىشى انسانلىغى آسان مى صانيرسان

ھر مجلس عالى دە سوخولما تئز آرايه
 سن دور آياق اوستدە دئمە بىر سۆز امرايه
 جايز دە گيل انسانجا دانىشماق فقرايه
 دولتلى لره كندىنى يكسان مى صانيرسان

آخماق كىشى انسانلىغى آسان مى صانيرسان

فقر ايله غنا اهلينه كيم وئردى مساوات
معناده ده صورتده ده وار بوندا منافات
اوز فضلىنى پولسوز ائدهمزمكىمسهيه اثبات
بو ممتنعى قابل امكانمى صائيرسان
آخماق كيشى انسانلىغى آسانمى صائيرسان

دولتى بيز البته شرافت ده بيزيم دير
املاك بيزيم ديرسه ، ايالت ده بيزيمدير
ديوان بيزيم ، ارباب حكومتده بيزيمدير
اؤلكه دره بيگليك ديهه خان-خانمى صائيرسان
آخماق كيشى انسانلىغى آسانمى صائيرسان
آسوده دولانماقدا ايكن دولتيميزدن
آزقينلىق ائدير سيزده هله نعمتيميزدن
بؤيله چيما جاسيزدا بيزيم منتميزدن
احسانيميزين شكرونى كفرانمى صائيرسان
آخماق كيشى انسانلىغى آسانمى صائيرسان
هيچ بير اوتانيرسان، يا بير اوصانيرسان-المنت الله، او دلارە يانيرسان.

ديلينجى

رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلنجى
واققىلداما بايقوش كيمى ، ادبار ديلنجى
بو مجلسيميز مجلس احساندير اگر چى
دوزدوكلريميز نعمت الواندير اگر چى
احسان فقرا كسلره شاياندير اگر چى
بير عادت ارثيه داخى وار ديلنجى
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلنجى

دولتى لريز مقصديميز عيش و صفادير
مهمانلاريميز بوسبوتون ارباب غنادير
كؤكدير يئكهدير بوينى يوغوندير نچبادير
بگدير آقادير آغزى دعالى علمادير
پيشميشلريميزمين جوره لذتلى غذادير

تيكمه گوزونو مطبخه بي عار ديلنجي
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلينجي

دخلى بيزه نه بوشدا قاليب دست سئوالين
يا اينكه آچيندان مله شيسر اهلين عيالين
باق باق نئجه چيركين دير او منحوس جمالين
حاخ توف اوزونه صورتى موردار ديلينجي
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلينجي

دولتلى نيچون صرف ايدوب اوز بئل و سخاسين
اغيانى قويوب دويدورا شهرين فقراسين
توكسون گوروم الله اوزونون شرم و حياسين
ال چك ياخا ميزدان ايتيل ادبار ديلينجي
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلينجي

بير دفعه فقير اولدوغونى آنلادا زينهار
دولتلى لرين پيشميشينه اولما هوسكار
يوقسا يئمه گه بير زادين ، اول ، جانيني قورتار
ائتمه بو قدر بيزلره آزار ديلينجي
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلينجي

فقر اهلى غنى لرله ملاقات انده بيلمز
دولتلى يه انسانليغين اثبات انده بيلمز
دولتلى فقير ايله مساوات انده بيلمز
نقصان گتيرر شائينه بو كار ديلينجي
رد اول قاپودان آغلاما زار زار ديلنجي

جوان-قوجا

شهر معلومونوزون وضع و قرارى نئجه دير
حمدلله نئجه گورموشديسه نوح، اؤيله جه دير
يني مكتب آچيلىب مي وطن اولادى ايچون
آز دگيل آدم آچان مدرسه احفادى ايچون

اوخويورمى غزته شهري نيزين اهلى تمام
 بعضى سارساق اوخوموشلارا اوخويورمن اوخومام
 اۆلكه نيزده آچىلىبديرمى قرائتخانه
 تازهلر آچمىش ايدى قويدوق اونى ويرانه
 آج قارينداشلارا انفاق ائدليليرمى ، عمو جان
 اونى گۆرمه زمى خدا ائل نيه وئرسين اونانان
 يسوه عورتلرين امرى آلىنيرمى نظره
 جاني چيقسين او دا گتسین گنه بير تازه اره
 اتحاد امرينه داير دانيشير سيزمى بارى
 بير پاراميز دانيشير ليك بو غازدان يوخارى
 سنى و شيعنه تعصبلى لغو اولدومى يا
 نه دئدين ، كفر دانيشدين جيرارام آغزىنى ها
 قابل عرض سؤزوم يوق منى عفو ائت گئديرم
 بجهنم كه گئدير سن سنى خود من نديرم
 بونا باخ آغزينا باخ ، صورت ادبارينا باخ
 باشى نين شاپقاسينا ائتديگى گفتارين باخ
 صابر قومشو وقارداش اۆلكه لرده يعنى ايران و تركيه ده اولان حادثه لرى ياقيندان
 تعقيب ائديب حتى ايران حادثه لرينه ايرانين اوزشاعرلريندن آرتيق علاقه گؤسترميشدير .
 محمدعلى شاهين مشروطيه خيانتى ، ظل السلطانين ، ميرهاشم لارين واستبداد و دربار طرفدارى
 ملالارين آزادلىق عليهنه فعاليتلرينى گؤستهره رهك اونلارى دنيا قارشى سيندا جلالد ، ساتقين
 و خلق و وطن خائىنى كيمى افشاء و هجو ائتميشدير :
 نه دير آياگنه عصيانلارى ايرانلىلارين
 باشلادى جنبشه طغيانلارى ايرانلىلارين
 نقض عهد ايله دى اعيانلارى ايرانلىلارين
 در حقيقت پيس ايميش قانلارى ايرانلىلارين

 يانسین ايرانلىلارين آرخاصى ياندى جگریم
 او يتيم ممدلى دن وارگينه بير پيس خبريم
 بئله دئرلر كه قويوب تختى قاچيب تاج سریم
 صيغينيب (پناهنده) قونسوله خاقانلارى ايرانلىلارين
 در حقيقت پيس ايميش قانلارى ايرانلىلارين

اهل ايران بو قدر بي شرف اولسون نه ايچون
دشمن طرز امور سلف اولسون نه ايچون
يني عثمانلى كيمي ناخلف اولسون نه ايچون
باتا يارب گوروم ايرانلاري ايرانليلارين
در حقيقت پيسيميش قانلارين ايرانليلارين

او چجه ايل قويماديلار تخت ده راحت ياشاسين
بير دويونجا چيقاريب كيف ائدوب عشرت ياشاسين
تا اونون سايهى عدلينده بو ملت ياشاسين
اولسون آسوده مسلمانلاري ايرانليلارين!
در حقيقت پيسيميش قانلاري ايرانليلارين
تر كيهده عبدالحميده قارشي مبارزه بايراغي قالديران توركلري ده آلقيشلا ياراق،
اونلاري سلطانين يالان و حيله كار وعده لر يندن ساقينديرماق ايسته يير:
عثمانلى لار آلدانماين آللهي سئوه رسيز

ايرانلى كيمي ياتماين آللهي سئوه رسيز
اوولجه وئرير لر سوزه حریت افكار
يعنى دانيشيب فكرينيزي ائيله يين اظهار
وقتا كه دانيشديز وزرا اولدى خبيردار
مطلق گوره جكدير كي جيبيشدانه ضرر وار
هر فند ايله اولسا قووا جاقلا رسيزي ناچار
چونكه بويغينجا قدا اولور حقي نيز انكار
ياخشي بو دو توپلانماين آللهي سئوه رسيز

ايزانلى كيمي ياتماين آلاهي سئورسيز
صابر، منفي آداملارين داخل عالمينه گيرمك واحوال روحيه سيني آشكارا چيخارماق
ايچون اونلارين اوز سوزلريله اوز ذوقلرينه مناسب صحنه لر تصوير ائدير. بو باخيمدان
اونون سبكي ديگر ساتيريكلردن آيريلير، او خلقين دشمنلريني اونلارين اوز سوزلريله
افشاء ائدير مثلا فاناتيک و بيلگي سيز بير ماللانين ديليندن بئله دئير:

آخ نئجه كئف چكمه لي ايام ايدي
بيزلر ايديك خلقين اينانديقلاري
نور گورورلردى قارانليقلاري
اوندا كي اولاد وطن خام ايدي!
بهر هدايت ديهه قانديقلاري
كيم بيزه پول وئرمه سه بدنم ايدي
آخ نئجه كئف چكمه لي ايام ايدي!

تازيانە (اپپقراما) دئيلان قيصا (۴ مصراعلىق) ھجولرى شعريمىزدە ايلك دفعە صابر سؤيلە مىشدىر.

صابر كھنە كلاسيك شعرين، حيات ومعيشتدن اوزاق، خلقە يادشکل وسبكين گولونج لوگونو، ساختە ليگيني بالاجا بير شعريندە (دلبر) تصوير ائدير:
آي آلنين آي اوزون گونش، اي قاشلارين كمان

جيران گوزون، قاريشقا خطين، كاكلون ايلان
آلماچەنن، چەننە زىخدان درين قويو

كپيريكلرين قاميش، دوداغين بال، تنين كتان
بوينون صراحي، بوي-بوخونون بير اوجاچنار

آندامين آغ گوموش، ياناغين قيرمزي انار
خالين اوزونده بوغدا، باشيندا ساچين غراب

قاه-قاه غريبە گولمەلى سن خانمان خرابلر

صابر مربي ومعلم روحلو بيرشاعر اولارق اوشاقلار ايچون گوزل وشيرين پارچالار يازميشدىر. اونون اوشاق ماھنيلارى، سادەليگى و اوشاق روحوندا اويغونلوغو ايلە سئچيليرلر (اوشاق و بوز).

صابر كريلوفون تمثيل لریندن، فردوسى دن بير صيرا گوزل ترجمەلر ائتميشدىر. فضولى، نامق كمال و سعدى نين غزللرينە طنز نظيرەلر يازميش و تىك توك فارسجا شعر (تضمين و نظيرە) سؤيلە مىشدىر.

بعضى حكاية و كچيك منشور پارچالار يازميشسادا، بونلاردا شعرلرى قدر موفق اولماميشدىر.

صابرين ساتيراسيندا آشاغيداكى خصوصيتلرى گۇرە بيليريك:

۱- شاعرتى پين اوزونو ديندیرمكلە تنقید ائتدیگی آدمى افشاء ائدير. بو آدمالار اوز جاھلانە و گئريدە قالميش فكرلرينى بير حقيقت كيمى افادە اتمەگە چاليشيرلار: اونا گۇرە دە گولونج گۇرو نورلر. بونا ان پالارق مثال «ندامت و شكایت» شعرينى گۇسترمك اولار:

ندامت و شكایت

قاووشوب لاپ آجیغمدان كوره كيم
وئرمى يیدیز منى بو ابلهه كاش
صو كیمی هر طرفه آخماز ایدیم
ارنه شی اولدوغونی بیلمز ایدیم
بیش-دوشین حاضر ائدەردیم آنامین

چاتلاير خانباچى غمدن اورە گيم
نولايير ائوده قوييديز قاراباش
منكه دامدان باجادا باخماز ايديم
هرزه هرزه دانيشيب گولمز ايديم
اوتوروب آج كومه سينده آتامین

بیتلیوردیم نهنه مین باش یاخاسین
تئز دوروب صبح ساغاردیم اینگی
نیلیوردیم بزه گی یا دوزه گی

نه بیلمیر دیک نه زهرماردی کتاب
بو سبوتون گل کیمی انسانلاریدیک
دفترین آندیرا قالمیش سؤزونى
بیله بیر تریبه لی ائوده مدام
وای او گوندن کی منی آد ائله دیز
من ده ساندیم که دونوب بختوره
نه بیلمیم بؤیله ده انسان واریمیش
ار او خورموش ده یازارمیش ده مدام
ار دگیل شاعریمیش خانه خراب
صالدیز آخرده یامان حاله منی
گاه یازیر گاه اوخویور، گاه دانیشیر

خیرینی شرینی قانمیر بو کیشی

دئیورهم آی کیشی گل بیر اؤزونه
بو عمل ائتدی سنی خانه خراب
او خودیقجه گؤزونون قاره سینی
پول گئدیر تاب و توانین دا گئدیر
کسب و کاریندان الین چیقدی اوسان

یاماییردیم باپامین چول چوخاسین
خان صنمدن دیله مزدیم کمگی
داما دیوارا یا پاردم تزه گی

بیز اولان ائوده هاچان واردی کتاب
نه معلم و نه درس آنلاریدیک
ائشیدیب گؤرمه میش ایدیک اؤزونى
بسله دیز من کیمی بیر سروخرام
ائله بیلدیزده که دلشاد ائله دیز
گئدیرهم بیر نفر انسانا اره .
شکل انساندا دا حیوان واریمیش
ار دگیل مهلك آزارمیش ده آتام
فکری یازماق اوخوماق، شغلی کتاب
اره وئردیز ده بو غفاله منی
گونده بیر هرزه کتابنان تانی شیر

یورولوب بیرجه اوصانیر بو کیشی

بونه ایشدیر، آکول اولسون گؤزونه
پول لارین دوندی بوتون اولدی کتاب
آپاریر ، تاپ باشینین چاره سینی
اوسته لیک بیر قوری جانین دا گئدیر
ار اولان یرده گؤروم یوخ اولاسان.

بورادا بیر منورین جاهل آروادی، اری نین کتاب ایله، یازی ایله مشغول اولماسینا
بؤیوک بیر تقصیر و قباحت کیمی باخیر. تزهک یا پماغی، آتاسی نین چول-چوخاسینی بیتله
مه گی گؤزل بیر معیشت قاعده سی کیمی افاده اتمک ایسته ییر و اؤز عواملیغی ایله اؤیونور
اونا گؤره ده گولونج گؤرونور. «آخ نئجه کئف چکمه لی ایام ایدی!»، «پول»، «اکینچی»،
«قوی سؤیسون اوشاقدید اوشاغیم» و «اوخوتمورام ال چکین» کیمی شعرلرده بو سبکده
یازیلیمیشدیر.

۲- صابرین شعرینده کنایه و استهزا چوخ مهم بیر یرتوتور. هدف اطرافلیجاتصویر
اولونور، آنجاق بو تصویر مستقیم معنالی سؤزلرله دگیل، مجازی افاده لرله، کنایه،
مبالغه و استهزا ایله وئریلیر.

«يات قال دالا لای-لای» شعرى ینى سبکده یازیلیمیش و استهزا یولیله تنبل لیگین
و غفلتین نئجه حکم سورد گونو گؤسته ریر:
ترپنمه آماندیر بالا غفلتدن آییلما

آچما گؤزونو خواب جهالتدن آییلما
يات قال دالا، لای-لای!

لای لای بالا لای-لای
آلدانما آییقلیقدا فراغت اولا، هیهات

غفلتده کئچنلر کیمی لذت اولا، هیهات

بیدار اولانین باشی سلامت اولا هیهات

آت باشینی یات بستر راحتدن آییلما
يات قال دالا، لای-لای

لای لای بالا لای لای

«چیغیرما یات آی آج تویوق» شعرینده کنایه ایله کندلیلرین آغیر وضعیتینی
تصویر ائدیر:

چیغیرما، یات آی آج طویوق، یوخوندا چوقجاداری گؤر
صوس آی یازیق فساداکی عقاب جان شکاری گؤر

هینینده^۱ دالالانما چوخ، حیطده ده دولانما چوخ

ایینده کی^۲ بیچاغه باخ، او تیغ آبداری گؤر!

گتیر دیگین یومورتادان نتیجه جوجه گؤزلمه

قازاندا قیقاناغا باخ، اوجاقدکی شراری گؤر

تاخیل تاخیل دیوب ده چوخ چیغیرما زنگه زورلی تک

بگین خانین، خانین بگین الینده احتکاری گؤر

منم منم دینیلرین اینانما چوخدا قولونا

گره کلی گونده اونلارین قیچینداکی فراری گؤر

۳- آوروپالیلارین اپیقراما دئدیکلری شعر شکلی (تازیانه) بیزیم شعریمیزده ایلك
دفعه اولاراق صابر طرفیندن سؤیلنمیشدیر و صابرین ان کسگین کنایه لی پارچالاریدیر.
مثال ایچون آشاغیداکی تازیانه نی درج ائدیریک:

آتیلان توپلارا دیکسین مه ییریک.

دیندیریر عصر بیزی دینمه ییک

بیز هله اوتوموبیل مینمه ییریک.

اجنبی سیره بالونلارلا چیخیر

۴- صابر کیچیک و جانلی صحنه لر یاراتماقدا چوق ماهر بیر صنعتکار (هنرمند) دیر.

«ینی و کهنه نین صحبتی» و «ایکی هیند^۳» شعرلری بوسبکده یازیلیمیشدیر:

۱- کومه-نین. ۲- یییه، صاحب. ۳- عقلی یونگول-احمق

نە خېر وار مشەدى؟
ساغليغىن!
آز چوخ دا يىنە؟
گازت آلمىش حاجى احمددە!
پە! اوغلان نە منە؟!

بورادا ايكي جاھل دوستون روزنامە و روزنامە اوخويانلارا قارشى نقرتى افادە
اۋدىلمىشىدىر. شاعر ائلە گۈزل بىر تابلو ياراتمىشىدىكى صحبت اۋدىنلارنىن آخماقلىغى اۋز
اۋزونە آشكار اولور.

۵- صابر خلق مثال لارىندان، دانىشيق دىلى نىن زنگىن ليكلرىندىن مھارتلە استفادە
اۋتمىشىدىر.

صابر ھمىشە خلقى نظردە توتور و ھەر بىر اثرىندە اوخوجولارىنى دالينجا آپارماق
ايستەيىر. اونا گۈرە دە خلقىن سلاھىلە سلاھلانير و خلق و عوام دىلىلە دانىشىر:

اوغول منىم دىر اگر اوخوتمورام ال چكىن
ائىلە مەيىن دنگە سر اوخوتمىرام ال چكىن
گر چە بدبخت اۋزى علمە ھوسكار دىر
كسب كمال اۋتمگە سعيى داخى واردىر
منجە بو ايشلر بوتون شيوھى كفاردىر
دینه ضرردىر ضرر اوخوتمورام ال چكىن
ائىلە مەيىن دنگە سر اوخوتمورام ال چكىن

بىرىنچى دفعە دانىشيق دىلى نىن بو رنگىن افادە سىنى شعرە كتىرەن شاعر صابر
اولموشدور.

نە سوخولموسان آرايا آباشى بلالى فھلە!

نە خيال ايلە اولوبسان بئلە ادعالى فھلە!

بورادا كى افادە و تركىبلرىن ھامىسى دانىشيق دىلىندىن آلىنمىشىدىر. صابرىن
شعرىمىزە اۋدىلگى خدمتلىرىندىن بىرى دە دانىشيق دىلى ايلە كىتاب دىلى آراسىندا كى سدى
قالدىرماق اولموشدور.

صابر ۱۹۰۰ ايىندە قاردائىشلە بىر ليكدە شماخيدان خراسانا كۋچموش و اوچ ايل
مشەد دە كسب ايلە كۋچىنمىش، لکن مادی وضعى دوزەلمە ديگى ايچون تکرار شماخيه
دۋنموش دىر. شماخى دە معلملىك و مکتبدارلىقدان كافي مقدار معاشىنى تامين اۋدمە ديگى

ايچون صابونچولوقدا مشغول اولموشدور.

بیر مدت صونرا محلی ماللارین طرفیندن بابی لیکله اتهام و تکفیر ائدیلمیب قصابلار اونا صابون پیشیرمک ایچون لازم اولان پیه و قویروق ساتما دیلار. صابر بو حادثه دن صونرا صابونچولوقدا الینی اوزوب یالنیز معلملیک و مکتب ایشی له مشغول اولدی. صابر خلق آراسیندا اوزونو مدافعه اتمک ایچون بوشعری یازمیشدیر:

صاحب ایمانم آشیروانلیلار	اشهد بالله العلی العظیم
کهنه مسلمانم آشیروانلیلار	یوق ینی بیردینه یقینیم منیم
سنی یم اما نه بو امثالدن	شیعه یم اما نه بو اشکالدن
حق سئوهن انسانم آشیروانلیلار	صوفی یم اما نه بو ابدالدن
امر ده یم طاعت مزبور ایله	امت مرحومه و منفور ایله
قائل قرآنم آشیروانلیلار	کفریمه حکم ائیله مه بین زور ایله

صابر بیر مدت معلملیک و آچدیغی مدرسه (مکتب امید) ایشلریله مشغول اولدو، لکن مخالفلری اونوراحات بوراخما دیلار ناچار ۱۹۱۰ دا باکی یا گلدی و باکی نین اطرافیندا بیر قصبه ده معلم اولدی. بیر ایل صونرا قاراجگر ورمینه (هپاتیت) مبتلا اولوب معالجه ایچون تفلیسه گتدی و اورادا دوستو و امکداشی جلیل محمد قلیزادنین ائوینده قالدی. اورادا بیر مدت خسته لیگی یاخشیشیبا حتی دوستلارینا یازدیغی مکتوب و شعرلرینده حالینین یاخشی لاشدیغینی و اونا ائی یاخیلدیغینی بیان ائدیر. لکن بیر ایل دن صونرا حکیمینی ده گیشیدیریر و حالی پوزولور. شاعر امیدسینز بیر حالدده شیروانا قاییدیر و اورادا وفات ائدیر. صابر خسته لیک زامانیندا یازدیغی بیر شعرینده اوز حالینی بئله بیان ائدیر:

عارض غم لر الیندن اوره گیم شیشمیش ایدی

ظن ائدر دیم ائده جکدیر اونا چاره جگریم

بخت منحوسیمه باخ من بو تمنا دا ایکن

باشلادی شیشمگه ایندی اوزی قاره جگریم

ایستیرم اولمگی من لیک قاچیر مندن اجل

گورنه بدبختم اجلدن ده گرهک ناز چکه م.

صابرین مشروطه ادبیاتی نین یارادیلما سیندا بویوک سهمی واردیر.

صابر مشروطه انقلابینی یاقیندان تعقیب ائدیپ و بو جریانلاردا چوق تاثیر

بوراخمیشدیر. (۱۹۰۷-۱۹۰۹) ایللرینده و بوتون انقلاب زامانیندا کی حادثه لرله علاقه لی

شعرلر یازمیش و ملانصرالدینین هر صایی سیندا ایران حادثه لرینه عائد تنقیدی ویاتحسین

ائدیجی بیر منظوم یازی نشر ائتمیشدیر.

صابر بوشعرلرینی «هوپ هوپ» و یا ابو نصر شیبانی، گولهین و یا آغلار، گولهین امضالاریله چاپ ائتمیشدیر. صابرین شعرلرینی مجاهدلر تبریزه و باشقا شهرلره یتیره ردیلر. اونون شعرلری آذربایجاندا حتی دیگر شهرلرده سئوه سئوه اوخونور و دیلدن دیله گزه سینهدن سینهیه کئچهردی. فارس روزنامه لری اونون شعرلرینی ترجمه ائدیپ نشر ائدردیلر. سید اشرف گیلانی طرفیندن ۱۹۰۷-۱۹۱۲ ده چیقان مترقی «نسیم شمال» روزنامه سی صابر شعرلری نین فارسجا منظوم ترجمه سی نی نشر ائده ردی.

بعضی ایران شاعرلری صابرین شعرلرینه جواب یازیپ، صابرده اونلارا منظوم جوابلار یازمیشدیر.

صابرین ملانصرالدین ده یازدیغی شعرلره تبریزده چیخان هفته لیک آذربایجان روزنامه سینده چاپ اولان منظوم مکتبه لر چوق معروف دیر.

صابر، اوزمان باشدا شاه اولماق اوزره ملتی استعمار ائدن مستبدلری و خلق دن غافل پولولاری افشاء اتمک ایچون اونلارین دیلدن بئله سؤیله میشدیر.

ملت نئجه تاراج اولور اولسون نه ایشیم وار

دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

قوی من توخ اولوم اوز گه لر ایله نه دی کاریم

دنیا و جهان آج اولور اولسون نه ایشیم وار

سس سالما یاتانلار آیلار، قوی هله یاتسون

یاتمیشلاری راضی دگیلم کیمسه او یاتسون

تک تک آیلان وارسادا حق دادیما چاتسون

من سالم اولوم جمله جهان باتسادا باتسون

ملت نئجه تاراج اولور انسان نه ایشیم وار

دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

سالما یادیما صحبت تاریخ جهانی

ایام سلفدن دئمه سوز بیر ده، فلانی

حال ایسه گتور میل ایلییوم دولمانی نانی

مستقبلی گؤرمک نه گرهک عمردی فانی

ملت نئجه تاراج اولور اولسون نه ایشیم وار

دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

اولاد وطن قوی هله آواره دولانسون

چرکاب سفالتله الی باشی بولانسون

دول عورت ایسه سائله اولسون اوده یانسون

آنجاق منیم آوازه‌ی شانیم اوجالانسون

ملت نئجه تاراج اولور اولسون نه ایشیم وار

دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

هر ملت ائدر صفحہ‌ی دنیا‌دا ترقی

ایله‌ر هره بیر منزل وما وادا ترقی

یورقان دوشه گیمده دوشه‌گر یادا ترقی

بیزده ائدهریک عالم رؤیا دا ترقی

ملت نئجه تاراج اولور اولسون نه ایشیم وار

دشمنلره محتاج اولور اولسون نه ایشیم وار

صابر مشروطه انقلابی نین باشچیلاریندان ستارخانا هامی دان چوخ مفتون اولموش

و اونون حقیقنده ستایشله شعر سؤیله میشدیر:

ستارخانا

حال مجذوبوم گوروب قارء دئمہ دیوانه‌دیر

نعره‌ی شوریده‌می ظن ائتمه بیر افسانه‌دیر

شاعرم طبعیم دنیز (دریا) شعر تریم دردانه‌دیر

بهجتیم عیشیم سروریم وجدیم احرارانه‌دیر

انجذاییم جرئت مردانه‌ مردانه‌دیر

آفرینیم همت والای ستارخانه‌دیر

تا که ملت مجمعین تهراندا ویران ائتدیلر

ترک‌لر ستارخان ایله عهد و پیمان ائتدیلر

ظلم و استبدادا قارشى نفرت اعلان ائتدیلر

ملته، ملتیه جان نقدی قربان ائتدیلر

آیه‌ی «ذبح عظیم» اطلاقى اول قربانه‌دیر

آفرینیم همت وای ستارخانه‌دیر

حق مددکار اولدی آذربایجان اتراکینا

آل قاجارین پروتست ائتدیلر ضحاکینا

اول شهیدانین سلام اولسون روان پاکینا
 کیم تو کولموش قانلاری تبریزه تهران خاکینا
 اونلارین جنت دگیلدير منزلی آيا نه دیر
 آفرینیم همت والای ستارخانه دیر
 ایشته ستارخان باخین بیرنوع اقدامات ائدیب
 بیر وزیر و شاهي یوق دنیانی یکسر مات ائدیب
 عرض اسلامی وطن ناموسونی یوزقات ائدیب
 حرمت حیثیت ملیتین اثبات ائدیب .
 ایندی دنیانین توجه نقطهسی ایرانهدیر
 آفرینیم همت والای ستارخانه دیر
 ایشته ستارخان باخین ایرانی احیا ایلهدی
 تورکلوک ، ایرانلیلیق تکلیفین ایفا ایلهدی
 بیر رشادت بیر هنر گؤستردی دعوا ایلهدی
 دولتین بیر (عین) نی دنیادا رسوا ایلهدی
 قاجمیوب پروانه تک اوددان، دئمه پروانه دیر
 آفرینیم همت والای ستارخانه دیر
 آفرین تبریزیان ائتدیز عجب عهده وفا
 دوست و دشمن ال چالوب ائیلر سیزه صد مرحبا
 چوق یاشا ، دولتی ستارخان افندیم چوق یاشا
 جنت اعلاده پیغمبر سیزه ائیلر دعا
 چون بو خدمت لر بوتون اسلامه دیر انسانه دیر
 صابرین دیوانی «هوپ هوپ نامه» آدیله تبریزده و باکی دادغه لرحه چاپ اولموشدور.
 هوپ هوپ نامه باکی دا احمد شفائی طرفیتدن و حمید محمدزاده نین ره داکتور لوغو یله فارسجا یا
 منظوم حالینده ترجمه ائدیله ره ک چاپ اولموشدور.

منابع و مراجع

- ۱- آذربایجان ادبیاتی تاریخی. ایگیرمنجی عصر. (ایکینجی جلد) م. عارف و حیدر حسین اوف و میر جلال.
- ۲- آذربایجان مزاح ادبیاتینا بیر باخیش. مصطفی حقی تورکه قول ، تورک کولتورد آیلیق درگیسی. تموز ۱۹۶۳- آنکارا.

- ۳- آذربایجان طنز روزنامه لری. ناظم آخوندوف (۱۹۲۰-۱۹۰۶). کۆچوره ن غ. ر. سپهری انتشارات فرزانه. تهران ۱۳۵۸.
- ۴- هوپ هوپ نامه. م. ع. صابر. آذربایجان دولت نشریاتی باکی آذر شهر ۱۹۶۲ ترتیب ائدنن: حمید محمدزاه. ره داقتوری: عباس زمانوف رسامی: نجفعلی اسماعیلوف.
- ۵- هوپ هوپ نامه (کلیات) میرزاعلی اکبر صابر. انتشارات فرزانه تهران-۱۹۵۸.
- ۶- سئزیم قلی. علی. نظمی. پرفسور یحیی شیدا- تبریز ۱۳۵۸.
- ۷- صابر و معاصرین او. پرفسور عباس زمانوف. چئویره ن. اسدبهرنگی. تبریز ۱۳۵۸.
- ۸- اسلام آنسیکلوپدیسی جلد ۲- پرفسور فواد کوپرولو. استانبول.
- ۹- تورک دنیاسی ال کتابی. آذربایجان ادبیاتی. پرفسور احمد جعفر اوغلو. استانبول.

صدای خدا

ابیاتی از مثنوی بلند و دلنشین «صدای خدا» که در ستایش خدمت
بدیگران و محبت بمردم بیان شده و از شاهکارهای «استاد شهریار» شاعر
معروف معاصر است.

کاینهمه از يك تنه آدمند
کند خداوند و درین دشت کشت
شاخ درختی که درختی جداست
بلکه درخت بشر از بیخ کند

دست و دل و دیده و پا و سرند
کاینهمه از يك پدر و مادریم
وای ، ندانی که برادر کشی؟!

وصله جانیم و لجم جگر
ارث پدر برده برادر همه
کرده سوی کشور خاکی سفر
دست برادر به برادر سپرد
پاس برادر به برادر رسد
در رخ یعقوب توانی نگاه؟

درد بشر دیدن و دارو شدن
خود همگان را خودی انگاشتن
وای بر آنکس که توانست خفت!
چون دل سخت تو نیارد بدرد
گر بشری نقص و جودیت هست

آدمیان شاخه و برگ همدند
اصل درختی است کهن، کز بهشت
خلق همه شاخ درخت خداست
هر که تنی کشت، نه شاخی فکند

آدمیان زنده به یکدیگرند
جمله برادر بهم و خواهریم
ای که به کین خیزی و خنجر کشی

حیف، ندانیم که با یکدیگر
طفل خدائیم و برادر همه
ما پسرانیم و ز ملک پدر
دست عزیزان چو پدر میفشرد
جان پدر، گر خطری در رسد
ای تو، که یوسف بفکندی بیچاه

شرط بود با همه یکرو شدن
رسم خودی با همگان داشتن
شب که یتیمی است باندوه جفت
کودک لختی به زمستان سرد
ای که نگیری زدل افتاده دست

واختىلە تەھران روزنامەلىرى نىن بىرىندە عصرىمىزىن شەرتلى شاعرى استاد محمد حسين شەھريارين ۱۸ بىتدن عبارت «صداى خدا» مثنوى سىندن بىر پارچا، شاعرىن وقارلى بىر شەكىلى ايله چاپ ائدىلمىش دى. بودرىن مضمونلو و عصرىمىزىن بوتون دردلىرى نىن درمانى غايتە بوتون بشرىتىن دىلك، اىستك و آرزوسو اولان صلح و انسان پرورلىك مسئله سىنە حصر ائدىلمىش بوالهى شعر بىزده درىن تاثير اوياتدى. بودوركه، گئىب مثنوىنى بوتولو كده ائدىب اونون نثرأ يارادىجى صورتده ترجمە سىنى حاضرلايب ، شمالى آذربايجانين معاصر قدرتلى شاعرلىرىندىن.

و قىزقن وطن سوه رلىرىندەن اولان دوستوم وقارداشم خلیل رضانىن اختيارىندا قويدوم. بودورهمىن مضموندا خلیل رضانىن شلاله طبعى نىن محصولو اولان «حقىن سسى» شعرىنى حرمتلى اوخوجولارا تقدىم ائدىرىك همده همان روزنامه ده درج اولونان فارسجا شعرى ده بورادا چاپ ايدىب حرمتلى اوخوجولارىن اختيارىنا وئرىرىك . بودوربوسىز بودا بوايكى مثل سىز و گؤزل اثر.

دكتور غلام حسين بىگدلى - پروفيسور

حقىن سسى

بو نورانى دونيا ، پىرانى دونيا
 ازلدن ميوه لى بىر باغا بنذر
 بشرىن قوجامان ، سرت آغاچىندا
 هر انسان بىر گله ، يارپاقا بنذر

 يارپاقلار ، بوداغلار آيرى اولسادا
 بودونيا باغىنىن بهرەسى بىر دىر
 اوددوغو هوا بىر ، ايچدىگى سويىر
 يئردن شىره چكن كؤكلىرى بىر دىر

بوداق ھىچ ياشارمى بو داغدان آيرى
عمر ائدە بيلرمى انسان ، انسان سىز
اودوغما گلشن دن ، اوباغدان آيرى
انسان خزل كىمى اولودور يالنىز

منه ائله گلير ، ھارداسا ، كىمسە
بىر انسان عمرونە قلم چكىرسە
اۋزودە بىلمەدن يوزقان سالىراو
بشر آغاجىنا بالتا چالىراو

بىر انسان كۆچورسە دنيادان اگر
سن ائله بىلمەكى ، تك بىر جان گئدىر
ھر سونن باخىشدا سايسىز دىلكلر
ھر كىچىك تابوتدا بىر جهان گئدىر

او گئدىر قاليرىق بىز يانا-يانا
بو دىردى اوركدە داشىماق چتىن
ھر گون يئراوستوندىن يئرىن آلتىنا
كوچور بىر پارچاسى بشرتىن

بشر دئدىكلرى واحد بىرىدن
بس نە دن دووشوبدور اوركلر آيرى
انسان جمعيتى يارانان گوندىن
يوللار ، طريقتلر ، مسلكلر آيرى

بلكە بونا گۆرە بىگانە بىك بىز
بلكە بونا گۆرە ديوانە بىك بىز
بلكە بونا گۆرە اورگى داشىق
انسانى-انساندان اوغورلامىشيق.

بیر کیچیک بوداغی قیراندا روزگار
بوداغ قان-یاش توکر، آغاج قان آغلار
بیر دورنا آیریلسا اوز قاتاریندان
قاتار منزله جن گئدر پیریشان

بس بیر دۇرنا قدر اولماياق می بیز ؟
نه چین بوزا دۇندو قاینار قلبیمیز
آخی بیز هامیمیز یاخین سیرداشیق ،
آتا بیر ، آنا بیر-دوغما قارداشیق

عینی دیر هوامیز ، سویوموز بیزیم
عینی تور پاقدان دیر مایامیز بیزیم
یوغوروب یاپاندا خلقتیمیزی
عینی گۇزده گۇروب طبیعت بیزی

هئچکسی هئچ کسدن اسکیک ائتمه یب
هئچ بیر بالاسینی آنا آتما یب
سن ای قلنج چکیب ناحق قان تۇکن
کیمه قالدیریر سان اوقیلینجی سن ؟

سیرا ئت قارشیندا کی جان سرداشین دیر
انسان دیر ، دئمەلی قان قارداشین دیر
نەدیر بو آزقین لیق ، بو قودور قانلیق ؟
اوقانلی سنگری سیرا ئت بیر آنلیق

آتانین قانی دیر آخیر دمبدم
دشمن ساندیغین سینەلریندن
طبیعت ، او بۇیوک آغ ساچلی آتا
بیزی بخش ائدندە بو کائاتا

جان وئردى، قان وئردى، غەيرت وئردى او

بېزە انصاف وئردى، مروت وئردى او

بېزە ال وئردى كە ، امدادا چاتاق

يىخىلان بېر كىمىن قولونىدان توتاق

بېزە عقل وئردى وجدانلى متين

درك ائىك دردىنىشى بشرتىن

سوس سون او اورك كە، بوزدان سويوقدور

اوزولسون او قول كە، ياردىمى يوخدور

كۆر اولسون او گۆزكە ، آلولانمايا

بېر انسان كۆنلۈنە ايشىق سالمايا

انسان دردلرېنە يىگانە انسان

قورۇ بېر كۆتۈكدور باشدان بىيادان

بوقوجا دونيانىن سىرىنە سن گل

طبيعەت نە قدر گۆزل مكمەل

نەجە مەرباندىر چۆلدە چىچەكلەر

عېنى سىتە اسىر اسن كۆلكلەر

چۆللردە جىرانلار دستە ايلە گىدىر

دنىزدە لېلەر قول-قولا وئرىر

بىدى قارداش اولدوز-ايشىقلى، ايرى

هله بېرچە دفعە كوسمەيب بېرى

انساندا دنيادا بېر چىچەك، بېر قوش

اونوندا خلقى بىلە صاف اولموش

بس هاردان ياراندى ايكى تېرە لىك ؟

هاچان زهرلندى بوقان بو ايلىگ

نەدىر بوجانلىك ، بوئولوم ، بوقان ؟
بىزكە ، تىمىز ايدىك باشدان بىنادان
سن اى ملك قدر مقدس انسان
اى آدى گونش لەقوشا دايانان

نچون ملك ايكن ، ابليسە دوندون
قىزىل-گموش ايكن قارالدىن ، سۇندون ؟
ظلمتە چوريلدىن ، سن بىر نور ايكن
باتاقلىق ياراتدىن ، صاف بلور ايكن

دنيايا اود-آلو تۇكورسن بوگون
دونن تىكدىگىنى سۇكورسن بوگون
گۇيدە اولدوزلارا سىقال چكىرسن
آنچاق يثراوزوندە زىندان تىكىرسن

باخىرام اگىنىدە تازا پالتارا
ظاهرىن پارلاقدير ، باطنىن قارا
باشىندا كمالىن ، بىلىگىندە وار
داھا دەشتلى دىر بىلىكلى خونخوار !

بىلىك سىز اولماقن بلاسى بىردىر
بىلىكلى جانى لىك داھا بتردىر
ھانسى سىرتبەدە گۇرچا تىب بشر
سلاھلانىب فتنە ، ياراقلانىب شر

بوينوندا كراوات ، اليندە سلاح
انسان قىافەلى ىرتىجى تمساح !
اوزدە مدح ايلە بىر مدنىتى
آنچاق باطندە ايسە ، فكرى نىتى

داغىتماق ، قوپارتماق ، پارچالاماقدىر
سۆزۈ ايپك كىمى ، دىشى پىچاق دىر
گىجەلرداليرام گور شەرلەر
گىجەلر بىنەزىر آل سحرلەر

حیات، گۆز گولدورن بو ایشیق بونور
اونون سلاھىندا اولوم ، قان اولور
دئىن ، بونونچونمى ادىسون مگر
اللىشىدى، وروشىدو اوزون گىجەلر!..

گۆزونون نورونو او ، گىلە-گىلە
آرىدىب آخىتىدى بىر جوت نافلە
دوشونىدو انسانا بو بىر كىمك دىر
بىر ایشیق گۆروب سۆيونە جگدىر

آخاجاق اورەگە ، ادراکه ایشیق
بس نىه نگران ، ناچار قالمىشىق
سىزای يىر اوزرنە-اولوم يايانلار
ظریف دويقۇولارى تاپىدالايانلار

سىزای مستملکە هوادار لارى
دونيانىن «مدنى» جاناوار لارى

يوردلارى قورد كىمى قامارلايانلار
دونىيانى مین يىردن حصارلايانلار
راکتلە، تانكلە، توپلا تفنگلە
جىلپىز بىر اوركلە ، دار بىر دىلكلە

بو بۆيوك دونىيانى تىكە لەينلر
انسانلىق آدىنى لكە لەينلر

بىلىك سىزىن اوچ-ون فتنەدىر يالنىز
ايشىقى بىكەن قوپارىر سىنىز
باخىرام دونيانىن خرىطە سىنە
بوباشى بلالى يىر كورە سىنە

دىنا زولاخ-زولاخ دىلىم-دىلىم دىر
چىنەن سرحىلر دىدىم-دىدىم دىر
نە قدر چىرلر نە قدر مرزىلر
مرز اوستە معناسىز مبارزەلر

ویران هیروشیما ئولوم سکوئو
ایگیر مینجی عصرین نهنگ تابوتو
هله دريالارجا انسان غملىرى
داخائو ، بو هنوالد جهنملىرى

هله جانىلرین چوخوسو دىرى
هله اهرىمنلر کارتىلر ساغدىر
بس هانسی قدرتین پولاد اللرى
اونلارى دونیادان قوپارا جاقدىر

نچون طرلان کیمی هوالانمايق
بوتون يىر اوزونو وطن سانمايق
قنىنا چكىل مېش توسباغا کیمی
ياشاماق انسانا عیب دگىل مى؟!..

گۆزلىرى نە قدر داردى اونلارین
بیر قارىش يىر اوستە بوغوشانلارین
بیر آنلىق ال ساخلادوشون ای انسان
آخى نەدەن اؤترو وورها وورداسان

بىر باخ اطرافىنا گۈر دۇنيا ئەدىر
صونو گۈرونمەين بىر خزىنەدىر

نە زىنگىن يارانمىش آنا طبيعت
تور ھاقدى سىخاوت ، سودا سىخاوت

آلمالى ، آرمودلو بو باغلارنىن
سعادى قايناقلى بو لاغلارنىن

گۈر دۇنياسىن چۈن نەلر ساخلايىر
داشلار ئوز باغرىندا گۈھر ساخلايىر

سنىن دىرآغ ساچلى شىلالەلردە
گۈزلىرى آل چاناق ترلالەلردە

صاغىمىز، سولوموز گموشدور زردىر
دنيانىن ثروتى دنيا قدردىر

طمع جلوونو بىز بىغساق اگر
بو ثروت ، بو نعمت ھاىما يىتر

يا لىنىز امك گرگ، حلال بىر امك
زحمت ھالە سىنە احاطە لىمك

دان اوزو قوشلارلا بىرگە اويانماق
درىاز چالاچالا شەدە يويونماق

گۈزلدىر آرخلاردا شىر يىلدايان سو
كوتان پارىلتىسى تورپاق قوخوسو

گۈزلدىر بەارىن باغ چىچكلىرى
سەوگىلى نىفسى داغ چىچكلىرى

زىمىلر قوينوندا خيالا دالماق
چورگىن عطرىنى سىبلدىن آلماق

دالېب افق لارېن سونسوز لوغونا
قىشقىرماق بو عشقى بوتون جھانا
انسان يئر اوزونون دوردانەسى دېر
انسانېن وطنى يئر كرەسى دېر

يالانچى سرحدلر سېلىن سېن گرگ
ارضېن بوتۇلسوگو بېلىن سېن گرگ
اويانىب آفرىقا قالخېب فىل كېمى
آلب خرطومونا چىرتدان حاكمى

چالېر قايلارا ، چىر پىرداشلارا
آلقىش ظلم الېندن قورتولموشلارا
آزادلىق عشقى وار عصرېن سىيئە
بس هانى بو فرىاد مصرېن سىيئە دە ؟!

اويانسېن بوخودان تېرىزېم قلىبېم
ياتماسېن ، اويانسېن عزىزېم قلىبېم
آزادلىق دىيرىك آزادلىق هلە
حىاتدا بىزېم چون بېرنجى پىلە

هلە گۇى اوزوندى نىچە سرحد وار
آچسېن اسرارېنى آيلار اولدوزلار
بىزە يئر كرەسى دار بىر قفس دېر
يەتەر بو قفسدە ياشاماق بس دېر

قالخاق اولدوزلارا آيلارا قالخاق
دونىايا اوجا بىر ذروەدن باخاق
كائىنات انسانېن اوچوش ميدانى
انسان كائىناتېن ذكا طرلانى

بولودلار ، آچیلان قانادلاریمیز
کهکشان اوجالماق اقتداریمیز
حیف بو مطلبی ییلمهینلر وار
انسان هاراینا یتمهینلر وار

هله گور نه قدر یتیم یسیرلر
شاختادا تیتره شر قاردا اسیرلر
قوللاری کاندالی ایگیدلر مین-مین
گمیریر داشینی دار محبس لرین

هله فتنه فساد قوولما میش دیر
ظالم لرین هورنو اووولما میش دیر
هله نئچه خیال الیک-ولیک دیر
ان بویوک درد ایسه بیگانه لیک دیر

بیزیم قلب لریمیز بیر لش سه اگر
انسان هر اولدوزدان پارلاق گورونه
بیر لش سه جهاندا ملیارد اورکلر
بوتون آرزولارا یتیشر بشر

باکی ۱۹۷۰

دكتور غلامحسين بيگدلى

غزل

«دخى سۇندور شمعى پروانه كه ياريم گلدى»
قلبىمە نور ساچان نازلى نكاريم گلدى
من اوزوم شمعينه پروانهام اى پروانه
بليلم فصل خزان اوتدو بهاريم گلدى
نه اول بير گيجه ليك من يانام اى پروانه
آخى او آى بنيزيم^۲، لاله عذاريم گلدى
خستهى هجر ايديم و تاب و توانيم يوخ ايدى
درديمه چاره ايدن صبر و قراريم گلدى
منه نه شمع گركدير نده مهتاب ايندى
گوزومه نور ساچان سوگىلى ياريم گلدى
عشق كويونده ايديم دربدر و آواره
اوز گلوم اوز گوزه ليم ماه عذاريم گلدى
دیمه آوارهام اى بيگدلى بو دنيا دا
حسن صياديم و دامه شكاريم گلدى

ماه اوت ۱۹۶۳. گوى گول

۱- جعفر خندانين دير. ۲- ياناق.

توفارقانلی عاشیق عباسین دوردونجی پاراسی

عباس مهبیار

شاه عباس دئیر: «آی توفارقانلی عباس، ایندی بیر آیری جورده سنی امتحان ائیله مک گرک. اگر یاخچی سودان چیخدون اوندان صونرادا هامنیم سؤزوم یوخ. گول گز سئویندی»

عاشیق عباس دئیر: «منی نه قدر یورساندا گول گز عشقینده یورقونلوق بیلمه رهم. سؤزون صوروش.»

شاه عباس دئیر: «ایندی آیری بیر اوتاقدا مجلس دوزه لديرهم، سندن ایسته بیرم کی اورادا کئچنلری شعریلن اوتورانلارا دی یه سن.» صونرا شاه عباس حرم سرا یا گندیب، مجلس دوزه لديرهم و حرم سرا آروادلارین، کنیزلرین گول گزین باشینایغیب و گول گزدن ایستی بیب کی اونلارا ساقی لیک ائله سین عباس ایشین ازوایی شیندان سئچیر که اورادا نه کئچیر. گول گز عشقی اوره گین دولدوروب و بئله دئیب:

مجلس آراستا اولوب مطرب خوشخوان

الینده باده سی وار ساقینی گور

سن نئیلی سن شاهین آرواد اوشاغین

ائلر قایداسی ینان وار ساقینی گور

الینده توتوبدی جانیم آلماسین

نئجه قاییل ائتسین جانیم آلماسین

دوغران دوغران ائيله جانيم آلماسين

دوغران دوغران ايله وار ساقيني گور

كاكيسلى اينده جانب سرده

جان قوشى ائدنده جانى بو سرده

من عاباسام وئرسم جانى بو سرده

طبيب سن اوستومه وار ساقيني گور

شاه عاباس دئدى: «ها! توفارقانلى عاباس بورايا جاق ياخچى گلמיםن، آما قيزين

اوز ايسته ديگى ده شرطدى. ايندى هر بيريميز بيردانا قيزيل اوزوك يوللوياق، قيزهرهانسى

ميزين اوزوگون گوتورسه، بيزده اونا دوراخ.»

عاباس كى گوروردى شاه عاباس اويون چيخاتماق نظرى وار، مثله نجه دى يرلر:

«آيى نين مين بير ايكى اويونى وارهاميسى دا بيرامرودا وستهدور.» شاه عاباس بو ايشله ريله

ايسىتتى بير گول گزين وئرمه سين، شاهين بو ايشين ده قبول ائيله دى. هر ايكى سى بير اوزوك

گول گز خانىما يول لاديلار.

گول گز كى، او مدتده شاهين ذاتى سوتونه بلد اولموشدور و بيليردى كه شاهين بير

اغزى اوتدى بير اغزى سو، قورخودان شاه عاباسين اوزوگون قبول ائيلى بير.

عاشيق اوره گى نازيك اولار، بو ايش عاشيق عاباسا چوخ چوخ اغير گلير. بئله بيلير كى

گول گز داها اونون داشين آتيب و عاباس توفارقانلى آدلى بير آدام تانيمير. اوز توتوب

اوتورانلارا و بئله دئيب:

اي آغالار بير زامانه گليب دور

الا قارقا شوخ طرلانى بگنمه ز

اوغول لار آتانى قيز لار آنانى

گلين لرده قينانانى بگنمه ز

آدام وار دولانار صحرانى دوزى

آدام وار دؤشوره ر گول-نر گيزى

آدام وار گئيمه گه تاپانماز بئزى

آدام وار آل گى يهرشالى بگنمه ز

آدام وار چوخ ايشده ائيله ر اراده

آدام وار كى، يئته بيلمه ز موراده

آدام وار كى، چۆرەك تاپماز دونياده
آدام وار ياغ يى يەر بالى بگنمەز

آدام وار اگننە گشيبدى درى
آدام وار دينىندن اولوبدى برى
آدام وار مرفتدن يوخدوز خپرى
گئيمە گە تيرمەنى، شالى بگنمەز

آدام وار بىر نينا توتاسان گول لر
آدام وار گۆز ونە چكە سن ميل لر
توفارقانلى عباس باشووا گول لر
ياردا گۆر نە گونه قالى بگنمەز

گول گز اورەك سۆزون بىر جورونن عباسا يئتيرير. عباسين گئنهده عشق درياسى
جوشه گلير. محبتى گول گزه مين اولور، سۆزون چۆووروب بئله دئييب:

كۆنلوم اگلنجهسى گۆزومون نورى
بىر حسابا ملك زاده دى ير لر
جنت رضواندا باغ بهشده
قدى اليف سروزاده دى ير لر

گۆزلرون دريادى كيرپيگون جيسير
غرق اولوب دريايه زورق - نصير
گۆزەل ليكده تك سن يوسف - مصير
يارى اوندان چوخ زياده دى ير لر

عباس ياريولوندا بيلاندى وايه
امك وئر بىر كسه گئتمه سين ضايه
ليلى دن مجنوننا شاهدان گدايه
يارى منه نامزاده دى ير لر

شاه عباس دئدى: «دوزدى گول گزى عباسا نامزاده دى ير لر، اما سن عباسى يوخ،

من عباسا نامزاده...»

شاھ عباس كى دىلدە، سۆزدە عاشىق عباسا حريف اولايلىمىر. بىرياندا ئالچىلردن
اوتانير، قوناقلاردان قاماشير، اوزدن گئدير گول گزى عباسا وئيرىر.

عاشىق عباس گئنه ده دىل آچىب. اوزون توتوب سارى خوجايا و بئله دئىيب:

بارالاھا در گاهووا شوكر اولاي

نه عجب يارادىب يارادان سنى

منىم كؤنلوم بىر سنيلن شاد اولدى

گؤروم حق ساخلاسين بلادان سنى

صونرا اوزون چؤول سومايا توتوب و بئله دئىيب:

بىر كامل ملادان در سون آلسان

سنى گؤروم محتاج گونه قالسان

ايكى دوستون آراسىنى وىراسان

گؤروم حق گؤتورسون آرادان سنى

بئله روايت ائىلى بىبىلر كى عاشىق عباسين شعرى آغزىندان قورتولمامىش چوول

سومانى بىر ناقافل سانجى توتوب، ائله اورادا دوشوب و گبهرىب.

عباس آخىردا اوزون قول عبدول لاي توتوب و بئله دئىيب:

شىطان اولادىنين عين ذاتيسان

يئرى بىلمەم گؤيون اللى قاتيسان

شكسته عباسين خراباتيسان

گؤنول هئىچ گؤرمەدیم آوادان سنى

عاشىق عباس سؤزلرين دى يندن صونرا، سحر باشى گون ساچان واخت، گول گزىن

الىندن توتوب يولادوشور. بىر مدت ايكى يورولماز عاشىق، دردلى اور كدن دانىشا دانىشا

يول گئديرلر. بىر زاماندا صونرا عباس دىنمىر، دانىشمىر. اوز اوزونه فيكره گئدير.

اوره گينه وسوسه گلير. اولار كى گول گزىمى گوزهل گؤيچك قىز شاه در خاناسىندا قالا شاهين

اونا الى دگمه مىش اولاي؟

بو سؤز توفان كىمى عباسين اوه گىن قارىشدىرير و بئله دئىيب:

گزدىم اىصفهانى كل جهانى

هئىچ گؤرمەدیم سن تك جانى عزيزىم

دودا قلارون قند و شكرين كانى

آغزوندى گؤهرين كانى عزيزىم

بايغولار مسكنى ، ويرانه كنجى
سن منى ائىله دون ائل لر گولونجى
آغزىن پوسته ، دوداخ بادام ، ديش اينجى
كىرپىك لرون وىراق سانه عزيزيم

شىدا بولبول دوس گول لرېن دردىمى ؟
من خسته نين درمانى مى دردىمى ؟
گول گز شاهين الى سنه دگدىمى ؟
ترك ائىله رم خان و مانى عزيزيم

گول گز عاباسين بو سۆزون ائشىدر كن ، ائله عاباسدان قلبى سينير ، اور گى اينجى بىر كى
باش چؤل بيا بانه قويور . گول گزىن باهار بولوتى كيمىن گۆزلىرى دولور ، نيسان ياغيشى تك
گۆزلىرى ياش تۆكور .

عاشيق عاباس گۆرور بارا قويوب ، يارا يئرسىزتھمت ويرىپ . ئوز ايشىندىن پشمان
اولوب و بو شعرىلن ايستى يىپ گول گزىن اور گىن اله گتيرسىن و بئله دئىيب :
من يارى سئوميشم قاش و گۆزونن
عيشوھسى نن ، غمزھسى نن نازى نن
ائله مھ قاپوندىن اغيار سۆزوى نن
عاباس كيمى ناتوانى عزيزيم

گول گز گۆزونون ياشى دوران دگىل ، اورك كى سۆزونن يارالاندى ، گر كى
سۆزونن و شيرىن دىلىنن ساغالا .

عاباس سۆزونن گول گز اور گىن اله گتيرىپ و بئله دئىيب :
گۆيول مچنون كيمى يايىل داغلارا
اگىل بو لاله نين بوداغىندىن ئوپ
پروانه تك دولان يارىن باشىنا
آرالا تئل لرېن قاباغىندىن ئوپ

گۆزەل آدام معلوم ائىلەر اوزوندىن
دانىشاندا دور تۆكولەر سۆزوندىن

او اوزوندىن ، بو اوزوندى ، گوزوندى
دېلىندىن ، دېشىندىن ، دوداغىندىن ئوپ

قورانى اوخودوم ، سىنا ياخشى دور
سىرا قوون بوينوسىنا ياخشى دور
من دئدىم ئوپمە گەسىنە ياخشى دور
كۆنولھا يالوارىر بوخاغىندىن ئوپ

قول اولوبىن گئدەر قول اياغىنا
بوخسول اولان گئدەر وار اياغىنا
توفارقانلى عباس يار اياغىنا
دور شاه مردانىن اياغىندىن ئوپ

عاشىق عباسا ، گول گز خانىمىن آغلاماغى چوخ چتىن گلىب . هر نه قدر شعر
اوخويوب ، گول گز قلىبن الە گتيرىب ئوزون راضى سالا پىلمى يىب ، شعرى شعرە داياخ
وئرىب و بئله دئىب :

بىر باغواندىن بەمصلحت
من ئوزومى باغاسالدىم
گەزردىم شاد و خرامان
كۆنلومە داغداغا سالدىم

اوو چىلار اوو وىرار داغدا
بولبولر ذوق ائىلەر باغدا
پىلتە نئجە يانار ياغدا
من ئوزومى باغاسالدىم

عباس دىيەر بوگونومى
قلك اونوتماز اونومى
الىمدەكى دويونومى
دېشىن دىرناغا سالدىم

گول گزگۈزلر يېتىن ياشين سېلىب، گولر كن عاباسين اوزونە باخيب. ائله باخيش
كى، عاباسين اولوب قالان آغلىنى دا اليندن آليب.
عاباس ال يارا طرف اوزاديب و بئله دئيب:

قاداسين آلدېغيم نەدن ملول سان
اگر لال ايستيرسن ديل سنه قوربان
گوموش نشتريلن تۇكدون قانيمى
نازيك ال لريلن سيل سنه قوربان

مال گئەر اوتلايار داغين ايچينده
پيلته شعله وئره ياغين ايچينده
باغوانى دىنديرديم باغين ايچينده
دئدى: «سوسن، سونبول، گول سنه قوربان.»

باشينا دۇندوگوم گۈزلرى خندان
ليمولار باش وئريب چيخيب ياخادان
دئديم: «گۈزل بىر بوسه وئر اوخالدان.»
آجىقلاندى دئدى: «آل سنه قوربان.»

سۇزون آخىرى عاشيق عاباس گول گزين اليندن توتوب شعر اوخويا اوخوياتوفارقانا
يول باشلايب و گول گزه توفارقان يولون نشان وئريب و دئيب:

گزر كن مهر و ماهه يتيشديم
دريالار چالغا شير گۈل بويانداى
گۈزلەر ائيلەر نيقاب آتدان جفا خوش
جفا پرواز ائدەر تئل بويانداى

شاه دولت خاناسى ملك ايصفهاندا
گۈنول آرزوسيندان جان آرزوماندا
خال زرخداندا، بىر بوسه اوندان
ساغ ياندا آليرام سول بويانداى

نېقاب پردەنى چكىسن اوزه
همت ائىلە گىنە گل همان سۇزە
ملول كۇنلوم قالخدى ملك ترییزە
قوهوم قارداش دئسون، ائل بویاندادی

حكومون كوه قافه، بیر جمله عالم
اوزون لاله، لیلروندى دمهادم
قاشون مھرايىدى قىبلە عالم
عاباسالطف ائتسون يول بویاندادی

عاشیق عاباس گول گزیلن یئددی گون یئددی گئجه یول گلیر تا توقارقانا یئتیشیر .
ائل، قوهوم قارداش عاباسین ساغ سلامت گلە گیندن چوخ چوخ سۇونورلر. آما عاشیق
عاباس بیرا گری باخیشلارادا گۇزودوشوب کی عاباسا آیری گۇزونن باخیردیلار.
عاشیق عاریف اولی، سۇزی. باخیشی تئز سئچر. عاباس اونلارین جوايیندا بئله

دئیب:

نه باخيسان گۇزو قانلی حارامی
سن ديهن گوناھكار ها من دگيلم
هر شهرين بير آدی بير سانى وار
من مصير شهرى يم من دگيلم

يارين قاپسیندا يوز قان ائىلەدیم
ال اوز اتدیم چکدیم اوز قان ائىلەدیم
بیر کۇنوله دئدیم يوز قان ائىلەدیم
داھا بیر کسین یامان دگيلم

عاباس آغلار پالتارلارین سويدولار
ستم ائدیپ قونچه گولون دردیله
هر جاییلار قاش اوینادیپ گولدوله
ائىلەدگیل یاریم، همان دگيلم

□

بیرایاجاق سیز بیردانا عاشیغین باشینا گلن قضا و قدری اوخودوز. آما گۇرهك ائله
ایش بو حاسادیخدا، گلیب یئرینه یئتیشیب؟ او زامان کی، شاه عاباسین هر بوغونون

۵۰

تو كوندن قان داماردى، سۇزونون اوستونە ھىچ سۇزىوخودو اولاركى سۇدىگى قىزى
جلادلارنىن الين حرمسراسىنا آپارسين و اونو سورالېخ بىش كلمە عاشىق سۇزونە گۇرە
الدىن وئرسىن؟

بو سۇزو دوشونمك گرك. بو سۇزو دوشونمك اوچون توفارقانلى عاشىق عاباسى
تانىماخ گرك. اونو ياخچى تانىماخ اوچون آذربايجان عاشىقلارنىن گركدى تانى ياخ.
عاشىق ئوزخالقنىن اوزون دىلى، گولەردوداغى، سىنمازباشى، اوجاسسى، گوجلى
قولى، و يرارالى دى. عاشىق ئوز خلقى ايله گولروا ونون غمىلن سىزلار. سۇزواوزاتما
يىم عاشىق ائل قهرمانى دى. اونون شمشىرى سازى دى و يورولماز دىلى دى. سازا ونون
دىلى نىن ياشماغى و اياغى نىن باشماغى دى.

عاشىقلار ئوزلرىن حق عاشىغى بىلرلر. اونە گۇرەدى گى سازىتان و سۇزونن داغ
يىخماز انس ظالملىرىن اوزونە قابارىلىب و اونلارى سۇزونن بىخوولايىبلار و يىرلرىندە
اوتوردوبلار و عاشىقلار بىرلىگە وال الە وئزمە گەچاغىرىبلار. عاشىقنىن دايانا جاغى
ائلەدى. عاشىق آتابابا سۇزونە اينانېب كى دى يەر: «ائل گوجى، سئل گوجى.» اونا گۇرە
عاشىق عاباس بىر آيرى يىرىن روايتندە بئله دئىير:

عاباس بو سۇزلىرى دى يەر سرىندن
آرخى وىرون سووى گلسىن درىندن
ائل بىر اولسا داغ اوينادار يىرىندن
سۇز بىر اولسا ضربى گردن سىندىرى

عاشىق، مرد اوغلانا ئولمەز محبتى وار. نامردە اوزون نفرت نىشان وئره.
ئولومدن قورخماز، انتظاردان يورولماز، عاشىق بىر شىئە كىچىلەر اودا بىر ذرە محبت دور.
عاشىق عاباس كئندە بىر آيرى يىردە بئله دئىير:

دوروم دولانېم باشىنا
آلا گۇزلىو يار كئدىرەم
ئولسەم بو يونا صاداغى
قالسام انتظار كئدىرەم

مردىلە ائىلە الفتى
چكە نامرد دەن منتى
بولبول قىزىل گول حسرتى
قىشى، يازى زار كئدىرەم

عاباس دى يەر گول فصلى دور
بوندان آرتىق درد هانسى دور
آيرىلغىن وعدەسى دور
گل كۈنلۈمى آل گۈدېرەم

عاشىغىن يارى يوردى بىلى دگىل. ھىچ يىردە يوخدور، ھەر يىردە وار. كند، شھر،
داش، دوز، چۆل، باير، ائل ايچى، اوبا چادىرى، چۆلچونون ائيران سورفاسىنن باشى
و قارى آروادىن تىدىر اوجاق يانى اونون يىرىدور. اونا گۈرە دىرىلىك اونون اوچون ھەر
زامان تىزەدى.

دوخسان ياشىندا عاشىق، ائلە يار عشقىندىن دانىشىركى، ائلە بىل اون دۇردى ياشىندا
اورگى اودلو جوان دانىشىر. عاشىق عاباسىن بو شعرىنە باخ:

باشىنا دۇندو گوم آلا گۈز پىرى
ئوز ئوزونە آيرى خالىنان اوينار
جواھر ماتاھى، در خرىدارى
توتوبدور اليندە لعلينن اوينار

سن سىز گۈرۈم خاراب قالسىن بوباغى
شىدا بولبول نە ذوق ائىلەر نە زاغى
زولفى دال گردندە آچىب مازاغى
آغ اوزو منور خالىنان اوينار

آى عاباس پىرى نىن بعضى ايشلىرى
يورقون مارال كىمى خوش باخىشلارى
اينىجى دن، صدقن، دردن دىشلەرى
آغزى سود، دوداغى بالينان اوينار

□

توفارقانلى عاشىق عاباس بىر اصىل مبارزلەردى كى، مبارزەسىن گول گزمجىتىلن
قاتىب، و شىرىن، گۈزەل گۈيچك و غنى ادبىيات اوندان يارادىدور. اونا گۈرە دە،
اونون آدى خلق ادبىياتىندە و علمى كتابلاردا گلىب. بو مطلبە گۈرە آيرى يىردە
دانىشماخ گرک.

□
گلن ساييميزدا، سيزتوقارقانلى عاشيق عباسين ايکينجى روايتين اوخويا جاقسوز.
بو روايت ميانا روايتى دور .

(هله ليك)

اتك يازيسى

(۱) ايکينجى روايت بو جوردى:

دينديرگينن يارين قلبين آل اله
زنخدان آلتيندان بوخاغيندان ئوپ

(۲) ايکينجى روايت بو جوردى:

باخجالار تيتره شير باردان اوتري
آلمادان هئيوادان ناردان اوتري
عباس آغلاييردين ياردان اوتري
دور شاه مردانين...

تورکيه اونيورسيتهلرينده آذربايجان

ديل وادبياتي.

يازان: حسين صديق. استانبول

بيلىدىگيميزكىمى خلق دشمنى اولان پهلولىلر زمانيندا، ايراندا آذربايجان دىلى و ادبياتي ئويىرە نىلمەسى و انكشافى يولوندا هر بير چاليشما ياساق ايدى. پهلولىلردن قاباق، مکتب و مدرسەلرده، فارسى دىلى-ايسته نيرسه-ياردىمچى واورتاق دىل اولاراق اوخونوردو. حى ناصرالدين شاه زامانيندا، آذربايجانلى معلم و اديب ميرزا حسن رشديه طرفيندن آچيلان اوروپا ساياغى مدرسەلرده ده، ايلك ايللرده درس لره گيريش اولاراق «وطن دىلى» و «آنادىلى» آدىلى درس كتابلارى تدرىس اولونورموش. آذربايجان خلق مدنيتى نين قاتى دوشمنى پهلولى، بونو گورمەدى، آذرى تور كجه سيني ياساقلادى. بوتون مدرسە و مکتب لردن، باشقا خلقلرين دىللىرى كىمى، قالدىرىلدى. آذربايجان دىل وادبياتينين تدقيقى و اونونلا علمى تانىشلىق ايسه هئچ زامان ايران دانشگاه و دانشكده لرينه يول تاپمادى. اما بو اوزون كئچميشلى و زنگين ادبيات ايران خارجينده بير چوخلو علمى محفللر و اونيورسيتهلرده، اوخونور و تدقيقى جريانى اينديه قدر سورمكده دير. دىل وادبياتيميزين هر طرفلى تدقيق ساحهسى اولان شوروى آذربايجانيندان باشقا، اتحاد شوروينين مختلف جمهوريلرينده، توركيه، آمريكا، انگلتره، آلمان، ايتاليا، يوگسلاوى، بلغارستان، چكسلواكى، ژاپن، پاكستان، عراق، فرانسه، رومانى، مجارستان، لهستان، تونس و بير چوخ باشقا ئولكه لرين آكادىمى و اونيورسيتهلرينده، آذربايجان دىل و ادبياتي، «توركولوژى» شعبه لرى ايچينده گئنىش تدقيق اولونور و بير چوخلو علمى اثرلر ميدانا چيخير. البته بو وسيع پلاندا آذربايجان شىناسىلغى دگرلندىرمگين، بوتون بو ئولكه لرى گزمگه و ياخيندان علاقه دار اولماغا احتياجى واردير. بوكيچيك مقاله ميژده، توركيه اونيورسيتهلرينده دىل و ادبياتيميزين اوخونماسينا قيسادا اولسا بئله بير نظر سالا جاغيق.

عموميتله دئمك اولاركى توركيه اونيورسيتهلرينين بوتون «تورك دىلى وادبياتي»

بؤلوملرینده «آذری تور کجه سی» و آذری ادبیاتی، تاریخ بؤلوملرینده ایسه «آذربایجان تاریخی» درس لری ئویره نیلیر. او جمله دن استانبول اونیورسیتیه سی ادبیات فاکولته سی، آنکارا اونیورسیتیه سی دیل و تاریخ جغرافیا فاکولته سی، آنکارا حاجت تپه اونیورسیتیه سی، سوسیال و اداری بیلیملر فاکولته سی، قونیه سلجوق اونیورسیتیه سی ادبیات فاکولته سی، ارضروم آتاتورک اونیورسیتیه سی ادبیات فاکولته سی، ازمیر اژه اونیورسیتیه سی سوسیال بیلیملر فاکولته سی و الازیغ فرات اونیورسیتیه سی ادبیات فاکولته سینی آد آپارماق اولار.

آدلارینی چکدیگی میز فاکولته لرین «تورک دیلی و ادبیاتی» بؤلوملرینین «تورک دیل» درس لرینده «آذری تور کجه سی» و «تورک ادبیاتی» درس لرینده «آذری ادبیاتی» درسی وئریلر.

۱- آذربایجان دیلی

«تورک دیلی» و «تورک دیل بیلیگی» درس لرینده، «آذری تور کجه سی» مستقل بیر درس اولراق بیرویا ایکی سمستر اوخودولور. بونلارین ایچینده استانبول اونیورسیتیه سی ادبیات فاکولته سی «تورک دیلی و ادبیاتی» بؤلومونده ایکی سمستر «آذری تور کجه سی» اوخودان پروفیسور دکتر محرم ارگینین چالیشمالاری تقدیره لایقدیر. پروفیسور ارگین ئوزو آذری اصیللی اولوب، دیلیمیزه عائد ایندییه قدر بیر چوخ قیمتلی اثر لر یایینلامیشدیر. اونون ایکی جلدلیک «دده قورقود کتابی» اثری و «قاضی برهان الدین» اوزرینده چالیشماسی آذربایجان شناسلیق عالمینده مشهور دور.

پروفیسور ئوز طلبه لرینه «آذری تور کجه سی» آدلی چاپ ائتدیردیگی درس کتابینی تدریس ائدیر. بو کتابدا شهریسارین «حیدر باباسی» ایله برابر آذری شعریندن بیر چوخ نمونه لرین ترانسکرپسیونو وئریلمیش و دیل باخیمیندا آذربایجانچانین بوتون دیل شناسلیق خصوصیت لری بیان اولونموشدور. پروفیسورون قیمتلی اثرینده جنوبی آذربایجان شعری و عمومیتله تبریز شفاهی لهجه سی اساس آلینیر. دیل شناسلیق باخیمیندا البته بو بیر علمی و جدی نقصان ساییلیر سادا، هم پروفیسور ارگین و هم تورکیه ده آذربایجان دیلی اوزرینه صمیمی چالیشان باشقالاری ایچون باغیشلانماز بیر گناه دگیلدیر. طبیعی کی اونلارین معاصر آذربایجان دیلی و ایران آذربایجانیندا اولان مختلف و رنگارنگ لهجه لریمیز و شیوه لریمیز حاققیندا یالینز تئوریک خبر لری واردیر. دیالکتولوژی و دیل شناسلیق باخیمیندا پراتیک اطلاعاتاری نقصانلیدیر. اودا محمدرضا رژیمنین آذربایجاندا هیچ بیر علمی چالیشما یا امکان وئرمه دیگی و اونو یاساقلادیقی ایله باغلیدیر.

پروفیسور محرم ارگیندن باشقا، دوچنت «سمیع تر جان» آنکارا اونیورسیتیه سی «دیل

وتاریخ-جغرافیا فاکولتەسى، دوچنت «احمدبیجان ارچیلاسون» حاجت تپه اونیورسیتەى «سوسیال و ادارى بیلملر فاکولتەى»، افراسیاب غم آلاماز آدلى آسیستان ایسه ارضروم و الازیغ اونیورسیتە لرینده، «آذرى تور کجهسى» آدلى مستقل بیر درس اوخودورلار.

سمیح ترجان، باکودا چاپ اولموش اهلیمان آخوندوفون «آذربایجان فولکلورو آنتالوژوسو» آدلى اثرى معاصر تورکیه آلفابهسى ایله «آذربایجان خلق ادبیاتی یازینی» آدیندا یئنیندن چاپ ائتمیش و همین اثرى اوخودور. ایکی جیلدلى «بوگونگو تورک آلفابه لرینین» مؤلفى احمد بیجان ارچیلاسون و افراسیاب غم آلاماز ایسه «حیدر بابایا سلام» و اونا اوخشارمخترف متنلر اوخودورلار. افراسیاب غم آلاماز اوچ جیلدلىک «ارضروم ائل آغیزلاری» آدلى کتابین مؤلفیدیر.

یوخاریدا سؤیله دیگیمیز کیمی، بو اوستادلار هئچ بیرىسى معاصر آذربایجان دیل شناسلیغینا هئچ بیر یئنیلیک گتیره بیلمه بیلمر هئچ کی، چوخ واختلار، بیزیم دیلى تورکواوژى عالمینده چوخندان برى رد الموش «تورکیه تور کجه سینین بیر لهجهسى» تئوریسینه اساسلاراق تدریس ائدییرلر. البته آیدیندییر کی اگر آذربایجان دیلى بیر لهجه اولسایدی، اونون تورکیه اونیورسیتە لرینده اوخونماسینادا احتیاج گؤرونمزدی و بوتون تورکیه لیلر اوخومامیش اونو بیلدیلر و بو قدر اینجه لهمه لر، آراشدیرمالار و لغت کتابلارینادا لزوم اولمازدی.

هر جالدا، آدلارینی چکدیگیمیز اوستادلار، آذربایجان دیل شناسلیغی ساحه سینده امکلر صرف ائتمیش، چوخلو مثبت ایشلرده گؤرموشلر. بیر چوخ طلبه لرین بیتیرمه تئز موضلاعلارینی آذربایجان دیل شناسلیغیندان سئچمیش، بو ساحه ده مخترف کنفرانسلا وئرمیش و کتابلار چاپ ائتمیشلر. جنوبی آذربایجاندا پراتیک فعالیتلره امکان تاپمادیقلارینا باخمایاراق، اللرینه دوشن هر بیر اورژینال اثرى در حال ترانسکرپسیون ائتمیش و اوزرینده چالیشمیشلار.

۲- آذربایجان ادبیاتی

آذربایجان ادبیاتی و ادبیات تاریخی ایسه بوتون آدلارینی یوخاریدا چکدیگیمیز فاکولتەلرده «اسگی دیوان ادبیاتی» و «یئنی تورک ادبیاتی» درسلى ایچینده تدریس اولونور. دئمک کی آذربایجان ادبیاتی مستقل بیر درس کیمی یوخ، بلکه تورک ادبیاتی درسى ایچینه گیرمیشدیر. بو ایسه بیزیم نظریمیزجه نقصانلیدیر. بیلدیگیمیز کیمی دئدیگیمیز «اسگی آنادولو تورکجهسى» زمانیندان سونرا، آذرى ادبیاتى، باشقا تورک دیللى ادبیاتلاردان آیریلیمیش و ئوزونه مخصوص بیر انکشاف یولو کئچیرمیشدیر. نه ایسه،

۱
بوتون فاکولته لرده اسگی ادبیاتچیلا ۱۱ - نجی عصر دن ۱۹ - نجی عصرین اورتالارینا قدر، هر بیر آذری شاعرینه راستلارلارسا، تورک دیوان ادبیاتی ایچینده اوخودورلار. پروفسور عبدالقادر قاراخان و دوچنت محمد چاووش اوغلو استانبولدا، پروفسور حسیبه ماضی اوغلو آنکارادا، دوچنت عامل چلبی اوغلو حاجت تپهده، دوچنت هارون تولاسا ازمیرده و دوچنت حسین اعیان. ارضومدا دیوان ادبیاتی ایچینده، آذربایجان شاعرلری نسیمی، حبیبی و فضولی نینده اثرلریسن اوخودورلار. بعضی فاکولته لرده فقط فضولی بیر سمستر وقت آلیر.

مدرن ادبیاتیمیزا گلدیکده «یاووز آقپینار» آدلی گنج بیر آسیستانین، ارضومدا «آذری ادبیاتی» آدی ایله مستقل بیر درسی واردیر. آقپینار تورکیهده آذربایجان ادبیاتی آراشدیریجیسی کیمی تانینیر. «نبی خزری» و «بختیار و اها بزاده» نین اثرلرینی تورکیهده چاپ ائتدیریب، شهریار و سهند حاققیندا بیر چوخلو مقاله لر یازیبدیر. اونون دوقتورا تزیده «آخوندزاده» نین حیاتی و اثرلری موضوعوندا دیر. طلبه لره یازدیردیغی بیتیرمه تزلردن ایسه، «میرزا علی معجز» و «تعلیمیه» نی آد آپارا بیلرم.

ح. م. صدیق

ارضوم- ۳ نیسان ۱۹۸۰

حكيمه بلورى

حكيمه خانم ۱۹۲۶ دا زىجاندا آنادان اولموش آتاسى نين آدى ابراهيم دير. جوانليغى نين اول ايللرينده اوز وطنينده خصوصاً تبريزده ادبى و سياسى فعاليتلىرى اولموش و دموكرات فرقه سيله ايش بيرليگى ائتميشدير. دموكرات فرقه حكومتى داغيلديغى زامان باكويا گئتميش و او زماندان بى اورادا ياشا ميشدير حكيمه بلورى ۱۳۴۲ شمسى ده ايراندا خلقين قياميندان الهام آلاق (منيم آرزوم) كتاپىنى يازميشدير. حكيمه خانم بوگونه قدر ۱۷ اثر بوراخميش لکن ايران آذربايجانيندا هنوز هئچ بىرى نشر ائديلمه ميشدير.

صون زامانلاردا تبريزده اونون اولوم خبرى شايع اولموش بو خبر حقينده آقاي نقابى پرفسور عباس زمانوفا مکتوب يازميش و اوندان صوروشموشدير. حكيمه خانم بو شايعه نين تاثيريله آشاغيداكى شعرى يازميشدير:

حكيمه بلورى دن:

من اولمه رهم

چايلار كيمي بولانما سن
آتشلره قالانما سن
ياد سؤزونه اينانما سن
من اولمه رهم سيزدن آيرى
آنمىز تبريزدن آيرى

*

اورك وورغون وطنينه
سینانمیشام، دۇنە-دۇنە
اینانمیشام بۇيوك گونە
گئدەن کروان قایداجاق
دردى، غمی اونوداجاق

*

دیلکلی دیر دیلیم منیم
یول گۈزلە ییر ائلیم منیم
یئترسیزه الیم منیم
یوردی ویران قویان اؤلسون
یامان خبر یایان اؤلسون

*

یول لاریمدا طوفان اولسا
چکینمەرەم بوران اولسا
عمریم بیر گون یالان اولسا
باشا دومان آلا ر داغلار
گۈی کیشنە یەر بولود آغلار

*

بیر مسلکە سارینمیشام
آرزولارلا بارینمیشام
اؤلوم دن دە تورونمو شام
گلیب گۈرەم زنجانیمی
سیزه وئرەم من جانیمی

*

دایاغیم دیر تهران، تبریز
او محنتی، دردی لبریز
نیە بئله یاد اولدوق بیز
عمر گئدەر، ایزی قالار
شاعر گئدەر، سۈزی قالار

*

آراز کیمی چاغلار کۈنول
بیر ساز کیمی آغلار کۈنول
سیزه امید باغلار کۈنول
وصالە یول آچاسینیز
قارداش بوینی قوجاسینیز

*

ایران، ایندی ایران اولموش
قورد یوواسی ویران اولموش
دونیا سیزه حیران اولموش
مبارک دیر هنرینیز
سیزین بۇيوك ظفرینیز

*

صونا یئتسە عمر بیر گون
باهار گلەر گۈزی دولقون
یارپاقلاری، رنگی صولقون
یاش آخیدار بلور بولاغ
غریب سەیر بیزیم اوجاق

*

من ئولسم دە سۈزوم قالار
آدیم قالار، ایزیم قالار
قارالمایان کۈزوم قالار
یوردوموزون اوجاغیندا
هر صفالی بوجاغیندا

*

من کی بیردان اولدوزو یام
وطن قیزی، ائل قیزی یام
هامونیزاتامارزی یام
قارداش باجی یادا دوشەر
شاعر قلبی اودا دوشەر

*

باشا يىتەر بويوخوشلار
يازدا ۋنەر قارا قيشلار
ساوالان دان اوچان قوشلار
ساوالانا دۋنەر بىرگون
اور دا يانيب - سۋنەر بىرگون

*

قارداش من دە گنە جگم
سيزنن دئيوب - گولە جگم
يانينزداۋلە جگم
مزارىمى قازاسينيز
باش داشىمى يازاسينيز

*

«بلورى» دىر بوردا ياتان
قبرى قىزىل گولە باتان
صون نفس دە كامە چاتان
بىر آزادلىق قوربانى دىر
اۋلمز صنعت طرلانى دىر

حكيمه بلورى

ساوالان دان حكيمه بلورى يە جواب:

۲

هر ايشين دوزو ياخشىدير ،
غمين دە سۋزو ياخشىدير ،
گۈروشمك اۋزو ياخشىدير ،
بو آيرىلىق ، چاتار باشا ،
گۈروش بىزلە اولار قوشا .

۱

باجى سندن مكتوب آلدىق ،
سۋزون معناسينا دالدىق ،
غم بارداغين يترە چالدىق ،
يازيندا ، وصال گۈروندو ،
گىتميش سئوينج بىزە دۋندو .

۶۰

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

۳

اور كلرده وار بود يلك ،
سيزلری گؤروب سئوينك ،
هاميميز بير دئييب، گولك ،
ائليميز آرزو بسله يير ،
اوز دوتوب، سيزی سسله يير.

۴

سيز او وقت گتتدیز اويانا ،
يورد ظلمي گلمزدی صانا ،
يازيق ائللر دوید و جانا ،
يول يوخیدی تاپاق نجات ،
ظلميلر اولدی قات باقات.

۵

ائليمين ائوين ييخديلار ،
وارليغين يوخاچيخديلار ،
هرکيم دانیشدی، سيخديلار .
اولدو منيم ائليم تالان ،
ائليم، دوغما ديليم تالان ،

۶

اوزون ايللر بئله کئچدی،
ائليم اوره کقانين ايچدی،
ظولوم، صبری کسدی، بيچدی،
قارا گونلر باشاويديق،
جانیهيب، زنجیری قيرديق.

۷

ييزکی، باشلاديق عصيانی ،
دوتدوق الدهه شیرين جانی ،
شهيدلرين قيزيل قانی ،
ييزی آغ گونه چيخارتدی ،
ظالم گنديب، آدی باتدی.

۸

بولودغملر آغلاماسين،
اور کلری داغلاماسين،
غم سئل اولوب چاغلاماسين،
چونکی، سازايلار ييخميشيق،
آزاد گونلره چيخميشيق.

۹

ظلم ائوی قالميش ويرانا،
بوگون باخ عزيز ايرانا!
شعرينی ياز، دئی هر يانا،
اؤلکه آزاد، گونوموز خوش،
شهيدلرين يثريدير بوش.

۱۰

جان قوربان دئديک وطنه،
اوغروندا جاندا کئچه نه،
ايش قالبيدی سنه-منه،
يازيب، ياراتماقدی باجی،
چوخ ايشله مکدير علاجی،

۱۱

باغريمیزی داغلاماياق،
غملی ساز تک آغلاماياق،
يادلارا بئل باغلاماياق.
اميديميز، ائليميزدير،
دوغما، شیرين ديليميزدير.

۱۲

چايلار کيمي بولانمارام،
آتشله قالانمارام،
يادلارا هئچ اينانمارام.
بيليرم، اولميه جکسن!
آخی بس گلمه يه جکسن!؟

۱۳

دوسلار گلسين، اوزون ده گل!
ياز، اثرين اولامشعل،
گوزهل هنر، پارلاق عمل،
ايندى ياراتماق واقتيدير،
غملى آتماق واقتيدير.

۱۴

قوى سوزومو ويريم باشا،
سلام وئريم هر ائلداشا،
على، مدينه، بالاشا،

سليمانا، بختيارا،

اود ياراشيقلى ديارا.

۱۵

سلام گونده رير ساوالان،
تبريزله اردبيل، موغان،
عزيز خمسه، آنا زنجان،
بالاسينا حسرت چكير،
آزادليغا توخوم اكير.

تهران ۱۳۵۸

ح.م. (ساوالان)

۶۲

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما ساراى ئامبىرى

پیش‌گفتار

بقلم صمد سرداری‌نیا

روزنامه و مدرسه فرزندان همزاد فرهنگ يك جامعه هستند که یکی عمده‌دار تربیت‌کودکان و دیگری مأمور پرورش بزرگان است، هر جامعه‌ای که بخواهد پیشرفت کند و توسط دیگران مورد استثمار قرار نگیرد باید افکار مردمش را بالا ببرد و این هم میسر نیست مگر با ایجاد مدارس و مطبوعات آزاد و متعهد، در این میان جراید و کلاوسایل ارتباط‌جمعی نقش تعیین‌کننده را در هر اجتماعی دارند جامعه‌ای که روزنامه ندارد یا مطبوعاتش از آزادی برخوردار نیستند آن جامعه را آزاد نمی‌توان شمرد، برای اینکه افکار عمومی افراد هر کشوری را وسایل ارتباط‌جمعی آن مملکت رهبری می‌کنند و آنها هستند که افراد را از اوضاع جاری دنیا و میهن‌خودشان آگاه می‌سازند و به‌آنان معلومات سیاسی و آگاهی اجتماعی لازم را می‌دهند و اگر وسایل ارتباط‌جمعی نقش خودشان را بخوبی ایفاء کنند در نتیجه آن ملت از شعور اجتماعی و پشتوانه سیاسی لازم برخوردار میشوند که این دو ضامن استقلال و پیشرفت هر کشوری است.

موقعی که صفحات تاریخ مطبوعات میهنمان را ورق می‌زنیم به‌خوبی به‌این واقعیت پی می‌بریم که این جراید چه خدمات باارزشی به‌میهنشان کرده‌اند که لازم است از این پیشقراولان آزادی و حریت به‌نیکی یاد شده و نامشان برای همیشه در تاریخ کشورمان زنده بماند، برای اینکه آنها بودند که راهگشای پیشرفت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شدند.

این روزنامه‌ها بودند که در زمینه فرهنگی راه درست پیشرفت را به ما آموختند زمانی که در میهن ما مدرسه‌ای وجود نداشت و کودکان در مکتب‌خانه‌ها تعلیم می‌دیدند و در واقع وقت‌گذرانی می‌کردند چون آنها با اصول صحیح علمی اداره نمی‌شدند و تدریس به‌طریقه درست نبود لذا نتیجه خوبی عاید نمی‌شد و مردم هم در بی‌خبری بسر می‌بردند و آگاه نبودند که این نوع آموزش و پرورش آنها را به مقصود نمی‌رساند، در این موقع میرزا حسن رشیدیه تبریزی در روزنامه اختر (۱) می‌خواند «در اروپا از هر هزارتن ده نفر بی‌سوادند ولی در ایران از هر هزار نفر ده تن باسواد میشوند و انگیزه این، بدی شیوه آموزش و دشواری درس القیاست. باید در ایران دبستان‌هایی به‌شیوه اروپا بنیاد شود» زنده‌یاد میرزا حسن رشیدیه در خاطراتش می‌نویسد: «موقعی که این مطلب را همراه پدرم در روزنامه خواندیم این نوشته درمن و پدرم سخت مؤثر افتاد و من که ملازاده بودم و می‌بایست به نجف رفته و درس ملایی بخوانم باهمداستانی پدرم روانه استانبول و مصر و بیروت

گردیدم و در این شهر بازپسین چگونگی آموزگاری نوین را یاد گرفتم». با اینکه نخستین مدرسه به سبک امروزی را برای اولین بار در ایران میرزا حسن رشیدی در تبریز بیان گذاشته و این همه پیشرفت در زمینه آموزش و پرورش را مدیون آن رادمرد هستیم ولی در حقیقت این مطبوعات بودند که وی را به این کار سترگ رهنمون شدند و او با خواندن آن مقاله تصمیم گرفت که کشورش را از نظر تعلیم و تربیت به راه صحیح هدایت کند.

بطوریکه در جایش خواهد آمد روزنامه اختر، در اغلب زمینه‌ها با درج مقاله‌های اساسی و منطقی در بیدار شدن افکار مردم ایران قدم‌های مؤثری برداشته است، این روزنامه با نوشتن مطالب مبسوطی نواقص مملکت را شرح میداد و عقب‌ماندگی‌ها را با پیشرفت‌های ممالک اروپائی مقایسه کرده و مردم را به تغییر وضعیت تشویق میکرد. این روزنامه‌ها بودند که با کشیدن کاریکاتور و نوشتن مطالب انتقادی در قالب طنز محمدعلی میرزا را از مقام ظل‌اللهی پائین کشیده و چهره واقعی آن‌دژخیم را به مردم نشان دادند بطوریکه طاهرزاده بهزاد می‌نویسد: «قبل از مشروطیت مردم عوام شاه را ظل‌الله نامیده وجود او را از گناهان مبری تصور میکردند بعد از برقراری اصول مشروطیت و بسط فرهنگ و انتشار روزنامه‌ها گاهگاهی تصاویر او را در صفحه‌های جراید بشکل‌های خنده‌داری منعکس

میکردند و محمدعلی میرزا از مشاهده آن‌ها سخت عصبانی میشد» (۲) جراید با این کارشان به مردم حالی میکردند که نه تنها شاه سایه خدا نیست و برخلاف تصور آن‌ها وجودش نیز پر از خطا و گناه است و تمام بدبختی‌های این ملت مظلوم نیز ناشی از وجود نحس آن خون‌آشام است و این بود که محمدعلی میرزا و تمام دیکتاتورهای تاریخ، مطبوعات را بزرگترین دشمنان می‌شمردند و می‌شمارند و شدیداً از آن‌ها وحشت دارند برای اینکه بفهمیم مستبدان چقدر از آزادی افکار و روشن شدن مردم می‌ترسند به نوشته دکتر مهدی ملک‌زاده توجه کنیم وی مینویسد: «در موقع جمع شدن آزادی‌خواهان و خواندن روزنامه‌ها ۱۸ نفر گرفتار شدند و با دستور ناصرالدین‌شاه آن‌ها را به چاه انداختند و خود شاه با ۵۰ تیر آن‌ها را از بین برد و دستور داد چاه را پر کنند» (۳)

همچنین در مورد تکوین و به‌ثمر رسیدن نهضت مشروطیت ایران نقش مطبوعات خیلی باارزش است و اگر بخواهیم خدمات گرانبهای روزنامه‌ها را برشماریم خود نیاز به تدوین کتابی خواهد بود، تاریخ میهنمان هیچ‌موقع خدمات ارزنده روزنامه ملانصرالدین نسبت به انقلابیون ایران را فراموش نخواهد کرد، مقاله‌ها و مطالب آگاه‌کننده این روزنامه در پیروزی نهضت مشروطیت ایران نقش مهمی را بازی کرده است، چنانکه سهم اشعار میرزاعلی اکبر صابر آن شاعر آزاده خلق آردبایجان در پیروزی مردم بر استبداد کمتر از تفنگ مجاهدین نیست، برای اینکه سهم جراید را در روشن کردن افکار مردم و خدمات آن‌ها را در به‌کمال

رسیدن جنبش مردم برای رسیدن به دموکراسی و آزادی در نهضت مشروطیت بدانیم لازم است مثالی بیاوریم.

بعد از کودتای ضد خلقی محمدعلی میرزا که مجلس را به توپ بست و آزادی را از بین برد، این کودتا به جز در شهر قهرمان پرور تبریز در تمام شهرهای ایران موفق شد و هیچ جنبنده‌ای نتوانست در برابر وی ایستادگی کند فقط مردم دلیر و هوشیار تبریز بودند که قبلاً این عمل خائنانه را پیش بینی کرده و به تربیت مجاهد پرداخته بودند و خودشان را برای همچو روزی آماده کرده بودند، یکی از عللی که باعث شد خلق تبریز به این کار ارجمند همت گمارد و مسیر تاریخ را عوض کند وجود مطبوعات آزاد و متعهد و مطالب آگاه کننده و روشنگر آنها بود، از جمله مسائل آگاه کننده روزنامه‌ها انتشار اوضاع روسیه آن زمان و تشکیل دوما و انحلال آن و صدور دفاعیه نمایندگان مردم و ماجرای محاکمه آنان بود که روزنامه صوراسرافیل آنها را نشر میداد و به گوش ملت ایران میرساند، انتشار این مطالب باعث شد که رهبران نهضت در تبریز از آن درس عبرتی بگیرند و برای روزمبادا که در انتظار ملت ایران بود آماده شوند، خلاصه وضع روسیه بدین قرار بود که بعد از قیام مردم تزار روس مجبور شد که تن به تشکیل مجلس قانون گذاری بدهد که دوما نامیده میشد، در بین نمایندگان نخستین دوما افرادی بودند که از بین مردم برخاسته بودند و میخواستند قوانین مترقی به نفع مردم محروم تصویب شود از جمله قانون اصلاحات ارضی بود که اصلاً خوشایند زمامداران و قدرتمندان روسیه نبود لذا دوما منحل شد و نمایندگان مخالف دولت بعد از انحلال دوما به فنلاند خود مختار رفتند و در شهر ویبورگ گرد آمدند و بیاننامه معروف خود را خطاب به ملت انتشار دادند که این خطابنامه درست ۴ ماه پیش از بمباران و انحلال مجلس شورای ملی ایران صادر شد و روزنامه صوراسرافیل که الحاق در تاریخ مطبوعات کشورمان نقطه عطفی بشمار میرود تمام این رویدادها به اضافه جریان محاکمه و دفاعیات نمایندگان دوما را به جرم صدور اعلامیه یاد شده منتشر میکرد از جمله دفاعیات «رامی شولی» یکی از نمایندگان واقعی مردم در دادگاه دولت روسیه بود که در این روزنامه چاپ میشد در اتخاذ تصمیم به مسلح شدن و تربیت کادر مجاهد توسط رهبران هوشیار و ازجان گذشته تبریز خیلی مؤثر واقع شد. بخشی از این دفاعیات به این شرح است وی در دادگاه چنین گفت:

«... عیبی که در کار پیدا شد، تنها همین بود که ملت به دولت مطمئن شد، قول را فعل تصور کرده و از این رو فتوحات را کامل نکرده، ترک اسلحه نمود، بلی هیچ کس تصور نمیکرد که دشمن ملت از هستی او نمیگذرد. طبقات پست رعیت که اولین مجاهدین و فدائیان حریت بودند، عقیده دشمن خود را درست فهمیده بودند که از ملت خواهش می نمودند که ترک اسلحه نکرده، فریفته وعده‌های بی اصل

دولت نشوند. ولی افسوس که سایرین جنگ را کنار گذاشته و به پیروزی اول قناعت کردند. برای استنشاق هوای تازه حریت عجله کردند و این معنی سبب شد که دشمن مغلوب ملت را خواب‌خروش داده و مشغول به تجدید قوای خود شد. از این قرار از آزادی‌های سابق هیچ چیز برای ما باقی نمانده است و به یکبارگی به همان اوضاع عبودیت پیش از ماه اکتبر برگشته‌ایم.» (۴)

به هنگام انتشار این دفاعیه در روزنامه صوراسرافیل رهبران دوراندیش تبریز که تمام وقایع روسیه را دنبال میکردند به این نتیجه رسیدند که محمدعلی میرزا از نظر ضد مردمی بودن و عدم تحمل آزادی کم از تزار روس نیست و خواه ناخواه دیر یا زود وی نیز همان بلا را بر سر ملت ایران خواهد آورد که پادشاه همسایه شمالی بر سر ملت خود آورد لذا با این آینده‌نگری خویش نه تنها توانستند بعد از به توپ بسته شدن مجلس در برابر دژخیم محمدعلی میرزا بایستند بلکه موفق شدند او را با اردنگی از مملکت بیرون کرده و مشروطه را از نو زنده کنند.

با این مثال‌هایی که ذکر شد تقریباً به اهمیت روزنامه‌ها در دوران پیشین پی بردیم و دیدیم که مطبوعات چگونه راهگشای پیشرفت و عظمت این ملت بودند و در این راهگشائی آذربایجان سهم عمده دارد، این خطه مردخیز بنا به سابقه انقلابی مثل تمام نهادها در زمینه انتشار مطبوعات و جراید نیز گوی سبقت را از دیگران رپوده و تبریز دومین شهری بوده که بعد از تهران روزنامه منتشر کرده است و چنانکه خواهیم دید در این سرزمین چه روزنامه‌ها و نشریه‌های وزینی انتشار می‌یافتند و علاوه بر آن بعد از به توپ بسته شدن مجلس این تبریز دژ آزادی بود که مأمّن و پناهگاه اغلب روزنامه‌نگاران آزاده بود که توانستند بعد از فرار از تهران به تبریز آمده و انتشار روزنامه خودشان را در این شهر از سر بگیرند.

با مطالعه این اثر خواهیم دید که روزنامه‌های منتشر شده در آذربایجان چه نقش بسزائی در ساختن تاریخ میهنمان ایفا کرده‌اند، اکنون که پرائر انقلاب کبیر اسلامی ملت ایران بساط دیکتاتوری از کشور رخت بر بسته امید است که آذربایجان در زمینه انتشار مطبوعات مقام دیرینه خود را احراز کرده و باز هم بتواند در ساختن جامعه فردا بر پایه آزادی و پیشرفت گام‌های مؤثری بردارد.

مجموعه حاضر تاریخچه مطبوعات آذربایجان است که راقم اذعان دارد که هم ناقص و هم نارساست ولی چون تاکنون در این زمینه اثری که شامل مجموعه روزنامه‌های آذربایجان باشد منتشر نشده است بر خود وظیفه دانست که این کار را شروع کند و از تمام فضلا و دوستان دانش‌دوست انتظار دارد که با راهنمایی‌های خود در رفع نارسائی‌ها نگارنده را ارشاد کنند.

صمد سرداری‌نیا

۱۳۵۹/۱/۱۰

۲- طاهرزاده بهزاد - قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران (تهران - انتشارات اقبال و شرکاء ۱۳۳۴ ۱۳۳۴ - صفحه ۳۲)

۳- دکتر مهدی ملکزاده - تاریخ مشروطه ایران، ص ۱۳۳

۴- رحیم رئیس‌نیا - عزیزود و انقلاب (تهران - انتشارات چاپار ۱۳۵۷)

توجه

- ۱- خواستاران اشتراك می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.
- ۲- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.
- ۳- ضمن تشکر و سپاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است باکمال تأسف نمیتوانیم همه ی نامه ها و مقالات و اشعار همشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط و موازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مآخذ و منابع مورد استناد و استفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه ها و ترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن در صورت حذف و یا اضافه و یا تغییر کلمه و یا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.
- ۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه های علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یاسایر کتابفروشی های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.
- ۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هر چه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.
- ۶- حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه نلر «وارلیق» مجله سی اؤز ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه وئرمگه سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز سئویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراك ائدین و اونی اخوماغی علاقه مند لره توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

آذربايجانين بۆيوك طنز شاعرى

علمى اكبر صابر

(۱۸۶۲-۱۹۱۱)

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازىمىلار ئامبىرى

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۳ (آرديجيل صایی ۱۴)
سال دوم شماره ۳ (شماره مسلسل ۱۴)

خرداد ۱۳۵۹

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 3 (Serial No. 14)
Jun 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچىندە كىلەر

(فهرست)

صفحة

۳

۱- شعرىمىزده قافىه مسئلهسى : دكتور حميد نطقى

۱۱

۲- بيتمه مېش سنفونى : دكتور حميد نطقى

۱۲

۳- آذربايجان ادبيات تارىخىنه بير باخيش (۱۲): دكتور جواد هيئت

۳۰

۴- نشئه نين قصيدهسى و پرفسور تورخان گنجه اى نين تدقيقلىرى

۳۳

۵- آيرىلىق : استاد شهر ياردان

۴۱

۶- خلق شاعرى سهندىن يارادىجىلىغى نا بير باخيش : گنجعلى صباحى

۵۱

قلىمىن سسى : رحيم جادنيكو

۵۴

۸- شكىلچىكلر (پسوندى يا صونكلر) : منظورى خامنه اى

۵۶

۹- مقدمه اى بر كتاب على مسيو : صمد سردارى نيا

۶۲

۱۰- در رثاى كتايون : پرفسور غلامحسين بيگدلى

۶۳

۱۱- على آفا كورچايلى وفات اتدى.

۶۵

۱۲- شاعر اولمز : ساوالان.

وارلیق

ایلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۱ (آردیجیل صایی ۱۴)

سال دوم شماره ۳ (شماره مسلسل ۱۴)

خرداد ۱۳۵۹

شعریمیزده قافیه مسئلهسی

دوکتور حمید نطقی

خلقیمیزین شعر و گؤزل سؤزه اولان درین علاقهسی شبههگؤتورمز .
لایلالاردا احساسلی بیان قدرتی، ناغیللارین باشلاریندا و صونلاریندا
و یئرئیئر اورتالاریندا گلن موزون عبارهلر، سایاچیلارین سحرلی
فورموللارا بنزهین سایالاری، عاشیقلارین قوشمالاری، اوپونلاردا اوخو
نان و تکرارلانا منظوم جملههلر، داستا نلاریمیزداکی جاذب پارچالار،
آغیزلارداکی ماهنیلار، سینهدن سینیه کئچن بایاتیلار، قولقلاردا ...
جینگیلدهین و اورهکلره اوتوران آتالار سؤزی و سایر بیر یاندان ،
دفترلر دولوسو شعر نوعلاری (عروض وزنینده - آنا دیلینده و یا
خود فارسجا - کلاسیک شعرلر، بارماق حسابی - هجایی - شعرلر، اصطلا-
حا آغ و آزاد - سربست - شعر اطلاق اولونان بدیعی اثرلر) او بیر
یاندان، کیچیک و بؤیوکلریمیزین گؤزل سؤزو شعره اولان صونسوز عشق-
لرینین مثاللریندن دیر. صون زامانلاردا، انقلابین نتیجه سینده،
دیبلر آچیلینجا، مجموعههلر (مجلههلر) و کتابلار دولوسو شعر چاپ
اولدی. نشره نسبتله شعر حیرت وئریجی درجه ده چوخدی.
اوخوجی لار شعره داها آرتیق رغبت گؤستر دیلر. اثری وجوده

شعره قارشى گۆسته ريلن بو رغبتين مختلف سببلرى وار، بونلارى
آختاريب و جدى بير تدقيق موضوعى كيمى قبول ائتمك محقق و عالم
يமிழه دوشن بير وظيفه دير.

بورادا، شعر مسئله لريميزدن بيريسى اولان قافيه خصوصوندا
قيصاجا، بير نئجه نقطه يه دقتلى جلب ائتمه گى فايدالى گؤروروك.
بيلديگينيز كيمى قافيه شعرين شكل نظريندن مهم عنصرلريندن بير-
يسى دير و ديليميزده اؤزونه گؤره (فارسجا و عربجه نين قافيه
شرطلريندن و اصولوندان تاما فرقلى) خصوصيت لره مالكدير، اوخو-
يوجيلار، آناديللرينده كتاب و مجموعه چاپينين ممنوعيتى ايل-
ينده، بلكه بو خصوصيتلى ياددان چيخارييلار و بو سببه گؤره اوخو
دوقلارى شعرلر حقينده، دوغرى - دوروست قضاوت ائتمك ايچون، كيچيك
بير تذکر و "تازهدن يادا سالماغا" احتياج حس ائليلر. بو يازىدا
قافيه باره سينده اجمالى بير تعريف دن صورنا، بيزيم شعر يمپيزده،
قافيه نين خصوصيتلرينى فارسجا يلا مقايسه لى اولاراق ايشا
جاغيق.

قافيه نه دير؟

قيصاجاسى " ايكى و يا داها چوخ مصرع آراسينداكى - بخصوص
مصرع صونلاريندا - سس بنزه رليگى دير " داها دقتلى و مفصل تعريف
ايچون شمس الدين محمد بن قيس الرازى نين هجرى ۷- نجى عصرين با-
شلاريندا يازديغى قيمتلى آبد، " المعجم فى معاير اشعار العجم "

كتابينا مراجعه ائتمك لازمدير.
بو كتابين ايکينجى قسمنين بيرينجى بابيندا بئله ياز -
يليدير:

" و اما قافيت بدانك قافيت بعضى از كلمه آخريين بيت
باشد بشرط آنك آن كلمه بعينها و معناها در آخر ابیات
ديگر متكرر نشود بس اگر متكرر شود آنرا ردیف خوانند
و قافيت در ما قبل آن باشد چنانك:
رخ تو رونق قمر دارد لب تو لذت شکر دارد.
چون كلمه دارد در اين شعر متكرر آمد آنرا ردیف خوانند

وقافیت در کلمهء قمر و شکرست و چون ماقبل راء قمر و شکر متحرک است قافیت این شعر حرفی و حرکتی بیش نباشد حتی حرف راء و حرکت ماقبل آن و اگر ماقبل حرف آخرین از کلمهء قافین ساکن باشد، جنانک

ای نرکس برخمارتو مست دلها زغم تو رفت از دست قافیت آن از " آخر کلمه باشد تا به نخستین" حرکتی که بیش از سواکن آن بود بس قافیت این شعر دو حرف و حرکتی بیش نباشد و آن سین و تاء است و حرکت ماقبل آن ..."

دنیا شعرینده قافیهء اولچی - وزن - دن چوخ صورالار وجوده گلمیشدیر . ایلک شعرلرده قافیه یوخدی . مثلا حتی زنگین ادبیات و اینجه شعرلر یارادیلما سینا رغما ژاپون شاعرلری بوگونه جک قافیه ایشلتمه مه کده دیرلر .

قافیه دن قابق شاعرلر آرادا بیر کلمه لرین آنجا ق بیرتک سس بنزر لیگینی ، شعرلری ایچون کافی گؤرورلر . بو ناقص قافیه یه (آسونانس) دئیرلر . اوروپا دیل لرینده تقریبا ۱۲- نجی عصرده یا واش - یا واش قافیه ، آسونانسین یئرینی آلدی . مثلا فرانسه شعر ی نین بؤیوک اسک ی اثرلریندن " شانسون دؤ رولان " دا اکثرا " ناقص قافیه لر " ه رغبت ائدیل میشدیر . داها صورالار قافیه یه دقت ائدیلدی ، بو حادثه فرانسه و اینگیلیس شعرینده چوخ ایره لی لهدی . لکن اسپانیول دیلینده دایما آسونانس قافیه دن داها چوخ رغبتده دیر . عصریمیزده تازه دن قافیه اهمیتینی ایتیرمکده دیر .

قافیه مسئله سی دیل لرین اغوز خصوصیت لری ایله یاخیندان باغلی دیر . هند - اوروپائی دیل لرده بئله بو نظردن بؤیوک فرقلر وار . مثلا بو زمره دن رومانس دیل لرینده مصوت لرین بیر - بیر یله رابطه سی چوخ مهم دور ، حال بوکی تئوتونیک (*) دیل لرده قافیه معین صامتین اوستونلوگونه دایانیر . حتی اینگیلیس دیلینده ایرلاندا لی اصل لی شاعرلر قافیه نین دقیق قانونلارینی اینگیلیس اصل لی شاعرلردن داها آز مراعات ائتمیشلر . طبیعیدیر کی ، بو باره ده اختلاف ، هند - اورو - پائی دیل لری عائله سی ایچهر یسینده بو قدر چوخ اولورسا ، بو دیل لرله

* ژرمن و انگلوساکسون و اسکاندینا و دیل لری

قوھوم اولمايان مثلا تورک ديللری آراسیندا فرقلر البته داھا باغویوک اولاجاقدیر. لکن بو اختلافی بادوشمک هر زمان آسان دگیلدی. بونون اساس سببلریندن بیرسی بیزیم دیوان ویا خود قلاسیک ادبیا تیمیزین فارسی و عربی نظم لری نین قافیہ قاعدالارینا ^{الذین} گلدیگی قدرمراعات ائتد-یکلریدیر. بو حال قلاسیک دیوان ادبیاتیندا فارسجا و عربجه کلمه لر بول - بول ایشله ندیگی ایچون بیر آزا سانلاشیردی. زیرا قافیہ لر اکثر فارسی و عربی کلمه لریندندی و مسئله پیس- یاخشی حل اولوردی **خلق** شاعر لری و عاشیقلارین دیلی خلقین دیلینه داھا یاخین ایدی. بونا گوره اساس مشکلات بورا دان باشلیردی. ایندی گوره ک بو مسئله لرنه ایگه و نه جور حل چاره سی واردیر؟

مسئله لر و چتینلیک لر

قافیہ نین (وھا بئله عروضون) فارسجا یا تطبیقینده تاابتدا- دن مشکلات وجوده گلدی، عیبالی و ناقص و حتی (قافیہ تکنیکی نین حکم لرینه گوره) غلط قافیہ لر، دری شعری نین اوستالاری نین بئله اثرلرینده گوزه چارپار، بونقطه نی بیرآز تفصیلاتلا مطالعه ائتسه ک وجوده گلن خطا و نقصانلارین گناهینی یوزده یوز شاعرین بوینونا قویما قدا حقسیز اولدوغوموز آچیخا چیخار.

مشکلات او قدر چوخدورکی، قافیہ قانونلارینی تدوین و توجیه ائلییه ن لربئله انواع تفسیر و تعبیرلرایله اکثر موردلرده جواز - وئرمه گه مجبور قالمیشلار. سؤزی قیما کسمک ایچون المعجم دن بیرنئجه مثاللا کفایت له نه چکیک.

قافیہ نین اساسدا اصلی و عینی جنس دن کلمه لر آراسیندا بیررابطه اولدوغونا گوره مورفم لر (بورادا پسوندلر) جدی مسئله لریارادیر. مثلا: " مشهور ترکیب "کلمه لرین بیربیرلریله قافیہ اولماسینا اذن وئریلمه یبرسه ده" کثرت استعمال "دان تک کلمه کیمی گؤرسه نن ترکیب لری استئنا ائتمک گره کمیشدیر. رنجور / مزدور، دانشمند / خداوند، دانا / بینا، قافیہ لرینه اجازه وئریلر، لکن گلستان / نیستان عیبالی صاییلیر. بو نوع " جواز "ین حدودی گئت - گئده گئنیله ییر، مثلا ترکیب حالیندا اساس ریشه نین تغییرتا پدیغی مورد- لرده، معین ترکیب لرین قافیہ کیمی ایشله دیلمه سینه اجازه وئریلیر:

" قاینی وراق^و "ین شعرینی، شمس الدین محمد بن قیس الرازی مثال
گتیریر و اونون قافیه لرینی جایز بیلیر :

" همه ملامت و دل خستگی و عشق مراست

دل من و دل تو چون دویار ساخته اند

مراست آن تو وان مناینگار تراست

مرا نشاط قرین است تا تو یار منی

دلا بناز قرینی به از نشاط کراست

وقیاس آنست کی اگر جنین بره نیال بکدیگر ندارند و در اثناء

قصیده پراکنده آرند روا باشد... " (صحیفه ۲۱۱)

و فردیگی حکمون مجبوری اولدوغو شعرین صونونا اضافه ائتدیگی سوزلر

دن آیدین دیر.

" الف تنوین^ن ین ده قافیه اولمایا جاغی بیر پارا ملاحظه لره

گوره گئنه چوخ قطعی دگیل دیر :

" ... الفات تنوین جناک رایت^و رجلا " و اشتریت جملا " نشایدکی

روی سازند جی در اشعار عرب هم جایز نیست کی بناء قافیت بر

آن نهند و اگر ضرورت افتد همچون الفاظ جمع بایدکی از مشهور-

ات کی متداول باری کویان است عدول نکنند جناک: حقا و عمدا

و مرحبا و قطعا و آنج خاقانی گفته است... " (ص ۲۱۲)

فارسجا دا بول - بول " آب " ترکیباتی وار بونلاردان ایسه :

" ... آب و کوزاب و دولاب و سیماب و کوراب و سبنداب و دوشاب

بهم شاید ... آب و کلاب بهم شایذودر کلاب خلافی هست و بیشتر

متاخران روا می دارند... " (صحیفه ۲۱۴)

متاخر لرین قافیه ده داها یوموشاق حرکت ائتدیک لرینی او خورکن انسا

تا ۱۴ - نجی عصر دن (هجری ۷ - نجی عصر) قافیه لرین یاریم قافیه -

لره دغونوش مئیلینی سانکی حس ائدیر .

" مند " مورفمینه گلینجه ، انوری دن بیر شاهدله بونون مجاز

اولدوغو تثبیت ائدیلیر :

زان بکفارتست حاجتمند

آدمیزاده بی کنه نبود

بی نیاز از طیب و دانشمند

شخص و دینت و دیعت ایزد

المعجمين باشقا بير يئرینده گفتار / رفتار ين قافیه کیمی
ایشله دیلمه سینده بیر قصور یوخدور دئیلیر، دلیل چوخ جالبدور :
" از بهر آنک از این جنس مصدر بیش از این نیست و اطرا دی نه
دارد " .

روز / نوروز ، کام / ناکام ، آبدان / ناودان / زرخندان ،
خندان / گریان قافیه لرینده اجازه وار ،
انوری نین بیر قصیده ده (ای مسمانان فغان از دور جرخ جنبری
مطلع لی قصیده سینده) جنبری / مشتری / ساحری / پُری قافیه لرین
گتیرمیش گینه انوی نین بو شعر ی نین قافیه لرینده دقت بویورون :
" کی تاروز روشن بنوش و نوشی سماع مغنی شراب مغسانه
جو اندر اتاغ آمدی نانشسته فرو ریختی خرده صوفیانه
کی احوال عالم نوائی ندارد دلچند از این حالت ابلهانه "
شاعر لرین گاه / آنگاه / خرگاه / درگاه و یازده / دوازده / ده قافیه
لرینی ایشلتمه لرینده اجازه وار .
قافیه نین اساس تکیه گاهی " روی " دن باشقا " قید " تعبیر اولونان
عنصری ایچون بوقاعده وار :

" ... التزام حرف قید به جنس خویش در کل قصیده همچون
التزام حروف ردف واجب باشد وهم بدین سبب آنرا حرف قید
خوانده اند کی از موضع خویش نقل نکند و بحرفی دیگر
متبدل نشود . "

لکن فوراً " بئله بیر استثنایله قارشیلاییریق :
" الا بعدر تنکی قوافی جنانک منوجهری گفته است
نوروز در آمدای منوجهری بالاله سرخ و باکل حمری
مرغان زبان گرفته رایکسر بکشاد زبان سوری و عبری
ومیان هاء و میم و با در قید جمع کرده است ضرورت را . "
بو استثنالارین هامیسی قافیه دارلیغی " تنگی قافیه " حادته سیندن
چیخیر . فارسجادا دا بو حادته دوشونولدر . دن آرتیق دیر :
امتحان ایچون بو کلمه لره بیر ایکی قافیه آرتیرما غا چالیشین :
کارد / آرد ، مورد / ؟ (ب) گوشت و بمعنی درختچه ای معروف) ،
گوشت / ؟ ، دزد / مزد ، مغز / مهر / چهر ، نوک / ؟ ، پیک / ؟

گورورسونوز کلمه مفرد اولونجا و ترکیبات وسایر " قولتوق آغاچلا -
ریندان " استفاده ائتمه دیکجه بعضی کلمه لره بیر تک قافیه بئله
تایماق ممکن دگیل دیر. بونون ایچون فردوسی وحی / نهی قافیه سی
(چه گفت آن خداوند تنزیل و وحی

خداوند امر و خداوند نهی)

گتیره رک قافیه لرین گوزه دگیل قولانغا خطاب ائتمه سی نظریه سینسه
یا خینلاشیر. و بونون ایچون دورکی " ردیف " ایله " قافیه " فرقی
بعضا اونوتولور. معزی نین بو شعرینده کی کیمی :

" بهاری کز دو رخسارش همی شمس و قمر خیزد

نگاری کز دو یاقوتش همی شهد و شکر خیزد

خروش از شهر بنشانند هر آنکاهی کی بنشیند

هزار آتش بر انکیزد هر آنکاهی کی برخیزد "

المعجم قافیه باخیمیندان دورد عیب دن بحث ائدیر و بونلاری معین
اصطلاحلارلا آدلاندیریر. خلاصه اولاراق بو عیب لری بیز آنجا ق مثاللارلا-
گؤسته ریریک :

۱ - بو بیتده :

" هر وزیر و مفتی و شاعر کی او طوسی بود

چون نظام الملک و غزالی و فردوسی بود "

یا خود :

" از غصه هجران تو دل پر دارم

پیوسته از آن دیده بخون تر دارم "

بو عیبین آدینا " اقوا " دئییرلر.

۲ - اکفا دئیلن عیب : قریب المخرج حرف لرین قافیه لیمه سی :

" رو بجای آر اندرین کار احتیاط

زانک جز بر تو ندارم اعتماد "

و یا خود :

" کفتی کی با مخالف تو زین سپس مرا

نبود بهیج حالی بی امر تو حدیث

رفتی و راز کفتی با دشمنان من

وانکس کی کوشدارتو بود آن همه شنید "

۳ - سناد : " ردف " عنصرینداکی اختلاف :

"کنی ناخوش بما برزندگانی اکر از ما دمی دوری کزینی
بورادا ، زندگانی / گزینی قافیه ائدیلمیشدور .

۴ - ایطا ، بو تکراردان عبارتدیر :

" بوسلیک " دئمشدیر :

در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر
نه بر تو برشمنی از رهیت مشفق تر

دقیقی :

چگونه بلالی پیوند تو نجوئی بدست و بجوئی بتر
شبى بیش کردم چگونه شبى همی از شب داج تاریکتر
درنکی کی کفتم کی پروین همی - نخو له دشذا زتا رکم راستر

گئنه دقیقی :

بکیستی زاب و آتش تیزتر نیست
دو جان اندو دو سلطان ستمکر
ترا سیمرغ و تیر کز بباید
نه رخس جارو و زال فسون کر

گئنده دقیقی :

تو آن شب رنگ تازی را بمیدان جون برانکیزی
عدو را زود بنوردی بدان تیغ بلا کستر
بانندک روز کارای شه دو چیزم داذ بخت تو
یکی لفظی خرد رتبت دوم طبعی سخن کستر

بیرده "زیادات" دان بحث ائتمک لازم دیر :

هرگیز / قیرمیز (هرگز - قرمز) ، خون / ناخون (خون - ناخن)
و " سخن " کلمه سی نین " سخن " و باشقا شکلره سوخولماسی کیمی
تشدیدلی قافیه لرده (تشدید لازم اولمایان یئرده) بو قبیلدندور ،
سنائی دئمشدیر :

پیش دین بود چون سپر عمر بود در شرع راهبر عمر

و بیرده (تبدیل) مسئله سی : نیلوفری نیلوفل ائتمک کیمی .

ابو شکور دان :

آبانگورو آب نیلوفل مرمر از عبیر و مشک بدل .

هورایا قدر قلاسیک فارسجا دا قافییه قاعدالاری نین اوغرا دیغنی
مشکلاتدان مثاللار و عرمک ایسته دیک ، بو بحثین آردیندا ، قافییه
قاعدالاری نین دیلیمیزده بو مشکلاتین داها بترینی توره تدیگینی
ایضا حا چالیشاجاق و قافییه مسئلهسی نین آنا دیلیمیزده نئجه حل
ااتمک گره کدیگینی آختاراجاغیق ، شاعر نه سبکده یازارسا گینییه
آهنگ ، قافییه ، ریتم و وزن کیمی مسئله لردن بوسبوتون اتهک سیلکه -
لییه بیلمز .

مولا نانین دئدیگی کیمی : دلدار نه قدر منیم دیداریمی دوشون
دئسه ده ، شاعر گینه قافییه فکریندن یوزده یوز فارغ اولامماز .

بیتمه میش سنفونی

دوکتور حمید نطقی

گونه باخان چیچکلری باغچاسیندا
شبم لرده بویوندی قیزیل گول
ان ابری قیزیل گولدی باش اوستومده گونش
زنبق لاله لر کیمی یانندی
آجی بیر حظ ایله داشدی کؤنول
قرنفیل - مارماشیق مثالی - آرزولار بوداغینی ساردی
حلاملا وداعی بیرلشدیرن اوپوشده حسرت آلولانندی
مر دقیقه ده ان صون دقیقه نین چارپینتی سی واردی
آچیلدی یاز غنچه سی
قیه قیزیل
مارمیلدی وارلیغین چارچیواسی
هارادایسا بویون بیر نقطه

صونسوزلوغی آشاجاق
فیرطینا زنجیرینی قیراجاقدی
دنیز لر داشاجاق
لاوالار فیشقیراجاقدی

اگر

آزاجیق ساعتلارین نبضی یاواش وورسایدی

اگر

زمان

بیر آن

دورسایدی...

تهران خرداد ۱۳۵۰

۱ - طوفان ۲ - مواد مذاب آتش نشان

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۲)

یازان: دکتر جواد هیئت

صا برین آجدیغی انقلابی ساتیریک شعر مکتبینه م. سعیداوردو —
بادی و علی نظمی و ع. غمگسار، صونرالاردا جعفر حبارلی و علی آقا واحد
داخل اولموشلار و تنقیدی شعرلر یازمیشلار. ج. حبارلی و س. اردوبادی
ادبیات و اینجه صنعتین باشقا ساحه لرینده داها چوق استعداد و با-
شاری گوستردیکلری ایچون بیر مدت صونرا ساتیریک شعردن اوزاقلاشد-
یلار، دیگرلری ایسه صابریولوندا دوام ائده رک سوویت رژیمی ایش با-
شینا گلنه قدر (غمگسار) و حتی اوندان صونرا دا (ع. نظمی) اجتماعی
ساتیرا یا زیجیسی کیمی قالدیلار.

علی نظمی — علی نظمی ۱۲۵۵ شمسی ده گنجنه نین سراب کندینده آنا
دان اولموشدیر. نظمی داها بونورمه چاغیندا یکن اوخوماق ایچون ایکی
ایل ایرانا گلیمیش، صونرا بخارایا گئدیبا و رادا بیر دکاندا ایشله
مگه باشلامیشدیر. بخارادا آذربایجان ادبیاتیله علاقه دار اولوب
مخصوصا معاصر ادبیاتیله تانیش اولموش و بیر مدت صونرا گنجه یه
قایید میشدیر. علی نظمی ایلك شعرینی ۱۸ یاشیندا یکن شرق روس
غزتینده نشر ائتمیشدیر. ملانصرالدین ژورنالی چیخماغا باشلادیقدان
صونرا شعر و مقاله لرینی بو مجله ده ((کنفسیز)) و ((الی ده گنک))
و ((سئزیم قلی)) امضالاریله نشر ائتدی و یواش یواش شیرین قلمی،

طنز و انتقادی شعرلریله خلق آراسیندا مشهور اولدی.

علی نظمی شعرلرینین بیر قسمینی گنجهده (شراچی) عنوانیله نشر ائتدی. او، شعرلرینده صابردن الهام آلمیش و مضمون و موضوع و شکل باخیمیندا اونا یاخین یازمیشدیر. گنجهده بیر مدت معلملیک ائتمیش صوراً باکیا کوچموشدور. او، شعرلرینده حق سیزلیک، استبداد و خرافاتا قارشى چیخمیش و صابرین یولوندا ادبی مبارزه سینه دوام ائتمیشدیر. نظمی ایکینجی مجموعه سینی ۱۹۲۷ ده سئزیم قلی آدیله نشر ائتدی. بو مجموعهده صابرین اولوموندن دویدوغو آجی حسرتی بیان ائتمیشدیر. میرزا جلیل محمد قلیزاده اونون حقینده بیله یازمیش دیر: ((آیلار، ایللر دولاندى و مجموعه میزین ابتداسیندان تا بووقته تک، مشهدی سئزیم قلی "کئفسیز" بیزه همیشه یار اولدی، خصوصاً صابرین وفاتیندان صوراً، ایکینجی صابریمیز، بیرینجی صابرین یئرین بوش قویمادی. مشهدی سئزیم قلی ذوقلی، صفالی، مزه لی و دورلی شعر یازما-دان دالی قالما دی، اونون کلامی نین لطافتی اوستون و چوخدیر، دئمک اولارکی بودیل، بوشیوه، بو شعرلر آذربایجانین تورکلری ایچون همیشه لیک قالاجاق)). علی نظمی ۱۳۲۵ شمسی ده وفات ائتمه سی محتمل دیر.

بورادا نمونه ایچون بیر نجه شعرینی درج ائدیریک:

دیل مسئله سی

دیلکی واردی اونا (لسان) دئمه یین

دونده ریب فارسجا یا (زبان) دئمه یین

هرکسین وار سوزی، دیلی، آغزی

آغرا، آند ایحیب (دهان) دئمه یین

عربی گونده رین اوز ائولرینه

فارسا (قال بیزده میهمان) دئمه یین

گوز اولارکن یازاق نه (عین) نه (چشم)

گیزلی نی، گیزله دیب (نهان) دئمه یین

وارایکن تورکلرین اوخی، یایی

کیپرگه (تیر)، قاشا (کمان) دئمه یین

یا گونه (روز) روزگار (یئله)

گنجه لر سویله یین (شان) دئمه یین

بوغدايا (گندم) آرپايا ۱۰ اخی (جو)

اکنگ، سربا (ام) و (نان) دئمەیین

(رخ) اوزه (سر) باشا (رنخ) چنەیه

بورما، آلتون ساچا، ایلان دئمەیین

شعر یازدیقدا تورکجه نی گوزه دین

(مو) توکه، اورتایا (میان) دئمەیین

بیرنئجه قافیە دوزەتمک ایچون

یووامیز واردی (آشیان) دئمەیین

(ساعت) اولسون هوئور (دقیقه) چیمیر

تاکی وار گنجلیک (جوان) دئمەیین

بیرلیگه (اتحاد) بیلگییه (علم)

قیزلار، آروادلارا (زنان) دئمەیین

کیشی تک سوز وئیرین هامی بیردن

کیم دونوب قاچا پهلوان دئمەیین

دیلچیلر گولمەسین بو تصفیەیه

پوزولوب کئفسیزین دە باشی دئیە

بو طنز و معنالی شعر یازیلدیعی زامان شمالی آذربایجاندا و

تورکیە دە مصداقی واردیسادا بوگون یالنیز بیزیم آذربایجاندا

مصداقی واردیر امید ائدیرم حریتین ادامەسی و فرهنگیمیزین

یا ییلماسیلە بیز دە مصداقی قالماسین.

آجلیق

دونموش قانا خمرایله دولو جام گوزومده

ماتم کیمی دیر سوگیلی ایام گوزومده

بیر چوخلاری شرمندە ی نان اهل و عیاله

عفریتە منیمده، او دلارام گوزومده

کئچمیش کئچیب آینده قرانلیقدا فنا، حال

اولموش اوچوروم (۱) اوزره سرانجام گوزومده

رد اول داها، ای آجلیغی، قحطی گتیرن دئو

اولموشدا صباح امه لیم شام گوزومده

گولمکده بوگون حالیمه دون کاسه سیلنر

لاکن اوداها گولمه لی بدنام گوزومده

۱- مهلکه .

ملانصرالدینه عرضحالی

بابا جیغیم اولسادا زحمت سنه حالیما باخ ایله شفقت منه
 بیرکره ائت لطف و محبت منه قیلما دی بیرکیمسه مروت منه
 من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
 بش قروشا بیر قوجا یاساتدیلار
 بیر قیزیدیم دوققوز اچا تمیشباشیم چیخما زایدی وار یله یوخدا نباشیم
 بیرگون اقام بیرده آنام، قارداشیم ال بیرا ولوبلا، داشیمی آتدیلار
 من جوجوق اولدوم منی آلداتدیلار
 بش قروشا بیر قوجایا ساتدیلار
 موللا! او شاغلاریوا قربان اولوم سویله نه وقته کیمی حیران اولوم
 من نه ائدیم بلکه بیر انسان اولوم تانه زمان بوئلجه گریان اولوم
 عصمتی انصافی آیاقلاتدیلار
 من یازیغی بش قروشا ساتدیلار

غمگسار - علیقلی غمگسار نجف اوف ۱۸۸۵ ده نخجواندا آنادان

اولموشدور.

غمگسار اولاملا مکتبینه فارسجا و عربجه اوگره نیر صونرا شهر
 روس مکتبینه گیریر ۱۸۹۶ دا آتاسی نین معالجه سی ایچون آتاسیله
 تبریزه گلیر، دئورد آی صونرا آتاسی تبریزده وفات ائدیرو غمگسار
 بیر ایل صونرا آتاسی ودایی سیله مشهده زیارته گئدیرو صونرا جلفا و
 نخجوانا قایدیرو بورا دان ملانصرالدین مجله سینه و باکی دا چیخان
 غزته و مجله لره شعرو مقاله لر گؤنده ریر. ۱۹۰۹-۱۹۰۷ ایل لرینده ایران
 مشروطه انقلابیله علاقه دار اولورو بو انقلابا عائد شعرلر چاپ ائدیرو
 ۱۹۱۲ ده تفلیسه گئدیرو جلیل محمدقلیزاده ایله یاخیندان ایش بیر-
 لیگی ائتمگه باشلاییر. ۱۹۱۶ دا ملانصرالدین موقتا "تعطیل اولدوغو
 زامان محمدقلیزاده ایله برابری سیاحتی چیخیرو سیاحتی "اولولر"
 کومدیاسی اوینانیرکن بو نمایشده شیخ نصراله رولونو ایفا ائدیرو.
 ۱۹۱۹ دا تفلیسه موشئویکلر طرفیندن اولدورولور. غمگسار ملانصرالدین
 دن باشقا یئنی فیوضات، حیات، ارشاد، صدای حق، آل بایراق، گله -
 جک وسایر غزتلرده شعرلر یازمیش. اثرلری اوتاییلی، جووللاغی،
 جووللاغی بیگ، صارصاق قلی بیگ، غمگسارو باشقا امضالارلا نشر

ائىلمىشىدىر. غمگساردا على نظمى كىمى شاعرلىك شەرتى ويارادىجى -
لىغىنى ملانصرالدىنە بورجلودور. اونون بوتون اثرلىرى ساتىراشکلندە
صابر مکتىبى نىن دوامى روخوندا يازىلمىشىدىر.

غمگسار صابرىن نظىرەچى لىرىندىر لکن اونون ساتىراسىندانىش
ونفرتدن چوق نصىحت و مصلحت حاکمدىر بودا اونون ياشادىغى دەۋورىن
صابرىن دەۋوروندىن فرقلى اولماسىلە قابل تفسىروتوجىەدىر. صابر شعر-
ىندە خودخواه وارلىنى اونون ائوز افادەسىلە تنقىد ائىدىگى حالده
(نەصوخولموسان آرايا آ باهى بلالى فعله) غمگسار وارلىيا قارشى
نفرتىنى آچىق و مستقىم شكىلدە بيان ائىدىر.
بوقدر افادەلنمە سنە يوخذو باب وارلى

فقرانى بسدى آز سوي، ائله اجتناب وارلى

بوقدر گورنده يوخسوللارى باخما اعتناسىز

اولارىن حذر قىل ائتمە جگرىن كباب وارلى

سنى وارلى ائىلىين هم اولارىن امكلىدىر

پولى سن قوجا قلايىبسان اوچكىر عذاب وارلى

لکن مستبد رحىمخانىن تبرىزه ائىدىگى آخىنا قارشى سؤىلەدىگى شعر
ده صابر كىمى ساتىرىك وطنز شىوہ و دىل ايشلەدىر:

گلدى گىنە رحىمخان ايرانە بارك الله

چىخدى عجب اىگىت تك ميدانە بارك الله

سؤز يوخ گرەكدى چاتسىن مقصودىنە سېھدار

اولسون جرى قتالە يكسر گروه اشرار

تابلكە ممدعلينى جلب ائىلەسىنلە تكرر

گلسىن اؤزىن يئىتىرسىن تھرانە بارك الله

غمگسار مساوات حكومتى زامانىندە شېرو كندلرى گزىب خلقىن آغىر
وضعىنى گوروب حكومتى هجو ائىتمىشىدىر. بوتنقىدى شعرى مخمس شكىلىندە
يازىلمىش و حجم اعتبارىلە دە شاعرىن ان بؤيوك اثرى دىر. بورادا
نمونه ايچون بوشعرىن ايكى بندىنى درج ائىدىرىك:

بىر حكومت تازە چىخمىش اسمى آذربايجان

شكل جمهورى اداره عضوى يكسربىگله خان

هئچ گوروبسوزمى كى اولسون گله يە قورددان چوبان

بىرنفر خالص رعيت يوخ حكومتدە اينان

الامان بومستبدلردن الهی الامان

گئت قازا خدان گئج، تووزدان * گئج اؤزون وئرگنجیه
گورنئجه وئر میش رعیت بیگلہ پنجه پنجه یه
کندلی یه، رنجبرلره باخ بیر اولان اشکنجه یه
باخ نه جور بو ظلمدن قان آغلا ییرلار هر زمان
الامان بومستبدلردن الهی الامان

شاعر ساده دیل ایله یازمیش اونون اثرلرینده آنلاشیلما ییان
سؤز یوخ کیمی دیر. غمگسارین بیرسیرا لیریک پارچالاری، مربع لری و
تازیانه لری (ده گهنگ) واریدیر. شاعرین ده گهنگ لری لیریک شعر—
لریندن داها گوجلودور. بورادا سوادسیز یازیچیلار ویالانچی واعظ لر
وخسیس منورلر تنقید ائدیل میشدیر.

عبدالرحیم بیگ حق وئردیوف — تنقیدی رثالیزمین بؤیوک نماینده
لریندن بیرى ده عبدالرحیم حق وئردی یوف دیر. او ۱۸۷۵ ده شوشادا
کاسلامیش بیر مالک عائله سینده دوغولموش، ایلک تحصیلینی ده اورادا
آلمیشدیر. صونرا تفلیسده و ۸ ایل پطروگراد دا یوللار انستیتوتوندا
تحصیل ائتمیش و دارالفنون شرقه دوام ائتمیشدیر. حق وئردی یوف
تحصیلی ائناسیندا ثئاترو ادبیاتا ماراق گؤستر میس و باکی یا دون—
دوکن صونرا معلم لیک، رژیسور لوق ویازیچیلیق ائتمیش، حتی باشقا
اجتماعی ساحه لرده ده چالیشمیش، لکن اساس توجه و دقتینی یازیچی —
لیغا وئر میشدیر. حق وئردی یوف مکمل اجتماعی — ادبی تحصیل آلدیق —
دان صونرا روسیا، ترکستان، ایران وقفقازدا سیاحت ائتمیش و گورگو
و تجربه سینی آرتیر میشدیر. اونون یئتیشدیگی زمان آذربایجاندا
مالک لیک اؤز موقعیتینی آیتیرمکده و حتی سقوط حالینده ایدی. ادیب
ایلک و اساس اثرلرینده بؤیوک حادثه نی عکس ائتمگه چالیش میشدیر.
یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤورونده یازدیغی " داغیلان تفاق"،
" بخت سیز جوان " پیئس لری آذربایجان ادبیاتی نین اؤلمز اثرلر—
یندندیر.

" داغیلان تفاق " دا ادیب ملکدار لیغین سقوطونو، مالک خانوا—

* شهر آدی دیر

دەلرى نىن داغىلما سىنى و بونون سىبلرىنى گۆسترمگە چاليشير. اثرين قهرمانى (نجف بىگ) مادى جەتدن تامين لکن اخلاقا پوزولموش، اؤزونو شرابا ، قمارا و عيش و عشرته وئرميش و عصرينه و اجتماعى مبارزه لره گۆز يومموش و داليسىنى چئويميشدير. اونون حياتا باخيشى بئله دير: " دنيا بئش گوندور، بئشى ده قارا! بدبخت او كيمسه ديركى بوبئش گونو لذت ايله گئچيرمه ييب باش گؤرا آپارا. پولون وار ، خرج ايله ، يه ، ايچ ، وئر كىفه و عيش و عشرته . بئش گون قارا دنيا نىن لذتىنى آپار اؤلنده ده دنيا دا بير آرزون قالما سين."

لکن ايشلر نجف بىگين ايسته ديگى كيمى گئتمير. كندلر بير- بير اليندن چيخير. كندليلر آراسيندا ناراضىلىق ، عائله ده اختلاف و ضديت باشلانير و دوستلار باشيندان داغىلير. اوغلونو اخلاق پوزقونلوغوا وستو نده اؤلدورولر. آروادى صونا خانم اونو نه قدر دانلايير سادا بىر نتيجه وئرمير. نجف بىگ آنجاق افلاسا اوغرا ديقدان صونرا حيثيتىنى الدن وئردىكدن صونرا اؤزونو گلير و دلى كيمى چؤلله دوشور. اثرين صونوندا مرحوم صونا خانمىن خيالى ، سرگردان گزه ن نجف بىگين گؤزونو گؤرونور و اوندان اؤز سعادتىنى و رفاھلى حياتىنى و جاھ و جلالينى طلب ائدير. بونلارى اؤده مكدن عاجز قالان و عاجزلىگى نىن دهشتىنى ذويان نجف بىگ آجى اعتراف و پشيمانلىق ايچينده محو اولوب گئدير. نجف بىگين فاجعه لى حياتى آ داما ، شكسپير تراگديا لارينداكى شاهزا- ده لرين طالعه سىز حياتلارنى خاطرلادير.

" بخت سىز جوان " تراژدىسى ده مالكلر ايله كندليلرين روا- بطينه و رعيت اداره سينده آغالارين ايشله ديگى سهولره حصرا ولونموش دور. حاجى صمد آغانين قارداشى اوغلو بخت سىز جوان (فرهاد) مالک عائله سيندن اولدوغو حالده ، گؤز و آچيق و منور بير گنج دير . او تحصيلدن ائولرينه بؤيوك مدنى اصلاحات آرزولاريله قايتميشدير. فكري - ذكرى آغانين رعيتيه ظلم ائتمه سينه قارشى دورما قدير. او كند- ليلره كؤمك ائتمه ك و اونلارين آييلما سينا چاليشماق ايسته يير. عمى سيله بو مسئله لردن اوتورو آراسيندا اختلاف چيخرو عمى سى اونون فكرلرينه استهزاء ايله باخرو باشىنى قاتماق ايچون سئومه ديگى بير قيز ايله ائولنديرمك ايسته يير. فرهاد عمى سينه مقاومت گؤسته ره

بیلمه‌دیگی ایچون بوتون آرزولاری پوجا چیخیر. بواشرده مالک صنفی
ایله بوصفین منورلری آراسیندا کی تضادو دوشونجه آ یریلیسفی
گؤسته ریلیمیشدیر.

" آغامحمد شاه قاجار " اثرینده حق وئردی یف ۱۸- نجی عصرین
آخرا ریندا ایران شاهی آغامحمدخانین قارایاغا هجومونو، استیلاو
تالانیسیمی ائتمیشدیر. بواشرده خلقین شاها قارشی نفرت وکینه
سی و بولارین نتیجه سینده تخت و تاجین تاراج ائدیلمیشدیغی بیله
قلمله تصویر ائدیلمیشدیر. بولار آذربایجان ادبیاتی نین ایلمک
تاریخی دراملاریندان دیر.

یارادیلیمی نین ایلمک دؤورنده اساسا تراژدی لر یازان ادیب
ملانصرالدین ایله ایش بیرلیگی نه (همکاری) باشلا دیقدان صوراسا -
تیریک نثرلر یازدی. ملانصرالدین ژورنالیندا تفرقه شکلنده یازدیغی
حکایه لر صورادان کتاب حالیندا " خورتدانین جهنم مکتوبلاری " و
" مارالاریم " آدیله چاپ اولموشدور.

حق وئردی یف مارالاریننی بیله تصویر ائدییر: " بیتر اورونده منیم
مارالاریمین صابی اوج یوز ملیونا چاتمیشدور، گئنده رسن ایرانا، هندو
ستانا، ترکستانا، عربستانا، افغانستانا... هریشر منیم مارالاریم
دولودور. حاجی مارالاریم، کربلائی مارالاریم، ملا روضه خان، بیگ
مارالاریم... باشلاری فایزلی (یا ماجالی)، اوزلری توپورچک لسی
مارالاریم... "

حق وئردی یفین نثری آذربایجان کلاسیک نثری نین یئنی انکشاف
ائتمیش بیر مرحله سیدیر، اونون یارلاق حکایه صنعتکارلیغینی گؤسترن
" شیخ شعبان "، " درویش باکام " " جهنم مکتوبلاری " حکایه لری
اولمهر اثرلردیر.

حق وئردی یفین نثری ج . محمدقلیزاده نین نثریندن فرقلی دیر
بورادا ساتیرادان جوو بومور (لطیفه)، ملایم و ظرافت روحوو اصلاح
مقصدینی داشیان گولوش حاکم دیر. شیخ شعبان حکایه سینده ادیب شهرلی
بیر خرده بورژووا سین حیانتداکی فلاکتینی تصویر ائتمیشدیر. شیخ
شعبان باشا ماق ایچون حلدن محلدده گیرهن نهایت اجتماعی شرایطین
تضییقی آلتیندا محو اولان بیر شهرلیدیر.

" درویش ناکام " داكى فاجعه داها درين وداها اجتماعيدير. بورا دا تميزو صاف عشقين محكوميتى ، كاسيلىق و يوخسوللوق اوزوندىن فلاكته چئوريلمهسى دقتيميزى جلب ائدير. پوللو و وارلاشماق حرصى تميز حسلى و محبتى محو ائديرو قارداشى قارداشا يادو حتى دشمن ائدير.

حق وئردى يف بوتون اثرلرينده حيات و حقيقتدن الهام آلميشدير. اونون موضوعلارى، تىپلرى و قهرمانلارى صون درجه حياتى و واقعيدير. اديبين حكايه لريني اوخوركن تصوير اولونان حيات، انسانين اعوز يا- شاديغى، تاثيرلنديكى و اونوتما ديغى و اونوتما يا جاغى حادثه لر كيمي جانليدير.

حق وئردى يف سوويت دؤورونده ده فعال ياراديجىلىق ايشينده دوام ائتميشدير. " كهنه دودمان " ، " آغاچ كؤلگه سينده " ، " ۸ مارت " " عدالت قاپيلارى " ، " يولداش كورا و غلو " كيمي پيئسلرينى وبير سيرا حكايه لريني بو دؤورده يازميشدير. حق وئردى يف ۱۹۳۳ ده باكىدا وفات ائتميشدير.

سليمان ثانى آخوندوف - (۱۹۳۹ - ۱۸۷۵) سليمان ثانى ده ج. محمدقليزاده كيمي پداگوژى تحصيل ائتميش وبوتون عمرونى معلم- ليكله گئچيرميشدير. لکن اونون اجتماعى فعاليتى يالنيز مكتب دايره سينده قالما ميشدير. او، الفبانين اصلاحينا ، معارف ايشلرينى نظاما سالماغا چالشميش درس پروگراملارى ترتيب ائتميش و تئاتر صحنه سىنين ترقيسى اوغروندا چالشميشدير.

۱۹۰۵ انقلابى ايللرينده يازديغى حكايه و پيئسلر زمانه نين روحونو، منورلر و وارلى طبقه لر آراسيندا وجوده گلن هيجان ودييئمه لرى تصوير ائتميشدير. بو اثرلرده معيشت صحنه لرى واردير. لکن سياستين معيште تاثيرى ، آداملارين عمومى اجتماعى حادثه لرله علاقه دارليغى گورونور.

" كوكب حریت " اديبين ايلك اثرلريندندير. بو اثرده کوتله لرين آغير بيرخسته ليگه توتولدوغو تصوير اولونور. بو خسته ليك هامى نين قوتيني توكه دير ، گنجلىرى قوجالدير ، ضعيفله دير ، بئللر بوكولور و گؤز لر قارالير. ائللر آتاسى نورانى بيرقوجا جماعتين دردينه درمان دئير

" ای اهل شمال ، بو آزارین درمائی کوکب حریتین شفاعتیدیر . او -
لدوزتوریاغیمیزین شرق طرفینده بیر داغ دالیندا پنهان دیر . او داغ
طبیعی دگیل ، اونو دیولر هوروب . . . زمانیکه اونو داغیتدینیز کوکب
حریت نورو جانیزا سرایت ائدیب روح و بدنلرینیزی تزه لیه جکدیر . سیز
لری جوانلاشدیریب اؤز طبیعی حالینیزا سالاجاقدیر . "

ادیب احتمال کی ، بو رمزایله افاده ائتدیگی داغ مثالیندا شرق
فاناتیزمینی و ذهنلری اؤرتوب ، بوروین قارانلیغی گؤسترک ایسته -
بیرو جهالت مانعلری اورتادان قالدیردیقدان و خلق آیلدیقدان سو -
نرا اولکه حریت اولدوزوندان ایشیق آلاجاقدیر ، دئییر . بیرآز صورنا
یازیچی " تورک بیرلیگی " ، " دیدات بیگ " ادلی کومدیالارینی دا
سیاسی موضوعا حصر ائدیر . آذربایجان بوژووا منورلری نین منصب
پرستلیگی نی و محکم بیر عقیده یه باغلی اولما دیقلارینی گؤستریر .

حیدرقلی آقانین سیما سیندا ، موقعیتینی ایتیرمیش ، لکن غرور و
تکبرونو ساخلماق ایسته یین بیر مالک تصویر اولونموشدو . حیدرقلی آقا
یئنی دموکراتیک فکر و تدبیرلره مخالف دیر . او گینه ملک لری و
ایلخیلار یله فخر ائتمک و قایاغا گئچمک ایسته ییر . او ، بیگدیرو بیگ
لیگی له حکومت مجلیسینه نماینده سئچیلیمک ایسته ییر . حکیم فریدون
اوتون عواملیفینی اوزونه چیرپاندا ، او اؤزوندن چیخیر . فریدون بگ
آجی بیر حقیقتی حیدرقلی آقا و اونون کیمی آداملارا آنلاماق ایسته -
بیر : سیز بئله غفلت یوخوسوندا سینیز او زمان کی سیز آقالار رعیتین
مالی نین ، جانی نین صاحبی اولوب نه ایسته میش سینیز ، ائتمیشینز
گتدی ا ایندی حریت زمانیدیر . ایندی انسان ملک ، مال ایله یوخ ،
علم و ادب له شرف قازانیر .

دؤورون قاباقچیل سیاسی فکرلرینی و حتی صنفی مبارزه نی بئله
آچیق افاده ائتمک ، سلیمان ثانی نین باشلیجا خصوصیتلریندندیر .
ادیبین معلم لیک ، مربی لیک روحیه سی اثرلرینده ده اؤزونو گؤسترک
ده دیر . اونون " قورخولو ناغیللاری " ان یاخشی اوشاق ادبیاتی
نمونه لریندندیر .

ل
" قاراجاقیز " فاجعه لی بیر حکایه دیر . بواثرده گئچمیشده یوخسو
ویتیم اوشاقلارین باشینا گلن بلا و مصیبتلری جانلی منظره لرله عکس
ائتدیرمیشدیر .

سليمان ثانی اثرلرینده شفاهی ادبیاتدان و ناغیل اطروهندان

چوخ استفاده ائدیر. اوشاقلار ایچون یازدیغی حکایه لره ناغیل آدی قویماسی دا تصادفی دگیلدیر. ناغیل شکلی ادیبین حکایه لرینه داها آرتیق طبیعیلیک، ماراقلیلیق وئرمیشدیر.

سوویت رژیمینین ایلك ایللرینده سليمان ثانی داها فعال چالیشمیشدیر. باکی دا تشکیل اولونان ((تنقید و تبلیغ تئاتروسی)) نین برنامهلرینده س. ثانی اثرلری مهم یر توتوردو. ۱۹۲۱ ده یاز-دیغی ((شاه صنم و گل پری)) کومدیاسی ایلك سوویت کمدیالاریندا-ندیر. بورادا سوویت اداره سینی، قادین آزادلیغینی باشا دوشمه یزوینی حیاتی قبول اتمه یین پینه چی غافارین میرزه فرجین اوز آروادلار-یله آپاردیغی مبارزه ترسیم اولونموشدور. ارلرینه نسبتا آروادلار (شاه صنم و گل پری) گوزو آچیق آداملاردیر. اونلار ینی حیاتی فیضیندن استفاده اتمک، آچیق گزمک واجتماعی یرلره گئتمک ایسته ییرلر. اثرده یالنیز بش نفر اشتراک ائدیر. اثر چوق بیغجام شیرین و آیدین شکیل ده یازیلیمیشدیر: گولوش، حادثه لردن و هم وضعیتدن دوغور هم ده اجتماعی مضمون داشی ییر.

ایلك سوویت دراملاریندا س. ثانی یازمیشدیر (عشق و انتقام، چرخ فلک، لاجین یوواسی). لاجین یوواسی ۱۹۲۱ ده یاخشی اثرلر مسابقه سینده بیرینجی لیگی قازانمیش و اوزون مدت تئاتر صحنه سینده گوسته ریلیمیشدیر.

معیشت رومانلاری - رئالیزمین غلبه سی و غرب تاثیرینین آرتماسی نتیجه سینده تاریخی داستانلار یرینه معیشت موضوعلارینا ماراق (علاقه) آرتدی. بیر صیرا یازیچیلار غرب رومان و حکایه لری اسلوبوندا اولکه نین معاصر حیات و معیشتینین بدیعی افاده سینه چالیشدیلار. دنیا محاربه سیندن سوویت رژیمینه قدر بو سبکده یازیلان اثرلرینان گوکملی سی ((بدبخت ملیونچی)) (محمد اردوبادی)، ((جان یانقیسی)) (دیوان بیگا و غلو) و ((نفت و ملیونلار سلطنتینده)) (ی. موسی بیگا و ف) رومانلاریدیر. بو اثرلرین محتوالاریندا اجتماعی مسئله لر، آیلما آرزولاری و جهالته قارشى مبارزه واردیر.

محمد سعید اردوبادی محاربه یه قدر شعرلریله تانینمیش لکن اوندان صورنا رومان یازماغا باشلامیش و موفقده اولموشدور.

بدیخت ملیونچی یا خود رضاقلیخان فرنگی مآب اثرینین قهرمانی تبر-
 یز منورلریندن دیر. غربده تحصیل آلمیش اولان رضاقلیخان عصری نین
 گوزو آچیق منوریدیر. او تحصیلدن وطنه قاییداندا مین بیر آرزو -
 بسله ییردی، مترقی فکر و آرزولاری وارایدی. وطن ایسه تام بیرجهالت
 یوواسی ایدی و رضاقلیخان کیمی آداملاری بوغور، محو ائدیردی. بو
 اثرده فاناتیزمین مدھش نتیجه لری آچیق اولاراق گوسته ریلمیشدیر.
 عبدالله بیگ دیوان بیگی و غلنون (۱۹۳۶-۱۸۸۳) - (جان یا -
 نقیسی)) اثری لیریک اسلوبوندا یازیلیمیش سوگی رمانیدیر. احوالات،
 ۳۵ ایل چول لرده، داغلاردا سرگردان گزه ن بیر فلک زده درویشین -
 دیلیندن سویله نیر. او، داغلاردا، طبیعتین قوینوندا گوروب سودیگی
 اوراداجا ایتیردیگی گوزل رقیه نین ماجراسینی یانیقلی بیر دیلله
 آنلاتیر. درویش عینی زماندا متفکر و اجتماعی بیر آدامدیر. او اوزو
 نون و رقیه نین فاجعه سینی اجتماعی قورولوشدان گورور و رقیه یه بئله
 دئییر: " رقیه، ائله فکر ائتمه کی باشقا یئرده آداملار ظلم و ذلتدن
 غیري اؤزگه بیر شی بیلیرلر... سیز بورادا آلله ن قولتوغوندا،
 داغلارین باشیندا هرکس اؤزونه شاه کیمی دولاندیغی حالدا شهرلر ده
 وارلیق، یوخسوللوق بیر-بیرینه دولاشاراق اهالی نین بیرحصه سینی
 ائدیبلطان، اوبیری حصه سینی قول، محتاج... بوندان ظلم توره ییر.
 بو سبه آدام-آدامی جانا وار اولوب یئر."

بو اثرده هوگو رومان تیزمی نین خصوصیه روسو باخیشلاری نین
 تاثیر آچیق گورونمکده دیر. بورادا اجتماعی محیط چرکابلی بیر عالم
 کیمی، تمیز آداملارین قاتلی کیمی ترسیم اولونور. شهرمدنیتی و
 اجتماعی رابطه لر پیسله نیر. بونلارا قارشى کند حیاتی، صاف طبیعت
 ابتدائی اکینچلیک و مالدارلیق دؤوری و سنتی مناسبتکر شیرین -
 شیرین یاد اولونور. مؤلفین نظرینده رقیه بوتون بو گوزل عالمین
 تمثالیدیر. مدنی انسان بو پاک مخلوقو پوزور و اؤز پیس اخلاقیله
 محو ائدیر. شهرلی احمدایله رقیه آراسیندا تصادفا یارانان محبت
 انکسارا اوغراییر. رقیه نی دلجه سینه سئوه ن احمد مقصدینه نائل
 اولاندان صونرا کؤچری حیاتیله تامين اولونور و شهره قایتماق
 ایسته ییر. احمدین محبتی وطن سئوگیسی ایله ووروشماغا باشلا ییر.

احمدى بى كئف گۆرەن رقىيە " نەدىردىن " دئىيە سىنى سى سورۇنور،
احمد گىزلەتمك ايستەيىر. " دردىم بۇيوكدور سن چكە بىلمىسن . سن
ايله بىرە اون اولسادا طاقتىم وار. بۇيله درد ايچون يارانمايسا
عزيزىم ...

يوخ اوزگە دردىن اولسايدى ، دئىيەردىن ، سن منى داها سئومىر
سن دئىيب اللريلە اوزون اورتوب آغلادى رقىيە ! دئدىم ، وطنىم
يادىما دوشوبدور. "

بو اثرده خصوصى عشق ايله وطن سئوگىسى آراسىنداكى مبارزە نىن
شرحى گۆزل و صميمى بىر شكلده وئرىلمىشدير. اثرده باشان - باشا
بىر يانقى، بىر آتش و اورەك چىرپىنتى سى حس اولونور. اثر كنىد
حياتىنى ايدە آليزە ائدەن لىرىك بىر اثردير. كاپىتالىست علاقەلر -
يىدن واهمە يە دوشەرەك ، شەرىن انسانلارا فلاكت گتىردىگىنى ظن ائدن
انكسار خياللا اوغرامىش منورلرىن گۆرۈش و ميل لرىنى عكس ائدىر.

ابراهىم موسى بىگىن " نفت و مليونلار سلطنتىندە " آدلى اثر -
يىندە بورژووا (شەر) آقالىغى نىن تۇرە تدىگى اجتماعى فلاكت لرتىسىم
ائدىلمىشدير. كاسىب بىركىشى نىن اوغلو جليل آقاتورپاقدان چىخان
نفت چشمەسى نتيجه سىندە وائلانىر و مليونر اولور. بوندان صونرا اهل
كئف يولداشلارلا دولاشىر، وقتىنى كئفە ، ايچكى (مشروب) مجلسلرىندە
گئچىرىر و عائلە سىنى اونودور. اونون نامرد دوستلارى فرصتدن استفادە
ائدەرك آروادىنى اله گئچىرمك ايستەيىر لکن آرواد صداقتلى بىر
آذرى قىزى اولدوغوندان بوتون محرومىتلرە قاتلاناراق ناموسون -
قورويور و اونلارى رسواى ائدىر. وائلانماقدان اوزونو ايتىرەن باكى
نفت مليونلرى نىن چركىن سىماسى بو اثرده گۆزلجە ترسىم ائدىلمىشدير
ابراهىم بىگىن بوندان باشقا بىر صىرا رە آليست اخلاقى تربىيە -
وى حكايەلرى و اردىر (جنهالت فدايىلرى ، خوشبخت لىر و سايرە)

بو اثرلردە معيشت ، عائلە ، كند و شەردە باش وئرن تضادلار دان
بحث ائدىلمىشدير. معيشتە و عائلە يە گىرەن يئنى مناسبتلر رە آليست
لرىن اسلوبوندا معىن دگىشكىلىك لرىرا تىمىشدير. بو اثرلردە يالنىز
تنقىد دگىل، عىنى زاماندا آيىلماغا بىرچا غىرىش دا و اردىر. بو حكايە
لردە بىرىنجى دفعە اولاراق بورژووا شەرى نىن چركىن صحنەلرى و پىس
آداملارى تنقىد ائدىلمىشدير

نریمان نریمانوف - (۱۹۲۵ - ۱۸۷۰) دکتور نریمان نریمانوف
 بؤیوک دولت خادمی اولماقلا برابر بیر یازیچی کیمی م. ف. آخوندوف
 مکتبی نین ایلک دوامچیلاریندان اولموش و ره آلیست آذری ادبیاتی -
 نین انکشافیندا و زنگینلشمه سینده مهم رول اوینا میشدیر. ارتجاع،
 قاتالیزم و شرقده کی استبدادی تنقید، خلق لر آراسی دوستلوغو ترویج
 و ملی آزادلیق فکیرلرینی ترنم ائتمک اونون بدیعی اثرلری نین اساس
 مضمونونو تشکیل ائدیر. او، ۱۸۷۰ ده تفلیسده یوخسول بیر عائله ده
 آنادان اولموشدور. کیچیک یاشدان تحصیله مارقا گؤستریش، اول او
 اوخوما یا زماغی قارداشی و عموسیندن او گره نیش صونرا ۱۲ یاشیندا
 یکن قوری شهرینده کی زاقافقازیا معلم لر سیمیناریاسینا داخل اولموش
 و بورادا آذری، روس و اوروپا ادبیاتیه آشنا اولموشدور ۱۸۹۰ دا
 مکتبی قورتارانندان صونرا کند معلمی اولور و کندلی لرین آغیر -
 حیاتی ایله یاخیندان تانیش اولور و اونلارا معارفی تبلیغ ائدیر.
 بیر ایل صونرا باکویا کؤچور و اورادا گیمنازیادا معلم و
 مربی وظیفه سینده چالیشیر. ۱۸۹۴ ده قاباقجیل منورلرین کؤمکیله
 خلق قرائتخاناسینی آچیر و عینی زاماندا درسلیکلر ترتیب ائدیر
 و مقاله لر یازیر. آذری تورکجه سی نین گرامری، روسلار ایچون تورکجه
 تورکلر ایچون روس دیلی درسلیکلرینی تالیف ائدیر. ۱۸۹۴ ده نادا -
نلیق نمایشنامه سینی ۱۸۹۵ ده دیلین بلاسی و یا خود شمعدان بیگ
 کمدیاسینی، ۱۸۹۶ ده مشهور بهادر و صونا رومانینی نین بیرینجی قسمینی
 و ۱۸۹۹ دا نادر شاه فاجعه سینی نشر ائدیر و عینی زاماندا گوگو -
لون مشهور مفتش کومدیاسینی تورکجه یه ترجمه ائدیر. نریمان نریمان -
 نوف عینی حالدا آکتور دسته لر یله ده مناسبت قورور و اونلارلا برابر
 نمایش وئرمک ایچون اطرافا گئدیر و اونلارا رهبرلیک ائتمیشدیر.
 ۱۹۰۲ ده اودسا طب فاکولته سینه داخل اولور و بورادا طب تحصیلیه
 یا ناشی انقلابی حرکتلره اشتراک ائدیر و ۱۹۰۵ ده فاکولته نین
 موقت تعطیلیندن فایدالاناراق باکویا گلیر و اورادا انقلابی - ادبی
 حرکاتدا اشتراک ائدیر و عظیم بگ و س. م. ا قندیوف کیمی انقلابچیلارلا
همت پارتیسی نه داخل اولور. ۱۹۰۸ ده طب فاکولته سینی بیتیریب -
 باکویا گلیر و شهر خسته خانه سینده چالیشماغا باشلیر. باکی دا ایرا
 فعله لر یله هلاقه دار اولور و اونلارین آراسیندا انقلابی ایش پاریر.
 نهایت ایران سوسیالدموکرات کمیته سینی نین رهبرلریندن بیر اولور.

۱۹۰۹ دا تڧلىسه گئدير و اورادا انقلابى تبليغات استونده حبسه
الينير. يدى آى حبسه قالدىقدان سونرا ايكى ايل ايجون هشرخانا
 سورگون ائدليلير. هشرخانا فعاليتينه ادامه وئيرير و يرلى زحمتكش
 لر طرفيندن دومايا عضو سئچيلير. ۱۹۱۳ ده باكويا قايدير و شهر-
 خسته خانه سينده حكيمليك ائدير و عىنى زاماندا ادبى فعاليتينه —
 دوام ائدير. ۱۹۱۷ ده بولشويك همت تشكىلاتينا رهبرليك ائدير و همت
 غزتى نين باش رداكتورو اولور. ۱۹۱۹ دا مسكوايا چاغرلير و لنين
 طرفيندن خلق خارجى ايشلر كميسارليغى نين شرق شعبه سى مديرى تعيين
 ايدليلير.

آذربايجاندا سوويت حاكميتى نين غلبه سى گونوندىن اعتبارا نر-
 يمانوف آذربايجان انقلاب كمىته سى نين صدرى ، سونرا ايسه آذربايجان
 س.س.ر. خلق كميسارلارى شوراسى نين صدرى اولور. زاقافقازيا فدر-
 اسيونى تشكىل ائدليندن سونرا نريمانوف زاقافقازيا اتفاق شوراسى
 نين صدرى ، سونرا دا سوويت سوسياليست جمهورلارى اتفاقى مركزى —
 اجرائيه كمىته سى نين صدرلريندن بيرى وظيفه سینه سئچيلير و بو —
 وظيفه ده ايكن ۱۹۲۵ ده وفات ائدير. نريمانوف مسكوا دا قيزيل ميد-
 اندا اونايكى بئويوكلر آراسيندا دفن ائديلميشدير.

ادبى اثرلرينه گلينجه : ايلك اثرى اولان نادانلىق دراميندا —
 كندين دهشتلى منظره لرى و معلمين چكديكى اضطرابلار تصوير اولونمو-
 شور. درامين قهرمانى معلم محمد آقا هر ايشده ترقيه چاليشير و
 كندليلره يول گؤسته رير. اونا كمك ائدن گنج عمر سوادلى، خيرخواه
 و فداكار اولدوغو حالده هامى اوندان قاچير حتى قارداشى دا اونا
 دشمن كسيلير. عمر فاناتيكلر الينده فجيع بير شكلده هلاك اولاركن
 دئير: منى نادانلىق عواملىق بى معرفتلىك گولله له دى
 آه ، نادانلىق. بو پيس ده معارف ايله جهالت ، ترقي ايله ، ارتجاع
 و ينى ليكله كهنه ليك اوزاوزه گل ميشدير.

ديلين بلاسى و يا خود شمعدان بيگ ۱۸۹۵ ده يازيلميش ادبى نين
 ايلك و سون كمدياسى دير. بورادا دئزئتره اولموش بورژوا ملكدار
 گنجين اخلاق پوزغونلوغو، پول و شهرت احتراصى و معنوى بوشلوغو و
 خيانتى افشاء اولونور.

يوسف ايله خديجه صاف و تميز بير محبتله بيربيرىنى سويرلر،

آنجا ق شمعدان بیگ بو محبتی یوزماق و خدیجه تی یوسفین الیندن —
آلماق ایسته ییر و بونون ایچون هر بیر آلچاقلیغا ال آتیر، مجلس—
لرده بؤیوک لرله ارتباطیندان ، ثروتیندن و موقعدن دم وورور و —
اؤزونه ان یاخین دوست سایدیغی و چؤره گینی یئدیگی و ائوینده یا—
شادیغی یوسفه خیانت ائدیر. نهایت بو حرکتلری نتیجه سینده عمومون
نفرت و کنایه لرینه هدف اولور و بالاخره اؤزونو اولدورور.

ادیب بو اثرده (نه توکرسن آشینا ، او چیخار قاشیغینا) مثلین
مصادیقینی وئرمیش و چرکین عمللرین مطلق چرکین بیر عاقبتله نتیـ
جه لنه جگینی گوسترمیشدیر.

نریمانوف نمایشنا مه لرئتین ان کاملی نادرشاه (۱۸۹۹) فاجعه
سیدیر. بو اثر آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی درامین ایلک نمونه
سیدیر.

تاریخی حادثه لری معاصر وظیفه لر نقطه نظریندن معنالاندیرماق
سانسور شرایطنده معاصر مطلبلره تاریخ دونی گیدیرمک آخوندوفون
ادیبلره گؤستردیگی یول دیر. نریمانوف دا بو اسلوبدا نادرشاهین حیات
و مبارزه سینه مراجعت ائتمیشدیر. نادرشاه خلق ایچرسیندن گلن و
قهرمانلیقلاريله شهرت قازانان تاریخی بیر شخصیت دیر. بئله بیـ
آدامین شاهلیق مرتبه سینه یوکسلمه سی ایران شاهنشاهلیک عنعنه سینه
قارشیدیر. نادرشاه قدرتی اله آلدیقدان صوراً اصلاحات پلانلارینی
وزیرینه بئله بیان ائدیر: ((گرکدیر انجیل بیزیم دیله ترجمه او—
لونا. هر پادشاهها لازم گلیر غیر طایفنین دینینی بیلسین تا انکی
غیر طایفا ایله دینینه موافق رفتار اولسون. گرکدیر مللارین اختیار—
رینی آزالتماق. دولته دایر قانونلاری بیلمره روحانیلردن آلماق
گرکدیر. گرکدیر منیم پادشاهلیغیمدا فقیر و سفیل تاپیلما یا
خلاصه بو منوال باشیمدا چوخ فکرلر وار . . . امیدوارم کی بونلارین
هامیسی دوزه له .))

بو سؤزلر یاییلدیقدان صوراً آنتریکا و فتنه لر باشلانیرشاهها
اؤز اوغلونو دشمن قلمه وئریلر، اودا اؤز اوغلونون گؤزونو چیخ—
ارتدیریر صوراًدا پشیمانچیلیقدان اضطراب چکیب ، ایلان کیمی قسـ
ریلیر و بیر ظالم پادشاه اولور.
بو اثرده قدرتین نه قدر انسانین خلق و کارا کترینده مؤثر

اولدوغو و مطلقیتین مطلقا فساد و ظلمه چوریلمه سی بدیع بیرشکلده
 گؤستریلمیشدیر. نادرشاه، شاه اولما میشل صفوی شاهینین، اطرافیندا
 کی لر طرفیندن محاصره ائدیلمه سینی و خلقدن آیری دوشوب اونلارین
 دردلرینی و ایستکلرینی بیله مدیگینی تنقید ائدیر لکن ائزوده پا-
 دشا ه اولوب قدرتی اله آلدیقدا ن صونرا همان عاقبتہ دچار الور و
 خلقدن گلیمیش بیر قهرمان خلقلین دشمنی اولان بیر پادشا ه اولور.
 ۱۹۰۵ انقلابینا قدر بو اثرین تماشا یا قویولما سی قدغن ایدی وندان
 صونرا هر ایکی آذربایجان صحنه لرینده دقعهلر اوینانمیش و چوخ
 رغبت گورموشدور.

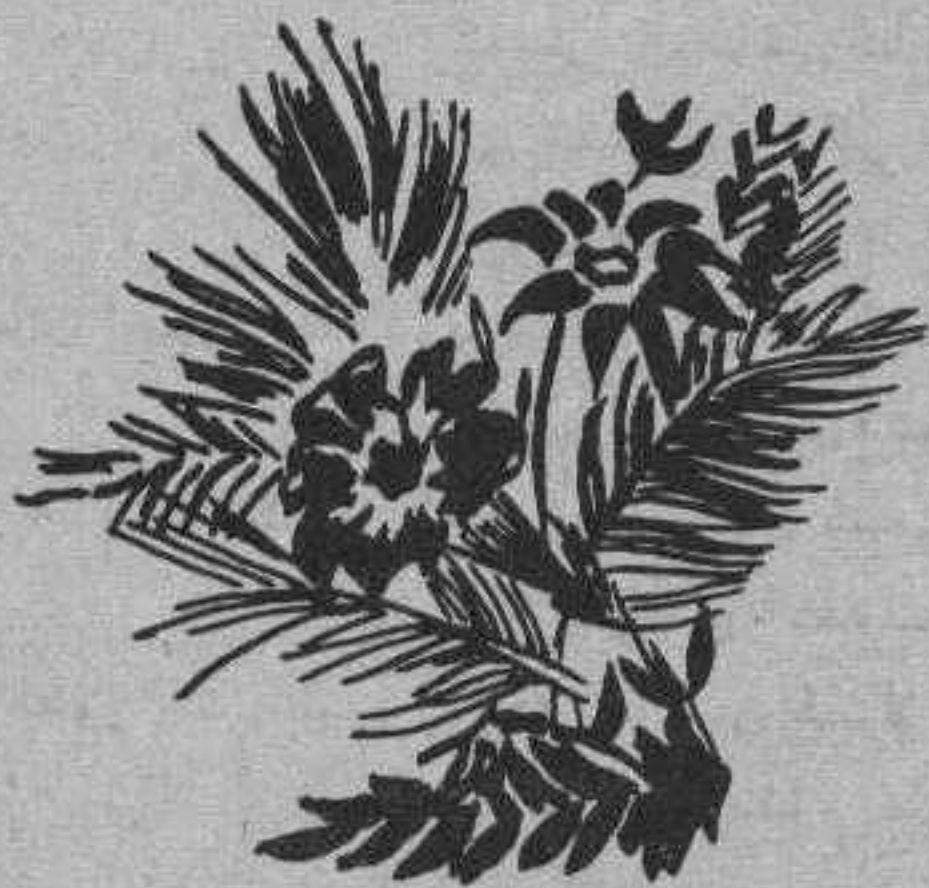
بهادر و صونا رومانی (۱۸۹۶-۱۹۰۸) آذربایجاندا رومان نویسن-
 لیگین اپلک نمونه لریندندیر. اثر محبت موضوعوندا یازیلیمیشدیر. بها-
 در بیر مسلمان طلبه سی و مترقی فکر صاحبی بیر گنجدیر ^{صونا} بیر ارمنی
 قیزیdır. بو ایکی گنج تمیز بیر قلبه بیر بیرینی سئویرلر لکن
 معنوی زنگینلیک، عقل و کمال و عقیده جه چوخ یاخین اولان بو گنج-
 لرین حیاتی و وضعیتتی چوق فرقلی و ضدیتلیدیر، آرزولاری بؤیوک
 فقط امکاملاری محدود دور. دوشدوکلری فاناتیزم بندلری اونلاری
 بوغور و مغلوب ائدیر. آنجاق اونلار معنوی قدرتلرینی ساخلاییرلار
 و ائز فاجعه لرله ظلم و عداوت دنیا سینا درین نفرت او یادی رلار.
 نریمانوفون ماراقلی اثرلریندن بیریده (پیر) حکایه سیdır.
 بو اثرده آنا گلبادام اولجه فاناتیزم و موهوماتین اسیریدیر لکن
 یواش یواش انکشاف ائدیر و اثرین آخیریندا معلول و شکستبالا سینی
 پیرین رطوبتلی دوشمه سینه بورا خاندا اونون وجودی لرزییه گلیر و
 بئله دئییر: هیچ کس بیلمه سه گلبادام یاخشی بیلیرکی بو پیر بیر
 فیریلدا قچی دیر. من نفرت ائتدیگیم یئردن بالاما نجات گوزله میرم
 بالامی منه وئرینیز، وئرینیز بالامی.

گلبادامین زیارتگاه داکی عصیانکار چیخیشی هامینی حیرته دو-
 شورور. داخلی، معنوی بیر انکشاف یولیه اؤگره نن و ده کیشن گل-
 بادام ره آلیست آذربایجان ادبیاتیندا کی قادین صورتلری سلسله-
 سینده مهم یر توتور و اونون دالینجا پاسلی زنجیرلری قیران و
 چادرانی آقان عصیانکار گلبا هارلار، پریجه انلار و سئویلر گلیر.
 ۱۹۱۵ ده آچیق سؤز (۱) غزتینده ادیبین بیر کندین سرگذشتی —

حکایه‌سی تفرقه شکلنده نشر ائدیلدی، بو حکایه‌ده ملکدار لارلا کند-
 لیلرین تنبللیگی و عواملیغی تنقید ائدیلمیشدیر. نریمانوف
 جماعتین معارف کسب ائتمه‌سینده تئاترا بؤیوک اهمیت وئریر و ...
 دئییردی‌کی تئاتر مسلمان تاماشاچی‌سینین عقلینه غذا و روحونا لذت
 وئرمه‌لیدیر. تئاتر بؤیوک‌لر ایچون مکتبه‌دیر، اوناگؤره ادبیات و
 تئاترین وظیفه‌سی اگله‌ندیرمک دگیل، کوتله‌لری تربیه اتمکدیر. او
 ادبیاتی ضروری اجتماعی مسئله‌لرله مشغول اولان بیر ایده‌ئولوژی
 تبلیغات واسطه‌سی حساب ائدیردی. اثرلرینده اجتماعی مسئله‌لری او-
 رتایا قویور و خلقین ملی غرور و منلیک حس‌لرینی اویاتماق و حرکت
 گتیرمک ایسته‌یر و اؤز حقلری و حیثیتی اوغروندا مبارزه‌یه
 چا غیریدی.

نریمانوف عموماً ادبیاتین انکشافینا کؤمک ائتدیگی کیمی
 آیری آیری یا زیچیلارین دورومی و انکشافیله‌ده مشغول اولموشدور. ج.
 محمد قلیزاده‌نین تبریزدن قاییدیبلانصرالدین ژورنالی‌نین نشرینی
 دوام ائتدیرمه‌سی، فه‌کؤچرلی‌نین اثرلری‌نین نشری و انقلابین ایسک
 ایللرینده بیر صیرا یا زیچیلارین یا رادیجیلیق فعالیتینه قایتما‌سی
 ایشینده نریمانوفون بؤیوک کؤمکی اولموشدور.
منابع و مراجع:

- ۱- xx عصر آذربایجان ادبیاتی. میر جلال. فه ج. حسین اوف .
 معارف نشریاتی. باکی ۱۹۶۹
- ۲- اسلام آنسیکلوپدیسی جلد ۲- پرفسور فواد کوپرولو .
 استانبول.

نشئەنن قىيىدەسى

" وارلىق " ين ۶ نجى صاىى ۱۶ صحيفەسىندا دوكتور جوادھىئت ين " آذربايجان ادبىيات تارىخىنە بىر باخىش " آدلى تىدقىقاتى نىن ۴ - نجى حصەسىندە ، نشئە تىبرىزى حقىندە بئلە بىر قىدوار : " صفوى - لرین صون دورىندە يىتتىشمىش و نادرشاه دئورونون ان مشهور شاعرىدىر ۵۵ - ۱۱۵۳ ايللىرىندە نادرشاه نجفدە حضرت على (ع) حرمىنى گنبد - ىنى تعمىر و تىزىن ائتدىگى وقت نشئە تىبرىزى بونا توركجى - تارىخ سؤيلەمىشدىر . بو شعر نجفدە حضرت على نىن حرمى نىن بئوگ قاپىسى اوستوندە يازىلمىشدىر . اىگىرمى سكىز بيت دن عبارت اولان قىيىدە دن بورادا بئش بيتى نقل ائدىلىر . " همان صحيفە نىن آلتىندا بو سطرلر يازىلىدىر : " بو شعر آقاي تىمور پىرهاشمىدن آلىنمىشدىر عزيز اوخوجولارىمىزدان خواهش ائدىرىك بو قىيىدە نىن هامىسنى اله گتىرسەلر بىر نىسخە بىزە گوندىرسىنلر . "

بو دعوت اوزرە عالم دوستوموز پروفىسور تورخان گنجه اى (لوندون

اونيورسىتەسىندىن) قىيىدە نىن تمام متنىنى بىزە گوندىرمىشدىر .

قىيىدە نى عىنا نقل ائدىرىك :

تارىخ مطلا ساختن روضە متبركە غرويه كه حسب الامرالاعلى

بىزان تركى گفتمەش

شە جم حشمت دارا دراىتە نادر دوران

كه تخت دولت جمشىدە وارث دورجهان اوزرە

بدخشان لعل و عمان اىنجوسىن وئرمىش خراجندە

گونش تك حكى نافذ متصل دريا وكا نا ووزرە

چكىلمز كهكشانىن يايى تك نقاش اگر چكسون

مثال قوت با زوى اقبالىن كمان اوزرە

بلند اقبال اولان اعدالرىن هم سربلند ايلەر

مكرر ائىلمىش دشمنلرون باشىن سنانا ووزرە

عيار خالص اخلاصىن ائدوبدور گون كىمى روشن

قضا جريان ائدوب فرمان كمان عزوشان اوزرە

كه لازم دور على نىن روضە پاكىن طلا ائتمك

منوردور مقام مهر دايم آسمان اوزرە

زهی نام همایون کیم یازاندا کاتب قدرت
 گرهک طغرای بسماله چکسونلر نشان اوزره
 او کوکب کیم که افلاک جلالت ایچره انوارین
 سالوب چرخ چهارم تن زمین اوزره زمان اوزره
 اولور مرآت دینین صیقلی دولت بو اوزدندور
 قضا تخت خلافت رسمین ائتمیشدور جهان اوزره
 وجود تخت ایچون علت گرهک ناچار چار اولسون
 مؤخر علت غائی اولور ظاهر عیان اوزره
 سن اول کامل بها در گرامی سن که حقننده
 دئمش هر جوهر پر قیمت ناقص کمان اوزره
 شهابی اختیارم مدح شاهنشاه دئورانه
 بویوزدندور مکرر ایله رم جاری زبان اوزره
 دلیل شوکتی بسدور همین نام همایونی
 معانی لفظ دن ظاهر اولوب لوح بیان اوزره
 دگیلدور کهکشان تسخیر ایچون عزم ایلیوب گویا
 کمند همت والاسین آلمیش آسمان اوزره
 ائدوب ایجاد ایچون صانع بوشاهنشاه دورانین
 حصول مقصدین فرماننه توام جهان اوزره
 رضا وئردی اونا سلطان روم اسکندر ثانی
 که واجبدور دعای دولتی اسلامیان اوزره
 زهی شوکت که گر کفار ایلن عزم ایلسون رزمه
 چکرلر منت شمشیرینی باش اوسته جان اوزره
 صلاح دولتینی ایستیهن بغداد والیسی
 چالوب اتمام ایچون سعی یله دامانین میان
 اوزره او صاحب جاه کیم ذکر ائتسه لر نام گرامی سین
 ائدرلر احمد اسمایلی جاری نشان اوزره
 بو خیر امرین مهیا اولدی چون اسباب اتمامی
 رضای پادشاه تاج بخش کامران اوزره
 زر نابین عیارین ائتدی اوزا خلاصی تک شاهه
 میسر نقد جان ایلن معادل امتحان اوزره

ملایک اولدی لر همدست استادان چایک دست
 طلادن آسمان ایجاد اولوندی آسمان اوزره
 ضریح اوزره منور گنبد خورشید خاصیت
 سانورسان قبه یاقوت احمر دورجانا اوزره
 گویول پرواز اعدوب بیرطوق زرینین خیالایلر
 که آچمیش بال طاووس بهشتی آشیان اوزره
 مؤذن بلبل تسبیح خوان و صحن گلشنندور
 قیزیل گول دسته سی گلدسته لرباغجانا اوزره
 تمنای سلاطین دور یوزین سورتمک بو درگاهه
 زهی رفعت که ایسته رصردوشسون آستانا اوزره
 دئیرکن عقل ظاهر بین منه شول قبه دور گویا
 که اولموشدور طلای نابله زرین جهان اوزره
 جوایم " نشئه " اولدی مصرع تاریخا تمامه
 ادب بیل مهر ساکن دور مطاف انسروجانا اوزره

(۱۱۵۶)

بورادا چوق مهم بیرنقطه نی ایضاح ائتمکده فایداوار. پروفیسور
 تورخان گنجه ای نین اوتوزا یاخین تدقیقیندن بیرپسی ده " کلات نادری
 ده تورکجه کتابه " دیر* اورادا بو کتابه حقینده یازدیغی مقدمه ده
 پروفیسور گنجه ای نادرین شخصیتی باره ده از جمله بئله دئیر:
 " افشار قبیله سی نین قیرخلی شاخه سیندن اولان نادرشاه، اول صغوی
 لرین قوللوغوندا و صونرالار مستقل بیر حکمدارکیمی ایران تورپاق -
 لاری نین بوتونلوگو ایچون الیندن گلنی ائله دی. نادرین اوز ائتینک
 منشائی نه کاملا مدرک و اوز آنا دیلی تورکجه یه اوره کدن باغلی
 اولدوغی گوزه چارپیر**

*

**

نادر ایرانین بیرلیک و بوتونلوگی ایچون چالیشدی و بومملکت
 ده یاشایان خلقلرین از جمله اؤز خلقی نین دیل - ادبی و فرهنگی
 وارلیغینی رسماً تانیتدی و بو ایشی مملکتیمیزین بیرلیک و بوتون -
 لوگی ایچون لازم گوردی.
 بو درایت و آنلایش اونون شعورلی بیر ایران دولت آدامسی
 اولدوغونی بیر داها گؤسته رمکده دیر .

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

آمان آیریلیق

استاد شهریار

بیزی یاندریر یا مان آیریلیق
 بو دارخدیران دومان آیریلیق
 باشا ساوریلان سامان آیریلیق
 آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

بیر گؤزه ن آچار ، بیرگؤزه ن یومار
 آرازی سرین گؤردیکده اومار
 خیزی درین گؤردیکده جومار
 غم دریاسینا جومان آیریلیق
 آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

آرازیم وورسون باش داشدان داشا
 گؤز یاشی گرهک باشلاردان آشا
 نئجه یاد اولسون قارداش قارداشا
 نه دین قانیر نه ایمان آیریلیق
 آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

دئدیم آیریلیق قیسنا ما منی
 سنی گؤرمیشم ائلر دشمنی
 یوزمین کرتده سینایام سنی
 همان آیریلیق همان آیریلیق
 آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

گۈڭلرین گونین ، آیین گیزلدير
اولدوز آخديرير ، سايین گیزلدير
اوخنی آتیر ، یایین گیزلدير

قدیمی ائدن کمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

سن اونوتساندا سلیمان منی
اونوتمایاچاق شهریار منی
یاز گلەر بولبول قاپسار چمنی

ایندلیک سئوسین زمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

آیریلیق گلہ بیر کرم قیلا
بیر نچه گونده بیزدن آیريلا
غم ده بیر بیز تک سولا ساوریلا

هانی بیر بئله گمان آیریلیق
آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

آمان سیز گوزین یومان آیریلیق
جان جیزلیغیندان اومان آیریلیق
قانلا یازیلیمیش رومان آیریلیق

آمان آیریلیق آمان آیریلیق

*** **

تبریز - آبان / ۱۳۴۹ شهریار

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

نقطه اشاره‌لری

اروپالیلار اوز دیللری ایچون بیر سیرا اشاره‌لر و علامت‌لر دوزلتیمیشلر کی، جمله لرین معنا و مفهومی آیندینلاشدیرماق و سوزلرین مختلف بؤلگولرین گؤسترک ، سورغو و تعجب و بونون کیمی جمله‌لری بیر- بیریندن آیرماق ایچون بؤیوک نقشی واردیر . بونقش اوقدر بو دیللرده اؤزی ایچون یئر آجیب کی ، اروپا دیللرینده یازی سیراسینا گنجیب و یازیدان آیریلماز بیرحال اؤزینده آلیبدیر .

صون اللی ایلدن بری بو علامت‌لر شرق دیللرینده نفوذ ائتمیش و تورکی ، فارسی و عربجه‌ده ایشلمه‌گه باشلانیب دیر ، بوگون غربده اولدوغو کیمی شرقده ده یازی سیراسینا گنجیب و گنجمکده دیر . اونا گؤره مجله‌میزین اوخوجولارینا قیسا معلومات و اثرمک ایچون نقطه اشاره‌لری و اونلارین ایشلندیگی یئرلر حقیقته آشاغیداکی بحثی لازم گؤروریک .

۱- قلاب (،) - قلاب یا وئرگول یازیلاردا نقطه اشاره‌لری نین هاموسیندان آرتیق ایشله‌نیر و بیر (و او) تلفظی قدر سکوتی یئتیریر قلابین یازیدا ایشله‌نمگه ییگی یئرلرین اهمیتلیسی بونلاردیر : الف- بیر جمله . . نتیجه فاعلی آیرماق ایچون اونلارین آراسینا نویولور :

الما ، پالوط ، شام آغاجی حال ایله

باشلادیلار بحثه بو منوال ایله (صابر)

ب- بیر جمله‌ده نئچه مبتدائی (مسندالیهی) آیرماق ایچون اونلار آراسیندا قویولور :

آی ، اولدوز ، الکتریک چراغلاری شهرمیزی ایشیقلااندیریر .

پ- بیر جمله‌ده نئچه خبری (مسندی) آیرماق ایچون ایشله‌نیر : علی اوخودو ، یازدی ، اوگرندی .

ث - بىر موصوفون مختلف صفت لرى آراسىندا قويولور :
معلم صمىمى ، مهربان ، دوشونجەلى بىر انساندىر .
ويا :

شە جم حشمت ، دارا درايت ، نادر دوران ،
كە تخت دولت جمشىدە وارثدور ، جهان اوزره (نشئە)
ج - (نە) كلمەسى ايكي جملەنى نفي اثتديگى حالدا اوندان سونرا
قلاب قويولور :

نە ، علم اوخودون ، نە ، بىر صنعت اوگرندىن .
چ - (هم) ايكي جملەنى بىر يئردە اثباتى ايچون ايشلەنيرسە
اوندان سونرا قلاب قويولور :

هم ، يئيرسن ، هم دانىشيرسان .
ح - (گاه) ، (يا) ايكي ايشدن بىرىن گؤستىرسە اونلاردان سونرا
قلاب قويولور :

گاه ، سيخير ، گاه ، سيلكەلير يابو منى ،
يا ، من اولدوررم بونو ، يا ، بو منى .
خ - بىر جملەدە نەچە مخاطب اولسا آرالارىندا قلاب قويولوب سون
مخاطب دن سونرا ندا علامتى قوبولماليدىر :

ندىر سن روزگاريم بؤيله مى گئچسین گؤزەل جانيم !
گؤزوم ، جانيم ، عزيزيم ، سئوگىلیم ، دولتلو سلطانىم !
(فضولى)

د - بىر كلمە ايكي يول بىر - بىرى نين آرديجا گلەسه اونلاردان سونرا
قلاب قويولور :

يوخ ، يوخ ، بو ايش اولايلىمەز .

۲ - نقطه قلاب (؛) يا نقطه وئرگول بىر - بىرى آرديجا گليب معنالىر -
ين تعقيب ائدن جملەلرى آيىرماق ايچون ايشلەنير :

عقلون وار ؛ نەيون يوخدور ؛ عقلون يوخدور ؛ نەيون وار ؟

۳ - ايكي نقطه (:) - شرح و توضيح وئريلن سؤزلرين قاباغيندا
قويولور :

مسلم دیر ، بو سۆزده یوخدور انکار ،
 کی آللهین ایکی یئرده ائوی وار :
 بیرسی نین بناسی سنگ و گیلدیر ،
 بیرى نور آللهی آدی دل دیر . (محمدباقر خلخالی)
 ۴ - صوغو علامتی (؟) - صوغو معناسی اولان کلمه یا جمله لرین
 قارشیسیندا قویولور :

هارا ؟ نیه مکتبه گئتمدین ؟
 ویا :

صوفله لیگیندن آیریلار می ؟
 اود یان دیرا بیلیمه بیلرمی ؟ (فضولی)

۵ - تعجب علامتی (!) - بو علامت تعجب ، ندا ، امر ، تاسف ، حیرت ،
 دعا ، غم و شادلیق بیلدیرن جمله لرین قارشیسیندا قویولور :

تعب : دیلونده طعن ائدیرسن بایزیده ،
 ولیکن ایشلرون بنزه ر یزیده !

(خلخالی)

ندا و امر : وصال ایامی تک قاچما آماندور !
 شب هجران کیمی بیرجه دایان ! دور !

(خلخالی)

تاسف : اوف ! بدبخت فلاکت یوخسول !
 سنی یوخسوللوق ائدیب آواره !

(اخلاقی)

حیرت : صینیق سبده سو دوتماز قرارمی دورماز ،
 کسه کؤنلومه محوم کی قانیله دولودور !

(قوسی)

دعا : چوخ قورخورام کی گوز توخونا ای گوزه ل سنه ،
 یارب کی تا پماسین گوزه لیم هنج گوز ال سنه !

(خلخالی)

غم : دود آهیم دیر بولوتلار باشیم اوسته جمع اولوبه ،
 هر دم آغلار لار من بیچاره نین احوالینده !

(خلخالی)

شادلیق : سلام دوستوم ! سنی گوردوم چوخ سئویندیم !

۶ - معترضه () - يا پارانتېز، جملە، معترضه بو علامتين ايچرىسندۇ
يازىلدىغى ايچون اونو معترضه آدلاندىرىبلار. جملە، معترضه
اصلى بىر جملە نىن آراسىندا گلن مستقل بىر جملە يە دئىيليركى،
اگر اونو حذف ائتسك اصلى جملە نىن معناسى دگىشىلمەز و ھابئله
بىر جملە دە آنلاشىمايان سۆزون معنا و توضیحى معترضه آراسىندا

بارىلەر . مثال :

ارشاد روزنامەسى نىن اطرافىندا توپلانانلار آراسىندا محمدامىن
رسولزادە، دكتور نرىمان نرىمانوف (صونرادان شوروى زمانىندا
آذربايجان رئيس جمهورى اولموشدور)، عزيز حاجى بىگوف (مشهور
كومپوزىتور) كىمى شخصيتلر وارايدى .

نقل اربوب : (آذربايجان ادبىياتىنە بىر باخىش - د . ھىئت)

۷ - دىرناق " " - دىرناق علامتى بويىچىلر دە ايشلەنير :

الف - باشقا آدامىن سۆزى عىنا نقل اولونارسا دىرناق آراسىندا
يازىلير :

نە ياخشى سۆز دەدى او آدى گلزار :

" مسلمانلار گونوم يوخدور، گونوم وار "

(خلخالى)

ب - عالمىر، ادىبلر، روزنامەلر، كتابلار، كارخانەلر، جمعيت

لر و مؤسسەلر نىن آدى دىرناق آراسىندا يازىلير :

" سفىللر " كتابى فرانسىز شاعر ويازيچىسى " ھوگو " نون

اثرىدور .

پ - طنز و كنايە ايله دئىلەن سۆزلر دىرناق آراسىندا يازىلير

و عكس معنا وئرىر :

ھىتلر دنيايە " آزادلىق " ھدىە ائتمەك اىستىردى .

آزادلىق كلمەسى بوردا عكس معنادە ايشلەنىپ واسارت دەئمەك

۸ - فارقه (-) - فارقه فرق قويان و آيىران معناسىنە دىر و بو

يىرلردە ايشلەنير :

الف - دانىشان و مخاطبىن سۆزلرىن آيىرماق ايچون ايشلەنير و

دانىشانىن سۆزونون اولىندە قويولور :

ساقى گتير ! - نەدن ؟ - او مئى خوشگواردن .

- مٹی؟ ہانسی مٹی؟ - او مٹی کی یو خودور فرقی ناردن۔
 ساقی دولان! دولانمیا - کیم؟ - چرخ کجمدار۔
 دؤندرہ سال! - کیمی؟ - فلکی بو ممداردن۔
 مطرب! - سوزون بویور! - سن اول آللہ بیر دانیش۔
 - ہانسی مقولہ دن؟ - دثگیلہن وصف یاردن۔

(حکیم ہئیدجی)

ب- سطر باشیندا یازیلان عنوانلار فارقه ایلہ مطلبدن آیریلیر:
 وطن - دوغولوب، یا شادیغیمیز، آنا یوردا وطن دئییلیر۔
 ۹- رابطہ (-) - رابطہ یا (تیرہ) مربوط ائدن و باغلایان
 دئمکدیر و بو یئرلرده ایشلہنیر:
 الف- کلمہ نین بیر تیکہ سی سطرین آخیریندا و قالانی او بیری سطرین
 باشیندا واقع اولسا، کلمہ نین آیری دوشمیش قسمتی رابطہ
 ایلہ بیر- بیرینہ باغلانیر و سطرین آخیریندہ کی قسمتدن صونرا
 قویولور۔

ب- ایکی شہر و یا ایکی عدد آراسیندا اول و آخری گؤستریر:
 تہران - تبریز دمیریولی، ۱۳۵۵ - ۱۳۵۰ (۱۳۵۰ دن ۱۳۵۵ کیمی)
 پ- بیر- بیرین آردیجا گلن عینی سؤزلرین آراسیندا قویولور:
 بیر - بیر، یا واش - یا واش

ہابئلہ : وور- وور کی گتیرمہ ییدیر آریا ا

انسان دؤزہ مز بو شاریا - شاریا ا

(صابر)

ت- معناجہ بیر- بیریلہ مخالف اولان سؤزلر بیر-بیری نین دالیسیجا
 گلیرسہ اولارین آراسیندا رابطہ قویولور:
 گل - گئت، تئز - گئج، اوزاق - یاخین
 ث- بیر-بیرین تعقیب ائدن وقت گؤسترن سؤزلرین آراسیندا رابطہ
 قویولور:

شنبہ - یکشنبہ، ۶۰ - ۵۹ درس ایلی

ج- اؤز مہملیلہ بیرلہ ش سؤزلرین آراسیندا قویولور (مہمل اوکلمہ -
 یہ دئییلیر کی تک لیکدہ معناسی یو خودور اما اؤزینہ مخصوص
 کلمہ دن قاباق گلیب اونا تاکید معناسی وئریر:
 یام-یا شیل، کالا- کوتور، بوم - بوش، ساپ - ساری

چ - علمى بىر نظرىيە يا قانۇنى و يا تارىخى بىر خادىئەنى بوتونلو-
كده آنلادان ايكي آدين آراسيندا قويولور:

گئي - لوساق قانۇنى ، امينى - پيج معاھدەسى

۱۵ - انصراف نقطه لرى (...) - انصرافيه و يا انصراف نقطه لرى نين
عمده ايشلەنن يئرلرى بونلاردير :

الف - يازيلماسى گرەك اولمايان و يا اوستى اورتولى سوزلرين يئر-
ينه انصراف نقطه لرى قويولور :

يوخسا دئيرسن كى ... يوخ ... بودا دوزدير

شاعرين سوقاتى شعردير ، س — ءوزدير .

(آذر اوغلى)

ب - ايكي فعلون آراسيندا زمان گؤسترمك ايچون ايشلەنير :

او ، يئریندن قالخيپ دوردى ... اطرافينه بىر نظر سالدى ...

منه ساريدا بىر باخدى ... صونرا دوشونەرەك قاپونى آچيب
گئتدى .

۱۱ - نقطه (.) - جمله نين قورتارماغين گؤستيرير :

سارالا - سارالا ياشا ماقدانسلا ،

قيزارا - قيزارا اولمك ياخشيدير .

صون

خلق شاعری ساهرین یارادیجیلیغینا بیر باخیش

حیب ساهر آذربایجان ادبیاتیندا اؤزونه گورکملی یئر آچمیش شاعرلردن بیریدیر. اونون چا پدان چیخمیش "لیریک شعرلر"، "کوشن" و "سحر ایشیقلائیر" و فارس دیلینده دیوان ساهر کیمی منظوم اثرلری خلق آراسیندا یایلمیشدیر. بوتون اثرلرینده او، وطنینه، ائلینه باغلی، انسانی دوغولاری پرورش ائدن، حقسیزلییه، ظلم ستمه قارشى یورولمادان مبارزه ائتمیش، درین دوشونجه لی قورخما زجسارتلی بیر صنعتیکار دیر. اونون یارادیجیلیغینین انکشاف یوللاری چوخ مراقلیدیر.

"لیریک شعرلر" کتابینی مطالعه ائدیرکن، انسان آنا تورپاغین طبیعت گوزللیکلرینه و ورعون، رومان تئق بیر شاعرله قارشیلاییر... (البتده، بو بدیعی، طبیعت تصویرلری ایله بزه نمیش شعرلر مجموعه سی اونون گنجلیک دورونون ادبی محصولیدیر.) بوردا ساهر ماهر بییر قواص کیمی، دنیزلرین درینلیکلرینه جوماراق، سوز اینجیلرینی تو- پلامیش، مهارتله خیال پریلرینین تئللرینه دوزموش، طبیعت گوزللیک لرینی وصفه چکمیشدیر. شعرلرینی اوخودوقجا، انسان اؤزونو ماهر بیر رسامین یارا تدیغی فسونکار تابلولارین قارشیسیندا حس ائدیر. شاعرین یارادیجیلیق قدرتی آدامی حیران و مفتون ائدیر. آنجاق تماشا دان دویوب معنا آختاریرکن، اوخوجو سرگردان قالیر. بوردا ایستر ایسته مز بیر سوال باش قالدیریر: دوغرو داندا، "صنعت صنعت ایچوندور؟" یارادیلمیش هنری اثرلر فقط، تماشا ایچون یارادیلیر؟ منجه، یوخ؛ ... تصویر الونموش طبیعت گوزللیکلری: آخان سولارین لایلیا اوخشایان، اوره یه یاتان شیریلتیسی، اسن ملایم یئلین یاشیل زمیلری حرکت گتیرمه یی، آی ایشیغینین بولودلار دالدا سیندان بویلا ناراق، دوروسولاردا منعکس اولونماغی، گلزارلیقلاردا، چمنلرده عطر ساچان گللرین عشقی ایله جهه و وران بلبلرین آوازی، داغلار، — دره لر، یاشیل اورمانلار و الا... بونلار هامیسی اؤز اؤزلویونده بیر شعر دگیلمی؟ انسان تماشا ائتمکدن دویمور. بونولا کفایتلنمک او- لارمی؟ البتده یوخ؛ یارادیلمیش هر بیر اینجه صنعت اثرینده معنا اولمالیدیر. یازیچی، شاعر، و یا خود بیر نقاش اؤز نجیب دوغول-

رېنى، ايدە آلارېنى يارا تديغى اثرينده منعكس ائتمەلېدېر. اشۇردە ايشلەنن استعارەلەر، اوبرازلار، سمبوللار، طبيعت تصويرلېرى، وئىرلە-مېش فېكرىن قوتلنمەسى اېچون استفادە اولونمايېدېر. بويىلە/ اولدو-قدا، اينجە صنعت اثرى ائوز دېگرېنى، ارزشېنى يوخارى قالدېرار... اوخوجونو مراقلاندېرار. او خود وقحا هېجانا گتېرەر. اونو سېلكە-لەيب، دنيا گوروشونو ايشىقلاندېرار. متاسفانە، شاعرېن رومانتيق شعرلېرىندە فقط بدىئىي تصويرلەر و خيالاتا راست گلېرىك. شعرلېرىندەن بېر نچە مثال:

خيال رنگين بېر پردە دېر، گوزل بېر جھانېن،
اسرار آمېز گوزللىگى، او پردە دە جېك آچار.
بېر افق دېر فيروزە رنگ، بزه نمېش دېر شفق لەر
ماوى، درېن آسمان دېر، اوندان دوغان ماھتابلار.
(چول يوللارېندا)

و يا خود:

گون با تاركن قىزىللانان چايلاردا،
گل آچاردى يا زېن گوزل آخشامى.
اوزاداردى منە، شعرېن پېرىسى،
شراب ايله دولو، آلتون بېر حامى.

من مستايکن، تارلاردان دوياردېم:
بوجکلرېن عاشقانه نغمە سېن.....
ائشېدردېم ھمدە، ياشىل درەدن،
مئشەلردن آخېب گئدەن سو سېن.
(شعر پېرىسى)

قارانلىقلار چۆكەر چۆكەر، گۆلگە لەنن دنيا مېزدا،
بېر زېرچە اولدوز دوغار، افق لېرىن پردە سېندە.
گوندوزلېرى دويولما دان، باشقا آھنگ ائشېدېلېر،
تارلاردان گېزلى قالان، بوجکلرېن شە سېندە،
يوللار خلوت اولان زمان، داغلاردا شلار پردە لەبېر.
او، زېرچە گوزل اولدوز، يا واشىيا واش سويانېر.

۱- نزرعہ ۲- حشرات

همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

ای زبرجد اولدوزی اگر سن بیر باشقا عالمترین
سحرینده یاریلدا یان یاشیل رنگلی گونشی سن،
منده توزلو بوللار اوسته، سونوک مهتاب ایشیفیام
سؤنوب، تباہ اولماقلیغا، آماده یز هم سن، هم من،
سن سؤنرکن گؤزل اولدوزی گئجه لرین نفسیله،
منده سولوب، گئده جگم یارادانین هو سیله.

بو مثاللاردان، رومانستیک شاعریمیزین درین تخیل و یارادیجی-
لیق قدرتی ایله یاناشی، خیال دنیزلرینده ال قول آتدیغیتی، یاس و
امیدسزلیک بوتون وارلیغینا حاکم اولدوغونو گوروروک.
لکن ساھر او، انتھاسیز، قارانلیق، خیال عالمینده قالمیر .
کوشن کتابینین اولینده، نثر شکلینده یازدیغی ترجمه حالیندا : ..
"ایکی یول آراسیندا قالدیم:" بیر طرفده تصوفون رمزلی قارانلیق
دنیا سی، بیر طرفده ایسه، گونشله یارلایان ره آل عالم گوردوم
آتیمی ایشیغا سوردوم . ماهنی سویله دیم . یازدیم یوزدوم . یادلار منی
داندی لار . ائلر منی آندی لار ، القیشلادی لار . . . من یولومو تاپمیشام .
ایشیق عالم اوردادیر . سن گونلر ، آزاد ائلر اوردادیر . دنیا بئله
اولمالیدیر " دئییه، شاعر اغوز دوغرو یولونو تاپیر . بو یارجادان-
گورولدویو کیمی، او، ظلمت خوزونو اوره ک آینا سیندان سلیب شمیر
له مگه، ره آل عالمه قایتماق ایسته ییر .

۱۳۲۴ نحی ایله وجوده گلن آذر انقلابی شاعری بوسوتون
کیشیر . او، گ. ص. آ. یازدیغی "لئریک شاعر" عنوانلی اثرینده :

اسانیرین یوللا، ندا

سئیر اهری آفاق بالین .

کند اشوینه یاش وورمازدی،

بیلمزایدی خلقین حالین .

دنیا اوتا گورونردی

داغ یولوندا، آخشام چاغی،

سایه لرتک سورونردی .

.....

غزل يا زيب گوزلردن،
پريلردن بحث ائدردى.
اولدوزلارلا دردله شرهك،
بيلمزىدى، ندير دردى؟

دئيه جسارت و تاسفايله اعوز كئچميشىنى خاطرلاما قلا، همان شعرين
باشقا يئرینده :

آذر آيى قونوب يوردا،
قزىل گونش دوغدو سحر.
قورتولوشدان، آزا دليقدان
صبا يئلى وئردى خبر.

.....

شاعر قوشدو گونه سارى،
اوددا گوروب خلقى، ياندى.
او گونه دهك گورمدگى،
بىر چوخ شئيلر گوروب قاندى.

دئمكله ، اوجسوز- بوجاقسىز خيال دنيا سىندا قوودوغو آتىندان
آشاغى دوشدويونو، دوغما خلقينه- ائلىنه قووشوب حياتداكى تضاد-
لار- وارلىلار ايله يوخسوللار آراسىندا حكم سورن عدالتسىزلىكلر و
آجىنا جاق حاللار شاعرين حساس قلىبىنى سىخىر. قلمى الينه آلاراق:

اوچوب رنگين قىزىم | سه سىن كاللا شيبه
كولگه له سيب گوزل، آلا گوزلرىن .
چىخ گونشه، قارانلىق دىر كارخانا،
اوزاقلاردان ائشيتمىرهم سوزلرىن .

.....

يه تر قىزىم | توخودوغون خالچالار،
آينا بند سالونلارى سوسلدىن.
امكلرىن، اينجه سولغون اللرىن ،
بىر چوخ زنگين آغالارى بسله دى .

.....

نازیک ، ایپک خالچالارین گل آجدی ،
اوطاغیندا هر گلینین، هر بگین .
بزه دینسه مجلسلریده گوروم ،
زوالمی قیزا بو دنیا دا وارنه یین ؟

.....

نه وقتته تک آج قارینلا ایشله یب ،
یورغون اللر صرف ائده جک مین امک؟
(بیر توخوجوقیز)

یوخ، ساهر داها اساطیری، خیال دنیا سیندا گزمیر. او، اؤز
امگیله حیاتی بسله یین، بزه یین، اؤزو آج- چیلاق قالان، تمام بشری
حقوقدان محروم اولان الی قابارلیلار دنیا سیندا دیر. قان سورانلارلا-
محروملاری اؤز-اؤزه قویور.

ملکدارلیق اصولینین یارا تدیغی دوزولمز، آغیر حیاتی، اربا-
بلارین آرزغینلیغینی، کندلیلرین بدختلیک و فلاکت ایجره سینده یاشا
دیقلارینی ساده و بدیعی بویالارلا قلمه گتیریر.

اونلار اؤلکه نی گوللندیره ن بیر یغین زحمتکش انسانلار
اونلارین یئمگی بیر چوره ک ایجدیکلری ایریندیر، قاندیرا

.....

اونلار اربا بلارین قوللاری ، اونلار خانین سود لوایتگی،
اونلار دشمانیدیر اربا بلارین انسالیغین، گؤز سه گگی.

.....

همین شعرین باشقا بیر یئرینده :

فقودالار حکم سورمرسلر، عصرلردن بیری بو یئرده .
خلقین اسینی ایدانلار، اولموشلار اونلارا سر کرده !

.....

اوغلانلار قول، قیزلارکنیزدیر ایشچی ذلیل، ارباب عزیزدیر .
زنکینه ایشیق سالیرشیطان، جانیلری قوجاقلار هرآن والا .

.....

گورولدو یو کیمی، ساهر آرتیق "پسیمیزمه" خیالا قایلیمیشیر
شاعر دگیل. او، مبارز بیر خلق شاعری کیمی پارلایر. او، خلقینین
اوره ک آغریلارینی، دردلرینی، نسگیلرینی اؤز دردی بیلر. همده،

- بىر خزاندا ، پارلاق گونش دوغدو .
- بىر خزاندا ، بولوت گليب گونو بوغدو .
- اتلايركن خزانلارى ، زمان بىزى قووالادى .
- گلدى زمان ، گنجدى زمان ، آيرى دوشدوك يوردوموزدان .
- حسرت قالدىق ، سىن سىن بولاقلارا ، گل چىچكلى وتلاقلارا .

("خزان")

داھا صونرا ، "سورگون" شعرىندە :

قوولدم آھ . . . وطنىمدن ئا ئلىمدن .
 ايللر بويو نەلر گوردوم نەلرمن .
 داشدان داشا دگدى باشىم غربتتە ،
 محنت اولدو يارىولداشيم غربتتە .

بو آيرىلىق ، حسرتە محنت و آجىلىقلار سويژكتيو (ذهنى) بىر
 درد دگىل . بلکہ دە ، آزادلىغى اليندن آلىنمىش ، دىلى ياساق ائىد -
 يلەمىش ، غربت ائللردە هر بدبختلىگە بويون اگمەيە مجبور اولان بىر
 خلقىن دردىدەر . او ، وطن ماتمىندە آدلى شعرىندە :

ھىچ اونودولارمى او ، گونلر ؟
 جنوبا يوللانان سورگونلر .
 كىم اونودا بىلر ، اوقىشدا ،
 آخشا مادەك ، قار - ياغىشدا ،
 قارا زندنلارین اؤتوندە ،
 يئره سىلمىش آروا تىلارى ؟

دئىيە ، خلقىنە اوز وئرمىش آجى خاطرەلرى اونودا بىلمىر . شا -
 عر او ، كئجمىش فاجعەلى ، قارا گونلرى يادا سالماقلا قالمىر . آزاد
 لىق گونە شىنن دوعا جاغىنا اميد سىلەير .

دىلەرم سىر يايىز گونو ،
 سحر دوغسون قىزىل گونون .
 ائل بايراغىن قاناد آچسىن ،
 ائلباوبالار دوتسون دوگون .

۱- تىرى

۴۶

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بالنيز تصوير ائتمكله قالمير. بو چوروموش، فاسد استثمار و بنده
جلیک دنیا سینین داغیدیلماغینی طلب ائدیر.

قان ایچن، ائویخان آغالار، البت بیر گون یئره یخیلار.
گونش دوغار قانلی بولوتدان قارانلیق داخما دا یاشایان،
اسگسیمیش، چوروموش دنیانی، تملیندن سوکر و یخار.
سعدتین باغی گل آچار و آل گونش یئره نور ساچار.
کندلیلر، یئرلری سوره رکن،

گوللندیره ر یئنی دنیانی، قووالار، اکینجی خانسی!

.....

شاعری وطنینده یارانمیش آزاد حیات داها دا روحلاندیریر. آزاد
وطن، آزاد حیات اونون الهام منبعی اولور.

قورخما! بو ماوی گوی آلتیندا یانان آل گونه شین،
وافقلرده گولن آل شفقین سونمویه جک!
ایلک بهارین آچا جاق گول، اؤته جک بلبللر.
دنیا میز بیرده بو عالمده خزان گورمویه جک!
ای منیم شانلی ائلیم! حر وطنیم، آل گونه شیم!
آینا تک پارلاز افق، دریا تکین آتیر،
ای قادینلار، آنالار! بیرجه آچین پنجره نی!
صبح آچیلماقدادی، صبحون یئلی داغلاردان اسیر.

دئیه، روح یوکسکلیگی ایله گله جگه امید بسله ییر. آزاد وطن بیرده
خزان گورمویه جگینی مزده وئریر.

آنحاق، اودلار یوردوندا چیچکله نن آزاد حیات تالانچیلار دنیا -
سینین خوشونا گلمدی. ۱۳۲۵ - ایل آذر آیندا، امیربالیستلرین وسو -
سه و اودلو اسلحه لری گوجونه، ساتقین شاه آذر ئولکه سین آتسه قانا
جکدی. گناهسیزلارین آخیدیلان قیزیل قانلاری، زندان، دار آغاجلاری،
تبعیدلر باشلاندى، نامرد روزگارین آما تسیز یومروغو آلتیندا یورت
بووالار داغیلدی. آزادلیق ماهنیلاری بوغولدو. آزادلیق دیارینین
نغمه کارلاری بايقوشلار اولدو.

وطنیندن سورگون اولونموش، اؤزونو غربت ائللرده سرگردان گؤ -
رن شاعرین اوره یینی آیریلیق و حسرت دردی سیخیر.
خوش و آجی گونلری بئله خاطرلایر:

دیلەرم ای گوزل یوردوم !
توز قونوبدور ساچلارینا ،
سیلکین سیلکین ! توزون گئتسین .

اسارتده یاشادیغین ،
کئچمیشلرین غفلتیدیر .
یئتر زندان ! . . . یئتر زنجیر !
زندانی ییخ ، زنجیری قیر !

دئییه ، خلقی عصیان چاغیریر . "فریدون ابراهیمییه" اتحاف ائتدیگی
شعرینده :

بونونلا بئله ، امینمکی ، نور ظلمتی بوغا جاقدیر .
ان نهایت ، افقلردن قیزیل گوشه بوغا جاقدیر .
دئییه ، آزادلیغین غلبه سینه اینانیر .

ساهر آذربایجاندا آزادلیق حرکاتی بوغولدوقدان صوترا ، قلمی
یئره قویوب بیر بو جاقدان ، اضطراب و خیال ابحری سینده ، اؤزباشینین
میله یینی قوروپا نلاردان اولمایسه او ، اؤز ملی وارلیغینا باغلی
اولماقلا ، قلبی وطن و خلقینین آزادلیغی ، گله حک سعادت ایچون چیر-
پینمیشدیر . گئجه گوندوز کسگین قلمینی اسارت زنجیرلرینه چکلمیش
مظلوم خلقلرین قورتولوشو خاطرینه ایشله دیر . زهلی کیمی ، اولکهنین
قانی سوران ، بوتون بدبختلیکلره باعث اولان شاهنشاهلیق دبدبه-
لری و شاهلارین خیانتینی ، اؤز حکمرانلیقلارینی دوام ائتدیرمک خا-
طرینه هر جور جنایتلره ال ووردوقلارینی حسارتایله قلمه گتیریر .

اولولر اوزره آت قووان ،
دار آغاجی قوران هر سلطان ،
جانا وار جاسینا بوغدور موش ،
"هر گوزون اوسته قاشین وار" دئییه نی

تخته چیخان شاهلار اولدایب ،
قیزیل خرمنلری ، اوللری .

یثرینده اوتوران باشقاسی
"عبرت اولسون" دئییه، "دشمانا"
دنیا نی بویا میش آل قانا .

("اوقتایا")

داها صونرا، "ماهنی" شعرینده :

آنالار قارا گشیب ،

بزه نیب شاه آروادی .

اٹلاوبا یاس ایچینده ،

توی دوگون سارا یدادیر .

همین شعرین باشقا یثرینده :

مستعمره اولموشدور ،

بوگون اودلار دیاری .

وئرلمیشدیر اوغرویا ،

خزیننه نین آچاری .

شاعر شاهلارین خیانت و جنایتلرینی دئمکله قورتارمیر . اصل دشمن-
لریده اوخوجویا تانیتدیر ماغا چالیشیر .

"امپریالزم" بیزه یه وئردی ؟

فلاکت ، آجلیق و قاراگون !

قان ایزلرینه باخ ، بیر دوشون !

تانی دوشمانین یلانی .

سنین امگینله بسلمیش .

"پارازیت" ین اتیقانی .

("وطن ماتمینده")

باشقا بیر یئرده :

او ، امیری ، سلطانلاری

قانادی آلتینا آلمیشدیر .

دئییه ، استعمار بویوندور و غونا باغلانمیش ضعیف ملتتری ، یئرلی امیر

لر سلطانلار و شاهلارین الیه چاپیبتالادیقلارینی آچیر توکور .

"آزاد دنیا" شعرینده :

يوكون چا تيب ايتيل يانكى، شرفدن!

سن دئىلسن دردىمىزه آشنا ،

اسير قىلما "دلارینلا" ائىللىرى .

"آزاد دنيا" دگىن سنىن باشىنا!

دئيه اوز نىرتىنى يئتىرىر .

ساھر حيله و تزويردن، ايكى اوزلولوكدن اوزاقدىر . شىرت و

مقام ايچون يالتاقلانان بوقلمون كىمى، هوا دگىشدىكجه بىر رنگه

دوشن، "يئرى گلدىكده" اوز ملتىنى ئىله دانان ساتقىنلارلا بارىش-

مازدىر . او، "حرام اولسون" آدلى انتقادى شعرىندە :

يالتاقلاندىن دوشمانا ،

آي تاكشى، آي جاخان !

اولدون سىزىم ديارا ،

بىر نجه گون حكمران ؛

همىن شعرىن باشقا بىر يئرىندە :

كوله ليگىن زنجىرىن،

بويىموزا كئحىرتدىن .

آيدىنلارى! يوردوندىن ،

غرىتلره كوچورتدون .

يادلاسدىرماق اىستىدىن

اوشاقلارى، آي تاكشى!

خام خام يئدىن نوخودو،

اونوتدون مو كىشمىشى؟ ..

داھا صوردا، "اوتور ائوده" شعرىندە :

گىت آسالىق قانما آرتىو،

ياد سىنىدىرسىدە يادىن !

ياسلى ياز اوز وئىرىكى !

جلادلارى القىشلادىر .

دئيه، ايكى اوزلو، يالتاق و ساتقىنلارلا اوز نىرتىنى ياغدىرىر .

"مكتب خاطرە لىرىندە :

۱- روشنىق

من يوردومو ائوزگه لره ساتما ديم .
 خلعت آليب ائوز ائليمي آتما ديم .
 مخمل ايپك ياتاق ايچره ياتما ديم .
 قدر منه آجي شراب ايچيرتدي .
 دوشمان مني ياد ائللره كوچيرتدي .
 دئمكله ، آلني آچيق ، ائوزو آغ اولدوغونا ، ائوز ائلينه خلقينه صادق
 قالدغيغا افتخار ائدير .
 هر بير يازيچي و شاعر ايچون يئري گلديكده ، جسارت و قورخما
 مازليق هر شئيدن آرتيق لازيمديركي ، اودا ساھرده واردير .
 گتيرديگيميز كيچيك مثاللاردان نتيجه آلاراق ، دئيه بيله ريكي
 حبيب ساھر يوكسك ياراديجيلىق قابليتينه مالك ، مبارز بير خلق
 شاعري كيمي پارلاميشدير . اثرلرينده صميميت ، بشري دويغولار ، آزاد-
 ليق آختاريشلاري ، وطن و خلقينه توكنمز قاينغى شعله چكير . قوجا مان
 شاعريميزه اوزون عمر آرزو ائتمكله ، آذربايجان ادبيات خزينه سينه
 داھا دا قيمتلي اثرلر ياراتماغي ايچون موفقيتلر آرزو ائدير .

گنجعلي صباحي

قلبيمين سهسي

قلبيمين سهسي ، اونون سينفونياسی ، موزيكاسی مني اوزاقلارا گتمه كه امر ائدير .
 نه انده بيلرهم ، اونون امريندن چي قماق اولارمی ؟ يوخ اينديه قدرهئچ بير قدرتلي سردارلار ،
 بؤيوك داهي رهبرلر بئله اونون امريندن بويون قاچير ايلمه ييب ...
 لاکن من مقایسه ائديلمکه گلمه ين زواللی بير انسان ... آرتيق اونون اراده سی ايله
 ايره لي حرکت ائديرهم ... قارشيمدا ظلمت وقارانليقدان باشقا هئچ بير شي كؤرولمه ير ...
 اونون سهسي قورقولو و دهشتلي دير . ياراتديقي موزيكا ، توفانلار ، قوھا جاغيني جانلي
 صورتده گؤسته رير ، بورادا من آنجاق اراده لي انسان بارماقلارين ، سازين نازيك قلله رى
 ئوزرينده ايلديرم كيمي حرکت ائديكىن و صنعت اوستادلارنين رهبرليگيني آيدين گورورهم ...
 موزيكا چوق دهشتلي و قورقونج حاللاري جانلانديرير .

بدنيم ايلكتريك سوباسی كيمي هانير . گؤزلريم قارالير ، حرکت ائتمکه جرعت ائمه
 بيلميرم . لاکن بولار ن هاموسيندان آرتيق ائشيديلن قلبيمين سهسي مني ايره لي گتمه كه
 مجبور ائدير ... «ايره لي گل قورقما!» نه انده بيلرهم ، آرتيق سمالرده اوچورام . موزيكا

شدتلى اجرا اولونور، بۇيوك صنعتكارلار يىن مھارتلە حر كىتلەرىندىن دوغان بو سىنڧونىيا،
آرتىق مىنى ھىجانلاندىرىر...

قارشىمدا بۇيوك آتا، وقارى قىافەسىلە جانلانير. «ايرەلى گل!» دىە اليمىدن توتوب
اۋز يانىنا آپارىر... بىراوشاق كىمى اونا سىخىلايرام، امرىنە اطاعت اندە جگىمى بلدىررەم.
او اليندىكى عدالت شمشىرىلە قارانلىقلارى ياراق ايكى دونيا منە كۈستەرىر. كۈستەرىلن
طرفە باقىرام. چوق قورقولىدور.

بوتون پردەلر اورتالىقدان كۈتۈرۈلبدور. انسانلار يىن عمللرى چىپلاق صورتدە
فرنىم اولونور...

ھر شىدن آرتىق منە سۇدىگىم آنامدور... بوپاك انسان يىن روحى، وجدانى عذاب
ايچەرسىندە غرق اولموشدور. اوتوفانلى دريادا تخته پارە اوزرىندە اوتوروب، ھر طرفلن
اونا وورولان تھمتلەرىن قارشىسىندا مقاومت اندىر.

اوقلى قارا، انسان آدىنى داشىماغى بىلە اوغورلايان استعمارچىلار يىن آجى ابستەزاسىنا،
يالان بھتانلار يىن قارشى كۈكىن سىر ائتمىشىدىر.

اخلاقسىز درياسىندا غرق اولان جھالت توفانلار يىن نىن ئمرەسى اولان، پول دونياسىن
آغلار يىن قارشىسىندا باشاكن يارامازلار يىن ھجومى اۋنوندە داغ كىمى دايانمىشىدىر. بورادا
بوتون خىلەلەر زھرىلى قامچىلارلا نۇيولور... پاك آنا وجدانلى مبارىز اوغلانلار يىن
لكەلىب تھمت داشلار يىن آراسىندا محو اولماغا قدر ازيلىر... لاکن بونا باخما ياراق، كىمىت
جھتتجە آرا اولموش، اولسادا بوفورتونالار اىچرىسىندە گوشىن شىلەسى كىمى پارلايان ارادەلى
انسانلار دىخى نظره چاتىر. بولار خىلەلەرى دوغور لوغا، صداقت، پاكلىقا قارشى محكم
آدىملارلا ايرەلى آپارىرلار... اولار يىن اليندە اولان صلاح چوق كىمىدىر. بو انسانلار
دونيانى اولدوغى كىمى كۈرۈرلەر، خىلەلەرە قارشى ايرەلى حرىكت اندرلەر... بو جانلى
مبارىزە مىنى سۇيندىرىر...

سۇينجىمىدن كۈزلىرىم ياشارىر... اوزىمى آنامىن كۈكىنە آرتىق سىقىرام. امىدلە
دولو اولان قلىبىم يندە، سەسلەنىر... ايندى آرتىق سۇينج، سعادت، آزادلىق سىنڧونىياسى
خزىن ترنىم اولونور...

بىر آن سكوت ھر طرفى برومىشىدور...

آنامىن قلىبىن دۇگونتى سەسلەرىنى ائشىدىرەم... آيا بو دۇگونتو سۇنجىدن دوغان
بىر الھام منبەى دىلدىر؟ البتە بىلە دىر!

آنام نور آراسىندا بىر چىچك كىمى جانلانير... اوزاقدان گلن بىلبلرىن شىن نغمەسى
سمانى بوروموشدور... آرتىق رذالتدن بىر خىر يوخدور...

دىنئانى توتموش قارا بولوتلار، فورتونالار، گوشىن قارشىسىندا مقامت اندە بىلمەپ،
اورادان اوزاقلاشمىشىدىر... ماوى سما اۋز كۈزە لىگىلە طىبەتى ھىجانا كىر مىشىدىر...

عزیز دوستلوق معناسینی ترنم ائدن قاررنگلی قوشلار دسته-دسته شوق ایله اوچورلار.
 بو حادثه دن الهام آلان چمن بزرگلی گلین گیمی اؤز جمالینی گؤستهریر... لاله نین قدھین
 سب نمله دولدوران یاسمن و زنبق، اونون ساغلیقینا دؤنه-دؤنه ایچیرلر...
 چمن مجلسی عطرلی چیچک لهرله بزئمیشدیر. نرگیزین خمار گؤزی اونا باقمادان
 قاماشیر... بولبول بو حیاتدا مباریزه لره «خوش گلدین» دییه دیمدیگینده آپاردیقی گل
 باھراق لارینی ھدییه ائدیر... آزادلیق نقدر سؤیملی و بؤیوک معنالی دور... بو انسانلار
 نقدر خوشبخت دیرلر...

آرتیق قلبیم عادی دؤیونتوله رینه دوام ائدیر... موزیکادا تمامیله عوض اولموش دور.
 آزادلیق سینفونیا سیندا، بیر-بیریندن الهام آلان مباریز جوانلارین غلبه نغمه لری ترنم
 اولور. بویئنی دنیادا آنانین، بوھاک قادینین حرمتی هر کسدن آرتیق دیر... اونا قارشى بوتون

انسانلار احتراملا باش ایلرلر...

بورادا انسانلیق حقوقی بوتون خلقله ر اوچون بیر دیر!... بیر-بیرلریندن فرقی
 اولما یان انسانلار، دنیانین تاپیلما یان نقطه لرینی فتح ائدیپ اؤزلرینه تابع ائدیرلر. یئنی
 قورولوش قانونی اساس انسانلیق قانونیدور...

زحمته اولان احترام اؤز حقیقی فورماسین آلمیشدیر... چکیلن زحمتین ثمره سی
 بیرلیکده خلقله ر آراسیندا مساوی تقسیم اولاراق، مترقی یئنی قورولوشون یوکسلمه سینه
 صرف اولونور... هر کس با جاردیقینا گؤره ایشله ر، انسان اولدوغونا گوره بیرلیکده حیاتدان
 ایستفاده ائدیر... بویئنی دنیادا، توکنمه ز عشقله د دنیا خلقله رینی آزاد ائتمه گه حرکت
 قارشیسیندا آیلا ر، گونش حتی، ساییسز یل دیزلار عاجیز قال میشلار... بوتون سمالهر بو
 حرکت قارشى حیران دورلار... آیا قلبیمین سه سی منی بو دنیادان آیرما قاچالی شیر؟ لکن
 من صبر سیزلیکله سؤگیلمی آختاریرام... انسانلاری بیر-بیریندن آیرماق امکانی چوق
 چتیندیر. قارا گوزلی، شهلا باخیشلی قیزلار دسته سی الله رینده آزادلیق بایراغی قارشیدا
 حرکت ائدیرلر... اوره گیمین دؤگونتوؤسی حد دیندن آرتیق درجیه چاتمیشدیر... حرکت
 دوام ائدیر؛ اولارین آرقاسیندا تونج قوللو فعله لر، کندچیله رو بولارلا شرفلی، مترقی
 ضیالیلار، دؤشله رینده پارلایان زحمت نشانلاریله حرکتلرینه ادامه وئیرلر... گوزلریم
 صبر سیزلیکله سؤگیلمی آختاریرام... بیر آندا اولدولار یوردونون تاریخی نشانه سی آزادلیق
 بیچلدا شاراق دئیر «او دور سؤ گلین، قهرمان آذربایجان خلقی» دایانما او سنی گوزله ر.
 اطرافى نظردن کئچیرره م آزادلیق غلبه سینفونیا سینا قاریشان بوسه س خلقیمین قلبیندن دوغان
 ظفر سه سی دور... بلی بو دور قلبیمین سه سی!

رحیم جادینگو-تهران ۱۳۵۶

بىرجور يازىلان شكىلچىلر (پسوندى يا صون اك)

- ۱ - وارى : قالخان وارى ، يونگول وارى ، اوزوك وارى ...
۲ - دار : حيواندار ، محصولدار ، ائودار ، امكدار ...
۳ - داش : سيلاخداش ، مسلكداش ، وطنداش ، سرداش ...
۴ - دك : داغادك ، ائوهدك
۵ - ى : خارجى ، انقلابى ، غرىبى ، جنوبى
كلماتىكه آخر آنها مصوت باشد پيش از (ى) حرف (واو)
مى آورند. مانند : ايره دايروهوى، گنجه - گنجهوى .
۶ - كن : آلميشكن ، اوخويوركن ، گئديركن ...
۷ - كار : خلاصكار ، طلبكار ، بستهكار
۸ - گيل : خالام گيل ، باجيم گيل ، عموسى گيل ، حسن گيل ...
۹ - لاق : (با اين پسوندى اسم مكان درست مى كنند) - قيشلاق ،
اوتلاق ، چايلاق ، داشلاق ...
۱۰ - ت : آنلات ، اوخوت ، ايشلهت ، يانديرت ...

ايكى جور يازىلان شكىلچىلر

- ۱ - آ ، ه : داغا ، باغا ، يولا ، ائوه ، ديله ، اوزه ...
۲ - آ ، ه : (فعلون آرزو فورماسى) - يازا ، گوزه ، ديله ، گوله
۳ - آ ، ه : (مركب ظرف دوزه لدن شكىلچى) - قاچا - قاچا ،
گوله - گوله ، دئيه - دئيه ، بيله - بيله ...
۴ - آق ، اك : (اول شخص جمعين امر فعلى نين فورماسى) - توتاق ،
آلاق ، گئدهك ، گورهك ، گودهك ...
اگر حرف آخر كلمه به مصوت ختم شود پيش از (آق) و
(اك) حرف (ى) اضافه مى كنيم : ساخلاياق ، دينلهيك
۵ - آق ، اك : (كه از فعل صفت درست مى كند) - قورخاق ، چوكك ...
۶ - آغان ، اين : (كه از فعل امر صفت درست مى كند) - قاچاغان ،
اوچاغان ، گزهين ، گولهين ...

- ۷- آل ، ال : آزالماق ، چوخالماق ، دوزهلمک ...
- ۸- آن ، ان : اولان ، چالان ، قوران ، دوزهن ، گلن ...
- ۹- آندا ، انده : آلاندا ، اوتوراندا ، گۆرهنده ، دؤینده ...
- ۱۰- آر ، ار : آلار ، اوچار ، قاچار ، کؤچر ، گولر ، ایچهر ...
هرگاه آخر کلمه به مصوت ختم شود پیش از (آر) و
(ار) حرف (ی) اضافه می شود : دوغرایار ،
قورویار ، سورویهر ، دهیهر ...
- ۱۱- آراق ، ارهک : قاچاراق ، اوچاراق ، ییخاراق ، قویاراق ،
گله رهک ، بیلرهک ، گولرهک ،
هرگاه آخر کلمه به مصوت ختم شود پیش از (آراق) و
(ارهک) حرف (ی) اضافه می شود : ساخلایاراق ،
اوخویاراق ، دینلهیرهک ، دهیرهک
- ۱۲- آسی ، اسی : اولاسی ، گئدهسی ، گۆرهسی ...
- ۱۳- آچاق ، اچک : قالاجاق ، اولاجاق ، قیراجاق ، کلهچک ، دئیجهک
- ۱۴- دا ، دد : باغدا ، یولدا ، دوزده ، سیزده ...
- ۱۵- دان ، دن : جاندان ، قوزودان ، سورودن ، ائلدن ...
- ۱۶- لا ، له : باشلا ، یوللا ، دیشله ، شیرله ...
- ۱۷- لا ، له : (قوشما شکیلچیسى) - آتاملا ، قوشلا ، اوغوللا ،
قلمله ، گوموشله ...
- ۱۸- لار ، لر : (جمع نشانه سى) - داغلار ، یوللار ، ائلر ، دیلر
- ۱۹- لان ، لن : باغلانماق ، یاغلانماق ، دیلنمک ، کوللنمک
- ۲۰- لاش ، لش : یاخشیلاشماق ، گوبودلاشماق ، اینجه له شمک ...
- ۲۱- ما ، مه : (انکار شکیلچیسى) - دانیشما ، اوخوما ، دشمه .
- ۲۲- ما ، مه : (دوزه لده رلر) - قازما ، باسما ، تۆرهمه ، بوکمه .
- ۲۳- ماق ، مک : (مصدر علامتى) - یازماق ، اوخوماق ، سؤیلمک .
- ۲۴- مادن ، مدن : یازمادان ، اوخومادان ، بیلمه دن ، دیتله مدن
- ۲۵- مالی ، ملی : اوخومالی ، یاتمالی ، گۆرمه لی ، بیلمه لی ...
- ۲۶- مایینجا ، میینجه : یازمایینجا ، اولمایینجا ، بیلمه یینجه ...
- ۲۷- سا ، سه : آلسا ، اولسا ، وارسا ، یوخسا ، گۆرسه ، دشسه ...
- ۲۸- سان ، سن : آلارسان ، اولورسان ، بیلیرسن ، گۆرورسن ...
- ۲۹- جا ، جه : قاراجا ، خیرداجا ، یاواشجا ، عربجه ، بیزجه ...
- ۳۰- چا ، چه : باغچا ، میدانچا ، گۆلمه چه ، گۆزه لچه ...

بخشی از کتاب چاپ نشده " علی مسیو رهبر مرکز غیبی تبریز "

تالیف: صید سرداری نیا

من آن خاک بلاخیزو بلاگردان ایرانم
من آذربایجانم، پرورشگاه دلیرانم

منظور از تالیف این اثر زنده کردن نام رادمردانی است که در گردن فرد فرد ما حق دارند، جان استوارت میل فیلسوف شهیر انگلیس عقیده داشت: " هرملتی که به بزرگان خود و افراد جانبازی که در راه اعتلای میهنشان فداکاری کرده‌اند احترام قائل باشد و یاد آنان را زنده نگهدارد آن ملت از شعور اجتماعی وسیع و آگاهی سیاسی عمیقی برخوردار است "

و هیچ ملتی نمیتواند از استقلال و آزادی برخوردار باشد مگر اینکه آن ملت از این صفات برخوردار باشد، این یک واقعیت است که هیچ شخص و هیچ جامعه نمیتواند بدون تاریخ زندگی کند برای اینکه هر فرد و هر ملت نتیجه کردارها و پندارها و گفتارهای گذشتگان خودشان هستند و جای تاسف خواهد بود که ملتی گذشته خود را از یاد ببرد و تاریخ خود را نشناسد، پیشینه هر اجتماعی نشان دهنده پیشرفت تمدن و فرهنگ آن جامعه است و وظیفه هر فرد متعهد است که تاریخ گذشته خود را نه برای تفریح بلکه برای آموختن عبرت و درست عمل کردن و تکرار نکردن اشتباهات سابق بخواند و تعمق کند چون تاریخ آزمایشگاهی است که میتوان از آن تجربه‌های گرانبهائی یاد گرفت و در تمام مراحل زندگی فردی و اجتماعی بکار بست. و استعمار و امپریالیسم اگر بخواهد هر جامعه را زیر سلطه خود در بیاورد قبل از آنکه اقتصاد و ساخته‌های مادی آن قوم را از بین ببرد، تاریخ و

ساخته‌های فرهنگی آنان را از میان برده و تلاش میکند آن مردم را با گذشته‌شان بیگانه کرده و آنان را افراد مصنوعی و خالی‌الذهن بار بیاورد و تفاله تمدن ساختگی خود را به آنها تزریق کرده و طبق دلخواه خود از آنها بهره‌برداری کند و در این صورت است که میتواند تفوق و برتری خود را حفظ کند و خونشان را بمکد، پس بزرگترین وظیفه هر نسلی زنده نگهداشتن تاریخ گذشته و ارج گذاشتن به رهبران و اشخاص مبارز و مجاهد است که مینواندهمیشه آن ملت را از خمود و جمود در آورده آنانرا زنده نگهدارد بقول " کریس کوچرا " نویسنده کتاب جنبش کرد " کلمات همان مایه ارزشمند است که گلوله " .

ثانیا شناختن و ارج نهادن به افراد جانباز و اشخاص فداکاری که در گذشته برای رفاه و راحت زیستن نسلهای آینده از هستی خود گذشته و روی درنقاب خاک کشیده‌اند وظیفه هر انسان مسئول و با وجدانی است در غیر اینصورت هرآنچه که ما در حق گذشتگان خویش به کنیم نسلهای آینده نیز در باره ما خواهند کرد.

دهقان سالخورده چه خوش گفت با پسر - کای نورچشم من بجز از کشته ندروی
قهرمان داستان ما شخصی بوده مجاهد و درعین حال روشنفکر که
سر نخ نهضت مشروطیت در تبریز در دستهای او بود و بطوریکه خواهیم
دید در پیروزی مشروطیت نقش بسزائی داشته است ولی متاسفانه تا کنون
نه تنها در باره این شخصیت کتابی نوشته نشده که وی را معرفی کند
بنکه حتی در زادگاه خود تبریز خیابان ویا مدرسه و یا لااقل کوچه
نیز بنام وی نامگذاری نشده چقدر جای تاسف است به این زودی شخصیت
هایی مثل علی مس - راموش شوند و یادی از آنها نشود، راقم برخود
فریضه دارد که مجموعه هرچند ناقص و نارسا درباره آن آزاد مرد
فاضل و ساهکارهای مرکزی غیبی تالیف کند تا دین خود را نسبت به آن
مرد جانباز ادا نماید .

در بیستون انقلاب از شور شیرین وطن

بسر تیشه بر سر کوفته فرهاد آذربایجان " شهریار "

علی مسیو کی بود ؟ - در تاریخ هر ملتی افرادی بوده‌اند که در
راه آزادی آن ملت و برای سربلندی میهنشان از جان و مالشان گذشته
و خود را در راه رسیدن به هدفهای بلند خود فدا کرده و فراموش شده‌اند .

در تاریخ پربار سرزمین مانیز از ابن اشخاص جانباز و قهرمان زیاد بوده‌اند که برای آزاد زیستن و زیربار زور نرفتن از هستی خود گذشتند و صفحه‌های تاریخ وطنمان را زرین کردند ، نهضت مشروطیت در این زمینه سهم خاص خود دارد که افراد زیادی در راه بدست آوردن ، آزادی و مبارزه با استبداد داخلی و نبرد با استعمار خارجی فداکار یها کرده و به صفا افتخار آفرینان پیوستند ، کربلای علی مسیو آن مجاهد روشنفکر و آزاده مرد دانشمند با جانبازیهای خود در راه مشروطیت توانسته است نام پر افتخار خود را در صفا اول مجاهدین این نهضت قرار دهد و ملت قهرمان ایران برای همیشه مدیون خود سازد .

علی مسیو با ایجاد مرکز غیبی تبریز با هوشیاری کامل و مدیریت خاص خود توانست در وهله اول با وحشت انداختن به جان ارتجاع و عوامل وابسته به استبداد و از بین بردن آنان ، آذربایجانرا برای مقابله با استبداد صغیر آماده سازد و بالاخره در اثر مقاومت و مبارزه این مبارزان راه آزادی بود که باعث سقوط دژ استبداد و به زانو در آمدن محمدعلی میرزای ضد خلقی شد ، همچنین جانبازیها و فداکاریهای این آزاد مردان بود که باعث شد ملل ستمدیده ایران و منطقه جهان بیدار شده و برای گرفتن حق مسلم خود در برابر ارتجاع و استعمار بپا خیزند ، این مردان نشان دادند که با وحدت و یکپارچگی توده‌های مردم میتوان به بزرگترین قدرتهای ظالم دنیا چیره شد و آنانرا شکست داد ، بزرگترین علت پیروزی آذربایجان در نهضت مشروطیت سیستماتیک بودن مبارزه آنان و داشتن تشکیلات منظم و هوشیاری و فریب نخوردن رهبران آنان بود ، آنها توانستند با سازمان دادن افراد از جان گذشته و بی باک وحشت به جان استبدادیان بیندازند و کمر آنانرا خرد کنند ، در صورتیکه میدانیم پیش از شروع نهضت کشاکش مذهبی در آذربایجان خیلی شدید بود ، علاوه برداستان سنی و شیعه از آنجا که آذربایجان میدان جنگ شاه اسماعیل شیعی و سلطان سلیم سنی بوده و در اینجا کینه‌های زیادی پرورده و خونهای بسیاری ریخته بود ، گرفتاریهای دیگر نیز بنام شیخی و متشرعی و کریمخانی در میان بود که خود مایه جدائی مردم میشد و آن هارا از کارهای مملکتی غافل میکرد ولی در دوره جنگهای یازده ماهه تبریز در اثر هوشیاری

رهبران و توده‌های مردم تمام فرقه‌های مذهبی دوشادوش به جنگ پرداختند و با هم بر سر یک سفره نشستند و در تشیع جنازه شهدای یکدیگر با میل و رغبت شرکت کردند، این در نتیجه کوششهای انجمن ایالتی و مرکز غیبی بود که درد مشترک مردم را احساس و آنها را رهبری میکردند.

کربلایی علی فرزند حاج محمد باقر تبریزی معروف به مسیو که تنها اولاد خانواده‌اش بود از بازرگانان روشنفکر و مبارز آذربایجان بود و در محله نوبر سکونت داشت، او مردی سفرکرده و تجربه‌اندوخته و کارش ترخیص کالا از گمرک بود، زبان فرانسه را خوب می‌دانست و به همین جهت است که او را مسیو میگفتند، مدت‌ها مقیم استانبول بوده و به اتریش و قفقاز نیز مسافرت کرده است. در تبریز کاخانه چینی سازی دایر کرده بود. تاریخ انقلاب فرانسه را از برداشت و در صحبت‌های خود مثال‌های زیادی از آن می‌آورد. وی از جمله افرادی بود که در جنبش مشروطیت به ویژه در جنگ‌های داخلی تبریز با اینکه منشاء خدمات برجسته بوده و نقش مؤثری داشته ولی هیچ موقع تظاهر نمی‌کرد و فعالیت‌های خود را به رخ مردم نمی‌کشید. او حین سفر از گرجستان، ماه‌ها در تغلیس می‌ماند و با آزادیخواهان آنجا تماس پیدا میکرد. در جریان تماسها با شاد روان دکتر نریمان نریمانوف نیز دیدار می‌کرد، در نتیجه ملاقات و همفکری با آزادیخواهان قفقاز و ترکیه و مطالعه‌های تاریخی، فکر آزادیخواهی در مسیونج گرفت و رشد کرد و او را به یک انقلابی تمام عیار تبدیل کرد در نتیجه عواملی که شرح داده شد او را به فکر تاسیس فرقه اجتماعیون عامیون سوق داد، طاهرزاده بهزاد که خود یکی از مجاهدان بوده در کتاب قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران درباره علی مسیو چنین مینویسد:

"علی مسیو مرد فولادینی بوده و اعصاب او از هیچ پیش‌آمد متاثر نمی‌شد. نام کمیته حزب اجتماعیون عامیون را مرکز غیبی گذاشته بود تا کسی با ساسی دسترسی نداشته باشد، در سال‌های نخست که امنیت شهر را مجاهدین بعهده گرفته بودند و شبی نبود که دسته‌های مجاهدین با فراش‌های قلعه‌بیگی‌ها تصادف‌های خود داشته باشند

علی مسیو یا سه گروه بازی سیاسی داشت :

۱ - تشکیلات جابر دولت سابق (استبداد صغیر)

۲ - سیاستهای نمایندگیهای خارجی .

۳ - اداره کردن خود مجاهدین .

بدیهی است اداره کردن این سه رشته کارهای گوناگون محتاج استعداد فوق العاده بود، علی مسیو نه از تهدیدی ترسید نه تطمیع او را رام می کرد، شبی نبود که چندین واقعه خونینی اتفاق نیفتد و برای حل موضوع نصف شب در منزل او را نکوبند ولی او خواب نداشت و معضلات را حل میکرد .

این بود شمه ای از بیوگرافی علی مسیو که مبارزات و فداکار-یهای وی زینت بخش صفحات این مجموعه خواهد بود، پیش از آنکه بشناسند وی و مرکزی غیبی بپردازیم لازم است که مختصری در باره اوضاع آن روز ایران و وضع خاص آذربایجان بدانیم که چه علتها بی باعث شد که مرکزی غیبی تاسیس شود و باعث پیروز شدن مشروطیت و شکست خوردن استبداد صغیر شود .

" با مباران مجلس ملی مصیبتی عظیم و یاسی بزرگ به عموم آزادیخواهان و وطنپرستان ایران روی آورد و درهای امید به روی مردم بسته شد ... ولی در اینموقع بود که ستاره امید از افق آذربایجان طلوع کرد ، یعنی آخرین شراره های خروش ملی با وجود خطر بسیار نزدیک خاموشی به ارز معجزه آسا از نو درخشیدن گرفت و نور آن - فزونی یافت . تا ... آفاق ایرانرا که زیر ظلمت استبداد رفته بود، آهسته آهسته روشن کرد . " (*)

علت اینکه بعد از مباران مجلس شورایی ملی توسط محمدعلیشاه قاجار عموم آزادیخواهان و میهن دوستان مایوس شدند و اینکه چرا - این آذربایجان بود که آن یاس عمومی را به نور امید همگانی مبدل کرد ، ز به تفحص در تاریخ دارد . بعد از صدور فرمان مشروطیت آزادیخواهان تهران و سایر شهرستانها به این فرمان دل خوش کردند و با خوش بینی چشم به درباریان داشتند که خراستهای ملت را اجرا کنند

(*) دکتر رضا زاده ، وفق ، مردان خود ساخته ص ۸۱

و سلطنت را از فلاکت نجات دهند. آنان می خواستند همه چیز را با زبان
 حیرت و اندرزهای عاقلانه درست کنند و به جنگ و خونریزی نیازی نمی-
 آمد چنانکه تحریک‌های تاریخی قدیم و معاصر در دنیا نشان می دهد
 حسن روش مسالمت جویانه تا کنون هیچ ملت رنج دیده را از قیام
 استعمار و استثمار رها نکرده است. ولی تنها نقطه ای که بنا بسابقه
 انقلابش اعتماد به هیات حاکمه نداشت و به قول آنها واقعی نمیگذاشت
 شهر قهرمان تبریز بود. در این زمان با پیشنهاد تنی چند از
 رهبران هوشیار و دور اندیش تبریز، در این شهر به تربیت کادر مجاهد
 پرداخته شد ولی در تهران و سایر شهرستانها حکم تاریخ ناشنیده
 ماند بدین علت بود که کودتای ضدانقلابی محمدعلی میرزا در سراسر
 ایران موفق شد و تنها شهر تبریز به جهت آمادگی های قبلی و درک ضرورت
 تاریخی، یکسال تمام در برابر نیروهای استبداد ایستادگی کرد و
 موفق به شکستن دژ استبداد گردید. لازم است قطعه شعری را که در وصف
 حال آن روز تبریز سروده شده بازگو شود:

تبریز دلاویز در این وقعه بحران
 بر خود نیسندید که چون سایر بلدان
 گیلان و عراق و طبرستان و خراسان
 شیراز و صفاهان و لرستان و خوزستان
 گردد به لباسی که سزانیست مایان
 زان بهر نجات همه مردم ایران

مشروطه پرست آمد و مشروطه نگهدار.

..

... را
 ... را
 ... را
 مانیز شریکیم حقوقات ملل را
 فرمان نبریم این سپه دزد و دغل را
 منت نکشیم این دو سه تن کور و کج را

بای بودن سردار وفادار چو ستار.

*** *** ***

— محمد اسماعیل عطا اله زاده، مازندرانی.

درشای کتایون

من این غزل به رشای تو میگویم آغاز
تو ای فرشته صفت بازشنگان دساز
چه اوفتا چنین ترک آشیان کردی
چه شد که قهر نمودی نیامدی انراز
چنان پریدی از این خاکدان تیره دست
نه خود بیامدی و نه بیامدت آواز
کنون کبوترانم کج پریدی
سوی بهشت برین کرده یقین پرواز
شکفت غنچه ی زیبا چو راشدی پر پر
اجل نیب زد و گفت برد و گوشت راز
فراق تو ابدی گشت و اختیار نیست
از این سفر که تو رفتی کسی نیامد باز
تو ای فلک چه جفا کار و کجدارت
زدی تپانچه به رخسار ایل و انوار
جفا نمودی و افسردی و به پروردی
هر آن گلگی که به پروردیش خود از آغاز
من از زبان همین شهریار میگویم
تو ای کریم خطا پوش ورت بنده نواز :-
«نیکم گله ارب ولی شنیدستم
کریم داده ی خود در انمی ستانم باز» ...

سند که بیگدلی از ماتمت شود دلخون

سیاه جامه شود تا ابد به سوز و گداز

۱۲ فروردین ۱۳۵۹

۱- کتایون و حرجو انزک برادر خوانده ام جناب آقای م. پ داغدیبه کرد
بهار زندگی به پرد و غنچه ی وجودش پر شد . غ - بیگدلی

علی آقا کورچایلی نین واختسيز وفاتی

آلدیقیمیز خبره گوره هله حیات و یارادیجیلیقی نین چیچک لنمه دؤورونو ، ادبی فعالیتی نین قیزقین انکشاف گونلرینی کئچیرن استعدادلی شاعر و گؤزهل انسان علی آقا کورچایلی اوزون سورن آغیر خسته لیکدن صورنا (۱۱ - فوریه ۱۹۸۰) باکی دا وفات ائتمیشدی .

علی آقا کورچایلی ۱۹۲۸ - نجی ایله آرازین او تایندا کور - قارا قاشلی کندینده آنادان اولوب ، اوشاقلیق ایللرینی ده ائله اورادا کئچیرمیش ، اونون ایلك گنج لیک دؤورو ایکینجی جهان محاربه سی نین طوفانلی و آغیر ایللرینه تصادف ائدیب ، بو اولوم - دیریم ایللری نین گرگین و ضعیتی اونون گله جک حیاتی نین تمه لینی قویماق اوچون بؤیوک بیر حیات مکتبی اولموشدور . او ، قانلی محاربه نین نه کیمی فاجعه لر توره تمه سینی گؤزلری ایله گؤروب حرب دهشت و جنایت - لریندن توره نن فاجعه لرین مشاهده چیسی اولموشدور . بودور کی ، علی آقا کورچایلی بوتون معنالی عمرو بویو ، صلح ، صفا ، قارداشلیق ، دوستلوق ، دینج یاشاماق ، قورماق و یاراتماق طرفداری اولوب ، حربه قودورقانلیقا ، فاشیزمه ، تجاوزکارلیقا قاطی دشمن کسلیب ، بشریتی صلحه و قارداشلیقا و حقیقی انسان اولماقا دعوت ائتمیش ، اوزو ده بئله اولموشدور .

علی آقا کورچایلی هله ۱۷ - ۱۸ یاشلاریندان و ایلك یارادیجلق دؤوروندن اوز یاشیدلاری و تایی - توشلاری آراسیندا حرارت و صمیمیتله قارشیلانیب ، ایکینجی جهان محاربه سیندن صورنا یارانان ادبی گنج - لیک محیطی ایچهریسینده تدریجا حرمت و محبت قازانیب ، بیر گنج و استعدادلی شاعر کیمی تانینماقا باشلامیشدی . شاعر گئت - گئده اوز گولر اوزو ، نجیب خصلتی ، یوکسک خلق سئوه رلیک و وطنپرورلیک حسی ، مترقی فکری و شلاله طبعی و استعدادی ایله هامی نین دقت مرکزینده دایانمیش ، اونون گؤتوردوگو هر بیر آددیم گله جک اوچون بؤیوک بیر امید وعد ائتمیشدیر .

گون گئچدیکجه سئویملی شاعرین گئوردوگو متین آددیملار، یازیب یاراتدیغی گؤزهل اثرلر خلقین اونا بسلهدیگی بوتون امید وانتظاری دوغرولدوب، شاعری وطنداشلارینا سئودیرمیشدیر.

علی آقا کورچایلی اؤزوندن صونرا زنگین بیر ادبی میراث قویوب گئتمیشدی. اونون رئالیسم اصولدا و نیک بین روحدا نظمه چکدیگی اثرلری خلق کوتلهلری طرفیندن مارق و هوسله اوخونموش، صمیمیت و فرحله قارشیلانمیشدیر.

شاعرین: "سلام گلهجگه"، "گؤزهللیک"، "حیاتین دولایلاری" و "دنیا اووجومدادیر" کتابلاری اوخوجولارین دقت مرکزینده دایانمیش خصوصیه مرحومون صونونجو اثری اولان "بوتولوک" کتابی دولت مکافاتینا تقدیم اولونوب، مؤلفینه درین شهرت قازانمیشدیر.

علی کورچایلی نین "چشمه لر"، "منه یاشاماقی اوگرت"، "سسله منی" کیمی گؤزهل یازیلاری شاعرین قدرتلی الهام، آخار، طبع و گوجلوقلمی نین اونودولماز محصولودور.

مرحومونبیر چوخ شعرلرینه ماهنی و رمانس^(۱)لار بسته له نیب آبی اکرانلار واسطه سی ایله انگین فضل لارا گؤنده ریلیب، عموم دنیا اختیا رینا وئریلمیشدی. بوتون بونلار مرحوم علی آقا کورچایلی نین هر طرفلی بیر صنعتکار اولوب، شاعرانه و نجیب حیاتی نین جانلی ثبوتیدیر. مرحوم علی آقا کورچایلی ادبی محیط ده بیر اجتماعی خادم کیمی ده اؤزونو تانیتمیشدی، شوروی آذربایجانی یازیچیلار جمعیتی نین اورگانی اولان "آذربایجان" مجله سی نین تحریریه هیئتی نین عضو، صون زمانلاردا تشکیل اولونان "یازیچی" نشریاتی نین باش محریری وبیر سیرا دیگر بوکیمی اجتماعی وظیفه لرده چالیشان گؤزهل شاعر و نجیب انسان عزیز قارداشیمیز مرحوم علی آقا کورچایلی نین واختسیز اولومونو بوتون آذربایجانلیلارا اوره کدن درین حزن ایله باش ساغ - لیفی وئره رک، اؤز کدر، و تاثراتیمیزی عصریمیزین بؤیوک شاعری استاد محمدحسین شهریارین آشاغیداکی بیاتی سی ایله افاده ائدیریک:

خزان گلدی گول آپاردی بیر شیدا بلبل آپاردی
بیزده یانندیق کوله دوندوک یئل ده گلدی کول آپاردی
"وارلیق" مجله سی نین تحریریه هیئتی

علی آقا کورچایلی نین اولومو مناسبتیله

ح . م . ۰ (ساوالان)

شاعر اولمز ...

سن منیم کدرلی طالعیمه باخ ،

گلیر جان ائویمه نه خبرلریم .

گؤزلریم یول چکیر ، قولا غیم قورخاخ ،

دوشور اولدوزلاریم ، باتیر اولکهریم .

باشیمدان چیخماییب " سهند " ین غمی ،

آیری بیر گون الدن " کورچایلیم " گئدیر .

غملی شعرییتین گؤزده شبنمی ،

دوروب ساکت باخیر ، دالیر ، سئیر ائدیر .

بیردن دوشوب ایتیر دگرلی قاشیم ،

ایتیر گوهرلریم ، ایتیر ، دالبادال ،

کدرلره دالیر بو غملی باشیم ،

سن گلیر فلکدن ، یانا - یاتا قال !

دويغولاريم ، ايندى سئوير غصه نى ،
اؤگره نيشيك لى لر (*) كيميدير حاليم ،
او ، اؤزى تاپشيريبيكى ، (سسله منى) **
سسليره م ، هاردا سان آها ... ي ... كورچا ... يلیم ... ا ...

*** **

كورچا يلى دونيا يا گليبده كؤچدى ،
اثلينه شعر قوشوب ، سئودى يوردونى ،
او ، گؤزه لليك لرى باده تك ايچدى ،
غمرى ، بيتمه ميش بير گؤزه ل سنفونى .

*** **

گؤسته ردى طبيعت گؤزه لليك لرین ،
اوخشادى يوردونون گولون ، چيچه گين ،
اونون دويغولارى گؤيلردن درين ،
آچميشدى اثلينه شاعر اوره گين .

*** **

يوخ - يوخ او ، اولمه ييب ، ساغدير هله ساغ ،
گورور سن اثلیمیز گووه نير اونا ،
شاعر اولسه اولر بوتون باغچا ، باغ ،
اونو ، ايستكى لى لر آليب باغرينا .

*** **

تهران - اردیبهشت - ۱۳۵۹

* اؤگره نيشيك لى = معتاد دئمكدير .
** كورچا يلى (سسله منى) شعرينه اشاره دير .

توجه

- ۱- خواستاران اشتراک می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.
- ۲- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایید.
- ۳- ضمن تشکر و سپاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است با کمال تأسف نمیتوانیم همه ی نامه ها و مقالات و اشعار همشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط و موازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مأخذ و منابع مورد استناد و استفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه ها و ترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن در صورت حذف و یا اضافه و یا تغییر کلمه و یا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.
- ۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.
- ۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.
- ۶- حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه نلر «وارلیق» مجله سی اؤز ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه وئرمگده سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز سئویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراک ائدین و اوننی اخوماغی علاقه مندله توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

کتابچیلاردا

- ۱- کتاب البیان فی تفسیر القرآن. مترجم: شیخ الاسلام محمدحسن مولی زاده شکوی. ایکلی جلدده تور کجه یازیلیمیش و قمدا چاپ اولموشدور. صاتیش یرلری: تبریز کتابخانه صابری و تهران انتشارات وفا خیابان ناصرخسر و کوچه نایب.
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش. بو کتاب دکتر جواد هیئت طرفیندن تألیف ائدیلمیش. کتابدا ۱۳- انجو عصر دن ۲۰- اینجی عصره قدر آذری شاعرلری نین حیاتی و اثرلری و شعرلری (تور کجه و فارسجا) حقیقنده ییغجام شکلمده معلومات و نمونه لر و ئریلمیشدیر. اولکه میزده ایلك دفعه چیخان بو کناپین اوخونماسینی اوخوجولاریمزا و بوتون ایران تور کلرینه توصیه ائدیریک.
- ۳- سئزیم قلی. توپلایان یحیی شیدا. علی نظمی نین شعرلری ویا آذربایجانین ایکینجی هوپ هوپی چاپدان چیخدی.
- ۴- دان اولدوزی. زنجان شاعرلری نین آنادیلینده سؤیله دیکلری شعرلر مجموعه سی دیر و آقای سیداسدالله جمالی طرفیندن توپلانمیش و زنجاندا چاپ ائدیلمیشدیر. بو کتابی عزیز اوخوجولاریمزا نسگیل ائدیریک و گله جک صایبمیزدا بوباره آقای پیر هاشمی طرفیندن یازیلان مقاله نی نشر ائده جگیز.
- ۵- آذربایجان معاصر شعرى نین نمونه لری. عزیز محسنی
- ۶- فداکاران فراموش شده. تألیف دکتر س. جاوید
- ۷- امثال و حکم در زبان محلی آذربایجان. تألیف علمی اصغر مجتهدی. تور کجه آذری آتلا سؤزلری فارسجا ترجمه لر یله بیرلیکده یازیلیمیش و تبریزده چاپ ائدیلمیشدیر.
- ۸- حکایه لر مجموعه سی «قارتال» مؤلفی گنجعلی صباحی نین تورک دیلینده «حیات فاجعه لریندن» آدلی حکایه لر مجموعه سی منتشر اولوب. معبر کتاب ساتانلاردان آلابیلر سینیز.
- ۹- «شهریار و حیدر بابا» مکتوبلار و نظیره لر: عصریمیزین بویؤک و مشهور شاعری استاد محمد حسین شهریارین آرتیق چوخدان دیرکه، شهرتی سرحدلری آشیب، شاعری عموم دنیا و بشر مقیاسیندا سؤدیر میشدیر.
- شاعرین اولمز و مثل سیز منظومه سی اولان حیدر بابا یا سلاما شمالی آذربایجاندا بیرچوخ نظیره لر، جوابلار یازیلیب، شاعره منظوم مکتوبلار لامراجعه لر اولموشدور.
- بویاخینلاردا «انتشارات فرزانة» بونظیره، جواب و مکتوبلاری شاعرین بعضی شعرلری ایله بیرلیکده نشر اتیدیر میشدیر.
- بونفیس اثری باکی نین مشهور و گؤزل رسامی فخرالدین علیزاده نین میناتورلاری داها گؤزل لشدیر میشدی.
- «وارلیق» مجله سنین هیئت تحریریه سی بویدیعی و گؤزل اثرین چاپ و نشر اولونما سینی تبریک ایدرکه، انون اوخونماسینی سفارش ایدیر.

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۵۹۴ (آرديجيل صایی ۱۶۹۱۵)
سال دوم شماره ۵۹۴ (شماره مسلسل ۱۶۹۱۵)

تیر و مرداد ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 4,5 (Serial No. 15,16)
July, August 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- شعریمیزده قافیہ مسئلهسی : دکتر حمید نطقی ۳
- ۲- ادبیات واینجه صنعتدن ۱۷
- ۳- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۳): دکتر جواد هیئت ۱۹
- ۴- اوحدالدین اوحدی مراغه‌ای: پرفسور غلامحسین بیگدلی ۳۸
- ۵- دان اولدوزی: ت. پیرهاشمی ۴۹
- ۶- وطن: علی آقا واحد ۵۲
- ۷- آذربایجان-آذربایجان: عبدالکریم احمد. رسول رضا و منظوری خامنه‌ای ۵۳
- ۸- آنا: بالاش آذراوغلو ۵۵
- ۹- صلح و جنگ: استاد شهریار-پرفسور غلامحسین بیگدلی ۵۶
- ۱۰- دیاریمدی منیم: میرزه ابراهیموف ۵۷
- ۱۱- گلن مکتوبلاردان: ۱- میدرضی ساوه‌جی ۵۹
- ۲- املاء قاعده‌لری و بعضی کلمه‌لر حقیقنده ۶۳
- ۱۲- منه یار اولماز: ح. م. ساوالان ۶۷
- ۱۳- اشعاریم منیم: فریور ۶۸
- ۱۴- گوئی گۆز گلین: دکتر حمید نطقی ۶۹
- ۱۵- ابوالقاسم فیوضات: صمد سرداری نیا ۷۱

شعریمیزده قافیہ مسئلہ سی (۲)

سس بنزہ رلیگی

معلومونوز اولدیغی کیمی فارسجادا بؤیوک شاعر و سؤزا وستا دلاری فضولی نین دئدیگی وجهیلہ ، تا ایلک گونلردن بری :

معنی چمنینده گول دیکنده سؤز رشته سینہ گوهر چکنده

قافیہ چتینلبک لری ایله قارشی - قارشیا قالمیشلار .

گئچن بحثیمیزده بو چتینلیک لره اشاره ائتدیک . ایندی بو مشکلاتین عمومیتله تورکجه و بخصوص آذربایجان تورکجه سینده نه کیمی مسئله لر تورہ تدیگی موضوعونی گؤزدن گئچیره جگیز .

گینه بیلدیگینیز اوزره قافیہ و عروض قاعده لاری نین سرتلیگی نی (خشن لیگی نی) بیر آز تعدیل ایچون بول - بول " یجوز للشاعر مالا یجوز لغیره " رخصتیندن استفاده ائدیلمیشدیر ، ائله کی صونوندا " در تنگنای قافیہ خورشید خرشود " حقیقتی میدانا چیخاریلیمیشدیر .

قافیہ قانون و قاعدالاری نین سرتلیگی فارسجادا آن بؤیوک شاعر لرین بئله باشینا ایش آچمیش . داها اول صایدیغیمیز مثاللاردا انوری - لرین ، دقیقی لرین ، منوچهری لرین ، سنائی لرین ... داخی خطالار دان

اوزاق قالا بيلمهدىك لرینی تثبیت ائتدیک . قافیہ قانونلاری "شکیلچى لر یاپیشدیقلاری کؤک لرله بیر تک سؤز تشکیلا ئیریرلر" رختی ایلہ چوخ یوموشاییرلار . آنجاق کلمہلر غیر مرکب و جامد حالدا قالدیقلار یندا قافیہ قانونلاری نین نہ قدر خشن اولدوغونی و فارسجا شعرى او- چون جور به جور مسئله توره تدیگینی آچیخجا گؤروروک ، اؤزدیلمیزه گئچمه دن قابق سعدی نین چوخ گؤزه ل بیر غزلیندن بیر نئجه مصراع شاهد گتیره ک . بو غزل احساس و معناجا زنگین اولدوغی حالده قافیہ نظریندن قابل بحث دیر :

دیدار تو حل مشکلات است
صبر از تو خلاف ممکنات است
دیباچهء صورت بدیعت
عنوان کمال حسن ذات است
.....

ترسم تو به سحر غمزه یکروز
دعوی بکنی که معجزات است
زهر از قبل تو نوشداروست
فحش از دهن تو طبیات است
.....

گوردوگونوز کیمی مشکل / ممکن / معجز / طیب قافیهلری جمع شکیلچىسى (آت) و (است) ردیفی نین تکراری سببی ایلہ چوخ گؤزه ل یاراشیب و بیر چوخ متکلف شاعرلرینهنر گؤسته رمک ایچون دوزدوک لری ایکی قافیهلی (ذوقافیتین) ، مثلا :

ساقی از آن بادهء منصور دم در رگ و در ریشهء من صور دم
کیمی منظوم سؤزلردن ، حقیقی شعر روحونا داها یاخیندیر . عصرلریو- یی ، تورک و بخصوص آذربایجان شعرى ایچون مسئله داها چوخ چتین- اولدی . دیوان یا خود کلاسیک شیوه ده یازان شاعرلرینکی نین بنزهری ایدی . زیرا بونلار فارسجا و عربجه کلمهلری بول - بول ایشله دیردیلر بو کلمهلر قافیہ اولدوقلاریندا ، عینا " فارس منظومه لرین وضعیتینی گؤسته ریرلر . پارانتز ایچینده دئمه کیمیز' لازیمدیرکی چوخ مقدار دا فارسجا و عربجه کلمه نین استخدایمی ، اؤز دیلیمیزین، بو کلمهلرین

افاده ائتدیک لری سؤزلره مالک اولما ماسیندان، یعنی یوخسوللوقدان دگیلدی . " اظهار فضل " ، مودا تبعیت و تقلید ، شاعرلرین شخصی سجه لری نین یانیندا عروض انطباق مجبوریتی، تورکی کلمه لردن چوخ فارس و عرب کلمه لرین ، عبارتله گیرمه گینه یول آچیردی . بو بابدا باشقا بیر زمان بحث ائتمه ک لازیمدیر .

بونا مقابل ، اوزانلار ، اویونلار ، باخشی لر ، شامانلار (باخ : بانارلی ، رسمی تورک ادبیات تاریخی ، صحیفه ۴۲) و داهاصونرالاری عاشیقلار ، یعنی بیر کلمه ده خلق شاعرلری طبیعی اولاراق خلق دیلینی ترجیح ائدیردیلر و بونا گؤره ده تا ایلک گوندن ، مستقیما " دیلی - میزین آسانلیقلا ، عرب و فارس قافیله قاعده لرینه انطباق ائلییه بیلمه - یه جگینی آنلادیلار . اساسدا ، شکلدن چوخ محتوا یا ، ظاهر دن چوخ باطنه ، قاعدالاردان چوخ دو یغولارینا تابع اولان سازشاعری و عاشیق ، "المجم " یین عیب صاییب و فاضلانه آدلار و اصطلاحلارلا (اقوا ، اکفا ، سناد ، ایطا ، زیادات وسایره) آدلاندیردیغی و صونوندا بونلاردان بیر پاراسینی قاعدالارا استثنای کیمی قبول ائله مه سینه باخمایاراق او (خلق شاعری) اغوز کسکین ذکاسی ایله دوزگون تشخیص و ثریب و دیلیمیزه کاملاً مناسب اولان قافیله شکیل لرینی قبول ائدیپ و عصر لر بویوجا دا ایشله تدی . اولاً بونلارین سایه سینده و ثانیاً " عصریمیزده قافیله نین مطلقیت و استبدادینا ، بیر چوخ شاعر و نظریه چیلر طرفیندن ، صون و ثریلمه سی اوزوندن اصولاً آذربایجان شاعرلری ایچون کلاسیک قافیله تکنیک لری گون مسئله سی دگیلدیر .

بو ، قافیله نین موقوف اولدوغی دئمک دگیلدیر ، قافیله لی شعر معین سببلره گؤره چوخ سئویلیر و سئویله جکدیر . لکن او غلیظ و شدتلی قاعدالار آرتیق حکم سیز قالمالیدیر و عصر لردن بری خلق شاعر لریمیز - یین آختاریب تا پدیقلاری اصول و قاعدالار بیزیم شعریمیزین حقیقی قافیله قانولاری کیمی تانینمالیدیر .

شعریمیزین قافیله قانولاری نه لردیر ؟

خلق شعریمیز ، مکمل و زنگین قافیله لری ، آچیق و باغلی قافیله لری ، آسونانس و آلیته راسیون آدلانان سس بنزه رلیک و تکرار لاریندان

چيخان آهنگ لرى ، باش و اورتا و صونداكى قافيه لرى ، جناسلى قافيه لرى راخات - راخات ايشله دير . بو خصوصيت ، ايگيرمينجى عصرين - مختلف ادبى جريانلارى نين ايزينده دير . دوغرودان دا آذربايجان شعري نين قافيه خصوصيت لرى ده بونلاردان عبارت دير . ديليميزين خصوصيت لریندن دوغان و عصرلرجه خلق شاعرلرى نين و زنگين فولکلور و موزون تعيين ائديجى قاعدا لارینی تشکيل ائدن بو ائولدان هامى شاعر لریميز فايدالانما ليديرلار .

بو قاعدا لارى بير آز ايضاح ائيله يهک : تورک ديللرى نين بنیه باخيمیندان هند - اوروپائی ديللرله مقایسه قبول ائتمه يه جگیندن بو ديللرين خصوصيت لریندن چيخان قافيه قاعدا لارى دا اؤز يئرینده مخصوص دور .

فارس و عرب اولچولريله ، قافيه قاعدا لاریمیزی اولچنلر تورک ديل لرى نين بنیه و باشقالیق لارینی گؤرمه ين لرو بو نکته دن غافل اولان لاردير .

ديليميزين شعرينده تا ابتدادان قافيه ايله ، وزن - آهنگ آراسیندا آيريلماز بير باغ اولدوغونى گؤروروک .

بو حال ايکى عنصرون کؤمه گى ايله تامين ائدیلیر :

۱ - تکرار ۲ - سس بنزه رليک لریندن

تکرارین ، بيزيم عادت ائتدیگیميز معيارلاردا ، آدینا گاه ردیف ،

دئیلیر و گاه آلیته راسيون .

ردیف ، اسکیدن برى چوخ سئویلیردی :

قالخدی دلی کؤنول سوردی یئریدی

گل اولدی گئده لیم بيزيم ائلره

گوزوم ياشلاری یئر اوزونى بورودی

سئل اولدی گئده لیم بيزيم ائلره ...

داها قدیم زمانلارا دا گئتسن ، تورفان قازمالاریندا ، اویغور خطی ايله تاپیلان شعرلرده ، کى الله سئوگى سی مضمونى ايله يازيلمیشدیرو شاید مانى دیتینه عاید اولسون ، عینا بومصراعلارلا قارشىلاشا جاغیق :

تانغ تنگری کلدی

تانغ تنگری اوزی کلدی

تانغ تنگری گلدی
 تانغ تنگری اؤزی گلدی
 طورونقلار قاموق بیگلر قارداشلار
 تانغ تنگریک اؤگه لیم
 کؤ روگمه کون تنگری
 سیز بیزی کوزه دینگ
 کورونوگمه آی تنگری
 سیزی بیزی قورتقارینگ
 بیذق تانغ تنگری بیپارلیق
 یاروقلوق یاشوقلوق
 تانغ تنگری
 تانغ تنگری
 تانغ تنگری
 بیذیق بیپارلیق
 یاروقلوق یاشوقلوق
 قانغ تنگری

قانغ تنگری . (۱)

آلیته راسیون آدلانان تکرار عنصری ده معین سس یا خود سؤز تکرارینا
 دایانیر، بو عنصر اوروپا ادبیاتیندا دا قدیم دن تانیلمیشدیر، زیرا
 اوروپادا دا - دئدیگیمیز کیمی - ۱۲ - نجی عصره دک قافیهدن خبر
 یوخدی و اونون بیئرینه بو و بونا بنزهر عنصرلردن فایدالانیردیلار،
 بیرآز ایضاح ائدهک : عینی سسین (اکثرا " بیر صامتین) بیربیرینه
 یاخین سؤزلرین باشیندا گتیریلمه سینه آلیته راسیون دئیهرلر:

(۱) دان تانری (الله) گلدی / دان تانری اؤزی گلدی / دان تانری گلدی
 دان تانری اؤزی گلدی // قالخین بو تون بیگلر قارداشلار / دان تانرینی
 تجلیل ائدهک // گؤرن گونش تانری / سیزبیزی قورویون / گؤرسه نن آی -
 تانری / سیزبیزی خلاص ائدین //
 دان تانری / خوش ایی و عطر /
 ایشیقلی و ایشیلیتلی /
 دان تانری / دان تانری .

" ديل دلبره دلبر ديله دلدارا توخوندى ... "

مصوت لردن ده عيني استفاده نى ائتمك اولور .

تكرار ، جور به جور نوعلريله گوزهل سوزدن ياراتما عنصرلريندن دير ، بونون اوروپا ادبياتيندا اقسامينا قيسا بير اشاره ائديريك بونلارين هاميسى نين شعريميزده يئرى وار :

الف **EPIZEUXIS** : بيركلمه يا عبارتى عينا "تكرار ائتمكدير .

ب - **ANAPHORA** : بير كلمه يا عبارتى بيرشعرده بير چوخ

مصراعلارين باشينا عينا " گتيرمكدير . دده قورقود دان بيرمثال :

(قاراداغيم يوكسهگى اوغول ،

قارا سويوم طاشغيني اوغول ...)

ج - **SYMPLOCE** : چوخ بندن تشكل ائتميش بير شعريـن

باشيندا و صونوندا بير كلمه و يا عبارتتير تكرارلانما سويدير .

د - **EPISTROPHE** : بير كلمه يا عبارتتير جمله نين صونوندا

تكرار ائديلمه سويدير .

" قوشلار گلدى ، باهار گلدى اما يار گلمه دى ... "

ه - **EPANADOS** : بير كلمه يا عبارتتير ، جمله باشيندا

و اورتاسيندا يا خود اورتاسيندا و صونوندا عينا "تكراريدير .

" ياز گلدى ، ياز گئتدى اما اياز هله خسته ليكدن آياغا قالخما -

ميشدى . "

و - **EPANALEPSIS** : بير كلمه يا عبارتتير باشدا و صوندا

تكرارى دير .

ز - **POLYPTOTON** : بير كلمه نين مختلف گرامر فورما -

لاريندا آرخا - آرخا يا گلمه سى دير .

" قان قارداشيم قانايان يارانا جانيم قربان ... "

ح - **ANADIPLOSIS** : بير جمله يا مصراعين صون كلمه يا

عبارتتى نين اوندان صونراكى جمله يا مصراعدا تكرارلانماسى دير :

" اوغلوم ائشيت ، ائشيت و اوگرهن . "

ط - **ONAMATOPOEDIA** : طبيعت و سايره سسلرى نين تكرارى -

دير . بونون ديليميزده گوركملى بير يئرى وار :

" شيريل - شيريل آخان چشمه ... "

خلاصه ، ردیف و تکرار لاما نین مختلف نوعلاریندان خلق شاعرلریمیز چوخ فایدالانمیشلار . اسکیدن قافیہ نین باشدا گلمه سینی دوشونورسک (دده قورقود دا چوخ مثاللری وار) مختلف شکیللرده کی تکرارین شعریمیز ده کی یئرینی داها یاخشی قیمتلندیره ریک . ایندی قافیہ عنصر و نون داها آجیق و کلاسیک معیارلارا انطباق ائدن نوعونا نظر ائلییهک :

۲ - سن بنزه رلیک لریندن فایدالانماق

رسمی ادبیات منقذلری ، خلق شاعرلری نین ، قافیہ تکنیکی نین دار حلقه سینی سیندیریب و اؤزلرینه خاص بیر یول سئجیدیکلرینی صون زمانلارا دک قینا دیلار ، اونلاری سوادسیزلیق ، غفلت و دقت سیزلیک له اتهام ائتدیلهر . بو نقدلرین یاخشینا بیسدن آیرما معیاری کلاسیک قافیہ قاعدالاری ایدی . حقیقتده ده کلاسیک شعرده بؤیوک داهی لر ، عصرلر بویی بو معیارلارلا چالیشدیلهر . بؤیوک دهالاری اوزوندن حتی موفق ده اولدولار و قافیہ نین وئردیگی بوتون امکاملاری ایشله تدیلر . صونرا یاواش - یاواش ، یئرینده صایماق (درجا وورماق) و سؤزلری ساققیز کیمی چئینه مک ، یارادیجیلیق و تازه لیگین یئرینه گئچیدی بللی قافیهلرین نه وئره بیله جگینی هرکس آرتیق قاباقچا دان ازبیر اولموشدی . اینگلیس شاعری (پوب) ون دئدیگی کیمی :

" هارادا غرب دن اسن سویوق یئل (BREESE) گورسه نیر .

ایکینجی مصراعدا یئلین ، آغاجلارین (TREES) بوداقلارینا بیر

شئیلر پیچیلدا دیغینی گوره جکسنیز .

اگر بوللور ارخ شیریلتی ایله آغیر - آغیر حرکت ائدیرسه

(CREEP) ،

اوخوجی بوئون دالیسیجا یوخی (SLEEP) کلمه سی ایله قارشیلان

شا جاغیندان قورخسون "

آذربایجان دا گورکملی شاعر رسول رضا دا بئله یازیر :

آلان و سالان

دان و آمان .

یورولمادین می ؟

جوت اولور قولاقلاری انسانین ؟

ئە اولسون ؟
ائىلە بونا گۆرە گرەك
بوتون سطرلرى
ديوارا خالچا ميخلايان كىمى
قافىەلەيك ؟
هم دە يان - يانا
جوت - جوت .

.....

شاعره يازىغىن گلمىرسە ،
اوخوجويا يازىغىن گلسىن .
قوى قولاقلىرى بىر آز ...
گۈزلەپىرسن ، دگىل ؛
دىنجهلسىن !
يوخ " ساكت اولسون "
بئله !
قافىەسىز .

.....

بو سۆزلىرىم
ائىلە بىلمە
هرجور قافىەيە دايردىر .
يوخ .
قافىەيە نە گلىب ،
آختاران اولسون گرەك .
قافىەيە نە اولوب ،
چئىنە يىب گۆوشە مەسك .
اونى يامان گونە قويان
قلمى كوت شاعردىر .
سۆزوم بئىلەلرېنە دايردىر .

هانرى مېتھران (نانسى اونى وئرسىتھسى نىن ادبىيات و انسانى
علمىر پروفىسورى) قافىەنى خلاصە اولاراق زمانىمىزدا سىن بنزەرلىگىنە

ئەۋلاد گۈزۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com | ۵

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

(هوموفونی یه) اساسلان دیریر . حالبوکی ، کلاسیک قافییه تکنیکی سس بنزه رلیگیندن داها چوخ سس عینیتی نه دایانیر ، مذکر و مؤنث دئییی - لن قافییه لرین نوبت له شمه سینی طلب ائدیر و اوسته لیک ، بوشر طلرین یانیندا بیرده یازیدا - املادا - عینیت ایستیر (کی بونادا هومو -

غرافی آد وئریرلر) . هانری میتهران سؤزه بئله باشلاییر :
عنعنوی شعرلر قافییه لی دیر . قافییه لرده معین مودل لر اوزره گتیریلیر بورادا قافییه لردن سس لرده عینی اولمالاری ایسته نیلیر . زمانیمیزدا بو شرطلر شدت و حدت ایله اجرا اولونمور .

شمال آذربایجان یازیچیلاری اتفاقی نین آیلیق ادبی - بدیعی ژورنالی " آذربایجان " نین ۱۹۷۸ - نجی ایل ۱۲ - نجی صایی سیندا یوخاریدا نقل ائتدیگیمیز رسول رضانین شعری بیرجندی تنقیدیا زیسی ضمنینده چاپ اولموشدی . بو یازی دا آقاموسی آخوندوف اطرافلیجه آذربایجان سووئت شعرینده قافییه " مسئله سینی تحلیل ائدیر .

بورایا بو قیمتلی تدقیقین بیر خلاصه سینی کئچیرمه گی فایدالی گؤردوک :
مؤلف املا یا میتنی و یا خود اساسلی (هوموغرافیک) قافییه نین یاراتدیغی محدودیت لری شرح و ئردیکدن صونرا فونه تیک اساسلی قافییه نین رغبت تا پماسینی طبیعی گؤرور . قافییه نین بوتون گؤزه للیگی - اونون یئنی لیگینده و گؤزله نیلمه زلیگینده دیر . بو باخیمدان رسول رضا نین تصویر ائتدیگی بیر احوالات چوخ مراقلی دیر . او ، شاعر میکائیل مشفق حقینده یازیر :

ماصامین قاباغینا گلدی ،

الینی اوزاتدی :

- میکائیل مشفق ،

صونرا علاوه ائتدی :

قوچاقسان قافییه تاپسان !

دئدیم : آغیر اولدی بو یوک !

- آفرین ، آفرین - دئییه

اوغوندی گئتدی

بو غریبه ، گؤزله نیلمه ز قافییه یه .

منقذ فونه تیک قافییه نی ایکی قسمه بؤلور :

۱ - مطلق فونەتيك قافيه ،

۲ - نسبي فونەتيك قافيه .

قافيه لنديريلن سۆزلرين مختلف شكلده يازيلماسينا باخما يراق ،
بىر جور سس وئره ن قافيه لرى بىز فونەتيك قافيه آدلانديريريق . بوقا -
فيه لر دىلیميزده مختلف فونەتيك حادثه لر ، ايلك نوبه ده اويوشما
(آسى مى لاسيون) فونەتيك حادثه سى نتيجه سينده يارائير . مثلاً "رسول
رضانين " باخىرلار " ، " پاخىللار " (بخيل لر) قافيه سينده بونى آيد
گوروروك (" باخىرلار " ين محاوره دىلينده " باخىللار " تلفظ ائدىلمه -
سى اعتبارى ايله) . بو قىلدىن محاوره يه داياتان قافيه نمونه لرى
چوخدور ، مثلاً " ايسته ييرلر / پيسله ييرلر (محاوره ده : ايسسه ييرلر /
پيسسه ييرلر) و يئرلندن / نغمه لرلندن (محاوره ده : يئرلنن / نغمه
لرلنن) .

منقد بئله قىد ائدير : " البته ، قافيه سئچهركن دىلیميزين قا -
نونلارينا احتياطلا ياناشاق گرەكدير . شاعر شفاهى ادبى دىل ويا -
خود عموم خلق دائيشيق دىلى نورماسى (نورمى = هنجارى) اولان فونە -
تيك فاكتلارلا دىيالەقت (لهجه) حادثه لرلنى فرقلنديرمه گى با جارما -
لىدير . عكس حالدا قافيه دوزە لتمكدن عموم خلق دائيشيق دىلى و
بىرينجى نوبه ده ادبى دىل باخيمىندا ن موفقيت قازانماق چتىندير .
مثلاً " اوزونو / اوزوگو (اوزويو) قافيه سى بعضى لهجه لرده اوزويو /
اوزويو اولماسى اعتبارى ايله دوز دگيل ،
دئدى بو فكرله اوزمه اوزونو ،
قىرمىزى ساپ باغلا سن بارما غيما ،
من اونى صايارام نشان اوزوگو ...
مصراعلارلندا اولدوغى كيمى) .

اما نسبي فونەتيك قافيه حقىنده ، مؤلف دئير : مطلق فونە -
تيك قافيه دن فرقلى اولراق ، بورادا قافيه لنديريلن سۆزلر ايستهر
يازىلىش ، ايسته رسه ده تلفظ جهتيندن بىر - بىريندن معين درجه ده
فرق له نير . اوزى ده يو فرق له نمه هم صائت لره هم صامت لره ، هم ده
صائت و صامت لره گوره اولاييلەر . "

بو اوچ نوع بئله ايضاح ائدىلير :

۱ - نسبی فونہ تیک قافیہ لرین صامت لره گوره یارانما یوللاری :
الف - قافیہ بیر سسین اولما ماسیله بیر بیریندن فرق له نیسر .
ان چوخ (ر) سسی نین اولما ماسی گورونور .
صمد وورغون :

یئرلی - یئرسیز مثال چکر ،
اؤزی بیر بوش ناغارا (نقاره) ،
هر اجلاسا ، هر مجلسه
بیر باش ووروب صوخولار .
م . آراز :

طبیعت قالدیریر داغ قالخانینی
نه گؤک لر آزا جیق یئردن اوتانیسر ،
(ن) سسی نین ده اولما ماسی ، فکرت صادق :
چای قوووشان - قلعه جیغین قاپیسی
اینانمیرام بئله بیر یئر تاپیلسین

(ز) سسی نین اولما ماسی ، فکرت صادقین ، یوخوسوز / سو قافیہ لی
مصراعلاری واردیر .

ب - نسبی فونہ تیک قافیہ لرین عموما " بیر ، آن چوخی ایکی علامته گوره
فرق له نن صامت لر اساسیندا یارا دیلما سسی اکثر " (م) ، (ن) ، (ل) و (ر)
یورادا اساس دیر .

"مثلا" بختیار وها بزاده ده : جلوهر / ذروه لر ، جابر نوروزدا یئله /
یئرہ ، بئله جه ییک / گیره جه ییک ، داود نصیبده : دگیل / دثییر و
سایره نسبی فونہ تیک قافیہ نین بو تیپینه مثال اولاییلر " .

(ن) ، (ر) صامت لرینه گوره :

رسول رضا :

یوکسه لیش یوللاریندا

نه دیر سؤیله انگهلین ؟

هانسسی اولوم ، هانسسی ایش

ایسته گینه تن گلیسر ؟

- کارلیق و جینگیلتی لی لیک فرق لری :

سلیمان رستمده : قازدیق / آسدیق ، دادمیسان / قاتمیسان قافیہ

لری .

- صونور صامت لره و كارلىق - جىنگىلىتى لى لىك علامتلىرىنە گۆره :
 جابر نوروز دا : ياخىنلاشان / ناغىللاشان ، آخىن اولور/ناغىل
 اولور ، دالغا / آرخا قافىھلرى . . .
 ۲ - صائت لىر (مصوت لىر) اساسىنا گۆره :
 الف - اينجه لىرلە ، قالىن صائت لىر .
 آستا / اوستە ، مزارى / اوزەرى كىمى .
 ب - دوداقلانان (يووارلاق) و دوداقلانمايان (دوز) صائتلار اساسىنا
 ايزىمى / اوزومو ، غروب / قىرىب كىمى .
 ج - صائت لىرىن قاپالى و آچىق اولماسى :
 دايانا جاغىم / دايانا جاغام ، قلعه جىق / قالاچاق كىمى .
 ۳ - هم صائت و هم صامت لره گۆره فرق لەنن قافىھلەر .
 گۆرونوروك / دىرىلىرىك ، بىلمەدى / وئرمەدى ، بلکہ منى /
 كوركە منى (هئچ يئر اوزى گۆزلەمىردى بلکہ منى -
 من دوغولدوم . . . بورودولر كوركە منى) ، آغلاما زمى / آغرىما زمى ،
 - بونلارىن يانىندا شىكلجە بىر و يا اوخشار ، غراماتىك معنى اعتبار
 يله مختلف سۆزلەرلە افادە اولونموش قافىھلەردە واردىر :

رسول رضا :

يامانلىق گۆردوم ،

اوره گىم آغرىدى ،

حقسىزلىق گۆردوم ،

يوكى داغلاردان آغىردى .

و فكرت قوجانىن آغىردىر / آغرىدىر قافىھسى .

- نهايت صائت سىلرىن دوشمەسى ايله يارانان قافىھلەر :

قطارى دى مى / قورتاردى مى ، بايرام / آيىران مثاللارى كىمى .

صونوندا منقەد دئىير :

" نسبى فونەتىك قافىھلەر شىرىمىزدە نسبتا " يئنى حادثەدىر .

بونونلا برابر قافىھىن بونوعنون بىزدە ائىل ادبىياتى عنعنەسى واردىر

بىياتىلاردا و ماھنى لاردا عاشىقلارىن شىرىندە بو قىپلدىن قافىھ

لره چوخ راستلانير :

خالىندا / يانىندا ، آلماقارا / قال مقالا ، بوزقالا / دوزقالا /

آزقالا ، ايشلە / گوموشلە ، بويا / اول ، سۆز / دوز ، ساللاما /

ئەۋلاد گۆرۈپسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

توللاما ، ياتانا / آتاما ، قيزيل / دوزول ، هوس / ياس / يى يهس ،
يامان / ياتان / جهان ، يوردوم / درديم ...

منقد سۆزلرى نين صونوندا چوخ اهميتلى بير نقطه يه ده اشاره -
اثير ، او ، دئير :

" حاضردا قافيه لنديرمه ساحه سينده شعر يمیزده ايكي ميل مشا -
هده اولونور . بونلاردان بيرينچيسي شعرده امکان اولدوقجا چوخ قافيه
ايشله تمک ، ايکينچيسي ايسه امکان اولدوقجا قافيه ايشله تمک -
ميلي دير ... عيني بير شاعرين ياراديجيلىغيندا بيز هرايكي يوللا
شعر يازيلماسي نين شاهدي اولوروق . بئله گؤرونور كي ، بو وضعيت
شعرين داخلي تئکنيكاسي ، آهنگي ايله علاقه داردير "

دئمهک زمانيميزين شاعري ايجون ، گؤزه ل سؤز ياراتماقدا ،
ديليميز بول - بول امکاملار وئرمکده دير . شاعر ايستهرسه ، مضموني
شيوه سي ، سؤزونون آهنگي نين ايجابينا گوره آن زنگين قافيه لردن ،
حتي آقا موسي آخوندوفون دئديگي کيمي " ايكي قات قافيه " دن بيله
فايدالانير :

" ايكي قات قافيه لنديرمه اصولونون تظاهر فورمالاريندان بير
ده مصراعلاري تشکيل ائدن بؤلگولرده كي آيري - آيري سؤزلرين هم قا -
فيه اولماسي دير ، مثلا " اسلام جعفرلي نين " ياشيدلار " شعرينده ا و خو -
يوروق :

ايكي هم ياش ،

يا واش - يا واش

قالخيب صبحي سلاملادي .

شفق اندي ،

جلوه لندي

گؤزلري نين شيشه سينده .

آنلار آخير

اونلار باخير ،

نه ماوي دير دئيز سويي . "

بو نوع قافيه لنديرمگه ، منقد کتاب دده قورقود دان دانمونه لر
گتيرير . مثلا :

برى گل گيل ، باشيم تاجى ، ائويم تختى

يا خود :

منيم اونوم اونله ، سوزوم دينله .
شاعر ايستهرسه ، يوخاريدا مفضلا" اشاره ائتديگيميز كيمي ، هر
جور قافيهنى ايشله بيلير . قافيه لرى شعرلرى نين مصراعلارى نين حتى
مختلف يئرلرينه داغيدير . مثلا" : عيسى اسماعيلزاده دن :

آغا جلارا ، يوللارا ،

دره لره ، ياما جلارا ،

كيرپيك لره ، اوووجلارا ياغيردى .

و يا خود :

بیر ماصا وار چکيليب اوز قينينا

بیر چمن وار بولانيب يازقانيينا

ياغيش ياغیر ...

ياغيش گندهک ، يازيلمايان شعرلرين يانينا .

*** **

*** **

ديلمیزده ، دونيا اولچوسونده گوزهل شعرلريا زيليب ويا زيماء
قدادير . بيزده معاصر دونيا ادبياتي نين مختلف سبک و شيوه لریننده
ديلمیزين صونسوز سوز ياراتماق امكانلاريندان فايدالانمالي ييق
ديلمیزين بنیه سینه گوره قافیه و وزن مسئله لرینی باشا دوشمهک له
بو ایره لی حرکت و انکشاف داها دا سرعتلی اولاجاقدور و يارا دیجيلار
يமிழين ذوق و استعدادلاری کئچميش ميراثيميزدان الهام آلماق
برابر ، دار قاليبلاردان آزاد اولاراق ، داها شیرين ميوه لر
وثره ج کدير .

صون

باکی دا چیخان ادبیات و اینجه صنعت غزئتی ۷ مارت ۱۹۸۵- نجی ایل نمره ۱۵ (۱۸۸۵) ده وارلیغین یئنی صایی عنوانیندا مجله میزین آلتینجی صاییسی مندرجاتی حقیقنده آقای سیروس طرفیندن تفصیلاتلی معلومات و ثریلمیش صونرا آقای م. ع. نقابی نین یازدیغی مکتوب- پروفیسور عباس زمانوفون تبریزلی دوستوما مکتوب عنوانیله یازدیغی جواب درج ائدیلمیشدیر.

غزئتده آذربایجانین شانلی شاعری بختیار وهابزاده دن و خلق شاعری مروارید دلبازی دن شهریارا خطایا شعرلر درج ائدیلمیشدیر. پروفیسور زمانوف محبتلی و نزاکتلی مکتوبوندا قارشیلیقلی محبت و حسرتدن بحث ائدیر، گنجمیشده شاه رژیمنی نین گتیردیگی قارا گونلری و احمقانه سانسورلار نتیجه سینده قیریلیمیش رابطه و باغلاری خاطرلادیقدان صونرا ایران انقلابی نین گتیردیگی حریتها و اسسیندا اونودولموش صانیلان لکن هئج بیر وقت اونودولمایان قارداشلار آراسینداکی محبت و حسرتی بیان ائده رک بیله دئییر: " من ده بورا- دا هرکیمه دئییرم کی، تبریزدن مکتوب آلمیشام " هانی؟ مننده اوخو" دئییر. مکتوبونوزی بیر چوخ یولداشلارا او جمله دن یازیچیلار اتفا- قیندا اوخودوم هامی بو یوک ماراق و هیجانلا دینله دی. خلق شاعری سلیمان رستم بداهته " بو مصراعلاری سؤیله دی :

جنوبدا آزادلیق گونشی دوغدو
کمانیم آغلاما، سازیم آغلاما
گل تر گوللرینله، چیچهک لرینله
باهاریم آغلاما، یازیم آغلاما

*** **

تبریزی قارداشیم عشقینله بزه
گوتشلی گونلرین گلمه سین گوزه
گتدی ابدیلیک گندهر - گلمه زه
سنین ده، منیم ده یاسیم آغلاما

*** **

چئويريب بايراغا حقيقتىنى
قانىنلا قازاندىن سعادتىنى
سليمان رستم ، محبتىنى
كۈنول دفتريمه يازيم آغلاما

*** **

صونرا اديب آينه گئچن ، ايراندا آذرى توركجه سيله چيخان
يئنى كتاب و مجله لر حقينده فكرينى بئله بيان ائدير: شاه اصول
اداره سى نين دئوريلمه سيندن گئچن قيما مدتده جنوبى آذربايجان
ضيا ليلارى بيرصيرا شعر كتابلارى و ژورناللار نشر ائتميشلر بونلار
گۈستهرير كى ، جنوبى آذربايجان ادبياتى ياخين گله جگده زنگين
انكشاف يولو گئچه جكدير . عزيز قارداشلاريميزين بئله قيزقين فعاليت
گۈستهرمه سى بيزى سئويندويرير ، بويولدا اونلارا اوغورلار ديله بيريك
... عزيز دوستوم بيز سيزين ادبى حياتى نيزى هميشه اورهك چير-
پينتيلارايله ايزله ميشيك اوستاد شهريارين " حيدر بابايا سلام "
پوئماسى بيزيم اوخوجولارين ان چوخ سئودىگى پوئتيك اثرلريندندير .
استادين باكيدا بير نئچه كتابى نشر ائدىلميشدير .
شاعر بولود سهندين وقت سيز وفاتى خبرى بيزى سارسيتدى ، ها
مىز ياسا باتديق گوز ياشى توكدوك ، سهند بيزده ان چوخ اوخونان
شاعرلردندير .

پروفيسور عباس زمانوف مکتوبونو بئله قورتارير :

عزيز قارداشيم ! بيز اينانيريق كى انقلاب ائديب ۲۵۰۰ ياشلى منحوس
شاه اصول اداره سىنى دئويره ن ايران خلقلى آمريكا امپرياليزمى نين
حاضرده ايراندا توره تديگى فتنه - فسادلارا صون قويا جاق وايراندا
وضعيت ثابت لشه جكدير . بو وقت هئچ شبهه سيز كى ، قونشو ايرانلا
سوويت اولكه سى نين دوستلوق علاقه لرى داها دا محكم لنه جكدير . بوزمان
اولكه لريميز آراسيندا گئديش - گليش آسانلاشا جاق و بير - بيريميزله
شخصا گوروشوب تانيش اولاجاغيق . حرمتله عباس زمانوف .

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۳)

یازان : دکتر جواد هینت

۲۰۰۰- رثالیست معارفیورور ادبیات - بو ادبی جریانین گؤرکملی نما -
ینده لری بونلاردیر :

سلطان مجید غنیزاده (۱۸۶۶-۱۹۳۷) - آذربایجانین گؤرکملی
معلم یازیچی و رثالیست شاعر لریندن اولوب ، ۱۸۶۶ دا شعر و ادب
مرکزی اولان شامخی دا آنادان اولموشدور . غنیزاده آقا مسیح شیر-
وانین نسلیندن اولوب ، آتاسی حاجی مرتضی علی ده شاعر اولموشدور .
شامخیدا سید عظیم شیروانینین ((اصول جدید)) مکتبینه اوخوموش
و تورکجه ، روسجانی اوگرنه رهک ادبیاتا درین ماریق تاپمیشدیر .
غنیزاده ۱۸۸۳ ده تفلیس ده معلم لر انستیتوتونا گیرمیش و ۱۸۸۷ ده
بو مکتبی بیتیردیکدن صورباکی یا گلیر و ایلک دفعه اولاراق
(روس تاتار) مکتبیینین بناسینی قویور .

غنیزاده مکتبلر ایچون درسلیکلر ، لغت لر و پروگراملار حاضر
لاماقلا ، شعر و نثرده بدیعی اثرلر یازماقلا ، نمایشنامه و اجتماعی
مقاله لر یازماق و قیمتلی ترجمه لر یازماقلا آذربایجان خلقینه بؤ-
یوک خدمت ائتمیشدیر . علی اسکندر جعفرزاده ایله برابر حاضرلادیغی
(کلید ادبیات) (۱۹۵۱) آدلی ادبیات منتخباتی . (لغت روس و
مسلمان) (۱۹۵۲) و (اصطلاح آذربایجان) (۱۹۵۴) کیمی اثر-
لری مکتبلرین احتیاجی و خلقین معارفینی یوکستمک ایچون یاز-
میشدیر . س . غنیزاده ادبیاتا دؤورون طلبی و تعلیم و تربیه با-
خیمیندان یانا شیر و ۱۸۹۱ ده ایلک ادبی اثری ((غنچه خانم)) پی
یسینی یازیر .

۱۸۹۴ ده دووژنکونون ((قاناقان)) و لئو تولستویون ((او-
لینجی شرایچی)) اثرلرینی ترجمه ادیب تماشا یا قویدورور . همین
ایلده ((تولکو و چاق چاق بیگ)) منظوم حکایه سینی یازیر . اونون
کاراکتریستیک بدیعی اثری ((معلم لر افتخاری)) حکایه سینی و
(گلینلر حمایلی) (۱۹۵۵) رومانیدیر . بو اثرلرده مولف اؤز
فرهنگی فکرلرینی بیر فیلسوف و پداگوگ یازیچی کیمی عکس ائتدیریر
ادیبین اوریژینال اثرلریندن ((قربان بایرامی)) و ((آله خوفی))

اوزامان كىتابچالار شىكلىنىدە چاپ اولونموشدور. ۱۹۵۵ انقلابىنىن تا -
ئىرىلە غنى زادە مطبوعات عالمىنە داخلى اولور و يالنىز معارف
مدنىت مسئلەلىرى دىگىل، دنيا حادثەلىرىلەدە مشغول اولور و حىيات،
ارشاد، دبستان، رهبر و ساىر مطبوعاتدا شىدا، صوفى شىدا و س.غنى-
زادە امضالارىلە يازىلار يازىر و اجتماعى يازىچى كىمى تانىنىر
(پوبلىسىست) .

غنى زادە ۱۹۱۷-۱۹ اىللىرىنىدە مللىت چى حادثەلەرە اشتراك ائد-
ىر و مللىت چى اتحاد پارتىسىنە عضو اولور لىكن سوسىالىست رژىمى
حاكم اولدوقدان صونرا سوسىالىزم جىهەسىنە كئچەرەك بئويوك بىر-
معارف خادىمى كىمى معارفىن تروىچ و يوكسەلمەسىنە و گنجلىگىن
تعللىم و تربىهسىنە ياخىندان كؤمك ائدىر و بالاخرە ۱۹۳۷ دە وفات
ائدىر. غنى زادە آذرباىجان ادبىياتى تارىخىنىدە اىلك رومانچىلاردىن
اولوب، آخوندوفون عنعنەلىرىنى دوام ائتدىرمىشىدىر. او حكايە ياز
ماغى غزلخوانىلىقدان واجب بىلىر معاصرلى اولان شاعرلەرە خاطرلادىر
كى، خاقانى و حافظ يولىلە گئتمەيىپ، ينى ادبى نوعلىرىلە خصوص-
سىلە حكايە نوعىلە يازسىنلار. اثرلىرىنىدە رئالىست و دموكراتىك
اساسلارى رعائىت ائتمىش و معاصر حىياتى دوغروىدوزگون عكس ائتدىر
مىشىدىر. اونون فكرىنە گؤره او اثرلر ياشاماغا قادىر دىركى،
حىياتى بزەك دوزەك سىز، تحرىف اولونمادان عكس ائتدىر، مؤلفى دە
پارلاق استعداد، درىن بىلىك و روان صنعتكارلىق طبعىنە مالكدىر.
(اولىمىنجى شرابچى)) اثرىن توركجە مقدمەسىنىدە بئله -
يازىر:

((تئاتر عرصەگاہ آىنە بند بىر اطاق مثالىندا دىركى، عبرت
گؤزىلە باخدىقدا هر كس اؤز شىماىل اخلاقىنىن عىوب و قصورون گؤره ر
و گؤرجك اصلاحىنا سعى و كوشش ائدىبەن اخلاق حسنە حاصل ائدە بىلر)
دئمەلى خلقىن گؤزونو آچماق، عىبلىرىنى گؤستمك، گئرىلىك و
جہالت بولودلارىنا قارشى معارف شعلەسىنى قوروماقدا س. غنى زادە
كهنە غزل ادبىياتىنىن دىگىل، يئنى ادبىياتىن حكايە و رومان و صحنە
اثرلىرىنىن رولونا بئويوك اوستونلوك وئىردى.

س. غنى زادەنىن ان مشهور اثرى ((مکتوبات شىدا بىگ شىر -
وانى)) عمومى باشلىغى آلتىندا يازدىغى ((معلملر افتخارى))

حکایه‌سی و ((گلینلر حمایلی)) رومانیدیر. آذربایجان ادبیات‌سی تاریخینده ایلك دیالوگ^(۱) صاییلان بو اثرین بیرینجی حصه‌سینسی (معلملر افتخاری) بیر نوع دیداکتیک^(۲) ملاحظات دا آدلاندیر ماق اولار. (گلینلر حمایلی) ایسه کامل رثالیست رومانیدیر. بو اثرلری مشترک قهرمانلاری شیدابیگ صورتی بیرلشدیریر. بو اثر آخوندوفون ((کمال‌الدوله مکتوبلاری)) نی و مراغه‌لی زین‌العابدینین (سیاحت نامه ابراهیم‌بیگ) ینی خاطرلادیر. دیالوگون هر ایکی قسمتی مکتوب-بلار شکلینده یازیلمیشدیر. گلینلر حمایلی عینی زاماندا شییدا-بیگین بیر نوع سیاحتنامه سیدیر.

معلملر حکایه‌سینده مولف اؤز خلقینین و مدنی ترقی‌سی نین مفتونو اولان قاباقجیل آیدینلارین (روشنفکر) حیاتیندان و مبارزه سیندن بحث ائدیر. اؤزونو ملت خادمی آدلاندیران شیدابیگ بئله آیدینلاری تمثیل ائدهن، او زامانکی آذربایجان ادبیاتیندا یعنی اولان تیپیک معلم و یا خشی تربیه‌چی صورتیدیر. شیدابیگ حقیقتده س. غنی زاده‌نین اؤزودور لکن ادیب‌بئله بیر مانورو افاده طرزی سئچمیشد-یرکی صانکی شیدابیگ اونون دوستودور و همین مکتوباتی چاپ ائتدیر-مه‌گی غنی زاده‌یه وصیت ائتمیشدیر. معلملر افتخاریندا اوخوجو... خلقین و وطنین صونسوز بیر محبتله سئوهن، حیاتی نی مکتبه و معارفه حصرائدهن، بونونلا یاناشی احتیاج ایچرسینده قیورانان فداکار بیر معلم صورتیله قارشیلاییر. شیدابیگین مبارزه، حرکت و داورانیشلا ریندا، موجود حیات و گله‌جگه دایر آرزولاریندا فخرالدینین، فرهادین و اسکندرین سجه‌وی علامتلی گؤرونور. شیدابیگ شاماخیدان باکویا گلیب معلم‌لیک ائدیر، آناسیندان آلدیغی مکتوبدا، قازداشی قیزی‌دل افروزایله باجیسی اوغلو آقا بهرامین تویونا دعوت اولونور. بو مکتوب وطن و ملت عاشقی شیدابیگی سارسیدیر و درین دوشونجه‌لره غرق ائدیر. زیرا وقتیله دل‌افروزا وعدا ائتدیگی حمایلی آماق اقتدارینا مالک‌دگیل. بعضا دولاشیق خیال لارا غرق اولان شیدابیگ چوق زامان دا، فلسفی دوشونجه‌لره دالیر و موجود جمعیت، برابر سیزلیک آیدینلارین حالی و سایره حقینده معارفی فکرلر یورودور. اونی‌بیر آیدین معلم کیمی دوشوندوره‌ن، هرشیدن اول، مادی زنگینلیکله معنوی ثروت آراسینداکی فرق و تضاد مسئله سیدیر، بونلاردان هانسی وشتون

۱- ایکی آدالین قارداش قارشیلایان دانیشماسی.

ھانسی داھا نجیب ایشیدیر؟ سئوالینا شیدابیگ بئله جواب وئیریر :
معرفت وارلی سی مال یوخلوغوندا ھم غنی دیر مال غنی سی معرفت
یوخلوغوندا یوخلودور .

شیدابیگ بو عقیدە دە دیرکی ھر شی اوشاقلارین تربیہ سیلہ علاقہ
داردیر . بئویوک تاریخی شخصیتلر دە تربیہ سایہ سیندە یئتیشمیشلر ،
اودورکی خلقین جھالتیندن شکایت ائتمگہ معلمین حق یوخلودور ، با-
لەکس ، ((ھنرلی استاد خام دمیردن صبرلہ مصری قلینج یاپابیلەر-
سہ ، یاخشی معلم کج طبع ملتدن خوش اخلاق جمعیت حاضرلایا بیلەر))
بئله لیکلہ او جمعیتدە معلمین رولونا ، تربیہ و تحصیلہ بئویوک
قیمت وئیریر . شیدابیگہ گۆرہ بوتون باشقا ملتلر دە اولان استعداد ،
قابلیت ، شجاعت و سخاوت و سایر فضیلتلر بیزیم خلقدە دە واردیر .
بونلاری آشکار ائدیپ جلالاماق ، انکشاف ائتدیرمک اوچون مکتب و
معارف گرہ کدیر ، وطن سئوھن معلم لازیمدیر . ((بیزلر ایچون اگر بیز
چراغ یانا جاق مکتب او جاغی نین شعلہ سیندن یانسا گرہ کدیر . جھالت
ملکونہ اگر بیز مہتاب دوغا جاق ایسہ ، گنہ مکتب دیواریندان طلوع
ائدہ جکدیر اگر سلطانلیق ایستہ رسن ، در مکتبە خادم اول !))
((معلم لر افتخاری)) اثری نین مؤلفی بیز یازیچی اولماقدان
چوخ ، وطن سئوھن معلم دیر . او معلم لیگی بوتون پیشہ لردن عالی ،
بوتون صنعت لردن اوستون توتور ، اؤزودہ معلم اولدوغو ایلہ فخر
ائدیر . ادیب قہرمانین دلیلہ بیلدیریرکی معلم مادی جھتدن وارلا-
نماق و دنیا عشقینہ دوشمہ ملیدیر اوندان اوتروکی : ((معلیمین
اٹوی مکتب خانا دیر ، معلیمین نوکری مکتب ملازیمیدیر ، معلیمین
توابع و اتباری چوجوق شاگردلردیر و معلیمین استراحتی دفترلر
تصحیحی دیر ، معلیمین مال و متاعی درس و تعلیمدیر و اجرتی اؤز
ملتی نین محبت و ارادتیدیر .))

دل افروزا مدال آلابیلمہ دیگینہ اول لر خجالت چکن شیدابیگ
بالاخرہ بو نتیجہ یہ گلیرکی : ((معلیمین آغ و قیزیلی بیاض اوستو-
ندہ قلم قاراسیدیر ، معلیمین ان یاخشی ہدیہ سی قیزیل حمایل دگیل ،
کتا بدیر . قوی دل افروزون حمایلی معرفت مرواریدیندن دوزولموش
یازی سطرلری اولسون .)) گلینلر حمایلی شیدابیگین دل افروزا ہدیہ
اولراق یازدیغی کتا بدیر .

گلینلر حمایلی رومانینین موضوعو شیدابیگین باکیدان اورتا
 آسیایا سیاحتی دیر. بو سیاحتده پاوئل پطروویچ و خانمی صوفیا و
 استاپوغوسرلا تانیش اولور. شیدابیگین نجیب رفتاری؛ برین بیلگی و
 شیرین صحبتلری و گؤرکملی ظاهری روس گؤزلی صوفیانی اؤزونه مفتون
 ائدیر لکن او، باشقاسینین ناموسونا، حیثیتینه توخونماق خصوصیه
 دوستلاشدیغی پاوئل پطروویچه خیانت ائتمکدن اوزاقدیر و بئله بیر
 ایشی بئویوک قباحت و غیر انسانی عمل حساب ائدیر و گؤزل قادینی
 دوز یولا دعوت ائتمهگی اؤزو ایچون دین و وجدان تورجو بیلیر و عقل
 لی رفتاری، مؤثر نصیحتلری و اعتناسیز حرکتلریله صوفیایا تاثیر
 ائدیر و اونو اؤز ارینه خیانت ائتمکدن قورتاریر. صوفیا اؤز قبا-
 حتینی درک ائدیب، اونا خوشبختلیک بخش ائدهن و پیس خیال لاردان -
 اوزاقلاشدیران شیدابیگین عکسینی مدال کیمی بوینونا سالماق نیتی-
 ایله یاشاییر. یازیچی بورادا گلینلره، قیزلارا اؤز اوره ک سؤزلر-
 ینی و دیداکتیک ملاحظه لرینی بیلدیریر. قادینلارین فتنه فساددان،
 شر ایشلردن و اره خیانتدن اوزاق اولماسیندا تربیه نین رولونا
 مستثنا اهمیت وئریر. شیدابیگ قادین سعادتینین اساسینی هر شیدن
 اول عصمتلی اولماقدا گؤرور و صوفیایا توصیه ائدیرکی شیدابیگین
 عکسینی یوخ ((عفت)) کلمه سینی حمایل ائدیب بوینوندان آسین.
 رومانین آدی دا بو فکردهن و مضموندان دوغور.

گلینلر حمایلی رومانیندا ادیبی دوشوندوره ن مسئله لردن بیر
 ده قادین آزادلیغی دیر. قادین اسارتینین سببی ان چوخ گئریلیکده
 و جهالتده گوره ن شیدابیگ بو خصوصدا ملاحظه لرینی پاوئل پطروویچه
 شرح وئریر لکن قادین آزادلیغیندا معین حدود و نسبت گؤزله بیر،
 قادینلارا ائدیلن ظلمی آشکار گوردوگو حالدا، اونلارین تام آزاد -
 لیغینا طرفدار اولماق ایسته میر زیرا اونون فکرینه گوره قادینا
 حدسیر آزادلیق وئرمک بیر نوع کیشیلرین آسیلیغی و اسارتینی
 دئمکدیر.

شیدابیگ ملی بیرلیگین طرفداری اولدوغو کیمی انسانیت و بین
 الملل چیلیگین ده طرفداریدیر. بوئونلا یاناشی اجنبی لره یالتاقلای-
 نیب اؤز خلقینین غنیمی اولانلارین حالینا تاسف ائدیر. سنی - شیعه
 دعواسی قیزیشدیران مسلمانلارین نادانلیق و جهالتینه غضب و نفرت

دویغوسیلە باخیر .

شیدابیگ انسانلار آراسیندا ملی، دینی و عرقی (۱) فرقین‌علیهنه دیر . اونون اینانیدیغی شعار بودور : ((کره عرض وطنیم و انسانیت ملتیمدیر .)) او ، انسانلاری دین ، مذهب و ملیت نامنه بیرلیگه یوخ انسانلیق ، قارداشلیق و حق ایشی اوغروندا بیرلیگه دعوت ائدییر : ((گمان ائدییرم که ملت و یا مذهب اختلافی هرگز اخوته مانع اولایبیلیمهز ، چونکی اخوت ایچون اگر بیر شرط واریسه یقین کی هم ... مذهبلیک و یا هم ملتلیک دگیل . انسانیت و یا حقانیت دیر . زیراکی انسان واریکن ملت یوخ ایدی و حقانیت واریکن مذهب یوخ ایدی .)) مؤلفین ایستهر معلم لر افتخاری ، ایستهرسه گلینلر حمایتی اثرینده دیل و سبکی آغیردیر ، س . غنی زاده نین دیلینده حدیندن چوخ عرب - فارس سؤزلری و غلیظ عباره و ترکیبلر واردیر .

مکتب اوشاقلاری ایچون یازدیغی ((تولکو و چاق - چاقبیگ)) منظومه سی و ((ظالیم های ظالیم)) آدلی ناغیل شعری داها ساده دیلده یازیلیمیشدیر . هر یکی اثرین موضوعی خلق ادبیاتیندان آلین میش و اوشاقلار دا محکم دوستلوق ، خیرخواه لیک بیلگه هوس تشویق ائدییر . ادیبین یازدیغی ان ماراقلی و ده گری حکایه لردن بیر ده ((آله خوفی)) دیر . بو اثرین موضوعو فعله حیاتیندان آلین میشدیر :

گمی ده ایشله یین مشهدی عسگر بیر تصادف اثری صول قولوسینیر . آغیر مادی احتیاج ایچریسینده قالان و عائله سینی دولاندیرا بیلیمه - یین بو فعله بیر اجنبی نین پول دولو چمدانینی گؤتوروب قاچماغا ... مجبور اولور . مشهدی عسگر ایشله دیگی قباحت و خیانت دن عذاب چکیر و بوباره ده ده حکومت دیوانیندان چوخ آله دیوانی و غضبیندن قورخور و اؤز - اؤزونه بئله دئییر : ((خداوندان بو نه غلط ایدی کی من ائله دیم ، بو نه ظلم ایدی کی مندن باش وئردی ، منیم قولوم سیندی ، البته گناهیم واریمیش کی سیندی یوخسا ناحق یئره آله آدامین قولون سیندیرماز . ایندی گنه من بو گناهی ائله ییرم ، آله منیم قیجیمی چولاق ائله ر ، گوزومو کور ائله ر .)) اثر دن چیخان نتیجه بودورکی هر کسین گناهی اؤز وجدانینا و آلاها یاخشی معلوم دور ، گناهکار جزاسیز قالماز ، آله جنایتکارا گنج - تئز جزا وئره چکدیر

۱- نوان گورۇپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

۲۴ ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مشهدی عسگر آنجا ق اوغورلادیغی پول لاری حکومتی تحویل وئرمکله ،
آله قارشیسیندا قباحتینی اعتراف ائتمکله اؤزونو وجدان عذابین-
دان ، آله قورخو و دیوانیندان خلاص ائدیر . او ، بونا محکم اینا-
نیرکی یالنیز ((اورهینده آله خوفو اولدوغو ایچون بیر پارچا
چوره گه نایل اولوبدور)) اونا گؤره ده اوشاقلارینا یگانه نصیحتی
بودور : اورهیینیزده آله خوفو اولسون . بو اثرده نسبتا ساده دیل
له یازیلیمیشدیر و اوندا اسلام احکامینین و بیر آزدا تولستویون
تائیری آیدین شکیلده گؤرولمکته دیر . غنی زاده نین اثرلری معاصر
گنجلیگین وطن پرورلیک و هومانیزم مفکوره سینی تقویت ائتمیشدیر .

عبداله شائق - (۱۹۵۹ - ۱۸۸۱) طالب زاده عبداله شائق ۱۸۸۱

ده تفلیسده روحانی بیر عائله ده آنادان الموشدور . ایلک مکتبده
فارس و روس دیللرینی اوخوموش صونرا روحانی تحصیلاتی ایچون خراسا
نا گئتمیش و بیر مدت اورادا تحصیلنه دوام ائتمیشدیر . ۱۹۰۵ ده
تفلیسه قاییدیر و بیر مدت دن صونرا باکی یا گلیر و اورادا ایلک
مکتب معلمی اولموشدور . بو صیرادا آتاسی وفات ائدیر و عایله نین
یوکو اونون عهده سینه دوشور . عبداله شائق معلم لیکله برابر معارف
ایشلریله ده مشغول اولور و عینی زاماندا شعر ، کیچیک حکایه لر و
پیسلر یازیر . عبداله شائق اؤز زمانین گؤزو آچیق منورلریندن
ایدی . تفلیسده بیومه سی اونو ینی مدنیت و سیاسی جریانلارلا آشنا
ائتمیشدی . او دائما اجتماعی مسئله لر ، خلقین دردی و احتیاجلاریله
مشغول و علاقه دار اولموشدور .

عبداله شائقین یارادیجیلیغی نین ایلک دوری اولان (۱۹۲۰-۱۹۰۵)

ایللرینده یازدیغی شعرلرینده کدرله برابر گله جگه امید و آردیبر .
لاکن بو کدر اجتماعی بیر کدر دیر ، حساس و غیرتلی بیر وطنداشین
کدریدیر . خصوصیه ۱۹۱۲-۱۹۰۷ اینجی ایللر آراسیندا یازدیغی شعر
لرده بو کدر داهادا آرتیق دیر چونکه بو ایللرده ارتجاع بوتون
قوه سیله حکم سورمکده و ترقی پرور فکر آداملارینی تعقیب ائتمکده -
ایدی . اونون محمد هادی نین یازدیغی ردیفده و اونا اوخشیان
((شکلینده)) آدلی شعری اونون احساس و کدرینی گؤزل بیان ائدیر
بورادا نمونه ایچون نئچه سطرینی درج ائدیریک :

اوزومده گرد تكدرد نقاب شكلىنده

گوزومده عشق تحسر حباب شكلىنده

پييمده هيكل ماضى و حال بير قابوس

اؤنومده صفوت آتى عقاب شكلىنده

باشيمدا فوج خيالات آخين آخين دولاشير

افقده پارچالانان بيرسحاب شكلىنده

اوزاقدادا لقالانان، پارلايان گنيش قومسال

گورونمده گوزومه بيرسراب شكلىنده

اميدوياس آراسيندا يووارلانان گونلوم

مله رايچيمده قيريق بير رباب شكلىنده

رباعى شكلىنده يازديغى ((پارچالار)) شعرينده، كدرى نين سببىنى
بئله ايضاح ائدير:

صانما بو دردو غصه مين سببى

اولما ماقدير بو دنيا كاميجا

قلبىمى يانديران بودور آنجاق

وطنى گورمه ديم مرا ميمجا

عبداله شائق وطنى ايچون بو قدر غم و غصه دالديغى حالده گله -
جگه اميدىنى الدن وئرمير و استقبال ايچون بئله يازير:

شفق آتديقدا، ياداها ارکن اينانين ساحله دمير آتاريق

بو قارانلىق دومانلارى اوداريق سيزى آلقيشلايار سئويملى وطن

و يا:

او دومانلى قيرتيناالى كئچميشلردن اوزاقلاش

اودلى متين آد ديملارلا يئرى يئرى دورما، آش

ايرهلىيه دوغرو يئرى، يئرى آرخانا باخما

گله جگى دوشون دائم اونو گوزدن بيراخما

ايرهلىده اينان كى بير جنت كيمي جهان وار

صابخ گونش اوردا دوغار سعادت اورادا پارلار

بو شعرى ۱۹۱۱ ده يازميش و اونون اثرلرينه سرلوحه صاييلا بيلر .

عبداله شائق ۱۹۱۲ ده بالکان حربی باشلادیغی زامان استانبولا
گئتمیش و احمد جواد ایله برابر ((قفقاز گؤنوللو قطعہسی)) یئنده
تراکیادا ساواشا گیرمیشدیر .

عبداله شائق عینی زاماندا هومانیست بیر شاعر دیر ، او انسا-
نلیغین سعادتینی محبت و قارداشلیقدا آختاریر و اؤز فکر و حس-
لرینی بئله بیان ائدیر .

هپیمیز (۱) بیر یووا پروردهسی بیز

هپیمیز بیر گونشین ذره سی ییز

آییرماز بیز لری تغیر لسان

آییرماز بیز لری تبدیل مکان

آییرماز بیز لری انجیل و قرآن

آییرماز بیز لری سر حد شهان

آییرماز بیز لری عمان محیط

آییرماز بیز لری صحرای بسیط

آییرماز بیز لری حشمتلی جبال

آییرماز شرق ، جنوب ، غرب ، شمال

بو شعرلری داها چوخ ماهنییه بنزه ییر و تولستوی ، علی بیک
حسین زاده (نجات ، محبت ده دیر) و توفیق فکرتین (توپراق ..
وطنیم ، نوع بشر ملتیم) (اینان دیم) سرلوحه لی شعرلرینین تا-
ثیری آلتیندا سؤیله میشدیر . ۱۹۱۴ ده دنیا حربی باشلادیقدان سو -
نرا حربین گتیردیگی فلاکت و فاجعه لر قارشسی سیندا بشریتین بدبخت
لیق و اضطرابینا اوره گی یانان شاعر سمبولیزمه اوز گتیریر و ...
((ایده آل و انسانلیق)) و ((ایلین حسین حضوروندا)) شعرلرینی
یا زیر .

ایده آل و انسانلیق شعرینده بشریتین قورتولوش و خلاصی ایچون
انسانلارین اصلاح اولماسینی بیرجیک (تنها) چاره یولوگؤسته ریر .
عبداله شائق بو دورده کندلی و ایشجی حیات و معیشتینی ترنم
ائدن شعرلرده یازمیشدیر ، او جمله دن (داغلار سلطانی) و (فیدان)
شعرلرینی ذکر ائده بیلیریک :

۱- هامی میز .

بو يرلرين سلطانى دير چوبانلار

هم، بييدير هم خانى دير چوبانلار

عبداله شائقين يازديغى (مکتوب يتيشمه دى) ، (کۆچ) كيمى
حكايله لرى نثر يمیزده اوريزينال بير حادشه دير . مکتوب يتيشمه دى --
حكايله سينده ايراندان گلن و نفت معدنينده چالیشان قربان آدينابير
ايشچى نين سرگذشتى تصوير اولونور . قربان چورک پولى قازانيب ...
معيشتىنى تامين اتمک ايچون ، وطنيندن ، اهل و عياليندان و ائو
اوباسيندان آيريليب و حاجى قلى نين معدنينده ايشله مگه گل ميشدير .
اونون تکجه آرزوسو معدنده چاليشديغى مدتده بئش اون قروش پول
يغيب عائله سينه آ پارماقدير . آروادينا يازديريغى مکتوب قوينو -
ندايکن فوران ائدهن نفت قويوسوندا محو اولور و مکتوبو آروادينا
يتيشمير . قربانا اولوم گتيرهن نفت قويوسو حاجى قولو ايچون ثروت
گتيرير .

کۆچ حكايله سينده کۆچه به حياتى ياشايان ائللرين هر باهار دا
يايلاقلارينا کۆچمه لرینی تصوير ائتميشدير . حكايله آنا باباسى کۆچه
حاضر لانان بير اوشاغين ديليندن سويلنير و گوزل اقاده ، صاف بير
ديل و تمیز بير حس له طبيعت و معيشت منظره لرى تصوير ائدليلير .
بورادا کۆچه به حياتى ياشايان خلقين گوزل طرفلرى ، طبيعتين گوز -
لليکلريله برابر قلمه آلي نيميش و کند معيشتى نين اوشاق ذهنينده كى
عكسى وئريل ميشدير .

عبداله شائق حكايله لرینده سليمان ثانى كيمى ديل ، افاده .. و
اسلوب جهتن اوشاقلارين ذوقى و ايستکلرينى نظرده توتموشدور . کۆچ
حكايله سى هامى دان چوخ اوشاقلار ايچون ماراقلی دير چونکه بورادا ..
اونلارا يال نيز لذت دگيل هم ده کند حياتى و طبيعت حقينده چوقلى
بيلگى وئرميشدير .

بو ايکى بغيوک معلم و اديبين اوشاق ادبياتى يازيلما سيندا
سهمى بغيوکدور . عبداله شائق ايستهر شعر شکلينده ، ايستهر نثر
شکلينده گوزل تمثيل نمونه لرى ياراتميشدير . (تولكى حجه گئدير)
(جعفر و بشير) ، (تيق - تيق خانم) ، (گوزل باهار) و (آلما
اوغروسو) كيمى اخلاقى ، تربيه وى مقصدله اوشاقلار ايچون يازيلميش

اثر لر آذربایجان اوشاقلاری طرفیندن همیشه سئوه سئوه اوخونور .
شائقین بو حکایه لرینده ملایم بیر لطیفه و گولوش واردیر . او
آله گوریک (رمزی و استعاره ای) بیر لسانلا حیوانلاری (تولکی و
تویوق) دانیشدیریر و بو دانیشیقلار واسطه سیله اوشاقلارا نفوذ
ائدیر و سعدی و کریلوف کیمی حکایه نین صونوندا و یا مناسب بیر -
یرینده اخلاقی نتیجه نی وئریر .

شائقین ایستهر شعر ، ایستهر نثرینده تحکییه دن چوخ تاثیر ،
سؤیلمه دن چوق دویمه ، حرارت و لیریکا واردیر . لاکن بو لیریکا
صحت ده کی کدر لیریکاسی و یا غزل شاعرلرینده کی عاشقانه لیریکا
دگیل بو هر زامان اوره گی شاگردلری ایچون چیرپینان بیر معلمین
هیجانلاریدیر . او وطن سئوگیسی ، بشری محبت ، امک سئوگیسی ، آتانا
محبتی ، یولداشلیق حسی ، صداقت ، دوغرولوق ، صافلیق ، مردانه لیک ،
اعتبار ، عالیجنا بلیق کیمی فضیلت و خصلت لری مستقیم دیلایله
تعریفله میر بلکه بونلاری جانلی انسان و یا آله گوریک صورتلر ،
ماراقلی سرگذشتلر واسطه سیله تبلیغ ائتمگه چالیشیر .

عبداله شائق مقتدر بیر ادیب ، معلم و اجتماعی خادم اولاراق
یا خشی درس کتا بلاری نین یازیلما سیندا چوق چالیشمیشدیر . اونون ۱۹۱۲
ده چاپ ائدیگی (گلزار) کتابی سوویت رژیمیندن قاباخ چیخان
کتا بلارین ان یا خشی لاریندان دیر . بو کتا بدا آذربایجان شاعر و ..
یا زیچیلاریندان بحث ائتمیش و اونلارین فرهنگی خدمت لری نی بیان ...
ائتمیشدیر . بو کتا بدا کریلوف ، پوشکین و لرمونتوف کیمی ... روس
کلاسیکلری نین اثرلریندن ده نمونه لر وئریمیشدیر .

عبداله شائق سوویت رژیمی ایش باشینا گلدیکن صونرا کی
دورده ده یارادیجیلیغینا دوام ائتمیش و بوتون آذربایجاندا
مخصوصا یئتیشدیردیگی نچه نسل شاگردلری آراسیندا یا خشی و قایغی
کش معلم ، خیرخواه و مهربان انسان ، ناموسلی و امک سئوه ر وطنداش
سمبولو اولموشدور .

عزیر حاجی بیگ اوف - آذربایجانین اوپرا صنعتینین بانئسی، مشهور آهنگساز و نمایشنامه نویس و اجتماعی یازیچی عزیز ابوالحسن اوغلو حاجی بیگوف ۱۸۸۵ دە آقجا یدیع ده آنادان اولموشدور. اوشاقلیق و گنجلیگی موسیقی و شعر دیاری شوشادا کئچمیش، ایلک تحصیلینی روس تاتار مکتبینه آلمیش، صونرا قوری سمیناریاسیندا اوخوموش دیر. ۱۹۰۵ انقلابی اوندایینی فکرلر، آرزولار او یادیر، تئاتر صنعتیله، ساتیریک ملانصرالدین مجله سیله یاخین علاقه و مناسبت یارانیر. او، ترقی، حقیقت، ارشاد و سایر روزنامه لرده گونون ضروری مسئله لر - یندن اجتماعی - سیاسی مقاله لر نشر ائدیر و بیر اجتماعی یازیچی کیمی شهرت قازانیر.

۱۹۰۷ دە یازدیغی ((لیلی و مجنون)) اوپراسیله آذربایجان ملی اوپرا صنعتینین اساسینی قویدو، صونرا بیر بیرینین آردینجا ((شیخ صنعان)) (۱۹۰۹)، ((رستم و سهراب)) (۱۹۱۰)، ((شاه عباس و خورشید بانو)) (۱۹۱۲)، ((اصلی و کرم)) (۱۹۱۲)، ((لیلی و هارون)) (۱۹۱۵) و ((کوراوغلو)) (۱۹۳۷) کیمی مشهور اوپرالارینی یاراتدی و اوز ساغلیغیندا دنیا شهرتی قازاندی. بو اپرالاردا خلق دوستلوغو، محبت و تاریخی قهرمانلیق موضوعلاری - بدیعی انعکاسینی تاپمیشدیر. ۲۰ اینجی عصرین کشمکشلی ایللرینسی یاشایان ع. حاجی بیگوف موسیقیلی کومدیانی فردلر و جمعیتین اوز رینده اصلاح ائدیجی، تربیه وی اهمیتینی یاخشی بیلیردی. یاراتدیغی ((ار و آرواد)) (۱۹۰۹)، ((اولماسین بو اولسون)) یاخود مشدی عباد (۱۹۱۰)، ((آرشین مال آلان)) (۱۹۱۳) موسیقی لسی کومدیالار و یا اوئپرتلری حاجی بیگوفو بسته کار (آهنگساز) او - لماقدان علاوه باجاریقلی بیر صحنه اوستادی و نمایشنامه نویس کیمی ده تانیدی. حاجی بیگوف انقلابدان صونرا خلق موسیقیسی، عاشق صنعتی، ملی اویون ها والاری حقینده بیر چوخ ده گری علمی اثرلر یازمیشدیر. ۱۹۳۳ ده س . س . ری خلق آرتیستی آدی وئریلدی و لنین مدالیله تلطیف ائدیلدی. ۱۹۴۵ ده علمی آکادمیسی عضوی اولدی و ۱۹۴۸ ده باکی دا وفات ائتدی. ۱۹۶۴ دن باشلاناراق اونون سچیلیمیش اثرلری اون جلد ده چاپ ائدیلمکده دیر.

عزیر حاجی بیگوف عصریمیزین اول لریندن بیر اجتماعی یازیچی

کیمی مقاله لر یازماغا باشلامیش و بو یولدا جلیل محمد قلی—زاده کیمی مدحیه اصولو دگیل، تنقید یولونو سئچمیشدیر. ((فلانکس)) - امضاسیله (اوردان - بوردان) سرلوحه لی یازیلاری اونو خلقین مسئله لريله مشغول اولان خلقچی بیر محرر کیمی تانیتمیشدیر. اودا آخو - ندوف، نریمانوف و ملانصرالدینچی لر کیمی قونشو خلقلرین آزادلیق مبارزه سینی اؤز اوخوجولارینا نمونه گؤسته ریردی. ۱۹۵۶ ده (ارشاد) غزتینده نشر ائتدیگی ((بیز هامی میز قافقاز بالالاری ییق)) آدلی مقاله ده چاریزمین ملی عداوت سیاستینه قارشى، خلقلر دوستلوغونو قویور و ((نجاتیمیز اتفاقدادیر)) دییه قافقاز خلقلرینی بیر لشمگه و عمومی دشمنه قارشى بیرگه مبارزه یه چاغیریردی. آنادیلی میز حقینده ((ارشاد)) غزتینده یازدیغی مقاله ده بئله دئییردی:

((آنادیلیمیزه اهمیت وئرمه سک، اولابیلهرکی، گونلرین بیر گونو دیلیمیز ایتهر- باتار یوخ اولار و بیر ملتین ده کی دیلی باتدی... اوند ا و ملت اؤزوده باتار: چونکی بیر ملتین وارلیغینا، اثبات وجود ائتمه سینه سبب اونون دیلیدیر.)) بو فکری عزیز بیگ صونراکی اثرلرینده آردیجیل شکیلده تعقیب ائتمیشدیر.

آذربایجان دراماتورگیا (نمایشنامه) سینین انکشاف تاریخ-ینده عزیز حاجی بیگوفون موقعی داها بؤیوکدور. دنیا مدنیتی تا ریخینده بسته کارلیقلا نمایشنامه یازماغی اؤز سیماسیندا حاجی بیگوف کیمی بیرلشدیرن و هر ایکی سینده ده عینی درجه ده موفق اولان هنر-مندلر بارماق صایبسی قدر نادر دیر. عزیز بیگ بوئون اوپرا و او-پرئت لرینین متن لرینی اؤزو یازمیشدیر. موسیقی اثرلرینین متنلر-ینی یارادارکن آذربایجان ملی فولکلورونون توکنمه ز خزینه سیننه مراجعت ائتمیشدیر. عینی زاماندا کلاسیک ادبی ارثیمیزدن ده... اوستالیقلا استفاده ائتمیشدیر. مثلا ((لیلی و مجنون)) اوپراسی نی یازارکن فضولی نین عینی آدلی بوئماسیندان^(۱) دا استفاده... ائتمیشدیر. نتیجه ده فضولی نین فسونکار لیریکاسیله عزیزینا ورکلی اوخشایان موسیقی سی الاله، سن سه وئرره ک گوزل بیر صنعت آبده سی یاراتمیشدیر.

۱۹۵۹ ده یازدیغی و ۱۹۱۵ ده تماشایا قویدوغو ((اروا روا د)) کومدیاسی ایلک آذربایجان موسیقیلی کومدیاسی دیر. بو اثر چوق

۱- منظوم حکایه .

سادە و يىغى بدير، حادثە اوچ كىچىك پرده دە جريان ائدير و ار و -
 آرواد مفاقشەسى اوزە زىندە قورولموشدور، گولوشون منبعى دە بور-
 دادير. كومدى نين گولوش و تنقىد هدفلى مرجان بيگ ايله قادين ..
 دلالى كربائى قباددير. يازىچى اوز زمانە سىندە آلیم - ماتيم واسطە
 سىنە چئوريلن قادينلارين بدبخت طالعينى اؤن پلانا چكىر و با جاريقلا
 ياراتدىغى مثبت صورتلر واسطە سىلە مرجان بيگى و كربلاى قبادى اؤ-
 لدورو جو گولوشە معروض قويور. مرجان بيگ افلاسا اوغرا ميش بيگلى-
 گين نمايندە سىدير آروادى منت خانمى بوشا ييب باشقا سىنى آلماق
 فكريندە دير لاکن، بئش مين منات كىين وئرمك اونو ناراحت ائدير
 اونون ايچون آروادىنى كربلاى قبادا وئرمك ايستە يير. كربلاى قباد
 دا بو ايشە راضى دير فقط ايكي مين بئش يوز منات پول ايستە يير.
 منت خانم اوز عقل و فراستى سايە سىندە، قوللوقچى واسطە سىلە
 كربلاى قبادى الە سالىر، اؤزى ايسە پالتارينى، سىنى دە گيشە رەك
 اري مرجان بيگە تازادان ارە گئدير. بئلە ليكلە دە مرجان بيگ
 گولونج حالا دوشور و رسواى اولور.

عزير حاجى بيگوف ۱۹۱۵ دە يازدىغى ((او اولماسين، بو
 اولسون)) كومديسنىلە استاد بير نمايشنامە يازان كىمى مشهور
 اولدى. چوخ زامان كومىك قهرمانين آدىلە ((مشدى عباد)) دئيلەن
 بو اثر خلق آراسيندا ان چوخ ياييلان و سئويلن كومدى لردئدير.
 سرور و گلناز بير بيرينه عاشق دير و ائولنمك ايستە يير لر
 لاکن گلنازين آتاسى رستم بيگ اونو مشدى عباد آديندا پوللى ولاکن
 قوجا بير تاجرە وئرمك ايستە يير.

مشدى عباد پوللى و قوجا بير تاجردير. او پولونا آرخالانير
 و اونونلا فخر ائدير و عائله قورماغين اساسىنى پولدا گؤرور. او-
 نون ايچون آليب ساتدىغى شىلرلە قىز و قادينلارين تفاوتى يوخدور.
 ائولنمك ايشيندە دە باشليجا معيارى آلداتماق و اوجوز قيمتە آلما
 قدير اونا گؤرە ((او اولماسين بو اولسون)) فرق ائتمەز، فقط
 وئردىگى پول باتماسين.

مشدى عباد مونولوگلاردا (۱) دئدىگى سؤزلرلە اؤزونو كومىك
 و گولدوروجو وضعيتە صالىر مثلاً قوجا اولدوغو حالدا اؤزونو جوان،
 بد هيبت و چركين اولدوغو حالدا اؤزونو گؤزل چئويك و ياراشىقلى،
 ۱- تک باشنا صحنه^{ده} دانيشماق.

نادان اولدو حالدا اؤزونو سوادلی، دیل بیلن بیر آیدین (منور) کیمی تانیتماغا چالیشیر. او اؤز اؤزونو بئله دئییر: ((تورک ده بیر مثل وار، دییه لرکی هر گؤزلین بیر عیبی اولار، قوناقلار بو ائوده اولاندا من او بیر اطاقدا سحر دن بری فکرده ایدیم کی آیا .. منیم عیبیم نه دیر. ایندی بیلیمشیم کی منیم بیر عیبیم اولسا او- دا عیب سیزلیگیم دیر.))

یازیچی قهرمانین اؤز سؤزیله اؤزونو افشا ائدن هر شی بو - مولوقلاردا وئرمیشدیر، لاکن پی یس ده کی دیگر پرسونا ژلارین سؤز لری ده مشدی عبادی داها کسکین شکیلده رسوای ائدی لر. کومدی دورت .. پرده ده جریان ائدیر و صونو ماراقلی اولدوغو قدرده عبرت آمیز - دیر.

سرور گلین پالتاریندا حله یه گلیر و مشهدی عبادی طیانچه ایله مجبور ائدیر که گلنازدان ال چکسین و صونرا گلنازلا ائوله- نیر. مشهدی عباددا هر شی دن الی اوزولور و چوخ سئودیکی مشهور .. ((او اولماسین بو اولسون)) سؤز لری نی دئییب، قوللوقچی صنمی آلماغا راضی اولور.

((او اولماسین بو اولسون)) کومدی ییغجام و توتارلی مکالمه لر اساسیندا، خلق افاده لری ایله زنگین بیر دیلده یازیل - میشدیر. اثرده اوستالیقلا دئییلیمیش بیر چوخ سؤز لر، ضرب المثل لر اؤز طبیعی لیگی و جانلیلیگی و درین معنالارینا گؤره دیل لر ازبری اولموشدور. اونون آزقالا هر جمله سی خلق ده مثل ییرینده ایشله نمک ده دیر. بو اولمه ز صنعت نمونه سی یاریم عصر دن آرتیق دیرکی صحنه دن دوشمه میس و جغرافی سر حد و زمان محدودیتی تانیما میشدیر. مشهدی عباد کومدی سیندن صونرا حاجی بیگوف ((آرشین مال آلان)) اوپئر- ئتینی یازمیشدیر. بو اثر مضمون، فکر، هنر، درین خلقچیلیق، هیجان و زنگین موسیقی سیله مؤلفینه ابدی شهرت قازان دیر میشدیر. الی یه قدر یابانجی دیله ترجمه ائدیلمیش و شرق عادت - عنعنه لری نی بو- یوک اوستالیقلا عکس ائتدیرمه سیله ده ائشسیز (مثل سیز) صنعت ... اینجیلریندن بیریدیر.

((آرشین مال آلان)) ایلک دفعه باکودا ۱۹۱۳ ده تاماشایا قویولموشدور. صونرا بو اثرین سوراغی دنیانین بیر چوخ اولکه

لریندن آلینمیشدیر. کومدیا، پاریس، نیویورک، برلن، لندن، قا-
هره، پکن، دهلی، تهران، تبریز و باشقا بۆیوک شهرلرده تاماشایا
قویولموش و خصوصی رغبتله قارشیلانمیشدیر. بو اثرده مؤلف عائله
قورماغی، ینی یول لاریله آتا-بابا قایداسینی قارشى قارشیا...
قویور.

تاجر عسگر اؤز زمانه سینی آچیق فکری اولادی کیمی بئله دو-
شونور: چیتی گۆرمه دن آلمان بیر تاجر، تانیمادیغی، خاصیتینه
بلد اولمادیغی بیر قیزی نئجه آلابیلەر، حیاتی، عمرونو اونونلا
باغلایب خوشبخت اولابیلهرمی. عسگری بئله مهم بیر سؤال دوشوندو-
رور و او زامان ایچون چتین اولان بو ایشین چاره سینی عسگرین یو-
لداشی سلیمان تاپیر. اونون تکلیفی اوزره عسگر آرشین مالچى-
صفتیله قاپو-قاپو گزیر، گلچهره نی گۆرور، سئویر و اونولا عائله
قورور. عسگرین باشلادیغی ایش شاخه لنه رک صونوندا بیر نئجه آدامین
اولنمه سیله تاما ملانیر. سلیمانین قوردوغو کلک ها مین اورگینه
یاتیر و هر کس گۆرؤب سئودیگی ایله وصالا چاتیر. اثرین یازیلدیغی
و تاماشایا قویولدوغو تاریخی شرایطی نظره آلساق بو مسئله نین
صحنه ده، بدیعی شکیلده بئله حلّی ع. حاجی بیگوفون جسارتلی آددیمی
و بۆیوک غلبه سیدی دئییه بیلهریک.

هر ایکی اثرین اولینده مؤلف بیزی ایلك نوبه ده محبت اهلی
ایله، گنج نسلی و ینی احوال روحیه لی آداملاری تمثیل ائده ن پرسو-
نازلارلا تانیس ائدیر. عسگرله گلچهره نین فضولی یا نه عشقیله، درین
صاف و علوی بیر محبتله سئویشدیکلرینی و حقیقی عشق یولوندا جا-
ندان کئچمه یه حاضر اولدوقلارینی عکس ائتدیریر.

مشدی عباد کومدیسینده سرورله گلناز فضولی نین:

شفای وصل قدرین هجرا یله بیمار اولاندان صور

زالال شوق ذوقون تشنه ی دیدار اولاندان صور

مطلعلی غزلینی اوخویا- اوخویا صحنه یه داخل اولورلار، آرشین

مال آلان قهرمانی عسگرده فضولی نین:

نالهدن دیر نئی کیمی آوازه عشقیم بلند

نالہ ترکین قیلما زام نئی تک کسيلم بند بند

بیتی ایله باشلانان غزلینی اورهک یانقیسیله اوخویا - اوخویا
صحنه یه گلیر و گلچهره ده صحنه ده بو شعری اوخویور:

پریشان خلق عالم آه و افغان ائتدیگیمدهن دیر
پریشان اولدوغوم خلقی پریشان ائتدیگیمدهن دیر

هر ایکی کومدی ده بو لیریک خط دراماتیک و کومیک مقاملار ،
گولمه لی حادثه لر و صحنه لرله مشایعت اولونور و صون صحنه یه قدر
دوام ائتدیریلیر. اثرده کی کومیزم اساسینی دئدیگیمیز محبت خطی
و اونا قارشی دوران قوه لرین و مانع لرین ضدیتیندن آلیر .
هر ایکی کومدینین مثبت صورتلری و قهرمانلاری مقصدلرینه آسان
دگیل، معین فنلر و اینجه کلک لر واسطه سیله نایل اولورلار .
حاجی بیگوفون کومدیالاری یالیز نثرله دگیل، هم نثر، هم ده
نظم له یازیلیمیشدیر، موسیقی نین طلبینه و آهنگینه اویغونلاشدیریلان
شعر پارچالاری دا مؤلفین اؤز اثری دیر. بودا اونون چوخ جهتلی ... و
رنگارنگ یارادیجیلیق خصوصیتینه مالک اولدوغونو گؤسته ریر .
عزیر حاجی بیگوف موسیقیلی کومدیا ساحه سینده بؤیوک بیر ادبی
مکتب یاراتمیش و اؤزوندن صونرا ماهر بیر نسلین یئتیشمه سی ایچون
محکم بونغوره قویموشدور .

رشید بیگ افندیوف - رشید بیگ افندیوف آذربایجانین گؤرکملی
معارف پرور، معلم - یازیچیلاریندان و عینی زاماندا شاعر و نمایش
نامه یازانلارینداندیر. او م. ف. آخوندزاده مکتبیین دوا مچیللا-
ریندان اولوب، ملی دراماتورگیا تاریخینده اؤزونه مخصوص یئر
آچمیشدیر. رشید بیگ ۱۸۶۳ ده شکیده آنادان اولموش دور. آتاسی
آیدین فکری روحانی لردندی و اوغلوتون تحصیلینه چوق علاقه گؤسته
ریردی. اولادینی تحصیل آلدیقدان صونرا آتاسی نین مصلحتیله روس
مکتبینه گیرمیش صونرا ۱۸۷۹ ده قوری سمیناریاسینا قبول اولموش
و ۱۸۸۲ ده بو مکتبی بیتیرمیشدیر .

رشید بیگ اجتماعی حیاتا باشلادیقدان صونرا دیگر معارف پرور
لرله (ع. شائق، س. ث. آخوندوف، س. غنی زاده و سایره) بیر

جبهه ده معلم ليكله ياناشى بوتون قدرتيني خلق معارفى نين ترقى سینه صرف ائدير و مکتبلرين احتياجينا گۆره درسا ر يازير، ترجمه لر ائدير و ديداکتیک منظومه لر يازيردى. ((شاق باغچاسى)) ، ((بصيرت الاطفال)) درسليکلرينى يازديفدان صوردا چوخ چتینليکله و زحمتله اونلارى استانبول دا، باکى دا و تفليسدا چاپ ائتديرير و بو کتابلار اونون فداکار بير معارف پرور کیمی مشهور اولماسينا سبب اولور.

۱۸۹۲ ده تفليسده کۆچور و اورادا معلم ليکله ياناشى روحانى اداره سينده ايشله يير. ۱۹۱۶-۱۹۵۰ ايللر آراسيندا قورى سمیناريا سيندا ترکى و شريعت درسى وئيرير. اونون ايلک دوره ده يازديغى شعر لرینده اسلام احکاملارنى نين تاثيرى گوجلودور.

رشيد بيگ بير چوخ شهره گئديب مکتبلر تشکيل ائتميش و اوخوما کورسلارى آچميش و بو يول لاردان دا آذربايجان معارفينه خدمت ائتميشدير. سوويت حاکميتى دورونده دوغما وطنى شکیده ياشاميش و بورادا فرهنگى و پداگوژى (تعليم و تربيت) چالیشمالارينا دوام ائتميش و نهايت ۱۹۴۲ ده وفات ائتميشدير.

رشيد بيگ ياراديجي ليفينا شعرله باشلاسا دا اونون شهرتینه سبب يازديغى پيس لرى اولموشدور. شعرلرينده ((شاکى)) تخلصينى سئچميشدير. شاعر اولاراق چوخ قدرتلى دگيلدير. ((بصيرت الاطفال)) و ((آرواد مسئلهسى)) کتابلاريندا اونون مقاله لرى و شعرلرى توپلانميشدير.

رشيد بيگين مهم پيس لرى بونلاردير:

((قان اوچاغى)) ، ((قونشو قونشو اولسا ، کؤر قيز اره گئدهر)) ، ((ساققالين کرامتى)) ، ((بير ساچ تئلى نين قيمتى)) ، ((پول دليسى)) ، ((تفليس سفرلرى)) ، ((ديش آغرىسى)) ، ((قيزيل گول)) کومديالارى. بو اثرلارونى آخوندوفون ره آليست نمايشنامه يازماق عنعنه لرینى و معارفچيلىک فکرلرينى باشاريله دوام ائتديرهن بير يازيچى کیمی تانيتميشدير.

یوسف وزیر چمن زمینلی - (۱۹۴۳ - ۱۸۸۷) . یوسف وزیر ۱۸۸۷ ده شوشادا آنادان اولموشدور . آتاسی فارس ادبیاتینی و موسیقینی مکمل بیلیردی . بؤیوک قارداشی ابوالحسن ده تورک ، فارس و روس دیلترینی یاخشی بیلیر و با یاسیله بیرلیکده یوسف وزیرین ایلیک تربیه و تحصیلیه علاقه دار اولموشلار و اونا کلاسیک شعرلر (فضولی- سعدی و حافظ) اؤگر تیب ، اونا ادبیات و موسیقیه قارشی ماراتق اویانديرمیشلار . شوشادا تحصیلینی بیتیردیکنده ن صونرا اولاباکی دا رئالنی مکتبینه صونرا داشکند گیمنازیاسیندا تحصیل ائتمیش و ۱۵ - ۱۹۱۵ ده کیف حقوق فاکولته سینده اوخوموشدور .

یوسف وزیر بوتون عمر و بویو نثر ساحه سینده قلم چالمیش و تاریخی رومانلار و کیچیک حکایه لریله شهرت قازانمیشدیر . یارادیجی لیغی نین ایلیک ایلترینده لطیفه و طنزه اولان میلی اونو ملانصرالدینچیلرله یاخینلاشدیرمیشدیر . ((هدرن - پده رن)) عنوانیله یا زدیغی طنز مقاله لرینی ملانصرالدین مجله سینده ((سرسم)) امضا سیله چاپ ائتدیریر . ۱۹۵۷ ده ((میر یوسف وزیروف)) امضاسیله ... عینی مجله ده حیات حادثه لرینی ساتیریک شکیلده عکس ائتدیریردی . ادیب هله گنج یاشلاریندا مقتدیر بیر حکایه نویس کیمی شهرت قازا نمیش ، اثرلری ((ایکی حکایه - ۱۹۱۱) ، ((ملک محمد - ۱۹۱۱)) ، دیوانه - ۱۹۱۲)) ، ((قانلی گوزیاشلاری - ۱۹۱۳)) ، ((حیات ... صحیفه لری - ۱۹۱۳)) ، ((آق ساققال - ۱۹۱۳)) ، ((جنتین قبضی - ۱۹۱۳)) و ((آروا دلاریمیزین حالی - ۱۹۱۳)) آدلاریله کتاب شکلینده نشر ائدیلیمیشدیر .

سوویت حکومتی زامانیندا بیر سری ماراقلی حکایه لر و رومانلار چاپ ائتدیرمیش و یارادیجیلیغی نین کامل دؤورونده (۱۹۴۳) ... وفات ائتمیشدیر .

صون ایلرده یازدیغی ((قیزلار بولاغی)) و ((قان ایچینده)) رومانلاری دا کتاب شکلینده نشر ائدیلیمیشدیر .

یوسف وزیر روسجا دا شعرلر یازمیش و روس کلاسیکلریندن حکایه اوستادی آ . پ . چئخوفا علاقه بسله میشدیر . عینی زاماندا شفاهی خلق ادبیاتینا هر طرفلی بلد اولموش و بو ساحه درین بیلک و صلاحیت صاحبی کیمی تانینمیشدیر .

دكتور علاء محسين بيگدلى - پروفيسور

بزرگان آذربايجان

اوحداالدين اوحدى مراغه

(۱۲۷۴ - ۱۳۳۸)

سر ازقلادهى آموختن مپيچ و بدان
كه ديگران هم از آموختن شدن استاد
(اوحدى)

(بيرنجى مقاله)

نظامى ادبى مکتبى نين گورکملی نمايندهسى اولان ماراغالسى
اوحدى ميلادى ۱۱۱۱ X عصرين صونو و ۱۷ X عصرين بيرينجى ياريسيندا
آذربايجان شعرى نين انكشافيندا مهم و دقتت لايق رول اوينا ميش ،
دئورونون ان قدرتلى متفكرشاعرلريندن بيرى اولموشدور .
اوحداالدين اوحدى (۱۲۷۵ - ۱۲۷۴ / ۶۷۳ هجرى قمرى ايليبنده
آذربايجانين ان قديم مدنيت و علم مركزلريندن بيرى اولان ماراغا
شهرينده آنادان اولوب ، ايلك تربيه و تحصيلينى ده اورادا آلميشدور .
بو زمان ماراغا ايله ياناشى آذربايجانين تبريز ، اردبيل ، شيروان
گنجه ، نخجوان و ياشقا شهر و كندلرينده مدنى حيات سرعتله انكشاف
اثيردى ، شهر و كندلرده چوخلو مکتبلر زنگين كتابخانالار ، گورکملى
عالم ، موسيقى شناسلار و تجربهلى معلملر وارايدى . فلسفه ، الهيات
منطق ، نجوم ، رياضيات ، تاريخ ، ادبيات و ديگر فن لرتورک (آذر -
بايجان) ، فارس و عرب ديللرينده اويره نيليردى . اولكه نين پايتختى
ماراغا شهرينده بئويوك علمى مؤسسeler و گوزه چارپان اقتصاديات و
تجارت مركزى و مؤسسeleri وارايدى .

۱۲۶۰ - ۱۲۵۹ / ۶۵۷ هجری قمری ایلینده مشهور عالم و منجم خواجه نصیرالدین طوسی نین تاسیس ائتدیگی ماراغا رصدخانه سی هله ده علمی باخیمدان دقت مرکزینده دیر. بو رصدخانه او زمان اورتا ویاخین شرقده علمی مرکزه چئوریلیمیش، عراق، شام، ترکیه، چین و ایران اولکه لری اصفهان، شیراز، سمرقند، بخارا و دیگر شهرلردن گلمیش گورکملی عالم مر ماراغا رصدخانه سی و دارالعلمی اطرافیندا توپلاشمیشدیلار. بو دؤورده آذربایجان عالم لری طرفیندن نجوم علمی نین کلاسیک اثرلریندن سایلان "قاموس السیر" و "شرف الاشراف" کیمی ماراقلی کتابلار یازیلیمیشدیر. بوزمان ماراغا شهری آذربایجان خلقی نین معنوی حیاتی نین اساس اوچاقی، سیاسی و اقتصادی حیاتی نین دویون - نقطه سی ایدی.

بو زمان ماراغا شهری ایله یاناشی آذربایجانین دیگر شهر و کندلرینده علم و مدنیت قایناقلاری قدرتلی شلاله کیمی هر طرفه برکت ساجیردی. آذربایجاندا خطاطلیق، رساملیق، معمارلیق و توخوجولوق صنعتی ده گئنیش انکشاف ائتمیش، مشهور تبریز رساملیق مکتبی نین اساسی قویولموشدور. ائله جه ده کندلرده اکین - تکین ایشلری، حیوا - ندارلیق، باغچیلیق و شهرلرده پئشه کارلیق گؤزه چارپار درجه ده انکشاف ائتمیشدی. بئله لیک له میلادی ۱۷ - ۱۱۱۱ عصرلرده آذربایجاندا اجتماعی سیاسی و اقتصادی حیاتی یئنی دن برپا اولموش، انکشافا دوغرو ایره لی له مییش بیر چوخ گورکملی عالم و متخصص لرین یئتیشمه لرینه شرایط و امکان یاراتمیشدی.

ادبی جریاننا گلدیکده بو دؤورده سارای ادبیاتی، مدیحه چیلیک و قصیده چیلیک نسبتاً ضعیف ایدی. سید ذوالفقار شیروانی، عارف اردبیلی کیمی صنعتکارلار، سارای قصید شعر عنعنه لرینی دوام ائدیسه لرده دؤورون یوکسلیشده اولان طلب، ضروری و یئنی جریاننی ایسه طریقت ادبیاتی ایدی. اؤز مفکوره استقامتی ایله بو ادبیات سارای شعرینه مداحلیقا، قصیده چیلیگه تمامی ایله مخالف روح داشیردی.

۱۷ - ۱۱۱۱ عصرلرده آذربایجان اجتماعی فکرینده مترقی صوفیزم،

وحدت وجود جریاننی خصوصیه شعر ساحه سینده گئنیش یاییلمیشدی بیر قدر صونرا شیخ محمود شبستری، فضل الله نعیمی، عمادالدین نسیمی و

سایره کیمی شاعر و متفکرلرین اثرلرینده پانته ئیسم گوروشلرین عکس اولونماسی دا محض بو سببلردن ایدی . بئله بیر مرکب دؤورده ادبی انکشافین اساس استقامتینی تعیین ائده بیلن شاعرلردن بیری ده مارا - غالی اوحداالدین اوحدی اولموشدور .

اوحدی آذربایجان ملی مدنیتی نین انکشاف تاریخینده گورکملی سیمالاردان دیر . او ، هله گنج یاشلاریندان اؤزوندن قاباقکی شاعر و متفکرلرین اثرلری ایله فارس ، تورک ، عرب دیلی و مدنیت لرینه تانیش اولموش . قطران تبریزی ، سنائی غزنوی ، خاقانی شیروانی ، نظامی گنجه وی و باشقالاری نین یارادیجیلیقلارینی دقت مرکزینده قرار وئریب ، اونلارین ادبی عنعنهلرینی دوام ائتدیرمیشدیر . سنائی نین تأثیری اوحدی یارادیجیلیغیندا طریقت عنعنهلرینی ، مترقی صوفیزم مفکوره سینی ، نظامی نین تأثیری ایسه مترقی اجتماعی دوشونجه ، ظلمه عدالت سیزلیک لره قارشى اعتراض ، علمه ، امگه و امگ آداملارینا محبت و حرمت ترنمینی موتیوی گتیرمیشدیر . بودورکی ، انسان و انسانپرورلیک اوحدی یارادیجیلیقی نین آپاریجی خطی و اساس آخاری اولموشدور .

اوحدی رودکی ، فردوسی ، خیام ، سعدی و دیگر مشهور شرق کلاسیک - لری نین اثرلرینده دؤنه - دؤنه اوخوموش ، یئری گله نده اونلارداندا استفاده ائتمیش ، بهره له نمیشدی . ائله جه ده شاعر دیگر خلق لرین عالم و صنعتکارلارینا دقت یئتیرمیش حرمت بسله میشدیر . اوحدی اویر - نمه گی عمرو بویو خوشبختلیگین آچاری حساب ائتمیشدیر و دئمیشدیر :
قاچما اؤیره نمه گین عذابیندن باشقاسی اؤیره نیب اولوب استاد (سرازقلاده) آموختن مپیچ و بدان که دیگران هم از آموختن شدند استاد)
شاعرین حیات و یارادیجیلیقی باره ده ایلك ملاحظه لر معاصر اولان تذکره چی لر و ادبیات شناسلار طرفیندن ایره لی سورولموشدور . عمومیتله میلادی ۱۷x - عصرین اورتالاریندان ایندییه قدر ۶۰۰ ایلدن آرتیق بیر مدت ده یازیلان تذکره و جنگ لرین اکثرینده اوحدی حقنده آز - چوخ معلومات وئریلیر . شعرلریندن نمونه گؤسته ریلیمیشدیر . بو ایش تکجد آذربایجان و ایران دگیل بوتون یاخین و اورتا شرق شناسلاری طرفیندن یازیلان تدقیقات و تذکره لرین چوخوندا ، ادبیات تاریخلرینده اؤز عکسنی

تا پیمیش ، شاعرین حیات و یارادیحیلیغیندان بحث اولونموش ، اونو
 سؤز صنعتی نین ماهر استادلاریندان بیری کیمی قیمتله ندیرمیشلر .
 ماراغالی اوحدی نین حیات و یارادیحیلیغی نین اؤیره نیلمه سی
 اوروپا شرقشناسلاری نین دا دقتینی جلب ائتمیشدیر . شارل ریو ، پرو -
 فسور ادوارد براون اؤز تدقیقات ایشلرینده اونا خصوصی یئروئرمیشلر
 اسلام انسکلوپدیا سیندا اوحدی نین قیسا ترجمه حالی درج ائدلمیش
 دیر . روس عالمی آ . کریمسکی اونون حیاتیندان بحث ائدیپ شعرلریندن
 نمونه لر وئرمیشدیر .

سوویت شرقشناسلاریندان یوگئنا برتلس " ایران تاریخی اوچرکلری "
 اثرینده شاعرین حیات و یارادیحیلیغی حقیقته بعضی قیمتلی ملاحظه لر
 سؤیله میشدیر . حمید آراسلی ، میرزا آقاقلوزاده و باشقالاری دا اؤز
 مقاله لرله چیخیشلار ائتمیشلر .

اوحدی حیاتی بویو اوچ دفعه سفره چیخمیش ، بو سفرلردن بؤیوک
 تجربه الده ائدن شاعر صونرالار بو حقه یازیر :

" سالها چون قلك به سرگشتم تافلک وار دیده ور گشتم "

تخمینا میلادی ۱۳۰۰ - نجی ایلدن باشلانان بوسفرلرین اساس سببی
 اقتصادی تضیق ، علم و تجربه الده ائتمه ک ، یاخین و اورتا شرقی
 سیاحت ائتمک اولموشدور . اوحدی تبریزدن توتوموش سلطانیه ، ری ، همدان
 بغداد ، کربلا و بیرسیرا عرب وعجم اولکه لری نین دیگر شهرلرینی گزیب
 دولانیب نهایت گلیب ۲۰ ایل تمام اصفهان دا توقف ائدیپ پورا دا ساکن
 اولموشدور . آنجاق شاعرین اصفهان دئور و حیاتی دا چوخ موفقیت سیز
 اولوب فلاکت و مادی احتیاجلارا معروض قالان اوحدی اؤزونون بواحو -
 لاتی باره ده یازیر :

چند پرسى نشان من كه كجاست	گمشدم بی چه پوئی از جیب و راست
مدتی شد كه از وطن دورم	غربتم رنجه کرده رنج - دورم
دل من تاب و سینه تنگی یافت	جانم از غصه بار سنگی یافت
رخت خود در خرابه بردم	زان دل افسردگان بیف - بردم
سخنم را در او رواج نبود	وز خرابی برا و خراج نبود
بر سر شعر جان همی دادم	گاهگاهش به نان همی دادم ...
گر نبودى شكوه يك دو بزرگ	اندر آن فترتم بخوردی گرگ .

ترجمه سی :

نه قدر سورورسان هارالبيام من - ايتميشم صاق - صولى سوروشما مندن
چوخداندير وطندن دوشميشما و زاق غربتده غملىره اولموشام اورتاق
اورهك اودا يچينده نفس دارالميش جانيم غم يوكونون آلتيندا قالميش
كؤچومو خرابه بير يثره چكديم من اومحتا جلارى باشيمدان اكديم
يوخايدى سؤزيمه اوردا خريدار خرابه بير يثردن كيم خراج آلا .
جانيمي شعرايچون ائديرديم قربا شعري من چوره گه ساتيرديم اينان
بيرايكى بؤيوكون اوستومده گوزو اولماسا ، قورد منى يثيردى دوزو *
اوزون ايللر بويو غربتده چتينليك لر و فلاكت لره معروض قالان شاعر
دايما اميد ايشيقى و سعادت قاييسى آختريردى . علمين و هنرين
قدرين بيلن ، صنعتكارا قيمت و ثره ن بير معارفپور آرايردى . نهايت
آذربايجاندا حاكميت باشينا گئچن خواجه غياث الدين بن محمد -
رشيدىن شهرتيني ائشيدير ، درحال اصفهاني ترك ائده رهك ۵۹ ياشلى
اوحدى وطنه قايدير ۹۱۴۲ مصراعدا ن عبارت اؤزونون مشهور " جام جم "
مثنوى سيني خواجه غياث الدينه اتحاف ائدير . اوحدى عمرونون صون
ايللرينى آذربايجاندا ياشاميش ، ۶۵ ايل حيات سورموش / ۱۳۳۸ - ۱۳۳۷ /
۷۳۸ - نجى هجرى قمرى ايلينده دوغما شهرى ماراгада وفات ائتميش
اونون مزارى حاضردا " پيرا و حدالدين " آدى ايله خلق زيارتگاهنا
چئوريلمشدير . شاعرين مزارداشى اوزه رينه بو سؤزلر يازيلميشدى :
" هذا قبر المولى المعظم قدوة العلماء افصح الكلام
و زبدة الانام الدارج الى رحمة الله تعالى اوحد الملّة و
الدين بن الحسين الاصفهاني فى منتصف شعبان سنة ثمان ثلثين سبعمء "

* * * *

* *

ماراغالى اوحدى نين ادبى ارثى هم مضمون و فورما اعتبارى -
ايله ، همده كميت جه چوخ زنگين و رنگارنگ دير . اونون " دهنامه "
يا (منطق العشاق) و مشهور " جام جم " مثنوى لرى ايله ياشى ،
اون مين ، بعضى مأخذلره استناداً ۱۵ مين بيت ليك بيرديوانى دار
دير . بورادا اوحدى قصيده ، غزل ، رباعى ، تركيب بند ، ترجيع بند

* - مترجم لر غلامحسين بيگدلى و خليل يوسفالى

ئەۋلاد گۆرۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى .

ژانرلاریندا گۆزه‌ل نمونه‌لر یاراتمیشدیر. **

بیز بو مقاله‌میزده اول شاعرین لیریک اثرلرینی اختصارلا تقدیم و تحلیل ائدیب، سونرا دا اونون "دهنامه" و "جام جم" اثرلرینی گۆزدن گئچیرمک ایسته‌ییریک. ***

اوحدی نین لیریکاسی ادراکین درینلیک لرینه تأثیر ائدن، بئینی دوشوندورن، دنیوی لیک، بشری حس‌لر، حیاتا یاغلیلیق، سئوگی محبت، انسان پرورلیک، صداقت، وفا، عصمت، حقیقی و صاف عشق و بیر سیرا بو کیمی نجیب و گۆزه‌ل مسئله‌لر آشیلایان لیریکادیر. شاعرین ربابی شعرلری نین آهنگدار ملودیک موسیقی سی اوخوجونو هیجالتاندیریر، اوحدی نین ترنم ائتدیگی سئوینج و کدرده هئج وقت فردی ماهیت داشیمیر. او، اؤز دؤورونو، زمانه‌سینی عموم خلق کوتله‌لری نین دویقو و دوشونجه‌لرینی ترنم و عکس ائتدیرمیش اولور. شاعرین یارا-دیجیلیقیندا فورما ایله مضمون وحدتی، بدیعی اوبرا زلیق و دینا میگرد لیک، مضمون و مقصدی گوجلو تأثیر قوه‌سی ایله اوخوجویا جاتدیرماق اساس و آپاریجی جهت دیر. اوحدی اؤز ربابی شعرلرینده درین معنا-لی فلسفی دوشونجه‌لری، اجتماعی و اریلیقی عکس ائتدیرن حس و هیجانلا-ری داها دا جوشدورور.

اوحدی مثنوی لریندن علاوه ربابی شعرلرینده ده اؤز دؤورونو-اؤز محیطینی فرحلی و خوشبخت یا شاماق اوچون مساعد اولما دیغینسی اورتا عصرلر فئودال جمعیتی نین نقصانلارینی تنقید ائده‌ره‌ک، دؤورون جوروک بدعت و عنعنه‌لرینی ده پیسله‌ییر. خلقی موهومات و خرافاتدان اوزا قلاشدیرماقا اصل معنویات، عشقه، عبادته، امگه، صداقت، شعره، موسیقی یه و حقیقی انسان یا شایشینا دعوت ائدیر. او فردی محبت له یاناشی، عموم بشری محبتی و آلهی محبتی ده تبلیغ و تشویق ائدیر. بو اوچ محبتی حقیقی انسانین اصل سعادت سرچشمه‌سی آدلاندیریر. شاعر-ین فکرینجه بوتون بشریت بو اوچ سئوگی دن پای آلمالی و اوتلار لا خوشبخت اولمالی دیر. اونون اؤز سؤزو ایله دئسک: کؤکسوسونده

*** - کاوه نشری اولان، حمید سعادتین ترتیبی ایله یاییلان "دیوان" اوحدی مراغه - تهران - ۱۳۴۰ تخمیناً ۸۵۰۰ بیتتی احاطه ائدیر. *** - آرتیق معلومات آلماق اوچون باخ: غلامحسین بیگدلی اوحدی باکی

بیر اورهك چیرپینان هر بیر انسان عاشق اولمالیدیر، سؤیلویور : هرکس که دلش بوده باشد آن دل صنمی گزیده باشد .

اوحدی نین لیریک شعرلرینده انسان پرورلیگه ده چوخ گئنیش مقیاسدا یئر وئرلمیشدیر . قایقی کش لیک، باشقاسی نین سئوینج و المینه شریک اولماق ، انسانلارا کؤمک ائتمک ، انسانین سسینه سس وئرمک ، هارایا چاتماق بیر سؤزله تام انسانپرور و حقیقی بیرهومما - نیست اولماق اوحدی آمالی نین غایه سی ، اونون لیریک شعرى نین اساس آخینی اولموشدور . " کیم که قایقی سیز بیر نفس چکیرسه چکدیگی او نفسه اوتانمالیدیر . " سؤیله میشدور .

اوحدی بیر سیرا قصیده چی شاعرلرکیمی ، شعرى مداحلیق ویالان - تعریف لرله گلیر منبعی ائتمه میشدیر . اونون ربابی شعرلری ده ، محبت موضوعوایله یاناشی اجتماعی موتیولره ، تربیه وی و اخلاقی مسئله لره حصر ائدیلمیشدیر . طبیعت تصویرینه علمی ملاحظه لرین ایضاحینا یونل - میشدی . اوحدی ده شرقین بیر چوخ متفکرلری کیمی اورتا عصرلرده حکم سوره ن بدعت لری ، اجتماعی برابرسیزلیگی ، ظلمو ، اجحافی ، رشوت - خورلوقو تنقید آتشینه توتموش ، حقیقتی ، عدالتی ، حقوق برابر - لیگینی ، علمی ، صنعتی ، صداقتی و محبتی ترنم وتشویق ائتمیشدیر . زحمتکش کوتله لره علی الخصوص محروم و یوخسول کندلیلره ، الی قابرلی اکینچیلره درین حسن رغبت بسله میش ، اونلارین اصیل مدافعه چیسی کیمی چیخیشلار ائتمیشدیر : " پادشاهان رانیارم در نظر -

چون به درویشان تولای من است " سؤیلوین اوحدی ، سارایلاردا گئدیپ ایکی قات اولماقی منصب ومقامدان اوترو آلچالماقی عیب و نادانلیق حساب ائتمیشدیر : " کیشی سن دوز یولدان چیخما ، بونجا منصب ورتبه پرست اولما ، جاه و جلال آردینجا قاچما و قیزیل - گوموشدن اوترو شاهلارین وحکمدارلارین قاپیسینا گئتمه " سؤیلوین اوحدی نین سؤزو - ایله عملی بیر اولموشدور .

شاعر عین زماندا حاکم دایره نین و یوکسک طبقه لرین ایرنج ، عیبه جر و رذل ایشلرینی افشا و تنقید ائتمکدن چکینمه میشدیر . بؤیوک بیر جسارت و محکم بیر ایناملا ظلمکارلارا اؤز درین نفرتینی بیلدیرمیش ، اونلارا : " مین دفعه سنه دئمه دیم کی ، ظلمکارلیقدان ال چک "

یا خود : " دنیانی سنین الینہ تاپشیریبلار کی ، خئیر ایشلرگؤره سن ،
 خطا کارلیقدان اوزاق اولوب جماعتین دادینا چاتاسان ، گل ظالمترین
 الی ایله دنیانی کور قویما ، یوخسا دنیا خراب اولارسا ، سن اؤزونده
 محو اولارسان ، بونودا بیل کی ، سورونو جانا وارا تاپشیرانا چوبان
 لیق یاراماز ، ظالمی محو ائتمک اوچون تعجیلی اولجو گؤتورمه سن ،
 اوندا اؤزون اؤز اولومونه تلمیش اولارسان ، هئج انصافدیر کی ، بیر
 بودو کباب ائتمکدن اوترو مین اورهگی داغلییاسان ؟ دول قادینلارین
 بویون قولاغینی آچدیریب ، ایتلری نین بویونونا قینزیل خالتاسالاسان
 بیر گؤر خلقین باشینا گتیردیگینی سنین باشینا گتیرسه لر نه گونه
 دوشهرسن ؟ "

اوحدی ائله جهده روحانی نمالاری ، یالانچی دین خادملرینی ، دین-
 پرده سی آلتیندا حاکم طبقه لرین منافعینی قورویوب شخصی منفعت آرد-
 ینجا قاچانلاری ، ریاکارلاری ، رشوت خورلاری برک تنقید ائدیر . اونلا-
 ری حیاتیین و جمعیتین انگلی ، ادراکین ، عدالتین ، انصافین وجدان-
 نین و بوتون بشریتین دشمنلری حساب ائدیب سؤیله ییر :

ازمن به پیش قاضی رشوت ستان بگوی کاین شرع احمدیست بعدل عمرشود
 اوحدی نین ربابی شعرینده ناموسلو ، غیرتلی ، شرفلی امکی-
 ترنمو چوخ مهم یئر توتور . شاعرین بو موضوعلا تماس ائدن شعرلیری
 چوخ تاثیرلیدیر . او ، انسانلاری چالیشماقا ، یاراتماقا ، مادی نعمتلر
 استحصال ائتمه گه ، خلقه ، بشریته فایدا وئرمه گه ، بال آریسی کیمی
 چیچک لردن بال توپلاماقا دعوت ائدیر . انسانلاری امک جبهه سینه سوق
 ائدیریر . اوحدی قناعتینه گؤره خوشختلیگین آچاری آنجاق امک و
 زحمت الینده دیر . آیین تری ، قول قوتی ایله قازانیب یاشایان انسا
 یئر اوزونون ان مقدس ، ان نجیب و ان شرفلی سی دیر . عظالت ، اونون-
 بونون بویونونا یوک اولماق ، باشقاسی نین حسابینا یاشاماق انسان
 آدینا لکه دیر ، یاراشماز دیر . اوحدی اؤزونو بوتون انسانلارا توتا -
 راق گور سس ایله قیشقیریر : " سن بو دنیا یا گل میسن کی ایش گؤره سن "
 شاعر عظالتی محکوم ائده رک ، بوتون بشریته امگه قاتلاشماق و زحمت
 هاله سینده یاشاماق حکمونو وئریر .
 آبوزمینی چنین و قوت بازو عذر چه گوئی که هیچ تخم نکاری .

يا خود :

امروز کارکن که جوانی^۱ و زورمند فردا کجا توان که شوی پیرو منحنی
اوحدی لیریک شعرینده ، تواضعکارلیق ، حرمتچیلیک ، صبر و حوصله ،
وفا و صداقت و دیگر بوکیمی اصیل انسانی صفتلر دقت مرکزینده قرار
توتموشدور . شاعر لوقالیقی ، مغرورلوقو ، ادب سیزلیگی پیس له میش ،
اؤزونو باشقالاریندان اوستون توتوب منم منم لیک ائدنلری تربیه له -
ندیرمگه چالیشمیشدیر . انسانلاری دوغرولوقا ، صداقته و تواضعکارلیقا
دعوت ائتمیشدور . قوجالارا حرمت ائتمگی ، یاشلیلارین حق - ساینسی
ساخلاماقی ، هرگنجین اخلاقی و معنوی بوجو و اونودولماز وظیفه سی
کیمی توصیه ائتمیش و سؤیله میشدیر :

" گله جکده حرمت گؤزله پیرسن سه جوانلیقدا قوجالارا حرمت گؤستر "
اوحدی بیر چوخ بوکیمی قطعی ، تربیه وی ملاحظه لری ایله انسانلارا
اخلاق و ادب درسی اؤیره تمیشدیر . دوزگون یول گؤستر میشدیر .
اوحدی یه گوره یامانلیق ائتمک ، هر بیر پیس یاراماز ایش گور -
مک انسان اولادینا یادبیر سحیه اولمالیدیر . اصیل انسان اولان یا -
خشیلیقدان باشقا بیر ایش گورمه سین گرهک ، بودور شاعرین بو حقه
سؤیله دیگی یوزلرله گؤزهل فکر و افاده لردن بیری :

" سن چالیش دوستلارینن اوره گینی اینجیتمه اصل قهرمان اولان هئج
دشمنی نین ده اوره گینی سیندیرماز . "

سیز بورادا شاعرده اولان انسانپرورلیگین ، اخلاق و مهربانلیقین
معنویاتین حدود و غایه سینه بیر دقت یئتیرین ، شاعرین تعلیمی نین
اینجه لیگینه و مزیتینه بیر نظر سالین ، گورورسونوز بو بؤیوک انسان
حتی دشمنلری بئله اینجیتمه گی توصیه ائدیبتعلیم و ئریروکیمسه -
نین اوره گی نین سینماسینا راضی دگیلیدیر . هامی نین خیرخواهی دیر .
عمومیته اوحدی لیریکاسی اؤز اجتماعی مضمونو و ایده استقامتی
ایله دؤورونون حاکم سارای شعریندن تاممیله فرقلی دیر . اوحدی
ربابی شعری نین اساس خصوصیتی اونون یوکسک فلسفی لیگینده درین انسان
پرورلیگینده و عموم بشری لیگینده دیر .

*** **

ئۆلاد گورۇپپسی

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازملار ئامبىرى ۴۶

" دهنامه " یا (" منطق العشاق ")

اوحدی نین دیوانیندان باشقا ایکی مثنویسی واردیرکی، بیرلیکده ۱۵۱۹۲ مصراعدان عبارتدیر. بونلاردان ایلک نظمه چکدیگی اولان "دهنا-مه" اثریدیر کی، ۱۵۵۵ مصراعنی احاطه ائدیر.

اوحدی بو مثنوینی ۳۳ یاشیندا، / ۱۳۵۷ - ۱۳۵۶ / ۷۵۶ هجری قمری ایلینده، مشهور خواجه نصیرالدین طوسی نین نوهسی خواجه ضیاء الدین یوسف بن خواجه اصیل الدی نین خواهشی ایله نظمه چکمیشدیر.

" دهنامه " ده ایکی گنجین محبتی قلمه آلینمیشدیر. بو آناخط ایله یاشی، شاعر دؤورونون بیر سیرا اخلاقی، معیشته، اجتماعی و سیاسی مسئله لرینی، اثرده کی حادثه لرله علاقه دار شکلده تصویر ائتمیش دیر. اثرین اساس قهرمانلاری عاشق و معشوقه یاشادیقلا ری دؤورده، عقل، نجابت، بیلیک، اخلاق و اوزاق گؤره نلیک لری ایله فرقله نیرلر.

عاشق تمیز بیر انسان دیر. پاک اوره گی، تمیز محبتی واردیر. اؤز صاف عشقی و محکم اراده سی ایله هامینی حیران ائدیر. معشوقه نین بوتون شیلتاقلارینا دؤزور و یورولمور. معشوقه ایسه اؤز عاشیقینی انتظار و اضطرابلار ایچهریسینده ساخلاییر. اونو جور به جور سیناقلار دان چیخاردیقدان صونرا، حیات قورماقا سؤز وئریر. بودا معشوقه طرفیندن بیه نیلمیش، عقلی، گؤزه ل، نجیب و مقبول بیر حرکتدیر، بئله ده اولمالیدیر. شرق قادینلارینا مخصوص عفت و اخلاق مسئله سی دیر. اون مکتوبدان عبارت اولان بو اثر ساده جه اولاراق عاشقانه جمله لر ییغیمیندان عبارت دگیلدیر. بورادا حیات فلسفه سی، یاشاماق و عائله قورماق قایدالاری، سئویب، سئویلمک اینجه لیک لری بدیعی شکلده افاده اولونموشدور.

شاعر اثرده ایکی جور محبتی قارشى - قارشیا قویوب تصویر و ترنم ائدیر. برینجی پاک، تمیز، انسانی محبتی، عادی عائله قورماق حس لری، شرفله، ناموسلا و صاف محبتله عائله وی یاشاماق قایدا - قانون لاری، دیگر طرفدن ایسه انسانلیقا یاراشمایان، تمیز عشقه و پاک سئوگی یه یاد اولان هوی و هوس مثیل لری، یونگول غیر جدی و پوزقون معیشت نرم لاری. شاعر بونلاری اؤلچوب بیچیب مقایسه ائدیر، اونلاری سن

مثبت و منفی جہتلرینی ایضاح ائدیر و بیرینجی شقی، بیرینجی یولو
آلایشلایب، بیہنیر و توصیہ ائدیر.

اوحدی "دھنامہ" سی مثنوی فورماسیندا یازیلیمیش اولسادا، او-
ندان قاباکی "دھنامہ" لردن فرقلی اولاراق، بوراداکی مکتوبلارین
ایچہریسیندہ شاعرین بیر نئچہ غزلی دە واردیر. بو اؤزو نواتورلوڤ*
دور و اثری زنگینلہ شدیریب، گۆزہل لہ شدیرمیشدیر. هر مکتوبون صو-
نوندا عاشق و معشوقہ دیلیندن گۆزہل بیر غزل لہ ختم کلام ائدیلیمیشدیر
عاشق بیر سیرا خصوصیتلرینہ گۆرہ اورتا عصرین کلاسیک ادبیاتیندا
کی عاشق صورتلریندن اولان مجنونلاردان فرقلیدیر. او همیشه عقل دن،
ذکادن، دوشونجہ دن الہام آلیر. عشق طوفانی قارشیسیندا اؤزونو
ایتیرمیر، ارادہ و اختیارینی الدن وئرمیر. غیر عادی ایشلرگۆرمور.
اؤزونو قدرتلی محبت جاذبہ سی قارشیسیندا مفتون و شیدا گۆرسہ دە،
تسلیم اولمور. اؤزونو ایتیرمیر.

اوحدی بو اثریندہ اورتا عصرین طلب ائتدیگی قادین محدودلوق و
عاجزلیک مدعا سینی رد ائدیر. اصل اسلام دینی و محمد (ص) شریعتی
قانونلارینا اساسا "قادینی برابر حقوقلو انسان حساب ائدیب، اونون
اختیارینی اؤز الینہ تاپشیریر. آنجاق اونا اخلاق و عصمت دایرہ —
سیندہن چیخماغی یاساق ائدیب و بو ایشین جزاسینی اولوم تعیین ائتمیش
اولور.

آنجاق قادین حقیندہ اوحدی ائزلریندہ ترددو ایکی فکیرلی لیک
واردیر. بیر طرفدن اسلام دینی و اعتقادینا استنادا "قادینی تام
آزاد و برابر حقوقلو بیر شخصیت بیلدیگی حالدا، او بیری طرفدن او-
نون درس اوخویوب سوادلانماسیلا مخالفدیر. سواد آلماقی قادین اوچون
بیر نوع نقصان و لزوم سیز قلمہ وئریر. سواد آلان قادینین ویسہ کیمی
اعتبار سیز اولابیلہ جگی ظننینی اورتایا آتیر. شاعر قادی نین کیشی
ایشلرینہ قارشیماسینا مطلقا اجازہ وئرمیر. بیرسؤزلہ اوحدی یارا —
دیجیلیقیندا قادینا اولان مناسبتدہ کسگین ضدیت و ایکی لیک واردیر.
شاعر بوفکری، بوملاحظہ نی صورالاردا دوام ائتدیریر، اؤزونون مشهور
"جام جم" اثریندہ دە همین فکرده دیر. اوحدی نین "جام جم" اثری نین
تحلیلی گلہ جگ مقالہ میزین موضوعدور. ایکینجی مقالہ دە اوخویا جاقسیر.

* نواتورلوڤ = یئنی لیک

دان اولدوزی

صون زماندا الیمیزه چاتان " دان اولدوزی " کتابی زنگان شاعر لری نین آنا دیلینده یازدیقلاری اثرلردن نمونه لردیر . بو کتاب آقای اسداله جمالی طرفیندن توپلانیب و چاپ و نشر ائدیلمیشدیر . آقای جمالی کتابین تقدیمینده بیله یازیر :

" بو کتابی عزیز همشهری لریم زنگانلیلارا ... گؤزه ل و ایستمه لسی شهریم زنگانا ... او صمیمی انسانلارا کی ، زنگانی جوخ ایسته رلر و بوشهرین حقشناس و شریف اهلینه کی ، ضا دقانه و انسانی خدمت ائلمه ک آرزولاری واردیر تقدیم ائلیورم . "

' آقای جمالی کتابدا ۲۲ شاعرین شعرلریندن نمونه لر توپلاییب ، بیر ده کتابا بیر مقدمه یازیب کی ، سؤزلری مؤلفین قلبیندن قالخیب و اؤز خلقینه اولان درین صمیمیت و اودلو محبتینی گؤسته ریر . مقدمه بیله باشلانیر :

" الله دان مدد ایستیرم کی ، نئجه کلمه سؤزلریم کی ، واریمدی تور- کی دیلیجه و زنگاندا دانیشدیغیمیز اصطلاحاتیلان یازا بیلوم . " ها بیله مقدمه ده یازیر :

" منیم گؤزه ل و ایسته ک لی شهریم زنگانا و عزیز همشهری لریمه تعصبالی بیر علاقم وار دور . "

کتابدا توپلانان شعرلرده شاعرلریمیزین وطنه بسله دیک لری درین محبت آیدینجا گؤرونور . مثلا " مهندس رضا جمالی " شاهین " ، " آنا وطنه " آدلی شعرینده اؤز وطنینه بسله دیگی محبتی بیله ترنم ائدیر :

وطن آنام دی منیم ، خدمت ایلوبدی . منه

اؤلونجه بوشلویام (بورجلویام) عمریمده بو آنا وطنه

وطن آنا کیمی قوینوندا بسلیوبدی منی

نئجه اولار کی ، فراموش ایلیم وطنی

اتیم ، قانیم ، سوموگیم هامیسی وطندی ، وطن

منیم وجودیمه باعث بو اولکه دیر ، بو چمن

شاهین دن بیر غزل نمونه سی اولاراق (یاریمی قایتار) شعرینده
اوخوجولاریمیزا نسیل ائدیریک :

یارب منه رحم ایله منیم یاریمی قایتار
قویما یورگیم قان اولا دلداریمی قایتار
گۆنلوم گینه بلبل کیمی آواره قالوبدور
قویما قالا آواره او، گلزاریمی قایتار
بو آیریلیغین دردی منی سالدی ایاقدان
قویما گئدیم الدن او، پرستاریمی قایتار
گۆنلوم منی یوسف کیمی بازاره چکوبدور،
رحم ایله خدایا او، خریداریمی قایتار
عادت ائلیوب جانیم اونون جورینه یارب
جور ائتمه گه الله او، جفاکاریمی قایتار
(شاهین) وفا بیرگنجه یالقوزیاتا بیلمه ز
قویما منی یارسیز او گۆزه ل یاریمی قایتار .

هابئله خسرو دارائی " من زمان شاعریم " آدلی شعرینده بئله یازیر:
ایندی تاریخ رسالت ایستر

ایندی شاعر گرهک انسانلارین آزادلیغینا سغور قوشسون
ایندی شاعرده گرهک قدرت فریاد اولسون
ایندی شاعر دیلی، خلقین دیلیدیر .

ویا " شرفلی خلقیمیز " آدلی شعرینده یازیر :

آزادلیق یولوندا ، دشمن الینده ،
قیریلدی یولداشیم ، سیندی دایا غیم .
یادیم دوشنده ایتگین ایگیدلر ،
صان چیخیر الیمدن ، ایتیر سایا غیم .

بو کتابدا شعرلری توپلانان شاعرلرین لیریک شعرلریده صون درجه
لطیف و اینجه دیر .

جهان شاه خدیوی نین " آیریلیق هواسی " آدلی شعرینه دقت ائدین

یونئی چالان بو گنجه آیریلیق هواسی چالیر
نئین یانیقلنی سسی اود سالیر یورهک چابالیر .
سن ایسته سن گنده سن گنت ، گوزوم دالونجا قالیر

اوره كده غم قوشی سن گختسون آشیانه سالیر .
منه اؤلوم بو گئجه آیریلیقدان آساندی
آماندی گئتمه دایان ، گئتمه قال جانیم یاندى
آقای حسین منزوی اؤز قیزی " غزل " ه دئدیگی شعرینده گؤزه ل
بدیعه لر یارادیب کی ، نئجه بیت اوندان درج ائدیریک :
آچ گؤزون تا یوخودان گول لر اویانسنین غزلیم
آچ گؤزون تا باخیشوندان گون اوتانسنین غزلیم
گوره بیلمه ز گؤزه لیم آی دا اؤزون تک گؤزه لی
آیا باخ تا کی ، حسدن پارالانسنین غزلیم
گون نه دی ، آی نه دی ، اولدوز نه دی ؟ گویچک لر آدی
سن اولان یئرده گره کدیر قارالانسنین غزلیم
سنی آغوشه چکنده یوره گیمدن دئییرم ،
اولا کاش دؤور زمان بوردا دایانسنین غزلیم .
دکتر ابوالفتح حکیمیان ملی دانشگاه اوستادی نین " محبت و
محنت " آدلی غزلی درین دویغو و اوره ک چیرپینتیلاری ایله دولو دور
حیفا ولار کی ، بو غزلدن بیر نئجه بیت اوخومویاق ، آشاغاداکی
بیت لر او غزلدن دیر :

بهار گلشنه رحم ائتمه دی ، خزان نفسی
داغیلدی سینه یه غمدن قوشون صفالی سسی .
اوگون محبته محنت یازیلدی عالمده
کی ، گوللرین لخه (شاخه) سی اولدی بلبلون قفسی .
فغان کی ، سینه ده نئی تک ییغیلدی شکوه لریم
کی ، دئگمه دی بو نئیستانه بیر چوبان نفسی .
مزار لاله سی تک آچما میش داغیلدی جانیم
فلک گولون بوتاسیندان یاراتدی خار و خسی .
بو کتابدا اولان بدیعه لر ، گؤزه للیک لر بیر یا ایکی مقالیه
سیغیشماز ، ادبیات سئوه ن اوخوجولاریمیزا تاپشیریریق " دان اولدوزی "
کتابین آلیب اوخوسونلار و هر صفحه سینده اونلار جا گؤزه للیک لر ،
بدیعه لر ، استعاره لر گؤرسونلر .
مقاله میزین صونوندا آرتیرمالیق کی ، آقای جمالی مقدمه ده

آذربایجان آذربایجان

آذربایجان ! آذربایجان !
 ای تاریخ لردن منه عیان ،
 گون دوغاندان ، گون باتانا ،
 زامان - زامان شعله یایان ،
 قاف داغی نین اتگینده ،
 داغلار کیمی هم قوجامان ،
 زمروود خزر یاخاسیندا ،
 نوح دئوروندن لغوبر سالان ،
 بوگون باهار یئللریله ،
 ساچلاریمی سیغاللایان ،
 منی اؤپن ، منی قوجان ،
 آذربایجان ! آذربایجان !

* * *

...دوغما بالان کیمی گلدیم ،
 سنین آنا قوجاغینا ،
 آلقیش قدیم تاریخینا ،
 او ، چاغینا ، بو ، چاغینا ،
 وورولموشام هر داشینا ،
 هر گوشه نه ، بوجاغینا ،
 باش اگره رم ، اوستو گلزار ،
 آلتی یانار تورپاغینا ،
 بوتون بشر سنه واله ،
 بوتون جاهان سنه حیران ،
 آذربایجان ! آذربایجان !

سندن قاناد ايسته ييره م ،
 ائله بيلمه قانادسيزام .
 سندن ثبات ايسته ييره م ،
 ائله بيلمه ثباتسيزام .
 ثباتيما ، قاناديميما ،
 يئني ثبات ، قاناد قوشان ،
 غايه لري وارليغيمدا ،
 كور له ، آراز كيمي داشان ،
 هرگون يئني بير داغ آشان ،
 مردليك اوچون ميدان آچان ،
 آذربايجان ! آذربايجان !

★★★★★

مرمر سراي قوناق ائسوي ،
 بوردا آچديم پنجره مي .
 بوروقلارين مناره مي ؟
 چراقلارين آي پارامي ؟
 گئجه وقتي قوجاق آچيم ،
 سود ايشيقلی سحره مي ؟
 كهكشانين بير پارچاسي ،
 آبشورونا ، خزره مي ؟
 سنين منه بخش ائتديگين ،
 تكجه گوزهل منظره مي ؟
 اي فضولي گونشينه ،
 اوره يمه ايشيق ساچان ،
 آذربايجان ! آذربايجان !

★★★★★

...اوزانلارين قوپوزوندا ،
 تئلر ، گونش شعاسي دير .
 قيلينجلاشان قوپوز بيزه ،
 كور اوغلونون ميراثيدور .

آرادا سد دگیل خزر،
 قارداشلیقین آیناسی دیر .
 بو دوستلوغا کیم باخسا کم،
 خوار اولاسی ، سیناسی دیر .
 قوجا شرقین قاپوسیندا ،
 یان ، ابدی مشعل کیمی ،
 اوجال آیا ، اولدوزا جان ،
 آذربایجان ! آذربایجان !

★★★★★★

بالاش آذر اوغلو

آنا

پاییز تک قوجا غی بهرله دولو ،
 یای کیمی غضبی ، سئوینچی اودلو ،
 قیشین قارین دان دا دائم اوزو آغ ،
 باهار گونشی تک مهربان ، پارلاق ،
 بیزیم دنیا میزین بزهیی آنا .
 بوتون گؤیجهک لرین ، گویجهیی آنا .

بابام عمرو بویو هشی جنت گزدی ،
 او جنت سن سن .
 آتام اولنه دک سعادت گزدی ،
 سعادت سن سن .
 اوغلوم گؤزه لردن محبت گزدی ،
 محبت سن سن .
 من ده بیر زامانلار حقیقت گزدیم .
 ایندی درک ائتدیم کی ، حقیقت سن سن .
 حیاتین آن بؤیوک نعمتی آنا .
 بوتون انسانلارین شهرتی آنا .

اصل

جنك و صلح

ترجمه (غ - بيلگى)

جنت جنك شيطان بود و آدم
 خدا هم عذرشان را خواست از دم
 جننت ده ساواشدى شيطان ملا آدم
 تازى قود و اوردان اوللارى اودم
 دنيا يا كوئىزدى بولورد و احين:

جهنم با بهشت اينجا است تو ام
 اگر صلح و صفا دنيا بهشت است
 و گر جنك و جدل دنيا جهنم
 در اين صورت چه ما بخرد كسا نيسم
 كه غمگين يسكنيم اين عيش خشم
 مگر جنك جھسانى را نديدى
 كه آتش زد بر تا پاي عالم
 چه سوزان آتشی كز بعد ز سال
 بنورش هست دنيا غرق ماتم
 به حق آن خدا و ندى كه مارا
 گوى شادى جز اين خند كهي غم
 بيايد از محبت اين جهان را
 نه اولاد گور و بيسي
 www.uyghurkitap.org
 www.uyghurkitap.com

بوردا جهنم له جنستدير با هم
 صلح و صفا اولسا دنيا بهشتدير
 قان - قير قين اولار سا، اولار جهنم
 ايندى كه، بيله دير اى شرايل
 ائمه اوز الين له عيشينى ماتم
 مگر گورمه دنيى دو پوش ايل لرى
 نجه ده تو قوشوب ايشدى عالم
 اوتوز ايل كچه ده او اود - آودان
 بله كسيله يب دنيا دان ماتم
 گلين حق نامينا بشر نامينا
 سنجلا شاق دوستلا شاق با شاق ابهم
 چاليساق بودنيا جهنته دونسون
 قالماسين جھسانه كدرانه غم

دیاریمدی منیم

وطنیم حسنو از لدن منی خیران ائله میش ،
ای گۆزه لیر ، بیلین او تکجه نگاریمدی منیم .
بیر بته سجده قیلیر دنیا دا هرکس ، اینانین
معبدیم ، سجده گهیم ، سئوگیلی یاریمدی منیم .

*** **

گزمیشم جوخ دولانیب دنیانی باشدان باشمن
گنچمیشم داغ - دره دن ، ذوق و صفا یئرلردن
ایچمیشم آب حیات تورپاغین اوستونده همن ،
سؤنمه یین نور دیله سن بیل کی دیاریمدی منیم

*** **

انسان اولادی از لدن نیه سه مثیل ائله میش ،
کیمیسی سیم و زر ایستر ، کیمیسی یاردیله میش
کیمیسی دوستو صداقتلی ، وفادار دیله میش
بیل کی آنجاق وطنیم دولت - واریمدی منیم .

*** **

آختاریب شان و شرف چوخلاری گئتدی اوزاغا
یادلارا سجده قیلیب سالدی اؤزونو آیاغا
حق ، سعادت دیاری یوردومو بنزت چیراغا
شیخ صنعان گۆزه لی نازلی دیاریمدی منیم .

*** **

* میرزه ابراهیموف آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین رئیسیدیر ،
وقتيله سوویت آذربایجانین جمهور رئیس اولموشدور و اصلی سرا بلیدیر

يارانان بىر گون اءلور، عارف اولانلار آنلار،
آلماسىن اوستومو غربتدە اءلوم-آرزوم وار،
آنا يوردون قوجاغىندا منە دە يئر تاپىلار
قىزىم، اوغلوم دئىهلز بوردا مزارىمدى منىم.

*** **

من حىات عاشىقىم- باغدا، گلستان دابىلىر
داما رىمدادولانان قىرمىزى آل قان دابىلىر
بو جانىمدان دا عزيز سئوگىلى جان دابىلىر
يوردومون هر طرفى روح وروانىمدى منىم.

*** **

من سعادت دىلەدىم هر ائله، هر يوردا مدام ،
بىر گونشدير، نظرىمدە چالیشان هر انسان ،
عشقىنە ، سئوگىسىنە يوردومون هر يان حيران ،
خوش گونوم، خوش نفسىم، جسمىدە جانىمدى منىم.

*** **

— ادبیات و اینجه صنعت غزئتى نمره ۲ (۱۸۷۷) ۱۱ ژانویه ۱۹۸۰

يازىمىزا كئچىرن ج.م. ساوالان

۷- بىر صغرىك

تك سسلە آغىزلاردان حىرت سۆزلىرى چىخدى
قىز گلىردى قارشىدان اوتانچاق اوركك- اوركك
قىز او قىزدى ولكن گۆزلىرى نىن رنگىنى
گىزلەدىردى گۆزلىردن تاخدىغى قارا عىنك .

بو صورتلە موقت بىرتسلى تاپدىلار .
بئله در بوش هوسىن نتيجهسى بونى بىل
بوش امل يولونداكى امكلر بوشا چىخار
آرزولارىن اوستونده حىاتدا بىرقانون وار:

دگىشمز گۆز . دگىشمز: بهىين ، آلىن، اورەك ، دىل !

گلن مکتوبلاران

جناب آقای سید رضی ساوه‌چی از مدرسه‌ی حجتیه قم دربارۀ که
به هیئت تحریریه نوشته‌اند تذکر شده‌اند که در مقاله‌ی تاریخ

ادبیات آذربایجان شاعر طرزپرداز آذربایجان صابر
طاهرزاده از نظر مستندات مذهبی و ملی چنانکه بایست
معرفی شده است ضمن تشکر از علاقه و توجه شما
از نظر اهمیت موضوع عین نامه‌ی شما درج میگردد.

۵۹/۳/۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

۱-

جناب آقای دکتر هیئت مدیر محترم مجله «وارلیق بعد از سلام
ضمن تقدیر از جنابعالی و همکاران که وارلیق را با ایثار وقت و
مال سرپا نگهداشته‌اید این گله را باید کرد که بعد فکری طاهرزاده
را بطور کامل بررسی نکرده و مثل سایر محققین که عمداً «ویا سهوا»
نظرات قومی و اسلامی او را کان لم یکن انگاشته‌اند شما هم بدون اینکه
کوچکترین اشاره‌ای بفرمائید حق آن مرحوم مغفور را از این نظر ضایع
و بطور کامل به نسل جدید معرفی نفرموده‌اید. البته من طلبه علوم
اسلامی هستم و احاطه کامل با ادبیات ترکی ندارم ولی با مطالعه‌ای که
در خود آثار مرحوم صابر طاهرزاده دارم یقین پیدا کرده‌ام که محققین
بعد فکری ملی و اسلامی آن مرحوم را عمداً «ویا سهوا» ندیده‌اند.
امیدوارم با درج نوشته مختصر زیر از این بیعد محققین ایرانی
فقط گلچین نوشته‌های دیگران را عرضه نداشته بلکه خود مستقیماً
آثار مشاهیر ما را خوانده و کار خلاصه نمایند.
با احترام الاحقر سید رضی ساوه‌چی
قم - مدرسه حجتیه - سید رضی ساوه‌چی

بعد فرا موش شده افکار صابر طاهرزاده

تاکنون مقالات زیادی در مورد صابر طاهرزاده شاعر بزرگ ما نوشته
شده است، ولی در هیچ یک از آنها با افکار ملی و اسلامی ترقیخواهان

آن مرحوم اشارەى نرفته است . مقاله مندرجه در شماره ۱۳ وارلیق که توسط جناب آقای دکتر هیئت برشته^۱ تحریر کشیده شده بود نیز از این مقاله ها بود . متأسفانه بعضی از اهل علم نیز فقط بر اساس روایت نه بر اساس درایت اصل آثار آن مرحوم ، ویرا از قماش میرزا ملکما دانسته و چه بسا مهر روس زدگی نیز با و زده اند . برای نمونه از آثار ملی و اسلامی او میتوان از قطعه " فخریه " نام برد که با قلم طنز آمیز بلایای تفرقه را با کمک آئینه تاریخ در جلو ترکهای ساکن مستعمرات روسیه تزاری قرار داده و آنها را با اتحاد و اتفاق دعوت کرده و روس زدگی را محکوم می کند :

فخریه

هرچند اسیران قیودات زمانیز هرچند دوچاران بلیات جهانیز
ظن ائتمه که ، بو عصرده آواره نانیز اول نه ایدیک سه یئنه شمدی همانز

تورانلی لریز عادی شغل سلفزبیز اغوز قومموزون باشنه انگل کلفزبیز...

اول گونکی ملک شاه بزرگ ایلدی رحلت ائتدیک ایکی نامرد وزیره تبعیت
قیردیق او قدر بیر بیریمزدن که نهایت دشمن قاتوب ال تختمیزی ایلدی غار
اغوز حقیمیزی گوزله مگه بیطرفزبیز تورانلی لریز عادی شغل سلفزبیز

بیر وقت دخی (قارا قویون ، آق قویون) اولدیق
(آذربایجان) ه ، هم ده (آناطولی) یه دولدیق
اولقدر قیروب بیز - بیریمیزدن کی یورولدیق
قیردیقجه یورولدیق و یورولدیقجه قیریلدیق
تورانلی لریز ، عادی شغل سلفزبیز بییز
اغوز قومموزون باشنه انگل کلفزبیز

بیر وقت سالوب تفرقه اولدیق ایکی قسمت
(تیمورشه) ه بیز پارامیز ائتدی حمایت
(خان ایلدیرم) ه بیز پارامیز قیلدی اطاعت
قانلر ساچیلوب (آنقره) ده قویدی قیامت ...
احسن بیزه ، هم تیرزنز ، هم هدفز بییز
اغوز قومموزون باشنه انگل کلفزبیز

(تیمور شه لنگ) ه اولوب تابع فرمان
(خان توختامش) ی ایله دیک آل قاننه غلطان
تا اولدی (قیزیل اوردی) لرون دولتی تالان
مسکو شهینه فایده بخش اولدی بو میدان
الیوم اوروسلاشماق ایله ذی شرفز بیگز
اغوز دینمیزین باشنه انگل کلفز بیگز

بیر وقت (شه اسماعیل) و (سلطان سلیم) ه
مفتون اولراق ایله دیک اسلامی دونیمه
قویدیق ایکی تازه آدی بیر دین قدیمه
سالدی بو تشیع ، بو تستن بیزی بیمه
قالدیقجه بو حالیه سزای اسفز بیگز
اغوز دینمیزین باشنه انگل کلفز بیگز

البته در چاپ هوب هوب نامه که بخط روسی برای خوانندگان آذربایجان شمالی چاپ شده بیت (الیوم اوروسلاشماق ایله ذی شرفز بیگز) حذف شده که علت عیانست چه حاجت به بیان است (مثلا "در چاپ ۱۹۶۰ - هوب هوب نامه بخط روسی بزبان ترکی در باکو قسمت مزبور حذف گردیده است و در ترجمه فارسی احمد شفائی طبع سال ۱۹۷۷ نیز این قسمت حذف گردیده است)

چنانچه از مطبوعات مصری چاپ شده در زمان تسلط انگلیسها به آن کشور پیدا است با تشویق انگلیسیها یک جریان فکری بوجود آمده بود که تشویق میکرد لهجه عربی مصری جایگزین عربی کتابی گردد و دلیل ظاهرا "منطقی آنها این بود که اگر زبان محاوره در کتابت نیز رایج گردد ریشه بیسوادی بزودی کنده خواهد شد در حالیکه در باطن منظور این بوده که مصریان رفته رفته عربی ادبی را فراموش کرده و زبانی مخصوص بخود داشته باشند تا اینکه پشتوانه فرهنگ عربی را از دست داده و از عالم عرب منزوی باشند، و خوب بخاطر داریم که بوسیله فرانسویان در الجزایر این جریان فکری پیش آمد که لهجه الجزایری بخط لاتین نوشته شود. همه این توطئهها الگوهای بودند که روسها در

زمان تزار در مستعمرات خود در قفقاز و ترکستان بکار میبردند بدین نحو که دولت روسیه برای قطع رابطه ترکهای ساکن مستعمرات خود با فرهنگ ادبی و کتبی ترکی، ترک قازاخ را بجنگ ترک ازبک، و ترک آذری را بر علیه ترکمن برمی انگیزت و قطعه فخریه صابر هوشدار - یست بترکهای مستعمرات روسیه تا از مکر دشمن مکار آگاه باشند، برای تخریب فرهنگی در هر محلی لهجه را بصورت نوشته آورند، البته عده ای از روشنفکران فریفته جاه و مقام و یانا آگاه نیز همکاری کردند و صابر در جواب کسانیکه نمیخواستند آثار شعرا و نویسندگان ترکیه مستقبلاً در اختیار خوانندگان قفقازی قرار بگیرد شجاعانه قد علم کرده و از تبعیدگاههای مخوف سیبری نترسیده چنین می گوید :

عثمانلی جەدن ترجمه تورکه ، بونی بیلیم ،

گرچک یازیور " گنجەلی" یا اینکە هنک دور؟

ممکن ایکی دیل بیر - بیرینە ترجمه ، اما ،

" عثمانلیجه دن ترجمه تورکه " نه دئمک دیر؟

توضیح اینکه بتشویق روسها در قفقاز یک جریان فکری پیدا شده بود که جلو نشریات کشور عثمانی (ترکیه امروز) گرفته شود تا ترکی ادبی در بین اهالی قفقاز رواج پیدا نکند و مردم بزبان کوچه و بازار بنویسند و بخوانند همان کاریکه انگلیسها در مصر میخواستند انجام دهند و یا فرانسویان در الجزایر میخواستند بکنند که موفق نشدند. خوانندگان باید حدس بزنند که در هوپ هوپ نامه ای که بخط روسی برای خوانندگان قفقازی چاپ شده اشعار فوق حذف شده است (هوپ هوپ نامه بخط روسی چاپ باکو، ۱۹۶۰)

صابر در برابر آن روشنفکرهای روس زده که خواندن نشریات بزبان

ترکی را با نظر تحقیر می نگریستند با هذل چنین می گوید :

ژورنال ، غزئته چیقیر کی ، ملت اوخوسون ،

هر بیر اثریندن آلسین عبرت ، اوخوسون .

روسجا اوخوموشلره بو عار گلیسر ،

دیرلر : بونی قوی قاره جماعت اوخوسون .

صابر از پرچمداران تدریس ترکی در مدارس قفقاز بود . وقتیکه

اداره کنندگان مجله " ترجمان " که ترکهای کریمه نشر میکردند از

تمام قسمتهای ترک نشین تقاضا کرد که به پایتخت روسیه نماینده ای -
جهت کسب اجازه تدریس بزبان ترکی بفرستند .
صابر برای تنبه ملت چنین نوشت :
" ترجمان " دییور کی :

به تامين لسان مادر ، از هرکو ، به پطرسبورغ
یکی عالم فرستندا من از ملت رجا دارم
ملت دییور کی :

شب عید است ، یار ازمن ، چغندر پخته می خواهد ،
خیالش می رسد من گنج قارون ، زیر سر دارم
ویا اینکه پیرو اشاعه جنبش تدریس زبان ترکی در مدارس و تلگراف
اهالی شماخی صابر خطاب به اهالی باکو می نویسد :
باکولی لر دییور کی :

شماخی لر کیمی ایشسیز ، کفایه سیز دگلیر
کی ، تیل ووراق (دومایه) بیر آنا لسانی ایچون ،
قولوبده ، باغده ، قوروقده وار اولقدر ایشیمیز
کی ، ائو ، اوشاق یادا دوشمیر او آنا جابی ایچون !

۲- املا قاعده لری و بعضی کلمه لر حقیقنده

محترم ح . صدیق وارلیق یازیچیلاری نین اوزون مذاکره لردن -
صونرا متفقا " قبول ائتدیگی " املا قاعده لری " و هایئله " بیژده
توفیق اولسا ... " یازیسینا دایر بیر نئجه نقطه یه اشاره ایلده ،
استانبولدان ، بیر مکتوب گوندرمیشدیر . مکتوبون مهم نقطه لرینی
اوخوجوموزون عینا " یازی اسلوبی ایله - و بونلارین قیصا جوابلارینی
آشاغیدا اوخویورسوز .

۱ - اوخوجوموز از جمله بئله یازیر : " اولا " دئیم کی ، املا اوزهر -
ینده بعضی انائین ایشلرینیزی هئج بگنمیرم . یئرینه ایلر دیر
- ئو - و - ئو - یازیلار . سیز ندن اونو - ائو - ایله (باشدا) عوض

ااتمک ایسته بیرسینیز ، املادا آنارشی دگیلمی ؟

جواب : خیر ، تماما " ترسینه ، بو ، منطق یولونا گیرمک و آنارشیه

صون وئرمكدير . معلومدور ، عمومي بير قاعده اولاراق باشدا گلن مصوت لرى بئله گؤسته ريريك : اوجاق ، اوزوم ، اوجوز ، اكين ، ايران ، آرپا (كى ارپا شكلى الف و مد شكلىنه چئوريلميشدير) . اولوم و اؤكوزكىمى سؤزلرين ده بو قاعده يه تابع اولماسى منطق ايجابيدير . زيرا ، ياكورد الفبا سيندا اولديغى كىمى اساس اولاراق " همزه يايى " يى قبول ائتمه ميز لازمدير (ئوجاق ، ئوزوم ، ئوجوز ، ئكين ، ئيران ، ئارپا و ئولوم كىمى) ويا خود الف شكلىنى . قاريشيق سيستم (يئددى مصوتى الفاييله بير مصوتى ايسه ندىن سه همزه يايى ايله يازماق كىمى بير سيستم) محض نظم سيزليك و آنارشى و انايين ليگين لاپ اؤزودور . شمال آذربايجاندا دا الفبانين لاتين له شديريلمه سينه دك ، بو مصوتين عينا " الفاييله يازيلديغىنى او زامانكى كتابلارا مراجعه ائتمك ايله اؤگرنمك ممكن دور . صونرا ، ايكىنجى دنيا حربى صيرالاريندا ، بوقاعده سيزليق (اولكه يى ئولكه يازماق غريب ليگى) تازه دن عرب حرفلىرى - ايله بعضى اثرلرين چاپ اولدوغوندا ندىن سه وجوده گلدى . لكن بو دا عمومي دگيلدير : مثلا " باكى دا ۱۹۶۶ دا چاپ اولموش ، " آذربايجان س س ر علملر اكادىمى نى نشرى ياتى " ندان " شاه اسماعيل خطائى اثرلى مثال اولاراق ، باخ صحيفه ۳۰۸ :

اوزكه كوزلر كوكه باخر كورمك ايچون ماه نو .

عيد ايچون من باخدوغم قاشى هلالدر سنك (

ويا خود گينه باكى دا ۱۹۶۸ دا چاپ اولموش " آذربايجان دولت نشر - ياتى " ندان " ملا پناه واقف ، سئچيلميش اثرلى " (مثال اولاراق ، باخ صحيفه ۶ - يا :

منيم ياريم بير عجايب دلبردير

اوزو تازه گلدر زلفى عنبردر (

متن ده بو مصوتى - او - شكلىنه گؤسترميشلر . الفبا تغييريندن قابا بو هر كسىن قبول ائتديكى بير قاعده ايدى ، ائله كى حتى بو " بدعت " ين توره ديگيندن صونرا بئله آرادا - بير ثابت و منطقى و اسكى قاعده يه مراعات ائديلمىگى گوروروك ، مثلا " انتشارات فرزانه " نين چاپ ائتديكى هوپ هوپ نامه نى آچارساق ، مثلا " ۵۹ نجى صحيفه ده

" فعله اؤ زوگى سن ده بير انسان مى سانيرسان ؟ "

و ۲۱۳ - نجی صحیفه ده " زاهد اولمکدن قاباق ... " نمونه لرینه راست گلیریک . بو اثر ۱۹۶۲ ده باکی دا چاپ اولموش هوب هوب نامنه نین عینی دیر .

۲ - محترم اوخوجی یازیر : " . . . تورک کؤکنلی کلمه لری ده ص ، ط و نه بیلیم باشقا عرب حرف لری ایله یازماغا هئج لزوم یوخدور ، منجه عثمانلیجا ام : قوللانماق قصفینیز وارسا ، آمنایا . . . " .

جواب : نشر ائتدیگیمیز املا قاعده لری دقتله اوخونورسا آنلا - شیلجا قدیر کی دیلیمیزی دوزگون شکلده اوخویا بیلیمیز ایچون بو حرف لره لزوم وار . (ط) و مخصوصا " (ص) دان (بو حرف لری تورکجه کلمه لرده منحصر) قالین مصوتلر قبول ائتدیک لری و بو صورتله دوزگون اوخونماغا کؤمک ائتدیک لری ایچون (آذربایجان دا - الفبا - نین لاتین له شمه سینه قدر - اکثرا " ایشله دیلدیگی ده شبهه گؤتورمز . بونون آثارینی مثلا " مذکور هوب هوب نامنه نین ۳۱ - نجی صحیفه سینده ۳ - نجی سطرده ده گؤروروک :

" نطقیم طوتیلور هرزه و هذیانینی گورجک . . . "

گینه عینی اثرین ۴۶۴ - نجی صحیفه سینده بو ایضاح واردیر : " سوکونجی رباعی عمر خیامدان مآلا " ترجمه دیر . "

۳ - اوخوجوموز یازیر : . . . سیزین دیلینیزده ایسه عثمانلیجا و گاه چاغداش تورکیه تورکجه سی و گاهی فارسلاشما تاثیر گورونور . مثلا " (بیزده توفیق اولسا . . .) مقاله سی نین ۶ - نجی صحیفه سینده . (حقیقی بیر مسخره) اصطلاحی - لابد حقیقی کلمه سینده کی قاف دا فارسجا تلفظ اولونا جاق - بیر فارسلاشمیش تهران آذربایجان نیسن ائشیتدیگی تریمدیرسه همان صحیفه ده (بیریکن) ، (اونوتغانلیق) کیمی غیر آذری اصطلاحلار هئج بیر ایضاح وئریلمه دن - او حالدا کی ، مدنی ، کلمه سینه ایضاح وئریلیر - ایشله دیلیر . . . "

جواب : وئریلن مثاللار اوخوجونون ادعاسینی ثبوت ائله بیر : محترم اوخوجونون زحمت اولماسا " آذربایجان سن سر علملر آکادمیسی نظامی آدینا ادبیات و دیل اینستیتی توتو " نون ۱۹۶۵ دا چاپ ائله دیگی " آذربایجان دیلی نین اورفوغرافیا لغتی " نین ، صیرا ایله ۴۷۹ نجی صحیفه سی نین بیرینجی ستونوندا ۳۲ - نجی سطرینه ، و ۲۸۶ - نجی صحیفه سی نین بیرینجی ستونوندا ۳۲ - نجی سطرینه مراجعه ائتمه سی

يثرينده اولور، اورالاردا " حقيقي " سۆزى ايله " مسخره " سۆزونى گۆره جك لر، تخمين لرى نين لاپ ترسيئنه " حقيقي " ده كى قاف تهرآ - نليلارين تلفظونه هئچ بنزه مير، عوضينده " مسخره " نى لطفًا (ماسقارا كيمي اوخوسونلار، بو سۆزلر و تركيب ده " فارسلاشميش تهرآن آذربا - يجانليسيندان " هئچ بير نشان يوخدور، بونونلا بئله محترم اوخوجو - نون يوخارويه نقل ائتديگيميز جمله سينده كى " گاهى " كلمه سىنى (كه " گاهدان " سۆزونون يئرینه ايشله ديليب) نزاكت حكى ايله، معذور گۆرمك ايسته ييريك . ندى سه، محترم اوخوجوموز " بيريكىن "، " اوتوتغانلىق " سۆزلرينى آذربايجان ديلينه ياراشدیرما ميش .گينه مذکور " آذربايجان ديلى نين اورفوقرافيا لغتى " نه باش ووراق :

۵۷ - نجى صحيفه نين، بيريتجى ستون، ۵ - نجى سطریندن باشلاياراق بو كلمه لر صيرالانميشدير: " بيريكديرمه"، " بيريكديرمك"، " بيريكمه" و " بيريكمك" . گينه مذکور اثرين ۴۴۴ - نجى صحيفه سى نين ايكنجى ستونوندا ۲۸ - نجى سطرده بو كلمه نى گۆروروك: " اونوتغانلىق" . آنلاشيليركى محترم اوخوجى تصورلرينى نهائى حكم كيمي قبـول ائلييه رك اتهام ائتمك ده خديندن آرتيق عجله ائتميشدير . حالبوكى، اوخوجوموز اؤز يازيلاريندا، يوخاريدا گۆردوگونـوز وجهيله " كۆكنلى"، " قوللانماق"، " چاغداش" و " تريم" كيمي كلمه لردن استفاده ائتميشدير، بو كلمه لرى آذربايجان ديلى نين اليميزده كى هئچ بير لغتينده تايقاق ممكن دگيل. ايندى بيز بونلارى اليميزه دولاييب علمى مذاكره و مباحثه محيطينى اتهام، توهين و غيرمسئول اينجيتين سۆزلرله زهرله مه گه حقيميميز يوخدور. اولسا - اولسا بئله كلمه لرين اوخوجوموزون قلميندن چيخماسينى اونون، قيما دا اولسا، بير مدت استانبول دا قالماسينا يورماق داها اويفون اولار .

دكتور حميد نطقى

ارشيخ شهاب الدين سهروردى :

چاليش عقل ايسى نين اوچون ايتيرمه
ياخشى - پيس دن اوترو اوزون ايتيرمه
يول سن، يولچوداسن منزلده سن سن
اوزونو آزديرما، يولون ايتيرمه
فارس دلميندن چويزنى غ - بيگدلى

منه یار اولماز

گئت گولوم، گئت بئله سندن کی ، منه یار اولماز
اولسا دا یار آدینا عشقه وفادار اولماز
منه ایستهک لی اولوب سئوگی یئریمدن چالدین
ائتدیگین جور کیمی ظلم ائده اغیار اولماز
یادلارا عشوه قیلیب گیزلی کونول وئردین سن
اؤزونو ساتدین اوجوز سانکی خریدار اولماز
کیمسه بنیادین آتیب سن کیمی عهدین داهاماز (دانماز)
اؤزونو ، اؤز ائلینی سئومهین ائلدار اولماز
منیله یار اولالی اؤزگیه اویدون گوزه لیم
یارینا صادق اولان کس بئله مکار اولماز
ائلینه ، خالقینا قیمت وئره نین قیمتی یوخ
یوردونو سئومهین انساندا گولوم عار اولماز
من کی ، حریتیم اوغروندا گزیپه ، تاپدیم اونو
دئدیلمر، چوخ ایش اولار حل ، بو اسرار اولماز
سئوگی آزغین ، فلکین جوری ، مروتسیز دهر
من کیمی بختی دهنن دهرده گؤر وار ؟ اولماز
خلقیم اوغروندا گولوم جانیمی قوربان دئمیشم
ائلینه ، یوردونا ، قوربان اولما کیم خوار اولماز
" ساوالان " یوردونو سئو، وئصفینی یاز همت ائله
همت اولمازسا ، یقین بیل گؤزه ل اشعار اولماز .

*** **

اشعاریم منیم

لاله دن الهام آلیر بو قلب خونباریم منیم

تب ایچینده یانمیشام بیلمز بونی یاریم منیم

قارلی داغلارلا بولوتلار اود ووروبدورجانیمما

افتخاریمدور بوتون داغلارداکی قاریم منیم

قویگینان یانسن حسادت آتشینده دشمنیم

نفتدور، آلتیندی، یئر آلتیندا آنباریم منیم

قویمارام بوندان صورا ویرانه یه دونسون وطن

آچاق اولموشدور بوتون عالمده دیواریم منیم

کیم بیلیر چکمیش نهلر، گئچمیش زماندا ملکیمز

آدلاری قانلا یازیلیمیش جمله احراریم منیم

وئر قولاق گئچمیش زماندان . سس گؤتورموش عالمی

ایندی ده سس یوکسه لیرکسکیندی هاراییم منیم

دورگینان ، قویما کی تاسورگون دوشه اولادیمیز

جورو ظلمه دیممه مک دور ننگ وهم عاریم منیم

شعر اودور چاتسین بوتون انسانلارین فریادینه

داد دور، فریاد دور، بوجمله اشعاریم منیم

چکدیم ال جاندان " فریور " ایسترم دردو غمی .

قربان اولسون عشقه بوجانیم منیم، واریم منیم

.....

تهران ۱۳۵۸/۱۲/۱

گوى گوز گلين

گوزلرى گوى گوزه له ، گوزلرى بلا اولدى .
گلين گئتديگى ائلده ييغيشديلار باشينا
صف چكديلر مراقلا ياخين - اوزاق ، قور - قوهوم
تعجبله باخديلار گلينين گوز - قاشينا ،

حقيقتت ده گلينين گوزلرى چوخ گوزه لىدى
عكس ائديردى اونلاردا ماوى گويلر دنيزلر
بیر باهار نغمه سى تک باخيشلارى دادليدى
اوره گينده ائديردى باخانين درين اثر .

نه فايدا ؟ گوزه للىگين قدرينى بيلن يوخسا .
قيزين گوزه للىگى نين قيمتى بيلينمه دى
گوزلرى نين رنگى ايچون اونا طعنه ووردولار
غصه لندى آه چكى دانيشمادى دينمه دى .

گونلر گئچدى گوزلرى باشينا قاخينچ اولدى
دئديلر كى ، بو گوزى او قيزا وئريب شيطان
دئديلر كى ، بو " دردين " حتما " چاره سى واردير
بو گوزله هئچ ياشارمى ، اوتانمادان بير انسان ؟

بو قيزين گوزلرينى معاليجه ائتمه لى .
جور به جور الوان - الوان مرهم لر گتيرديلر .
دعالار يازديرديلار قوربانلار كسديرديلر .
شهرده ان تانينميش حكيمه گوتوردولر .

كار كسمه دى هئچ داوا تاثير ائتمه دى دعا
قيزين گوزلرى قالدى گوم - گوى اولكى كيمى
لكن چوخ آغلاماقدان قيزارميشدى بيرآزجا
بو قيزارما بوش يئره سئوينديردى حكيمى .

حكيم دئدى دوزەلير بىرآز صبرينيز اولسون
لقمان دئميش : " شفانين اول شرطى صبىردور "
داوا تاثير ايله يير منى كىرىخديرمايين
منيم صونسوز علميمه ، طبيعت ده اسىردور .

گونلر گئچدى داوانين تاثيرى گورولمەدى .
حكيمدن واز گئچدىلر گوتوردىلر درويشه
درويش " ياق " چاغىردى بىرآز دا نذر ايستەدى
صورا افسونلارايله مشغول اولدى او ايشە .

آيلار گئچدى ... درويشين نفسى تاثيرلىدى
" حق " دئيه نده وئىردى " هو " سسىله جواب ، گوى
سلام وئىردى اونا قورت ، قوش ، ايلان ، قايشقا ...
لكن ندنسه قىزىن گوزلىرى قالمىشى گوى !

اوميدلر بوشا چىخدى غم چوكدى او ائللره
بلىكى آرتىق يوخدى قىزىن دردينه درمان
هركس مايوسكن بىردن بىرآدام . صوراق وئردى
كى بىر ساحر گلمىشدر تازا يئنگى دونيادان .

عجلايله گئتدىلر آختاردىلار ساحرى
آلتىن - گوموش سىككەلر قاباغينه دؤكدولر
ساحر گوز اوجويلا بىرباخدى هديه لره
دئدى فرصتيم اولسا بو ايش اليمدن گلەر .

فرصت تاپماسى ايچون اجرتى آرتىردىلار
بىرآز نازلاندى لكن راضى اولدى نهايت
دئدى كى ، گرەك قالسىن بىرنئچە گون قىز بوردا
بو ايش آسان دگىلدر ، گرەك ائىلىم دقت .

هفته . صونى گئتدىلر ، ساحره باش ووردولار
قورخى - اوميد ايچىنده نتيجه يه منتظر .
قلىلرى وورا - وورا گوز دىكدىلر قاپى يا
ساحر سسلندى بىردن گلينه : ايچەرى گىر !

ابوالقاسم فیوضات بنیان‌گذار نخستین کودکان در ایران

نوشته: صمد سرداری نیا

ابوالقاسم فیوضات مرد دانش‌دوستی که برای اولین بار در ایران کودکان را در تبریز بنیان گذاشت، روزنامه نگاری که با مدیریت و نویسندگی خود انقلابی ترین جریده عصرش یعنی روزنامه تجدد را در راه مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی رهبری کرد، معلمی که برای اولین دفعه سنگ بنای مدرسه حرفه‌ای و صنعتی را در تبریز گذاشت، سیاست‌پیشه‌ای که با پشتیبانی از شیخ محمد خیابانی ستاره قدر اول آسمان آزادی ایران با دژخیم مبارزه کرد. مرد خیری که در تمام فعالیت‌های نیکوکارانه اجتماعی در صف اول قرار داشت.

ابوالقاسم فیوضات که نام فامیلش سابقا پهلوان بوده و خودش نام خانوادگی فیوضات را برای خودش انتخاب کرده در سال ۱۲۶۷ هجری شمسی مطابق با سال ۱۳۰۵ هجری قمری در تبریز به دنیا آمد و در مکتب‌های علوم دینی به تحصیل پرداخت و بعد به مدرسه رشد و قدس وارد شد و چون اصول تدریس و تعلیم را فرا گرفت در همان آموزشگاه به تدریس مشغول شد. وی خدمات فرهنگی خود را در واقع پیش از ۲۰ سالگی شروع کرد و در سال ۱۲۸۷ شمسی دبیرستان فیوضات را دایر کرد که بعد از گذشت ۷۱ سال هنوز هم به فعالیت خود ادامه میدهد.

شادروان ابوالقاسم فیوضات از همراهان و همفکران و هم‌زمان شیخ محمد خیابانی بود و در نهضت مرحوم خیابانی در صف اول آزادی خواهان و از پیشروان نهضت حریت‌طلبی بود و در این دوره مدتی هم مدیریت و نویسندگی روزنامه تجدد را نیز به عهده داشت. لذا با تمام آزادیخواهان و مبارزان راه آزادی در تماس بود از جمله این افراد آزاد اندیش یکی هم بانو شمس‌کسمائی نخستین شاعره نوپرداز ایران بود که با شادروان ابوالقاسم فیوضات همیشه همفکری و هم‌رایی داشت.

شادروان فیوضات در هر شغل و مقام به این سرزمین خدمات شایانی انجام داده، چه در کوت‌نماینده‌گی مجلس، چه در سمت مدیریت

کل فرهنگ آذربایجان، فارس و خراسان و چه در مقام ریاست کل اوقاف و معاونت وزارت فرهنگ. وی از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۸ که سرپرستی اوقاف را به عهده داشت به علت اینکه به احکام فقهی و دینی وقوف بیشتری داشت و مدام با مراجع مذهبی در تماس بود قوانین و آیین نامه های مربوط به اوقاف را نوشت و موقع طرح در مجلس از آن ها دفاع کرد و با این کار خود تشکیلات اوقاف را به صورت مدرن و منظم درآورد. وی در انتخابات دوره چهارم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم تبریز انتخاب شد و بعد از پایان دوره نمایندگی با سمت ریاست فرهنگ آذربایجان به تبریز برگشت و در مدت یک سال خدمتش خدمات ارجداری به فرهنگ آذربایجان کرد که یکی از آن ها تاسیس کودکانستان بود که برای نخستین بار در ایران در تبریز بنیان گذاشت نظر به اینکه این گام ارزنده از جمله کارهایی بود که در تاریخ فرهنگ ما نقطه عطفی به شمار می رود و چون فکر تاسیس اولین کو - دکستان از فیوضات بود ولی این اندیشه با دست توانای شادروان - جبار باغچه بان در تبریز عملی شد و طرز تشکیل آن را که مرحوم باغچه بان در کتاب زندگینامه اش مشروحا نوشته لازم است که مختصری در اینجا بیاوریم.

ه بان می نویسد: "در اواخر سال دوم خدمت من در آنجا که آقای فیوضات در راس فرهنگ آذربایجان بود و از - نای من نیز اطلاع داشت روزی مرا پیش خود خواند و پرسید ست است که در ممالک مترقی برای تربیت خردسالان سه چهار اه هایی وجود دارد. من شنیده بودم که در پایتخت روسیه ه هایی وجود دارد ولی به چشم خود ندیده بودم. همین مطلب ی فیوضات گفتم. ایشان گفتند که ارمنی ها در تبریز چنین دارند و اضافه کردند که می خواهند بنگاه مشابهی تاسیس به هر معلمی که رجوع کرده اند حاضر نشده اداره آن را به عهده بگیرد و سپس پرسیدند که اگر چنین موسسه ای تاسیس کنند آیا من می توانم اداره آن را به عهده بگیرم. به ایشان اطمینان دادم که اگر آن را تاسیس کنند ایشان نادم و من شرمنده نخواهیم شد. فردای آن روز به همراهی آقای فیوضات به کودکانستان مرحوم خانم خانزادیان رفتیم. این بانوی دانشمند و فاضل کودکانی در

پنج سال قبل از آن برای تربیت اطفال ارامنه در تبریز تاسیس کرده بود و در حدود ۱۵ نفر دختر و پسر شاگرد داشت که همه ارمنی بودند. آن بازدید برای من بسیار آموزنده بود. یک هفته طول نکشید که با اقدام آقای فیوضات کودستانی تاسیس شد. من نام باغچه اطفال را برای آن پیشنهاد کردم که مقبول افتاد. در ضمن پیشنهاد کردم که عنوان مربیان کودکان باغچه بان گذاشته شود. البته تازگی کار مانع از آن شد که استعمال این کلمه تعمیم یابد. "باغچه بان" با انتشار اعلان اداره معارف و اوقاف ایالتی آذربایجان سنگ بنای اولین کودستان در تبریز گذاشته می شود و شادروان ابوالقاسم فیوضات بعد که ریاست فرهنگ استان فارس را نیز به عهده می گیرد نخستین کودستان شهر شیراز را هم با کمک و یاری زنده یاد جبار باغچه بان تاسیس می کند؛ باغچه بان در کتاب خود چنین می گوید:

"در آخر سال ۱۳۰۶ که دکتر محسنی موجبات انحلال باغچه اطفال را فراهم می ساخت زمام امور فرهنگ فارس در دست آقای فیوضات بود. به شنیدن خبر انحلال باغچه اطفال بی درنگ زمینه تاسیس یک کو - دکستان را در شیراز فراهم کرد و مرا تدارک دید و به شیراز خواست. من هم به قصد شیراز به سوی تهران راه افتادم. آقای فیوضات برای تاسیس کودستان از رجال و محترمین شیراز و مامورین عالی رتبه ای که از تهران آمده بودند از مرحوم حاجی آقا شیرازی و مرحوم همایون سیاح و رئیس مالیه و مرحوم مهذب الدوله و آقای حسینعلی حکمت (حشمت الممالک). این هیئت پس از تشکیل، بی معطلی خانه ای برای کودستان اجاره و اسباب و اثاث آن را نیز در اندک مدتی تهیه کردند. پس از یک ماه با عرض تشکرات صمیمانه از پذیرایی گرم آقای فیوضات و خانواده محترمشان در یکی از اتاق های این کو - دکستان جا به جا شدیم و بعد از دو روز به اسم نویسی از بچه های کوچولو و شیرین شیراز آغاز کردیم."

شادروان فیوضات دو بار با سمت مدیریت کل فرهنگ در استان فارس خدمات گرانبهایی به این خطه کرده که شایان توضیح است. بار اول شش سال در فارس مانده و می توان گفت که پایه های فرهنگ جدید این استان مدیون شخص فیوضات است، ایشان علاوه بر اینکه اولین کودستان را با دست شادروان باغچه بان در شهر شیراز بنیاد نهاد.

مدارس زیادی هم از خود به یادگار گذاشته است. فیوضات در ماموریت اولش در شیراز با فیلسوف هندی رابیندرانات تاگور ملاقات و گفتگو می‌کند و بار دوم که در سال ۱۳۱۸ - ۱۳۱۹ در حدود یکسال و نیم در شیراز بود، حفریات تخت جمشید زیر نظر ایشان انجام شده است. از جمله گام‌های موثری که شادروان ابوالقاسم فیوضات برای پیشبرد فرهنگ برداشته تا سیس یک کلاس نجاری و کفاشی در مدرسه متوسطه دولتی است که اساس یک مدرسه حرفه‌ای و صنعتی به شمار می‌رود. وی علاوه بر اینکه در تاسیسی مدارس و ایجاد فرهنگ جدید سهم مهمی داشت و یکی از ارکان استوار معارف آذربایجان بود بخاطر داشتن رفتار نیک و پاکی و بی غرضی مورد ستایش عموم مردم قرار داشت. وی علاوه بر فعالیت‌های یاد شده، در جمعیت‌های خیریه مانند شیروخورشید سرخ نیز عضو بود. و خدمات گرانبهایی در این زمینه انجام داده بود.

فیوضات با دو زبان فرانسه و عربی آشنایی داشت و کتابهای مفیدی نیز تالیف کرده است که از آن جمله الفبای ذهنی، تنقیح گلستان و بضاب الصبیان، شرح ارشاد الحساب، منهاج النجاه فی توضیح الصلاه (جلد ۲)، مضرات مشروبات الکلی و بعضی دیگر از کتابهای علمی می‌باشد.

شادروان فیوضات بعد از ۸۳ سال عمر در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۴۹ شمسی در تهران در گذشت و در گورستان ابن بابویه با خاک هم آغوش شد.

=====

خاتانی

من که خاتانیم بهیچ بری
 پس به نیکان کجا به اندیشم
 عادت این دیشتم ز طفلی باز
 که بر خبسم ولی ز بخانم
 به نحو اہم کو است ز دامنم
 سز سننت چکوزہ گردانم

توجه

۱- خواستاران اشتراك می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایید.

۳- ضمن تشکر و سپاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است با کمال تأسف نمیتوانیم همه‌ی نامه‌ها و مقالات و اشعار همشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط و موازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مآخذ و منابع مورد استناد و استفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه‌ها و ترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن در صورت حذف و یا اضافه و یا تغییر کلمه و یا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

۶- حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه نلر «وارلیق» مجله‌سی اوژ ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه وئرمگده سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اوژ شویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراک ائدین و اونی اخوماغی علاقه مندله توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

فروغ آزادی

تبریزده یایینلانان فروغ آزادی روزنامهسی نین، هرگون، بیر صفحہسی آذربایجان معاصر ادیب و یازیچیسی آقای یحیی شیدا نین همت و امکیله آذری تورکجه سینده نشر ایدیلمکده دیر. آنا دیلیمیزده چیخان بوغزته نین اوخونماسینی آذربایجانلی قار-داشلاریمیزا توصیه ائدرکن حرمتلی امکداشیمیز یحیی شیدا یا اولو تانری دان باشاریلار دیله ریک.

وارلیق

وارلیق

آیلیق تور کجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۶ (آردیجیل صایی ۱۷)
سال دوم شماره ۶ (شماره مسلسل ۱۷)

شهریور ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 6 (Serial No. 17)
September 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچينده كىلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- باخيمسيز دىل باغچاميزدا: دكتور حميد نطقى ۳
- ۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بير باخيش (۱۴): دكتور جواد هيئت ۱۵
- ۳- اوحدالدين مراغه‌اي: پرفسور غ. بيگدلى ۳۱
- ۴- ساز و سۆز استادى عاشق على عسگر: گنجعلى صباچى ۴۵
- ۵- حضرت على نين او كودلرى: ضياء شاكىر-منظورى خامنه‌اي ۵۵
- ۶- شاعرلر مشاعره‌سى: منظورى خامنه‌اي ۵۶
- ۷- نئجه گئجىدى: شعر استاد شهرياردان ۵۹
- ۸- آذربايجان ژورناليندا «وارلىق» ۶۰
- ۹- ناودان سۆزى-شعر: جواد جوادى ۶۰
- ۱۰- صلح جهانى: استاد شهريار ۶۱
- ۱۱- اميرعليشير نوائى غزل لر يندن: آذرى تور كچه سينه چئويره ن غلامحسين بيگدلى ۶۲
- ۱۲- دده قورقود: عليرضا صرافى ۶۴
- ۱۳- تبريزده آذربايجان شاعر و يازيچيلار توپلانتي سيندا: دكتور جواد هيئت ۷۰
- ۱۴- آذرى تور كچه سينده چيخان نشريات، ادبى خبرلر و ملاحظه‌لر. وارلىق ۷۱
- ۱۵- سحر گۆردوم: ح. م. ساوالان ۷۲
- ۱۶- بير قارا ايل دؤنومو: صمد دالينجا ۷۳
- ۱۷- بير ايل دؤنومو: دكتور حميد نطقى ۷۴

دیل مسئله لری

دوکتور حمید نطقی

باخیمسیز دیل باغچا میزدا

وارلیغیمیزین اساس بونغوره سی آنا دیلیمیزدیر . بونو ، آشکارو گیز .
لین شووینست لرچوخ یا خشی بیلیر . بیزیم مملکتده تاریخی شرط لــــردن
آسیلی اولاراق ، اوستونلوک القا ائدن فکرلر چوخ قدیم زمانلار اقدر کئدر
وفکرلر ، اوللرده مختلف خارجی استیلاچیلارا قارشى بیر پروپاگاندا ائله .
مانی کیمی بلکه معذور گؤروله بیلیردی ، لکن اوزون زمانلار بویونجا هله
اوروپادان ، اوستون ملت - اوستون نژاد هذیانلاری گونون موداسنی
شکلینده سرحدلریمیزی آشیب وبیزه چا تدیغیندا ، مسئله داها غلیظلشدی .
اوقدیم و مزمن آزار ، جدی بیرنا خوشلوق وحاد بیر خطر اولدو . شهنا مه لر
ورق وورولدو ، اساطیری پهلوانلارین رجزلریندن مصراعلار آلیندی و چوخ
زمان بوسغوزلر اغوز متن و مناسبتلریندن ، صیونددورولوب و مطلق حقیقت
لر کیمی تکرار لاندی .

فارسیق لا ، ایرانلی لیق ایکی مترادف کلمه اولاراق حسابا صوخولدو .
حال بوکی ، ایرانلی دئمک ها می میز دئمک دیر ، و فارس آنجاق بو "کل" دن
بیر "جزء" یی افاده ائدیر .

حال بوکی ، میلیونلار جا خلقین اورهک سغوزو بودور :

یوردوم آذربایجان دیر .
اؤلکه م شانلی ایران دیر .
بومنه شیرین جانسا ،
اودا عزیز جانان دیر .

تورکی شیرین دیلیم دیر ،
بیر دانا سئوگیلیم دیر .
قهرمانلار یــــارادان
بو ائل منیم ائلیم دیر .

فارس قارداشيم الين وئر
بیرآز قارداشلیق گۆستەر
دوش آتدان آياق اولاق ،
اونودولسون گنچەن لىر .

منيم ديليمي كسمه
توركى ، دانيشام كوسمه
قارداشجا گنچينمه گى ،
اۋرگە شەرىك ، تلەسمە .

من ائلىمى سئويرەم
اۋز ديليمي سئويرەم
ديلىن باشا دوشدوگوم
بولبولومى سئويرەم

خلاصه ، بيلديگيميز شرايط آلتيندا آنا ديليميزين تدريس و تحصيلي
قدغن اولدو ، ونتيجه اولاراق ، مين لرجه ا وخوموشلاريميز ويوز لرجه قيمتلى
عالمريميز بيليك و تدقيقا تلارينا رغما "اۋز آنا ديللرينده رسما " سواد
سيز " قالديلار . آيلار اۋتدو ، ايللر كئچدى . بو خبر سيز ليك دو مانى آرتديقجا
آرتدى . آزادا - صيرادا بيرايكى گنج (جوان) اۋز شخصى آنلايشلارى
اوزوندىن ، اۋز هويت لريني تازە دن تا پما غا چا ليش ديلار سادا ، بو قئغيلجيم -
لاردان ، اوزە ريميزه چؤكموش قار انليغا چاره اولما دى . ها بئله بير نئچه
شاعرين دە گيزلين يا زيب ، دوستلارينا ا خودوغوشلر لرين حرارتى كولله -
نميش اولدارين ايستىسى كيمي قاراقيشا كار كسمه دى . ائشيكده شووينيز مين
قاصيرغاسى (گرباد) يامان اسيردى .

بورادا بو آجى حكايتى ، تازە له مك نيتيميز يو خدور . مقصدانقلابدان
صونراكى ، بعضى عكس انقلابچى (ضد انقلابى) حركتلره دقتى چكمهك و ايندى
ده اوبايات هذيانلارى ، تكرارلاماق ايسته ينلرين ، اساس نيت لرى نين و
قاراقيشى قايتارماق و بو اۋلكه نى ، يئنى دن خلقلرين زندا نينا چئوير -
مك اولدوغونو خبر وئر مكدير . بئله بير عكس انقلابچى نقشه نى باطل ائله مك

ایچون، دیل مسئله مزه آرتیق دقت و غیرتله توجه ائتمه میزلازیمدیر .
 بونا گوره، چالیشمالاریمیزی ایکی یولدان دوام ائتدیرمه لی بیک :
 اولاً : " وارلیق " ین داها اوللریا زدییگی کیمی سوادلانا حرکتینه قوشو-
 لماق ، و دیلیمزده یا زیب - اوخوماغی هرکسه ممکن قیلماق .
 بویولدا همتلی معلملریمیزین موفقیت لرینی آرزولاییریق . ایکنجی
 یول دیلیمیزین مسئله لری ایله یا خیندان مشغول اولما میزدیر . بورا داهم
 مثبت وهم ده منفی عامللر وار .
 اسلام نظامیندا هر هانسی ملی ونژادی استیلاچیلیغین مطرود اولما -
 سی بومثبت عامللرین لاپ باشیندا گلیر ، صونرا خلقیمیزین میلیونلوق
 کوتله لرینین آنا دیلیمیزه اولان علاقه سی و اونوبوتون شووینیستلرین -
 حیله وجبرینه رغما " بوگونه جان یا شاتدیقلاری دیر ، ضیالی (روشن فکر) لاریمیزین
 بیرپاراسی نامق کمالین دئدیگی کیمی " صیاد بی انصافا ، کؤپک کیمی
 کئیفائده - ائده خدمت ائله دیکلری " حالدا ، کندچی و ایشچی لری میز او
 دیل لرینه وفالی قالدیلار ، و " ساواک - فرهنگ " نقشه لرینی ، قدغ نلاری
 قاراقورخولاری ، نژادپرست مفرط ملیتچی لیک بایراغی آلتیندا ، اؤزهویت
 لرینی آلچاقچا دانان ، صاتفین ناخلفلرین یا خاییرتمالارینی هئچه
 چیخا رتدیلا ، گینه ، مثبت عامللردن بیر ده ، تورکولوژی (ترکشناسی)
 علمی نین ایره لی له مه سی (پیشرفتی) و دیلیمیزی انکار ایچون " کتابخانه
 په لوی " دن توتوندا بیلم هانسی " بنیاد " لارا قدر اوزانان " علمی و
 تاریخی حقیقتلر " کیمی گؤسته ریلن یالان زنجیرلری نین بیر - بیرچور -
 ویوب قیریلما سی دیر . ایگیرمینجی عصرین ایکنجی یاری سیندا آرتیق
 بیزیم آنا دیلیمیزین تشکل تاریخی و خلقیمیزین ایندی کی ترکیبی ایله
 تکوین ماجراسی آیدین اولوب و بو " پروسه " ده آنا دیلیمیزین ، هویت -
 میزین اساس مایاسی اولدوغو ثبوته یئتیشمیب - دیر . *
 طبیعی دیر آنا دیلیمیزین یئرینه باشقا بیر دیلی اوتورتماق (جان نشین
 ائتمه ک) وارلیغیمیزا مستقیما " بیرسوء " قصد دیر ، بیرخیانت و جفا یتدیر .
 بونلارا مقابل ایللربویو شووینیست سیاست ، دئدیگیمیز کیمی آرا میز -
 دا بیرچوخ آنا دیلیمیزده سوادسیزلار توره دیب دیر .

* آذربایجان ادبی دیلی نین تاریخی " کتابینا مراجعه ائدینز ،

یا زان " دمیرچی زاده " معارف نشریاتی باکی ۱۹۷۹

آنادىلىمىزى اوگر نىمەلى بىك . آنادىلىمىز دە بىر - بىرىمىز لى مەكتوبلاشمالى بىق ، اؤزخوصى نوتلارىمىزى (يا ددا شتلارىمىزى) اؤز دىلىمىز دە يازمالى بىق . بونلار ين مەكن اولماسى اىچون بىر طرفدن املاء قايدا - لارىمىزى داها دا سادە لە شدىرمەك ونهائى صورت دە تنظيم ائتمە مىز لازىم - دىر . بو ايشىن " وارلىق " دا بىرىنجى مرحلەسى گورولدى بىر صىرا املاء قايدالارى تەكلىف ائدىلدى . ايندى بىر مەدتىر او قايدالارى اجرا ائتمەك لە مزىت وعىب لرىنى تجربە وتدقىق ائتمەك دە بىك . گلەن آى ، بو تجربە وتدقىق لرىن نەتىجەسى اوزەرىندە گىنە توپلاناچاق ودانىشاچا - غىق . تەكلىف لردەقتە مطالعە اولونور ، اوخوجولار ين فەكر لرىنى تشەكر لە حسابا قاتاچا غىق .

بوچاليشمالار ين نەتىجەسىندە املاء قايدالارىندا لزوملى صون دوزە لئتمە لراعمال اولاجاق وسادە وراحات بىرا ملاء سىستەمىنە يئەتتەشە جگىمىزە كۆمەك ائدە جەكدىر . اوزمان آرتىق مەكتوب ويا ددا شتلارىمىزدا اؤز دىلىمىزى ايشلەتمە مەگه هئچ بىر عذرقالماياچا قدىر .

بوچاليشمالار لاياناشى ، بىردە ، دىلىمىزى (كوتلە لرىن ايشلەتەدىگى دىل دگىل ، اساس منور لرىن دىلىنى) تەمىزلە مەلى بىك .

اىللىربويوا وستوموزە چوكموش نەكتىن وجودە گتەردىگى بىخىقلارى ، تشخىص وتەمىر ائلە مەلى بىك . بو بىخىقلار ين ان مەمى دىلىمىزىن باخىم - سىز قالماسىندان دوغان نەقسانلار دور ، عىنا "باخىمسىز بىر باغچانين پر - يشان حالى كىمى ، دىلىمىزى اونا عارض اولموش پارا زىتلەردن تەمىزلە مەلى بودا مالى (تەمىزلە مەك) و اونو ضعيفلەدن ، آرتىقلارى كسىب آتمالى و نەقسانلار يننى تامامالى بىق .

" وارلىق " ين بو اىل اىكىنجى صاىسىندا بومسئەلە نىن بىر طرفىنە تەماس ائتەدىك ، وبىر پارا منور لرىمىزىن فارس كلمە ، عبارت لرىن دىبىنە بىرتوزكى فەل آرتىرماقلا آنادىلىمىز دە دانىش دىقلار يننى توهم ائلە دىك لرىنە دقتى چەك دىك ، بودا نىشىلان دىل ين توركى دگىل ، فارسچا و هلە دىلچى لرىن دەدىگى كىمى " پىچىن فارسچا " (چىن لى لرىن انگلىز لىر لە تەماسىندان دوغموش بىر دىل : كلمە لرى انگلىزچە وسؤزون سىياقى چىن دىل ينە گۆرە بونا پىچىن دەمىشلر وەرھانكى بئەلە بىر قارىشىق دىلە دە اوآدى تاخارلار) اولدوغونى ياز دىق . او مذكور مەقالە نىن صونوندا خلاصە اولاراق دىل اصلاچىندا ايشە گلەن بئش مئتوددان داآدآ پار دىق . ايندى

بورادا، صیراسی گلمیش کن، دیلیمیزه مسلط اولموش اساس نقصان و عارضه لرین چاره سی یولوندا مختلف تدبیرلردن سؤز آچا جا غیق .

اوزون ایللر سورن استیلانین نتیجه سینده دیلیمیزه باخا ممدیق، لکن حمدا ولسون، خلقیمیزین سایه سینده، دیلیمیز گوجلو و قوتلی بیر سیستم اولراق داغ کیمی آیا قدا دورور، بوغویوک نعمتین شکرانی آنجاق دیلیمیز اوزه رینده داها دقتلی چالیشما میز لایئرینه گتیریله بیلیر، خلقیمیزین مقدس امانت کیمی حفظ ائتدیگی مایا، بوایشی موفقیت له پاشا چا تدریرما میزاکئومک اولاجاق، بورادا معظم بیر "پوتانسیل" واردور، بو پوتانسیل دن استفاده ائتمه لی بیک، یعنی خلقین آغزیندان گونده لیک معیشت ده ایشله نیلن سؤزلری، دقت له ییغیب ویایمالی ییق، بوایشی ایچون شهرلرین دارچرچیوه سینی آشمالی و کوتله لریمیزین معیشت دیلنی حقیله اؤگره نمه لی بیک .

گونده لیک تماسلار نتیجه سی دیل ایکی شکیلده خراب اولار :

- ۱ - یادکلمه لرین و ترکیب لرین نفوذی .
 - ۲ - یادسؤز و جمله قاییرما و گرامر قایدالاری نین و تصرف لرین نفوذو یولی ایله . بونا گؤره منورلرین جهدی و بو ایکی عارضه ابله ساواشی هر زمان دوام ائتمه لیدیر، بیزیم مسئله بوندان داها حاد دور، بیزده "نفوذ" دان زیاده بیر "استیلا" دان صحبت ائله مک اولار .
- بونون چاره سی نه دیر؟ البته دیلیمیزی تازه دن اؤگره نمکدن سوای، بحران زمانلاری مختلف قوم و ملت لرین باش ووردو و چو چاره یه بیزده توجه ائله مه لی بیک، بونو بیر آزا طرفلی مطالعه ائله ییک .
- یادنفوذو استیلا یه تحمل ائتمه مک صحتلی هر دیلین طبیعی بیر عکس العملیدور، تاریخی سببلره گؤره، بعضا "بعضی دیل لر یاده بیر دیلین استیلا سینا اوغرار (دچار اولار) اوزمان دورلو (انواع) چاره لره باش وورولور ان باشدا گلن چاره لردن بیر سی، عالمویا زیچیلاری بیر یئرده چالیشما غا چا غیر ماقدیر :

مثلا " ۱۵۸۲ ده فلورانسادا اوروپا آکادمی لرینین ان اسکی (قدیمی) لریندن بیر اولان *Accademia della Crusca* قورولموش دور . آماجی ایطالیان دیل و ادبیاتینی یاده عنصرلردن تمیزله مکدی، آدی بئله آماجینی گؤسته رن (قروسقا، یعنی: الک) بو آکادمی بیرده تمیزله نمیش

ایطالیان لغتی چاپ ائتمیشدیر .

۱۶۳۵ دە فرانسىز آكادمىسى خوصىله فرانسىزچانین ایطالیان و یونان اصل لی كلمه لردن آریدیلماسی (E Purcell) ایچون قورولدو .
بوایشه مالهرب (Malkerbe) باشچیلیق ائتدی .

آلمان دا " دیلی یئنیله شدیرمه " ، " دیلی آریتما " (Reinherung)
Sprachreinigung) حرکتی نین آماجی ، دیلی یاد عنصرلردن
تمیزله مک اولموشدور .

۱۸- نجی عصرده لاتینجه و فرانسىزچانین سلطنتینه قارشى دوران آلمان
فیلسوفو قریستیان وولف بیرگون اونیورسیتته کورسوسونده تقریرلرینی
اوخورکن لاتینجه اصل لی كلمه لری آتاراق *Attentio* یئرینه
Aufmerksamkeit ، *Conscientia* یئرینه
Bewusstsein کیمی آلمانجا اصل لی اصطلاحلاری آلمان فلسفه
دیلینه سوخموش ، وولف ، ون اوتوریتته سی لاتینجه كلمه لرین اونودولماسی
نی صاغلامیشدیر .

۱۸۸۵ دە ریغهل ، ین باشچیلیغیندا قورولان " عموم آلمان دیلی درنگی "
نین ایسه یوزلرجه شعبه سی ومین لرجه عضوی واردور .

۱۸- نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا باشلایان بعویوک دیل حرکتی ،
مجارچایا ۱۵/۵۰۰ دن آرتیق یئنی كلمه قازاندىرمیش و اونو ان تمیز
و ان زنگین بیرکولتور دیلی حالینه گتیرمیشدیر .

اسکیدن نوروهج (نرویز) درباریندا نوروهجه دانیشیردیلار . لکن
۱۵-نجی عصردن صوراسیاسی سببلرله بودیل دانیمارکا (دانمارک) استیلا
سی آلتیندا قالدی . اسکی نوروهجه ایسه آنجاق کندچی لرین وبالیقچی-
لارین آغیزلاریندا قالمیشدی .

۱۹- نجی عصر اورتالاریندا نوروهجلی ایوارآسن ، کندچی وبالیقچی
سؤزلرینی ییغا- ییغا وچالیشا- چالیشانوروهجه نی دیریلتمیشلر .

۱۶- نجی عصره قدر ایسوهج (سوئد) دیلی نین استیلاسی
آلتیندا ایدی . اورادا دا کندچی لرین دیلینده یازیلی کتابلارین کؤمه گی
ایله ، قینجه احیا ائدیلدی .

*** **

باشقا- باشقا یئرلرده ده بونلارا بنزهر بیرجوخلی حرکتلر اولمو-

شدور .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بیز ده بحران زمانلاریندا هر هانسی بیر خلق کیمی، دیلیمیزی تمیزله مه گه بورجلویوق . بو تمیزله مه ایشینده هانسی کلمه لری سا خلامالی ونه ترتیب ومثودلا تازه کلمه لردوزه لتمه لی بیک ؟

بیر دیله مداخله ائتمه نین حدود و شرطلری نه دیر؟ البته بومسئله ده - مختلف مکتب و فکر طرز لری وار . بیزه ان مناسب یول هانسی دیر ؟
بوسئواللارا بوقیسا یازی چرچیوه سینده . جواب وئرمه گه چالیشا جا غیق تاریخ بویونجا مختلف تورک لهجه لری ده دورلوخا رچی نفوذواستیللا- لارا معروض قال میشلار . بئله بیر مناسبات (روابط) وقار شیلیقلی تاثیر و نفوذلار حتی مختلف تورک لهجه لری نین انکشاف و بیر- بیریندن فرقلنمه سینده بؤیوک رول اوینا میشلار . تورک دیللی قوملاردا قیمتلی ادبی- آبیده لر آزدگیل . بوقوملارین دنیا اولچوسونده سؤزا وستالاری ، ادیب و شاعر لری واردیر . لکن معین تاریخی سببلره گؤره ، بعضی زمانلار بودیسل باشقا دیل لرین ضررلی استیلا سینه معروض قال میش ویوخا ریدا اشارت ائتد- یگیمیز با خیمسیز با غچه مثالی هرزه اوتلار هر یئری بوروموشدور . بوانحطاط و بحران دؤور لرینده ، منور لرین و آؤز هویت و وار لیکلارینا با غلی اولان- لارین وظیفه سی دیل لرینی بو هرزه و طفیلی یا د عنصر لرین تاثیریندن قو- رتارماق اولموشدور . اوسته لیک (بعلاوه) بیرده یوخا ریدا قیدا ائتد - یگیمیز وجهیله هر گول با غچا سی نین مداوم دقت و با خیمه احتیاج گؤسته ر- دیگی کیمی ، دیلین ده دائمی بیر اویانیق مواظبتنه تابع توتولماسی ضرورتینی دوشونرسک سوؤت آذربایجانیندا " نظامی آدینا دیسل آکادمیاسی " و تورکیه ده " تورک دیل قورومی " کیمی مؤسسه لرین ها - نسی احتیاجلارا جواب وئرمک ایچون ایجا دا ولدوقلارینی آنلاماق چتین اولمایا جاقدیر . بورا دا بیر سؤواله جواب وئرمک گره کدیر :

دیله مداخله ائتمک دوغرو مودور ؟

اگر بئله بیر مداخله یه مجبور قالساق بونون حدود و شرطلری نه دیر ؟
پوخا ریدا بیر نئجه مثالدان آنلاشیلدیگی کیمی تاریخی شرطلر بعضی زمانلار بومداخله نی ضروری حال اکتیریر . نئجه کی ، اشارت ائتدیگیمیز " مداخله لر " اولماسایدی ، ایندی نه فین جه نامینده بیر دیل واریدی ونه ده مجار جاینن بوگونکی مکملیت و گؤزه للیگی .

تورک دیللی قوملارین مدنیت تاریخینده ده بونا بنزه ر " مداخله لرد" ^ن

مثال گتيرمك اولار. توركيه توركجه سينه بير زمان عارض اولموش حدود سوز،
يا دكلمه و تركيب و تصريف شكيللري نين دالاشما سيني يا دالاسالاق، بو خليطه -
دن يارانان " ديل " خلق ايله منورلرين آراسيندا هر هانسي بير مناسبت
ورا بطه نى غير ممكن حالا سالميشدى. "عثمانلى لسانى" آدلانان، بودار
منور محفل لرى نين دىلى، خلق ايچون آنلاشيلما زمعما ايدى.

آنلاشيلما زديل فضل گؤسته رمه گين واسطه سى اولموش دور. بئله جه
شاعر " نابتى " ده زمانيندا (اولومى ۱۷۱۲) حس و خيال و افاده قدرتيندن
بوخسوللوقلارى اوزوندن موفقيت گؤسته ره ممه ين بعضى متشاعرلرين دا -
نیشما ديلينده ايشله نمه ين عربجه و فارسجا كلمه لرله عجايب شئيلرياز -
ديقلارينى گؤروونجه بئله لرينه :

اي شعر ميانيندا ساتان لفظ غريبى

ديوان و غزل نسخهء قاموس دگيلدير

دئيه اعتراض ائتميشدى .

عثمانلى امپراطور لوغونون صون چاغلاريندا بو " ديل بحرانينا "

چاره آختاريلدى .

" عثمانلى لسانى " قارشيسيندا " تورك دىلى " حركتى وجوده گلدى

و عربجه - فارسجا كلمه، تركيب و تصريفلى ايله وجوده گلميش بو معجون
آرتيق " مداخله " ضرورى اولموش دور. بومداخله توركيه توركجه سيني
اؤلدوروجو آفتلردن نجات وئردى و عثمانلى دولتى نين صونلاريندا گينه
گؤزه ل توركجه آهنگى، بؤيوك يازيچى و شاعرلرين قلم و ديللريندن
ائشيديلدى. البته جمهوريت دؤورينده ده بو حركت دوام ائتدى، ائله
كى، بوچاليشمالارين سايه سينده گونده ايك غزئته و ژورنال (روزنامه و
مجله) ديلينده يادكامة و تركيب لرين صاييسى يوزده ۸۰ - ۷۰ دن، بوگون
يوزده ۱۰ - ۱۵، دوشوب دور. بوموفقيت نئجه اله گئچميشدير؟

بويولدا چالیشانلار تورك دىلى نين ياخاسيني " عثمانلى لسانى "

نين پنجه سيندن نئجه قورتا رديلار؟ هانسي يوللاردان گئچديلرونه كيمي
مئتودلارا باش ووردولار؟

ضياء گوک آلپ، يين بويوللارانه جورا ايشيق توتدوغونى اجمالا " يادا

سالما ميزلازيمدير، گوک آلپين بوباره ده فكرلرينى تورك يازيچيسى احمد

قاياقلى نين ترجمان غزئتى نين ۱۹۶۶/۱۱/۷ صايى سينده چيخميش بير

یا زینندان قیسالتاراق آلیریق :

ضیاء گوک آلپ صریحا " عثمانلی لسانی " نی بیرکنارا آتماغی

تکلیف ائتدی واونون یئرینه :

- ۱ - " خلق ادبیاتینا بونغوره وظیفه سی گوره ن تورک دیلینی عینا قبول ائدیب ... " ضمنا " آهنگلی و گوزه ل بیر لهجه نی (استانبول لهجه - سینی) سنجیب واونو اویاراق یازیب - اوخوماغی دوغرو گوردو .
 - ۲ - تورکجه ده مترادفی اولان فارسجا و عربجه کلمه لرین یئرینه آیا دیلینده کی کلمه لری ایشله تمه گی توصیه ائتدی . لکن حتی کیچک معنی فرقی اولدوغوندا فارسجا و عربجه سؤزلرینی ابقا ائله دی .
 - ۳ - خلق دیلینه گنجیب ده شکیل ویا معنا جا دگیشمیش اولان عربجه ، فارسجا کلمه لرین دگیشمیش شکیل لرینی ایشله تمه گی (املادا دا - مثال : شکل - شکیل) توصیه ائتدی .
 - ۴ - یئرلرینه یئنی کلمه لر گنجدیگی ایچون فوسیل حالینا کلمه لری اسکی تورکجه کلمه لری دیریلتمه ک لازم دگیل دئدی .
 - ۵ - یئنی اصطلاحلار آختاریلدیغی زمان اؤنجه (قبلدا) خلق دیلینده کی کلمه لری ایچینده آختارماق اورادا تاپیلما سا تورکجه نین اؤز نصوص و قاعده لر یله یئنی کلمه لر دوزه لتمه گی توصیه ائتدی .
 - ۶ - تورکجه ده ، عرب و فارس دیل لرینین کاپیتولاسیونلاری لغوا ائدیله رک هئج بیر دیلین صیغه ، اادات و ترکیب لرینی یودیله سوخولما شیبینی ایسته دی .
 - ۷ - خلقین بیلدیگی و ایشله تدیگی هر کلمه تورکجه دیر ، خلقین عاد ائتدیگی و مصنوعی اولمایان هر کلمه ، خلقین ایشله تمه سیندن وجوده گل جانلی بیر وارلیقدی دئدی .
 - ۸ - قبول ائدیلمن رسمی لهجه نین باشقا لهجه لرین صیغه ، اادات و ترکیب قایدالاریله قاریشدیریلما شینی توصیه ائتدی .
 - ۹ - کلمه لر گؤسته ردیک لری معنا لارین تعریف لری دگیل ، اشارت لری دیر . کلمه لرین معنا لاری ، هارادان گلدیک لری بیلینمه ک له آتلا شیلما دئدی .
- یوفکر لر بیر چوخ ادیب ویا زیچیلار جا منیمسه ندی ، " غریب " کلمه لر مودادان یا واش - یا واش دوشدی . لکن بیر چوخلاری دا هئج کسین دیلمه

مداخلە يەقى يوخدور دئدىلرو " دىل کوتلە نىن دىر ، فردلرىن دگىل " كىمى
اصلىندە دوغروا ولان حکم لردن غلط نتيجه لر چىخا رتدىلار . بومسئله نى علمى
زاويه دن اجمالا " مطالعه ائتمک ايچون تورک عالمى " دىل آچارىن " ۸ - نچى
تورک دىل قورولتا يىندا وئردىگى بياناتدان بىرنئجه سطرى بىرا بىرا وخوقيا

" ... ف دؤسوسور *F. de Saussure* ۱۹۱۶ دادىل

وسؤز (*linguistique*) فرقىن اورتا يا آتماقلا دىله دايمما " مداخله ائد -
يلدىگىنى گؤستەرمىش اولدو . دىل ، بىرا ننتزاعى مفهوم (آبستراکسيون) دور
او ، بىردا نيشما عادتى ، تارىخه قارىشىمىش صا يى سىزدا نيشا نلاردان قالما
دانىشما قايدالارى نىن وسلسله آنلاشيلان واسطه لرى نىن بوتونودور . سؤز ،
ايسه فرده باغلى بىر فعاليت ، گؤرسەنن وائشيدىلن بىر واقعيت دىر سؤز ،
دىللىن فرده كى تظا هرودور . مثلاً " توركى دىلى قوه ده موجودا ولان بىر
وارلىق ، بىرا يده آل دىر . توركى دانىشان هر فرد ، بونو اؤزونه گؤره مادی
لشديرمه يولى ايله تحقق ائتديرير ، قوه دن فعله گتيرير . بونا گؤره هر
فردىن سؤزو باشقا - باشقا دىر .

استروقتورال (*Structuralist*) دىلچىلىگه گؤره هر دىللىن مرکز -
يىندە بىر سىستم ، واردوركى ، دىللىن بناسى ، مودلى وبومودله گؤره دىل عنصر
لارى نىن دوزولوشو دئمكدىر . بودىللىن دگىشمە يىن اساسى دىر . بونون
خارجىندە ، نورم ، دئىيلن بىر قىسم واردىركى ، هر دىل عنصر ونون دگىشمە
حدودلارىنى تثبيت ائدن قايدالارىن بوتونودور . . . بو طبقه نىن خارجىندە
ده نورما دا يانان وبىللى بىر دؤوره ده بىللى بىر جا معه طرفىندن خوش گؤ-
رولن دگىشك ليگىن درجه سىنى تثبيت ائدن قايدالار واردوركى ، بونلارا
دا عادت و ايشله تمک (*habitus*) دئىلمىشدير . صون اولاراق دافر دىس
دانىشما شكلى اولان پراتىك گلەر . "

اىستەر سوسوره ، اىستەر استروقتورال دىلچىلىگه گؤره ، فردا ؤز سؤزو
يعنى دانىشىغى ايله دىله متماديا " مداخله ائدىب اونى دگىشمە يه سوق
اىدر . بو ، بىلمە دن اولدو غوكىمى ، بىله - بىله ده اولايلىر .

جامعه آراسىندا تکرارلاندىقجا يئرلەشەن بودگىشك ليك لر ، زمانىندا
دىللىن نورمونودا دگىشدير . بونا گؤره گرامرلرده ولغت لردە ده دگىشك
ليك لرا ولور . استروقتورال دىلچىلىك ، دىللىن دگىشەن قىسمىنى پراتىك
عادت ونورم اولماق اوزره اوج مرحله يه آيىرىب دىر : فردا ؤز پراتىكى ايله

جامعەنەن عادتى اوزەرىندە مؤثر اولار عادت دە نورمون اوزەرىندە حتى دگىشمەن قىسىم دىل سىستىمى ايسە دە، آز - چوخ متاثر اولار. مثلاً "توركى دە" كە كەلمەسى، توركى نەن بنىە وسىستىمىنە اويمان ھند - اوروپايى بىر عنصر دور. گرچە بو كەلمە ھىچ بىر قارا رادىلىمىزە آلەنما مىشدىر، لىكن ايتىدا دا فردىن مداخلە سىلە پراتىكە سوخولموش، سونرا عادت اولموش داھا سونرا نورم حالىنە گەلمىش، لىكن عىنى حالدا سىستىمى دە زەلە مىشدىر. بوسا ھە دە تورك لىر يالنىز دگىل، مثلاً "ايسوھ جە نەن (سوئدى جە نەن) تاثيرى آلەنندا قالان فەن جە (فەنلاندا لىلارەن دىلى) دە بونا بنىزە سىستىم سارصىنتىسى (تەترە مەسى) گەچىرە مىشلر - مثال، بىز دە :

عسگرلەرنەن (سربا زلارەن) قلعە دە قالدەننى بىلەردى جەلمەسى، او بىلەن كە عسگرلەر قلعە دە قالەردى شەكلەندە دە سۇلەندىگى كىمى، فەن جە دە عىنى قالبلار گۆرە، عىنى شەكلە بوجەلمە اودىلەدە اصلدە اولمايان " *ettü* (كە) ایلە دە سۇلەنر ..."

تورك دىلچىسى "دىل آچار" نەن فەكرىنە گۆرە ۵۰ ایلە ياخىن توركە توركە سىنە ائدىلەن مداخلە "دىلەن آنا سىستىمى نەن گۆستەردىگى يولدا اولدوغوندا ن ودىلچىلەگىن مئتود واصلونما گۆرە عمل ائدىلەدىگى اىچون، دىل بناسى نەن آنا دىرەك لىرەنە دگىل، سادە جە دىوارى ھۆرمەك دە ایشلە - دىلەن بەضى كرىپچلەرى دگىشدىرەمىش و بنانەن عومومى اسلوبوندا ھاگۆرەل ياراشدىرەلمىشدىر"

سۆزون قىياسى دىل قاعدە لىرەنە و ياراق، واونون سىستىمىنە توخو - نماندان دقت لە و مھارت لە و ذوق لامداخلە نەن لازم اولدوغو سوسۆزلەردەن چىخىر. مجار، آلمان، فرانسە و سائىر مەلت لىرەن قاباقدادا، شارە ائتەدىگىمىز تەجرەبەلەرى بونو گۆستەرىر .

والانورالدىن (وا - نو) ۱۹۶۳/۱/۲۸ دە "ظفر" غزەتەندە يازد - يىغى بىر ماقالە دە چوخ سادە بىر دىل ایلە بومداخلە نەن بىر مثالەننى وئىر - ير، او خەلقىن آغزىندا محتاج اولدوغو موز سۆزو تاپماز ساق ويا خەود يئنى بىر مەھوم اىچون كەلمە ياراق ماق مجبورەتەندە قالارساق قاعدە لىردەن نەجە فايدالانماينەن يولونو بئەلە گۆستەرىر: "تورك جە دە (لى) و (سىز) كىمى قىياسى پسوندلەر و اردور. (غىن) و (ايم) كىمى دە (وورغون و بىر - اىچىم سو مثالەرىندە) غىر قىياسى پسوندلەر و اردور. سوا يكىنجى شەكىل

پسوندلری ده زمانلا قیاس له شدید مک یولونا گئدیلسه، تورکجه چوخ - چوخ
زنگین اولار... *

خلاصه دیلیمیزی تمیزله مک بویوللاردان گئچهر :

* دیلیمیزین سیستمینه ضدگن ترکیبه، تصریف و جمله ترتیب لرینی ترک
ائتمه لی بیک .

* مترادف لردن تورکی سؤزلرینی ترجیح ائله مه لی بیک .

* فارسجا و عربجه کلمه لردن کا ملا" دیلیمزده حل و قبول اولانلاری دیلیمز-
ین صرف و نحوینه تابع اولاراق ایشله تمه لی و یازی دا دا تورکی له شمش
کلمه لر تورکی قایدالارینا گؤره یازیلما لیدیر .

* یئنی تکنیک و علمی مفهوملار ایچون دیلیمیزین شکیلچیلریندن (پسوند-
لریندن) استفاده ائتمه لی بیک بوشکیلچیلرین غیرقیاسی اولانلارینی دا
والا نورالدینین دئدیگی کیمی قیاسی له شدید مه لی بیک .

* شمالی آذربایجاندا گئنیش مقیاس دا آ پاریلیمیش دیلچیلیک آختار-
یشلاریندان کا ملا" استفاده ائتمه لی بیک و بو آختاریشلار لایا خیندان تانیش
اولمالی بیق .

* یئنی کلمه لری راتماق ایچون، بیرباشقا مقاله میزده (وارلیق صایی ۲
اردیبهشت ۱۳۵۹) یازدیغیمیز ۵ مئتوددان ذوق و دقت و آنلا ییشلافا یدا-
لانمالی بیق : چئویرمک (مفهومی اؤزدیلیمیزه ترجمه ائتمک)، یئنی له مک
(اسکی یازیلاردان و کتابلاردان)، بنزه تمک (ترجمه ائده رکن اصل کلمه-
یه یاخین بیرسؤز سئچمک)، یئنی سؤز یاراتماق و چوخ یا ییلیمیش کلمه-
لری منیمسه مک (رادیو کلمه سی کیمی) بئله جه دوشونه رک و چالیشاراق
باخمیسز دیل باغچا مزدان قاراقیشلارین چرکین اثرلرینی سـیـلیـب ،
تمیزله مه لی بیک .

صون

* - بیلدیغیمیز کیمی پسوندلر ایکی جور دور :

۱- الف - قیاسی، بونلار هر یئرده ایشله نیرو هر کلمه نین صونونا گلیر مثلا"
(لی) او (سبز) کیمی .

۲- ب - غیر قیاسی و یاسماعی، بونلار معین یئرلرده ایشله نیرو مثلا" (غین، غون)
و (ایم) کیمی. مثلا" (غین و غون) دابیز و ورغون و تشغین دئییریک لکرا و تور-
ماق و گتیرمک کیمی فعللرین کؤکونه اضا فها و لمور یعنی اوتورغان و گتیر-
گن دئییمه مکده دیر. والانورالدینین تکلیفینه گؤره بوتون پسوندلری
گلینجه بوتون مناسب کؤک لره علاوه ائدیلمه لیدیر .

آذربایجان ادبیات تاریخچه بیر باخیش

(۱۴)

یازان: دکتر جواد هیئت

رومانتیزم - ۲۰ - اینجی عصرین ایلک ایللرینده آذربایجاندا وجوده گلن سیاسی و اجتماعی شرایط روماننیک شاعرلرین ده ظهورو ناسب اولموشدور. بو شاعرلر خلقی جهالتدن قورتولماغا و علم اوگریمگه تشویق ادیب، استبداد و ظلم ایله مبارزه یه دعوت ائدیله- دیله. بونلار عینی زاماندا آذربایجانین حریت و استقلاللی ایچوندا چالیشمیشلار و بیر چوقلاری بو یولدا جانلارینی دا فدا ائتمیشلر. اونلارا گوره مترقی جامعه علم سیز و عرفان سیز اولماز. علمی و عرفانی اولان جامعه ایله رلر، حریت و استقلالینی الده اتمک ایچون چالیشار، فداکارلیق ائدر و حتی شهیدلر و ثرهر و صونوندا قورتولوشا چاتار. بو ادبی مکتبین گورکملی نماینده لری محمد هادی، عباس صحت، و حسین جاوید دیر. احمد جواد روماننیک شاعر اولما دیفی حا- لده ملیت چیلیک نقطه ی نظریندن بونلارین گروهونا داخیل دیر.

محمد هادی - محمد هادی ۱۸۷۹ دا شاماخیدا دوغولوب بوغوموش و شاعرلیگه اورادا باشلامیشدیر. محمد هادی سبک و مسلک اعتباریله ترکیه نین انقلابچی شاعری و جماعت خادمی نامق کمالین تاثیر آلتیندا قالمیشدیر. ۱۹۰۵ انقلابی محمد هادی ده بوغوک سوینج و امید یاراتمیش شاعر ((احرارانه)) قصیده لر یازیب، وطنداشلارینی ایشیغلیعا، آزادلیق و استقلاللا چا غیرمیشدیر.

سر بست بوگون ظلمونو اجرادا مظالم

ارباب عدالت هانی منفی (۱) لار ایچینده

من بیر دیری ام ائندی منی دفن تصادف

زنده گورونن بیر سورو موتا لار ایچینده

امضاسینی قویموش ملل اوراق حیاته

یوخ ملتیمین خطی بو امضا لار ایچینده

۱- نفی بلد - سورگون.

ايچ، ايچ، نه قدر ايسترايسن قانيمي ظالم

بیرگون گوره رم قانینی صهبالار ایچینده
بو شعرده محمد هادی آچیق بیر شکلده آذری خلقینین استقلالینی
مصد ائدیر. او یالنیز روس تزاری نین استبدادینا قارشى دگیل
ایراندا حکم سورن محمد علی شاه استبدادینا دا شعرلریله آلونفر
لر یاغدیرمیشدیر:

گول، بوگون ظلمیله انظار عدالت آغلا سین
منتظر اول انتقامین رعدوار فردا سینا
غافل اولما، ملتین ناحق قانیندان قیل حذر
تاج وتختین غرق اولور آخردا قان دریا سینا
هادی ظالمین ظلموندن دادا تدیگی قدر جماعتین عواملیغیندان
دا فریاد ائدیردی:

زنجیر اسارتده یاشار اهل جهالت

محکوملارین گون کیمی بسپیلی زوالی
۱۹۰۶ دا قکامل غزته سینده ((ایل فریادی و حریت)) آدلی
شعرینده بیله دئییردی:

سوق ائتمک ایچون ملتی شهراه فنونه

مین لرجه اهالی اولوب آغشتهی خونه
دقت ائله بو ایشلری حمل ائتمه جنونه

بوش لاف ووران کسلره اولسون بونمونه

هادی نین یارادیجیلیغیندا فلسفه و فلسفی شعرلر هرشیدن —
آرتیق نظری جلب ائدیر. انسانلارین تاریخی فاجعه لری و شکوفه ی —
حکمت اثرلری بونا گوزل مثاللاردیر.
جهانه گلمه دن مقصد نه دیر بیلیم کی

حقیقت می بو خلقت یوخسا بیر افسانه بیلیم کی

شاعر اجتماعی حق سیزلیقلاری و اختلاف طبقاتی اورتایا قویور

و اونلارین سببینی سوروشور:

جنون پرورلرین فکری اولوب عالم پسندانه

نچون معیوبدور رای فلاتونانه بیلیم کی

اولوبدور مستبدان جالس اورنگ استفنا

اولوب آرایش باغ سعادت جهل پرورلر

نچون ذلت نصیب اولموشدور احرارانه بیلیم کی.

هادی حیاتی نین جوغونو محرومیت و عذاب ایله کئچیرمیشدیر
و آخردا شاعر دوشونجه دن یورولموش و امید ی اوزولموش کیمی
سوروشور:

هادیا حزن عمومی حکمه دن دل یاره دیر

یوخ مسرتدن اثر محنت شعار اولموش جهان

دنیا ساحه غم دیر شعرینده ده عینی مضمونو بیان ائدیر.

هادی نین اشعاریندا وطنه عائد شعرلر باشلیجا یر توتور، ...

نغمه احرارانه، آمال ترقی، وطن، فاجعه حیاتی میزدان بیر پرده،
وطنین نداسی، توصیه مرغ و ایرائین حریت قهرمانلاری بو قبیل شعر-
لردندیر.

بو شعرلرینده شاعر وطن محبتینی ترنم ائدیر، انسانین وطن
بولونداکی فداکارلیقلارینی و وطنین هر بیر وطنداش ایچون ان مقدس
شی اولدوغونو سؤیله بیر:

دنیا دا امل میز فقط اعمار و طندیر

و جدا نیمیزین سودیگی دلدار و طندیر.

هادیه گوره هر کسین معنوی بؤیوکلوغو اونون خلقینه و وطنینه
اولان باغلیلیغی ایله اولچولور. وطنین گله جگیدن هر بیر وطنداش
مسئول دور. بونا گوره ده اؤز وطنینده حکم سورمکده اولان جهالستی
و ظلم و استبدادی ان بؤیوک دشمن صاییر و خلقی بونلارا ایله مبارزه
یه چاگیریر. محمد هادی عینی زاماندا انسان پرور و بشریت ایچون
صلح و ترقی ایسته یین بیر شاعر دیر:

گونول ایسته رکه اولسون دهر، صلح آباد انسییت

منی سوق ایلیهن بو فکره فکر عالی شائیم دیر

بشر اخوان طینت هپ و طندیر عالم امـکان

بو حسیاتی قدسییه صفا بخش روانیم دیر

اگر ظلمت پسندان، حرب جوی اختلاف اولسا

نه غم، اهل و فاقم تیغ رخشاتیم زبانیم دیر

محمد هادی بیرینجی دنیا حربینده کاریات جبهه سینی تصویب

ائده رکن ((شاهنامه شاعر ذی اقتدارینی خاطرلایا راق)) ۱۹۱۵ ده دؤیوش
صحنه سینی مقایسه لی شکلده ترسیم ائتمیشدیر:

دغیلدیر بو غوغای توران زمیــــن
 بو جنگ فنوندور حجیم آفرین
 دغیلدیر بو غوغای افراسیاب
 بو بیر جنگدیر جنگ عالم خراب
 بو نو گورمه میس رستم فیل تن
 بو بیر جنگدیر میوهی علم و فن
 دغیلدیر بو غوغای دیو سفید
 توپون سسلری در (۱) که: هل من مزیداً (۲)
 خیالاندیر اژدر هفت بــــر
 حقیقت اولور توپ دهشت اثر
 یا خار وارینی یوخلوق ایجاد ائدهر
 حیاتی ییخار، موتی آباد ائدهر
 هادی، نظامی، مولوی، حافظ، سعدی و سایر کلاسیکلردن اثرلر
 ترجمه ائتمیشدیر و ترجمه ایچون ان چوخ تربیه وی و اخلاقی موضوعلا
 را عائد نمونه لر سئچمیشدیر.
 هادی نین شعر دیلی چتین و استانبول لهجه سینه یاخیندیــــر
 مضمون اعتباریلده ده چوخ زنگین دیر. بودا فیوضاتچیلارین و نامق —
 کمالین اونون اوزرینده کی تاثیریندیر.
 هادی نین اثرلری: ((فردوس الہامات)) ۱۹۰۸ و ((شکوفه —
 حکمت)) ۱۹۱۴، ((عشق محتشم و یا آتا قوجاگی)) ۱۹۱۴ و ((الواح
 اشباه یا خود انسانلارین تاریخی فاجعه لری)) ۱۹۱۸ کتابلاریندا
 توپلانمیشدیر. محمد هادی نین اثرلری کلیات حالینده ایکی جلدده
 باکی دا نشر ائدیلیمیش و ۱۹۷۸ ده سئچیلیمیش اثرلری ایکی جلدده چاپ
 اولموشدور.
 عباس صحت — (۱۹۱۸ — ۱۸۷۴) : دکتتر عباس صحت ۱۸۷۴ ده شاماخی
 ده آبادان اولموش. باباسی روحانی و معلم اولدوغو ایچون عباس
 صحت ایلک تربیه و تحصیلینی باباسی نین یانیندا آلمیش دیر.
 ۱۰ یاشیندا باباسی طرفیندن علوم دینی تحصیلینی تاما ملاماق
 ایچون مشهده گونده ریلیمیش و صحت بیر ایل مشهده اوخودوقدان صونرا
 تهرانا گلیمیش و ((مدرسه نظامیه ناصریه)) یه داخل اولموشدور.
 ۱۹۰۰ ده طب دکتتری اولدوقدان صونرا ایرانین جنوبونداکی تــــورک
 ۱- دی یر. ۲- گینه وارمی.

ایلریندن قشقای لرین یانینا گئتمیش و اورادا بیر مدت حکیم لیک ائتمیشدیر. دکتر صحت بیر ایل صونرا اؤز وطنی شاماخیا قاییتمیش و اورادا حکیملیکه مشغول اولماق ایسته میش لکن امتحانسیز طبابت اجازه سی اونا وئرلمه میش اودا بو وضعیت قارشیسیندا معلم لیک و شعر و ادبیاتله مشغول اولموشدور. عباس صحت ایراندا تحصیلی آشنا سیندا دا شیرازا گئتمیش و سعدی و حافظین مزارلارینی زیارت ائده — رک اونلارا خطا با غزللر یازمیشدیر. ایراندا اولدوغو زامان فارس، عرب و فرانسیز دیل و ادبیاتیله یاخیندان تانیش اولموش و بو دیلر واسطه سیله دنیا کلاسیکلری و اونلارین انسانی مضمون و مندرجه لريله آشنا اولموشدور. صحتین شعرینده حزین و صمیمی بیر هاوا وار دیر. ایلک کتابینا ((صنیق ساز)) آدی وئرمه سی ده بو سببدن او لمالیدیر. قلبی نین بوتون اضطرابلاری بو کتابداکی مصراعلاردا عکس اولونموشدور.

دکتر عباسقلی صحت ۲۰ اینحی عصرین ان گؤرکملی روماننیک شاعر لریمیزدندیر. او آذری شعرینه غربی اوروپا تاثیرینی گتیرمک طرفه دار ایدی و شعریمیزین سبک، شکل و قورولوش جهتیندن یئنیلشمه سینده بؤیوک رولو اولموشدور. فرانسیز و روس شاعرلریندن آذری — تورکجه سینه ترجمه لر ائتمیش دیر. پوشکین، لرمونتوف، ناسون، شیللر و موسه دن ائتدیگی ترجمه لرین چوخو نمونه وی ترجمه لردیر. صحتین بو ترجمه لريله ادبیاتیمیزی رنگین لشدیرمکده بؤیوک تاریخی خدمتی اولموشدور.

صحت روحانی عائله ده بؤیوموش و ایراندا تحصیلینی کمال ائتمیش اوتون ایچون شرق کلاسیکلرینی و تورک ادبیاتینی دریندن اؤیره نمیشدی. ۱۹۰۵ انقلابی حادثه لریندن تاثیرلندیگی کیمی اوروپا ادبیات و مدنیتیندن ده تاثیر آلمیش دی. او مدنی، معارفچی و ترقی پرور، ده کیشمه و تکامله اینانان و گله جگه امید سله بن اییده — آلیست بیر شاعر دیر.

دئییره م دنیا بیر شخصه بنزه ر

دوغار، توره ر، نمو ائده ر یوکسه لر

انسان کیمی هر دوره بیر آز یاشار

صونرا یواش یواش اختیارلاشار (جالار قو)

دەيىشمك اولماسا ترقى اولماز

طبيعتين بو قانونو پوزولماز

صحتين سبكى رومانتيزمدير و شعرده فكردهن زياده حس طرفدار-
يدير. حيات گازتینده (تازە شعر ناسیل اولمالیدیر) آدلی مقاله
سینده بئله دئییر:

((یازی یازدیغیمیز زامان هر شیدن اول حسییاتا تابع اولماق
گرهک تا اینکه کلامین اوخویانلارین قلبینده تاثیرى اولا و یا با-
شقا سینین حسییات قلبی سینى اویانندیرا . بو صورتده حسییاتى بيلمک
لازیمدیر.)) اونون تصویره چوخ اهمیت وئرمه سی (یای سحرى، آخسام،
سحر، قیش، و باهار شعرلری) بوندان ایلهرى گلیر .
بورادا نمونه ایچون ((یای سحرى)) شعریندن بیر پارچا درج
ا ئدیریک:

اود توتوب قرمزی آتشله گنه یاندى افــــق
شفقین قرمزی رنگی ایله ایشیق لاندی افــــق
بیر قدر چایدان اوزاق اودقالامیش داغدا چوبان
اویادیر اغوز سوروسون اوتلایا یایلاقدا چوبان
بو مو شاق گوی چمنین اوسته دوشوب شه گئجه دن
ایستی یو خودور هله وار بیر بالا جامه گئجه دن
آغ دومانلار اوجالیر گوی اوزونه داغلاردان
چوخ سرین دیر هواسی کئچمه بو یایلاقلاردان
گون چیخیر گویده بولود قرمزی رنگه بویانیر
کندلی لر چوخ یورولوب اویقودان ایندی اویانیر
پیه دن مال - قازانی بعضی چیخاردیر قیراغا
بعضی صحرا یا گئدیر ایشله مگه ، بعضی یاغا ...
صحت ده هادی کیمی وطن پرور و خلقینین طالعی ایله یاشایان
و اودیله یانان بیر شاعر دیر، او آذری آیدینلارینا بئله خطاب ائگه :
هر کیمین قلبی یا وجدانی دگیل دیر ساتیلیق
هر کیمین داش کیمی یوقدور اوره گینده قاتیلیق
ملتین حالینه گوردوکجه گره کدیر بانسین
دردینه قالماغی دائم اغوزونه بورج صانسین

وطن اوغروندا گرهک شخص فداکار اولسون
 بئله موسم ده یاتان کیمسه لره عار اولسون
 یا ار اول اورتایا چیخ گل کمک ائت قارداشینا
 یا گئدیبا ئوده اوتور همده لهجک سال باشینا

.....

وطن اجدادیمیزین مدفنی دیر وطن اولادیمیزین مسکنی دیر
 وطنی سئومه یین انسان اولماز اولسا اول شخصده وجدان اولماز
 بو باره ده صون سؤزونو اؤز ((ترجمه حالی یا هولولو)) آدلی
 شعرینده سؤیله میشدیر:

دالدیغی فکری درین دریــــالار

دوشدوگو عشقی چتین سودالار
 قلبی قان حالی یا مان خانه خراب
 گوزیاشی ایچدیگی صو، باغری کباب
 صا تدبعی جنسی بئویوک نیت لــــر
 آلدیعی نفعی فنا تهمت لــــر
 قانلی اللرده صیخیلیمیش نفسی
 باغیریر، چیخماییر اماکی ســــی
 چیرپینیر بلکه قوتار سین اؤزونو
 دینلییه نلر ائشیده ر لر سؤزونو! ؛
 شیشه جکسه زده دیری یکن اتیمی
 آتمارام من وطن و ملتیمی
 مسلکیم ترجمه حالیمدیــــر
 لطف حق غایه آمالیمدیــــر

.....

یا رادیلجیلیغینین صون ایلرینده یازدیغی ان مهم اثری اولان
 ((شاعر و شعر پریمی)) نده حیاتدان و اونون صیخینتیلاریندان
 تجرید اولوناراق خیالی بیر الهام پریمی ایله یاشاییر. شعر پریمی
 نین سؤزلرینی، انسانلیغا خدمت اوغروندا صنعتدن کوسموش شاعره
 ائتدیگی نصیحتلری دینله دیکده ن صونرا قول لارینی آچاراق گؤیلره
 اوچماق، اورادان دنیا یا حقارتله باخماق ایسته ییر. شاعر بواثر-
 ینده محیطی نین استعداد و صنعتی اهمیت و ثرمه دیگینی و حیاتی چتین
 لیکلر آلتیندا قابلیت لری ن ازیل دیگینی گؤستر میشدیر:

ایستیره م قاچماغی لکن یوک آغیر یول دایوقوش
 ناصیل اوچسون قانادی سینمیش ازیلمیش بیرقوش
 شعر پریسی اونا بئله دئییر:
 اویمما آلچاقلارا سن طایر علویت سن
 قاچ اسارتدن اگر عاشق حریت سن
 سن مکافاتینی انسانلیغا خدمت ده آرا
 ابدی ذوقی، تسلینی حقیقتده آرا
 شاعر الدورکی حقیقتلره دلدادده اول
 شاعرین فکری خیالی گرهگ آزاده

.....

صحت گله جگین قورتولوشونی علم و مدنیتده گوردوگو ایچون ینی
 نسلین خصوصا اوشاقلارین تعلیم- تربیه سی اوغروندا چوق چالیشمیش
 دیر. او اوشاق ادبیاتی یارادیجیلارینین ان فعال لارینداندیر. کر-
 یلوفدان ائتدیگی ترجمه لردن باشقا اصیل پارچالاری، (جهالت ثمره -
 سی) آدلی پیپسلی و اردیر. صحتین ترجمه لری ((مغرب گونشلی))
 آدلی کتابدا توپلانمیشدیر. سوویت دورونده اثرلری بیر نچه دفعه
 نشر اولونموشدور.

حسین جاوید - (۱۹۴۴-۱۸۸۲) آذربایجان رومانیک شاعرلری
 نین ان گورکملی نماینده لریندن اولان حسین جاوید ۱۸۸۲ ده نخجوان
 دا روحانی بیر عائله ده آنادان اولموشدور. ایگیرمینجی عصرین ایلک
 ایللرینده تبریزه گلیمیش و اورادا شرق فلسفه سی، تاریخ و ادبیات
 اوخوموش دیر. ۱۹۰۵-۹ ایللرینده ترکیه یه سفر ائتمیش و استانبول
 اونیورسیتیه سینه آزاد مداوم صفتیله دوام ائتمیش و بیلگیسینی آر-
 تیرمیشدیر. استانبولدا قالدیغی زامان اورانین ادبی شخصیتلریله
 او جمله دن رضا توفیق و توفیق فکرت له تانیش اولموش دیر. حسین
 جاوید وطنه قایتدیقدان صونرا تفلیس، باکو و گنجه ده معلم لیکله
 مشغول اولموش و غزته لرده شعر یازمیشدیر. جاوید ۱۹۱۹ دا باکی یا
 گلیمیش و ۱۹۳۷ یه قدر بورادا یاشامیش و زنگین ادبی اثرلر یارا-
 تمیشدیر.

۱۹۱۸-۱۹۱۰ ایللرده بیر صیرا شعر و درام اثرلری یازمیشدیر:

۱- آختار.

کئچمیش گوئلر، باهار شبنملری، آنا، مارال، شیخ صنعان، شیدا
اوجوروم، ایلین و سایره بو قبیل اثرلردندیر. آذربایجانین تئاتر
صحنه لرینده جعفر حیارلی دان صونرا اونون اثرلری هامیدان چوخ
اوینانیردی. ۲۵-۱۹۲۹ اینجی ایللر اونون ان محصولو یارا دیجیلیق
دؤریدیر. آذر بوئماسینی، بیغمیر (۱۹۲۲)، توپال تیمور (۱۹۲۵)
کینیا (۱۹۲۹)، سیاوش (۱۹۳۳)، خیام (۱۹۳۵) و ایلین انتقامی
(۱۹۳۶) اثرلرینی بو ایللرده یازمیشدیر.

حسین جاوید حقیقده شمالی آذربایجاندا جیخان ادبیات تاریخی
کتابلارینداکی یازیلار زامانا گؤره مختلف و حتی ضدو نقیض دیر.
مثلا ۱۹۴۴ ده نشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی تاریخی نین ایکینجی
جلدینده میستیک رومان تیک شاعرلر فصلینده اونو ضد انقلاب و دیاینی
یابانجی و خلقیمیزه یاد بیر شاعر کیمی تقدیم ائدیر، حالبوکیمی
همان کتابین ۱۹۶۹ چاپیندا حسین جاوید (۱) ایچون ۱۴ صفحه حصر
ائدیلمیش و اونون اثرلری حقیقده مثبت نظریه لر و ثریلدیکده ن صونرا
اونو ۲۵ اینجی عصر آذربایجان شعرینین ان گؤرکملی نماینده لریندن
سری صایمیش و مقاله نین صونوندا دا بئله یازیلیمیشدیر:

((یارا دیجیلیقینداکی بعضی ضدیتلره باخمی اراق حسین جاوید
اؤز دورونون اوغلو کیمی، رومان تیک دراماتورگیانین بؤیوک نماینده
سی کیمی ادبیات تاریخیمیزده اوجا موقعه مالکدیر و دائم یاشایا --
جاقدیر)) بیزجه اشاره ائدیگیمیز ضدیتلی افاده لر ۱۹۴۴ ده حاکم
اولان سیاسی هاوا (جو) دان ایلری گلیمیش و جاویدین حقیقی سیماسی
۱۹۶۹ دا چاپ ائدیلن کتابدا و ثریلمیشدیر.

حسین جاوید متفکر و فیلسوف بیر شاعر دیر. اثرلرینده یارا -
تدیغی قهرمانلاری نین بیر چوخو کیمی حیاتی، حقیقت، عدالت و سعادت
آراماق و بو یولدا بیر چوق اضطرابلارا دؤز مکلہ کئچمیشدیر.

حسین جاوید شعر یازماغا عاشقانه، لیریک - رومان تیک اثرلر -
له باشلامیش، تورکجه و فارسجا شعرلر یازمیشدیر:

منه آنلاماکی عشق، عالم سودا نه ایمیش

بیلیرم من سنی گئت هر سؤزون افسانه ایمیش

گئت کولوم، گئت گؤزلیم باشقا بیر عاشق آرابول

دویدوم آرتیق سنین عشقینده کی معنا نه ایمیش

۱- ۲۵ اینجی عصر آذربایجان ادبیاتی: میر جلال ف. ج. حسینوف

معارف نشریاتی باکی ۱۹۶۹.

نه دیر شو قهر و فلاکت نه دیر بو قحط و جلا
 نه دیر شو کین و عداوت نه دیر بو درد و بلا
 آمان نه منظره، دویدوقجا سارسیلیر وجدان
 نه دهشت آه دوشوندوکجه چیلدیریر (۵) انسان
 تمدونون صونی وحشت می دیر نه دیر عجباً
 خیر خیر نه دیور باق رجال بزم آرا
 سیاست ارلری گؤر گؤر گورولدا ییر هر آن
 بؤیوک سعادت اومار هپ شو قانلی فیرتینادان
 بوتون بو ولوله اولارجا بیر بشارت دیر
 یارینکی (۶) بایرامی تبریک ایچون ا شارت دیر

.....

قوجاق قوجاق ائدیلن دادلی وعده لر یک چوخ
 صاقین اینانما، خیر، یوخ، ضعیف ایچون حق یوخ
 اینانما عاجز ایچون یوخ حقوق اینانما خیر
 جهاندا حق ده حقیقت ده هپسی قوت دیر

.....

((غروبه قارشی)) شعرینده ده محاربه یه لعنت و نفرت یاغد-
 یریب گوجلور، ظالم لر و مروت سیزلر دنیا سینی محکوم ائدیر. لکن
 بو قان تۆکمه و عداوتی ((قانون حکمت)) ده و ((سر خلقت)) ده
 آختاریر. بورادا نمونه ایچون نئچه سطر درج ائدیریک :
 بوتون اطرافی صارمیش بیر ملال، آغلار جهان آغلار
 گؤنول محزون هوا محزون گونش محزون سما محزون
 جهان بیر قتلگاه اولموش امان یوخ ظلم و وحشتدن
 بو انسان مذبحیندن کیمسه چیخماز کیمسه قورتور
 حسین جاوید دنیا گؤر و شونده شک و شبهه حاکم دیر. دنیا، انسان
 و انسانین ادراک و آرزولاری حقینده آچیک بیر افاده سی یوخدور اشا-
 غیدا درج ائدیگیمیز ((بیر خطابه)) آدلی شعرینده بو مسئله آید-
 ینجا گؤره چار پیر:
 من نه ییم، کندیم (۷) ده بیلهم واز کچین

سن نه سین بوش بیر سؤال انسان ایچون

۵- دلی اولور. ۶- صاباح. ۷- اوزوم.

منجہ خلقت شیمدی بیر افسانہ دیر
 کیم کی حل ائتمک دیلر دیوانہ دیر
 سیر اویونقاقدیر^(۱) جهان باشدان باشا
 غافل انسانلار دا بنزر سر خوشا
 سندہلر^(۲) هر کس امل سیز قایغی سیز
 هپسی کندیندن خبرسیز صایغی^(۳) سیز
 سؤیله شیرلر آنلاشیلماز سؤزلری
 هپ باخارلار گؤرمه ز اما گؤزلری

.....

جاوید دیگر معاصر روماننیک شاعرلردن بعضی خصوصیتلریله
 آیریلیر: مثلا محمد هادیلہ مقایسه ائدیلسه، هادی ده گله جگه
 اینام گوجلواپسه جاوید ده کئچمیشه میل قوتلی دیر. هادی یارا-
 دیجیلیغیندا شعر، دین و عرب دیلی تاثیر حاکمسه جاوید ده درام،
 ملت و تورک تاثیر یارزدیر.

حسین جاوید آذربایجان ادبیاتی تاریخینده بیر شاعر، نما-
 یشنامه یازان و فاجعه نویس کیمی تانینمیشدیر. درام اثرلری نین
 اکثری سین شعرله یازمیش دیر. او شعر صحنه یه گتیره ن، صحنه ده
 یوکسک آهنگلی شعر دیلینی د ب سالان و اؤز خلقلرینه ده گوجلو تاثیر
 گؤستهرن قدرتلی صنعتکار دیر.

هجا وزنیلہ یازدیغی بیر برده لی ((آنا)) (۱۹۱۵) نمایش
 نامه سی اونون ایلک منظوم درامی دیر. بورادا تصویر اولونان حادثه
 داغستان حیاتیله باغلیدیر. پیسین قهرمانی سلما آدیندا قوناخچی ،
 مرد و مغرور بیر قادیندیر. اونون اوغلی قان پولاد، عصمت آدلی
 چرکس بیر قیزان شانلیدیر. عصمت گؤزل، ناموسلی و عفیف بیر قیزدیر.
 عصمتی اورخان آدلی بیر گنج ده سئویر و نشانلی سیندان آیریپ اؤز-
 ونه همدم ائتمک ایسته ییر لکن عصمت ، اورخانا نسبت مادی جهتدن
 یوخسول اولان قان پولادی دنیالار قدر سئویر و اونون رقیبینه قطعی
 جوابی وئریر:

آرتیق یته^(۴) الله ایچور چکیل گئت .
 حرمتین، عزتین، وارین، شهرتین
 نسلین نجا بتین گوجون قدرتین

۱- اسباب بازی. ۲- تلو تلو. ۳- حرمت و احترام. ۴- دابس دیر.

هپ سنين اولسون گئت چكيل گئت اورخان
من آيريلمام او يوخسول قان پولاددان
بوتون دنيا آلت اوست اولوب داغيلسا
اوندان باشقا سؤديگيم يوخدور اصلا

اورخانين تحريكيله قان پولادي اولدورن مراد، اؤزوده بيلمه -
دن آنايا پناه آيارير و اونون اوينه صيفينير (۱) آنا اوغلوئون
قاتليني بوتون اورك آجيسي و اضطرابينا رغما ائوينه قبول ائدير
و اونا پناه وئرير، آنا، سلما بو داخلي و معنوي بحران دان ملي
عادت و عنعنه يه دايا ناراق بؤيوك انساني بير حمله چيخير و او -
نون قلبينده مرحمت حسي انتقام آلماق حسينه غالب گليير .

((مارال)) ين فاجعه سيني ۱۹۱۴ ده قلمه آلميش دير بو اثر
نثر شكلينده يازيلميش گنجلرين و معصوم فلاكت زده قيزلارين حيا -
تيندا باش وئرن فاجعه ني و اونون سببلريني عكس ائتديرير .
شيخ صنعان فاجعه سيني ۱۹۱۴ ده تفلين ده ايكن يازميشدير لكن
اوندان قاباخ دا شيخ صنعانا مفتون اولدوغو اونون مزارينا سؤيله
ديكي شعريندن بلي اولور :

زيارتگاهيني گل بوسه دن تزيين ائدهر هر آن
سن اهل عشق ايچون بير كعبه ياپديردين محبت دن
نه دير معناسي عشقين، سؤيله بنلر نه رده (۲) بيرگلسين
گؤروب قدسيت صنعاني لال اولسون خجالت دن
بو اثر افسانه وي شخصيت اولان شيخ صنعانين محبت ماجراسينا و
بو ماجرانين معاصر اجتماعي زمينده تصويرينه حصر اولونموشدور .
شيخ صنعان گرجي گؤزه لي خمارا عاشق اولدوقدان سونرا بوتون
ايشيني و مريدلريني بوراخير و اونو احاطه ائدن مريدلره بئيله
دئير :

گئدي نيز آرخا داشلاريم گئدي نيز

باشقا بير شيخه اقتدا ائدينيز

ايشته (۳) من نايل وصال اولدوم

آراديم (۴) نور حقي تا بولدوم

سير ائدين كايناتى هپ يورولون

آرابين سيزده نور حقي بولون

۱- پناهنده اولور . ۲- هاردا . ۳- انك . ۴- آختارديم .

اونودون ھېزا واللى (۱) صنعانى

اونودون سىز او سرسم (۲) انسانى

شيخين بو خطابەلریندن امید سىزلیگە دوشن مریدلر بئله دئییزلر:
شيخیمیز آتدی حکم قرآنى
اؤنجه اسلاما بیر مروج ایکن
خمارین یولوندا یعنی عشق و حقیقى محبت بولوندا هر شیدن
کئچمیش اولان شیخ سوگیلى سینه بئله خطاب ائدیر:

مظھر اولدوقجا هر خطابینا من
سؤیله گولسون بو روح نالانى
کئچیرم صانكى كندی کندیمدن
گول سؤیندیر بو قلب گریانى
منه سندن گلرسه فھر و عتاب
گینه کؤلوم ائدەر قبوله شتاب
شیخ صنعانا اینانماق ایسته میین کشیش اونو یا لانجیلیقلا تھام
ائدەرک اوندان خاج آسماسینی ایسته ییر صنعان دا اونا بئله جواب
وئیر:

عارف اول عارف آتما وجدانى
ظاھرین پک (۳) گوزهل فقط نه چىخار
آرا قلبینده دین وانمانى
اوینا شیر باطننده شیطانلار
حسین جاوید قادین اسارتینه ضدایدی. شیخ صنعان دا اولدوغو
کیمی باشقا اثرلرینده ده آزاد محبتی و انسانى سؤگیسینی تبلیغ
ائدیردی:

بوتون حیاتی چیچکلندیرن فقط او... نیچون

نیچون ازیلسین او، بیلیم نیچون سوروگله نسین
قادین گونش چوجوق آی، نوری آی گونشدن آلیر
قادین سیزاؤنکه چابک محو اولور زا واللى قالیر
قادین گوله رسه شوا یصصیز (۴) محیطیمیز گوله جک
سورولکه نن بشریت قادینلا یوکسله جـک
بونودا علاوه ائتمک لازیم دیرکی حسین جاوید قادینى اینجه لیک،
گۆره للیک و ظرافت تمثالی بیلیردی.

حسین جاوید شیخ صنعان اثرینی یازدیقدان صونرا ره آلیزمه
دوغرو میل گۆسته رمیش و ۱۷-۱۹۱۶ ده باکی چاپخانا ایشچیلری نین
حیاتیندان و آغیر زحمت و ایش شرایطیندن بحث ائدن شیدا اثرینی
و همچنین ۱۹۱۷ ده تورکیه حیاتیله علاقه دار اوجوروم فاجعه سینى
یازمیشدیر. بیرینجی دنیا حربی اثناسیندا حربین و قان تۆکمە نین

۱- بیچاره . ۲- حواس پرت ، بی شعور . ۳- چوخ . ۴- تنها ، بوش .

عليهينه بير سري شعرلر سؤيله ميش ، نهايت ۱۹۱۸ده مشهور ابليرسي
بهيئي يازميشدير .

ابليس فاجه سينده جمعيتين معنوي پوچلوق و چوروكلوگووداخلي
ضديتلى شعر ديليله گؤستريله رهك خير و شر قوه لرى قارشيلادي—
يلميشدير . ايلك صحنه ده ابلير و ملكين سؤزلرينده حياتين بيربير—
ينه ضد قطبلى ، فكر ، دوشونجه اختلافلى و بونون اوغور سوزومشوم
نتيجه لرى دقتى جلب ائدير . ناحق قانلارين ، شدتلى قيرقينلارين ، قتل
عاملارين سببيني انسانلار موهوم ابلير ده ، اونون پيس عمللرينده
گوردوگو حالده ، ابلير ده حياتدا تصادف ائديلن بوتون شر ايشلىرى
انسان طبيعتينين و خصلتلىرين محصولو حساب ائدير . بو ضديت تدر—
يجا درينله شه رهك خيرخواه هومانست انسانلارى تمثيل ائدن عارف
آدلى ^{خال}پرور ، رومانتيك طبيعتلى بير گنجله عالمى بير بيرينه ووران
شر و ظلمت مجسمه سي ، جنائيت و خيانتلرين تورديجيسى ابلير آراسيندا
حل ائدىلمه ز كشمكشه چوريلير . عارف استانبوللودير لکن اونو بير
چوخ يرلرده گوروروك . او محاربه نين و سلاخانمانين عليهينه دير .
حياتداكى بلا و مصيبتلرين ، جنائيت و تخريباتين منبعيني ابليرده و
اونون شر ايشلرينده آختارير و انسان جمعيتيندن و اونون عذاب و
اشكنجه لريندن اوزاقلاشماق ، محاربه سيز و فايغى سيز بير عالمه قوو—
شماق آرزوسيله ياشاير . بو باخيمدان اونون (اولو^(۱) تانريا)
خطابا دئديكى سؤزلر جالب دير :

يرلرده سوروندوم يئتيشير ، گؤيلره قالدير ،

ديندير قوجا غيندا

قالدير منى بير سير ائدئيم خوش مى گؤزل مى

جنتده ملكلر

قالدير منى تا گورمئيم انسانداكى ظلمى

باخ ير اوزو اينلر^(۲)

يارب بو جنائيت بو خيانت بو سفالت

بولما ز مى نهايت

انسانلارى خلق ائتمه ده وار بلكى ده حكمت

ابليس نه حاجت

۱- اوجا و بؤيوك . ۲- سيزيلدار .

بوتون بو انسانی حس و فضیلتلرینه رغما عارف ابلیسین حیلە-
لریندن، خیانتلریندن یا خاسینی قورتارا بیلمیر و بالاخره ایستە-
مەدن جنایتە سوروکلنیر. نتیجەدە ائزودە حس ائتمەدن دوغما قار-
داشی واصغین قاتلینە چۆریلیر.

ابلیس اثری قان دریا سیندا بوغولان، حیاتین تضادلاری ایچە-
سیندە چاشیب قالان انسانلارین فاجعە سیدیر. بونا سبب انسانلار آرا-
سیندا یاشایان و کین، عداوت تخمونی سەپن، ثروت دوشگونلری، قان
حریصی پاد شاهلار و ابلیس کیمی آداملاردیر. دئمک کی بوتون رذالت
لرین، شر ایشلرین سببی ابلیس دە، انسانلارین ایچریسیندە دیر. بو
بارەدە ابلیس اونو تەھدید ادیب جمعیتدن قوماق ایستەین آداملارا
بئله جواب وئریر:

منسیزدە امین اول سیزه رهبرلیک ائدن وار

قان قوسدوران آتش سا ووران کینلی قراللار
شاهلار، اولوخالار او چیلغین دره بیگلر

آلتون و قادین دوشگونو دیوانه بیک(۲)لر
مین حیلە قوران تولکی سیاسی لر، او هر آن

مذهب چیخاران یول آیران خادم ادیان
اونلار، او(۳)ونلار سیزی چینتمگە کائ

کائ سیزی قهر ائتمگە محو ائتمگە کافسی
من ترک ائدەریم سیزلری الان نمە لازیم

هیچ دن گلەرەک هیچلیگە اولماق داییم عزیزیم
ابلیس تەدیر جملە خیانتلره باعث

با هر کسه خائن اولان انسان تەدیر، ابلیس
جاوید ابلیس اثریندە قان تۆکمک و وحشیلیک خصلتینی بوتون

انسانلارین طبیعتیندە گۆرمور بلکه سمبولیک ابلیس صورتی واسطە
سبلە انسانیتە ضد خائنلر گروپونو گۆسترک ایستەیر. شاعر انسا-

نلاری دەشت و مصیبتلرین پنجه سیندن خلاص ائتمک ایچون انسانلار آرا-
سیندا بیرلیک، عقل له احساس آراسیندا بیر هم آهنگلیگی لازم...

گۆرور. جاوید ایگیرمینجی عصر آذربایجان شعرینین ان گۆرکملی نما-
یندە لریندن بیریدیر. اونون خیام پییسی، سوویت رژیمینین اون بشر

اینجی ایل دؤنومو مناسیله اعلان اولونان مسابقەدە جایزه قازا-
تمیشدیر. شیخ صنعان و سیاوش اثرلری آذربایجان تئاترینین برنامە

لریندە بوگون داخی محکم یر توتور.

۱- بادشاه . ۲- عروسک . ۳- بلی.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دوكتور غلامحسين - بيگد لي - پروفيسور

ايکينجى مقاله

مارا غالى اوحدى نين " جام جم مثنويسى :

- " جام جم " يوئماسى نين اساس موضوعو اجتماعى عدالت موضوعودور .

- شاعر اجتماعى امهگه و زحمت آداملارينا خصوصى دقت يئئتير - ميشدير .

- عموميتله شاعر بو مثنوينى دئورونون آكتوآل مسئله لرينه حصر ائتميشدور . ان اساسى انسانپرورليگه .

- او زمانكى ، جمعيتين اجتماعى شعوروندا ، اورتا عصرلر حاكم ايده ئولوگياسى اولان دينه و شريعتنه اوحدى نين مناسبتى عكس اولونور و فئوداليسم برک تنقيد آتشينه توتولور .

* * *

بيز مارا غالى اوحدى نين (۱۳۳۸ - ۱۲۷۴) " جام جم " اثرى نين تحليلينه گئچمه زدن اول جامعويه تقديم ائتديگيميز بو ترجمه حقينده بير نئچه جمله ده ايضاحات وئرمهگى ضرورى حساب ائديرىک .
اثرى ادبيات علملرى دوكتور خليل حميد اوغلو يوسفلى ايله - بيرگه ترجمه ائتميشىک .

اثرين رداكتورو آذربايجان س س ر علملر آكادمياسى نين ال ياز - مالار خزينهسى نين حرمتلى مديرى گئوركملى عالم محمد آقا سلطانوف

دور كى ، اثرين رداكته زمانى گؤسته رديگى اوز علمى و جدى مناسبت لرينه گؤره بيز اونلارا تشكرلر ائديب ، اؤز درين منتدارلقيمىزى بيلديريرىك . رداكتور اثره يازيلميش ييغجام و ده يرلى مقدمه نين مؤلفى دير .

ایضاحلار وئرمیشیک .

۴ - اضطرارا " ایشله نیلن و بعضی مصراعلاردا ساخلانیلان عرب فارس سؤزلری نین معناسینی وئرمیشیک .

*** **

ایندی ده " جام جم " اثری نین یارانما دؤورونون قیسا جـا
تحلیلینه کئچک :

ماراغالی اوحدی ۱۷ - ۱۱۱ x عصرلرده آذربایجان اجتماعی و
بدیعی فکر تاریخینده گؤرکملی رول اوینامیش متفکر صنعتکارلاردان -
بیری دیر . شاعر چوخ مرکب تاریخی بیر شرایط دؤوران سورموشدور .
اونون یارادیجیلیغینی داها دا یاخشی باشا دوشمک اوچون هر شئیدن
اول او دؤورون اجتماعی - سیاسی ، ائله جه ده دینی و فلسفی جریانلار
وطریقت لرینه اؤتری ده اولسا نظر سالماق لازمدیر .

بؤیوک تاریخی کئچمیشه و قدیم مدنیت مالک اولان آذربایجان
خلقی عصرلر بویو خارجی اشغالچیلار علیه چتین مبارزه لره گریشمش
اؤز استقلالیت و آزادلیقی اوغروندا بؤیوک قربانلار وئرمیش دیر .
اوحدی نین یاشایب یاراتدیغی ۱۷ - ۱۱۱ x عصرلرده وطنیمیز ، خلقیمیز
خوارزمشاهلار ، منغوللار و تیموری لر استیلاچیلارینا قارشى آپاردیغی
مبارزه لر و چیرپیشمالار دؤورو اولموشدور کی ، خصوصا " بو دؤور ده
منغول حکمدارلاری نین ۸۵ ایله یاخین آذربایجاندا حکمدارلیق ائدیپ
و مسلمان اولما ماقلاری ، آذربایجان خلقی و مدنیتینه بیگانه مناسبت
بسله مه لری و اؤزلرینی هم دین ، همیده ملی مدنیت اعتباری ایله
یئرلی اها لیدن باشقا بیلمه لری ، خلقیمیزه و مدنیتیمیزه چوخ آغیر
ضربه لر ووروب بؤیوک زیانلار توره دیردی .

بو وضعیت البته اولکه نین اقتصادی و اجتماعی انکشافینا جدی
صورتده مانع اولوردو . لیکن آذربایجان خلقی بئله چتین و مرکب
شرایط ده اؤز تصرفات و مدنیت قوروجولوق فعالیتنی دوام ائتدیردی
نهایت غازان خانین اسلام قبول ائتمه سی و آپاردیقی رفرمالار البته
مسئله نی تمامیه آذربایجان خلقی نین خیرینه حل ائتدی . نتیجه
اعتباری ایله ۱۱۱ x - عصرین صونلاریندان اولکه نین بوتون مدنی
اجتماعی و اقتصادی ساحه لرینده دیرچلمه و جانلانما نظره جارپماقا ،

بیز " جام جم " مثنویسی نین ترجمه سی اوچون اوحدی نین هله لیک علم عالمینه معلوم اولان اثرلرینی بیز سؤزله بوئون موجود ارثینی توپلاییب ، خصوصی ایله شاعرین شاه اثری اولان " جام جم " بوئماسی نین بیز نجه نسخه سینی او جمله دن ایران نسخه لرینی ، هندوستان نسخه - سینی ، تاشکند و بخارا نسخه لرینی فوتو صورت لرینی یا چاپ اولموش نسخه لرینی الدهه ائدیپ ، اونلارین علمی دقیق لیک لرینی بوخلادیقدان صونوا ، ایرانین معاصر مشهور نظامی شناس عالمی مرحوم وحید دستگردی نین ۸ قدیم ال یازما نسخه لری اساسیندا ترتیب و چاپ ائتدیردیگی نسخه نی اعتبارلی اولدوقونا گوره اساس گؤتورموشوک .

اوحدی نین " جام جم " بوئماسی نین اوخوجولارا تقدیم ائتدیگی - میز بو منظوم ترجمه سی ایلك سیناق دیر . بیز بو ایلك تشبثو ائتدیک بو ایشده ن مقصدیمیر ۱۷ - ۱۱۱۱ عصرلرده یا شایب یارادان آذربا - یجانین کلاسیک شاعر و متفکری اوحدالدین اوحدی نین چوخ زنگین میرا - ثیندان ، شاعرین علمی ، فلسفی ، اخلاقی و اجتماعی گوروشونون تظاهری اولان " جام جم " مثنوی سی نین ترجمه سینی آنا دیلیمیزده خلقیمیزین اختیاریندا قویاق . اوخوجو کوتله لرین بو مثل سیز اثرین اوخوما - سینا امکان و شرایط یاراداق . نه اندازه بو وظیفه نین عهدده سیندن گلدیگیمیزی گله جکده حرمتلی اوخوجولارین فکری و رایى تعیین ائده جکدیر بونو دا قیند ائده ک کی . بو اثر بدیعی اثرده ن آرتیق درین علمی و مرکب فلسفی ملاحظه لره شامل و محتوی اولدوقونا گوره ، اثرین ترجمه - سی چوخدا آسانلیقلا باش توتما میشدیر . ۱۷ - ۱۱۱۱ عصرلرین باشدان - باشا علمی - فلسفی ترمین لرینی معاصر دیلیمیزه ترجمه ائتمک او قدر ده ساده ایش اولما میشدیر .

" جام جم " مثنوی سی نین فارسجادان آذربایجان دیلینه منظوم ترجمه سینده بیز آشاغیداکی پرنسیبلری اساس گؤتورموشوک :

- ۱ - ترجمه نین دیلی ممکن قدر ساده اولسون .
- ۲ - ترجمه ده متنه صادق قالماقی و مثنوی نین مضمونونو بوتون لوک له اوخوجو کوتله سینه چاتدیرماقی ، اسلوبون داها بدیعی و ادبی بیز شکلیده دیریلمه سیندن اوستون توتموشوق .
- ۳ - اثرین صونوندا بعضی مصراعلار و حادثه لر حقیقده قیسا جا

شهرده ال صنعتی و تجارت انكشاف ائتمه گه باشلادی . تبریز، اردبیل ، ماراغا ، نخجوان و گنجه شهرلری اولکه اقتصادیاتین دیرچلمه سینده مهم رول اوینادی . باکی نفتی بغداددان - خوارزمه قدر آپاریلدی . فئودال و وروشمالاریندان زیان گؤرموش یئرلر ، داغیلیمیش تصرفاتلار گئت - گئده بریا اولوندو . بونلارلا یاناشی آذربایجانین بیرچوخ شهر لرینده اجتماعی - مدنی حیات دا یئنی دن دیرچه لیب سرعتله انكشافا دوغرو ایره لی له ییب متین آددیملار آتدی . یئنی یئنی مدرسه لر ، کتابخانالار و دیگر مدنیت اوجاقلاری یارانندی . مکتبلرده فلسفه و آللهیاتلا یاناشی ، منطق ، اخلاق ، نجوم ، جغرافی و سایر طبیعت علم - لری ، عرب ، فارس ، سریانی و دیگر دیللرده تدریس اولونوب اؤیره - نیلیردی .

هله ۱۲۵۹ - نجی ایلده خواجه نصیرالدین طوسی نین تشیث ورهیر - لیگی آلتیندا تاسیس اولونان ماراغا رصدخانه سی ، او زمان کی ، علم و مدنیت دنیا سی نین دقتینی اؤزونه جلب ائتمیشدی . چین ، عراق ، شام ، مصر ، تورکیه ، ایران اولکه لرینده ن ، بخارا ، شیراز ، بغداد ، اصفهان دامغان ، طوس ، دمشق و دیگر شهرلرده ن گلمیش گؤرکملی عالم لرو منجملر ماراغا رصدخانه سینده نجوم علمی و مکتبلرینده طبیعت علم لری ، حکمت و آللهیات و دیگر فن لر اؤیره نمک له مشغول اولوردولار . بورصده ماراغالی فخرالدین ، شیروانلی شمس الدین کیمی آذربایجان عالم لری ایله یاناشی : نجم الدین دامغانی ، محی الدین اخلاطی ، خواجه نصیرالدین طوسی ، مؤیدالدین دمشقی ، نجم الدین دبیرانی ، مؤیدالدین اندولوسی قطبالدین شیرازی ، حسام الدین شامی و باشقا شرق عالم لری ده اشتراک ائدیردیلر .

بو زمان ماراغا شهری آذربایجان خلقی نین معنوی علمی حیاتنین اساس اوجاقلی و سیاسی بیرلیک آمالی نین حقیقی مرکزی ایدی . بورایا ۴۵ مین نسخه دن عبارت مختلف علمی کتابلار توپلانمیشدیر . ماراغا شهری ایله یاناشی تبریزده ده مدنی حیات انكشاف ائتمه کده ایدی . ائلخانی - لرین پایتختی اولان بو شهرده و آذربایجانین دیگر شهرلرینده گؤرکملی عالم لر ، یازیچیلار ، شاعرلر یئتیشیب ، یئنی - یئنی اثرلر یارادیب ، یاخین و اورتا شرقده مشهورلاشیردیلار .

بو دؤورده تاریخی اثرلرین یارادیلما سینا دا خصوصی دقت یئتیریلدی
 بیر سیرا آدلی - سانلی تاریخچیلر او جمله دن آذربایجانلی تاریخچی
 لردن مشهور " جامع التواریخین " مؤلفی رشیدالدین فضل الله ، " تاریخ
 گزیده " و " نزهت القلوب " اثرلری نین مؤلفی حمدالله مستوفی قزوینی
 و باشقالاری قیمتلی اثرلر یازیب دنیا نین علم و ادبیات خزینه سینده
 هدیه ائتمیشلر . رساملیق و مینیاتور ساحه سینده گلیدیکده ، او زمانکی
 رساملار اساس اعتباری ایله حاضرلارن ال یازمالاری اوچون مینیاتور
 چکیردیلر . اونلار طب ، هندسه ، نجوم و هیئت کتابلارینا دا لازم اولان
 شکلر رسم ائدیردیلر . " ایلک تبریز رساملیق مکتبی " آدلانان یئنی
 رساملیق مکتبی نین ده ائله بو زمان پونووره و اساسی قویولموشدور .
 ۱۱۱۱ - ۱۱۱۷ عصرلرده آذربایجانین بیر سیرا شهرلرینده او جمله
 دن : ماراغا دا ، نخجوان و تبریزده ، معمارلیق داها سرعتله انکشاف
 ائدیردی . او دؤورده تیکلیمیش و ایندییه کیمی ده قالمیش ، مسجد ،
 مقبره ، تکیه و کاروانسرالار معمارلیق نقطه نظریندن بوگون ده دقتی
 جلب ائدیر . تخمیناً " ۲۰ مین دینارا (قیزیل پول) باشا گلیمیش و
 اورتا عصر رصدخانه لری نین ایچری سینده ان بؤیوک شهرت تا پیمیش ماراغا
 رصدخانه سی محض بو دؤورون ان گؤرکملی معمارلیق آبدله لریندن دیر .
 غازان خانین وزیر و تاریخچی رشیدالدین فضل اللهین تشبثو ایله
 آذربایجانا توپلانمیش اولان شرق عالم لری و صنعتکارلاری اوچون تبریز
 یین سرخاب محله سینده تیکلیمیش " ربع الرشید " آدی ایله خصوصی علمی
 شهرچیک ده ائله بو دؤورون پارلاق یادگاریدیر .

مشهور تاریخچی غیاث الدین خواند میر " ربع الرشید " شهرچیگی
 حقینده یازیر :

" بو شهرچیک رشیدالدینین سعی و خدمتی نتیجه سینده منغول حکمداری
 غازان خان دؤورونده تیکلیمیشدیر . بورادا ۷ مین نفره قدر طلبه
 اوخویورموش ، کتابخاناسیندا ۶۰ مین دن آرتیق کتاب وارمیش ، بورا -
 دا ایران ، هندوستان ، چین ، عراق ، سوریه و مصردن چاغریلمیش
 یوزلرله عالم لری طلبه لره طب دن توتوموش ، هیئت و رساملیق فنینه قدر
 تدریس ائدیرلریمیش "

بو زمان آذربایجان خطاط لاری دا قیمتلی اثرلری نفیس صورتده

كۆچۈرۈپ قىمىتلى ال يازمالارى ياراتمىشدىرلار . بو دۇورون تەھىبكار لىق ايشلرى دە چۈنچ مارقلى و دقتە لايقتىر . ائله جە دە آذربايجان ضياء لىلارى آراسىندا شاهمات اويونو ، حتى غايبانه ياريش شكلىندە دە گئنىش يايلىمىش ، خواجه على نبريزى دۇورون ان مشهور غايبانى شاهمات اويونو اوستاسى سايلىرمىش .

آذربايجاندا بو زمان موسيقى صنعتى دە انكشاف ائدىرمىش ، نئى ، قانون ، روباب ، ساز و بىرسىرا ديگر مىلى موسيقى آلتلرى يئنى دەن گئنىش صورتدە يايلىماقا باشلامىشدىر . هله بونو ۱۱۱۱ x عصر بويى ياشايان صفى الدين عبدالمؤمن ابن يوسف اورموى (۱۲۹۴ - ۱۲۱۶) كىمى بىر داھى ، كئوركىلى عالم ، شاعر و خطاط اولماقلا برابر ان بئىوك موسيقى اوستادى كىمى شرق مدنيتندە پارلامىش . بىر چوخلوشعروموسيقى اثرلرى نىن مۇلفى اولارق او جملە دن " رساله شرفيه " ، " كتاب الادوار " الايقاء " ، " الكافى من الثانى " ، " العروض والقواقى والبدائع " و باشقالارى ايله ياناشى ، صفى الدين كلاسيك شرق موسيقى نظريەسى - نىن بانىلر يىندن بىرىدىر . او شرقىن ان گئوركىلى موسيقى خادملىرىندىن دىر . صفى الدين هم نظرى هم دە عملى جەتجە چوخ گئوركىلى عالم اولمو شدور . صفى الدين اورموى ايكى گئوزەل چالقى آلتلرى نىن اختراعچىسى اولموشدور . بونلارون برنجىسى النزهت آدلانان قانونا بنزەر موسيقى آلتى دىر . ديگرى ايسه المغنه آدلانان قوسى عوددور . صفى الدين ائوزو همىدە چوخ استعدادلى بىستەكار اولموشدور . گئوزەل ماھنىلار بىلمىشدىر . بونلارلا برابر يوكسك ايفاچىلىق قابليتە مالک اولموشدر اونون بىستەكارلىق مھارتى و ايفاچىلىق قدرتى حقىندە تارىخ صحيفە - لرىندە مارقلى معلوماتلارلا راست گليرىك . " مجموع مخطوط " آدلى كتابدا بو حقدە اوخويوروق : " سؤزسوز كى ، صفى الدين موسيقى صنعتىندە كمالا يئتمىشدور . او نغمە قوشوب ، ماھنى بىستەلە مكدە ، مقام چالماقدا ، يئنى و نظرى ملاحظەلر سؤيلە مكدە فوق العادە قدرتە مالک بىر شخصيت اولموشدور . او موسيقى نشانەلر يىنى " يعنى نوت لارى اورتايا چىخاران ايلک عالم دىر . او ، عودچالماقدا او زماندا عوض سىز اولموشدور .

صفى الدين اورموى نىن خلفى و وارثى ماراغالى خواجه عبدالقادر

غیبی حقینده آغیز دولوسو دانیشماق اولار. او " مقاصدالاحسان " ،
 " جامع الدلمان " ، " کنزالاحان " ، " فوائدهالعسره " ، " لحنیات " و
 " زبده الادوار فی شرح رساله الادوار " آدلی موسیقی اثرلرینین مؤلفی-
 دیر. او چوخلو یئنی - یئنی مقاملار و تصنیفلر یاراتمیشدیر. اونون
 دوققوزنجو عصرین باشلانقجیندا آذربایجان دیلینده یازدیغی بو شعره
 دقت یئتیرین :

ای جان جهان بحر صفا بیزنی اونوتمه
 وای ماه جبین مهرلقا بیزنی اونوتمه

حق دین دیلاروز جان و کوکول عمرونک اوزاقی
 وردوم بودورور صبح و مسا بیزنی اونوتمه
 (د/د)

اول دم که یوزونک بیرسه شها حسن زکاتی
 گر بوملیا حاضر بوگدا بیزنی اونوتمه

آیریلمدی جانیم قیلیج ایلا ایشکونکدین
 گر چرخ فلک قیلدی جفا بیزنی اونوتمه

باردور کرموکدین بو قدر بیرگا توقع
 گرسالدی جدا بیزنی قضا بیزنی اونوتمه

بیز عمروکی چوق دیلاروز از حق بدعاها
 سن عیش قیل و روح فزا بیزنی اونوتمه

هجرونک قیلاروز نفسی سینمی مجروح

بیر گیل بو جراحت غادوا بیزنی اونوتمه .

بودورون مشهور موسیقی شناسلاریندان محمدبن ابوبکر شیروانی

" اخوان الصفا " آدلی قیمتلی بیر موسیقی اثری یازیب شروانشاهلارا

ینا هدیه ائتمیشدیر ...

x11 - x17 عصرلرده صوفیزم مسئلهسینه گلدیکده بیز بورادا صو-

فیزم کیمی مرکب بیر فلسفی تعلیمی نین ماهییینی ، تاریخی انکشافی

نی شرح ائتمک ایستمیریک لیکن بونو قید ائتمک ایسته ییریک کی،

مقاصدالاحان - تالیف : عبدالقادر بن غیبی حافظ مراغی - باهتام -

تقی بینیش - ازانتشارات: بنگاه ترجمه ونشرکتاب ه تهران ۱۳۳۴ شمسی

۱۷x - ۱۱x عصرلرده آذربایجان اجتماعی فکرینده خصوصیله شعراچه - سینده مترقی صوفیزم دنیا گوروشو گئنیش یایلمش ایدی . شیخ محمود - شبستری ، حروفیزم جریانی نین بانئسی اولان فضل الله نعیمی تبریزی و اونون جسور آردیجیلی و مسلک عاشیقی عمالدین نسیمی ، سیدذوالفقار شیروانی کیمی شاعر و متفکرلرین اثرلرینده صوفیزم مؤیللری نین عکس اولونماسی دا محضبو سبیلردن دیر .

۱۷x - ۱۱۱x - عصرین گورکملی عالم و متفکر شاعری اولان ماراغا - لی اوحدالدین اوحدی ده محضبو زمان ، بئله بیر مرکب سیاسی واجتما - عی دؤور و شرایط ده دوغولوب ، بوی آتیب ، یازیب ویار اتمیشدیر . بئله لیک له اورتا عصرین چوخ ضدیتلی و مرکب تاریخی - اجتماعی شرایطینده یئتیشن اوحدی اسلام دینی گوروشلری و صوفیزم ایده یالاری ایله تربیه لنمیشدیر . اونون دنیا گوروشو ، ایچه ریسینده مهم ترقی - پرور عنصرلرده اولان تصوف تعلیمی نین آکستیزم ، ترک دنیا لیک مؤیل - لری ایله غدالانیب فرمالاشمیشدیر .

لیکن شاعرین تحصیل و تربیه آلدیقی اجتماعی ، ادبی محیطده ایده آلیست - مستیک جریانلارلا برابر ، ترقی پرور اجتماعی ایده یالار تبلیغ ائدن بؤیوک ادبیات دا یاشایردی بو ادبیاتدا قطرانین ، مهستی نین خاقانی نین ، نظامی نین دنیوی مؤیللرین تصدیق ائدن ادبی - عنعنه لری اؤزلریندن صونرا یئتیشن شاعرلرینده تربیه وانکشافیندا چوخ قدرتلی معنوی بیر واسطه ایدی . اوحدی نین یاشادیغی ادبی محیط ده صوفی - مستیک متیولر گئنیش یایلمش اولسادا ، آذربایجان ادبیاتی نین دنیوی مؤیللری : فئودال دنیا سیندا کی ظلمو ، اجتماعی عدالت سیزلیگی تنقید ائتمک روحو ، فکر و حریتی نین ، انسان محبتی نین ، دنیا سئوگی سی نین ترنم ائدیلمه سی ، آخرت پرستلیک ، ترک دنیا لیک و بدبین لیک مؤیللری نین تبلیغیندن دئمک اولار کی ، داها اوستون ایدی . باشقا سؤزله دئییه ک اوحدی دؤورونده ده خاقانی و نظامی عنعنه لری ادبی انکشافا مهم درجه روح و استقامت و ثریردی . بئله لیک له ده ۱۷x - ۱۱۱x عصرین ادبی محیطی ده ترقی پرور اجتماعی ایده یالار ، احکام پرستلیگین دوگماتیزمین ، خرافات و کهنه پرست لیگین تنقیدی ، علمین ، شعرین و امگین دنیوی حیانی نین تبلیغی داها مهم یئر توتوردو .

اوحدی ائله جده اوز بؤیوک سلف لری نین یار اتدیقلاری بدیعی دیلدن ، پوئتیکادان ، لیریکا ژانریندان ، همچین ائپیک - دیداکتک شعرین فرما و بدیعی اسلوبوندان دا گئنیش صورتده استفادہ ائتمیشدیر . یاز بئله بیر محیط و بئله بیر شرایطده اوحدی اؤز "جام جم" اثرینی نظمه چکمیشدیر . شاعرین هله لیک علم عالمینه معلوم اولان ادبی میراثی : ۱۵۵۰ مصرع دان عبارت "دهنامه" یا "منطق العشاق" اثری . تخمیناً ۲۰ مین مصرع دان آرتیق دیوانی . و ۹۱۴۲ مصرع دان عبارت بو "جام جم" مثنویسی تشکیل ائدیر . بیز بورا دا اوحدی نین بو بؤیوک ادبی میراثیندان آنجاق ترجمه سینی اوخوجولارا تقدیم ائتدیگیمیز "جام جم" مثنویسی باره ده اختصاراً اؤز ملاحظه لریمیزی سؤیله مک ایسته ییریک .

*** **

"جام جم" مثنویسی

هر بیر اثر اگر او دوغرونداندا کلاسیک ، ادبی نمونه دیرسه ، دؤوری نین ، زمانه سی نین آیناسی اولمالی دیر . بئله بیر اثر یازیلدیقی دؤورون معین حادثه لرینی ، معین اجتماعی ، سیاسی جریا نلارینی اؤزو - نده عکس ائتدیریب ، معین زمره نین یا صنفین مفکوره سینی افشاده ائتمه لی دیر .

قید ائتدیک کی ، اوحدی ، چوخ ضدیتلی اولان فئودال روحانی جمعیتنده یئتیشمیش و حاکم ایده ئولوگیانین تاثیرینه معروض قالمیش بیر شاعر دیر . لیکن او ، اؤز یارادیجیلیقی نین اساس مئیللری ائله ، حاکمیت باشیندا دوران فئودالیسم یوکسک زمره لره دگیل ، خلق کوتله لرینه باغلی اولموشدور . اونلارین ایستک و آرزولارینی ترنم ائتمگه چالیشمیش دیر . اؤز یارادیجیلیق گؤزگوسونده اونلارین حیات و فعا لیت صحنه لرینی تصویر ائتمیشدیر .

اوحدی اؤزونون چوخ قیمتلی بو "جام جم" اثرینده دؤورونون علمی فلسفی ، اخلاقی ، تربیه وی ، دینی و اجتماعی گؤروش لرینی عکس ائتدیریب افاده ائتمیشدیر . شاعرین بو اثرین آدینی "جام جم" قویماقدا دا ، بؤز سؤزویله دئمک : اونو جمشیدین مشهور افسانه وی جامینا بنزه دیر کی ، اورادا گویا انسان بوتون ایسته دیک لرینی گؤروب تاپا بیلسین .

مترقى جبهه يه منسوب اولان اوحدى اوز " جام جم " مثنوى سىننده دؤورونون حكمدارلاريني تنقىد آتشىنه توتاراق عدالت سىزلىگه قارشى اعتراض سىنى او جالتمىشدير ، او انسانپروولىك ايدە يالاريني ترنم ائدەرەك قانلى محاربە لرى ، غصبكارلىقى و عدالتسىزلىگى پىسلە مىشدۇ شاعرين يارادىجىلىقىندا امگە محبت ، اوزگە امگى نين محصولونو منيم سىنه نفرت ، گوجلويه ، ظالمە باش اگمە مك ، يالتاقلق ولوقا - لىقدان پرهيز ائتمك ، روحانى طبقە لرين رىاكارلىق ، ظاماحكارلىق لاريني افشاء ائتمك اساسى يئر توتور . شاعر پوئزىدادان بير كسگىن سلاح كىمى ، زحمتكش و محروم كوتلە لرين حقوقونو مدافعه ائتمك اوچون استفاده ائتمىشدير . دولت ما مورلارينين اوزباشىنا لىقلاريني پىسلە يىب خصوصىلە اوزونو كندلى زحمتكش لرينى جدى حمايه چىسى كىمى گؤستر مىشدۇ

كند زحمتكش لرى نين حمايه سى " جام جم " اثرينده اساس يئر توتوموشدور " جام جم " اثرى عروض وزن نين خفيف بحر ينده يازىلمىش ، مقدمە و اوچ حصە دن عبارت دىر . گریش حصە سىنده اورتا عصر لردە بير عنعنە اولدوقو كىمى ، آللهى ، پىغمبرى نعت و تعريف ائتمىش ، عدالتلى حكمدارى مدح ائديب ، صونرا دا همين حصە ده شاعر هر شئيدن قاباق وطنى آذربايجانى ، اوئون گؤزەل منظرە لرينى ، تارىخى آبيدە لرينى تصوير وترنم ائتمىشدير . واختىلە تبريزين سرخاب محلە سىنده يئرلشن صونرا دا زلزله نتيجه سىنده ويران اولان آدينى چكديگىمىز " ربع الرشيد " ين ياراشىقلى علمى شەرجىگىنى ، اونون دارالعلم لرينى ، سارايلاريني ، جامع مسجدىنى ، مدرسه و خانقاھلاريني ، چوخ صميمى و گؤزەل تصوير ائتمىشدير . وطنپور شاعر " ربع الرشيد " ساراينى ساسانى حكمدارى انوشىروان نين مشهور " طاق كسرى " سىندان بئله اوستون توتوموشدور :

سن اى خوش طالعى مبارك سراى - سنين له اولموشدور روحا سئوينچپاى
سنين بيرپارچا ندىركسرى قوران طاق

گلشنين يانيندا جنت اويونجاق

تورپاقين مشك دور ، داشلارين مرمر

هاوان جنت كىمى ، سويون دو كوشر

سن تبريزنا وستە كؤلگە سالالى - چاتيب سعادته تبريز محالى

دئيه - ائوزونون وطنينه صونسوز محبت و پرستيشيني چا تديرير . صونرا
 دا ائوز ترجمهء حالي باره ده معين معلومات وئريب ، يوكسك شها مت و
 عزت نفسه مالک اولدوقونو نمايش ائتديرير :

دنيا نين سريني بيلن زماندان
 مغرورلوق ائتمه ديم من هئچ بير زمان ،
 کيمسه نين مالينا کؤلگه سالما ديم ،
 مال اوچون بيرکسه من ، قول اولما ديم .

دئيه ن شاعر غربت ائللرده چکديگي محروميت لر و عذابلاردان سؤز آخر :
 آتدی رحيمسيزجه منی روزگار ،
 گئتدی خوشگونلريم اولدوم تارومار .
 ايکي اوش درويشي منه قوشا راق (عائله عضولرته اشاره دير)
 غم لری کونلومو گتيردی جانا ،
 احتياج منی ده سالدی ميدانا .
 قارنيم کاسا اولدو ، اليم چؤمجه تک
 گزدیم قاپی - قاپی ، آختار ديم چوره ک .
 نه قدر دئيرسن هاراليام من
 آرميشام صاق - صولو سوروشما منده ن .
 خئيلي وار وطندن دوشموشم اوزاق
 غربتده غم لره اولموشام اورتاق (شريک)
 اوره ک اود ايچينده نفس دارالميش
 جانيم غم يوکونون آلتيندا قالميش .
 جانيمي شعر اوچون ائتسم ده قربان
 شعری ، من چوره گه ساتيرديم اينان .

*** **

اوج فصلده ن عبارت اولان " جام جم " هئئوي سي نين بيرينجی
 فصلينده شاعر کائناتين منشاء نی ، يئر کوره سي نين يارانماسی ، معدن
 بيتگی و حيوانين ميدانا چيخماسی ، جانسبزلارين و جانلی عالمين
 توره ييب عمله گلمه لری ، انسانين طالعی حقينده دوشونجه لر ، گؤیده کی
 سیاره لر ايله ، يئر کوره سی آراسيندا کی آسترونوميک علاقه لر و ديگر بو
 کیمی مرکب و جدی مسئله لر حقينده فکر سؤيوليوور . اوحدی بو فصلده

ائلهجه ده بىرسىرا خرافى احكاملارى رد ائدير و عوضينده علمى و دقيق ملاحظه لر يورودور، بو فصلده " كائنائين حقيقتى حقينده سئوال " باشلىقى آلتيندا چوخ ماراقلى فكرلر افاده ائدير، كائنائات و موجوداتين، طبيعت و جمعيتين، حيات و اونون ضديتلرينى، انسان وجودونون هارادان گلمهسى و نه ايچون يازانماسى نين سببلرينى اوزفلسفى دوشونجه لى نقطه نظريندن بئله افاده ائدير:

سن اي حقيقتى آختاران انسان

بو اينجه سؤزلره قولاق آس بيرآن

سندن نه سوروشسام گوزومه دوزباخ

منله اگري اوتوردوز دانيش آنجاق !

بويئركى، اوستونده سالميسان مسكن

نه دير؟ هئج اوزونه دئميسنى سن ؟

اصلى هارادان دير نه دير بو قايدا

وارايدى يا يوخدان اواولدى پيدا؟

بس بو تورپاق، هوا، اود، سو نه دن دير؟

بوياش، ايستى، سويوق، قورونه دن دير؟

گئجه قارانلىقى دئى هاردان آلير ؟

سؤيله بوآي، گونش نه دن نورسالير؟

بس سن اوزون كيمن، نه چى سن نه سن ؟

كىمى تانيارسان بونو بيلمه سن ؟ !

دوستلوق نه دئمك دير انسانلىق نه دير؟

آدام نه؟ آداملىق نه دير سؤيله بير؟

صونرا شاعر انسان وظيفه لرى نين ان عمده سىنى علم اؤگره نمكده گورور :

سن بورا گلدين كى، بير ايش گوره سن - دنيا ده عمرونو علمه وئره سن

هر شئى گوره سن درك ائيليه سن - عذابلار چكه سن زحمت چكه سن

اوحدى صونرا دا علمين شرفى حقينده چوخ ماراقلى اولان اوز ملاحظه - لرينى بئله بيان ائدير :

بىليك جان قوشونا قاناد دير اينان

روحونو گؤيلره اودور قالديران .

بيليك دى اوره گه بو دنيا دا جان
 باش بيليك سيز اولسا ، اولار بدگمان
 نورسوز گوز كيمي دير ، علم سيز اوره ك
 نادان انسانليقدان اوزاقدير گرچك .
 علمين بايراقيني قالدير گويلره
 او ، سنى قالديرار ان يوكسك لره
 يوخدور بيليك كيمي بير آب حيات
 آنجاق بيليك وئره ر انسانا نجات ...
 بيليكين اولار سا ، قالما زسان ناچار
 بيليك ، يوللاريندا چراغ تكيانار .
 الينده چراغين واردير سا اگر ،
 قارانليق گئجه دن قورخورسان هدر
 بيليك ايشيقلق دير ، جهل قارانليق
 سن بو حقيقتى دوشون بير آنليق .
 ديرليك سويودور علمى انسانين
 خوشبخت دير بو سويو ايجه ن اينانين .
 كشف ائتمه ك ايسته سن اسرارى اگر ،
 بيليك سيز مطلبه چاتارسان مگر؟!
 نفسين مئشه سينده كيم آزسا يولو
 علمى قلينج اولار ، عقلى ايسه قولو ...
 بيلن روح هر كسه اولار سا يولداش
 بدن له گويلره اوچار ، او بيرباش .
 بو اوزاق گويلرين سرلاريني بيز ،
 درك ائده بيلمه ريك ، بيل كي ، بيليك سيز .
 علم ايله سولاردا اوزه ر گمي لر
 هم علمين گوجوايله گمي دوزه لر ...

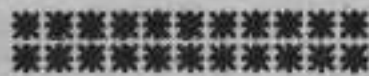
انسانى سست ، غافل ائدەر جہالت
بىلىك قوہ وئەرەر ، ہم دە جسارت .
بو قدر گۆردوگون ایشلر ، پئشەلر ،
علم دن ، دوشونجە دن ، دوغما مېش مگر ؟
بىلىك انسانلار اوجالدار آيا ،
نادانلىق كورلار تك سالار قويويا ...
هركس اعوز علمينه اينانسا اگر ،
ايشى دە ، عملى دە دائم يوكسلەر .

شاعر بو فصلده بىر حكيم ، بىر طب عالمى و متخصصى كىمى نسلين
تۆره مەسى و كۆرپە نين آنا رحمينده انكشاف پروسسینی دە چوخ مارق
لى و علمى بىر طرزده ايضاح ائدەرەك ، اورتا عصرلرده دوغوم باره
سېندە حكم سورەن بىر سىرا موھوم و خرافاتى فرضیه و ملاحظە لى رد
اقتىب ، بوگون دە اعوز علمى ليگىنى ساخلايان دوزگون فكر و ملاحظە
ايرەلى سورموشدور . آردى مجلە ميزين گلەن صايندا

حبیب ساھر

داش دان - داشا دگدى باشيم غربتده
محنت اولدى يار - يولداشيم غربتده
طوفان قويدى پنجه لہ شديم يئلرلرلہ
ياغيش ياغدى آخيب گفتمدیم سئلرلرلہ
كۆلگە لرتك داغى - داشى دولاشديم
اؤلوم لرلہ ، قارائلىقلا دالاشديم
حرام اولدى منہ بابا اوجاغى
يوردم اولدى كاروانسرا بوجاغى .

ساز و سوزا وستادی عاشیق علی عسگر

شفاهی خلق ادبیاتی عصر لر بویو آغیزدان - آغیزا گئچه رهک ، اولسو
 با بالاریمیزدان ادبی بیرارث اولاراق بیزه یثتیشمه سینده ، اوزانلارین ،
 عاشیقلارین چوخ بؤیوک رولو اولدوغونو اونودا بیلمه ریک . بوباره ده
 خلقیمیز اؤز عاشیقلارینا منتداریدیر . بو عاشیقلاردان ان گؤرکملیسی
 عاشیق علی عسگر دیر . او ، بیر عصر عمر سوروبدور . اوبالاردا ، ده یه لرده ، کندو
 شهرلرده گزه رک ، اورهک اوخشایان ساز ، سوزونغمه لری خلقی نین روحینی
 اوخشامیش ، آغ ، قارا گونلرینی ، شادلیق و اورهک دویونقولرینی مهارتله
 نظمه چکه رهک ، بلبللری یاریشا چاغیران مضراب ضربه لری و گؤزه ل سسی
 ایله ائل - اوباسی نین خدمتینده اولموشدور .

عاشیق علی عسگر ۱۸۲۱ - نجی ایلده گؤیجه محالی نین آغ کیلسه کندینده
 آنادان اولموشدور . آتاسی عالی محمد کیشی یوخسول بیرا کینچی ایمیش .
 اونون دؤرد اوغلو وایکی قیزی وارا ایمیش . کند محیطینده بئله بؤیوک -
 بیر عائله نی دولان دیرماق ائله ده آسان دگیل ایدی . ناچار لیکدان ، علی
 عسگر اون دؤردیا شینا چاتاندا اونو ، کربلای قربان آدلی بیر نفره نوکر
 وئریر . علی عسگر هوشلو - باشلی بیرا و شاق ایدی . ایشده حدی واوزی یولا
 الدوغوندان ، کربلای قربانین چوخ خوشونا گلیر . یوردوندا اولان بیرجه
 قیزی صحنه بانونو اونا وئریب ، بیرا وغول کیمی ، همیشه لیک اؤزیانیندا
 ساخلاماق فکرینه دوشور . "صحنه بانونوسنه وئره جگم" دئییه ، وئر دیگی وعده
 گنج علی عسگرین اوره یینده صحنه بانویا قارشلی ، اولوب بیر محبت اوپا دیر .
 گئتدی کجه بو علاقه جوشغون بیر عشقه چئوریلیر . بوتون وارلیغی ایله آغاسی -
 سین ایشلرینه جان یاندیرماغا ، گله جک وصال امید ایله قانادا چالماغا
 باشلایر . منه ائله گلیرکی ، اگر کربلای قربان اونا اشاره ائتسه ، فرهاد
 کیمی ، عشق اوجوندان (خاطریندان) داغ داچا یاردی . بئله ده دئییلر :
 "سن سایدیغینی سایی ، گؤر فلک نه سایی"

کربلای قربانین محرم آدلی وارلی - پوللوبیر قارداشی وارا ایدی . گوج
 ایله صحنه بانو اوزا وغلو مصطفی یا آلیر . بو حادثه علی عسگر اوجون یا مان

دردا ولور، بوتون امیدو آرزولارینی یئله وئیر، روحی بیربحران توتولور
 دورد ایل نوکرچیلیکدن صونرا، کربلائی قربانین یانیندا ن چیخیر .
 دئیلدیگینه گوره ، علی عسگرین ایلک عشقینده کی شکستی اونو همیشه
 لیک اولراق ، سوزوسا زابا غلایر . علی عسگرین لاپ کیچیک یاشلاریندا ن سازو
 آواز علاقه سی وارا یمیش . عاشیقلارین قوردوغو مجلسلرده سؤیله نن داستا -
 نلارا ، ناغیللارا ، نغمه لره دقتله قولاق سار ، اولنلاری ازهرلر ، صونرا تائی توش
 لارینی باشینا توپلاییب ، ائیرندیک لرینی بیرعاشیق کیمی اولنلارا -
 تحویل وئره رمیش .

او ، کربلائی قربانین یانیندا ن چیخان کیمی ، دئورونون گؤرکملی و
 شهرت قازانمیش صنعتکاری عاشیق علی یه شاگردا ولور . عاشیق علی (عالی)
 اؤزدئدیگینه گوره چوخ یئرلرگزمیش ، حتی ترکیه وایراندا سفر ائتمیش
 عاشیقلاردان اولوبدور . اونون درین معنالی تجنسلری و اویناق ، شیرین
 گرایلیلاری واردیر . عاشیقلار ایندیده مجلسلرده اونون نصیحت آمیز شعر -
 لریندن اوخویورلار . اونون یارادیجیلیق مهارتیله تانیش اولماق اوچون
 شعرلریندن بیر نمونه گتیرمک :

گشت ائله دیم ، بودنیانی دولاندیم ،

الینی کئچیردیم ، یوزه نه قالدی ؟

آیاق گئتدی ، ال گتیردی ، دیش یئدی ،

باخماقدان سوی ، گوزه نه قالدی ؟

*** **

اؤلوم حاقدیر ، چیخماق اولماز امیردن ،

ایپهک تورا حالقا سالما دمیردن .

آیدی ، گوندو ، گلیر - گئدیر عموردن ،

داریخیریق ، گوره ن یا زان ، نه قالدی ؟

*** **

اثنیه چیخیرام ، هاوا مشوشدور ،

گزدیگیم او ییلاقلار یادیم دوشدو .

سیرگون گوره رسن کی ، عالی ده کؤشدو ،

سیندی سیملی سازی ، ته زانه قالدی . (ته زانه تازیانه ، مضراب)

.....

عاشیق عالی، علی عسگرین کامل بیرا وستا دا ولدوغونو (البته اوزون
ایللر شاگردلیکدن سونرا) گوردو کده، اونو ائله تانیتدیرماق، آدوسا -
نینی دیلله سالماق نیتی ایله، بیرطوی مجلسینده اونومبارزه یه چاغیر
اونونلا دئیشیر. آخیردا مغلوب اولموش بیرعاشیق کیمی، اؤزسازینی
عاشیق علی عسگرین قاباغینا قویوب تسلیم اولور. عاشیق علی عسگر
اوستادی نین بوجور قایغی وخیرخواهلیغیندان متاثر اولاراق،

"بیر شایرد کی، اوستادینا کم باخا،

اونون گوزلرینه آغ دامار - دامار"

تجنیسی نین دئیشیر. واحتراملا اوستادی نین سازینی اؤزونه قایتازیر
بونلارین دئیشمه یی ائله او، گوندن دیلدن - دیله دوشموش، عاشیقلار
ایچون، طویلاردا، مجلسلرده یئنن بیرمعجزه کیمی، داستان شکلینده
سالیتمیشدیر.

بئله لیک له عاشیق علی عسگر بیر صنعتکار کیمی شهرت قازانیر.

او اوستادی کیمی، اؤزوده بوتون عمرو بویو هامی تین خیرینی ایسته یین
اولموش، اؤز دؤورونون عاشیقلارینی اؤیره دیب احتماعه تحویل وئرمیشدیر
۲۵- نجی عصرین اوللرینده دئدیگی بیر شعرینده :

آدیم علسگردی مرد - مردانا،

اون ایکی شایردیم ایشلر هریانا.

دئییه افتخارلا بونا اشاره ائدیر.

عاشیق علی عسگر گورجستان، ارمنستان و آذربایجانین بوتون کند،
شهرلرینی، ائل - اوبالارینی قاریش - قاریش گزدیگی اوچون، مختلف
حادثه لرین شاهیدی اولموشدور. گوردوکلرینی نظمه چکمیش، دؤورونون
سیاسی واجتماعی مسئله لرینه علاقه نشان وئره ره ک، عدالتسیزلیک لری
کسکین بیر صورتده انتقاد ائتمیش، خلقی نین اوره ک آغریلارینی، نسگیلر -
ینی اؤز دردی بیلیمیش، ائلی ایله آغلامیش، ائلی ایله ده گولموشدور. اونا
گوره ده اوریندن قویان نغمه لر سؤیله میش، دیلله زبری اولموشدور. او،
سازی صول الی ایله چالار، ساغ الینی پرده لرده گزديره ر، سازی دیله گتیرمک
مهارتی، در دانه لری کیمی، سؤزلری نظمه چکمه ک قابلیتی و اوره یه باتان
خوش ملاحظلی سسی ایله قولاق آسانلارین روحینی اوخشایارمیش. اونا گوره
ده ان بؤیوک توی مجلسلرینه، اونو دعوت ائده ر میشلر. عاشیق علی عسگر

دعوت اولوندوغومجلسلره خصوصى بىردسته (عيار، بالابانچى ودف چالانلا)
گئدرايميش .

عاشيق على عسگرين ادبى ارثى نين توپلانما سيندا ونشرينده ايلك آد-
ديم آتان آذربايجان شفاهى ادبيات خادمى همت عليزاده اولموشدور. او
بىرنجى دفعه - ۱۹۳۴ ، ۱۹۳۵ و ۱۹۳۷ نجى ايللر ده توپلادىغى شعرلرى
كتاب شكلينده نشرائتدير ميشدير .

عاشيق على عسگر ياراديجيليفى علمى اوچاقلارين (كانونلارون) دا
نظردقتينى اوزونه جلب ائدير . ۱۹۴۶ - نجى ايلده آذربايجان علملر
آكادىمى سى نين " نظامى " آدينا ادبيات دانىشكده سى نين شفاهى ادبيات
شعبه سى طرفيندن، ساز وسوز اوستادى نين حيات وياراديجيليفينى اطراف
لى ودرين بىر صورتده اؤيره نمك مقصدى ايله ، اونون دوغولدوغو گؤيچه
محالينا وكلبه جهره بىر اكسپئديسيا (علمى هيئت) گؤنده ريلير . بو
هيئت هنرمندين ياخين آداملارى واونون حقينده گئنىش معلوما تلى قوجا
لارلا گؤرورشورلر . هله او وقته قدر تانينما ميش بىر چوخ اثرلرينى توپلاما -
غا موفق اولورلار . علمى يوخلايشدان صورنا ، بئش مينه ياخين معنالى وگؤ-
زهل شعراينجى لرينى ، ائله جهده ، اونون آدينا دئيلميش شعرلر ، روايت -
لرى چاپا وئرميشلر . شبهه سيزكى ، وقتينده قلمه آلىنما ديغيندان ، بىر
چوخ اثرلرى ونودولموش ، ايتميشدير .

۲۵- نجى عصرون اولكى حياتى باره ده اله گلميش معلوما تدان معلوم
اولوركى ، عاشيق على عسگر ياز و يايلىرى اكينچىليك ايله مشغول اولار ،
پاييز و قيشلارى ايسه شهرلره وكندلره سفرائده رميش .

ايلك عشقينده اوره يى سينديغيندان ، قيرخياشينا قدر ائولنمىز .
نهايت ، كلبه جهر رايونونون " يانشاق " كندينده " آنا خانىمى " آلير
خوشبخت بىر عائله قورور . آنچاق ايلك سئوگيسينى هئچ وقت اونودا بيلمير
۱۹۱۵ - نجى ايلده قارداشى اوغلو (همده كوره كنى ايميش) قربان
اؤلور . بو حاده صنعتكارا دؤزولمه ز ، آغير بىر درد اولور . ائله اوگون-
دن سازى يره قويور .

او ، يوز ياشينا كىمى ، امك قابليتيني الدن وئرمير . يوز بئش ياشين
دا اكن ، ۱۹۲۶ - نجى ايل مارت آينى نين يئددىسينده آغ كيليسه كند-
ينده وفات ائدير .

عاشیق علی عسگر، عاشیق شعرینین بوتون فورمالاریندا شعر دئتمیش، ها-
 میسیندا دا یارادیجیلیق قدرت وقابلیتینی نشان وئر میشدیر "شعرلری
 ایچهریسینده : گرایلیلار، قوشمالار، دیوانیلر، مخمسلر، مسدسلر، حتی
 غزللرده واردیر. او، گؤزه لله مه لر، وستادنا مه لر، تجنیسلر، مستزادلار
 وقوشا یارپاقلار دا قوشموش، دوداق دگمه ز ویئنی فورمالی تجنیسلر ده
 یار اتمیشدیر . "

عاشیق علی عسگر یارادیجیلیغی ایله تانیش اولماق ایچون، شعرلریندن
 بیرننجه نمونه گتیرمه یی لازیم نیلیرهم :
 گرایلیلاردان :

نیه دؤندی

گل ای مهر و محبتیم ،

اوزون مندن نیه دؤندو ؟

آغزی شکر، لبی قندیم ،

اوزون مندن نیه دؤندو ؟

آیریلیقدان اولوم یثیدی

یار حسرتی قدیم اگدی .

نه دئدیم خطرینه دگدی ،

اوزون مندن نیه دؤندو ؟

تشریف بویور، گئدهک باغا،

آت زولفونو، سولا - ساغا .

" علی عسگر " سنه صاداغا ،

اوزون مندن نیه دؤندو ؟

کوسمه آی بی مروت گؤزه ل ،

• دردیم چوخ ، دؤزه بیل میرهم .

اوز بورویوب، قاچما مندن

• من سنسبز گزه بیل میرهم .

دلبرین قصبینه گیردیم ،

آلا گؤزلرینی گؤردوم .

قوور ائلهدی کهنه دردیم .

اولوبدو تزه بیل میرهم

یار سالمیر اوستومه سایا

• جوان عمروم گئدیر ضایا .

غواص تک دوشدوم دریایا ،

• چالخانیب اوزه بیل میرهم .

علی عسگرین ملول چاغی ،

• کؤنول اولوب غم دوستاغی .

بو سینه مین دوخسان داغی ،

• یئتیشیب یوزه بیل میرهم .

قوشمالار :

قادان آلیم

سحر - سحر باغدا گزن بازنین ،
دستینله غنچه نی اوز ، قادان آلیم !
سوسندن - سنبلدن ، لاله ، نرگیزدن
سیاه تئلردن دوز ، قادان آلیم !

سالانیب - سالانیب ائوزونواؤگمه
ائله سوزگون باخیب قلبیمه دگمه
یارالی باغریما ، گوزهل داش دوگمه
قویما سینمه اوسته کئوز ، قادان آلیم !

گؤگرچین سن ، ایوانیما قوناسان ،
عرض ائله یم دردی دیلیم قاناسان
تئلی اگری ، یاشیل باش صوناسان ،
گل بیزیم گؤللرده اوز ، قادان آلیم !

"عاشیق علی عسگر" ین قدرینی بیل سن
آغلاب ، چشمینین یاشینی سیل سن ،
آستاقدم قویوب بیربیزه گلسن ،
یئرین وارگوزا وسته ، قادان آلیم !

دوشدو

چرشنبه گونونده چشمه باشیندا
گوزوم بیر آلا گوز دلبره دوشدو
آتدی مزگان اوخون گئچدی سینمه دن
جادو غمزه لری قانیما دوشدو

اشارت ائیلدیم ، دردیمی بیلدی ،
گوردوم هم گوزهلدی ، هماهن دیلدی

باشینی بولادی گوزوندن گولدو
گولنده قاداسی جانیما دوشدو

"علی عسگر" هر علمدن حالییام
گوزهل سن طیب سن منی رالیام
دئدی - نشانلییام اوزگه مالییام
سیندی قول قانا دیم یا نیما دوشدو

داغلار

باها ر فصلی ، یاز آیلاری گلنده
سوسنلی ، سنبللی ، لاله لی داغلار ..
یوخسولو ، اربابی ، شاهی ، گدانی
توتما زبیر بیرندن آ رالی داغلار

خسته ایچون تپه سینده قارا ولور ،
هر جور چیچه ک آچیر ، لاله رارا ولور
چشمه سیندن آب حیات جارا ولور .
داغیدیر محنتی ، ملالی داغلار .

یا زین بیر آیی دی چوخ یا خشی چاغین
کسیلمه ز چشمه دن گوزهل یغناغین
آختار ما موتالین ، یاغین ، قایما
زنبور چیچه گیندن بال آلی داغلار .

یا این اولینده دونور سن خانا
صون آیدا بنزه رسنیئتگین بوستانا
پایزین زمهری قویور ویرانا ،
داغیدیرا وستوندن جلالی داغلار !

گاهدان چیسکین تۆکر، گاه دومان ائیلەر،
گاه گلیب - گئدهنی پشیمان ائیلەر.
گاهدان غیضه گلەر، ناحاق قان ائیلەر،
دینشه مەز حرامی، حلالی داغلار !

آغ حالات بورونر، زرتشان گئیمه ز،
هئچ کسی دیندیریب کئفینه دگمه ز،
سردارا سؤزدئمەز، شاها باش اگمه ز،
قدرتدن سنگرلی، قالالی داغلار .

کۆچر ائلر دوشر سندن آرالی،
فرقتیندن گول، نرگیز سارالی،
"علی عسگر" مجنون تک یاردان یارالی،
گزه ر سنده دردلی، نالانی داغلار !...)

=====

عاشیق علی عسگرین یارا دیجیلیق قدرتینی اونون گرایلیلاریندا، داها
آرتیق قوشمالاریندا گؤرمک اولار. داغلارا شعر قوشان، تعریف لهین چوخ
اولموشدور. منجه، چوخ اؤتری بیر حالدا، گؤردوکلریندن الهام آلیب -
سؤز قوشموشلار. آنجاق عاشیق علی عسگر تک دقت و اینجه لیک له، داغلارین
بوتون فصللرده آلدیغی حالتی نظمه چکه بیلمه میشدیر. بودا اوندان اولان
مشاهده قایلیتی نین یوکسک لیگینی نشان وئیریر.

" دوشدو " شعرینده، چشمه باشیندا وورولدوغو بیر گؤزه ل " نشا نلییام "
اؤزگه مالییام " دئمەک له، او، قول - قانادی قیریلدیغی نی، اوندان ال
حکدیگینی یئتیریر، بو گؤزه ل ائل عادتینه احترام قویماغی گنجلیگین
یادینا سالییر.

عاشیق علی عسگریا شا دولدوقجا، سینه سینده یغرسا لمیش سؤز خزینە -
سینی یئنی نسله یئتیرمک ایچون، شاگردلری یئتیرمه یه جان آتمیشدیر
عین زماندا " اوستا دنامه لر " ده یاراتمیشدیر کی، بوگون اؤز اهمیتینی
حفظ ائتمکده دیر .

اوستا دنامە :

آراسيندا

تازا آشناليفين ، كهنه دوستلوغون
فرقى وارقيشايلا ياز آراسيندا ،
نامردده قايدادى كسر باسديفين ،
هركس حساب چكسين اعوز آراسيندا .

قدرتدن اوجالان ظلم اينن انمهز ،
حقدن يانان چراغ بادا اينن سونمهز .
دوست - دوستدان اينجيسه ، قلبينن دئونمهز ،
اولار بيرآز ارک ناز آراسيندا .

آدام وار آنلامير دانيشير سوزون ،
ايچمه ميش پياندى ، ايتيريب اوزون ،
بو عشوه و نازين ، اوقاش و گوزون
حرمتى وار شئيتيباز آراسيندا .

"على عسگر" ، اولوبدو غم - محنت يوكوم ،
فيل چكمه " بو دردى ، من نئجه چكىم ؟
حق ايله ناحقى اختاران حاكم ،
تاپار قولاق ايله گوز آراسيندا

قوجا بختیم

نه سودا تاپميسان ، نه يه طالبسان ،
هارادا قالیبسان ، گل ، قوجا بختیم !
يامندن کوسوبسن ، يا قوجالیبسان ،
بو سینیق کونلومو آل، قوجا بختیم !

*** **

چکیلیب پنہانا ، دئیر درده دئوز ،
جهنم اودوندان پیسدی طعنه سوز ،
گوموشوم تونج اولوب ، زر- زیبام دابئز ،
قلب چیخیر آلدیغیم مال ، قوجا بختیم !

*** **

اؤزوم عاشیق اولدوم ، اوغلوم گولله چی ،
بیلدیم کی ، قالاجاق دولتین اوجو ،
قیریلدی قویونوم ، قالمادی گئچی ،
ایندی یخیلیب گل ، قوجا بختیم !

*** **

ماردان شیره چکیب ، داشدان کئچیردین ،
دریالاردان لعل و گوهر سئچردین ،
پروازلانیب قافدان - قافا اوچاردین
گئچهن گونو یادا سال ، قوجا بختیم !

*** **

تقدیر اوچون یاخشی دگیل بو عادت ،
گاه گولدورور ، گاه دا وئریر خجالت .
ایگیدلر آت وئریمیر ، گؤزه لیر خلعت ،
کسیلیب تنبکی ، بال ، قوجا بختیم !
دئییه ، قوجالیقدان ناله ائدیر .

هجو و حربه زوربا :

دوشرسن

مغرورلوق ائله یب ، اوستادام دئمه ،
اولار کی ، بیر یئرده دارا دوشرسن .

باش تولك دئىلسن ، چولبا بالاسان ،
سرگردان قالارسان ، تورا دوشرسن .

*** **

آچاقدان دايان كى ، چىخاسان باشا ،
تولكوسن ، اصلانلا گىرمە ساواشا .
گل ياپيشما ، گوجون چاتمايان داشا .
گۆتوره بىلمەزسن ، زورا دوشرسن .

*** **

بىزه ساتما گىنەن عشوه ، نازىنى ،
دۈندەرەرم قىشا باھار ، يازىنى .
سويارام لباسىن ، آلام سازىنى ،
يال - قويروغو يولوخ ، يولا دوشرسن .

*** **

ساخلا دىلىن ، اوزون ايچون ياغىدى ،
"عاشيق على عسكر" ين اودلو چاغىدى .
وورار قايناغىندا سنى داغىدى ،
گۆيدن يئره پارا - پارا دوشرسن

— ***** —

ادبيات : "عاشيق على عسكر" (علمر آكادىمىسى نىن نىرياتى)

باكى - ۱۹۶۳ - نجى ايل

"عاشيق على عسكر" (آذربايجان دولت نىرياتى) باكى ۱۹۷۲

حضرت علی (ع) نین اوگود (نصیحت) لری

- *** - مرحمت و عبادت لرین ان خئیرلیسی، گیزی صدقه و ثرمک وانزواگو۔
شه سینده عبادت ائتمک دیر .
- *** - اگر گریشدیغین هر هانسی دعوا ده حقلی ایسن، قورخما، حقی مدافعه
ائده نین یاردیمچی (کؤمه گی) سی آلاهدیر .
- *** - آلاهدان قورخمایان، بنده دن اوتانماز .
- *** - هر هانکی بیر مجادلده صون غیرتینی صرف ائدن مطلقا ظفرقا زانیر
*** - بیر مملکتده بیلیجی (عالم) نه قدر چوخ اولورسا، شقاوت ده او۔
قدر آز اولور .
- *** - حق سیزلیقلارا عصیان ائتمه یین لر، اونلاردان گله جک هر مصیبتیه
قاتلانما لیدیر (دؤزمه لیدیر) .
- *** - انسان نه عجایب مخلوق دور... اؤزیندن بیر شئی خواهش ائدیلسه،
اولا "طمع، طعمدن صونرادا اؤزونو هلاک ائده جک درجه ده احترامه
(طمعه) فریفته اولور. ا میدسیزلیقا دوشرسه، ا و قدر متا ثرا ولورکی،
حیاتینی لذتینی ایتیریر، بیر شئی غصب ائده جکی اولورسا او
درجه حدت له نیرکی، بویوزدن (بوجه تندن) خسته اولور. بیر شئییدن
ممنون اولورسا، اؤزینده ا وسعادت تاملین ائدن واسطه لری محافظه
ائتمه گی اونودور (یا ددان چیخاردیر). قورخویا دوچار اولورسا،
آغلابیب، سیزلایا راق اؤزینی رذیل ورسوای ائده ر. یوخسوللوغا،
گرفتار اولورسا، اونا - بونا آووج آچاراق ذلت و سفالته دوشر .
آجلیغا، صبیرو تحمل گؤسته ریرسه، ضعفیندن آیاغا قالخماز .
معیشتی یولوندا اولوب چوخ یئیه جک اولورسا، معده فسادیندن
قورتولماز .
- *** - اگر علم امیدایله ا ولسایدی، دنیا داکی، بوتون انسانلار عالم ولورد
*** - اجل گلدیگی زمان اولومو، هئج بیر قوه منع ائده بیلمه ز... او،
رشوت له، دفع اولماز. حتی، سحر و فسون ایله ده اوزا قلاشماز .
آذری تورکجه سینه چئویرن - منظوری

آذربایجان شاعرلری نین شعرلر شمه (مشاعره) سی

شعرلر شمه (مشاعره) ده رسم بونا دورکی، شعرلر شن شخص بیربیت ویا بیرقطعه شعر اوخویار، اونون شعرین آخری هانسی حرفه ختم اولسا، اوبیری شعرلر شن شخص و یا شخصلر گرهک شعرین اولین او حرف ایله باشلاسونلار .

باغیشلایان و مهربان آلاهیین آدینا

آ - آپاردی کونلومی بیر خوش قمر اوز، جانفزا دلبر
نه دلبر، دلبری شاهد، نه شاهد، شاهی سرور . (حسن اوغلو)

ب - رحم قیل " صائپه " ساقی مئی ایلن دوت الینی
نئجه ایچسون قانییی بو اورهگی قان اولموش (صائب تبریزی)

ش - شویله مستم، تاقیامت داخی هوشیار اولمازام
چون منی وحدت مئیندن ائیلهدی اول یارمست . (نسیمی)

ت - ترشح فبریمین داشیندان ائتمیش چشمی مین یاشی
خیال ائیلرگورهن کیم لاله دن دیرقبریمین داشی (فضولی)

ی - یاناغین شمعه حسنو یوسفون پروانه دیر
چوخ کونوللر یغمالاندی سن یوزی مه پاره دن (نسیمی)

ن - نه ایسه ظاهرین، باطنین اولدور
ظاهردن باطنه دوسدوغرو (مستقیم) یولدور (شاه اسماعیل خطائی)

ر - راه عشقینده دل و جانیمی نذر ائیلر میشم
هر جفا ائیلر ایسن ائیلر، پشیمان دگیلم (نشاط)

م - منده سیغار (یئرله شر) یکی جهان من بوجهانه سیغمازام
جوهر لامکان منم، کون و مکانه سیغمازام . (نسیمی)

- م - من کی، درویش اولموشام، شاه جهانان فارغم
(خلیلی)
- م - مرغلر خاموش اولور، گوللر سراپا گوش اولور
(بصیری)
- ب - بزم ازلده ایچمیشم وحدت می نین جرعه سین
(نسیمی)
- م - مہی گوردوم گنجہ یولدوزلار ایچرہ
(حامدی)
- ا - ارنلر اوز یولوندا ار تک گرہک
میداندا ارکک کیشی نر تک گرہک
یاخشی، یا مان، قاتی، یومشاق اولسا خوش
(قاضی برہان الدین)
- ک - کویوندان اگر گنتمیش ایدیم حسرتیلہ
درد و غم ایلہ، فراق ایلہ، فرقتیلہ
بیر دردیلہ گر گنتمیشدیم کویوندان
(کوسہ رستم بیک)
- ا - افلاکہ تفاخر ائیلہ ای خاک
(فضولی)
- ک - کیمسہ قالماز نیک و بد آنجاق قالور عالمده آد
نامراد ائیلہر جهان هرکیم کی ایستہر بیر مراد (ودادی)
- د - دئمہ سین "واقف" اجل گلہ کی، مندن جان آلور
کیمدیر اونا جان وئرہن فرمان یاریم گلہ میس (واقف)
- ش - شول ایکی-مخمور گوزلر چہرہ دلداریدا
(بصیری)
- آ - آچیلماز غنچہ حسرتدن شکفته گول دوداغین تک
منیم تک گلشن ایچرہ ہیج بولبول بی قرار اولماز (م. مختار)

- ز - زلفون قوخوسون چوخ ديلهرم جانيمه گلمه ز
(واقف) رحمى مگر اول حال پریشانیمه گلمه ز
- ز - زلفى كىبى آياغين قويماز اؤپيم نكاريم
(فضولى) يوخدور اونون يانيندا بيرقىلجا اعتباريم
- م - موج دريائى احسانون دوتوبدور يئر اوزين
(صائب تبريزى) ترلو رخسارين جهانى شهر يونان ائيله ميش
- ش - شهرتیندن گئچمیشم دنيای فانی نین تمام
(خليلی) بی نشانی بولموشام (تاپمیشام) نام و نشان دان فارغم (خليلی)
- م - مندن ای ناصح کی، رسوای جهانم یارسيز
(کشوری) عار و ناموس ایستمه کی، عاشیق اولور عارسيز
- ز - زنجیر عشفینی سالوبان بوینوما منیم
(آذری) باک ائتمه یوب، چکر منی هریانه گؤزلرین
- ن - ناز ائيله مک جهاندا سزادیر همان سنا
(اسماعیل بیک ناکام) وجهی بودورکی، جمله دئیور نازنین سنا
- آ - آنین کی، حج اکبری ای جان سن اولمادین
(نسیمی) بیت الحرامه وارما میش (گئتمه میش) آنین صفاسی یوخ
- خ - خمار - خمار باخماق گؤز قایداسی دیر
لاله تک قیزارماق یوز قایداسی دیر
پریشانلیق زلفون اؤز قایداسی دیر
(واقف) نه باد صبادن، نه شانهدن دیر
- ر - رسمدیر خوبلار یوزونده زلف عنبربار اولور
(ساغری) گنج اولان یئرده بو عادتدیر همیشه مارا اولور
- ر - رنگ و بویندن مزین دیر بساط بزم گول
(ناتوان) خامه نقاش قدرت، گاستان اولموش سنا
- آ - آچ قارا زلفونو تا صفحه رخساری دوتا
(باهار) خوش اولور سونبول اگر آچيلا گلزاری دوتا

٢ - آلاھه شوکور لاله یاناغیندا عایب یوخ
 دیتینده، داهانینده، دوداغیندا عایب یوخ
 بیر ذرجه زلفونده، بوخاغیندا عایب یوخ
 قاشیندا، گۆزونده و قاباقیندا عایب یوخ
 داخی نه یاشانماق، نه بورونماق، نه اوتانماق
 بسدور بو دایانماق (واقف)

٣ - فامتیم غمدن بوکولدو سونبول پرتاب تک
 گۆزلریم قانیله دولدو لاله سیراب تک
 (سروری)

٤ - کفر زلفون سالالی رخنه لر ایمانیمیزا
 کافر آغلار بیزیم احوال پریشانیمیزا
 (فضولی)

* قباق = قاش ایله گۆز آراسینداکی فاصله

استادسید محمدحسین شهریار

نتجه کئچدی

بیراوشا قلیقده خوش اولدوم اودا یئر- گوی قاچاراق
 قوش کیمی دا غلارا وچوب، یئل کیمی با غلار کئچدی
 صونرا بیردن قاطار آلتیندا قالیب اوستومدن،
 دئییه بیلیم، نه قدر سئل کیمی دا غلار کئچدی
 اوره گیمدن خبر آلسان نتجه کئچدی عمروم،
 گۆز یا شیملا یا زاجاق : دون گونوم آغلار کئچدی.

١- دون = گئجه

" آذربایجان ژورنالیندا " وارلیق "

خبر آلدیغیمیزه گوره باکی دا چیخان و آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین اورگانی اولان آیلیق ادبی آذربایجان ژورنالی نین ۱۹۸۵ ایلی بیرینجی صایی سیندا ، آذربایجان یازیچیلار اتفاقی رئیسینی میرزه ابراهیم اوفایراندا انقلابدان صونرا آذری تورکجه سینده چیخان مجله و روزنامه لردن و خصوصیله وارلیق مجله سیندن تفصیلاتلا بحث ائدیر و شاعرلر و یازیچیلاریمیزین اثرلرینی تحلیل ائله ییر .

ائشیتدیگیمیزه گوره بو ۱۴ صحیفه یه یاخین تدقیق ده ، شمال آذربایجانین گورکملی منقدی ، م . ع . یاشار ، گنجعلی صباحی و ساوالانین یازیلارینا ، استاد شهریار ، مظفر ، علی تبریزی ، دوکتور حمید نطقی و حبیب ساهرین شعرلرینه یوکسه ک قیمت وئرمیش و باشقا شاعرلر و محررلریمیزدن بحث ائتمیشدیر .
مجله نین بو صایی الیمیزه کئچن کیمی بو تدقیقدن گینه بحث ائده جگیک .

جواد جوادلی

نادان سۆزی

دوشسه ده چتینه ، دوشسه ده دارا ،
انسان گونش اولار ، شاختایا قبارا .
ساغ چیخار سالینسا آلووا ، اودا ،
بیر یول اوفدئمه ییب ، او ، سویولسادا .

*** **

گؤیلرده چاخاندا قورخونج ایلدیریم ،
سینه سی اولوبدور پولاد سیلدیریم
انسانا قول اولار ، دردلر ، الم لیر
بیر نادان سۆزیندن اوره ک ورم لیر .

سیلدیریم = صخره ، بؤیوک قایا داش

ئۇلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بروای ناصح و با دردکشان خرده مگیر
کار فرمای قدر میکند این، من چکنم
(حافظ)

صلح جهانی

رازهای زپرده بگوش دل من می گوید	ها تغم، زیر لبی گاه سخن می گوید
با زبان دل من، گاه سخن می گوید	طوطی عشقم و عشقا ز پس آئینه غیب
سخنی کوهمه فتنه است به فن می گوید	سرنهد گاه بگوش فن شعرو آنگاه
سخنی نیست که هذیان دهن می گوید	من اگر دم زدم آئینه تلقینم بود
درس بلبل نه به هر زاغ و عن می گوید	ناصحا، حرمت خود در که آن گلشنرا
گوسخن گفت به آداب و سنن می گوید	(آدمیزاد) که محکوم کند گرگ ستم
سخن از نافه آهوی ختن می گوید	مشگ با شی که گرش طبله گشاید عطار،
که، بحزممتحن رنج و معن می گوید	امتحانی که بزرگ آیت تا ویل کتاب
نا خود آگاه که از بیت حزن می گوید	پیرکنعان سخنی گاه پریشان میگفت
با من از داغ جوانان چمن می گوید	لاله خونین کفنم یا دخزان آردوباز
قصه یوسف کنعان یمن می گوید	و آن سهیل یمنی قطره اشگی که هنوز
راز خونین خود آخربه کفن می گوید	پیرهن محرم تن نیست از آنرولا له
نقل با ز آمدن روح به تن می گوید	هر که را مژدهئی از صلح جهانی با من

"شهریار" این دم مشگین هم از آن غالیه مو

خود پیامی است که با سرو و سمن می گوید

استاد شهریار

امیر علی شیر نوالی غزل لریندن

گوگردین تا کوزاری کولک افشان قیلما دین	تو کمدین قانیمی تا با غریم دو لوقان قیلما دین
لاله تک تا غنچه اچدین قیلما دین ای باغی داش	خاطریمی جمع تا کولوم پریشان قیلما دین
اٹل سلیکه بیر کونول ملکو نو اباد استمدن	یوز کونول ملکون خنوب بر بادیر اقلما دین
تا کونش تک جلوه لندین تو یما دین بریزه کیم	آفریش احره رخساریندا حیران قیلما دین
یوز بلا داستینی عشق اطفالی تک یاغدی دین	تا جنون تاراچی ایله جسمیم مان قیلما دین
ای فلک نانی کونش اوز لونو بویرن اوزنه	جلوه کر قیلدین که احسام اوپون قیلما دین

دئمہ کیم توید و نوالی جانیمداغ اجل

شکر باری بتلای داغ بجران قیلما دین

بھار گلدی و گل میلی قیلما دی کولوم	اچیلدی غنچه و لیکن اچیلما دی کولوم
یا ناغایین کلونه ایله دا اولدو کونول	یا زین کلیم که بشین یاده سالما دی کولوم
اچیلدی غنچه بو رود و داغی باغی دره فی	بو غنچه لارا سیندا یا ییلما دی کولوم
گوز و مد جلوه له نیب کولوم الماق ایسه دی گل	اوزون کوزوب و گل کوزو المادی کولوم
اوزون نظاره سیمه مست و مجوایم ایله کیم	که گل چاغیندا بیر انلیق چا ییلما دی کولوم

زمانه گلشنی ده غنچه تک آچار گلونو نه یا خشی اولارا بیدرم قاسیلما دی کونلوم

نوالی غنچه لیلین توپک ایستدی، لیکن

اگرچه تا پمادی لیکن تا سپیلما دی کونلوم

آه، کادردوم عشقه مصنون، بیوفایه مبتلا اولماسین اهل و فامین تک بلایه مبتلا

آغلایان مصنون قوم، مجنون قوم منح المیز کیم اولوبدور بیررپوش دلربایه مبتلا

زاهد رسو الیقیم طعن بیدین، جمد الیه کیم اولمایاسان اول کوزو قاشی قاریه مبتلا

کوزلمه بیگانه دن یا اسنادان اعتبار اولما گل بیگانه یا آشنایه مبتلا

پادشاه ایله کد انا لیم کولری وار اولار اسانس کدایا پادشایه مبتلا

ساقی می در که بر در دین دوستی می ده بر بجزده کیم تا پی در دیند وایه مبتلا

گر خرابات ایچره اولسان زنده لر دلسه کی خانقاها اولما بو اهل ریایه مبتلا

اسی نوالی گل اوزراق دور بیوفالاردان اوزراق

عهد قیل اولماسایان هر بیوفایه مبتلا

اوزبیک دلمیدن چورین غلام حسین سگدلی

تهران بهمن، ۱۳۵۸

کتاب " دده قورقود "

کتاب دده قورقود یکی از آثار کلاسیک جهانی است که علیرغم چاپ و انتشار فارسی آن که در سالهای اخیر از متون انگلیسی بعمل آمده هنوز برای اکثریت ایرانیان ناشناخته مانده است. این کتاب مجموعه ای دوازده داستان است که مربوط باداب و رسوم و قهرمانیهای ترکان اوغوز می باشد. شکل حاضر داستانها پس از اوایل قرن سیزدهم میلادی بوجود آمده ولی ریشه های اصلی آنها بزمانهای قدیم تر و حتی بدوران قبل از اسلام مربوط میشود که بعداً رنگ اسلامی بآنها زده شده است.

دده قورقود که این کتاب بنام وی نامگذاری شده پیشگو، رهبر و ریش سفید و درعین حال اوزان (عاشیق) قبیلای اوغوزهاست. اوست که نام جوانان را وقتیکه مردانگی از خود نشان میدهند اعطا میکند اوبا قوپوز (ساز عاشیقا) خود سازمیزند و داستان و قهرمانیهای اوغوزها را بازگو میکند و در زمان دردمندی با اندرزه های خویش بمردم کمک میکند. نویسنده ویا گردآورندگان این کتاب هنوز نامعلوم است ولی بنظر میرسد در اواسط قرن پانزدهم میلادی برشتهء تحریر درآمده است. زبان کتاب نمایانگر ویژگیهای ترکی آذری است همراه با خصوصیات ترکی آناتولی شرقی و بزمانی مربوط میشود که آذری و عثمانی بصورت دولهجه ای جداگانه در نیامده بودند.

آقای علیرضا صرافی رساله ای درباره ی این کتاب تهیه نموده و برای مافرستاده است بنظر ما مطالعه آن برای خوانندگان " وارلیق " بسیار سودمند است. بنابه تصویب هیئت تحریریهء مجله وارلیق رساله ایشان در چند مقاله در " مجلهء وارلیق " چاپ خواهد شد. در این شماره اولین قسمت رساله از نظر خوانندگان خواهد گذشت. ضمناً با اطلاع

خوانندگان عزیز می‌رساند که متن کامل " کتاب دده قورقود " بعد از انقلاب اسلامی توسط انتشارات " فرزانه " منتشر شده است. وارلیق

*** *** ***

بررسی درباره کتاب دده قورقود

سخنی چند

در سال ۱۸۱۵ شرقشناس معروف آلمانی بنام " دیتس " هنگام کند و کاو در کتابخانه قدیمی شهر " درسدن " کتابی نظرش را جلب نمود که روی آن نوشته شده بود : " کتاب دده قورقود علی لسان طایفه اوغوزان " یعنی کتاب " دده قورقود " به زبان قوم اوغوز ، - اوغوزها یکی از اقوام ترکند - دیتس پس از مطالعه متن کتاب و تحقیق و بررسی در باره آن پی برد که این کتاب یکی از ارزشمندترین ذخایر فرهنگ بشری است . از اینرو طی یک مقاله تحلیلی به معرفی این اثر پرداخت .

خبر این کشف تازه بسرعت در میان محققین و مستشرقین پیچید

این کشف بخصوص از آن نظر دارای اهمیت بود که اولاً در تاریخ خلقهای ترک آثار مکتوب اندکی وجود دارد، و مطالعه و تحقیق در این اثر میتواند گویای تاریخ از تاریخ این خلقها را روشن سازد و ثانیاً برخلاف بسیاری از آثار مکتوب قدیمی که در انحصار دربارها و اعیان و اشراف جامعه بودند، کتاب دده قورقود بر اساس فرهنگ و ادبیات شفاهی خلق نوشته شده بود. و علیرغم جنبه داستانی آن ، تا حدود قابل توجهی عناصری از واقعیات تاریخی و همچنین زندگی و طرز معاش ، روحیات ، اعتقادات ، آداب و رسوم و ... توده های آن زمان می توان پی برد .

از اینرو این کتاب دده قورقود بعنوان کارمایه ای بسیار مناسب برای مورخین ، جامعه شناسان ، مردم شناسان و محققین فرهنگی جهان قرار گرفت و هم اکنون نیز در غالب کتب و رسالات تاریخی و جامعه شناسی و فرهنگی (بخصوص کتبی که در مورد خلقهای ترک نگاشته میشود) مورد استفاده فراوان قرار میگیرد

سیاستهای شوونیستی حاکم بر رژیم سابق بخاطر نفی مختصات فرهنگی خلقی آذربایجان میکوشید بارها از چاپ و نشر این اثر جلوگیری نماید

و زمانیکه شاعر فقید ما " سهند " موفق به چاپ کتاب "سازمین سوزی" شد و در آن منظومه‌یی را که به اقتباس از حماسه "دده قورقود" سروده بود بچاپ رسانید . وزارت آموزش و پرورش وقت در نشریه "مستقلی" (مرکز مطالعات و تحقیقات ملی در پیرامون آذربادگان شماره ۸) به ناشر آن تاخت و نوشت :

" اینها بای گیری هرچه تمامتر ازبام تاشام مغزهای کودکان و جوانان ما را از سموم مهلک می انبازند، گاه نیز آهسته و نامرئی به نشر اکاذیب و چاپ کتابهای سراپا دروغ و زیان بار دست میزنند و داستانهای بی پایه چون داستان "دده قورقود" را که از داستانهای کهن اوغوزهای شمال ترکستان و دشتهای اورال بوده بنام داستانهای ملی و فولکلوریک مردم آذربایگان جا می زنند "

بتلافی آن متاسفانه برخوردهای پرتعصب و شیبه علمی نیز به این اثر کم نبوده ، پانهای خودی گزاف گوییهای فراوانی در حق کتاب مزبور می کنند و بر سر اینکه حماسه آفرینان "دده قورقود" را به نیاکان خود منسوب سازند با پان ترکیستهای ترکیه به کشمکش میپردازند حال آنکه حماسه "دده قورقود" حاصل خلاقیت هنری تقریباً "همسایه" خلقهای ترک زبان است که ظرف چندین صدسال زندگی کوچ نشینی آنها تکوین یافته است و دریک مقطع تاریخی مناسب در نقطه نامعلومی از آذربایجان یا آسیای صغیر برشته "تحریر درآمده است .

ما حداالامکان خواهیم کوشید شناختی روشن و علمی از این اثر فنا ناپذیر کلاسیک به خوانندگان ارائه دهیم

توضیح : در تهیه مقاله آنها که مجبور به ذکر نقل قولهایی

از کتاب "دده قورقود" بوده ایم . عمدتاً در نقل وقولهای ترکی از کتاب "گوکیای" موسوم به "ددهم قورقودون کتابی" و در فارسی از ترجمه "علی اکبر حریری و فریبا عزبدفتری" تحت عنوان "کتاب بابا قورقود" بهره جسته ایم .

*** **

پیشگفتار - رساله حاضر از ده بخش تشکیل شده است : بخش نخست به معرفی کلی اثر و دانشمندانی که تاکنون در مورد آن به تحقیق و تفحص پرداخته اند ، اختصاص دارد .

از آنجا که دستانهای * دده قورقود از قدیمترین دستانهای قبایل ترک است که قرن‌ها در میان آنان رواج داشته‌اند و واقعیات تاریخی یک دوران از گذشته این قبایل همچون جنگ وجدالهای قبیله‌ای، کوچهای دسته‌جمعی، نحوه زندگی و کسب معاش و... در این دستانها کما بیش انعکاس یافته است از اینرو در بخش دوم بمطالعه زمینه تاریخی پیدایش و شکل‌گیری این دستانها می‌پردازیم و آنگاه در ادامه همین فصل و همچنین در فصول بعدی بدنبال نحوه انعکاس هنری این واقعیات تاریخی در کتاب دده قورقود خواهیم رفت.

هنگام مطالعه دستانها معلوم می‌شود که اغلب قهرمانان دستانها از اعیان نظامی قبیله اوغوز هستند؛ اگر بدون شناخت ساخت طبقاتی و مناسبات تولیدی جامعه اوغوز در آن مقطع خاص تاریخی بخواهیم در این مورد اظهار نظر کنیم شاید این دستانها را نیز در ردیف سایر دستانهایی که بخاطر توجیه برتری اجتماعی اعیان و اشراف و فرادستان جامعه نوشته شده‌اند، قرار بدهیم، برای پرهیز از این اشتباه بهتر است نظری نیز به موقعیت اعیان نظامی در میان قبیله اوغوز داشته باشیم.

از جمله خصوصیات که در دستانهای دده قورقود جلب نظر میکند نقش مذهب اسلام در میان مردم قبیله است. اسلام بیشتر در پدیده‌های ظاهری زندگی مردم خودنمایی میکند تا اعماق زندگی... در بخش بعدی ذکر شواهدی از این موضوع و تحلیل علل آن خواهیم پرداخت.

پس از این کلیات بهتر است کمی نیز به جزئیات رفته چهره بعضی از قهرمانان اثر را نیز از نزدیک بشناسیم:

از این میان چهره دده قورقود که نام کتاب نیز منسوب بدان است شایسته مطالعه بیشتری است. ما در بخش پنج با کسب معلوماتی از خود دستانهای کتاب و با استفاده برخی منابع دیگر همچنین با استفاده از فرهنگ و فولکلور مردم آذربایجان، آسیای صغیر و آسیای مرکزی چهره دده قورقود را تا حدودی روشن ساخته‌ایم با این تاکید که: دده قورقود بیشتر چهره‌ای افسانه‌ای - اسطوره‌ای است تا شخصیتی تاریخی و واقعی.

از جمله چهره‌های دیگر که در خورتامل است، "قارا جوق، چوبان" نما - ینده، توده‌های زحمتکش است در بخش شش با او و قهرمانیهایش آشنا خواهیم شد.

* دستان: داستانی که از ترکیب قطعات نظم و نثر تشکیل شده است.

در متن دستا‌نهای سیمای زنانی چون "بورلاخاتون"، "شلجان خاتون"، "چیچک بانو" و... را مشاهده می‌کنیم که همگی دارای مقام شایسته‌ای در میان قبایله اند و در امور مختلف زندگی شخصی و اجتماعی دخالت مؤثر دارند. از جمع‌بندی خصوصیات اینان و موفقیت اجتماعی‌شان در بخش بعد به بینشی کلی دربارهٔ چهرهٔ زن در دستا‌نهای دده قورقود دست خواهیم یافت.

بخش هشتم اختصاص به خصوصیات فکری راوی دستا‌نها دارد، راوی که مقدمه‌ای نیز بر کتاب دده قورقود اضافه نموده است دارای نقطه‌نظرهای متناسفی (بخصوص در رابطه با مذهب و زن) با متن اصلی دستا‌نهاست که باید در مطالعهٔ کتاب نظرات راوی را جدا از خود اثر که حاصل خلاقیت چندین صد سالهٔ خلق است مورد نظر قرار داد.

آنچه که تا کنون گفتیم در مورد محتوای کتاب دده قورقود بود برای آشنا با فرم و اسلوب کتاب نیز هر چند گفتنی زیاد است و لکن در یک بخش با اختصار بشرح خصوصیات از زبان، فرهنگ و شیوهٔ نظم در دستا‌نها اکتفا می‌کنیم.

حماسهٔ دده قورقود و دستا‌نهای بعدی مردم آذربایجان عنوان آخرین بخش رساله است که از تاثیرات شگرف این اثر در آفرینش هنری و دستا‌نهای بعدی آذربایجان سخن می‌گوید.

کتاب "دده قورقود" و تحقیقاتی که تا کنون در مورد آن انجام شده است

حماسهٔ دده قورقود داستان انسانهای راستینی است که بر علیه ظلم و اسارت می‌جنگند و با آزادی می‌زیینند حماسه‌ی قهرمانانی که "تا خون گرمشان بر خاک روان نشده از راهی که عزیزانشان نا پدید گشته بر نمی‌گردند" و "تا شمشیر از نیا مبر کشیده، انتقام ایل خود را از خونخواران دیو صفت نستانند آرام نمی‌گیرند".

اینها کهن‌ترین دستا‌نهای حماسی توده‌های ترک زبان هستند. از زمانهای بسیار قدیم "اوزاننها" (اسلاف "عاشیقهای" کنونی) به همراهی سازشان "قوپوز" این دستا‌نها را برای مردم تعریف می‌کردند.

بتدریج برخی از راویان دست بتدوین دستا‌نهای مزبور می‌زنند و نسخه‌های متعددی از آن تهیه می‌نمایند. هم‌اکنون دو نسخه از آن در موزه‌های "درسدن" آلمان و "واتیکان" وجود دارد این نسخه‌ها هر دو به ترکی

آذربایجانی و متعلق به قرن نهم هستند. البته نسخه‌های کم‌حجم‌تری نیز نوشته شده‌اند که برخی از آنان متعلق به قرن ششم هستند.

کتاب دده قورقود دوازده داستان و یک مقدمه دارد. مقدمه آن اختصاص به توصیف صفات و اندرزهای خود دده قورقود دارد. در هر یک از داستانها نیز ماحرای یکی از قهرمانان قوم و غوز تعریف میشود. این داستانها متأثر از جهان بینی ابتدائی انسانهای آن عصر خصلتی اسطوره‌ای دارند و در آنها کما بیش با نیروهای ما وراء الطبیعه مواجه می‌شویم.

از اوایل قرن نوزدهم که این کتاب به جهان علم عرضه گردید، تاکنون تحقیقات دامنه‌داری از سوی دانشمندان و مستشرقین بر روی آن انجام گرفته است. و چنانچه گفتیم اولین بار "دیتس" آلمانی در سال ۱۸۱۵ طی یک مقاله تحلیلی به معرفی آن پرداخت. پس از دیتس "بارتولد" دانشمند نامی روس (قبل از انقلاب) تحقیقات بسیار وسیعی بر روی کتاب دده قورقود انجام داد. در قرن حاضر تحقیق و بررسی این اثر با ارزش به نحو چشمگیرتری دنبال می‌شود.

دانشمندان برجسته‌ای چون "ح. آراسلی"، "ا. دمیرچی زاده"، "ا. سلطانلی"، "م. ح. طهماسوف"، "م. رفیعلی" و "ش. جمشیدوف" و ... در آذربایجان شوروی و "م. رفعت"، "ا. ش. گوکیای"، "ف. کیزیراوغلو" و "م. ارگین" و ... در ترکیه و "ا. یاکوبوویسکی"، "ک. اینستراانتسف"، "ا. کونونوف" و ... در روسیه شوروی تحقیقات دامنه‌دار و پرازشی بر روی کتاب دده قورقود نموده‌اند و مادر ولایت ماکه بزرگان پارسی پسندند؛ وضع به گونه‌ی دیگری بود، تحقیقات دامنه‌دار و کم‌دامنه به جای خود، متن خود کتاب هم تازه در سال ۱۳۵۵ از روی ترجمه‌ی انگلیس آن به فارسی برگردانده شد و اجازه چاپ یافت. *

* البته اخیراً متن "کتاب دده قورقود" از سوی انتشارات "فرزانه" به چاپ رسیده است.

تبریزده آذربایجان شاعرویا زیچیلار توپلانتي سیندا :

کئچن آیین ۲۳ اوندە تبریزه گئتدیگیمیزگون آقاي یحیی شیدانین دعوتیله، بیرلیکده آذربایجان شاعرویا زیچیلار جمعیتی نین هفتسه لیک توپلانتي سینا گئتدیک. توپلانتي تبریزده " کتابخانه تربیت " بنا سیندا تشکیل اولور و هر هفته پنجشنبه (جمعه آخسامی) گونی ساعات ۱۷ دن ۱۹ قدر دوام ائدیر. توپلانتي تبریزده کی شاعرلردن باشقا شهرین اطرافیندا کی ناحیه لرده یاشایان هم شهری لریمیز ده اشتراک ائدیروهرکس اوز - قوشدوغوشعرلریندن اوخویور .

شعرلرا و خوندوقدان صورنا توپلانتي دا اولانلار طرفیندن نقد و اصلاح ائدیله و آیریجا ادبی مسئله و مبحث لر حقیقینده دانیشیلیر توپلانتي داها چوخ گنج شاعرلر اشتراک ائتدیگی حالدا جلسه لرداها یاشلی و تجربه لی شاعرویا زیچیلار طرفیندن اداره ائدیله . جلسه ده گوردوگوموز علاقه و صمیمیت گووه ن و امید و ثریجی ایدی . هرکس یا زدیغی اثرینی اوخوماقدان چوخ دیگر امکداشلارین یا زدیقلارینی ائشیتمک ایسته ییردی . جمعیتین بیر اساسنامه ، بیرده هیئت مدیره سی واردیر .

بوتون فعالیت لر اساسنامه چرچیوه سی ایچه ریسینده اولور و هیئت مدیره ده نظارت ائدیر . بیزیم حاضر اولدوغوموز اجلاسدا ۲۵ یه قدر شاعرویا زیچی و ارایدی ، داها چوخ تورکی اولماق اوزره بعضی گوزهل فارسی شعرلرده اوخوندی . آیریجا " وارلیق " مجله سی ویا زیچیلاری حقیقینده گووه ن و ثریجی ، محبتلی سؤزلر سؤیله ندی .

توپلانتي دا آقاي مجیدزاده (ساوالان) دا حاضر اولدوغو اوچون اوندان شعرا و خوماسینی ایسته دیلر . آقاي مجیدزاده قیسا و گوزهل بیر دانیشمادان صورنا حکیمه بلوری یه جواب شعرینی اوخودو و چوخ آلقیشلاندى . صورنا بیزیم ایلک دفعه اجلاسلا ریندا حاضر اولما غیمیز - مناسبیله مرحوم علی هیئتین ترجمه ی حالی و آذربایجانا ائده بیلدیگی خدمتلی آقاي نقابی طرفیندن اوخوندی و " وارلیق " مدیری نین ده چیخیش ائتمه سی ایسته نیلدی . او دا گوردوگوموز محبتدن ، دویدوغوشکران حسارینی بیر نچه سؤزله بیان ائدیب ، اولاردان یا زدیقلاری شعرلری " وارلیق " مجله سینه گونده رمه لرینی خواهش ائتدی .

آذری تورکجه سینده چیخان نشریات، ادبی خبرلر :

- ۱ - دهده قورقود، ادبی مجله بو آیلیق ادبی مجله تبریزده آقای حسین فیض الهی (اولدوز) نین مدیریتتی ایله آنا دیلیمیزده نشر ائدیلمکده دیر. بیرینجی صایی سی ۳۲ صفحه ده کئچن آی نشر ائدیلمیشدیر. نشریه نین آدرسی (تبریز - صندوق پستی ۴۷) دیر و قیمتی ۴ تومن دیر همشهریلریمیزه بو مجله نی اوخومالارینی توصیه ائدیریک .
- ۲ - آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۵ - نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدوغوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازچیلارین ترجمه ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر . بوتون شاعر و یازچیی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلریمیز دن بو باره ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه ی حال و اثر - لریندن نمونه لرله برابر تان دیققلاری دیگر شاعرلریمیزین ده ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤندر مه لرینی خواهش ائدیریک " وارلیق "
- ۳ - تبریزده عمومی کتابخانالاریمیزدا (کتابخانه ملی ، کتابخانه تربیت و ۰۰۰) آنا دیلیمیزده چیخان کتاب و نشریاتین یئری بوشدور . بوتون مؤلف و مترجم لریمیزدن خواهش ائدیریک چیخاردیققلاری کتاب و نشریه لردن بیر و یا ایکی نمونه بو کتابخانالارا و ممکن ایسه دیگر عمومی کتابخانالارا گؤندر سینلر کی، گنج اوخوجولاریمز بو اثرلری اوخوماقدان محروم قالما سینلار .
- ۴ - کلیات میرزا علی معجز شبستری - معجزین ایندی یه قدر یایلمیش و یاییلما میش شعرلری آقای یحیی شیدا طرفیندن توپلاناراق آقای سیروس قمری (کتابخانه فردوسی - تبریز) نین یاردیمیله اوچ جلدده چاپ ائدیلمیشدیر .
- ۵ - ائلرجیرتدان اولاجاق ، شعرلر مجموعه سی . ع . سلامی . نشر آذر - تبریز .
- ۶ - ادبیات باستان آذربایجان . انتشارات ایشیق - تبریز .
- ۷ - صائب تبریزی نین تورکجه غزللری . تبریز . صندوق پستی ۷۲۳
- ۸ - حسن و محبوبه ناغیلی - یازان دکتر علی شریعتی - تورکی یه چؤیره ن نقابی .

سحر گوردوم

ازل گوندىن حيا تيمدا ، نه ائتدويم ، بى ثمر گوردوم
هرايشده سودا ولورسا من ، اوسئودده ضرر گوردوم
اوشا قلىقدان يازيق اولدوم ، دوزوب اوميدده سؤكنديم
جوانلىق گونلريم گلدى بونى اوندان بتر^۱ گوردوم
چكرديم ، آهى توختا تسين اوره كده يانديران درديم
نه گوزدن آغلاما قچون ياش ، نه آهيمن ، اثر گوردوم
زماندا بيركره^۲ گوردوم سه ده شادا ولدوغوم لحظه ،
گوز آچدويم كيم يوخيميش بوهمان لحظه سحر گوردوم
جوانلىق وقتى ده گئچدى جوان ايكن قوجالديم من ،
سحر تئزدن اسن يئل تك بو عمرى تئز اوتر گوردوم
هوسلندى طبيعتده باشيم چولقاندى اشعاره
نه شعر يمدن ، نه بيركسدن باشا چاره يئرتر گوردوم
كوسوب سيندى اوره ك بير بؤيله خلقيله طبيعتدن ،
كى چون بوبى وفا دؤوره با خيب حيله ، كدر گوردوم
زمانيم هئى قان اوتدوردى ، صديق اولدوم ، وفا اومدوم^۳
دوزا ولماق سارساقا ولماقدا ، اوميديم پيس طهر گوردوم^۴
آتالار سؤيله ميش كيم " اگرينى ، دوزلوك كسيب دائم "
دؤنوك بختيم دئميش لكن ، دوزى اگري كسر ، گوردوم
ائليم ، خلقيم ، ديليم يئر - يئر اينانجيم تا پشيريپ يوز^۵
بويئرده من اينانجى چوخ عبث گوردوم ، هدر گوردوم .
ساوالان " قوردوق اگلنجه بيز آنجاق ناكيشيلرله ،
كيشى ليك آدينا ، گور ناكيشى لردن نهلر گوردوم .

۱- بتر = بدتر . ۲- كره = دفعه و مرتبه دئمكدير .

۳- پيس طهر = پيس جور ، پيس شكيلده . ۴- اينانج = اينام ، اينانماق ،

اعتماد و ايمان . ۵- يوزگز = يوزيول ، يوزدفعه

" شعر بير قيش آخسامى ۱۳۴۱ - نجى ايلده دئيليپ "

صمدین دالینجا ...

۱۳۴۷ ایلی شهریورین دوققوزی، قیما وچالیشغان حیاتی نین صون نقطه سی اولدی . او ، بیر آلووکی می یانندی ، بیرا ولدوزکی می سؤندو ، سئلکی می بندلر و سدلری آشدی داشدی .

اؤلومو ، سئودیگی ائلینی ماتملره بورودو ، اوره کلرداغ - داغ اولدو ، دوداقلاردا بیرشبهه پیچیلدیسی ویاخیشلاردا بیرتردیدسئوالی بلیردی . بو او بماغدی . بو ، اولماغدی . بو خبردوغرودگیل . آراز اغوز دوغما اولادینا قیماز . او قلم یازماقدان ، او دیل دانیشماقدان نئجه دایانار ؟ او گؤزلر نئجه گؤرمز اولار ؟ او سس نئجه سوسا بیلر ؟ اما اولان اولموشدو . . . صمدین دالینجا آغلیا نلار ، اونون آیریلیغینا یانانلار چوخ اولدو .

ایندی ده ، اونون یئری هر زمانکی کی می بوشدور . او کی (جلال آل احمد) یین بئله دئدیگی کی می "یکتنه ادای دین بزبان مادریش را تعهد می کرد" . . . " وارلیق " بوقارا ایل دؤنومونده بو عزیز اولادین یاشیندا اونون کی می وقتسیز ایتیردیگیمیز خلق شاعری سهندین فریادی یله سله نیر :

قوربانیمی قبول ائیله آراز

صمد !

نه یازیم صمد ؟!

دنلی خرمنیمین یانماسین یازیم ؟

سرین سو کوزه مین جالانماسین یازیم ؟

داغلی سینه مین آلوانماسین یازیم ؟

من سنه نه یازیم صمد ؟

*** **

حسرتیم کی می یاخاجاق ؟

گؤز یاشیما کی م یاخاجاق ؟

آراز ، یئنه ده آخاجاق !

صمد !

بقیه سی ۷۴ نجی صفحه ده

بيرايل دؤنومو

قىش بىتدى باھار گلىدى
ياى دا اونو ايزلەدى
بىر راھات اولام دئىدىم
ھەر طرف پايىزلادى .

*** **

ايندى قارشىمدا دورور
مىن دوققوز يوز يىتمىش بئش
شوكور سونمەدى ھلە
ايچىمدە يانان آتش
تھران

۳۱ دسامبر ۱۹۷۴

اۈچ يوز آلتىمىش بئش دقعه
پالتار چىخاردىق گئىدىك
گئنه بىردئوورى كئچدىك
گئنه بىرايل اسكىدىك .

*** **

لكن ھلە آغزىمدا
آرزو - امل امزىگى
ھنوز گۈزلە مكدە يىم
ھئچ بللى دگىل نە يى .

*** **

ائله جە جوابسىز دىر
بوش امىدىن دعاسى
گونلر گلىب كئچدىلر
بىر - بىرى بىن قوپپاسى

اسكىدىك = كەنەلدىك . بىتدى = اۋتدو . ايزلەدى = تعقيب ائتدى .
شوكور = شكر اولسون / حمد اولسون .

صمدىن دالينجا

كىمى چا غيرىم ؟ نە قدر با غيرىم ؟

صمد !

سۈيله منە ، سۈيله آراز !

نەدن بىزلە اولدون بئله ، آراز ؟

كسدون ايكي قارداش آراسىن

آلدىن موغانىن " سارا " سىن

بوغدون ائلىمىن دگرلى بالاسىن !

بىدىر !

بىدىر !

قوربانىمى قبول ائيله آراز ...

ب.ق. سەند / ۱۹ / ۶ / ۱۳۴۷

توجه

۱- خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایید.

۳- ضمن تشکر و سپاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است با کمال تأسف نمیتوانیم همه‌ی نامه‌ها و مقالات و اشعار همشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط و موازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مآخذ و منابع مورد استناد و استفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه‌ها و ترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن در صورت حذف و یا اضافه و یا تغییر کلمه و یا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یاسایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

۶- حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه نلر «وارلیق» مجله‌سی اؤز ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه و ثرمگده سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز سئویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراک ائدین و اونو اخوماغی علاقه مند لره توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

آذربايجانين گۇر كملی متفكر شاعرى
حسین جاويد
(۱۸۸۲ - ۱۹۴۴)

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۷ (آرديجيل صایی ۱۸)
سال دوم شماره ۷ (شماره مسلسل ۱۸)

مهر ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 7 (Serial No. 18)
October 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلار

(فهرست)

صفحه

- ۱- کولتور مسئلهسی و بیز: دقتور حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۵): دکتر جواد هیث ۱۰
- ۳- اوحدالدین مراغه‌ای نین جام جم مثنویسی (۳): پرفسور غلامحسین بیگدلی ۲۲
- ۴- ادبیاتین اجتماعی حیاندا تأثیری: گنجعلی صباحی ۳۲
- ۵- حضرت علی نین او گودلری: ضیاء شاکر-ع. منظوری خامنه‌ای ۴۴
- ۶- شعر از استاد شهریار ۴۵
- ۷- « « « ۴۶
- ۸- منیم دوغما شهریم، شعر: حسین مجیدزاده ۴۷
- ۹- اولور مزه‌لی، شعر: مروارید دل‌بازی ۴۸
- ۱۰- بدلیران و جنگاوران نیروی هوایی ایران: غ. بیگدلی ۴۹
- ۱۱- نادعلی اخلاقی: ت. پیرهاشمی ۵۰
- ۱۲- بختیار وها بزاده دن شهریارا، شعر ۵۵
- ۱۳- مکتوب، شعر: ص. و. ائل اوغلو ۵۷
- ۱۴- عصری. ع. منظوری خامنه‌ای ۵۸
- ۱۵- مرمر بولاق، شعر: ح. نطقی ۶۱
- ۱۶- بررسی دربارهی دده قورقود (۲): علیرضا صرافی ۶۲
- ۱۷- میرزا حسن رشیدیہ بنیانگزار مکتب نوین در ایران: صمد سرداری‌نیا ۶۷

کولتور مسئله سی و بیز

فارسجا دا " فرهنگ " ، عربجه ده " ثقافه " و شمال آذربایجاندا اکثر " مدنیت " و بعضا " کولتور " دئییلن مفهوم (۱) ، ایلک دفعه ۱۸ - نجی عصرده (بوگونکو معنا سیندا) رواج تا پدی ، بشرین ترقیسی حقیینده ، آلمان فیلسوف - فلاریا و عصرده ، مقایسه لی تاریخ یولی ایله ، انسانلارین تدریجا " طبیعت او - زرینده تاثیرلی عمللریله ، حیوانلاردان فرقلندیگینی ایره لی سوردولر . انسان ، مختلف مؤسسهر (نها دلار) یا راتدی ، تجربه لری نین محصولی اولان بیل - گی لرینی متشکل ائتدی . اوزون بحثلره گیرمه مهک ایچون ان بسیط بیر تعریف - یفله اساس موضوعو موزا تماس ائتمه گی ایندلیک کافی گؤروروک ؛ فرانسیز لغتی (روبه ر) " کولتور " و بئله تعریف ائدیر : بیر مدنیتین (تمدنون) انسان ذکا و عقلینه عایدبتون مظاهری ؛ غرب کولتور و (فرهنگ غربی) و یا خود شرق کولتور و (فرهنگ شرقی) کیمی . دووقتور معین نین لغتینده ده فرهنگ (کولتور) بئله تعریف ائدیلیمیشدیر ؛ بیر قومون علملری ، معرفتلی و صنعتگری نین مجموعه سی (ایکینجی جلد صحیفه ۲۵۲۸) .

لکن پروفه سور (دئیوید مندل با اوم) ون تدقیقاتینا گؤره ، کولتور بیر انسان غروپونون یا شامیش طرزیدیر ، بونا گؤره بوتون اؤگره نیلمیش و استاندا ردلاشمیش داورا نیشلارا (رفتارلارا) شامل اولار . انسانلارین ها - میسنین اؤزونه گؤره دیللی ، تانیدیقلاری و معناسینی آنلادیقلاری علامت - لری (سمبوللاری) ، اؤگر نمک یولیه دده دن اولادا کئچن اجتماعی ارثیه لری واردیروها میسی دا انساننی خصوصیتلری اولان جمعیتلرده یا شاییرلار . (مندل با اوم) سؤزونه بئله ادا مه وئیریر : "دئمک اولارکی ، مدنیت (تمدن ،

۱ - بیز "کولتور" کلمه سی نین عوضینه ایران داها چوخ جاری شکلی اولان "کولتور" سؤزینی ایشله دیریکه ، زیرا "مدنیت" کلمه سی فرنگ لرین "سیویلیزاسیون" دئدیکلری "تمدن" معناسینی دا افاده ائدیر

سىۋىلىزا سيون) آنجا ق بىر نووع كولتورە اطلاق اولونما لىدیر . " ھانسى نووع كولتورە مدنیت (تمدن) دىمك لازم دىر ؟ سئوالىنە بئەلە جواب وئىریر :

"يا زىسى (خطى) ، شەرلرى ، سىياسى تشكىلى ، وآز - ، چوخا یش بۇلومو و تخصصى اولان بىر كولتورە ، مدنیت دىمك اولار ."

بئەلە بىرا يضا حدا " مدنیت " و " كولتور " سۆزلرى نىن اكثرا " مترادف - ایشلە دىلمە سىنە مانع اولما مىش دىر . بىر پارا آلمان و آمرىقا عالملرى بو اىكى مفھوم آيىرماق اىستە مىشلر : " مدنیت " سۆزىلە تەقنولوژى و مادى اجتماعى ارثىە نى و " كولتور " سۆزىلە دە داھا چوخ سوبژە قتیف (ذهنى) دىنى ، فلسفى و صنعت و ادبیات كىمى مقولە لرى قصادلە مىشلر . دىدىگىمىز كىمى بو فرقلندىر مك عمومى دگىل دىر . ھەلە آنتروپولوژى عالملرى يوخارىدا قىد ائتىدىگىمىز و جھىلە مدنیتى كولتورون بىر نووعى صا يىرلار . مثلاً " اولار دىيرلر : ھرىا شایان انسان كولتورە مالكدىر و كولتورا یشىندە اشتىراك ائدر ، لکن ھركس الزاما " مدنى محیط دە ذوغولما زھا بئەلە بىر مدنیت دە دە اشتراك ائتمە يە بىلىر . ا بتدائى جمعیت لرىن مختلف مدنیت لرلە علاقەسى بىزىم موضوعو موزون خار جىندە دىر . لکن فورا " قىدا ئدەك كى ، بو اىكى مفھوم (ا بتدائى و مدنى مفھوملارى) آراسىندا كى فرقلر مطلق بىرا ؤلچوبىلە (معیار لا) مشخس دگىل دىر . مثلاً " بو عالملر آراسىندا غرب آفرىقالى يوروبا () قبىلە سى نىن موقعیتى (۱۹ - نجى عصر دە) بۇيوك اختلاف و مناقشە موضوعو دور . عمومیتلە یا زى نىن وجودى ان مناسب اىپا وجو (سرنخ) صا يىلىر . زىرا یا زى نىن استعمالى بىر كولتور دە ، تجربە و بىلىك لرىن انكشافىنە بۇيوك تاثيرا ئلە ر و مدنیت لرىن وجودە گلە سىنى آسانلاش دىرار . ھا بئەلە شەرلرىن تشكىلى و مختلف مشغلە لردە اختصاص داھا چوخ ثروت بىرىكمە سىنى تا مىن ائدر مدنیت لرىن ، كىفیت و تنوعى حقىندە تحقیقات آزا ولموش دور . مدنیت - لرىن خصوصیتلرىنى بىر - بىرلرىلە تحليل و مقایسە دە ا و بئە قتیف (عینى) دلىلرە استناد ائدن لردە چوخ اولما مىش دىر .

مدنیتى بىر خلقىن معین كولتور مرحلەسى اولاراق قبول ائدن آرخە - اولوغلاردان (باستانشناسلاردان) (آر . جەى . برە دوود) ا گۇرە یاخىن شرق دە بخصوص مەزوبوتامیا (بىن النهرین) دا ، مىلاددان ۶۰۰۰ ایل قاباق اوچولوق ، میوه توپلاماق مرحلەسى سرعتلە میوه یئتىش دىر مك وزراعى كندچىلىگە تبدیل اولدى .

یا شاییش شرایطی گئنه ۳۰۰۰ ایل میلاددان قابق دگیشدی و کولتور مدنیتنه انتقال ائتدی، آرتیق شهر مرکزی و بیر ادبی عنعنه اورتادا وارد (بره دوود) ون فکرینه گوره میوه یئتیشدیرمه گی آسانلاشدیران ته قنولوژیک انکشافه، ایره لی له مک ایچون لازم شرط ایدی، لکن کافی دگیلدی. بوندان سوی اجتماعی، سیاسی، معنوی و دینی ساحه لرده ده انکشاف گره ک لی ایدی بونون سایه سینده نفوس آرتدی و بوتونله شمه وجوده گلدی، کولتور مدنیته دوغولدو .

(وی. جی. چایلد) ایسه متعدد کتاب و رساله لرینده، ته قنولوژیک - ائقو نومیک ایره لی له مه لرین، مدنیته لرین ایجا دو انکشافیندا کی معنا لارینی آچیکلا ییر. ا ونون فکرینجه یازی، ته قنولوژی نین بیر پارچاسی دیر. اویازی نی بیر ذکاء و ذهن آلتی دئییه تانیزو معظم موفقیت لری (نجوم داتقویم دوزه لده جک قدر بیلک صاحبی اولماق و سایره کیمی اونا بورجلوبیلیر. (چایلد) یازی نین ظهوری ایله انسان اجتماعاتی نین بؤیومه سینی هم زمان گؤرور. بو، تاریخده، دؤنوم نقطه لریندن بیریدیر. باشقا بیره دؤنوم نقطه سی ده جانسوز منبع لرین انرژیسیندن سیسته ملی استفاده ا مکانی دیر.

۱۹ - نجی عصرین بؤیوک اجتماعیات ته اوری چی لریندن (ال. هنری - مورغان) کولتورون یئددی مرحله لی انکشاف و تکاملیندن بحث ائدیروبو مرحله لرین ان صونونی "مدنیته" مرحله سی آدلاندیریر. صونرا گلن آنتروپو- لوژی (مردم شناسی) عالم لری مورغانین ته اوری سینی تنقید ائتدی لر، لکن اساس دا مورغانین ادعاسی کا ملا "ردا ائدیلمه دی. (لس لی وایت) مدنیته نین تکاملونو انرژی استعمالی نین آرتما سیندا آختاردی. (جولیان ه. استوارد) بویولدا ابتدائی و مدنی کولتور لرین مختلف خصوصیتلارینی مقایسه ائتدی. چوخ نادرا اولاراق مدنیته لر، بیر- بیریندن مستقل اولاراق انکشاف ائتمیش لر. عالم لری مدنیته لرین مقابل تاثیر و نفولارینا اینا نیرلار . حتی مصر و هند مدنیته لری چوخ متمایز و مشخص اولما لارینا رغما "، (بره دوود) و (چایلد) ا گوره، گئنه ده بین النهرین دن متاثر ایمیش لر.

شایدچنین ایلک مدنیته مستقل "ظهور ائتدی. لکن کافی دلیل اورتا دایوخ دور. هابئله دیرمایا و آرتیق و اینقا مدنیته لری .

آسیا، اوروپا مدنیته، بیر بوتون اولاراق (قروبه ر) یین فکرینه گوره بیر تک پروسه نین محصولی در، بو عالم ژاپون - چین دن اوروپا یا قدر بیر تک

مدنیت شبکه سى نین مختلف حلقه لى نى گورور . بونون ايچينده بيرپا راكو -
لتورا يجا دلارى (هيكل تراشلىق ، جيوانات و نباتات يئتيشديرمك والهه -
منبعلى سلطنت فكرى) بوبا شدان اوباشا كئچدى . (قووبه ر) بوملاحظه لردن
صونرا بئله قيدا ئتدى : بوشبكه نين احتوا ائتديگى مدنيت لرده بيرتك اء -
لچوا يله بير - بيريندن آيريلامما زلار ، بونلار بعضا " جغرافى ، بعضا " زمان ،
بعضا " باشقا عالملىر (مثلا " دىل ، دىن ، حكومت) فرق لريله تشخيص ائديلىرلر .
بومعيارلار ايچينده ته قنولوژى دن چوخ قيمت حكملرينه (ارزشلر) وشيوه لره
(سبك لره) دا يانماق لازمدير ، دئدى .

(توين بى) مقايسه لردن صونرا بير - بيريسيندن آيرى ۲۰ مدنيت تشخيص
ائتميشدير . بومعظم تدقيق ، بيرچوخ طرفدن تنقيدلره معروض قالدى .
بعضى عالملىر فكرينجه مختلف مدنيت لرا آراسيندا مقايسه دوغرو
دگيل . لكن بيرچوخلارى قبول ائتديلركى ، بئله بيرتدقيق ومقايسه لازم ايدى
و (توين بى) بوايشين بونغورره سىنى قويموش صاييلير .

بیر مدنيتين احتوا ائتديگى جماعت لرا يكي عنعنه يه تابع كيمي گورسه
نيرلر : بيرغروب ، ادبياتلا مشغول اولور ، فكر حياتى نين اينجه ليك لريله
علاقه له نير . . . بونلار اسكى ديلله (خواص) دئيه بيليريك . اوبيرجماعت لربو
اينجه ليك لردن اوزاق قارا جماعت طاي فاسىنى تكيلى ائدر . (رابه رت -
روفيلد) بوايكي عنعته آراسينداكى متقابل علاقهلرى مطالعه ائدر . مايا
لاردا خواصلا ، عوامين مشغول اولدوقلارى ساحه لربير - بيريندن چوخ اوزا -
قميش . چين ده ايسه خواص اخلاقيا تلا چوخ ماراقلانيرديلار وخلق اوزه ريننده
تاثير ائديرديلر . هندده خواصلا عوامين قارشى ليقلى تاثيرى چين دن ده
آرتيق ايميش .

البته بئله قطعى حكم لروئريب وكسيب آتماق دوغرو دگيل . بيزيم اوز
تاريخيميزده ده ، بخصوص ادبيات ساحه سينده ، بغيوك بير "ايكيليك" گوزي
چارپار . نئجه كى ، يوخا ريدا ، اوست قاتدا ، قلاسيك - دربارى بير جريان وارد
بو ادبى جريان خلق کوتله لرينه هئچ بيرشئى دئمىزدى . زيرا همسبك ، هم
موضوع وهمده ديل باخيميندان بو ادبى جريانين خلق ايله واونون ياشا
ييشايله قطعيا "علاقه سى يوخ ايدى .

او "خواص" عنعنه سینه تابع ادیب و شاعرلرین مخاطبلری بیر اوج
سرايلى و "متاع" لارینين باش مشترى سى ده خاقانلار و سلطانلار ايدى . او

دورکی، اونلارین ایشی خلقی علاقه دارا ائله مزو خلق ده اونلارا یچون، قارا جاهل کوتله سی اولراق آنجاق "غیر ادبی" بیروارلیق ایدی .

بوندان دولایی، بؤیوک قریحه لی یارا دیجیلار، سرائیلاردا حکم سورن مو-دایا تابع اولدولار و حتی اؤز آنا دیل لرینه بئله التفات ائتمه دیلر و خلق لرینه خدمت نظریندن، بوتون قدرتلرینه رغما "قیصیر و عاجز قالدیلار .

بونلار ا قارشی ادبیاتیمیزدا اصیل و قوتلی بیر "خلق شعری" جریانیدایا و اردر . بوجریانین معین شرطلر ده اها گورله شمه سیننی گؤروروک .

عاشیقلریمیز، بو خلق ادبیاتینین اصیل نماینده لریندن دیرلر . بونلارین سازلاریندا و سؤزلرینده خلق کوتله لری دیله گلیر . داستانلاریمیز اوست ده کئچن "رسمی ادبی" جریان ا اعتنا سیز دیر، کؤک لریمیزدن گلر ، اوره ک لریمیزه سینهر . "خواص"ین ، خلقین دیلینی شعر لرینه "لایق و قابل" بیلمه مه لری خلقی اولاردان بوسبوتون آیریر . خلقیمیز ا یسه اؤز بدیعی احتیاجلارینه اؤزلری جواب وئیریر . بیزیم فولکلورون زنگین لیگی ده بلکه بونون ایچوندور .

سؤزون قیصاصی، کولتور و موزده کی بو ایکی لیک ، باشدا بومنونال ایله وجوده گلیمیش کن، صونرالاردا اها غلیظیا نلیشلیقلارا یول آچدی . دنیا اولچو - سونده ادبی بیرا رثیه یه مالک اولان بیزی، یازیسیز بیر خلق حالینا گتیردی . ائله کی، تهله فون لاتورکی دانیشانلار تهله غراف دا بودیلی ایشله تمیز اولدولار .

البته بو پروسه طبیعی دگیلیدی، بونو کؤروک لهین لر، نقشه و بؤیوک تمهیدات ایله شدتلندیرنلر چوخدی .

بیر آزا اول اشاره ائتدیگیمیز، غلیظ اشتباه لارین بیردانا سینا بورا داتماس ائده جگیک . بو اشتباهکارلیق، بیر نئچه اصطلاحین غلط نلاشیلما سی - ایله باشلار .

۴۵ ایل بوندان اول تبریزین بیر یجیک متوسطه مدرسه سینین دیوار - لاریندا بؤیوک بیر آفیش (پوستر) گؤزه چار پیردی . اوزمانلار آفیش چوخ نادرایشله نن بیروسيله ایدی . بونا گؤره دقت لری اوستونه توپلادی . بیر اوشاقلارا ونون متنینی اشغال ائدن بیت لری ازبرله دیک . اوسته لیک (بعلاوه) بیت لرین آلتیندا معلیمزین امضاسی و ارایدی . ا و آفیشین ایکی بیتتی، بوگون بحث ائتمک ایسته دیگیمیز "اشتباهکارلیق"ین ان آیدین

مثالی دیر. بیرینجی بیت ده "ایران همیشه یا شا میشدیر و یا شا یا جا قدیر و بو یا شاییشین نشانه سی ده اؤلمه یه جکدیر" دئیردی. دقت ائدیلسین نه گۆزهل سۆزلر: اوخویان جوانلارین لاپ قلبینه ایشله ییر. لکن ایرانین وارلیغی بیزجه نه قدر ثابت و آیدین ایسه ده هانسی "نشانه" دن بحث ائدیلدیگی او قدر آچیق دگیلدی. البته یا شایانین جوره به جوره حیات نشانه لری اولار: مثلا "حرکت ائدر، نفس چکروسا ییره، عجباشاعرانین یا شا-دیغینا دایره هانسی نشانه نی قصدا دیر؟ ایرانین یا شادیغی نین ان یاخین نشانه سی بیزیم ایرانلی اولاراق یا شادیغیمیزدگیل می؟ نه ایسه، اما دیوار داکی بیت لر بئله دئمیر. ا یکینجی بیت بئله دیر:

"زبان نشانه آن جان جا ودان باشد- دلازدست مده این نشان ایرانی"
 اشتباه کارلیق دا ائله بوردادیر! اگر حقیقتده دلیل، (البته، دیوار داکی کاغذ پارچانین دئدیگی دلیل، آنادیلیمیزدگیل، فارسجا ایدی)
 ایرانلیلیق نشانه سی اولسایدی، دئمک فارس اولمایانلار- باشدا بیزیم عزیزشاعر مدرسه یه گئدینجه یه قدر بونشانه دن محروم دورلار. ایرانلیلیق علامتی داشیمایان بس نئجه! ایرانلی اولایلر؟ بیزیم یئرلرده بونشانه نی صورادان بیزه ووردوقلارینه گۆره ودرس اوخویانلارین دا چوخ آذربیرعه اولدوغونا گۆره... دالیسین قویون بوغلط و حقیقتده ایران دشمنی سیاست چیلر و شووینست لر حسا بلا سینلار!

بغیوک اشتباه کارلیق یا حقه بازلیغین بورا دا آچیقلا نما سی لازم دیر:
 اگر ایرانلیلیغین نشانه سی فارسلیق اولسا عجب، بیرچوخ اصیل و حقیقی ایرانلیلار، آنادیللری نین فارسجا اولما دیغی ایچون نه جواب وئرمک لازم دیر؟ و عجب گئنه، تک بونشانه یه گۆره بیرچوخ غیر ایرانلیلار "مثلا" افغانلار، تاجیک لره و باشقالارینا ایرانلی سغلی می صادر ائله مه لی؟
 مسئله بودور: آذربایجانلی نین ان اصیل و حقیقی ایرانلی اولدوغونا هئچ کسین شبه ائتمگه حق یو خدور، نه فارس دو قتور محسنی نین (اوزمان کی آذربایجان معارف مدیری) ونه ده اونون همشهری لریمیزا ولان ایسه چی (کۆمک) لری نین!

حقیقی ایرانلیلیق نشانه سی، ایرانلیلاری فرقلرینه رغما "بیرعائله نین مساوی افرادی کیمی قبول ائتمکدیر، ایران دابیرگئیش" ایران کولتور و "نون وجودونو قبول ائتمک و اونوداها گوجلندیرمک دیر.

بو "ایران کولتورو" نه دئمکدیر ؟ مقصد وطنیمیزده یا شایان بوتون خلقلر و قوملارین کولتورلریندن حاصل اولان گئنیش بیر کولتور مفهومودور . یعنی "ایران کولتورو" و "فارس کولتورو" ایکی مترادف مفهوم دگیلدیر . بیر دفعه بو حقیقت یا خشی جا آنلاشیلیرسا ، بیر چوخ خطا لاردان نجات تا - پمیش اولاجاغیق ، اسلام مدنیتی نین عرب ، ایرانلی ، تورک و سایر اقوامین سعی و ایش بیرلیگی نتیجه سی وجوده گلدیگی کیمی ، ایران کولتوروده بئله بیر ایش بیرلیگی محصولی دور .

بیز آذربایجانلیلار بو کولتورون ، یعنی ایران کولتورونون ان بؤیوک یارادیجیلاری و معمارلاریندانیق . ایکی دلیل وجهتدن اؤتری : بیر جهتدن بو گئنیش کولتورون بیر قول اولان آذربایجان تورکی ادبیات و فولکلور وضعیتینین یارادیجیلاری اولدوغوموز ایچون ، او بیر جهتدن ده "فارس کولتورو" نی یارایتماقدا کی بؤیوک وانکار ائدیلمزر و لوموزا وزوندن . فارسجانین ایسته رلفت ، ایسته غرامر ، ایسته رنثر ، ایسته رشعری نین وجوده گلمه سی و یا خودا نکشاف ائتمه سینده کی سهمی میزی کیمسه انکار ائده ممز .

ایران کولتورو ، ایراندا کی خلقلرین بدیعی یارادیجیلیقلاری نین مجموعی دیر . بیز هم اؤز خلقیمیزین وهم ده فارس خلقینین یارادیجیلیغنا اشتراک ائله دیگیمیز ایچون بوشرفلی ایشده ایکی دفعه ، ایکی قسات سهمه صاحب اولموشوق .

ایران کولتورونون لایق اولدوغومقا ما صاحب اولماسی ایچون : اونو وجوده گتیرن اجزانی (مختلف خلقلرین کولتورلرینی) گوجلندیرمک گره کیر (لازم اولیر) . مختلف قوملارین مشترک علاقه واسطه سی اولان فارسجا اؤگر نمه لرینه قارشی ، فارس قارداشلاردا هئج اولما زسا بیرباشقا ایرانلی قومون دلیل و ادبیاتینی اؤگر نمه لی دیدیرلر .

بو پروغرا ملامتقابل دوستلوق ، قارداشلیق ، عداوت و آیریلیغین یئرینی آلاجا ق ، کئچمیشین خطالاری جبران اولاجاق . وطنیمیزده ایرانلیلیق دلیل له دگیل ، عمل له ، خدمت له ، یارادیجیلیق لا ، داها یا خشی انسان اولما قلا اؤلچوله جک . بوبا غچه ده هر گول اؤز عطرینی ساچا جاق و هر قوشا اؤز نغمه سینینی اوخویا جاقدیر .

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۵)

یازان: دکتر جواد هیئت

احمد جواد آخوندزاده - احمد جواد ۱۸۹۲ ده گنجینه نین سیفعلی کندینده آنادان اولموش و ۱۹۰۲ ده گنجده آچیلان ((مکتب روحانیه)) یه گیرمیش و ۱۹۰۹ دا بو مکتبدن مازون اولوب ۱۹۱۲ یه قدرده گنجده ده معلملیک ائتمیشدیر. ۱۹۱۲ ده تورکیه بالکان حربینه گیردیگی زامان احمد جواد عبدالله شائق له بیرلیکده، استانبولدا قورولان ((قفقاز گونوللو قطعه)) سینده داخل اولاراک عثمانلیلار له برابر تراکیا جبهه سینده محاربه یه اشتراک ائتمیشدیر. بالکان ساواشی بیتندن صونرا یوسف آق چورالی نین توصیه سیله هر ایکی آذری شاعری آذربایجانا دؤنموشلر.

احمد جواد دوغوشدان شاعر یارانان شاعرلردن اولوب ملیت چی تورکچو استقلالچی شاعرلردندیر. او بوتون عمرونده آذربایجانین استقلاللی ایچون چالیشمیش، مبارزه ائتمیش، شعرلرینده بو فکر و ایده آلی ترنم ائتمیش و صونوندا حیاتی نی دا بو یولدا فدا ائتمیش دیر.

۱۹۱۴ ده عثمانلیلار دنیا حربینه گیرنده ((قره دنیز)) شعر -
ینی سؤیله میش و تورکلرین غلبه سینی آرزو ائتمیشدیر.
۱۹۱۵ ده تورکلر شرق جبهه سینده روسلارا مغلوب اولونجا تور -
کیه نین شرق ولایتلری او جمله دن قارص و ارض روم^(۱) روس اوردوسو -
طرفیندن اشغال ائدیلمیش و بو شهرلرین خلقی روس - ارمنی قیرقینی
نا دچار اولموشلار. بو زامان باکی دا ((آذربایجان جمعیت خیریه -
سی)) بو ولایتلره کمک ائتمگه باشلامیش و احمد جواد دا کمک گرو -
پلاریله بورالارا گلمیشدیر. قارص دان دوندوقدان صونرا اورادا گور
دوگو منظره نی بدیع بیر شکلده ((نه گوردومسه)) شعرینده بئله
بیان ائتمیشدیر:

ارمغانیم یاسلی نغمه
بیر قوش اولدوم چیخدیم یولا
گئتدیم گوردوم دوست ائلینده
نه بیر سس وار نه بیر لایلا

۱- قارص دا آذری تورکجه سیله دا نیشارلار، ارض روم لهجه سیده بیزه چوخ یا قیندیر.

آخسام اولموش اذان هانسی
دیین هانی دویان هانسی
بؤیله گونده بایرام ائتمه
یوخسوللاری مایوس ائتمه
بو شعر ۲۲ مارس دا سؤیله نمیش و بایرامدان مقصدی نوروز بایرامی

سوردوم. غریب مناره دن
بايقوش قونموش منبر لره
وجدان منه امر ائده رکی
قران منه یول گؤسته ریر
دیر.

بیرینجی دنیا حربی نین صونلاریندا قافقاز جبهه سینده تورک ار-
دوسونون وضعیتتی یاخشیلاشیر، و تورک عسکرلری آذری سربازلاریله بر-
ابر باکیه طرف گلیرلر. احمد جواد دا آذری قردش لریله برابر یا-
سامال داغیندا کی سنگرلرده ساواشیر و ((بسم الله)) آدلی شعرینی
یا زیر:

آتیلدی داغلاردان ظفر توپلاری

یئریدی ایلهری عسکر بسم الله

او، خان سراییندا چیچکلی بیر قیز

بکلیری بیزلری ظفر بسم الله

ای حربین طالعی بیزه یول وئر یول

سن ای جوشان دنیز گل تورکه رام اول

سن ای ساغا سولا قیلیچ ووران قول

قول لارینا قوت گلیر بسم الله

حربدن صونرا باکی ((سئور)) طرحیله انگلیز اشغالی آلتیندا

قالیر. احمد جواد، دیگر آذری شاعر و منورلری کیمی انگلیسلره قا-

رشی چیخیر و ((انگلیز)) باشلیقلی شعرینی یا زیر:

باکیه گل میشیز سلام وئرمه یه ای خان سارایی نی توتان انگلیز

گئدرکن کعبه یه حاجی کروانی حاجیلار یولونا چیخان انگلیز

.....

دماغیندا ((چاناخ قله)) آغیسی^(۱) (ژهری)

سن می سین تورک ائللری نین یاغیسی

اسلام دنیا سینی، اولوم چالقیسی

اولوم نیتیله یاخان انگلیز

احمد جواد سوویت رژیمی حاکم اولدوقدان صونرا داخی استقلال

مبارزه سینه دوام ائتمیش آنجاق بو دفعه سمبولیزم مکتبینی اؤزونه

المقصود تورکلرین انگلیزلره چاناخ قله بوغازیندا وئردیکلری شکست

و آغیر تلفات دیر.

يازى طرزى سئچەرەك يازمىشىدۇر . بىر مائىس ايشچى بايرامى ايچون
اوندان بىر شعر يازماغى ايستەدىكلرى زامان بو شعرى يازمىشىدۇر :
من هر گلن بىر مائىس دا
پك چوخ اميدلر باغلارام
هر گله جك مائىس ايچون
نيسان آغلار من آغلارام
بو شعر چاپ اولدوقدان نئچه هفته صونرا سوويت طرفدارى اديب
لر احمد جوادا هجوم ائديرلر .

ووييرلركى : سنين هر ايل گلمه گينه اميد باغلادىغين مائىس
دنيا عمله بايرامى اولان بىر مائىس ده گيل ، آذربايجان استقلالى نين
اغلان ائدىلدىكى ۲۸ مائىس دىر . نيسان آييندا بو استقلالاروس قيزيل
اوردوسو صون وئردىكى ايچون نيسان ياغىشلاريله بىرليكه سنده
مائىس ايچون آغلىرسان .

بو دوره ده يازدىغى شعرلرى نين بىرينده آذربايجان مى باير-
اغىنى حسرتله ياد اديب بئله سويله مىشىدۇر :
چوخدان دير آيرى دوشدوم
اوج بويالى بايراقدان
آي دوستلار من يورولدوم
بو گيزلى آغلاماقدان

گينه سمبوليك شعرلرى نين بىرينده ((سلى قىز)) بئله ياز-

مىشىدۇر :

جنت كىمى بىر اولكه
مزارليغا دؤنموشدى
بىر چوخ ائولر يىخىليب
خانمانلار سوء نموشدى
ايشله نمه مىش قالمادى
بىر جنايت بىر گناه
ازمىشىدى انسانلىغى
اوردوسويله پادشاه
يوز مينلرله آتىلان
جان ياخىجى اوخلارى
ديشلريله چئينه يىب
سرىلمىشىدى چوخلارى
دوغرانمىش اللرىنده
قىريخ قىليج قبضهسى
بوغولموشدى كؤيسونده
يوردونو وئرمين لر
عسكرسىز قوماندانلار
فلك دؤندردى زهـره
گولمك ذاتا يوخ ايدى
زاواللى مغلوب اولكه

مزارليغا دؤنموشدى
خانمانلار سوء نموشدى
بىر جنايت بىر گناه
اوردوسويله پادشاه
جان ياخىجى اوخلارى
سرىلمىشىدى چوخلارى
قىريخ قىليج قبضهسى
يىگىتلرىن صون سسى
دوغرانمىشىدى خىنجاخىنج
قىريب آتدى يايىنى
بو اولكه نين پايىبنى
آغلاماق اولدى ياساق
سنه نه حقوق، نه حق

احمد جواد ۱۹۲۳ ده چكا (مخفی پلیس) طرفیندن توقیف ائدیلیب
حبسه آتیلدی لکن بیر مدت صونرا کومونیست دوستلارینین وساطتیلله
آزاد اولدی. زنداندا یازدیغی آی ائللر شعریندن نمونه ایچون بیر
پارچاسینی درج ائدیریک:

هانی یاز موسمی گولوم چیچکیم

تئز دوشدی یوردوما خزان آی ائللر

من یازا بیلمه دیم اللریم باغلی

یوخ می بیر دردیمی یازان آی ائللر

گینه بو ایللرده یازدیغی شعرلرینین بیرینده اغوز قدری ایچون

بیل بیان ائدیر:

خسرانلار، الملر، بحرانلار ایچینده

قیصیق بیر سس کیمی اوله جگیم من

بئله اغوز یاشیله کئچن عمرومون

صونوندا بیر آجی گوله جگیم من

.....

یاخیندا دیدارین نصیب اولماسا

امید سیزلیک منی دوشورمه زیاسا

آلاراق الیمه دمیردن عصا

بیر گون حضورونا گله جگیم من

باشقا بیر شعرینده ده اولومون یالینیز مادی مفهومدا اولاجا-

غینی و اونون آذربایجان تاریخینده دائم یاشایا جاغینی یازیر:

من بیر عاشقم که بو چالدیغیم ساز

دومانلی داغلارا سس سالاجاقدیر

آغلادیغیم تلده اینله یین آواز

ائللین خاطرینده چوخ قالاجاقدیر

احمد جواد لیریک شعرده قوتلی شاعرلردندیر، بورادا نمونه

اولاراق قیزی نین اولومونده یازدیغی شعرلرینده بیر بند درج ائد-

یریک:

بونو کیم دییه ردی بیر سحر چاغی

تارومار اولاجاق عمرومون باغی

ایپک تللری نین گلسه سوراغی

قلبیمده نه گول لر بیتیردی قیزیم

زمروء گۆزلرینی گۆرسون لردیه
 شاملار^(۲) بوی آتمیشدیر اوزانمیش گۆیه
 کئچمیش دیر اونلار...
 دوشموش اورگیمدن آزالی گۆی گؤل
 دولانیر باشینا گۆیده بولودلار
 بزئمیش عشقینله چیچکلر اوتلار
 حسرتین جسمیمه اود ووروب اودلار
 آیریلیب کونلومو قیرالی گۆی گؤل
 بیر سۆزون وارمی دیر اسن یل لره
 سفارش ائتمگه اوزاق ائلر
 یایلمیش شهرتین بوتون دیلره
 اولورسا اولسون گر^(۳) هازالی گۆی گؤل

صمد منصور - صمد منصور حسین جاوید و احمد جوادلا معاصر اولوب
 عبدالخالق یوسفین معاشرلریندندی. ملیت چی اولوب شوروی رژیم نی
 منیمسه^{مه} دیگی ایچون ضد انقلاب آدینا تصفیه ائدیلیمیشدیر. اونون
 ترجمه ی حالی و رلری الیمیزه چاتما میشه دیر. یال نیز ((هپسی رنگ
 دیر)) آدلی ان مشهور شعرلریندن بیرسینی شمالدان گلن دوستلاردان
 آدیق و بورادا درج ائدیریک:

اویمای دل خلقده یوخدور صداقت، رنگ دیر
 مسجد و میخانه رنگ، عیش و عبادت رنگ دیر
 می ریا، معشوقه غش، حسن و وجاهت، رنگ دیر
 رنگ دیر هر دورلو ماتم هر مسرت، رنگ دیر
 آنلا ای ابنای خلقت جمله خلقت، رنگ دیر
 گۆرمه دیم بیر زر خالص بوتنه ناسوتیده
 معنوی مین لکه گۆردوم لعل ده یاقوتیده
 بیغرض انسان اولور گۆرمک فقط تابوتیده
 بیلمه زم وارمی صداقت عالم لاهوتیده
 آزما فکریم، جمله اعجاز و کرامت، رنگ دیر

۲- شام آقاجی، ۳- گر- اگر.

ھەر كسىن جبرىلى كندى قلبى دىر، وجدانى دىر
 وار ايسه انصافى شخسى دىنى دىر ايمانى دىر
 بد نھاد انسانلارین ائوز نقتى ائوز شىطانى دىر
 لوح قلبى عارفین آیاتى دىر، قرآنى دىر
 مابقى اوھام دىر، شرع و طریقت رنگ دىر.
 بىر زمان واردى كە من ھمفكر ایدیم زھادایله
 صونرا گوردوم فرقى یوخموش زاهدین جلادا یله
 دئدیم عیاش اولماقلى تا گون گئچه معتادایله
 جملە عیش و نوش گوردوم مختلف فریاد ایله
 آنلادیم كە زھد و تقوى، عیش و عشرت رنگ دىر
 قیل تصور بىر داھا شاعرلرین خولیا سىنى
 عاشق زارین باشیندا سیر قیل سودا سىنى
 قبرى آچ گؤستر اونا، شیرینىنى، لیلایلىنى
 ھەر اىكسىن، تا دوشونسون گوردوگو رۇیا سىنى
 "باق" دئىیر "حقى بوتون عشق و محبت رنگ دىر"
 تا پمادیم عالمده بىر ھمدم كە اولسون بىریا
 گورمەدیم ھئچ كس دە بىر نیت غرضدن ماادا
 كلا ابنای بشر ائوز نفسینه اولموش فـدا
 نفسى اوغروندا گورورسە ھەر بلا، ھەر ماجرا
 "مسلک" ھ اسناد ائدەر، مسلک، دیھانت رنگ دىر
 بىلمەدیم نیچونموش عالم، بونجا دا یاس والم
 زورق عمرون محیطى ورطهى دریای غـم
 بئویله حالدا كیمسەدن بیھودە اوھماق كرم
 ھەر گلن بولماق دیلەر ائوز نفسینه آسودە دم
 آرخالانما كیمسەیه، الفت، رفاقت رنگ دىر (۱)
 ایمدى كى ممكن دگیل عالمده اولماق کامیاب
 ای گوزون قربانى ساقى، وئر گله ساغر شراب
 وئرگنه ساغر شراب ای ساقى عالیجناب
 بلکہ بادنلە ائدە منصور راحت اکتساب
 یوقصا بو عالمده یوخدور استراحت رنگ دىر

۱- بوشعر ۱۹۲۶ دا باكى دا چىخان ((معارف و مدنىت)) مجموعه سى نین ۶- ۵

اینجى نمره سى نین بىر نمره لى علاوه سى نده نشر ائدیلمیش دىر.

ئەۋلاد گورۇپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

عبدالخالق جنتی - حسین جاوید و عبدالخالق یوسف و صمد منصور
لا معاصر اولوب داها چوخ غزل شاعری دیر. اونون دا ترجمه‌ی حالینی
و اثرلرینی اله گتیره بیلمه‌دیک. یالنیز خیاما خطا با دئدیگی بیر
رباعی و بیرده اوچ بیت لیریک شعرینی درج ائده بیلیریک :

خیام سنی بیر داها ایام یئتیرمز
بیر سن کیمی فرزانه و با نام یئتیرمز
یوزلرله عمرلر دوغوزورمام طبیعت
شاعر یئتیره‌ر، سن کیمی خیام یئتیرمز
.....

بزم ایچره شمع روی جانانه بیرطرفده
من بیرطرفده یاننام، پروانه بیرطرفده
بیریاندا حسن لیلی، بیریاندا آه مجنون
زنجیر بیرطرفده، دیوانه بیرطرفده
مسجد ده خلق یاتمیش واعظ نصیحت ایله‌ر
افسرده بیرطرفده، افسانه بیرطرفده
عبدالخالق یوسف - علی آقا واحدین استادی اولوب ائوینده شعر
مجلسی دایر اولورموش و عبدالخالق جنتی، مشهدی آذر، آقا داداش
منیری و صمد منصور کیمی غزل استادلاری اورادا توپلانیرمیشلار. واحد
ده گنجلیگینده بو شعر مجلسینه دوام ائدیپ و واحد لقبینی ده بو
مجلسده عبدالخالق یوسف دن آلمیشدیر. معالاسف بو استاد شاعرینده
ترجمه‌ی حال و اثرلری الیمیزه چاتما میشدیر. بورادا الیمیزه گئچن
یالنیز بیر بیتینی درج ائدیریک :

یوسف جهاندا گئت اوخو عشقین رساله‌سین
حل اولدو کل مسئله‌ر بو رساله‌ده

اؤگرندیگیمیزه گوره بو کیمی شاعرلرین کئچمیشده کی حادثه
لردن قالان اثرلری لنینگراد منبعلرینده موجود دیر. امید و انتظا
ریمیز بودیرکی آذربایجان معارف و ادبیات خادم‌لری بونلارین نشری
ایچون تشبث و اقدام ائتسینلر.

ادبیات شنالیق - ایگیرمینجی عصرین بیرینجی ربعینده آذربا -
یجان ادبیاتی تاریخینه عائد ماراق و علاقه نین ظهورو و بیر نئجه
مؤلفین بو باره ده اثرلر یازدیغی قید ائدیلمیشدیر . بونلاردان با -
شدا فریدون بیگ کؤچرلی اولماق اوزره اسماعیل حکمت ، سلیمان ممتاز
و قیمتلی تورک عالمی فواد کؤپرولودن آدآ پارماق لازیمدیر .

اسماعیل حکمت - اصلا تورکیه لی اولوب باکی دا یاشامیش و آذر -
بایجان ادبیاتی تاریخی آدیله چیخاردیغی یکی جلد اثرینده - ۱۸
اینجی عصره قدر اولان آذری شاعرلریندن بحث ائتمیشدیر . کتابی ۱۹۲۸
ده باکی دا چاپ اولموشدور .

سلیمان ممتاز - ین آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۲۷ - ۱۹۲۵ ده
باکی دا نشر ائدیلمیش دیر .

فواد کؤپرولو - بؤیوک تورک عالمی اولوب تورکیه ده ایلک دفعه
اولراق آذربایجان ادبیاتینی تانیتیمیش و اسلام آنسیکلوپدیسینده ده
آذربایجان ادبیاتی تاریخینی یازمیشدیر .

فریدون بیگ کؤچرلی - آذربایجان ادبیاتی تاریخینه عائد ان
مهم اثری فریدون کؤچرلی حاضرلامیش و اونون ایللر بوی چالیشما -
لارینین محصولو اولان اثری یکی جلدده ((آذربایجان ادبیاتی تاریخی
ماتریال لاری)) آدیله ۱۹۲۵ ده باکی دا نشر ائدیلمیشدیر .

فریدون بیگ احمد بیگ اوغلو کؤچرلی ۱۸۶۳ ده سوشا دا آنادان
اولموشدور . ایلک تحصیلینی آذری مکتبینه آلمیش ، صونرا روس مکتب
ینه گیرمیش و مکتبی بیتیردیکدن صونرا بیر مدت معلملیک ائتمیش -
دیر . فریدون بیگ داها طلبه ایکن ادبیاتله ماراقلانمیش و اؤز خلقی
نین ادبیاتیله یاناشی روس کلاسیکلرینی ده اوخوموش و روس و آذری
غزتلرینده ادبی مقاله لر یازماغا باشلامیشدیر .

فریدون بیگ ۱۹۰۳ ده روسجا ((آذربایجان تاتارلارینین ادبیا -
تی)) اثرینی چیخارماقلا روس اوخوجولارینین آذری ادبیاتینا مارا -
قلارینی جلب ائتمیشدیر . بو اثرده ملا پناه واقفدن بویاننا اولان
شاعر و یازچیلاردان بحث ائدیلمیشدیر .

فریدون کؤچرلی عین زاماندا مختلف یئرلرده یاشایان آذری آید -
ینلاریله (ضیالیلار) مکتوبلاشیر و اونلارین توجه و دقتینی گونون
موضوعلارینا جلب ائدیر و خلقین خیرینه قلم چالماغا سوق ائدیردی .
۱- اکتبر انقلابیندان قاباخ روسلار آذری لره ده اوبیر تورکلر کیمی

تاتار خطاب ائده ردیلر .

بؤیوک رومان تیک شاعر ع. صحت اونا یازدیغی بیر شعرینده بو حقیقتی بئله عکس ائتدیریر:

یازمیسان تازه نه شیلر؟ دییه سوردون مندن
روحومون تارینا مضراب زن اولدون قارداش
صابر ایله بئله مکتوبی چوخ آلدیق سندن
هر نه یازدیقسا اونا بانی سن اولدون قارداش
بیر زامان ناصح و طراح ایله صابر، بنده
یا شاییردیق هامی میز غفلت ایله فخرننده
بو پریشان یوخودان سن بیزی بیدار ائتدین
دوغرو، دوز یولدا چالیشماقلیفا وادار ائتدین

هله طلبه لیک ایللریندن فریدون کؤچرلی ادبی ماتریال لاری تو-
پلاماق، کلاسیکلرین ترجمه حالی و اثرلری حقیقنده معلومات وئرمک،
بئله لیکله ده ادبیات مجموعه لری دوزه لتمک فکرینه دوهموشدی. بو
مقصدله معاصر شاعر و ادیب لرله، طلبه و معلم لرله و بوتون آذری
آیدینلاریله یازیشیر، آرشیولردن، شخصی کتابخانالاردان ماتریال
توپلاییردی.

۱۹۵۴ ده ((شرق روس)) دا چاپ ائتدیگی بیر اثرینده یازیردی:
((بیر ملتین ادبیاتی دئمهک اولارکی اونون معیشتی نین آئینه سیدیر.
هر بیر ملتین دولانا جاغینی، اوضاع معیشتینی، درجه ترقی سینی، قدرت
و جلالینی اونون ادبیاتیندان بیلمهک اولار)). اونون اوزون ایل لر
بویو آغیر زحمت صرف ائدیپ کلاسیک ادبیات نمونه لرینی توپلاماسی بو
اصیل فکرین و وطندا شلیق ایدئالی نین ثمره لی نتیجه سی ایدی. لکن
توپلادیغی ماتریال لاری اوزو کتاب شکلینده چاپ ائتدیره بیلمه دی و
فعالیتی نین جوشغون چاغلاریندا، ۱۹۲۵ ده وفات ائتدی. البته اونون
بؤیوک امکی هدره گئتمه دی. توپلادیغی ادبی اثرلر و ترجمه حال لار
۲۶-۱۹۲۵ ایللرینده ((آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریال لاری))
آدیله چاپ ائدیلدی. کؤچرلی نین ادبی ارثی صون دور ده گنیش تدقیق
اولونموشدور، اونون حقیقنده خصوصی مونوگرافی و مقاله لر چاپ ائد-
یلمیش و ۱۹۶۳ ده ((سچیلیمیش اثرلری)) آیریجا کتاب شکلینده نشر
اولونموشدور.

فریدون کؤچرلی ایری جملی اثرلردن باشقا ایکی یوزه قدر

مقاله نشر ائتميشدير. بو اثرلرينده ايستهر كلاسيك ارثه، ايستهر۔
سه معاصرلر نين ياراديجيلىغينا معاصرليك، خلقچىلىك موضعيىدن يا۔
ناشميشدير. رئاليست اديب و شاعرلر يميزدن م. ف. آخوندوف و ج. ممد۔
قليزاده نين ياراديجيلىغينا اونون مقاله لر ينده داها گنیش يئر۔
وئريلميشدير. فريدون كؤچرلى رئاليست اولمايان و خلق گذرانينى
يادا سالمايان و بوتون عمر بويو عيني فورمادا و يالنيز بير مو۔
ضوعدان، عشق و محبتدن يازان يازيچىلار ي تنقيد ائدهرك اونلار ي اصيل
صنعت (هنر) يولونا چاغيريردى. ((ادبيات يميزا دايير مکتوب)) مقا۔
له سينده بئله يازيردى: ((گؤزل نصيحت لر، حكمت آميز حكايه لر،
وطنه محبت، ملته خدمت، توار يخدن شايان وقت احوال و روايت لر،
دوستلوقدا صداقت، عهده وفا ائتمك و بونلار ميثيلىلى مين جوره او۔
جا فكر لر و مقدس حس لر)) شاعرلر ي مشغول ائتمسه داها ياخشى اولار۔
نظرده توتدوغو عالي فكر و مقدس حس لر ي موافق، خوشا گلن، يئنى و
جاذبه لى فورمالاردا عكس ائتمك ي ده ف. كؤچرلى صنعتكاردان طلب
ايديردى و او زامان ايچون ساتيريك اثرلر ي داها فاي دالى و اريغون
گوروردى. ((قار انليقدا قالانلار يميز))، ((معيشت يميزه دائر))،
((دنيا دا بلا نهدن توره بير)) و ((حقيقى گؤزللىك و حركت سيز
نص يميز)) و ساير مقاله لر ينده ادبيات شناس اولماقدان چوخ بير
اجتماعى خادم كيمي، خلقينى و تورپاغينى سئون بير وطنداش كيمي
چيخيش ايديردى. حقيقى گؤزللىك مفهوموندا ن آنلادىغى بوا ي۔ كى،
قىزلار يميز، قادينلار يميز اوخويوب سوادلانسين، علم، مدنيت و دنيا
حادثه لر يندن خبردار اولسونلار. سوادلى آنا و مدنى قادين اؤزونه
لايق اولاد تربيه ائدهركى بودا گله جك مدنى خلق و جمعيتى قورار او۔
نا گوره اصل گؤزللىك صورتده دگيل، عقل و كمال دا و سيب ۱۹۱۳ دير۔
ف. كؤچرلى نين ۱۹۱۳ ده يازدىغى ((آنادىلى)) مقاله سى او۔
دور ايچون بؤيوك اهميته مال ك ايدى. او قان دوستلار بنا توصيه ائد۔
يردى كى ساده و آنلاشيقلى يازسينلار. ديلده علامه ليك ائتمك يارا۔
ماز، بو اوخوجوايله يازيچى آراسيندا كئچيلمز سد يارادير. ((آننا
دىلى ملت ين معنوى دير يلىكى دير، حيات ي نين ميا سى منزله سينده۔
دير، آنان ين سودوبدن ين ميا سى اولدوغو كيمي، آنان ين دىلى ده۔
روحون غذا سى دير، هر كس اؤز آناسينى و وطنينى سئودىكى كيمي آننا

فریدون کؤچرلی اوزون ایللر اوزه رینده ایشله دیگی ((آذربا-
یجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری)) نین ایلک صفحهلرینده اؤز اثر
ینی تذکره لردن فرقلندیریر و بو باره ده بئله یازیر:

((لطفعلی بیگین کتابیله بیزیم مجموعه نین آراسیندا تفاوت
چو خودور، بئله کی، مرحوم آذر ((آتشکده)) سینده هر بیر شاعرین
ترجمه حالینا دایر مختصر احوال یازیب، اثرلریندن آزا جیق و بیر
بیرینه مناسبتی اولمایان نمونه لر گؤسته ریر. اما بیز ممکن اولدو-
غو قدرده مشهور شعرا و ادبامیزین هم ترجمه حاللارینا و هم آثار
قلمیه لرینه دایر اطرافلی معلومات وئرمیشیک، مذکور اثرلرین
حقیندا اؤز رای و تصوراتیمیزی یازیب توصیف و یا تنقیده لایق اولان
مقام نقطه لری شرح و بیان ائتمیشیک. هر بیر شاعرین مسلکینی،
اسلوب کلامینی و اؤز عصر و زمانه نین تقاضاسینجا نه نوع اثرلر
وجود گتیردیگینی و اونلارین جماعتیمیزه حسن تاثیرینی، خیر یا ضرر
ینی بقدر قوه آچیب گؤستریمیشیک.))

بو کتابینی آذربایجان شاعرلرینین باباسی صایدیغی محمد
فضولی ایله باشلامیش، صونرا قدیم و قدرتلی سؤز استادلاری، خاقانی،
نظامی، فلکی، نسیمی و باشقالاریندان دانیشیر و بیر نوع اؤز سهو-
ینی دوزه لدیر. بؤیوک شاعر و ادیب لرین ترجمه حالینی و یاراد-
یجیلیغینی گنیش شرح وئردیگی حالدا، بعضی لرین اثرلرینه اوستون
یئر وئیریر و نتیجه چیخارماغی تحلیل، تنقید و تقدیر ائتمه گی او-
خوجونون اختیارینا بوراخیر.

آذربایجان ادبیاتی تاریخی ماتریاللاری ایکی جلددن (دؤرد -
حصه) عبارتدیر. بورادا تورک، فارس و عرب دیللرینده یازیب یا-
راتمیش ۱۲۵ دن چوخ ادبی شخصیت حقینده معلومات وئریلیرکی، بونلار
البته آذربایجان شاعر و ادیب لری دیر.

ادبی تنقید ساحه سینده م. ف. آخوندزاده یولونو دوام ائتد-
یره ن و یارادیجیلیق عنعنه لريله دموکراتیک ملانصرالدین مکتبی مو-
قعینده اولان ف. کؤچرلی نین کتاب و مقاله لری بوگون بئله ادبیات
شناسلیق ایچون چوخ قیمتلی دیر.

منابع و مراجع: xx عصر آذربایجان ادبیاتی، میرجلال، ف. ج. حسین
اوف، معارف نشریاتی باکی ۱۹۶۹.

۲- آذربایجان استقلال مجادلده سی تاریخی، حسین با یقرا، گنجلیک
باسیم ائوی، استانبول ۱۹۷۵

مارا غالى وحدىنين "جام جم" مثنويسى

(قسمت ۳)

باخين شاعرفيزيولوژىپروسى نهقدرعلمى وطبيعى ترنمائىده
بيلميشدير :

... انسان وجودونون اصلى، بيگمان - بيتگى وحيواندان يوغرولموش هما
يئمك لردورلودورا ونلاردان انسان

اونلارى يئيه رهك بويويير هر آن

اوغيدا (غذا) بدننه گئده هر يانا

اىستيدهن هضم اولوب چئوريلر قانا

شاعرسونرا دا قاندا ن نطفه نين نئجه عمله گلمه سى، رحم ده نه سايات رشده
وانكشاف ائديب اوشاقا چئوريلمه پروسىنى چوخ دقيق و علمى صورتده ايشاح
ائده رهك قديم شرق فلسفه سى اساسيندا يئددى اولدوزودئوردعنصرون بونطفه
دن تئوره نيميش جنينى نئجه بسله ييب نشوونما ائتدير مه سينه هانكى روللار -
ينى تصويروايضاح ائدير. قادين حامله ليك ايللرى باره ده بئله ملاحظه
تورودور :

برينجى آى اونازحل اولار يار ادب له، ارکانلا خدمتده دورار
همان اودا ريسقال اوشاقليقدان شكلينى، رنگينى دگيشه ر همان
بيليك ميدانيندا آدديم آتانلار بوسويا علم ده "نطفه" آد قويار
سونرا داسياره لرين هر آى دابيريسى نين جنينين بئومه سى قارشى -
سيندانوبتى وظيفه لرينى قلمه آليير. مشترى، زهره، گونش، آى و باشقالارى -
نين جنينه نه كيمي تاثيرگؤسته رمه لرينى ايضاح ائدير :

يئددى ستاره نين هر بيرى بئله خدمتده دا يانير بير مقصد ائيله

اوشاقين حامله ليك دئورونده، بودوققوز آى عرضينده رحم ده نئجه
قرا رتوتما سيني، هانسى آيدان جانلانيب حركت ائتمه سيني، بوتون آنا
بطنينده اولدوقوزمان آنا قانيندان غيدالانماسى وبيرسيرا بوكيمي علمى
دقيق ومارا قلى معلومات وثيرير، نهايت دوغوم پروسىنى تام علمى صورتده

ايضاح ائدير :

...باشینی آشاقی دؤندهرر آز-آز بئله بیر عذابدان اواولار خلاص
 اثرین بوفصلینده اوحدی انسانین " اشرف مخلوقات " (یارانمیشلا-
 رین شرفلیسی) ملاحظه سی ایله اونا گؤره راضیلا شیرکی، شاعرین قناعتینسه
 گؤره انسان بوتون حیات و وارلیق قوه لرینین فوقونده دوران، بوتون
 یارانمیشلاری اؤزونه تابع ائتمک اقتدارینا مالک اولان بیر موجوددور .
 شاعر بئویوک امتیازا مالک اولان انسانا حدودسیز قیمت و ثرهرک ، اونو
 هر شئیدن اول اؤزونو تانیماقا ، اؤز قدرتینی بیلمه گه دعوت ائدیر . بو
 بئویوک والهی نعمتین شکرونو یئرینه یئتیرمگه دعوت ائدیر . اونا بودرجه
 یه ، انسانلیق مقامینا لایق اولماقی تاپشیریر ، اؤز قدرت و قیمت لرینی
 بیلمه یین لرینی دانلاییر :

باخ ای آچیق کتاب تانی اؤزونو
 اؤگره ن هئچ اولماسا مین دن یوزونو .
 حیف اؤز قدرینی بیلمیرسن آنجاق
 یوخسا ، سن محتشم کس سن ، یا خشی باخ ...
 دنیا نین سرلاری سیمرغ تک اینان
 بدنین قافیندا اولموشدور پنهان
 دوز ایکی دنیا دان آرتیق هر توکون
 سن ایکی دنیا سان کسیرسیز اؤزون ...
 گویلر بیر نقاش تک قلم چکنده
 ان گؤزه ل خط لری ایشله تدی سن ده ...
 سولار سنین اوچون یوک داشیا نندیر
 یئل لر قاصدیندیر . سؤز آپاران دیر
 سنه آش بیشیریر مطبخ ده اود ، باخ
 بزه بیر ، سنین چون گونش باغچا - باغ
 دنیا نین مشکلین سن ائتدین آسان
 قوخدو قدرتیندن چؤللرده حیوان
 کولونگون آلتیندا ، داش موما دؤنه ر
 گؤزونو دمیر ده سو تک گؤرونه ر
 سویدون دریسینی پلنگین ، شیرین
 قارتالار ، دورنالار اولدو اسیرین

فیلی اوسارلايب ، ائدەرسن اسير
 ائركك شير بوينونا سالارسن زنجير
 سنین دیر دنیا دا گورونن نه وار
 سالدين باشلارینا اوساروچیسز
 حیوانلار بیتگی لر یئمگین اوچون
 یئر آلتدان چیخانلار بزەگین اوچون
 عقلین بیر گونش دیر ، روحون آی اینان
 علمین نوح گمیسى ، جهل ایسه طوفان

*** **

اثرین ایکینجی فصلی تربیه وی خاراكتردا شایر . شاعربورادا اخلاق ،
 معنوی مسئله لر ، حیات و معیشت قایداقانونلاری وداورانیش حقینده مترقی
 فکرلرسویلوویوب ، انسان پرورلیکدن ، ظلمه جنايته نفرت دن ، سفره چیخماق
 قایدالاریندان توتמוש ، قوهوم - قونشوائیلنه نجه رفتار ائتمهک ، عائله
 قورماق ، ائو ، کند ، شهرتیکمهک ، ضیافت تشکیل ائتمهک ، ایچگی ایچمهک
 قایدالارینا قدر بوفصلده قلمه آلیر .

اوحدی ده بؤیوک نظامی کیمی شعرین صنعتین یوکسک موقعیتنی هئچ
 وقت ، شاهلارا ، حکمدارلارایالان مدحیه لرله آلچا تما میشدیر . اوبؤیوک بیر
 متفکر اولراق ، اولنلاری ظلمدن ، غفلتدن ، عیشدن ، عشرتدن ، پوزقون حیات سور -
 مکدن چکیندیرمیش ، عدالتلی وانصافلی اولماقا چاغیرمیشدیر . بیرسؤزله
 شاعربوفصلی اخلاقی و تربیه وی مسئله لره حصرا ئدیپ ، فئودالیسته جمعیتی -
 نین بعضی احکاملارینا ، بدعت وقایداقانونلارینا اعتراض مثنوی فصلین
 اساس اجتماعی مضمونونوتشکیل ائدیر .

ای اولکه تاختیندا اولان حکمران
 حاقدان آگاه سانسا ، عدل ائیله داوران
 شاهلیق عدالتله اگر اولنسا یار
 ظلم ایله عداوت اولماز پایدار ...
 تختین محکم لیگی عدل دیر آنجاق
 شاهین دا قدرتی عدلینده دیر باخ !
 عادل اولانلارا آه ائتمز اثر
 عادلین جانینا یئتیشمز خطر

شاهلیق عدالت له اولار پایدار
 شاهلیق ظلم، کولک له جزاغ دیر آشکار
 عقیللی آداملار سؤیله میش بئله
 عدالت اکیز (توام) دیر اوزون عمر له
 پادشاه تانری نین کؤلگه سی دیر باخ !
 ظلمکاری دگیل، عادللی آنجاق ...
 اگر شاه یاتار سا، فتنه او یانار
 یاتمیش پادشاهدا بخت اولماز آشکار ...
 سنه ملک وئردیلر، باخ الدن - اله
 اونو هرغافلله تاپشیرما بئله ...
 گرهک شاه عقل ایله یاشاسین اوزو
 قولاقی کیتله ده، دنیا دا گوزو ...
 چالیش وارلیقیندا تۆکمه ناحاق قان
 چونکی، قورتارما زسان مکافاتیندان
 اوحدی عدالتین اوستونلوک لرین سایدیقدان صونرا ظلمون یارا -
 ما زلیقیندان و ظلمکارین بدعا قبتیندن سؤز آچیر : *
 ظالم لرین ائوی چوخ چکمز آشکار
 رسوایچی شکلده اولار تار و مار
 یاندرار ائوینی اورهک آهلاری
 محو ائدهر عملی ظلمکارلاری ...
 ظلم اوزو ظالمین کؤکونو کسهر
 آنجاق عدالت دیر بدنه چپر
 حدسیز آلچاقلیق دیر قان ایچمهک گرچک (حقیقت)
 اوزوده عاجزین قانینی ایچمهک
 کسمهک چون کؤکونو بئله دولتین
 مظلومون ناله سی بالتادیر یقین
 دول آرواد باغیندان درمه میش چیچهک
 میوه و اودونو داشایر سرهنگ

* - شهریار بوخنده سؤیلویور : چاره یوخ دوران جزا لاندیر میش هرغا رتگری

قارارلىق گىجەلر ائى اغيرەر تىك
 گوندوزلر قانىلە قازانار چۆرەك
 صونرا دا بو ظلمە دوچار اولار آه
 اوزون قلىنجى اول پيس لرین آلاھ
 وای بو قان ايچەرەك يوخلوينا نلارا
 خلقين گوزيا شيندان قورخما يانلارا ...
 ای شاه ظالم لره وئرمە اختیيار
 شهرى تالايىب ، كندلرى چاپار
 ظلمكار حاكم لره نه يينه گرەك
 سن عدله آرخالان اونلاردان ال چك
 تاخميش قولاقينا اونلار قلمى
 پوسقودا دورموشلار بىر تولكى كىمى
 يوخسولو محو ائديب قلمى ايلە
 مالينى ، ملكينى كئچيرەر الە
 قاننون قلىجى سن دەسە اگر
 سن دارغانى اؤلدور ، اوغرو تئز اولەر
 يول - يولاق اوغرويا دئيه دارغالار
 اغرونو آسماغين نه فايداسى وار
 اوغرو دارغا ائيلە شريك سە اوزو
 اوغرونو قورويار دارغانين اوزو
 اوغرونون اوزونە گولسە دارغالار
 اونلار تئز اوزلرين ائولرە سالار ، ..
 شاهين قلىنجى دىر شهرە حصار
 فتنە آزارينا درمان - اولوم - دار
 اوحدى صونرا كندلى لرین دوزولمەز ، آجى ناسا قلى حيا تينا فكىر
 وئريب ، اونلارين وار - يوخلاريني اللريندن آلانلارى قامچىلايىر :
 سە بو اولكەنى وئرميشلر آباد
 اونو بو قايدا ايللا ائيلمە برباد
 تورپاقين اوزونو ديدەن دن برى
 سؤيلە نه بسلە دىن تىكان دان غيرى ...

هامی بالتا کیمی یونور دورمادان
قالماز بو مئشده هئج آقاج آمان
کندلی ایکی آیدا ات یئیر بیر یول
گونده تویوق یئیر - حکمدار بول - بول
کندلینین اللری دونموشدور گونه
آقا ال اوزادیب سؤیلەر وئر گینه
چورهک یئیه جکسن بئله نه قدر
اوچات - اوچات اللره ائیله بیر نظر
چوخ آجی اولسادا دئمکه حق سؤزو
حق گیزلتمهک ده پیس ایشدیر ، دوزو

شاعر جنایتکار فئودال مامورلارینین ایچ - اوزونو آچیب گؤستر -
مکده اونلارین ماهیتینی افشا ورسوا ائتمکده نه قدر شهامت و جسارت
گؤستر میشدیر . اوحدی نین بوکیمی شعرلرینده ن داهی نظامینین " سرلر
خزینه سی " بوئما سینداکی " قاری وسلطان سنجر " حکایه سی عطری
استشمام اولونور .

اوحدی نین " جام جم " دهکی شعرلری معنا ومضمون جهتدن اولدوقجا
رنگین و رنگین (غنی) دیر - فورما جاییسه بیفجام وساده دیر . شاعر آز
سؤزله چوخ معنا وئرمگین اوستادی دیر .
مرکب و رنگارنگ انسان حیاتی نین هر طرفینه نظر سالان ، اونون هر
بیر بوجاقینی ایشیق لاندیران شاعر سئوگی ومحبیت باره ده ، اوله نیسب
تورتمهک حقینده ده نه قدر طبیعی ، دوغما و بوگونون طلب لری ائیله
ده سرلشن ملاحظه لر یوروتموشدور .

باشدان گؤزه ل لیگه عاشیق دیر انسان
وطن ، منزل سئویر ، او دور هر زمان
منزلین ، وطنین اولاندا ، گرچک
قایقی سیز ، قادین سیز اولماز گئچینمهک
اوله نمهک ایسته سن ناچار قالاراق
باکره بیر قیزلا حیات قور آنجاق
اصیل لی ، نسب لی ائیله ، بیر قیز آل
آنجاق سنی گؤروب سئوسین اومارال

ياشاميش اولارسا غيرى ايله ، البت
چتيندير باغلاسين سنه محبت ...
وارى دا ، حسنو دا اولارسا اگر
بئله خوشبختلىك آزاله دوشهر
قاديندا اساس شئى حيا ، عصمت دير
بونلار قادين اوچون بئويوك ثروت دير
ائلهكى ائولهندين اوخشا عزيزله
هر يئرده باشينى سن اوچا ائيله
قاپيدان گيره نده وئر اونا سلام
اوقاپيدان گيرسه گؤسته ر احترام
چاليش اوره گينى آلاسان اله
خلوتده ياخينلاش ، ظارافات ائله
چاليش ياخشى اولسون پالتارى دؤنو
جماعات ايچينده عزيزله اونو

اولادين تربيه مسئله سينه گؤره نه گؤزه ل دقت يتير ميشدير

اي آتا بير اوتان اوز اولاديندان
پيسى روا گورمه اونا هئچ زامان
اولادا پيس دئيب سويمه دنيا دا
اوندا سؤيوش سؤوه ن اولاجاق او دا
آبىر - حيا گؤزله سؤز دانيشاندا
او دا حيا ائده ر ، اوتانار اوندا
نازلا بؤيومه سين قوى چوخ دا اولاد
اونو ايش دهن - گوجده ن ائلمه آزاد
صونرا چتينلىگه دوشرسه اگر
او محنت ، بدبختلىك اونو محو ائده ر
ايش اوگره تكى ، سنه بنده ليك ائتسين
چاليش باش آشاقي ايشينه گئتسين .

عموميتله اوحدى اثيرين ايکينجى فصلينده بيرسيرا مرکب مسئله لردن
بحث ائدير وچوخلوفايدالى گؤسته ريش وئرير ، مثلا "انسانلارى ايچگى
ايچمكدن وديگر نشاء له نديريجى شئيلردن ايلک نوبه ده چکينديريز .

مئی ایچیب عقلینی گل وئرمه یئله
 اؤزونو اؤزگه یه تاپشیرما بئله
 بوراخ هوش سیزلیقی هوش ایله اول یار
 ایچمه بو شرابی سن ای هوشیار
 مئی ایچسن گلزارین اوجاق خانادیر
 بنگ (آناشا) چکسن بیر اوزون قبرستانادیر
 داغارجیقدا بنگی ، تولوقدا مئی
 عقلین وار دیندیرمه بو ایکی شئی
 گل او ، داغارجیقی ، تولوقو همن
 اییلی دونوزا وئر موردار ایته سن
 آل شراب وارینی الیندن آلار
 یاشیل بنگ کلیمه بوکوب یئرقالار
 سارالار یاناقلار ، قارالار اورهک
 کیشی سن بو آل دان ، یاشیلدان ال چک ...
 عقلینی باشیندان مئی آلار گئرچک (حقیقت)
 بیر دیشی گئچینی سانارسان ملک
 دنیا دا نه قدر گولونج حال وار باخ !
 بو ایکی دللادان توره نمیش آنجاق

ایچمه گه مجبور اولدوقدا ایسه هئچ اولمالی نئجه ایچمک ، نه مقدار
 ایچمک و مجلس ده اؤزونو نئجه آپارماق قایدالارینی سؤیلویور :

اگر ناچار قالیب شراب ایچسن سن
 چالیش چوخ اولماسین یولداشین دؤرددن
 بیر زیرک خدمتچی ، گؤزه ل بیر همدم
 مطرب خوش آوازلی ، ساقی خوش گؤرکم
 نه قدر مئی ، نقول ، قیزیل - گوموش وار
 قویما آیاقینی ائویندن کنار
 اؤزگه نین ائوین ده مئی ایچن زمان
 سویوق ، لوقا اولما دوستلارا بیرآن
 دوستون معشوقونا تیکمه گؤزونو
 بؤیوکه حرمتله آپار اؤزونو

نوقولو آز يى كى، اولارسان خمار
آرتىق سۆز دانىشما، باشىن آغرىيار
هر دئىلەن سۆزە چىخما، اؤزوندىن
اوتن بولبول اولما، مجلسدە گلەن
آز ايچ ايكي قدح، هم ايچن زمان
صونرا چيگين لره يوك اولما ياسان
ايچگيه يئمەگي قاتسان سن اينان
قانينى سفرە يە توكموش اولارسان
شراب غم آپارار دئمە بو قدر
هر شئي آپارار بونا ائت نظر
مئي ائله ايچ كى، اولماسين حرام
ائو آياغ يولونا دؤنمە سين تمام
مست ائدەن هر بير شئي حرام دير بلى
ايستەر يئمەلى دير، ايستەر ايچمەلى

اؤز دوورونە عايدبئله بيرحياتي و آكتوآل مسئلە تا پماق اولماز كى
اوحدى اونون حقيندە فكر سويلمە سين. شاعر كندلرين، شەرلرين تيكينتى-
سيندن باشلاميش، بنالارين سويما، مئشە يە، يولا و ديگر منبع و مركزلره ياخين
اولماسينا قدر بوتون ساحە لره عايدفايدالى مصلحت لروئريب عملى يوللا ر
گۈستە رميشدير. او ياخشى متخصص لرين، باجارا قلى اوستالارين، سا قلام
وچاليشقان فعلە لرين قدرتيندن يارارلى استفادە ائتمك، ايشلرى دوز -
گون قوروب باشا چا تديرماق مسئلە لريني دە گۈزدن قاچيرما ميشدير.
اوحدى حقيقى عالم لرحقيندە يوكسك و مارا قلى فكر لرسؤيله مك لسه
ياناشى، عالم نما، يالانچى روحا نيلرى، رياكاردين باشچيلاريني، رشوتخور
معكمە قاضى لريني دە افشا ائدير. اونلارى عدالت سيز خلقين مالينا،
ناموسونا، گۈزتيكن، زحمتكش و سادە كندلى لرين حقوقلارينا قصد و تجا و ز
اادن يارامازلار آدلانديرىب اونلارى تنقيد آتشرينه توتور. لوقاللىق، شەرت
پرستلىك و جاە طلب ليك و يالتا قلىقلا تقصيرلە نديرير.

گئتمە عالم سن سە اميره قوناق
بونه عالم ليك دير؟ اؤل گئتمە آنجاق
علمى گل ائله مه مال، منصب تورو
طاماح قويوسوندان اؤزونو قورو

شاعر دینی محکمه لرین اعتبار سیزا ولدوقونو، قاضی و حاکم لرین نا -

لایق، فریلداق ورشوتخورا ولدوقلارینی جاسارتله سؤیلویور:

چالیش محکمه یه سن باغلاما بئیل

فریلداق ایشلره راضی اولما گل ...

آمان بو چرکابلار الیندن آمان

حیله دیر، ریادیر، تذویردیر اینان

یانینا یول تاپار رشوت گتیره ن

اون الدهه ائله ییر، اونا بئش وئره ن

توپو آپارارسان قیزیل وئرسن سن

الی بوش قالارسان، بیرشئی وئرمه سن

اوحدی "جامجم" اثری نین اوچونجوفصلینی آخرت مسئله لرینه حصر

ائتمیشدیر. بورا دادینی واللهی مسئله لرطریققت قایداقانونلاری خصوصی

یئرتوتور. شاعر بوفصل ده بیرچوخ مذهبی، جدی مسئله لره اشاره ائدیپ و

معنویات خازاکترلی بیرسیرا فکر و ملاحظه لر سؤیله میشدیرکی، بو حقه آیریجا

مقاله نظرده توتولموشدور

*** **

"جامجم" اثری اساس اعتباری ایله دداکتیک - تربیه وی خارا کتر

دأشایر. شاعر اثر بویوجسارت وشها متله، قورخما زدان، چکینمزدن یا شادیغی

دؤورون نقصانلارینی دوزه لتمگه، گله جگ انسانلارین حیاتی وداورانیشی

اوچون بیرسیرا فکر و حیاتی دستورلار سؤیلمگه، اونلارین اخلاق و معنویاتی

نی یوکسلتمگه چالیشمیشدیر. شاعر بوتون بشریتی قارداشلیقا، صلح و صفایه

و صداقته دعوت ائتمیشدیر. بومقصدده چاتماق اوچون ده اساسی شرطی علمه

ییه له نمک و زحمت سئومک ایله علاقه له ندیرمیشدیر.

"جامجم" اثرین ده قویولان مسئله لر، افاده اولونان فکر لر،

عین زماندا x17 - x111 عصرلرده حکم سوره ن اجتماعی فکرین تاریخینی

اؤگره نمک اوچون ده اولدوقجا اهمیتلی دیر.

باکی ۱۹۷۰/۹/۲۵ - غ . بیگدلی

ادبیاتین اجتماعی حیاتا تاثیر

یازیلیمیش ادبی اثرلرین اجتماعی حیاتا نه قدر مهم رول اویناد - یغینی بیلیمک ایچون، بیزا اول ادبیات نه اولدوغونوبیلیمه لی یک. ایندییه قدر، ادبیات نه دیر؟ سئوالینا بیرچوخ تعریفلر وئریلمیشدیر. مثلاً: "ادبیات حیاتین گؤزگوسودور."، "ادبیات سؤز صنعتدیر."، "ادبیات حیات اوبر-ازلارلا (استعاره، صورت، شکل، سیما و ادبی، بدیعی اثرلرده یا رادیلان تیپلر) عکس ائتدیره ن بیر صنعتدیر."، "ادبیات صنفی مبارزه نین کسکین بیر آلتی دیر." و سایره بوکیمی باشقا تعریفلرده وئریلمیشدیر. آنجاق بوتعریفلرین هئچبیری تکلیکده ادبیاتین ماهیتینی و خدمتینی یئتیره بیلیمه ییر. چونکی، آیریلیقدا بوتعریفلرین هر بیری ادبیاتین آنجاق بیر خصوصیتینی و یا خود، بیرجه تینی گؤسته ره بیلیر. یازچی و یا خودشاعریا ز-دیغی ادبی اثرینده حیات اوبرا زلارلا قلمه گتیرمک، نه ده بدیعی هیجانلار و یا تماقلاقلامیر. او، حیاتا باش وئرمیش حادثه لری، اجتماعی مناسبتلری، خلق عادت و عنعنه لرینی، دو یغو، حس، هیجانلارینی و مبارزه - لرینی بدیعی اوبرا زلارلا قلمه گتیرمگله، اوخوجویا حیاتین یئنیش - یو - خوشلارینی، مثبت و منفی جهت لرینی گؤسته ریر. ظلم - ستمه، حقسیزلیگه قارشى مبارزه یه سوق ائدیر. دئمک، ادبیات ریاضیات، هندسه و باشقا علملر کیمی، قطعی بیر تعریف وئرمک اولماز.

بیلدیگیمیز کیمی، ادبیاتین مختلف ژانرلاری (ادبی نوعلری) واردیر. (رومان، دراما تورکیا، پوئما، داستان، حکایه و الی) یازچی و یا خودشاعر هر هانسی ژانردا یازسا، یازدیغی صنعت اثری ائله کسرلی اولمالی - دیرکی، اوخوجونوتحت تاثیر آلابیلسین. اونون قلبینه، شعور و نایولتاپسین آیدین اولماق ایچون، بیزا آذربایجانین بؤیوک یازچی و دراما توقوجلیل محمدقلی زاده نین "آنا مین کتابی" آدللی کومدیاسینی (گولدوره ن صحنه اثرینی) یاداسالاق:

یازچی ایگیرمینجی عصرین اوللرینده شمالی آذربایجاندا باش وئر - میش حادثه لردن الهام آلاراق بوگؤزه ل، اؤلمز اثری یاراتمیشدیر. معلوم اولدوغو کیمی، اوکتیا برانقلابینا قدر شمالی آذربایجان چار روسیه سینی

بیرمستملکه سی حالیندا ایدی. اولکه نین نفتینه، معدنی او جاقلارینا، طبیعی ثروتلرینه، آغزی سولانا نلاردا چوخ ایدی. بوندان باشقا، آذربایجان آروپا ایله آسیا، قارادنیز ایله خزر دنیزی آراسیندا بیرکئچیدیول آیریمی کیمی، شرقدن - غربه، شمالا و غربدن - شرقه، جنوبا گئتمک ایسته یین مسافر - لرین دوشه رگه سی حالیندا ایدی. ائله بونا گؤره ده، ایگیرمینجی عصرین اوللرینده امپریالیستلر آراسیندا بو حیاتی وزنگین اولکه یه صاحب اولما ایچون کسکین مبارزه گئدیردی. جلیل محمدقلی زاده بومبارزه لرین ما - هیتینی "آنامین کتابی" اثرینده، قارداشلارین اختلاف و چکیشمه سی یولو ایله افشا ائدیر. یئننی وجوده گلن انقلابی و مبارزنسلین نماینده سی کیمی آنا و ونون قیزی گل بهاری اولنلارین قارشیسینا چیخاردیر.

بیرآتا، بیرآنانین اولادی اولان اوچ قارداشلاردان: رستم بیگ پتر - بورغدا، میرزا محمدعلی نجفده، صمدوا حدایسه تورکیه ده تحصیل آلیب اؤز "وطن و ملیتنه خدمت ایچون" کئری قایدیرلار. آنجا ق مختلف عقیده لر ایله، بودوغما، لکن اجنبی ایده آلاری ایله آشیلانمیش قارداشلار هر بیر اؤز نظیرینی. اوبیرینه قبول ائتدیرمگه چالیشیر. بیرری روس، بیرری عثمانلی اوبیری ده غلیظ عرب تعرمنلری (واژه لری) ایله بحث ائده رک حقلی ولدوغو - نو اوبیرینه ثبوت ائتمه یه جان آتیر. هر بیرری آذربایجان خلقی نین نجات یولونو اؤز و ایله گئیرمیش اولدوغو کتابلاریندا اختاریر. هرگون آرا - لاریندا گئده ن اوزون - اوزادی بحثلر ضدیته چئوریلیر. آلتیمیش یاشلی قوجا آنالاری زهرا بانوخانم (البته یازیچی آنانی وطنی تمثیل ائده نذ بیرا و برازکیمی وئرمیشدیر.) اوغلانلاری آراسیندا گئده ن بو اختلافدان عذاب چکیر.

رستم بیگ اوبیری قارداشلارینا نسبته "بیرآزر و روشن فکر و حقیقتی درک - ائدندیر. او، آناسی نین ناراحتلیغینی گؤروب دئیر: "آنا جان، باخ من سنی لاپ چوخ یاخشی باشا سالیم. نه قدرکی، من بوکتا - بلارا اعتقاد ائله ییرم (اؤز کتابلارینا طرف الینی توتور) محمدعلی ده بوکتا بلارا (میرزا محمدعلی نین طرفینه الینی توتور) و صمدده بوکتا بلارا (صمدوا حده طرف الینی اوزادیر.) اعتقاد ائله ییریک، دخی بیز نه تهر... مهربان یولا گئده بیله ریک؟" دئییه، ضد دیتین ایچ اوزونو آچیر.

قارداشلارین سیاسی فعالیتیه مشغول اولوب، کندلیلر و کسبه لر آرا - سیندا "حریت" اساسلاریندا بیانیه لر منتشر ائدیب یا یماقلاری باره ده چار

ما مورلارنى نىن قولايغىنا خبرلەرچا تىر. ما مورلار ئاۋى محاصره ئىدىرلەر. آختا - رىش ئىتدىكە، قارداشلارنى "لغت"، "علمه نجوم" و "شعر" كىتابلارنىدا باشقا آيرى بىر شى تا پىما دىقلارنىدا، عذرخواھلىقلا اوردا ن چىخىرلار قورخولۇ آختا رىشىن بىلە خوش نىتىجە ايله بىتمەسى ھا ميدان آرتىق رىستم بىگى سئوئىدىرەر. (آخى چارما مورلارنى باغلىلىغى داوارا ئىدى.) او، آجى قەھە ايله :

- "ھلە ايندىيە كىمى خلق بىر شى باشا دوشموردو. ايندىيە كىمى خلق دئىردى مرحبا عبدالعظيمىن اوغلانلارنى. ماشا اللە... بىرى پىتر بروغدا علم تحصيل ئىدىب، بىرى استان بولدا، بىرى دە نجف الاشرفدە. اوچى دە ماشا اللە، اوخوئوب عالم اولوب. اما بوندا ن صونرا آغىزلاردا سئولە نەجك كى، ھمان اوچ عالمىن بىرى (مىرزا محمدعلى يە اشارة ئىدىر.) خسوف كسوف دعاسى يا زىر، بىرى (صمدوا حدە باخىر) مفاعلىن - فاعلاتن، بىرى دە (اغوزىنە باخىر) واللە، اغوزوم دە بىلمىرم، ھىچ باشا دوشموره مكى، من نە چى يم (قاھ - قاھلا گولور.)

واقىئەتدە بو اوچ قارداشلار اىگىر مىنجى عصرىن اوللىرىندە گئدەن سىياسى چكىشمە لردە "حرىت"، "معارف"، مدنىتدن دم ووران، اما خلق كوتلەسى ايله ھىچ بىر رابطەسى اولمويان، آذربايجانلىلار آدىندا ن دا - نشىب يا خا بىرتان، حقىقتدە ايسە، آذربايجانى امپىريالىستلرە ساتان، خلقىن اسارە تىنى ابدىلە شدىر مگە چالىشان، وطنە - آنا تورپاغا خائىن چىخان ضىياللار نىما يندە سىندن باشقا آيرى آداملار دگىل ايدى. بو جور اجنبى تا ئىرلىرىنە قا پىلمىش قارداشلارنى قارشىسىندا، يا زىچى آنا واونون ناموسلوقىزى گل بەھارى قويور. گل بەھار آىلمىش، مبارز بىر وطنپرست كىمى جلوه لنىر. او، اوزون - اوزادى مبارزە دن صونرا، آناسىنا (واقىئەت دە، خلقىنە) آرخالاناراق، قارداشلارنى دردە دگمە يىن، نفاق دوغوران مضر كىتابلارنى يا ئىدىرەر. آنانىن حىيات كىتابىنا اساسلانىر. (آنانىن كىتابى اجتماعى، سادە خلق حىياتىندا ن بحث ائدەن بىر كىتاب دىر.) كىتابدان بىر پارچا اوخوماقلا :

بىز چوبانىق، داغدى، داشدى يئىرىمىز،
درس آلمايىب حقدى كى، ھىچ بىرىمىز.
آما ذوقى صفالىدىر چوبانلار،
قارداشلىقدا، وفالىدىر چوبانلار.

خلق آراسیندا کی صمیمیت، صفا، وفا و پاک لیغی اونلارین اوزونسه
 چکه رهک، اونلاری دوغروویولا، وحدته چا غیریر، بیله لیک له بیزگوروروک کی،
 بوصنه اثری بیرگوزگو (آینه) کیمی حیاتی اوزونده منعکس ائتدیردیگی
 کیمی، تماشاچیلاردا شدتلی هیجان واستهزالی آجی گولوشلرده دوغورور .
 بو خصوصیتلری ایله برابر، یازیجی اوز محیطینده دوام ائدهن سیاسی مبا-
 رزه لری بدیعی فورمالاردا قلمه گتیریر. دردلری آچیر، مبارزه یوللارینی
 نشان وئریر. اجنبیلره آخالانلاری بیرساتغین کیمی تانیتدیرماغا، ائو-
 لریخان پارچالانماقدان (نفاقدان) اوزاقلاشماغا دعوت ائدیر. آزاد-
 لیق واستقلالیتی بیرلیکده، وحدته گورور. انقلابی دموکراتیک ادبی
 بیراثرندن ده گوزله نیلن بودور .

داها دا آیدین اولماق ایچون، بیز آذربایجان خلقی نین افتخاری اولان
 بؤیوک سؤز صنعتکاری " صمدوورغون نون " آيگون " آدلی پوئماسینی
 گوتورهک . البته پوئمادا کی یوکسک یارادیجیلیق و شعریتی دویمماق
 ایچون فقط اثرین اوزونو اوخوماق لازیمدیر. بیز یوردا اوخوجولاری بو -
 ثمانین قیسا جا مضمونی ویورودولن انسانلیق مناسبتلری ایله تانیش
 ائتمه یه چالیشاجیق .

امیرخان کئندتصرفات دانشکده سینده، آيگون ایسه، کنسرواتوریا دا
 (هنرستان عالیده) تحصیله مشغول ایکن تانیش اولورلار. بوتانی شلیق گئت
 گئده بیرسئوگییه چئوریلیر. امیرخان دانشکده نی قورتاران کیمی آيگونو
 آلیر. اوزوننه حیات یولداشی ائدیر. امیرخان آغر انوم (مهندس کشاورزی)
 آدی ایله مغانا ایشه تعین اولونور. آيگون هله تحصیلینی قورتارما دیغی -
 ندان، ایکی یول آیریجیندا قالیر. باغلی اولدوغو هنردنیا سیندان یوخسا
 اوره گینی اودوزدوغو امیرخانندان، هان سیندان ال چکسین ؟... نه ایست ،
 سئوگی، محبت غالب گلیر. بیرده گنج، حیات یولداشین تکی - تنها بورا -
 خماغیدا انصافدن اوزاق گورور. بؤیله لیک له، تحصیلیندن ال اوزوب امیر
 خانلا موغانا گئدیر. کئند محیطی اونا خوش گلیر. امیرخان نین قایغی، محبتی
 اوره گینی قیزدیریر. حیات اوزونه گولمه یه باشلایر. یای و پاییزگونلری
 ائتور. قیش قاپینی آلیر. امیرخان ایشینده سویوقلوق نشان وئریر، زحمته
 قاتلاشماقدان ارینیر. سالمیش اولدوغو باغین جوان آغالارینی موغان
 قیشینی سویوق و شاختا سیندان قورویا بیلیمیر. آغالار تلف اولور. مدیر

طرفیندن انتقادا معروض قالدیقددا، یئرسیز غرور و خودخواهلیغیندان، تحمل
 ائده بیلمه یب، استعفا وئریر. اؤزایش و صنعتندن ال چکهرهک، باکویسا
 قایدیر. بورا دا پول چیخارتماغی اؤزونه هدف قرار وئره رک، مختلف ایشلر
 ایله مشغول اولور. بوگونلرده بیر قیزلاریدا اولور. آدینی قویورلار "اولکر"
 بونا باخما یاراق، امیرخانین اخلاقی گئتدی کجه پوزولور. گونونو کئش
 مجلسلرینده سرخوشلوق، هر جایی لیک له گئچیرمه یه، گئجه لری مست بیر حالدا
 ائوه گلمه یه باشلایر. آیگون هر ناراحاتلیغا دؤزه رک، اونو دوشموش کئ
 با تدا قلیغیندان قورتارما غا چالیشسا دا، نتیجه آلابیلیمیر. یوس اولدو
 غوندان، اؤزونه و کؤرپه اولکر بنه نجات وئرمک ایچون، اؤز تحصیلینی دوام
 ائتدیرمک فکرینه دوشور. آنجاق، خودخواه و قیسقانچ امیرخان اجازه وئر
 میر، بیرگون آیگون اصرار ائتدی کده امیرخان :

گئتسن بیر دفعه لیک گئده سن گرهک ،

منیم بو قراریم دگیشمیه جک !

دئییه، وئردیگی قطعی جواب آیگونوسا رسیدیر. آخی او، هیچ وقت بئله اورهک
 سیندیران، گوبود بیر جوابی اوندان گؤزله میردی... غصه دن خسته له نیر.
 بیر آی تمام مریضخانا دا یا تیر. بومدته جوربه جورقا را فکرلرا ونون بی
 نینده جولانا گلیر. نهایت اؤز تصمیمینی توتور. حالی دوزه لن کیمی،
 اولکریده گؤتوروب همیشه لیک اولاراق، امیرخان دان آیریلیر.
 یا خشی سابقه سی اولدوغوا یچون، آسانلیقلا کنسروا توریا یا دا خ اول
 بیلیر. ایلر سرعتله اؤتور. آیگون کنسروا توریا نی موفقیتله قورتا ریر.
 بیر بسته کار کیمی فعالیته باشلایر. گوردویو فوق الماده ایشلری ایچون
 اونا قیزیل نشان عطا اولونور. بومنا سبتله قورولموش دویونده (مجلسده)
 موسیقی خادملری، خواننده لرو مختلف شخصیتلرا شتراک ائدیرلر. آرنون
 اؤز ایشینده کی صداقت و لیاقتی روزنامهلرده یازیلدیغیندان، امیرخان دا
 بیر دسته گل ایله اونو تبریکه گلیر. اؤز بختینه اؤزودس آتدیغیندان، دار
 یلیر. مجلسده قلابیلیمیر. گولو آق اوسته آیگونه تقدیم ائدیپ قایداندا،
 اولکر آتاسینی گؤرور. هیجانلا "آتا، آتا" دئییه، چا غیرسا دا، امیرخان
 دایانا بیلمه ییب گئدیر. او، بوتون گئجه نی سحره قدریا تابیلیمیر. آیگو
 نون آز بیر مدته یوکسلدیگینی، اجتماع ایچون فایدالی بیر انسان اولدو
 غونو گؤرورکن، اؤز بی عرضه لیگینه آجیر :

" منسه دالا قالديم، هاميدان دالا !

غيرتيم اولمادی بير قادين قدر .

اؤلوم ده يوخدور کی، جانیمی آلا ،

منیم ده آدیما کیشی دئیرلر . " دئییه ، اؤزونودا نلایر .

اوبیری طرفدن، دویونده (مجلسده) ائلیار آدلی بیرخواننده آیگونه
وورولور . اوخودوغوما هنیلاریندا ، اؤز عشقینی بیئتیریر . او ، اوستو اؤرتوی
لو اشاره لرایله بیلدیرسه ده ، عارفلمجلیسی ایدی ، حالوحرکتیندن چوخلار
اوره یندن گئچنلری اوخویور ، بیرنئچه گوندن صونرا ، آیگونه عاشقانه بیر
مکتوب یازیر . آیگون هله ده سئویلدیگینی دویدوقدا ، اوره کدن خوشحال
اولسادا ، ائلیارین عشقینی ردا ئدیر . بوتون محبتینی اؤز صنعتینه وقیز
گول غنچاسی کیمی آچیلماقدا اولان قیزی اولکرین تربیه و تحصیلینه سالیر
اولکر سککیزیاشادولدوقدا ، اوره ک اوخشایان ملاحظلی بیرسه مالیک
اولور . آناسی دوزه لتدیگی نغمه لری مهارتله اوخویور . هامینی حیران قو-
یور . آنا اوره یی آچیلیر ، شادلیق و افتخارلا دولور .
اولکر هردن آتاسینی یا دینا سالیر . بو آیریلیغین سببینی آرادیقدا
آیگون بو ایشده اؤزونو گنا هکا ر قلمه وئریر . قیزی نین آتاسینا اولان محبتی
نی آرتیرماغا چالیشیر .

" قوی سئوسین دئیهره ک ، آتاسینی قیز ،

بعضا " امیرخانی تعریف لهدی ده ،

آجیب - آغارتمادی او ، سری و اقتسیز ،

آتانی کوسدوره ن منم ، دئدی ده .

بوکیچیک پارچادا شاعر پاک بیر اوره کده نفرت او یا تماقدان چکینیر .

سئوگی و محبت چیچه ک لرینین بوی آتما سینا چالیشیر .

بیرگون آخشام اولکرا ثوه دؤننده : قاشلاری چاتیلیمیش ، دالغین بیر

حالدا ائوه گیردی . هیجانینین شدتیندن گؤزلری نین یاشینی ساخلایسا

بیلمیردی . زواللی آنا بئله گؤردوکده ، اؤزونو ایتیرمیش بیر حالدا قیزی نی

قارشیلادی . ناراحتلیغی نین علتینی نه قدر سوروشدوسادا ، قیز حرصیندن

جواب وئره بیلمه دی . اوره کدن گلن ایشقیرتیلارا و شاغی بوغوردو آنا

هیجانلا :

" قیزیم آغرین آلیم ، نه اولدو سانا ؟

نىيە دىنمەيزسن ، بىردانىش ، قىزىم ؟
 بس سىننىن حرمتىن ، بودور آنانا ؟
 منىم عزيز بالام ، كۆرپەجە قىزىم ،
 من كى ، دگمە مىشم سىننىن خطىرىنە ...
 اولكر عناد قىزدىر ، دىنمەيز يئنە ،
 آيگون دۇنە - دۇنە يالوارىر اونا ،
 دولايىر قولونو قىزىن بوينونو .
 صونرا ، مهربانجا اوزوندىن اۋپور ،
 سىلىب گۆزىاشىنى ، گۆزوندىن اۋپور .
 يوشالير گىت - گىتدە . اوشاغىن قلبى ،
 دىنىر كلمە - كلمە بىرطوطى كىمى .

آتاسى ايله گۆرۈشكۈك لەرىنى ، اۋپوشكۈك لەرىنى ، حتى قايق سئىر -
 يىنە چىخدىقلارنى دا تعريف ائتدىكىن صونرا :

" دىدىم كى ، آى آتا ! نە اوچون بىزدىن
 آيرى ياشايرسان ... آتامسان كى ، سن ؟
 او ، منە دىدى كى ، ... دىدى كى ، آنان
 بۇيوك آدام اولوب بگەنمىر منى ...

دىيە ، سۆزونو قورتاردى . امىرخانىن طعنەلى سۆزلىرى آيگونون اورەينە
 دگدى . گىچمىشلىرىبىر آندا گۆزونون اۋنوندىن گىچدى . حالى پوزوندو . آنجاق
 تىزاۋزونودوغرولدوب قىزىنى آرام ائتمك اىچون ، آتاسىنىن " حىلى "
 اولدوغونو ، بوتون تقصيرلراۋزوندىن اولدوغونو بوينونا آلدى . هر حالدا
 آتاسى بىرگون ائوہ قايدا جاغى وعدەسىنى دە اونا وئردى .
 همىن گونلردە ائلىارىن آيگونە وورولماسى آغىزلارا دوش رىندو . بىر
 بىرلىرىنى سئودىك لرىندىن ، گىجەلر آى ايشىغىندا گزدىك لرىندىن ، بوگون -
 لردە طوى ائدەجك لرىندىن وسائره ... شايەلر يۇما قدا ائىنى . بوخىرلر
 امىرخانىندا قولاغىنا چاتىر ، غيرت اونا ال وئرىر . باشى آلوولو ، آيگونون
 يانىنا گلير .

- " دى ، سنى دوغرودان سئویرمى ائلىار ؟

- بونو سوروشماقدان نە مقصدىن وار ؟ "

دىيە ، آيگون اونون سئوالىنىن قارشىسىنا سئوال قويدوقدا ، امىرخان

اونون ناموسیندان دفاع ائتمه‌گی اؤزوننه‌بورج بیلدیگینی سؤیله‌یر .
جوابیندا آیگون :

" بوتلاش آرتیق‌دیر ... هامیدان چوخ سن
منیم اخلاقیمی یاخشی بیلیرسن ...
آیری نه‌سؤزون وار؟ - سنین ساغلیغین !
آنجاق او ائلیاری تاپ منه وئر ،
اونا گؤسته‌ریم کی، ائو یخماق نه‌دیر !
- دئ ، کیمین ائوینی یخیر ائلیار ؟
سنین ائوینمی وار، عائله‌نمی وار ؟
بو ائوی سن یخدین اؤز اللرینله ،
سرخوش آرزولارین ، عمل‌لرینله .
- معلوم‌دور ... گؤرونور سئویرسن اونو ،
آییغام ، دئمه‌کی ، یئنه‌ سرخوشام ...
- عشقین ، محبتین نه اولدوغونو
سندن آیریلالی من اونوتموشام .
او واختدان هئچ کسی سئوه‌بیلمیره‌م .

بوسؤزلری ایله‌آیگونون اوره‌ینی بوشالتدی . امیرخانین قلبینی درد
دیدسه‌ ده ، دئمه‌گه‌ سؤزو اولما‌دیغیندان ، اوردان چیخدی . او ، گئدن
صونرا ، آیگون اونون اوره‌ینه‌ توخوندوغونا پشیمان اولدو . غم یوکو
آلتیندا ازیلیرکن ، شاعر اونون دادینا چاتیر :

شاعر - آیگون ، عزیز باجیم ! بیلیرسن کی ، من
دنیا‌جا سئویره‌م سنی اوره‌کدن
سئویره‌م سنده‌کی گؤزه‌ل صنعتی ،
او صاف قلبیتده‌کی صاف شعریتی .
سئویره‌م من سنین وقارینی دا
هله‌ بو صفت‌لر قالسین بیر یانا ،
دوغرودان آناسان ، گؤزه‌ل آنا !
آخی چوخ گذشته‌ گئده‌ر آنالار
آتا دردی چکن آی پاران دا وار .

بوکیمی بیرچوخ عقله‌پاتان حکیماننه‌ نصیحت‌لر ایله‌آیگونون اوره‌ینده

سۇنمىكەدا ولان عشق آتشىنى شەلەلەندىرەر . بىرلىككەدا مىرخانىن دالىنجا
گىتمە يەراضى ئىدىر لىكن ، بونلار تىپنەنەكىمى مىرخان باكى دان چىخىر
شاعر آيگۈنەسۇز وئىرىكى ، ھاردا اولسا ، اونوتاپسىن . شاعر اؤز عەدىنە
وفا ئىدىر . چوخ آختارىشدا نونرا ، اونو موغاندا ، ايلك دفعە ايشلدىگى
ساخوزدا تاپىر .

شاعرىن قارشىسىندا مىرخان اؤزگىچمىش گناھلارىنى بىلە بوينونا

آلىر :

– " من آغرانوم ايدىم نىچە ايل قاباق ،
اؤزومون گول كىمى صنعتىم واردى .
آغاجدان – آغاچا جالاق (پىوند) ووراراق ،
اللىم سئوينىب خوشبخت اولاردى .
بغويوك سۇز اولماسىن بعضا " انسانلار
كور اولوب گۆز يومور سعادتىنە
قلىبىندە يورد سالىر قارا بىر آزار ،
قودوروب خور باخىر اؤز صنعتىنە .
باشقا بىر يىردە داھادا آچىق اعترافا گىچەرەك :
– بلى . . . پول ايشتاھى ، پول آج گۆزلويو ،
گۆزەل صنعتىمدەن آيردى منى .
بعضا " يالان دىدىم ، داندىم دوزونو .
دانىشسام باشىمدان گلىب – گىچەنى ،
سىزە زحمت اولار . . .
كئفلر ، مجلسلر ،
باشسىز احتراملار ، جلووسوز حسلر ،
سويوتدو گىت – گىدە منى ائويمىدەن
انسان اؤز ائوينى بوجوره يخىر .
آيگونو ، اولكرى آندىقجا (خاطىرلەدىكجە) بعضا " ،
باشىمدان توستولر ، دومانلار قالخىر ."

آجى دردلە دولوا اعترافلارىندا ، مىرخانىن ايلدىغىنى ، گىچىرمىش
اولدوغوسفىل حيات قىرمانجلارىنىن ساغالما زيارالارىنىن آغرىسىنى
ايندى داھا آرتىق حس ائىدىگىنى دويماق چتىن دگىل . گىچلىگىن جلوو –

سوز دویغو، ایستک وهوسلری بیرتک امیرخانا مربوط اولوب قالمیر. بیز-
 یم محیطمیزده، بلکه ده بوتون دنیا دا باش وئره ن اختلاف، اینجیک لیک
 لر، پارچالانیب آیریلماقلاریندا ریشه سینی بورا دا تا پماق اولار.
 گئچمیش خطا لارینی یوماق ایچون امیرخان یئنیده ن باشلاما قا ایسته -
 یر. بو ایشده شاعر اونوتشویق ائده رک گئری قایدیر. آیگون ایله اولکر
 اوره ینده گله جگه امید دوغورور.

امیرخان ایسه، جدیتله اؤز ایشینه گیریشیر. گوندوز لرباغ بئجه ریر،
 گئجه لر علمی کتابلار مطالعه ائتمه یه، باغبانلیق ایشلرینده یئنیلک لر
 یارایماغا چالیشیر. موفق ده اولور. شاعر بورا سینی بئله تعریف ائدیر:

گئچدی او زماندان اوچ قیش، اوچ بهار،

زمان چوخ مقصدی باشا یئتیردی .

او سوخوز باغیندا بیتن آغا جلار

اوچ جوره، بئش جوره میوه یئتیردی .

بعضا "بیر آغاجین اوستونده گئرچک،

آلما دا، آرمود دا، هئیا دا دهیدی .

اریک لر، گیلار سائر اشدی (گؤزه چارپدی) رنگ - رنگ .

آغیر شافتالیلار یئره باشا گدی ."

بئله لیک له، اوچ ایلدن صور ا امیرخانین آدی، شهرتی هر یئره یایلدی

بئجردیگی باغ" امیرخان باغی" آدلاندی. تعریفی هر یئره یاییلدی .

امیرخان آغیر زحمته قاتلاشدیغیندان، برک مریض له یر. اولکرین آدینا

باکویا ووردوغوتلگرام آیگونون الینه چا تدیقا، دورما دان، اولکری ده

گؤتوروب موغانا گئدیر. امیرخان ا آغیر بیر حالدا تا پیرلار .

مریض اؤزونوبیلمیر. قیزدیرما اونو گؤز آچما غا بئله قویمور. آیگون ایله

اولکرا ونا پرستار لیکلا مشغول اولورلار. بیر نئجه گوندن صور ا آیگون -

تلگرام گلیر. مسکو وایا گئتمه لی اولدوغوندان، اولکری آتاسینی یانین -

دا قویوب، باکویا قایدیر .

مسکو وادا اولورکن، ائلیا فرصتدن استفاد ه ائده رک اؤز اوره یینی

بیرده آیگونه آچیر. قطعی جواب آلدیغیندان امیدینی اوزور. آیگونون

بغیله رحمسیزجه سپنه اونون عشقینه رد جواب وئرمه گی ائلیا رین اوره ییند

اونا و امیرخانا قارشى شدتلی بیرکین، نفرت دوغورا بیلرایدی. آنجا ق شاعر

اونومترقى، شعور لوبىرا نسان تان نىتدىرير. باكوييا قايتدىقدان سونرا،
اميرخانلا آيگونون آراسىندا واسطه اولور. داغىلميش، پوزغون بىرعا ئله
حياتىنا نجات وئرمك، ايكى هجران خسته سىنى بارىشدىرماق فكرىنسه
دوشور .

موغانا، اميرخانين يانينا گئدير. اميرخان هله ده اونا بىرر قىسب
كىمى باخدىغىندا، چوخ سويوق و اعتناسىز بىر حالدا قارشىلاير. ائليار
آرام سويوق قانلىقلا صحبت باشلار. حقيقتى اولدوغو كىمى سؤيلهير.
اميرخاننى شېهه دن چىخارتماق ايچون، آيگونون اونا يازدىغى ايلك جوابى
اونون قا باغىنا قويور. اميرخان كاغاذى اوخويور:

" سىزىن يازدىغىز مکتوبو آلدیم

تمیزدير قلبىنيز، صافدير عشقىنيز.
اوخويوب بىر مدت حيراندا قالديم،
عشق، سعادت لايق سىنيز سىز

*** **

منيم سه اوره يم، سىنقىدير هله،
قلبىمىن پاراسى ساغالما مىشدير...
بلكه ده سئوگىيه هئچ ايندن بئله
كؤنلومون ائوينده يئر قالما مىشدير.

*** **

يالنيز صنعتيمله ياشايرام من
بىرده كى، گؤزومون ايشىغى اولكر...
نويه گىزله ديم كى... بعضا "قلبىمدن
اىستى بىر نفس ده گئچير مختصر .

*** **

فقط سئومه يرم من هئچ كسى .
خيالىم بىر يئرده قرار توتماير.
اوزومه دگدىكجه اولاد نفسى
اوره يم ايلك عشقى هئچ اونوتماير.

*** **

گئرى دؤنمه سه ده او گئچهن گونلر
آياق باسما سا دا او بوش سارايا،

دوغما آتاسینی چوخ سئویر اولکر .
قاینایب قاریشماز اؤگئی آتایا ...

*** **

مندن اینجیمهین ... دوزو بئله دیر .
سوزه آغرییرام ، باخیب گولموره م ،
یالان دانیشماغین معناسی نه دیر ؟
من هله هئج کسی سئوه بیلمیره م .

امیرخان مکتوبو اوخودوقجا ، یئرسیزبدگمانلیق و قسقا نجیلارینا
آجیر ، آیگونون اعتبارو وفالیلیغیندان توتولور ، حالدان حالا دوشور
دولوخورد (گوزویا شلادولور) . ائلیارین پاک نیتینی درک ائتدیگده
دوروب یئنیده ن اونونلا ال وئریب ، اؤپوشور .
ائلیار آدی دیلرده داستان اولموش "امیرخان باغی" نی گؤرمک
بهانه سی ایله ، اونوباغا آپاریر ، بورادا آیگون ایله اولکرا ونلاری قار-
شیلایر ، بؤیله لیک له ، غلط مناسبتلر نتیجه سینده . داغیلیمیش بوکیچیک
عائله آیریلیق اووندان قورتاریر . شن گونلره ، سعادته چاتیر ، بیزگؤرورور
کی ، جلیل محمدقلیزاده بیر انقلابی دموکراتیک ادبیات نماینده سی کیمی
دؤورونده اولکه میزده باش وئره ن اجتماعی ، سیاسی حادثه لری "آنا مین کتا-
بی" آدلی ساتیریک درام اثرینده مهارتله قلمه گتیریب ، مبارزه یوللارینی
گؤسته ریرسه ، صمدوورغون صلح - صفا و قوروجولوق دؤورونده ، حیاتین بفرنج
مناسبتلرینی "آیگون" پوئماسیندا ، بیرماهرجراح کیمی آچیب تۆکور .
پوئمانی اوخودوقجا صانکی ، انسان شیرین بیررؤیا یا دالیر . مصراعلار
گؤزه ل یازها واسی کیمی ، انسانین روحینی اوخشایر . آدام شعریتین نه
اولدوغونو درک ائدیر . بویوکسک کئیفیتلی ادبی اثر اوخوجونو پاک
محبت ، دوزگون الفارا چاغیریر . یولونو آزمیشلاری فساد باتداقلیفین-
دان چکیب چیخاردیر . صمیمیت ، صفا و ان یوکسک بشری دویغوو مناسبت
لری آدامین ایلیگینه ، قانینا آخیدیر . چیرکین عملره قارشى نفرت
اویادیر . انسانلیغی سعادت ، کمالا چاغیریر . بودور ادبیات
بودور ادبی اثرین اجتماعی حیاتی میزدا تاء ثیری .

تهران

۱۳۵۹ - شمسی

حضرت علی (ع) نین اؤگود (نصیحت) لری

(۲)

- *** - اگروالدینیوه حرمت ائتن، سن ده اولادوندا ن حرمت ورعا یست انتظار چکه بیلرسن .
- *** - قادینلارین ان خئیرلیسی، دنیا یه چوخ اولاد گتیره نی دیر .
- *** - دینی نی دنیا یه ساتا نلارین عاقبت لری خسران دیر .
- *** - گۆزه ل خوی (عادت)، ان قیمتلی غنیمت دیر .
- *** - تواضع گۆسته رین کی، خلقین حرمت وتکریمی نی قازانا سینیز .
- *** - انسانلاری ذلتدن ذلته چکن ونها ییت هلاک ائده ن اوج شئیدیر : بیرینجیسی، خسیسلیک . ایکنجیسی، هوا پرستلیک . اوچونجوسی، تکبر و خودبین لیک .
- *** - پیس عادت لری ترک ائت تا خلقین حرمتینه واصل اولاسان .
- *** - انسانین آلا ه قورخوسوا یله آغلاماسی، گۆزلری نین نورینی آرتیرار .
- *** - دنیانی ، آخرت مقابلینده سات . قازانارسان .
- *** - یئمکده ، ایچمکده اعتدالی رعایت ائتمیه ن لر، اؤز نفس لری - نین دشمنیدی لر .
- *** - یاخشی ایشلر گۆرمک ، عمرون برکتی دیر .
- *** - اگر بیر سیاحت چبخارسینیز، او یئرلرین عادت لرینه موافق اولما غا چالیشین .
- *** - نصیحت ، دنیانین ان بهالی خزینه لری قدر قیمتلی اولدوغو - حالدا ، اکثر " چوخ اوجوز ساتیلیر .
- *** - ایکی اوزلو انسانلاردا ن اوزا قلاشین ، چونکی ، خوش وقتیه زده اطرافینیزدا دولشارلار . پیس وقتیه زده سیزدن اوزچئویری ب قاچارلار .
- *** - اوزوین گولن لردن چکین، شاید بیر مصیبت ده وچارا ولارسان اونلار سنده ن درحال اوزا قلاشارلار . مبتلا اولدوغون فلاکتی با سدیرما غا چالیشما زلار .
- آذری تورکجه سینه چئویرن - منظوری

(ندا نمت بحقیقت که در جهان به چه مانی)

توئی که جوهر جانی و جان هر دوجہانی
منم که از دوجہانم به چابکی بجہانی
رہانمی‌کنم آن حلقهء کمند سر زلف
مگر کزین چه زندان غربتم برہانی
تو خود به پرده‌نہان و چہ پرده‌ها کہ دریدند
به ہر تجلی شوق بہ تو را زہای نہانی
قیامت اینہمہ از قامت تو بود کہ برخاست
مگر تو خود بنشینی کہ فتنہ‌ها بنشانی
بہ کان سینہ گہرتا چہ زایدم کہ درخشید
بہ کوهسار سرا ز پیریم سہیل یمانی
بہ پیری اینقدرم حظ نفس مانده کہ گہگہ
ہوای روی جوانان کنم بہ یاد جوانی
بہ یاد مدین و تیمار برہای شعیبت
نوای نای شبان دارم و ہوای شبانی
بہ ہرنسیم ہنوزم دلی است دست بہ دامن
کہ گر بہ دوست رسیدی، سلام ما برسانی
بہ قہر رفتہء عاشق بہ مہر باز نگردد
مگر کہ در پیش اشگ شفاعتی بدوانی
طیب من تب عشقت دل گداخته داند
تو آتشی نگرفتی کہ حال سوخته دانی
حدیث عشق تو در چارچوب لفظ نگنجد
کہ تنگنای بیان است و ازدحام معانی
بہا رعیش تو گیرم کہ تخت و تاج سلیمان
خزائنی است بہ تاراج بادہای خزانہ
بہ جان ستانی و گر کام بود بادل من بس
نخواہمت کہ دگر دادم از کسی بستانی
بہ راز رقت طبع تو، "شہریار" بنازم
کہ سربہ مشرب سعدی زند بہ روح و روانی

استاد شھرياردان :

امان اللہ گينہ شيطان گليب ايمان آ پارا
قورويون قويمايىن ايمانيزى شيطان آ پارا
منيم انسانليغيمين گورنہ حصارى يا وادير
كى، گونوز غول بيا بان گليب ايمان آ پارا
خرمنى ساققىزا وئردىك نہ يامان چرچىدى بو
هئى گلير كندە بيزه درد وئره درمان آ پارا
چورەك آلميش الينہ آج نئجہ طاقت گتيسين
اونا بنزەر كى، گئجہ قيز گليب اوغلان آ پارا
قانلى ديرنا خلارينا ن انگليس ال قويدى بيزه
باخيسان روسدا آرازدان گئچيرايران آ پارا
آرادان بيزدە بيزى بولسەلر اربا بلاريميز
قورخورام قويميالار تبريزى تهران آ پارا
قارا طوفان كى، داخى خلقلہ شوخلوق ائلہ مز
سئل گرەك ائل داغيدا، ائو ييخا ايوان آ پارا
بو قارانلىق گئجە لردە قاپوموز پيس دؤگولور
نە بيليم بلکہ اجل دير دا يانيب جان آ پارا
آناما سؤيلەيىن اوغلون ييخيليب سئگرده،
(تئللرين باس يارا ما قويما منى قان آ پارا)
سلقەلى اوغرو تاپيلميش سا بوباش سيزيئردە
"شھريار" دان گرەك بيز دولى ديوان آ پارا .

شھريور - ۱۳۲۵

" منیم دوغما شهریم "

دئدیلهر بیرسغوزقوش دوغما شهره شعرتزه اولسون، سغوزتزه اولسون
تؤک کؤنول وارینی آغ ورق لره اوجاق تزه اولسون کؤزتزه اولسون
باخدیم زاوودلاردان بورولورتوستو،
بورولوب گؤیلرده، دورولورتوستو.
بیر زمان طولوملارعرشه دایاندى آسیلدی دیلیندن دوزسغوزدئینلر
مین ایل بوندان اول عالیملریاڭد ایندی توستوله نیر قوجا مان شهر
گؤردوم بیریانندان سؤکولورتبریز،
بیریانندان قورولور، تیکیلیرتبریز
اولدوزلارباشیندا بیرچلنک کیمی تورپاغین اوستونده دایانیرتبریز
مین ایل مورگودئین بیرنهنک کیمی ایندی یوخوسوندان اویانیرتبریز
بزه نیر، بزه ییر، آنا تورپاغی،
دئی، اونون حسنوتندن کیملردویوبدور
یئنه پاییز گلیب، بایرام سایاغی،
چینارلار باشینا خینا قویوبدور.
آلیر اوره ک لره هرآن تورکمن چای
اوردا گونش دوغور، اوردای باتیر
گؤیلری قوینونا آلان تورکمن چای
اثلیمین قوینوندا اویویوب یاتیر
تبریز! سؤکولن دان، آچیلان سحر
من اونون قوینوندا بیتن چیچه گم.
ای منی قلبینده بؤیودن شهر
من سنی قلبیمده گزديره جگم.

۱ - بوشعر (ساوالانین) آتاسی "حسین مجیدزاده" نین یازدیغی شعرلریندن

۲ - گولدهن توخونموش بیردایره کی، قهرمانلارین بوینونا سالارلار .
دیر .

اولور مزهلى

دنيا نين چوخ ايشى اولور مزهلى ،
بىرالى ھىي يازىر ...
پوزور بىرالى ...
" پهلوى " يئىنەدە اولدو " انزلى " .
دوران نە ھىي ، نە فرمانا باخىر .

*** **

شاھ تىختى اوستونىدە اوتوران بىرگون ،
اۆلكەدن - اۆلكەيە ائدىلدى سورگون .
ياشادى وطن سىز ، اۆلدو دىدەرگىن .
دوران نە شاھا ، نە سلطانا باخىر .

*** **

گونش دە آزقالمىر بولود دالىندا ،
آزمى قان تۆكولور حاققىن يولوندا ؟
يوز ايل دوستاق اولسا ، زنجىر قولوندا ،
عدالت يئىنە دە ، زنداندا چىخىر .

*** **

دنيا نين چوخ ايشى اولور مزهلى ،
بىرالى ھىي يازىر ... پوزور بىرالى ...
عدالت ، او ، اۆلمز دنيا گۆزەلى
حاقسىز فرمانلارى ياندىرىر ، ياخىر .

*** **

دنيا نين سئىرىنە گل چىخاق يئىنە ،
چوخ حاقسىز فرمانلار يانا چاق يئىنە
عدالت گونشى بولودان چىخىر ،
شاھلار ساراينى اوجالدىن اللر ،
ايندى ظلم ائوينى گۆر نئجە يخىر ...

*** **

غلامحسین بگیدی
دکتر در ادبیات - پرورشور

به دلیران و جنگاوران نیروی هوایی ایران عزیز

ای عقابان فضا شهپر آن پران باد
ای دلیران شجاع تیغ شما بران باد
ای ستونهای وطن عارزم و جازم باشید
از فتوحات شما دشمنان لرزان باد
خلبانان سرافراز بگوید عراق
قهرمانان ظفر بمب شما غران باد
پهلوانان هواری می میدان باشید
گور صد ام دنی صحنه ای این میدان باد
همچو شاهین قوی نیجه بر تازید به خصم
آسمانهای عراق عرصه ای این لایحون
ای همافر که تو چو کان شهادت یازی
سراعدای وطن در خم این چو کان باد
چتر باران وطن فوبه کنون ز آن شهادت
عقب جبهه ای دشمن ز شما دران باد
قلب بک ملت مستضعف همراه شما
دست حق یار و مدد کار شما زود باد
تاجهان است سرافراز بماند ایران
نور اسلام مبین ساطع از ایران باد
«می فرستد به شما امام وطن این پیغام»
قهرمانان مدد یار شما قران باد!

بگیدی لشکر اسلام یقین پیروز است

کشورم چه هم اسلام تو افرازان باد

تهران ۸ مهر ماه ۱۳۵۹

نادعلی اخلاقی

نادعلی اخلاقی آذربایجان معاشرلریندن قوتلی، استعداددورین مفکوره یه صاحب بیر صنعتکار دیر. اخلاقی ۱۲۹۱ -نجی ایلده اردبیلده دنیا یه گلیب اوشا قلیقدان شعرو ادبیات ایله مارقلا نمیشدیر. اخلاقی اوز زمانینه عایدینی علملر رشته سینده تحصیل ائتمیش ویثنی علملر طرفینده درین مطالعه سی اولموشدور. اخلاقی آخا رطبعلی وداشار ذوقلی بیرشاعرا ولوب، فارسجا وتورکجه اجتماعی، سیاسی وتربیتی اثرلری را تمیش، غزل، مثنوی، مخمس ومسمط ده طبعینی سینا میشدیر. اخلاقی نین سبکی شعرده مشروطه دؤوره سی شاعرلریندن میرزاده عشقییه یاخیندیر. اؤرنک (نمونه) اولاراق اونون فارسی شعرلریندن بیرینی آشاغادا گتیریریک :

پشتکار

دختری بر لب رودی بتماشا آمد گفت ای آب روان کاش زبا ننت بود آب آواز بر آورد که ای دوشیزه بشنو تا که بگویم سخن پنہانم هست صد سال که معشوق خودم میجویم هست جانان من البته که آن اوقیانو راه من آدمیان کج بنمودند اما گرچه اعضای مرا آدمیان ببریدند با همه حسن ولطافت که بذاتم دارم کنون آن سنگ که بالاش نشستی را این نشان از عدم ترس ز پیکارم نیست؟ بشنو اسرار مرا نیک بخاطر بسپار شعر "اخلاقی" بهر نحو نمائی ترقیم اخلاقی نچه ایل معلم اولوب، اوزا یشینه عشق بسله میشدیر. اخلاقی معلمیگه بسله دیگی عشقینی " دبستان " آدلی شعرینده گوزهل وسابقه	نظری کردیه آب و بتمنا آمد آنچه از راز دلت هست مرا بنمودی. ای مه و مهر بود گوش ترا آویزه میروم مست و شتابان بسوی جانانم بهروی کوه و بیابان و چمن می پیویم در ره مقصد خود هیچ نگشتم ماء یوس من همان مقصد خود پیش گرفتم هر جا ببین اندر عوض از من چه محبت دیدند صخره هائی که چو کوه است، خسی پندار با خود آورده ام ای دخترک مه طلعت این همه پیشروی شاهد گفتارم نیست؟ هیچکاری تود را این دهر ندانی دشوار در همه تکیه بنفس است نموده تعلیم.

سبز بیر صورتده بیان ائتمیشدیر. البته مکتب حقینده شعر یا زان چوخ اولو-
بدور، آنجا ق اخلاقی نین شعر نین سا بقه سیز لیگی ا و جه ت د ن د ی ر ک ی، ا و شعر ن ی
معلمین دیلیجه مکتبه خطاب ائدیب و مکتبه اولان سئوگی و صایقی سینی (حرمت
وا احترام) گوزهل بیر شکلیده قلمه آلمیشدیر. حیفا اولارا گربوشعری ا و خوما یا

دبستان

ای نام باشکوه دبستان بخود بناز فخرت بود که چشم جهان کرده، تو باز
آلام جهل را توزمیهن کنی فراز نوبا وگان بدرگه تومی بردنماز
تادیده از فروغ تو بینا همی کند
دل در محیط پاک تو دانا همی کند

هر صبح با امید تو بیدار دیده ام. روزی که بی تو ام ز جهان خوش ندیده ام
خوش آن دمی که در تو زد دنیا رهیده ام زه آن گهی که دامن تو آرمیده ام
شبها بدین امید بخوابیم تا سحر

کی وقت بازمی شود آن نیک نام در
ملت نهاد روی تواضع باستان مدیون منت تو بزرگان و بخردان
چشم مید آتیه برتوست هر زمان شهبازها بپر داز این پاک آشیان
بسه به بناز چون بتونا زد کنون جهان

زه زه، ببال داده ای افسر به افسران
هر با مداد با دل آکنده از امید بیرون شوم ز خانه سروشم دهد نوید
بشتاب خرمن است و گه خوشه چین ^{سید} ر خوش آن کسی که خوشه دانش کند پدید

ای باغ و سبز و تازه زهی از صفای تو.

" اخلاق " و علم و معرفت از میوه های تو

لکن او گونکی ایران حکومتی نین معارفه اعتنا سیز لیگی، معلم لرین
معاشی نین تا مینینه قید سیز قال ماسی، ها بئله سیاسی مبارز لره سیخینتی
تور تمه سی، باعث اولدی کی، اخلاقی معاش چالیشما سینا دوشوب اوز عشق
بسه دیگی ایشی بورا خیب تهراندا " دمیریول " اداره سینده قوللو غا
گیر سین .

اخلاقی نین ا جتما عده اولان حق سیز لیک لر آجیدیر، بئویوک بیرا کثرت آج،
چیپلاق، مریض و فلاکتله یا شادیغی حالدا اولن لرین امگیله ناز و نعمته باتان
کیچیک بیرا قلیتی گوروب دوز و موکسی لیر، ایش سیز آتالار، خسته آنالار، سفیل
اوشاقلار اونون روحونوراحت بورا خمیر، اخلاقی بو حق سیز لیک لری یا زدیغی

" يوخسول " آدلى شعرينده ساير وگوزلر يندى قان ياشلار توكور :

يوخسول

اوف ! بدبخت فلاكت يوخسول سنى يوخسوللوق ائديب آواره .
افتخارا يندى بيليرسن ندى؟ پول اونسوز البته گونوندىرقاره .
يا اولوم ياكى، نجات اى بدبخت
اولوم آسانمى ديرياكى بئله سخت ؟
قوروتور پاقلا را دوشميش ويلان... سيزلا ييرگوزقا باغيندا اولاد
يوخ بير ايش، خانه نشين، سرگردان ناخوش آروا ددان اوچاليميش فرياد
مردە شور خانه كيمي ائو بوم - بوش
قىش، سويوق، كورسوسيز، ائوده ناخوش
ساراليم هئيو اكمى ارليك قيز دئيه سن بس متحر ك اولولر
اسكلت دير دئيه سن بو يال نيز اوف ! انسان ياشا يا رب غيله مگر ؟
اونون حقيه شيشيب مست اولان ،
هئچ دئير وارمى بئله بير انسان ؟
اوشيشه ز، راحتى صندلده گولر بونون الدن گئدوبن عائله سى
او چكەر شادليقيه قهقهه لر بونون اماكى، كسيلميش نفسى
تخم اكن بير گونى لابد بيچه جك
بونا بير محكمه اولسوندا گرهك
گئت ياخيندان باخ اوبيجا ره لره كندچى بى ت لر ين حالينى بيل
ايل اوزون بورجلى دوشن دربدره چوخدو يوخسوللوغا يا نيميش بو قبيل
شغلى اولموش گونوزى آخشا ما تك
بير چؤره كدن سارى يانماق ديله مك
هانسى وجداندى كى، بير عده يانا گئجه لر ناله چكه تا گون دوز ؟
ظلم الين گله بير عده جانا ظالم آسوده دولانا دوز - دوز ؟
بئله حق سيزليگه صون قويماق ايچين
فقرا خلقى گرهك بيرلشسين
اخلاقى، يازيق انسانلارين دردينى دئيب آغلاما قلا كفايت له نمير
بلكه اونلارى بو فلاكتدن قورتارماق ايچون قيزغين مبارزه يه چاغيرير و
بو يولدا چتينا ليك لره و محروميت لره قاتلانيب تحمل ائدير .
۱۳۲۴ - نجى ايلده آذربايجان نهضت اينده جدى اشتراك ائدير، اوبير
ايل ايچه ريسينده اردبيلده " جودت " روزنامە سى نين مدير يتينى عهدە -

سینه آلماقلا گینه اؤز قلمیله نهضته و محروم کوتله لزه یا ردیم ائدیر. اونا
 گوره ۱۳۲۵- نجی ایلین آذر آییندا محمدرضا شاهین آداملاری طرفیندن
 ائوی تالانیب، اؤزی حبسه آلینیروا یکی ایل زندانا محکوم اولور.
 اخلاقی، یالنیز نظم یا راتما قدا یوخ، نثر رشته سینده ده قدرتلی قلمی
 واردیر. اونون " کند خاطره سی " آدلی یازدیغی اثری آشاغیدا نقل ائدیب
 مقاله میزه صون وئریک .

کند خاطره سی

تجربه لرله سا چلاری آغا رمیش کندلی قاری بیر فاتح قوماندان کیمی، یکی
 یاریم یاش گلینینه، اوچ گنج قیزلارینا جدی فرمانلار وئریب اونلاری آرتیق
 بیر حرارتله ایشله مه گه امر ائدیر .

بؤیوک گلین بیر الیله تولوغی چالخالییاراق اوبیری الیله ننی ده
 کی کؤرپه نی یوگروویور (ترپه دیر) کیچیک ایسه سوت قازانین قایناندان
 حالدا الینده دوکچه اگیریر .

قیزلاردان بیر سی هانانی (کلیم وپالاز توخوما دستگاھی) توخویاراق
 اسکی ماهنیلاری زمزمه ائدیر، اوبیر یسیده ماللارین یا تاغینی تمیزلییب
 صونرا یئم حاضر لاییر، ان کیچیک فاطمی جوققلاری توپلاییب اونلارا بوغدا
 آرتدیریر، بونلارین ها موسینا گؤزیئتیرن قاری پئندیر (پنیر) دوزلاییب
 موتالا (خیک) ییغراق هر دم بیردالاشان بوزپیشگیه کومبا وورور (الین
 دالی سیله ایتله مک) .

بونلاردان علاوه کندا مکدار لیغی، ارکک لری ده آسوده بوراخماییب
 اونلاریدا یورولمادان، آردی کسيلمه زبیر ماشین کیمی ایشله دیر .

جوقق اسدول (خرمن دؤگمه وسیله سی) سورور، اورتانجیل صمد دریز
 (بوغدا ویونجا باغ وبسته سی) داغیدیر، رستم له حسن آرابا قالا ییر، قوجا
 ولی ایسه کور (دوگولموش، لکن سامانی آیریلما میش بوغدا قالاغی) سورور
 ونلارین بوچیلغین ایشله مه لرین بیر گؤزله نیلمه یین حادثه سا رسیدا -
 راق بیردن ها موالین ایشدن چکیب شاشیردی قالدی . . .

ولی کورا وسدن اوشاقلاری هاریلایارکن قونشوخر منجی باباشا سؤیلدی:
 - باباش! باباش! یول قیراغیندا دایانان آفتاقامیل (اتومبیل)
 حاجینین کی اولمیا . . . ؟
 باباش دؤنوب باخاراق :

– اۆزوديركى وار... .

هامو خرمنجيلر شنه – بيلنگى اتوب ماشينا دوغرويوگورديلر... .
شيشه دن اربا بين طاس باشين وقالين قافاسين گوره ن كيمي هامو
ايكى قات تعظيم ائلديلر... .

ماشين قاپوسى آچيلاركن، الينده كيف، آغ پاپاقلى، يارى ياش قادين
واونون آرخاسينجا متجددله شميش قارنى پيه لى حاجى، عينكىنى بركيده –
بركيده ديشارى چيخير .

اوشاقلارين دالى اتومبيل ده گلمه گين سويله يرك، بؤيوك باغين تئز
دوشه مگين رعيت لره امر وئيرير .

هر كس فرش، ساما وار، قوزى دالينجا قاچاركن، گنج خبردارا ولموش آغ
ساققال كلبه نصرت توشگيه – توشگيه (نفس – نفس) حاجى نين قوللېوغونا
يئتر – يئتمه " حاجى هاى باسير :

– آى اوشاق وورون بوگؤپك كيشينى كى باشى اتله شيب (بوينو يوغون)
منه – زادا اعتنائله مير .

تئبا ياق (فورى) دارغا جعفر يا زيق كيشينى كولشدين سالير . . . !

بقيه ميرزا حسن رشديه

استغناى طبع ، دولت پاينده است .

ايراد دركار نيك كسان ، عادت ناكسان است .

نه هر كه به ظاهر حقير است لايق تحقير است .

اكسيرا حمر عبارتست از تكميل فضائل و رفع رذائل نفس .

مؤخر را مقدم داشتن ، مقدم را از دست دادن است .

انجام مهام مى را بركات وجود و علت حيات خود فرض كين .

" ام الرذائل " لقب جهل است چنانكه " ام الفضائل " لقب علم .

در مشا و ره تا تصديق نكنى قول ديگران را نسنجيده ا مضانكن .

سختى كشى زدهر چون سختى دهى به خلق

در كي فر فلک غلط و اشتباه نيست .

استاد شہریارین سلیمان رستمہ گوندہ ردیگی مکتوبونا جواب :

" بیز بیر دریا قان وئرمیشیک ،
زندانلاردا جان وئرمیشیک .
... من ده تکم سیزہ قوربان ،
تک جانیم هاموزا قوربان "
شہریار

" قان وئردنیز " ، " جان وئردینیز "
سیز قان سپیب " جان وئردینیز "
گوجونوزو ، گوسـتہـردینیزـ
حقینیزی یئہنلرہ۔

بیر عصریدہ نئجہ کرہ .

دردینیزہ بیز یانیریق
سیزی آنیر ، ہئی آنیریق^(۱)
گلہ جگہ ، اینانیریق - اینانیریق یا گئج یا تئز
آزاد اولار وطنیمیز .
ناحاق دگیل آخان قانلار ،
وئردیگیمیز او ، قوربانلار .
فدائیلر - قہرمانلار - اؤز قانینی وئروم دئیہ ،
بیع وئرنلر گلہ جگہ .
آزادلیقین دگری قان ،
یوخدور اونو ساتان - آلان .
اؤز قانینا غلطان اولان ،
ہئج دئمہدی جان باہادیر ،
وئردیگی بیع صابا حادیر .
گاہ گوزلہ دین سن فرصتی ،
گاہ سسلہ دین عدالتی ،

گاه هنرى ، جىسارتى ،
 صبرالينده قول ائىلەدىن ،
 نىفرتىنى بول ائىلەدىن .
 قوربان اولوم ، " قارداش " دئىھن
 حىدربابا دىلىنە من .
 آغ ساققالسان ائىلەنە سن ،
 دىئ " ستارام " دىئ " بابكم " .
 دئمە تكم ، دئمە تكم .
 بىر اوغلوپوق ، بىر اوبانىن
 منىم قانىم ، سنىن قانىن ،
 سەنىدىن ، حىدر بابانىن ،
 قارداشى قوشقار داغىيام - آرخاسىيام ، داياغىيام
 دورماساق دا بىز گۆز - گۆزە
 منىداریق شىرىمىزە
 بىزدن سىزە ، سىزدن بىزە ،
 گلەر - گئدەر ، گئدەر - گلەر ، آرامىزا كۆرپى سالار .
 ياشامادىق بىز ياد كىمى
 اوچدوق قوشا قاناد كىمى
 سنىن شىكلین استاد كىمى
 آسىلىبىدیر اوتاغىمدا - شىرلىرىن دوداغىمدا .
 ھىرىتمە سىنە ۋىردىن ،
 قىلىمىدە دىر سىنە دىردىن
 منە سلام دا گۆندەردىن
 سلام اولسون سلامىنا - آنا دىللى كلامىنا .
 سن اۆتورسن شىرىن - شىرىن
 دىردلىرىنى او ائىللىرىن .
 يارالانان كۆنوللىرىن ،
 ملھىمى سن ، درمانىسان - امىدى سن ، گومانىسان
 دايم گۆرۈم سنى اۆندە - ائىللىرىمىن دوگونونىدە (توى)
 سن اولاسان ماما بگىم - اولادىمىن توى گونونىدە
 من او زمان " اوخاى " دئىم .

مکتوب

دردیمی یازمیشام اوجاداغلارا
دورنامون الیندن آلان اولماسا
یئتیرسین سسیمی یاشیل باغلارا
صیادین الینده کامان اولماسا .

اوجاداغلار ! آی اتگی قیزیل قان ،
قاینار بولاغلاری خستیه درمان ،
سسه گلسین بابک، نبی، حیدرخان ،
آینالی توفنگی آتان اولماسا .

قیلینج ایلدیریم تک شاخسین ها وادا
قوچ ایگیت لر، قوزغون بوغسون یو وادا
نامردیله مرد تانینسین دا وادا
وطنی یادلارا ساتان اولماسا .

دنیزدن جوشقوندور، اوغوز ائللری
آیدین حیاتی وار، الوان گوللری
قورقود آتام گرهک آچسین دیللری
خلقین باغلی دیلین آچان اولماسا

لخته دیر، ارکیمین پایاسیندا قان
ایندی سسه گلسین قوچاق ستارخان
دوگوش میدانیندا وئرمه سین امان
ائلیمین قصابین آلان اولماسا

ها جریم دوشمانین اووسون گوزینسی
بستی، عاشیق پری قوشسون سوزینسی
چالسین قورقود ده ده مگلیب سازینسی
آزادلیق سازینی چالان اولماسا

ایراندا یاشییان تورک دیللی معاصر
یا زیچی وشاعرلرایلن تانیس اولاق

۱- عصری - " عصری " تخلصینده حاجی حسین توتونچی اصل توفار-
قانلی (آذرشهرلی) آذربایجانین معاصر یا زیچی وشاعرلریندن بیر ی
دیر. اونون تورکجه - فارسجا گۆزه ل شعرلری وار. آشاغیدا آدی چکیلن
اثرلر اونون تالیفاتیندن دیروهله لیک چاپ ونشر اولما ییب :
۱ - دانشنامه (تورکجه) ۲ - امثال العجم (تورکجه - فارسجا)
۳ - اندیشه های یک مغز اسلامی (فارسجا) ۴ - دائره المعارف عصری (فارسجا)
بیز آشاغیدا اونون تورکجه وفارسجا شعرلریندن بیرنمونه " وارلیق "
مجله سینین عزیز اوخوجولاری اوچون نشر ائده رک ، معاصر شاعریا زیچیلار-
یمیزدن خواهش ائدیریک کی، اؤزلری نین ویاتانیقلاری تورک دیللی
یا زیچی وشاعرلرین شرح حاللارین واونلارین اثرلریندن نمونه لرمجله -
میزین دفترینه گۆنده رسینلر. تاتدریجا " اونلاری مجله میزده چاپ ائدیب
مؤلفلرینی اوخوجولاریمیزا تانیتدیراق .

بو اوزوندور ویا آچوب لاله
یا آیون دؤورینه ووروب هاله
توکولور اشک چشم سیاله
قطره قطره گوزوم یاشی ژاله
دوست سالماز، حبیبی بو حاله
گوز ساتاشدی اوزونده کی خاله
یا بازاردا ساتیردی دلاله
سالدین عاشقلری بو احواله
باخمادی بوسینان پروباله
صحبتون ساخلا ماه شواله
دوشمه ییب سن اوزون بومنواله
نه دؤنوب الفقامتون داله
باخاسان بخت و طالع وفاله

... دئدوم ای شوخ چشم قتاله
زلف دور، دؤوره سینده بیردسته
هر ساتاشدوقجا گوزلریم اوزو وه
ساری گول تک، سولان اوزونده دوزه ر
منه دشمنسن اؤزگه مطلب دیر
صبر و آرامیمی آپاردی منیم
بونی آیا اوزون گؤیرتمیشدون
یا کی، بورج ایلدون یا پیشدیردون
باخدی بیر گولدی غنچه لب لرایلن
دئدی ماه مبارکین اوچی دیر
دئدیم عاشیقده صبر و تاب اولماز
نه گوزون صبحه تک قالب بیدار
دئدی علم ونجومدن بیله سن ؟

بیلینسن یا ائشیدمیسن بو سؤزی
 عرض قیلدیم دوشونمه دیم بیرسؤز
 ایسته دیم روشن ائیلیم سالدون
 دئدی: هرکس گول اکسه گول گؤیره ر
 هرکسین شخصی هر نه دیراؤزیدور
 هر زادون حسن وقبحی اؤزولوغیدور
 نظم حکمتده خلق اولوب مخلوق
 اشتباه ائتمه سؤزده ، جبر دگیل
 قیزچکه رعمه یه ، اوغول خاله
 سؤزی قیتا ربیراؤزگه تمثاله
 منی سن اؤزگه طرز اشکاله
 کیم گول اکدی گؤیردی بیرچاله *
 دؤنه بیلمه ز کمنده سیرواله **
 گوشوارون ، نه دخلی خلخاله
 دکترون ربطی یوخدو حماله
 گئت نظر ایله باب افعاله

گؤیده ائيله یواش - یواش پرواز
 آشنا اول مطالبه آ - آز

غزل مخمس

دهر درویرا نه ها ، پنهان نماید گنج را ،
 بهر پیدا کردنش باید کشیدن رنج را ،
 تا گذارم زیر زلفت ساعد و آرنج را ،
 دین و عقل و زهد و علم و طبع گوهر سنج را ،
 زیر پای ناز تو قربان کنم هر پنج را ،
 ای گل رویت خجل گردان گل های چمن ،
 بوی زلف عنبرینت رشک آهوی ختن ،
 ای دهانت چشمه کوثر ، رخت وجه الحسن ،
 عشوه و ناز و دلالت و غنچ ، عشقت جان من ،
 در شبستان دلم مهمان کنم هر پنج را ،
 ای لب یا قوت تو قوت دل و آرام جان
 یاد تو یارای قلب و نام تو روح و روان
 چهره ات خرم ترا ز گلشن قندت سرو ، روان
 محنت و درد و ملال و فکر و ذکر هر زمان
 محرم راز و انیس جان کنم هر پنج را ،
 ای غزال خوش خرام و تند پای ملک چین ،
 جعد مشکینت کمند و دام دلها چین به چین

* چاله = چالی تیکانی ** سیرواله = بندشلوار .

يوسف اندر خرمن حسنت نگرده خوشه چين
گر مرا باشد جازوروم و هندو مصر و چين

در ره يك بوسه ات احسان كنم هر پنج را .

ايكه صدمجنون كند منزل براه كوي تو
دشت ظلمت سدا سكوندر خم گيسوي تو
مسجد و ديروكنشت و بيت و قبله روي تو
بهر آبادي طاق نصرت ابروي تو

اي بت طننازمن ويران كنم هر پنج را .

اي دهانت گنج مرواريد و ياقوت و گهر
اي بلورين تن دلش از سنگ و آهن سخت تر
در شب هجرت كشم آهي از اين خونين جگر
شمس و مريخ و عطارد، مشتري را با قمر

از شراره آه خود سوزان كنم هر پنج را .

از مصيبتهاي دنيا بي رخت اي گل عذار
مي كشم در كنج تنهائي بدور خود حصار
نغمه ها دارم ز سوزت در دل شبهاي تار
عندليب وصل و دراج را با كوكب و سار

از نوای شور خود حيران كنم هر پنج را .

"عصر يم" پيموده ام رسم و ره عشق و ادب
همدم اهل ادب بودن نباشد بي سبب
گرچه اندر كف ندارم مایهء اصل و نسب
جمله احكام اصول خمسه را از لطف *

در طراز شعر خود يكسان كنم هر پنج را .

* - احكام اصول خمسه (فصاحت ، بلاغت ، بدیع ، تشبيه و كنايات)

مرمر و بولاق

چوخ گوردوگوموز
وآشنا بير اوز .
لكن بير سيفه داهها چئوير
چيراز بير اشارة شين
گؤسترديگى درين
دره لرين
يولوندا دوام ائت
دوم - دوز
يورولما دان گئت ...
اورادا ...
آنجا ق رۇيالار دا
چيچك لهنن غنچه لرى گؤر
ديز چؤك اؤپ او معبدين
سرين و آغ مرميرين
ايچ او جنت باغيندا
حيات بولاغيندان
آخان
جانلانديران و جوانلانديران
سوت و بالدان

سرعين - ويله دره - ۱۹۵۹

زمینه تاریخی پیدایش اثر

از قرون اول و دوم قبل از اسلام اقوام ترک زبان و چادر نشین آسیای مرکزی همچون "هون" ها، "سئویر" ها، "بولغار" ها، "بارسی" ها و "خزر" ها بطور منظم به آذربایجان می کوچیدند اما کوچ عمده توسط قبایل "اوغوز" در قرون چهارم و پنجم هجری صورت میگیرد. قبایل اوغوز همانهایی هستند که در تواریخ عرب و ایرانی به "ترکان غز" معروفند، آنان سالهای سال در استپهای آسیای مرکزی از طریق دامداری روزگار می گذراندند.

پژوهشهای تاریخی نشان می دهد که در حدود یک هزار سال پیش در نتیجه رشد تدریجی نیروهای تولید و از طرفی در اثر جنگها و تحصیل غنائم تعداد زیادی دام در دست چادر نشینان متمول اوغوز گرد آمد، طبیعتاً "دامهای آنان احتیاج به چراگاههای وسیعتری داشت در حالی که مراتع آسیای مرکزی به نسبت قبایل بسیاری که بدان احتیاج داشتند، محدود بود. این مزیقه مرتع باعث بروز کشمکشها و جنگهای قبیللهای سختی میان اوغوزها و سایر قبایل ترک نظیر "قیبچاق" ها و "پچنیق" ها گشت. در کتاب دده قورقود که قرنهای بعد از این جنگها تدوین شده است، خاطره ای این خصومتها در دیرین در چندستان که قهرمانان آن با قبایل قیبچاق می جنگند برجای مانده است. در کتاب تاریخ ایران در بخش غزان و دولت سلجوقی "می خوانیم: ... در حدود سال یک هزار و بیست میلادی روابط میان آنان (ترکان قره خانی و اوغوزها) چنان به وخامت گرایید که اوغوزها مجبور به مهاجرت گشتند و سران آنها به محمود غزنوی مراجعه نموده تقاضا کردند که اجازه ای اقامت در اراضی شمال خراسان به ایشان داده شود و در عوض وعده دادند که خدمت لشگری انجام دهند. محمود غزنوی به اوغوزها اجازه داد تا در شمال خراسان در ناحیه ای بین سرخس و ابیورد اقامت گزینند... آنان دسته - دسته به خراسان کوچیدند... تا اینکه عده کثیری از مردم ترک نژاد (اوغوزها) در شمال خراسان پدید آمدند." *

* ای. پ. پطروشفسکی، تاریخ ایران ترجمه کریم کشاورز، انتشارات پیام، تهران ۱۳۵۴ - صفحه ۲۶۶

در برخوردی که اوغوزها در این منطقه با حکام محلی و فئودالهای منطقه و سرانجام با قوای دولتی غزنویان داشتند قبیلۀ " سلجوق " رهبری سایر قبایل اوغوز را به عهده گرفت در سال ۱۰۴۰ میلادی در محلی معروف به " وندانقان " میان اوغوزهای سلجوقی و " سلطان مسعود غزنوی " که حامی منافع فئودالها بود جنگی در گرفت . . . سپاه عظیم و بطی الحركه فئودالی مسعود که فاقد انتظامات و تنسیقات لازم و وحدت داخلی بود پیش از آنکه با سلجوقیان تلاقی کند به حال فساد و پاشیدگی افتاده بود در ماه مه ۱۰۴۰ م (۴۲۷ هـ) پس از یکروز نبرد سلجوقیان شکست سختی به سپاه مسعود وارد آوردند و خود مسعود به زحمت توانست فرار کند و خود را نجات دهد . *

پس از اینکه قبیلۀ سلجوق موفق به کسب قدرت سیاسی و حکومتی ایران شد دیگر مانعی برای ادامه کوچ سایر قبایل اوغوز که فتجا و زان زیست و سه قبیلۀ بودند ، وجود نداشت . اوغوزها در ادامه حرکت خود به سمت غرب ، آذربایجان و آسیای صغیر را مانع مناسبی برای خود نیافتند و همانجا موطن گزیدند .

در اثر مهاجرت های عظیم قبایل اوغوز به این مناطق بدیهی است که جنگهایی میان آنان و فئودالهای محلی اتفاق افتاد که در این جنگها نیز البته پیروزی عمده نصیب اوغوزها بود چرا که زندگی چادر نشینی ، حرکت دائم و قرنهای کشمکشهای قبیلۀ ای آنان را سلحشور و جنگجوبان آورده بود . این خصوصیات مردم اوغوز در تمام دستاویزهای حماسی " دده قورقود " به وضوح دیده میشود . و اصولاً " جنگ و جنگجویی در کلیه مظاهر فرهنگی جامعه اوغوز تا تاثیر نداشته بود بعنوان مثال :

آداب و رسوم نظیر : نامگذاری فرزندان هنگام بروز رشادتی در جنگ ، سوگندهایی چون :

" به شمشیر خود تکه - تکه شوم ! (قیلینجیما دوغراناییم !)
 هدف تیر خود قرار گیرم ! (اوخوما سانجیلاییم !)
 و ضرب المثلها : چون :
 تا شمشیر پولادین سیاه را برنکشی دشمن عقب نمی نشیند .
 (قارا پولاداوز قیلجی چکمه یینجه غنیم دونمه ز .)

و دعاهايی نظیر :

پای اسب ابلقت به هنگام تاخت نلغزاد ()

(چا پار ایکن آغ بوز آتون بودورمه سون ()

شمشیر پولادین سیاهت به گاه جنگ از تیزی نیفتد ()

(چالیشوندا قارا پولاد قیلیجین کوته لمه سون ()

نیزهء الوانت به هنگام فروکردن نشکناد ()

(دورتوشورکن آلا گؤنده رون اووانما سون ()

و ... دهها مورد دیگر را می توان نام برد که بین آنان کاملاً رایج بوده بدیهی است که این آیین ها ، باورها ، سوگندها و دعاها از آسمان نازل نشده اند بلکه در عرض سالیان متمادی از سینهء مردمی جوشیده اند که در زندگیشان " جنگ " اهمیت فراوانی داشته است .

در مناسبات اجتماعی اوغوز نیز بر حسب ضرورت معمولاً " رسم بر این بود که تقسیمات قبیله ای به موازات تقسیمات نظامی انجام میگرفت به عبارت دیگر مهاجرت ایلات نوعی لشکرکشی محسوب می شد .

در اثر این برتری نظامی و ازسویی به علت اختلاف شیوهء تولید چادر - نشینی با شیوهی روستایی در میان اعیان چادر نشین تمایل فراوانی به کسب غنایم جنگی و فتح واحه های کشاورزی بوجود آمد . آنان سالهای سال با فئودالها و روستائیان آذربایجان و آسیای صغیر در جنگ و ستیز بودند و سرانجام بنا به جبر تاریخ به تولید روستایی روی آوردند و با مردم بومی مناطق آمیزش نمودند . ما رکس در این باره می نویسد :

" ... در شیوهء چادر نشینی هدف جنگ فقط تصرف اراضی وسیع (چراگاه) نیست ، بلکه هدف اصلی غارت محصولات زراعی و دامی و تسلط بر کارپیشه - و ران است ... هنگامیکه چادر نشینان فاتح در ایران مستقر شدند در آغاز شیوهء تولیدشان مسلط بود ولی پس از مدتی این شیوه تحت تاثیر شیوهی کهن قرار گرفت و همین کیفیت در مورد اعراب (قرن اول هجری) ، ترکها (قرن چهارم هجری) و مغولان (قرن هفتم هجری) نیز تکرار شد ."

میتوان گفت ترکیب کنونی مردم آذربایجان و ترکیه از زمانی شروع به شکل گرفتن میکنند که اوغوزها به زندگی روستائی روی آورده به تدریج با اقوام مختلف بومی می آمیزند .

ماسهء " دده قورقود " که در طول قرون متمادی شکل گرفته اند

تا شیردو مرحله، تاریخی به چشم می خورد، مرحله، نخست زمانیکه مربوط به جنگهای بین قبیلہای با "قیبچاقها" و "پچینقها" است (قیل از مهاجرت به غرب) . دوم مرحله، جنگ با فئودالهای محلی (بعدا از مهاجرت) . در کتاب "دده قورقود" که در سالهای بعد از مهاجرت نوشته شده اند بارشرا - یط جدید محیط برخا طره، جنگهای مرحله، نخست سنگینی می کند. چنانچه محل اتفاق تمام ماجراهای این حماسه نقاط مختلف آذربایجان و آناطولی شرقی است مانند: "در بند"، "گنجه"، "دریاچه گویچه"، "نخجوان" قلعه آلینجا و... "طرابوزان"، "بایبورد" و "ماردین" و...

*** **

قسمت (۳)

نظری به موقعیت "اعیان نظامی" در میان مردم اوغوز

=====

اعیان نظامی قبایل چادر نشین اوغوز با عناوین "خان" و "بیک" مشخص می شوند. نقش خان در میان قبایل چادر نشین با نقشی که بعداً در جوامع روستایی مطرح است فرق می کند، در واقع ظهور این اعیان در قرن دهم میلادی با از هم پاشیدن جماعت های بدوی اوغوز انجام گرفت و... نفوذ اعیان مزبور در نتیجه اینکه آنان اداره، نقل و انتقال متشکل چادر نشینان و گله ها پشانرا بر عهده داشتند و توزیع اراضی مراتع و حفظ دامها از جمله همسایگان و بالاخره تسلیل شبیخونهای غارتگران به قبایل مجاور و یا به واحه های کشا و زری نیز جز وظایف ایشان بود استوار گشت. *

در این امر، بنای برده داری نوعی بهره کشی ساده معمول بود. ... برده داری در میان چادر نشینان ترک بشکل شیوهی اصلی تولید در نیامد و فقط جنبه فرعی داشت، بهره کشی ساده از طرف اعیان در زیر لفافه رسوم و عادات پدرشاهی صورت می گرفت. * * * و بدین ترتیب مساله عمده برای مردمان اوغوز نه جنگ و مبارزه با اعیان نظامی بلکه به همراهی و حتی رهبری آنان دفاع از دامها در برابر یورش بیگانگان و یا هجوم بر علیه دشمنان و کسب غنائم جنگی بود.

از اینرو اغلب قهرمانان حماسه "دده قورقود" نیز بزرگان و سرکردگان قوم - خانها و بیگها - هستند.

* تاریخ ایران پیشین ص ۲۶۵ - * تاریخ ایران پیشین ص ۲۶۶

دراس قبايل اوغوز "بايىندىرخان" قرارگرفته كه رهبرى تمام قبايل با اوست. "بايىندىرخان" همراه با بزرگان قوم "قورولتاي" ياشورا مشورتى تشكيل مى دهد. او دامادى شجاع و جنگجودارد بنام "قازان" كه يكى از قهرمانان اصلى داستانهاست. "قازان" همراه با ساير دلاوران قدم بر عليه هجوم بيگانه مى جنگد و در راه آب و خاك و ناموس و منافع ايل به پيش مى تازد و تا دشمن را از پاي نيندازد، عقب نمى نشيند.

بدين ترتيب مشاهده مى شود كه در اين داستانها "خان" و "بيگ" به عنوان اعيان نظامى يى كه مدافع منافع قبيله اند، از سوى مردم ستود مى شوند. اما چنانچه تاريخ نشان مى دهد اين پديده ديرى نمى پايد پس از مدتى كه قبايل چادر نشين به توليد روستائى روى مى آورند. اعيان نظامى نيز تبديل به "اعيان فئودال" مى شوند. در اينجا ديگر خانها و بيگها مستقيماً "رودر روى توده هاى زحمتكش قوم قرار مى - گيرند و با اعمال زور و ستم به بهره كشى مالكانه از آنان مى پردازند و مى بينيم كه به موازات اين تحولات فرهنگ مردم نيز رنگ عوض ميكند و داستانهاى دده قورقود كه زمانى پررونق ترين و مشهورترين داستانهاى خلق بوده اند بدليل آنكه در آنها خان و بيگ چهرهء مثبتى دارند كم كم به بوتهء فراموشى سپرده مى شود و به تدريج "حماسهء كورا و غلو" كه بيانگر مبارزات توده هاى زحمتكش روستايى بر عليه فئودالهاست از سينهء مردم مى جوشد. و ورد زبانها مى گردد.

*** *** ***

میرزا حسن رشديه تبریزی

پدرآموزش و پرورش نوین ایران

میرزا حسن رشديه روز جمعه پنجم ماه رمضان ۱۲۷۶ هـ.ق مطابق با ۱۲۲۸ هـ.شمسی در یک خانواده روحانی در شهر تبریز به دنیا آمد. پدرش آخوند ملا مهدی تبریزی بود که از مجتهدین خوشنام و مورد احترام مردم به شمار می رفت. و مادرش سارا خانم نوه صادق خان شقایق بود که با فرزندانش به دستور فتحعلیشاه شهید شد.

میرزا حسن از سن پنجسالگی به مکتبخانه سپرده شد و از آنجا که از هوش و ذکاوت بهره کافی داشت هر ساله از طرف آخوند مکتب بعنوان "خلیفه" مکتبخانه انتخاب می شد.

شیخ مکتب مردی بود سختگیر و بدخلق که کودکان را بی رحمانه تنبیه می کرد. به همین جهت "رشديه" با همدرسان خود قرا رگذاشته بود صبحها زودتر بیایند تا به کمک او درسها را یادگیرند، این کار هم شیخ را خشنود می ساخت و هم باعث پیشرفت و یادگرفتن کودکان می شد. رشديه در یاد گرفته بود که شیوه تعلیم و تربیت در مکتبخانهها نقایص فراوانی دارد و کودکان هرگز نخواهند توانست از عهده یادگیری درسها برآیند و خواندن و نوشتن را از راه صحیح فراگیرند. به همین سبب به فکر افتاد شیوه آسان تری برای آموزش الفبا بیابد. بعدها در اثر ممارست در تدریس به یافتن الفبای صوتی توفیق یافت. رشديه مدتی هم نزد پدرش به آموختن صرف و نحو پرداخت و در محضر پدر علوم متداول آن روزگار را آنچه که لازم بود فرا گرفت و از محضر مدرسین دیگر نیز سود جست.

در سال ۱۲۶۵ هـ.ق اساس دارالفنون تهران به فکر و ابتکار نابغه خاور میرزا تقیخان امیر کبیر بنیان گرفت و در اوایل خراسلطنت ناصرالدینشاه دارالفنون دیگری هم در تبریز تأسیس شد. و این هر دو تقریباً اختصاص به خواص داشتند. در سال ۱۳۰۶ هـ.ق حاج میرزا حسن رشديه اولین آموزشگاه جدید را در تبریز بنیان نهاد.

میرزا حسن رشديه برآی تکمیل علوم دینی عازم نجف شد و آنجا با اجازت
زه پدرش آخوند ملا مهدی مجتهد به منظور فرا گرفتن اصول آموزش و پرورش -
نوبت به استانبول و بیروت سفر کرد. پس از چندی اقامت در استانبول چون
پایه های معارف آنجا راست و ناستوار دید به قصد سود بردن از دارالمعلمین
مصر که انگلیسیها دایر کرده بودند عازم آن کشور شد.

ولی روش آن روش و پرورش دارالمعلمین را نیز نپسندیدناچار به
بیروت رفت، و در دارالمعلمین بیروت که وسیله فرانسویان تاسیس شده
بود شهرت جهانی داشت به تحصیل پرداخت. پس از سه سال برای گسترش علوم
جدید و تعلیم الفبای صوتی به ایران بازگشت ابتدا در سال ۱۳۰۵ هـ قمری
به کمک حاج آخوند برادر ناتنی (مادری) خود اولین مدرسه ایبانی را در
شهر ایروان بنام مدرسه " رشديه " تاسیس کرد و از طرف مسلمانان آن دیار
مورد استقبال و تجلیل قرار گرفت. بعد از ۵ سال، کار مدرسه " رشديه " بالا
گرفت و شهرت یافت بطوریکه ناصرالدینشاه هنگام بازگشت از فرنگ آن را
مورد بازدید قرار داد و بسیار پسندید. پس از این دیدار رشديه اجازه یافت
همراه ناصرالدینشاه برای تاسیس ^{مدرسه} آبرومندی به میهن بازگردد. اما مفرضین
خدمات صادقانه او را طور دیگری جلوه دادند و ناصرالدینشاه را وادار کردند
که از یاری و پشتیبانی او چشم پوشد. وقتی ناصرالدینشاه به نجوان رسید،
دستور داد که متصدی چاپارخانه به بهانه نبودن اسبک لسه از ادامسه
مسافرت وی جلوگیری کرد و پس از یکی دو روز وی را از دستور شاه آگاه ساخت.
رشديه تصمیم گرفت به ایروان بازگردد لیکن او را از این کار نیز بازداشتند.
پس از ورود ناصرالدینشاه به تهران رشديه بر اثر اقدامهای بعضی از
دوستان خیر اندیش خود آزادی عمل یافت و از نجوان به تبریز رفت و پس
از ورود با وجود موانع و دشواری های فراوان توانست در سال ۱۳۰۶ هـ قمری
در محله ششگلان نخستین مدرسه جدید را بنیان گذارد، که میرزا حسین واعظ*

* - میرزا حسین واعظ خاله زاده میرزا حسن رشديه یکی از پیشروان
دلیر جنبش مشروطه بود که احمد کسروی درباره وی نوشته: " توگویی خدا
آوازگیرای میرزا حسین را برای پیشرفت کار مشروطه آفریده بود. " برای
آشنایی بیشتر با چهره میرزا حسین واعظ به کتابهای ذیل مراجعه شود:
۱- سخنگویان سه گانه آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران نوشته نصرت -
الله فتحی . ۲ - آذربایجانان آذربایجان نوشته اکبری حامد .

یکی از آموزگاران این مدرسه بود. حاج آخوندبیرا در میرزا حسن به تنهایی در مسجد میدان " مقصودیه " تبریزمکتبی را که با مکتبهای دیگر اندکی تفاوت داشت، تاسیس نمود. مثلاً " در ساعات تنفس شاگردان را به حیاط می آوردند و بجای زنگ سیاحت یکی از شاگردان که صدای رسا داشت این شعر را می خواند :

الا ای عزیزان دشت صباوت به بیرون روید از برای سیاحت
و پس از یک ربع ساعت با زبا صدای بلند این شعر را می خواند :

هر آنکو پی علم و دانائی است بدانند که وقت صف آرائی است

ولی یکسال بعد پیشنما زمحل، کمک بمدرسه را تحریم کرد و مردم را وادار به بستن مدرسه کرد و اجازة نداد کسی برای مدرسه خانه اجاره دهد.

رشدیه چون اوضاع را آشفته دید به مشهد فرا کرد و پس از شش ماه به تبریز بازگشت و در محله " خیابان " مدرسه اش را دایر کرد، ولی با زبا مخالفت اهالی روبرو شد. بالاخره آن شادروان چندین بار مدرسه را افتتاح و خواست آغا زبکا رکنند اما با مخالفت روبرو شد و حتی یکبار چند تیر به طرف او شلیک شد و یکی از تیرها به پایش اصابت کرده و مجروحش ساخت. بارها مدرسه اش غارت و خودش به مرگ تهدید شد و بچه های مدرسه در اثر هجوم زخمی شدند، حتی در آن ماجراها یک کودک نیز کشته شد. ولی بالاخره شادروان رشدیه در برابر این همه ناملایمات ایستادگی و منظور خود را که تاسیس مدرسه بمفهوم امروزی بود عملی ساخت و در سال ۱۳۱۱ هـ. قمری در کوچه جبه خانه مدرسه را با اصول جدید تاسیس کرد و در این مدرسه بود که آن شادروان در زمینه تدریس الفباء متدی ترتیب داد که مبنای تدریس الفبای امروزی و متکی به صوت حروف بود. در این مدرسه طرز تهجی به طرز قدیم متروک و یادگیری الفبا با روش جدید بسیار آسان شده بود.

راجع به افتتاح این مدرسه و شهرت نیکوئی که حاصل کرده بود در روزنامه های آن زمان مقاله های زیادی دیده می شود. در مورد گشایش این مدرسه قسمتی از نوشته روزنامه " ناصری شماره ۵ سال اول (مورخه غره ذی الحجه ۱۳۱۱) نقل می شود :

" جناب ملا عبدالرحیم طالبوف ساکن شهر (تمرخان شوره جزو ایالت داغستان) این اوقات از تاسیس و افتتاح مدرسه " رشدیه " تبریز اطلاع حاصل نموده و نظر به میل فطری و رغبت طبیعی که به پیشرفت امور خیریه و

فوايد عامه واشتها ر معارف دارند معادل دويست جلد کتاب از علم فيزيک به
ضميمه سی منات اسکناس به جهت اعانه مدرسه مزبوره از سال گرده اند و جناب
میرزا حسن معلم رشديه نیز همان مبلغ را صرف الفبای جدید خواهند نمود .
از گشایش مدرسه رشديه چندان زمانی نگذشت که به پیشرفت های بزرگی
نايل آمد و وصف آن ورد زبانها شد و در هر جا از آن مدرسه تمجید می کردند . روز -
نامه ناصری در شماره ۱۱ سال اول (غره ربیع الاول ۱۳۱۲) در زمانی که
هنوز از گشایش مدرسه رشديه یکسال نگذشته بود تحت عنوان (امتحان درمد -
رسه رشديه) چنین می نویسد :

" چندی قبل یک مجلس با حضور جمعی از فصحا و ادبا در مدرسه مزبوره
مختصرا متحانی بعمل آمده بود در آن امتحان مردان بیسواد از ۲۵ الی ۴۰
ساله که در مدت ۹۰ ساعت تعلیم حروف ابجد و زوایای الفبای سی و دوگانه را
تحصیل نموده و تعلیم گرفته بودند بعمل آمد چند سطرى به آن ها املا شده در
صفحات تا بلو (لوحة) که هر یک در دست داشتند با کمال صحت نوشتند .
این روزها برای تجدید آگاهی با حضور خود را در آن مجلس مغتنم شمرده
از آقا میرزا حسن معلم و مدیر مدرسه مزبوره درخواست نموده دوشنبه ۲۴ صفر
را به حکم تعیین وقت به مدرسه رفته ندیم باشی و ملک الشعرا حکیم باشی مخصوص
و میرزا جوادخان رئیس دربخانه ، آقای ابوالفتح میرزا و نصرت الحکما
طیب حضور و چند نفر از معلمین زبان فرانسه و علم حساب نیز آن مجلس محترم
را به حضور شریف مزین داشته بودند . . . "

آنگاه روزنامه ناصری شرح مبسوط و مفصلى از طرز امتحان و جوابهای
شگفت انگیز محصلین و چگونگی آموزش و تدریس در آن مدرسه می دهد و می نویسد
عربی و صرف و فارسی و فرانسه را متعلمین به خوبی امتحان دادند .
بنا بر این معلوم می شود که در این مدرسه علوم مقدماتی فارسی ، عربی
و ادبیات فارسی و زبان فرانسه تدریس می شد و همچنین کلاس های اکابر
نیز دایر بود که برای سالمندان در مدت نسبتا " اندکی (۹۰ ساعت تدریس)
توشتن و خواندن یاد می دادند . از اشعاریکه در مدرسه رشديه اغلب شاگردان
دسته جمعی می خواندند لازم است که چند بیتى اینجا نقل شود . در این اشعار
که شاید خود رشديه آنها را سروده بود محصلین به تحصیل علم و دانش تشویق و به
شناختن مقام مدرسه راهنمایی می شوند :

باغ و بهشت ما همه گلزار مکتب است بر قلب ما سرور ز دیدار مکتب است

این مکتب سعید که رشديه تام اوست دارالفضايل است در انظار مکتب است
برنازو نعمت دوجهان سرنيا ورد ازجان و دل هرا نکه خريدا مکتب است
هر روز جوی علم به بستان قلب ما جاری ز چشمه سار گهر بار مکتب است
يارب به لطف و مرحمت خود نظر نما بر حال آن کسیکه پرستار مکتب است .
هنگامی که شادروان میرزا علیخان امین الدوله به پیشکاری آذربا -
يجان انتخاب و به تبریز وارد می شود (سال ۱۳۱۴ هـ قمری) وصف مدرسه -
رشديه را شنیده یک روز شخصا " به مدرسه یا د شده رفته و از محصلین امتحانی به
عمل می آورد چون پاسخهای مناسب می شنود از پیشرفت شاگردان و دقت و
تلاش رشديه خوشش آمده در پی تشویق بر می آید و پیشنهادهای می کند که مدرسه را
وسعت دهد تا بیش از این در خدمات فرهنگی موفق شود . شادروان رشديه
عدم توانائی مالی و نداشتن مشوق و نبودن استقبال عمومی را تذکر میدهد
امین الدوله وعده کمک داده فوری عمل میکند ، در نتیجه مدرسه رشديه وسعت
می یابد و در محلهء شگلان به ساختمان حاج آقا بزرگ شیرازی منتقل میشود .
شادروان امین الدوله که از مشوقین نامی فرهنگ بود سايروسايل را از -
اثاثیه و غیره آماده میسازد و ضمناً " ۱۰۰ نفر محصل بی بضاعت در مدرسه به
خرج پیشکار قبول می شوند که لباس ، غذا و وسايل تحصیل به آنان داده می -
شود .

این مدرسه در ظرف مدت کمی به پیشرفت های مهمی نایل می شود و از طرف
اهالی حسن استقبالی از آن بعمل می آید ولی از طرف دیگر عده ای افراد
مغرض در گوشه و کنار که پیشرفت مدرسه را می بینند و این امر را مخالف آرزو -
های عوام فریبانهء خویش تشخیص می دهند شایع میسازند که رشديه شخص بایی و
بی دین است . این مدرسه نیز جز ترویج بی دینی و لامذهبی منظوری ندارد .
این شایعه ها تا تاثیر خود را می بخشد ولی تا آن گاه که امین الدوله نیز به تهرآن
منتقل و از تبریز می رود و میدان تبلیغ عوام فریبان وسعت پیدا می کند در
نتیجه رشديه مورد طعن و لعن قرار گرفته و از تعداد محصلین مدرسه کاسته می -
شود . بالاخره با وجود استقامتها و پایداریهای آن مرحوم مدرسه منحل و رشد
نیز مجبور میشود که به تهران عزیمت کند و در آنجا با زبه تشویق شادروان -
امین الدوله مدرسه را مجدداً " افتتاح می کند . به این ترتیب مدرسه رشديه
تبریز که واقعا " موجب افتخار و مباهات آذربایجانیا ن بود تعطیل می شود .
با وجود این رشديه از خدمات فرهنگی دست نکشید و در تهران مشغول

خدمت فرهنگی شد و خدمات گرانبهای به فرهنگ کشورمان کرد.

یکی از نتایج اساسی ایجاد مدرسه رشديه در تبريز اين بر آنکه پس از انحلال آن تعدادی از معلمين آن مدرسه که زیر نظر رشديه به تدریس مشغول بودند و تدریس الفبای صوتی را یاد گرفته و اصول اداره مدرسه را بسیک جدید آموخته بودند پس از انحلال مدرسه رشديه هر کدام در تبريز مدرسه و مکتبی دایر و در ترویج فرهنگ کوشیدند. در حقیقت می توان گفت که انحلال مدرسه رشديه ظاهری بود و شاگردان مکتب رشديه همان فکر را تعقیب و پس از مسافرت اوبه تهران یا به خارجه مدارس جدیدی ایجاد کردند که هر یک بنوبه خود خدمات با ارزشی انجام دادند.

از معلمين که در مدرسه رشديه تبريز به تدریس مشغول بودند می توان از افراد ذیل نام برد: حسین واعظ - صحاف زاده (پرورش) - حاج میرزا - احمد مدرس - میرزا حسین کمال .

خدمات فرهنگی رشديه از هر حیث قابل ذکر و قدر دانی است. رشديه در روزهایی که مردم از نام مدرسه نفرت داشتند قدمردانگی برافراشت و به تربیت نوبا و گان همت گماشت و او از هیچگونه طعن و لعن نهرا سید تا بنای فرهنگ جدید را نخستین بار در کشورمان "تبريز" بنیان گذاشت. موقعی که این فرزانه سخن از مدرسه به میان آورد و از تحصیل کودکان ایرانی یاد کرد گمان کردند دیوانه ای است که سخن از کفر می گوید. آن شادروان نه تنها بانی مدرسه ملی در آذربایجان است بلکه او را می توان بانی و مؤسس مدرسه ملی در تهران نیز دانست و ترتیب تدریس الفباء بشکل جدید در تمام ایران از اوبه یا دگار مانده است و دیگران همان شیوه را تعقیب و تکمیل کرده اند. با آنکه زندگانی در آزا و پیوسته با رنج و عذاب و مسافرت و تبعید و فقر و پریشانی توأم بوده است هیچ زمانی از خدمات فرهنگی خود دست نکشید و نفسی نیا سوده است.

تالیفات او زیاد است و نزدیک به سی جلد می رسد که اغلب کلاسیک و در آن زمان تعلیم و تدریس آنها در مدارس معمول بوده است مهمترین این کتابها عبارتند از: بدایه التعلیم - تکمله الصرف - تسهیل الحساب - کنایه - التعلیم - آنادیلی و وطن دیلی وغیره .

تا اینجا مختصری با خدمات میرزا حسن رشديه در زمینه فرهنگ آشنا شدیم لازم است با فعالیتهای وی در زمینه های سیاسی و اجتماعی هم آشنا

شویم به ویژه نقش وی را در انقلاب مشروطه .

بطوریکه یادآور شدیم بعد از انتقال امین الدوله به تهران رشدیه هم به تهران آمد. و فعالیت‌های فرهنگی خود را در تهران شروع کرد و با مخالفت خیلی از مغرضین از جمله صدراعظم وقت میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم (امین السلطان) روبرو شد و بعد از مخالفت‌های زیاد بالاخره اتابک دستور می‌دهد رشدیه را دستگیر و به زندان دولتی اردبیل بفرستند. حاج شیخ‌هادی از ما چرا آگاه شده و هزار تومان در اختیار رشدیه قرار می‌دهد و او را به زیارت خانه کعبه روانه می‌سازد. نظارت و مدیریت مدرسه را هم به شیخ جعفر که از نزدیکانش بود می‌سپارد.

پس از بازگشت از حج در سال ۱۳۲۰ هجری قمری با ز فعالیت خود را شروع و مدرسه بنام "مکتب" مقابل دارالفنون دایر می‌کند و همزمان با کارهای فرهنگی دست به انتشار روزنامه بنام "مکتب" نیز می‌زند و به وسیله آن در بیداری مردم قدم‌های مهمی برمی‌دارد. در اوایل سال ۱۳۲۳ ه. قمری کتاب "کفایه‌التعلیم" را تالیف کرده و در بخشی از آن بنام "تنبیه الغافلین یا ارشاد الطالبین" مطالبی برای ارشاد ملت و بیداری افکار مردم نوشت و وجود همین کتاب باعث شد که عین الدوله مخالفتش را با او علنی سازد و فرمان دستگیری او را صادر کند.

نیرا الدوله در وقت تهران رشدیه را با تفاق مجدداً اسلام که از هم دستا^ن و دوستان با وفای رشدیه بشمار می‌رفت دستگیر و به کلات روانه ساخت.

پس از زندانی شدن رشدیه اولیای اطفال از ترس عین الدوله فرزندان خود را از مدرسه بیرون آوردند و شیرازه مدرسه از هم پاشیده شد. رشدیه در زندان کلات بسر می‌برد که فرمان مشروطیت صادر شد و به دنبال آن رشدیه و مجدداً اسلام مرخص شدند.

در سال ۱۳۲۶ ه. قمری عین الدوله به فرمان محمدعلیشاه ما مور سرکوبی ستارخان و مشروطه‌خواهان تبریز شد و محمد ولیخان سپهدار تنکابنی (سپسالار) هم با موریت یافت که از طریق رشت به اردبیل رفته و شاهسون‌ها را به کمک عین الدوله روانه تبریز سازد. رشدیه از ما چرا آگاه و سخت پریشان حال می‌شود چون اگر شاهسونها به کمک عین الدوله برمی‌خاستند کار ستارخان به و خامت می‌گراید و عین الدوله می‌توانست آزادخواهان را قلع و قمع کند. رشدیه با نقشی که در سرداشت برای دیدن سپهدار که با وی آشنائی

داشت و بسوی اردبیل رهسپار شده بودمی رود در قزوین به اومی رسد. و او را قانع می‌کنند که با نیروی که در اختیار دارد از اوضاع آشفته تهران و دربار محمدعلی شاه استفاده کرده تهران را فتح کند و در پیش ملت با فتخا ربزرگی دست یابد. بدین ترتیب سپهدار را وادار می‌کنند که تغییر عقیده داده به جای کمک به عین الدوله با افراد خود به تهران بازگردد. عین الدوله چشم به راه شاهسونها بود که خبر فتح تهران را می‌شنود. با توجه به نقش مؤثری که رشديه در فتح تهران و پیشگیری از شکست ستارخان و نیروی مشروطه خواه داشت پی می‌بریم که این مرد بزرگ و فداکار علاوه بر خدمات فرهنگی ارزنده خود که در تمام طول عمر در راه آن کوشید چه نقش عمده‌ای را در راه آزادی به عهده داشته است.

شاه دروان رشديه تا سال ۱۳۱۵ هـ. شمسی در وزارت معارف وقت مستخدم و انجام وظیفه می‌کرد در این سال از خدمت دولتی کناره‌گیری کرده و بازنشسته می‌شود و چون در این زمان حاج شیخ عبدالکریم حائری دژقم ریاست و مرجعیت داشت، رشديه نیز در مقام اقامت گزید و مرتب در مجلس درس شیخ حاضر می‌شد. رشديه در قم در نزدیکی تکیه ملا محمود مدرسهای دایر کرد و به تعلیم و تربیت کودکان که اکثراً "فقیر و بی بضاعت بودند پرداخت و کلاسی هم ویژه نابینایان تشکیل داده بود و با روشی خاص آنان را آموزش می‌داد.

رشديه در ذی‌قعدة ۱۳۶۴ هـ. قمری مطابق با ۲۱ آذر ۱۳۲۳ هـ. شمسی در شهر قم دیده از جهان فرو بست و در قبرستان حاج شیخ عبدالکریم به خاک سپرده شد. در این ایام انگلیسیها روزنامه "تبلیغاتی به نام نونها لان" داشتند که تصویری از رشديه چاپ کرده و او را پدر آموزش و پرورش نوین ایران معرفی کردند.

سه بیت ذیل را در تاریخ وفات رشديه محمدعلی صفوت سروده که ماده تاریخ وفات آن شادروان می‌باشد:

آشنائی در آمد از در گفت خبری بد شنیدم از رادیو
گفتم ای بوم چیست وقعه شوم دل بر آشفته آشکار بگو
گفت بشنیدم این نوا ز جهان رفته "رشديه" حیف با دازاو.
نمونه نظم و نثر میرزا حسن رشديه:

"اجلال علما واجب است اگر ایشان علم را تحقیر نکنند.

بقیه سی ۵۴ صفحه ده

توجه

۱- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو-
خوموز اوچون بود عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و
اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلان همشهریلر
بمزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله
برایر تان دیققلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر گوئدرمه‌لرینی
خواهش ائدیرک «وارلیق»

۲- خواستاران اشتراکمی تواننده بلخ آهونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین
شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار)
واریزسایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه پیدی-
شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۳- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه
تهران تهیه نمایند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت
عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌های علاقمند
میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت
۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله بکجلد از این کتاب
را تهیه نمایند.

۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه
زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه
تهیه نمایند.

۶- حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه‌نلر «وارلیق» مجله‌سی اؤز انلی و
فرهنگی حیاتینا ادامه وئر مگده سیزین مادی و معنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز شویملی
«وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراک ائدین و اونی اخوماغی علاقه‌مندلره توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

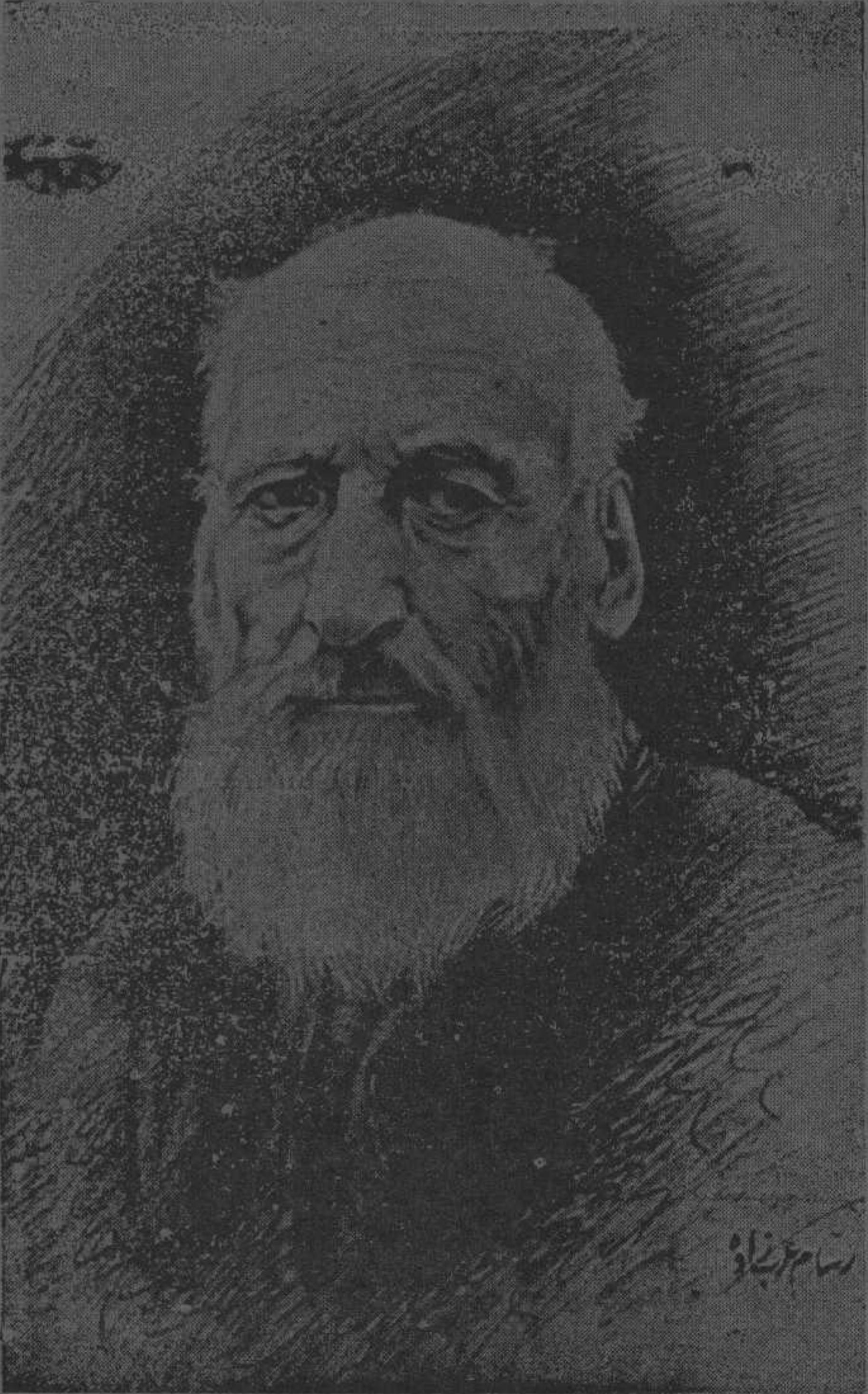
محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه پیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶

تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

میرزا حسن رشیدیہ بنیانگزار مکتب نوین در ایران

ئەولاد كۆرۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، فەدىئىيە ئىسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۸ (آردیجیل صایی ۱۹)
سال دوم شماره ۸ (شماره مسلسل ۱۹)

ابان ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 8 (Serial No. 19)
November 1980

Address: Messadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچىندە كىلەر

(فهرست)

صفحة

- ۱- بىر نىچە يازى قايىداسى: دكتور حميد نطقى ۳
- ۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بىر باخيش (۱۶): دكتور جواد هيئت ۲۴
- ۳- نسيمى و كلاسيك شرق شعري: پرفسور غلامحسين بيگدلى ۴۴
- ۴- يگانه سفر: پرفسور رستم على اوف. (مقدمه دكتور جواد هيئت دن) ۶۰
- ۵- حضرت على نين او گودلري: ضياء شاکر-ع. منظوري خامنه اي ۶۶
- ۶- ايستکلى بالا لاريميزا: حسن مجيدزاده ۶۷
- ۷- شيخ محمد (شعر): ح. نطقى ۷۰
- ۸- مشاعره. توپلايان: ع. منظوري خامنه اي ۷۱
- ۹- دده قورقود (۴): عليرضا صرافى ۷۳
- ۱۰- شعر استاد شهر يار ۷۶

وارلیق

آیلیق فرهنگى تورکجه و فارسجا نشریه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و ترکی آذری

ایکینجی ایل صایی ۸ - آبان ۱۳۵۹

دوکتور حمید نطقى

بیر نئجه یازی قایداسی

(۱) ۳۳ یا ۳۴ سس

آذربایجان تورکیسینین (۱) اساس اولاراق ۳۴ "فونه می" واردور، یعنی بودیلده دانیشانلار ۳۴ نوع سسین کؤمک لیگی ایله سؤزلرینی سؤیلرلر. بوسلری بورادا، برابرجه گؤزدن کئچیرهک :

- ۱- A سسی : آتا، آت، بالتا دا اولدوغو کیمی.
- ۲- B " : بورون، باش، قاب، دابان .
- ۳- C " : جالماق، بوجاق، آجی، اوجا .
- ۴- Ç " : چورهک، چوروک، سئرجه، کئچی، قاجاق .
- ۵- D " : دیل، دوداق، دووار، آد .
- ۶- E " : امل، امک، گل (بیا)، دلمک .
- ۷- E' " : ائتمک، ائو (خانه)، یئمک، سئومک، دئ (بگو) یا خود : یئمک، سئومک، دئ .
- ۸- F " : فایدا، قاقا، نفت، صاف .
- ۹- G (یوموشاق) سسی : گلین، گون (چرم)، بیلگی، گوزهل .
- ۱۰- G' سسی : آغ، چاغلار، آغیر، اوغلان .
- ۱۱- H " : هارا، حاکم، باهار، هورومجک .

۱ - آهنگ قانونونا گوره "تورکو" یازیلماسی لازمدیر، لکن قدیم وچوخ رایج شکلده تابع اولاراق بو یازی صورتینی ترجیح ائتدیک .

- ۱۲ - I سسى : قىز ، آلقىش ، قىرمىزى ، ياخىن .
- ۱۳ - i " : ايكى ، بىر ، اىپ ، ايرى .
- ۱۴ - J " : ژورنال ، ژولىك ، اژدر ، ژاندارم .
- ۱۵ - K " (اينجه هجالاردا) : كۆمور ، كال ، اكين ، يئكه (يئكه) .
- ۱۶ - L " : لاله ، آلما ، چالقى ، چىلپاق .
- ۱۷ - M " : مارال ، يومورتا ، ماشا ، منقل .
- ۱۸ - N " : نىسگىل ، آنا ، قانماق ، تانىش .
- ۱۹ - O " : اود (آتش) ، دولما ، اوتوز (۳۵) ، اولماز .
- ۲۰ - Ö " : اؤلمك ، اءپمك ، گۆن (چرم) ، سؤنمك .
- ۲۱ - P " : پالتار ، پولاد ، تاپماجا ، پاپاق .
- ۲۲ - Q " : قوم (ماسه) ، قورد ، قشنگ ، قار .
- ۲۳ - R " : راحت ، داراق ، آرپا ، دورو (زلال) .
- ۲۴ - S " : سس ، طاس ، اوست ، ياس .
- ۲۵ - Ş " : شرق ، ياش ، كيشى ، ياواش .
- ۲۶ - T " : تار ، طوفان ، گتير ، آتا .
- ۲۷ - U " : اوستا ، دوستاق ، موم ، اون (آرد) .
- ۲۸ - Ü " : اوزوم (انگور) ، گولمك ، توتون ، اوز (صورت) .
- ۲۹ - V " : وارلىق ، تاوا ، حلوا ، دهوه .
- ۳۰ - X " : خيال ، يوخلماق ، تاخيل ، يوخ .
- ۳۱ - Y " : ياغ ، يومورتا ، قايا ، آى .
- ۳۲ - Z " : زور ، ياز ، كاغىذ ، ضربت .

۳۳ - ع و همزه سسى : تعليم ، تاء ثير ، رئيس ، معروف .

بو ۳۳ سس آذربايجان توركى سىنده دانيشماق ايچون كافيدير . لکن اوروپا مدنيت ، صنايعى ايله ياخيندان تانىش اولدوقدان سونرا بو ۳۳ سسه بىر سس داها آرتدى ، قالين كاف دئيلن و فارسجادا (كوشش) كلمه سىنين باشيندا گلن سس . بو سس فارسجادا موجود دور ، اما بو قالين كاف لى فارسجا كلمه لر توركى دىلينه گيرديگى زمان توركى لهجه سيله عينا " فارسجادا اولدوغو كيمي اوخونمور ، اونلارداكى بو (كاف) لار ، سس دگيشديريرو " اينجه هجالارداكى كاف " كيمي تلفظ اولونور ، نئجه كى فارسجا (كور) بيزيم توركى ده (كور KÖR) يا خود ، بعضى فرانسىز - توركى

لغت‌رینجه KIOR کیمی اوخونور، KOUR کیمی دگیل . لکن فرنگی لغت‌لرده کی " قالین کاف " لار، اوز اصل لرینده کی کیمی تلفظ ائدیلیلر، بون گوره چاره سیز، تورکیمزه ده ۳۴ - نجی بیرس آر تیریلدی :

۳۴ - K (قالین هجالاردا) سسی : گاریات داغلاری ، ماگارونی ، دئموگراسی ، آگادمی .

گوردوگونوز کیمی بیز (ک) نین اوستونه بیر (همزه علامتی) آر تیرا - راق بوسی الفبا میزدا گؤسترمک ایسته بیریک . اسکی دن بو سس (ق) ایله گؤستریلیدی و (قاریات) یازیلیدی . بیز خصوصی علامتلی (ک) نی ترجیح ائتمکده بیک .

البته ، اینجه دن اینجه یه آراشدیریلیرسا تورکیمیزده بو ۳۴ اساسلی سس دن سوی ، " کاف غنه " و بعضی لهجه لرده (ک) و (گ) نین اینجه سسله بیتن کلمه لرین صونوندا ، آلمانجا دا " ich " ه بنزه یین سسلر کیمی باشقا فونه لرین ده اولدوغونو گورمک اولار .

۲ - دیلر و الفبالار

تاریخ بویونجا ، یازی دا ، ایکی آیری یول توتولموشدور :

۱ - فکرلی گؤسترن علامت لردن فایدالانما . ۲۰ - سسلری تک تک ویا خود بیرنجه سینی بیرلیکده اولاراق گؤسترن علامت لردن فایدالانما .

بیزیم بورادا بحثیمیز ایکینجی یول (یعنی سسلری تک تک ویا خود بیرنجه سینی بیرآرادا گؤسترن مه تود) دور . دیلین متعدد فونه لرینی گؤسترمک ایچون استفاده ائدیلمک علامت لر سیسته مینه " الفبا " دئییرلر . یا باشقا بیر عبارتله : الفبا هدف دگیل ، دیل لرین سسلرینی تمثیل ائدن وسیله دیر . تورکی دیلی ایندییه قدر بیرچوخ الفبالاری تجربه ائله ییب دیر ، بو تجربه لرین صون صفحه لرینده ، مین ایلیک عرب الفباسی تجربه سی یئر آلیر . زمانیمیزدا اکثریت له بودیلین مختلف لهجه لری ، نشریات و علمی تدقیقات دا دؤرد سیسته م یا الفبا ایله گؤستریلمکده - دیر : ۱ - لاتین الفبا سیندان آلینمیش سیسته م ، ۲ - سیریلیک - اسلاو الفبا سیندان آلینمیش سیسته م لر ، ۳ - بین الملل فونه تیک الفبا ، یعنی اکثر دیلچیلیک و قاموس یازماق ایشینده ایشله دیلن سیسته م . بوسیسته م عمومیتله لاتین الفباسی نا باغلی دیر ، ۴ - بیزیم بورادا بحث موضوعو - موز اولان عرب الفباسی سیسته می . .

بیرنچە دىل، بىر وادىسىستەم دىن فايدالانماق اىستەدىك لرىندە ،
 او الفبا دا اوز خصوصىت لرىنە گۆرە ، بىر پارا دگىشىك لىك لرو جودە
 كىرىرلر . مثلاً "المانجا ، انگلىزجە ، فرانسىزجا و اىتالىانجا وساىردىل
 لر ، گرچە اساس اولاراق لاتىن الفباسىنى قبول ائتمىش لرسە دە ، اوندە
 لزوملو تىغىراتى و ئرمىشلر و سىستەمى اوز دىل احتىاجلارىنا گۆرە
 تعدىل ائتمىشلر . نىجەكى ، مايدىغىمىز دىللىردە ، صىرا اىلە ، (ش) سسىنى
 گۆسترمك اىچون ، الفبا دا بو سە مقابىل بىر علامت اولما دىغىندەن ، هر
 بىرىمى اوزونە ال - و ئرىشلى علامتلر انتخاب ائلە مىشلر . مثلاً " همىن
 س ، المانجا دا SCH ، انگلىزجە و آلبانىجە دە GH ، فرانسىزجا دا CH
 و اىتالىانجا دا SC اىلە ، مشخى اولور . بوندان علاوه (ش) سسىنى مثلاً
 اسلووونجە دە (S) و توركجە و رومنجە دە (S) اىلە دە گۆسترنلر اولدو
 غو كىمى ، بوسى باشقا يوللارلا دا ، گۆسترنلر واردر . مثلاً (T) علامتىنىن
 اكثرا (ت) و بعضا دە (ش) اوخوندوغو انگلىزجە دە واردىر . . . دىمك
 المانجا ، فرانسىزجا ، مجارجا ، اىتالىانجا . . . لاتىن الفباسىنى اساس آلد-
 يقلارى حالدا بىر پارا يئرلىردە ، معىن علامتلردن فايدالانماقدا ، بىر
 بىرىندەن آىرىلرلار . عرب الفباسى دا بئله دىر . بو الفبا دان استفادە ائد-
 نلر ، اوز احتىاجلارىنا گۆرە اونو آز - چوخ تعدىل ائلە مىشلر . بونون
 اىچون اصل عرب الفباسىندا اولمايان علامتلر وجودە گلىبىدىر . و اكثرا
 يا مختلف دىللىردەكى متن لرىبو واحدا الفبا اىلە يازىلما لارىنا باخما -
 ياراق بىر - بىرىندەن بعضى يئرلىردە آىرىلرلار .

مثلاً سىدى الفبا سىستەمىندە (پ ، پپ ، ق ، ق ، پ ، ق ، ج ، ج ، چ ، چ ،
 ق ، پ ، پ ، ر ، ر ، گ ، گ ، ر ، ر) علامتلرىنى ، اوردوجا دا (: : ، ط) علامت
 لرىنى بىر پارا حرفلرىن اوزەرىندە ، پشتوجا دا (د ، ر ، ر ، پ ، ن ، خ ،
 پ ، پ) علامتلرىنى گۆروروككى ، اساس عربجە الفباسىندا بونلاردان
 اثر بئله بوخدور .

اوزاغا گىتمەگە لزوم يوخ فارسجا دا عرب الفباسىندا داها دوز -
 گون فايدالانماق اىچون ، بو علامتلرى اونا آرتىرمىشلار : پ ، چ ، ژ ،
 گ . دىمك توركى دىللىرىنە بو الفبا سىستەمى تطبق ائىلدىگىندە بىر
 پارا علامتلرىن ايجادى دا طبيعىدۇر . وگىنە طبيعىدىركى ، بو ايجادو
 ابداع يا تعدىلر آنجاق و آنجاق توركى دىلى نىن ايجادلارىنە گۆرە

اولسون یعنی بوتعدیلر سندی، اردو، پشتو و حتی فارسجانی (اؤزخو-
 صیتلرینه اویاراق یاراتدیقلاری علامتله منظومه سی نین) تابعی اول-
 بیلمه ز. مثلا " ۶ مصوتی اولان بیردیلی (فارسجانی) ۹ مصوتی اولان بیر
 دیله (تورکی دیلی ایله) ، عینی سیستمه نجه تابع توتماق ممکندیر؟
 بونا گوره فارسجادا منطقی صاییلان خصوصیتله، تورکی ده الزاماً
 دوغرو اولماز، مثلا " ث ، ح ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، ق " عربجه یه خا-
 ص دیر و فارسجا کلمه لرده یوخدور " دئمیشله دئییه بیزده لیست ده ن
 آنجاق و چاره سیز اولاراق (ق) ی سیلمک له بو حرفله تورکی ده یوخدور
 دئمک ائله جده اوطاق و قاطیر غلط دیر. اوتاق و قاتیر دوغرو دور " .
 کیمی نتیجه لر چیخارماق ، بیر طرفدن قایدالاری ساده له شدیرمک له برابر
 اوبیریاندان دا حلی چتین مسئله لر توره ده بیلیر. عصرلرین تجربه سی
 گؤستر میشدیرکی " ح ، خ ، ص ، ط ، ق " کیمی صامتلی هجالاری تورک ل-
 اکثریاقالین مصوت لرله تلفظ ائدیرلر. بومشاهده دن بونتیجه نی چیخا-
 رتمیشلار : هیچ اولماسا (ص ، ط ، ق) اصیل صامتلی نین بو خصوصیت-
 لریندن فایدالاناق ، اصیل تورکی اولان کلمه لری قالین اوخوتدورماق
 ایچون، مناسب و لازم یئرلرده بو حرفله یازماق فایدالی اولور .
 سندی : (گوشه ، خزید ، پنهان شد ، ترسید ، چسبید : یتمک اوره-
 گیمه سندی) .

سندی : (شکست) .

بو قرینه - (ص) ویا (س) ایله یازماق (سندی) نین اینجه مصوتلی ،
 (میندی وزنینه) و (سندی) نین قالین مصوتلی اولدوغونو مشخص
 ائدیر. بونونلا برابر، اگر تدقیقاتیمیز صونوندا ساده له شدیرمک قایغی
 سی ایله (ط) و (ص) یئرینه (ت) و (س) یازیلما سینا اجازه وئر یلمه سی
 مطاحت گؤرولور سده ، آرتیق (ص و ط) دان فایدالانمانین غلط اولدو -
 غونا حکم وئرمک ، علمی آراشدیرمالارا یاراشمایان دقت سیزلیک اولار .
 چیخارا جاغیمیز نتیجه بودور: الفبا بیر وسیله دیر، هر دیلین ایجا-
 بلارینا گوره تعدیل ائدیلیر و بو تعدیلر آنجاق او دیله خاص در .

(۳) پرنسیپلر

(وارلیق) نین کئچن ایل کی ۱۵ - نجی صای سیندا دا دئدیگیمز کیمی
 (" پیشنهاد در باره خط و قواعد اولیه املا ی ترکی آذربایجانی " مقاله -
 سینه باخ صحیفه ۱۵) دیلیمیزین املا قایدالارینی تثبیت ائتمک ایچون

آشاغیداکی اساس پرنسیپلرە دقت ائتمەلی بیک :

۱ - آسانلیق و سادە لیک ،

۲ - تاریخی تداوم و کئچمیشین تجربەلریندن فایدالانماق .

۳ - منطق لە مسئلەلرە یاناشماق و علمی تدقیقات و آراشدیرما -

لاردان فایدالانماق . یعنی : سادە لیک ، تاریخی لیک ، علمی لیک ،

منطقی لیک بیزیم دایاندیغیمیز اساسلار اولدوغو ایچون ھربیر قایدا -

نین " اسباب موجبہ " سی حقیندە سئوال صوروشماق و ھربیر منعین علتی

نی یوخاریدا ذکر ائدیلمن پرنسیپلر داخلىندە آختارماق لازم دیر .

سادە لیک و آسانلیق دان مقصد ، خلقیمیزە دیلیمیزدە چتینلیک چکە

دن یازیب - اوخوماغی صاغلانماق دیر . موجود چتینلیک لری مطالعه

ائتمک و اونلارین چارە سینە چالیشماق و بویولدا آختاریشلار آپارماق

چوخ اھمیتلی دیر . تاریخی لیکدن مقصد ، املا قایدالارینی تجربەلردن فایدا

لاناراق تنظیم ائتمک دیر . کئچمیش لە کؤرپولری بیخماق دوغرو بیرایش

دگیل یوخسا یازیب اوخوماق بوگونکی یازیلار محدود و منحصر قالار و

دوون کی کتابلاریمیزی تازەدن یازماق لازم اولار . بوبیر آجی حقیقت دیر

: ایندی بیز منع لری و یاساقلار اوزوندن ذاتا " یوخسول قالمیشیق ،

کئچمیشین ارثیەلریندن دە اؤز - اؤزوموزو (املا قایدالاریمیزدا

بدعت و تجددوہ افراطا قاجماقلا) محروم ائدەرک داھا چوخ یوخسوللا -

شمیش اولوروق .

علمی و منطقی لیکدن مقصد ، تورکولوژی ساحە سیندە الدە ائدیلمن

آختاریشلارین نتیجەلریندن بو بابدا فایدالانماق دیر . مثلاً "شمال آذر -

بایجان دا دیل و املا حقیندە قیمتلی تدقیقات واردیر . اونلارین یازی

سیستەمی میزە انطباق ائدەرلریندن حتما استفادە ائتمەلی بیک . منطقی

لیک دە بونو حکم ائتمک دە دور و صحیح انطباق ائتمک دە بیزە آنجاق

منطق کؤمک لیک ائلەر .

یوخاریدا ، آدی کئچن املا قایدالاری تکلیفی نین (پیشنہا دی نین)

نشریندن (بہمن ۱۳۵۸) بوگونہ قدر ، مکتوبلار ، مصلحت لری و آختاریشلاردا

الدە ائدیلمن ماتەریاللار گورہ ، تکلیفی بیزیمیزی تازەدن گؤزدن کئچیرمک

ممکن اولدو . قایدالار تدقیق ائدیلمی ، داھا گئنیش بیر اولچودە کئچمیش

دە و گونوموزدە یازی اسلوبلاری مطالعه و مقایسە ائدیلمی . عمومیت لە

یوخاریدا ذکر اولونان پرنسیبلر بیر حرکت نقطه سی واولچو اولاراق دوغرو و مناسب گؤرولدو. بونا نظرا "املا قایدالارینی همین پرنسیبلر دایاناراق، لزوملو اصلاح و تگییرلرله، اوچونجو تکلیف اولاراق تقدیم ائدیریک. مناقشه لی نقطه لری بیر آز ایضاح لا برابر و قطعی له شمش قایدالاری ایسه خلاصه اولاراق آشاغیدا اوخویا جاقسینیز .

(۳) بیرنجه نکتہ

قایدالاری ذکر ائتمکدن قاباق بیرنجه نکتہ نی - مقدمه اولاراق - یادا گتیرمک لازیمدیر :

الف - دیلیمیزده ۹ مصوت و ۲۵ صامت سس موجوددور .

مصوت لر، بویازی نین بیرینجی قسمتینده ده یازیلدیغی کیمی بونلاردیر : (آ) سسی (آتا)، فتحه (گل "بیا")، کسره (وئر- "بدہ")، (ی) سسی (سیز)، ی - سسی (قیز)، و سسی (اوراق)، و - سسی (گوز)، و سسی (اوزوم- "انگور") . صیرا ایله (صاغان صولا) ،
، U , U , Ö , O , I , İ , É , E , ۸

صامت لر ایسه، گینه بویازی نین بیرینجی قسمتینده ده گؤستریلدیگی کیمی بونلاردیر :

ب (B)، پ (P)، ج (C)، چ (Ç)، د (D)، و (V)، ز - ذ - ض - ظ (Z) ،
ت - ط (T)، ی (Y)، اینجه ک (کین Ki)، گ (گلین G)، ل (L) ،
م (M)، ن (N)، س - ث - ص (S)، ع - همزه (ه)، ف (F) ،
ق (Q)، ر (R)، ش (Ş)، خ (X)، غ (Ğ)، قالین ک (Ka) ،
ج - ه (H)، ژ (J) .

(یوخاریدا آدی کئچن اینجه کاف و قالین کاف دییه تانیلانیلان سس لرین ماهیتینی بویازی نین بیرینجی قسمتینده ایضاح ائله میشیک) .
ب - دیلیمیزین اساس خصوصیتلری :

۱ - مورفم لرین (شکیلچیلرین) همیشه کؤک لردن صونرا گلمه سی، یعنی دیلیمیزده "پسوندلر" اساس دیر، پیشوند یوخدور، اولانلاردا یاد دیللردن گلمه دیرلر :

- اوچالیش + قان + لار + دان + دیر .
- گور + مه + مز + لیک + دن + گلدی .
- بیزی تانیش + دیر + میش - دی + لار .

كوك لرین (ریشه لرین) ثابت قالماسی دیلیمیزین بؤیوک بیر مشخصه سیدیر
۲ - س آهنگی (اویماسی) ویا خود آهنگ قانونو، بونو آشاغیدا
ایضاح ائده جگیک .

۳ - نحوی خصوصیتلردن (سن تاقسا عاید خصوصیتلردن) بیز بورادا
بحث ائتمه یه جگیک .

ج - مصوت لر (تلفظ خصوصیتلرینه گؤره، دیلین و سس یولونون آلد -
یغی وضعینه گؤره) اوچ نظر دن بؤلونورلر :

۱ - تلفظ خصوصیتینه و دیلین وضعیتینه گؤره ۹ مصوت قالین و
اینجه دییه ایکی یه بؤلونورلر :

قالین لار : A, I, O, U,

اینجه لر : E, É, İ, Ö, Ü,

۲ - مصوت لر آلت چنه نین وضعیتینه گؤره ده ایکی قسمه آیریلیر:

آچیق / گئنیس مصوت لر : A, E, O, Ö,

قاپالی / دار مصوت لر : I, İ, U, Ü,

ایلک دؤرد مصوت تلفظ ائدی لرکن آلت چنه (انگ) آشاغی انهر، قاپا -
لیلاردا ایسه آشاغی انمه ز، سس یولو دار یا خود نسبی اولاراق قاپالی قالار.
قید : کسره (ک) نین وضعیتیه باشقادر : بومصوت حقیقنده دیلچسی
دمیرچی زاده نین " معاصر آذربایجان دیلی " آدلی اثری نین " فونه تیقا"
بابیندان بیر نچه سطر گتیریریک :

(همین کتاب - صحیفه ۵۰ - " معارف " نشریاتی، باکی ۱۹۷۲)

" ك، اؤن صیرا، دیل اورتاسی / اینجه / یاریم قاپالی / دودا قلا -
نمایان بیر صائت دیر. آذربایجان دیلینده É صائتی E صائتی نین
قاپالی، / صائتیندن ایسه آچیق دیر... آذربایجان ادبی دیلینده É
صائتی محدود مقامدا، همده ان ایشله نیلن صائتلردن دیر. اصیل آذربا -
یجان سؤزلرینده ك صائتی آنجاق بیرینجی هجا دا / ائل، ائو، سئل، یئل،
گئت، یئددی، بئش / آلینما سؤزلرده ایسه دیگر هجالاردا اولابیلیر"
بوگون دیلیمیزده، ایکینجی هجا دا، بخصوص (Y) سسیندن اول
گلن کسره سسلرینه ده راستلانیریق، مثال : قوزه ی، گونه ی، اوگه ی،
گیله ی لیک .

ج ۳ - دوداقلارین وضعیتینه گؤره ده مصوت لر ایکی یه بؤلونور:

دوز (دوداقلانمایان) : A, E, E, I, I .
 یووارلاق - گیرده (دوداقلانان) : O, \bar{O}, U, \bar{U} .
 ایلك دؤردونو سؤیلرکن دوداقلار دوز قالیر، ایکینجی غروپ سسلرین
 تلفظونده دوداقلار گیرده له شهرک اؤنه طرف اوزانیر .
د - آهنگ قانونو :

۱ - (بیرینجی قانون) : کلمه لرده قالین مصوتلردن صونرا قالین
 اینجه مصوتلردن صونرا دا اینجه مصوت لر گلر .

قید ۱ - آلینما سؤزلر بوقانونا اویمازلار (تابع اولمازلار) .
 قید ۲ - شکیلچیلرده عمومیت له کلمه لرین صون هجالارینا اویمازلار .
 ۲ - (ایکینجی قانون) : مصوت لرین دوزلوک - گیرده لیک (دو -
 داقلانمایان - دوداقلانان) ، دارلیق - گئنیشلیک (قاپالی - آچیق)
 نظریندن بیر - بیرلرینه اویماسی دیر .

قید ۱ - اصیل تورکی سؤزلربنده دوداقلانمایان مصوتلردن صونرا
 دوداقلانان مصوت لر گلمز . (دقت : استثنالار آزدا اولسا واردیر :
 آرمود / امرود ... آذربایجان تورکیسینده ، تورکیه تورکجه سینده مصوت
 له بو قایدا داها چوخ جاری دیر ، نئجه کی بورادا آووج یئرینه اوووج
 قابوق یئرینه قابیق وسایره سؤیلندیگی ائشیدیلیر) .

قید ۲ - دوداقلانان (گیرده - یووارلاق) مصوت لر یعنی O, \bar{O}
 U, \bar{U} دن صونرا I, \bar{I} ویا O, \bar{O} گلمز . یعنی U, \bar{U}, O, \bar{O} .
 دن صونرا آنجاق A, E, \bar{E} و U, \bar{U} گلر .
 نتیجه بودورکی: اصیل سؤزلرده O, \bar{O} مصوتلری آنجاق ایلك هجالاردا
 تاپیلیر .

ح - خ - ص - ض - ط - ظ - ع - غ - ق - حرفلری اسکیدن بری تورکی
 متن لرده قالین صامت لر کیمی ایشله دیلمیشدیر . دیلمیزده عینی سسی
 وئره ن ایکیزلردن (ص - س / ط - ت کیمی) ، قالین هجالاری گؤسترمک
 ایچون (ص) و (ط) دن ، اینجه لری گؤسترمک ایچون (س) و (ت) دن
 فایدالانیرلار . لکن (ص) و (ط) یئرینه بو حاللاردا (س) و (ت) یاز -
 یلماسی دا جایزدیر .

کئچمیشده (ص) و (ط) دان ایستر آذربایجان و ایستر باشقا
 داها چوخ استفاده ائدیلمیشدی . بومسئلده ان مناسب حکم هسب

استعمال صورتینی مجاز صایما قدر، یعنی هم (صایما ق) وهم ده (صایما ق)،
ایکیسی ده، صحیح دیر .

املا قایدالاری

آشاغیدا اوخویا جاغینیز قایدالارین بیر قسمی قطعی له شمش قرار -
لاردیر. بیر پاراسی دا ایندییه قدر قطعی له شمه میش ومباحثه لی موضوعلارا
عاید دیر. بوباره ده یازی دا ثابت بیر سیسته مه گئدیلمه سی ایچون اؤز -
فیکریمیز جه مناسب اولان توصیه لری یازمیشیق .

هر قایدانین صونوندا : (ع . ا .) شمال آذربایجان علملر آکادهمیسی
نظامی دینا ادبیات ودیل اینستیتوتوتون املاء حقینده تاپشیر یقلارینا
اشاره در . (دوکتور جاوید)، دوکتور س، جاویدین "آذربایجان دیلی -
دؤرد قسمته" کتابینا، و (دوکتور زهتاب) بو عالیمیم دیلیمیز حقینده
تابینا (ایران تورکجه سینین صرفی) کتابینا اشاره دیر. باشقا منبع
لرایسه یئری گلدیکده آچیقلا نمیشدیر .

الف - مصوتلر

۱ - A سسی : باشدا (آ) اورتا و صوتدا (ا) ایله یازیلیر مثال
آتا ، آنا ، بالتا ...

۲ - فتحه (E) سسی : باشدا (ا)، اورتا و صوتدا (ه) ایله یازیلیر .
قید ۱ - ایکی فتحه بیر - بیرینی تعقیب ائدرسه عمومیتله بیرینجی
فتحه یازیلماز . مثال : دده ، دره ، تپه ، ننه .
لکن بورا دا مهم استثنالار واردر :

اولا - ایکی فتحه بیر - بیرینین آردینجا گلدیک لرینده ، ایکینجی فتحه
نی داشیان هجا آچیق هجا اولوب و (۷ و ۷) سسلری ایله باشلا ییرسا
هر ایکی فتحه یازیلما لیدیر : ده وه (شتر)، شه وه ، ده یه . بو صورتده یا -
نلیش اوخونماق احتمالی آزالیر . ایکینجی فتحه نی داشیان هجا ، قاپا -
لی ایسه بورا دا ایکی حال باش گؤسته ریر . بیرینجی حال : قاپالی
هجانین صون حرفی آردینجا گلن باشقا بیر حرفه یا پیشمازسا ، فتحه نین
(ه) ایله گؤستر یلمه سینه لزوم یو خودور ، مثلا " گؤزل یازیلیر (گؤزه ل)
یا زما غا لزوم یو خودور . ایکینجی حال : قاپالی هجانین صون حرفی اوندان
صونرا گلن بیر حرفه یا پیشدیر یلیب یازیلیرسا ، اوخوناقلی اولماسی
ایچون فتحه (ه) ایله یازیلیر . مثال : گؤزه ل دیر . بئله جه یا (گؤزل دیر)

يا زمالى ييق يادا (گۆزه لدير) لکن (گۆزلدير) يا زيب فتحه نى ايکينجى
 هجا دا حذف ائله مک چتینلیک تۆره ده بيلر . زيرا بوملاحظه لره توجه اولما -
 زسا *gözledir* سوزونو ده همین (گۆزلدير) صورتينده يا زماق -
 قاريشيqliق چيخا بيلير . به ايکى سوزون دوزگون صورت لرى بئله در :
 گۆزه لدير ، گۆزه لدير . ثانيا " - ساده ليک و آسانليق (اوخوجويا آسان
 و دوزگون اوخوماسيني تامين ائتمک) پرنسيپى ايجابينا گۆره يئننى
 اصطلاح ، خارجى کلمه ويا هر هانكى اشتباها موجب اولاي بيلن هر حال ومو -
 رده فتحه لرى يا زماق داها اويفون دور . يوخاريدا يازيلى قايدالارا
 گۆره (سرنديب) يوخ (سرنديب) يا خود (سرنديب) يازيلماليدور .
 هابئله دمت (دسته گول) ، آشنا اولمايانلارين دا دوزگون اوخويا بيلمه
 رى ايچون ، احتياطا " (دمهت) يازيلسا بئله عيب ائله مر .
 - جمع شكيلچيسى (لر) عموميت له فتحه سيز يازيلير : ائولر ،
 يئميشلر کيمى .

۳ - يئرى گلميش کن ، بيرآز موضوعوموزدان آيريلاراق مهم بير نکته -
 به اشارت ائدهک : آيرى - آيرى و ياپيشيق يا زماق مسئله سينه بيرآز
 فيکير وئرمک لازمدير . بيلديگينيز وجهيله عرب الفباسيندا حرفلرايکى
 جور دور : صولدان ياپيشا بيلن لر و ياپيشمايانلار (حروف منفصله و
 حروف متصله) ، ياپيشمايانلار (ا - د - ذ - ر - ز - ژ - و) بابيندا بير
 چتینلیک يوخدور . لکن ياپيشا بيلن لرى آيرى - آيرى و ياپيشيق حالدا
 دا يا زماق اولار . بير سۆزده کى ، بوتون بئله حرفلرى ، ياپيشيق يا زما -
 نين لهينده دليللر واردر : مثلا " سۆزلر بو صورت ده هم مختصرا ولور و هم
 ده کلمه نين وحدت و هويتى آچيق و آيدين گۆسته ريلير . بونا مقابيل ،
 آيرى - آيرى يا زماق کلمه لرين دوزگون اوخونماسينا کؤمک ليک ائدر .
 تورک دليللى قوملارين الفبالارى نين لاتين له شمکدن قاباق کى يا -
 زيلارينا مراجعه ائدليلر سه بوباره ده وضعيتين و معيارلارين عربجه
 و فارسجا املاسيندان چوخ فرقلى اولدوغو آنلاشيلير . قديم لر ، تورکى
 متن لرين يازيليشيندا ، بيزيم طرفلرده ، مصوت لرى گۆسته ريرکن حروف
 عله (ا - و - ي) دن چوخ حرکات (فتحه - کسره - ضمه) دن استفاده
 ائديلديگى کيمى ، آيرى - آيرى يا زماق دان آرتيق ممکن اولدوغو قدر
 ياپيشيق شكيللرى ايشله تمه گه مئيل و ايستهک وارميش . اوزون تجربه -

لردن صونرا بو اسلوبون اشتباه و چتینلیک لر تئوره تدیگی ایچون، ترک ائدیلدیگینی گؤروروک عربحه و فارسجادان چوخ فرقلی اولان معیارلا و منطق له، تورکی ده آیری - آیری یازیلیمیش اسلوبو داها مناسب گؤرور. لور، بیر دفعه، تورکی سؤزلر، اکثریا، چوخ صایدا شکیلچی لرین (پسوند لرین)، کؤکون (ریشه نین) صونونا آرتیریلماسی ایله وجوده گلیرلر. بونلارین ها میسینی یاپیشیق یازماق و آنجاق حروف منفصله لرله جزء لری بیر- بیریندن آیرساق، اولدوقجا عجایب و معمالی شکیل لر چیخار، و بونلاری اوخوماق چوخ چتین اولار. بونا گؤره بیز تک بیر سؤزون یازیلیشیندا بئله، حروف منفصله دن باشقا بیر نئچه یئرده حرفلر آیری - آیری یازماق طرفدار ییق. آیری - آیری یازماق بئله جه بیر چوخ حاللاردا اوخوجویا متن لری دوزگون اوخوموماقدا یاردیم (کؤمک لیک) ائدر. فتحه و کسره بابیندا بوموضوع دا، بیرمقدار داها معلومات وئریلمیشدیر.

بیرنقطه دقته شایان در؛ فتحه نی گؤسته رن (ه) نین، هابئله کسره عوضینه یازیلان (ه) نین اوندان صونرا گلن حرفلره یاپیشماسی مطلقا یانلیش در، مثلاً " (دده لر) ی (دده لر) شکلینده یازماق البته غلطدیر. ۴ - کسره (ع) سسی : کسره عمومیت له (ی) و (ه) حرف لری نین اوزهرینه همزه قویولاراق (ئ) و (ه) ایله یازیلیر. - کلمه نین باشیندا کی کسره (ا) ایله گؤسته ریلیر: ائل، ائتمک ... کیمی .

- کلمه صامتله باشلا ییب و ایلک هجاسی آچیق هجاسا : الف - بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش حرفی (ا و و) اولما - ماق شرطیله، بو حالدا کسره (ا) ایله یازیلیر: دئتمک، یئتمک ... کیمی ب - بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش سسی (ا و یا) اولور سا، کسره (ه) ایله یازیلیر: نه، وا (چایی)، سه، ویل (شهری) گه، یین ده، یین و په، یین ... کیمی .

- لکن کلمه صامتله باشلار و بو ایلک هجا قاپالی اولورسا کسره (ا) ایله یازیلیر: گئتمک، وئرمک . - ایکینجی و داها صونرا کی هجالاردا گلن کسره لر (ه) ایله یازیلیر. مثال: اوگه، ی، گونه، ی، گیله، ی، لیک، مئته، اورولوژی، ائله، مانته، ر.

- مصوت دن صوترا کلن کسره (ئ) ایله یازیلیر، بو حرفین باشینا (ا)
 حرفی آرتیریلماز. مثال: (آئروودروم)، (پوئما) یئرینه (آئروودروم)،
 (پوئما) وها بئله (آئه رودروم) و (پوئه م) یازماق بوسوتون
 سهودیر. زیرا مثلا " (پوئه ما) داکی (ئه) بیرکسره یئرینه ایکی کسره نی
 گؤسته ریر .

- کلمه لرین صوتوندا گلن کسره ایکی جور گؤسته ریلیر: (ی) و

(ه) ایله : دئ - ده ، یئ - یه .

بیز ایکینجی شکلی ، (ه) ی داها مناسب گؤروروک .

مثال : ده (بگو) ، یه (بخور) و آلینان کلمه لردن : فاکولته ،

کومیته ، بودجه .

دقت ۱ - بو (ه) ده کی همزه لر فارسجادان آلینما اضافی ترکیب -

لرده ایشله دیلسه همزه (ه) یئرینه (ه) یعنی آلتیندا معتاد کیچیک

بیر خط ایله یازیلیر (کرایه خانه) .

دقت ۲ : علامت اولاراق ایشله تدیگیمیز هامی همزه لر تکج (ه) صور -

تینده یازیلیر یعنی آلتیندا کیچیک خط چکیلمز .

۵ - \bar{O} سسی : باشدا الف و واوین اوستونه بیرهمزه علامتی ایله

(او) ، اورتا و صوتدا (و) ایله . مثال : اوپمک ، گون (چرم) سؤنمز .

۶ - \bar{U} ، \bar{U} ، \bar{O} سسلری - باشدا (او) ، اورتادا و صوتدا (و) ایله .

مثال : - اود (آتش) ، دولما ، اولماز

- اوستا ، دوستاق ، موم ، سو .

- اوزوم ، گولمک ، توتون .

(و) حرفی نین بو اوچ سس دن ، (O) ، (U) ، (\bar{U}) دن ، هانسی سینسی

گؤسته ردیگینی تشخیص ایچون ، سؤزلرده (ص) و (ط) کیمی قالین

صامت لرین وارلیغی ، مذکور (و) حرفی نین \bar{U} مقابلینده گلمه دیگینه

قرینه دیر .

۷ - \bar{I} و \bar{I} سسلری - باشدا (ای) ، اورتا و صوتدا (ی) ایله یازیلر

مثال: \bar{I} - قیز ، قیش ، آلتی (شش) .

\bar{I} - ایکی ، ایپ ، بیر .

بونلارین دا تشخیصی سؤزون گلشی و قالین صامت لرین (ص - ط) یین

حضوری و بیرده آهنگ قانونوندا چخار (\bar{I} اینجه و \bar{I} قالین در)

قىد- دىلىمىزده يايلىمىش كىتاب ومجموعه لردن ده آنلاشىلدىغى كىمى، مصوتلر باشدا اولونجا، فارسجا وعربجه ده اولدوغوكىمى اونلارى (ا) ايله برابر يازىلىر. O ايچون (او) و A ايچون (آ) و I ايچون ده (اى) والى آخىر. لکن بعضى يازىچىلار معين يئرلرده بوسا ياق دان عدول ائدهرك بعضى مصوتلرى (باشدا) يائى همزه، يعنى (ئ) ايله گؤسته- رىرلر. نئجهكى بيرچوخو \bar{O} باشدا اولونجا، اونو (ئو) صورتينده يازىرلار. (\bar{E}) نى ده (ئ) يازانلار وار: " ئوزوم ئشيتدیم " كىمى. لکن بو منطق ليك پرنسىبینه اويمايور. زيرا ياهامى باشدا گلن مصوتلرى (ا) ايله ويا كوردلرين الفبا سيستم لرینده اولدوغوكىمى (ئ) ايله يازمالى يىق، يعنى يا: (ايران، اوراق، اوزگه، اوزوم، اوچماق، ايچمك) يا زاجاغيز يا خود (ئيران، ئوراق، ئوزگه، ئوزوم، ئوچماق، ئيچمك) بىز اكثر مصوتلر ايچون قبول ائدىلن بيرىنجى اسلوبو داها مناسب گوردوك بونا گوره، باشداكى (\bar{O}) لرى ده (او) ايله يازماغى منطق حكمونه گوره قبول ائديريك .

- (- دیر) ، (- سیز) كىمى ، چوخ ايشلهك كلمه لرده ، اينجه سؤزلرده
- دیر و - سیز يازىلىر ، قالين لاردا - در و - سز . مثال :

بو شهر تبريزدير . هاوا سريندير .
بو شهر تهراندر . داغ اوجادر .

قىد : ابتدائى كىتابلاردا مبتدىلر ايچون ، بيرپارا علامتلرله بو مصوتلرى بير- بيريندن آييرماق ، فايدالى در : مثلاً ،
 O سى (و) ، \bar{O} سى (ؤ) ، \bar{A} سى (و) ، \bar{I} سى (و) ، \bar{U} سى (و) ، \bar{V} سى (و)
 \bar{Z} سى (ي) ، \bar{I} سى ايسه (ئ) ايله گؤسته ريله بىلر .
اوشاقلار ايچون يازىلمىش بوكىچىك^{شعر} مذکور علامتلرايله يازىلمىش
بىرنمونه دیر :

برکتلى چۆللىرى
چۆخدور منيم اولكه مين
دۇنيادا برابرى
يۆخدور منيم اولكه مين .
نظر سالدیقجا ، بارلى
ياشیل باغلار گورۇر سن

باخديقجا باشي قارلي
اوجا داغلار گورورسن .

هر طرفدن يوكسه لير
گويلره نغمه سسي .
انسانا چوخ خوش گلير
يوردومون منظره سسي .

۸- فارسجا و عربجه دن آليتما كلمه لر ايكي قسمة آيريليرلار :

الف - خلق طرفيندن منيم سه نيميش سوزلر .

ب - اوخوموشلارين ديل و قلم لر ينده كي سوزلر .

بو ايكي قسمة بير - بيريندن آيرماق ايچون معيار نه دير؟ بير
اوخوموش بونو چوخ گوزهل ايضاح ائدير: "... اؤلچو بودوركي سواد سيز
كوتله او سوزو ائشيدنده ايضاح و ثريلمه يه احتياج اولما يا وهامي او
سوزو واسطه سيز دوشونه و آنلايا ... " (" وارليق" اوخوجولاريندان محترم
رسول آقا فتح نين تبريزدن يازديغي مکتوبوندا ن) بيرينجي نوع يعنى
منيم سه نيميش سوزلر ديليميزين آهنگ قانونونا گوره يازيلير و عمومي
صورتده تلفظه تابع اولور : موشامبا (مشمع ، دگيل) ، گول (گل)
باهار (بهار) ، قايدا ، طايفا ...

ايکينجي نوع سوزلر عرب و فارسجا دا اولدوغو کيمي يازيلار :

تشعشع ، تلفظ ، فرهنگستان ...

۹ - سوزلرين صونوندا كي مصوتلرين يازيلماسي لازمدير . مثال :

گئجه ، آجي ، دورو ، گوزگو

۱۰ - عموميت له ، محاوره ، شكيللري يئرینه ادبي يازي ديلى قلمسه

آلينير . مثال : ياما ننيق غلط دير ياما نليق يازيلمالي .

۱۱ - (ق) سسي بيره جاني آشان سوزلرده (ق) اولراق يازيلير .

مصوت له باشلايان شكيلچيلرون بيريسي اونا آرکيريرسا (ق) سسي (غ)

اولور : بيچاق ، بيچاغی ، خاص آدلار آيري و مشخص يازيلماق شرطی ايله

استثنا اولور : وارليغي اوخودوم ، " وارليق" ي اوخودوم ، کيمي .

۱۲ - سوزلرين باشيندا بعضا " (ک) وبعضا " ده (گ) دئيلن سسلر

ان چوخ ايشله نديگي کيمي يازيلير : گئج ، گئجه ، کئچميش ...

۱۳ - ايکينجي شخص جمع شكيلچيسي (سيز) و (سينيز) صورتلرينده يازيلر

و آھنگ قانۇنونا تابع اولور : باخارسيز و باخارسينيز / گورورسوز و
گورورسونوز ...

۱۴- مضارع شكيلچيسى (ر) ، (ار) ، (يار) در گئدەر ، آلار واوخويار
كيمى . حال زمانىنين شكيلچيسى (ور) و (ير) و (يير) دير : گئدير ، آلير
واوخويور كيمى ... بو شكيلچيلر آھنگ قانۇنونا تابع اولورلار .
(گلى) ، (گليرى) كيمى سؤزلر محاوره يه خاص در وادبى يازى ديليند
آنچاق خاص شرايط ده يئر آلير .

۱۵- ايکينجى هجاسينداكى مصوتى هم (I) هم ده (U) ايله دئيلين
سؤزلر ايکى جور يازيلير :

الف - (ي) - I - ايله يازيلانلار : آغى ، قايغى ، قارپيز ، يارپيز ، پامبيق .
ب - (و) - U - ايله يازيلانلار : آرزو ، آرمود ، مازوت ، ماهوت ، صابون . (۱۰ع)
۱۶- ايلک سسى هم (ب) ، هم ده (پ) ايله دئيلين سؤزلر ايکى جور
يازيلير :

الف - (ب) ايله يازيلانلار ، مثال : بس (پس يئرینه) ، بيکه ، بيتمک ، بيچين ،
بوداق ، بوکمک ، بوتون ، بيچاق .

ب - (پ) ايله يازيلانلار ، مثال : پيتى ، پيشيك ، پوسقو . (۱۰ع)

۱۷- ايلک سسى هم (د) ، هم ده (ت) ايله دئيلين سؤزلر اصلينه موافق
اولاراق (د) ايله يازيلير ، مثال ديكمک (گوزونو) ، ديك (اوجا) ديكسينمک ،
دوکان . (۱۰ع)

۱۸- دانيشقدا بعضا " بيرينجى ، ايکينجى واوچونجو هجاسينداكى صامت
لرين يئرى دگيشيله رک ايشله ن معين سؤزلر آشاغيداكى كيمى يازيلير :
مثال : اسكيك ، ايره لى ، يافلىش ، كيرپيك ، كيلفت ، گؤسترمک ، اوسگورمک
چارپاز ، چيلپاق . (۱۰ع)

۱۹- صون سسى هم (د) ، هم (ت) ايله دئيلين سؤزلر (د) ايله يازيلير .
مثال : بولود ، قورد ، دؤرد ، ياشيد (هم سن) ، کند ، پولاد ، سؤگود / سؤيود ، سود . (۱۰ع)

۲۰- (ت) حرفيله بيتن چوخ هجالى سؤزلر هابئله فعل كؤك لرينه
مصوتله باشلانان شكيلچى بيتيشه نده (ت) حرفى (د) يه چئوريلير ، مثال :
ائشيت - ائشيدير ، آلدات - آلدادير ، قاچيرت - قاچيردير ، قوروت -
قورودور . تک هجالى سؤزلرون گئت - گئدير ، ائت - ائدير سؤزلرى ده
بو قانۇنونا تابع دير . (دوکئور زهتاب)

- ۲۱- صون سسی هم (ز)، هم ده (س) ایله دئیلن سۆزلر (ز) ایله یازیلیر.
 مثال: آراز، پالاز، چرکز ... (ع. ا. ا.)
 بیرسۆزون (س) ایله یازیلی اولان شکلی چوخ رایج ایسه، بو حالدا
 عادت ائدیلمیش صورتی ده یازیلما بیلیر. مثال: اطلس، آلماس .
- ۲۲- بعضی سۆزلر تصریف ائدیلمیکده کۆک لرین صونونجو مصوتی -
 دوشهر، مثال: بورون - بورنو، قارین قارنی (دوکتور جاوید)
- ۲۳- صون سسی (ک)، (گ) ایله دئیلن ایکی هجالی (ویا چوخ هجالی)
 سۆزلر (ک) ایله یازیلیر. مثال: بۆیوک، کپه نک، کیچیک، هورومجک، چیچک،
 چوره ک، کوله ک . (ع. ا. ا.)
- ۲۴- صون سسی (غ)، (خ) ویا (ق) ایله دئیلن ایکی هجالی سۆزلر (ق)
 ایله یازیلیر. مثال: بولاق، قاشیق، قاتیق، قوناق، یاناق، یارپاق،
 پاپاق، اوچاق، تورپاق، اوشاق . (ع. ا. ا.)
- ۲۵- صون سسی اساسا " (خ)، بعضا " (ع) ایله دئیلن ایکی هجالی سۆزلر
 (خ) ایله یازیلیر. مثال: ویرنیخماق، قازاخ، داریخماق ... (ع. ا. ا.)
- ۲۶- صون سسی (ج)، (چ)، (ژ) و (ش) ایله دئیلن سۆزلر (ج) ایله
 یازیلیر. مثال: آغاج، قیلینج، دینج، کرپیچ، کئج، گوج، ساج، سوزکئج
 چکیچ . (ع. ا. ا.)
- ۲۷- صونو (ن - گ) صامت لری ایله بیتن سۆزلر اصلینده اولدوغو
 کیمی (نگ) ایله ده یازیلیر. مثال: آهنگ، قشنگ، رنگ، زنگ، پلنگ،
 سه هنگ، توفنگ، جنگ . (ع. ا. ا.)
- ۲۸- ایکی وچوخ هجالی سۆزلرین بیرینجی ویا ایکینجی هجاسیندا کی
 صامت، تک هجالی سۆزلرین ایسه صون صامتی داها چوخ (ی)، قسما " ده (گ)
 ایله دئیلن سۆزلر فونته تیک الفبالاردا (ی) ایله یازیلیر. شمال
 آذربایجاندا چیخان غزئته وکتابلاردا، دیگر، اگر، ایگبد، مگر، نیگار،
 نیگاران (نگران) و شاگرد کیمی سۆزلر (گ) ایله یازیلیر. دئمک بو (گ)
 لری (ی) حالینا سالماق نه قطعی ونه ده استثناسیز بیر قایدا دیر.
 بوندان علاوه عرب خطی سیستمینده (ی) حرفی تک باشینا لا و ا و ل
 سسرینه مقابل دیر. بوبیر صامتی ده (ی) صورتینده یازار ساق اوخوماقدا
 بۆیوک چتینلیک لری را نهمیش اولور. ساده لیک و آسانلیق پرنسیبی حکم
 ائلیرکی اول: صونو (ک) اولوب دا شکیلچیلر آرتیریلاندا (ی) و بعضا (گ)

كىمى اوخونان حاللاردا حتما " (گ) يازىلىسىن (چۆرەك - چۆرەگى، اورەك - اورەگى). ثانيا " اوخونمىسى چىن اولان حاللاردا گىنە ترجىحا " (گ) ايلە يازاق. مثال: دوگمە، اگلەشمك، ايلگدە، ايلگىرمى، ايلگنە، اگلنجه، جىگر، دگىلدىر... بو شرط لرخارجىندە اولانلار يىن (ى) ايلە يازىلىشى ترجىح ائدىلىر: دويو، دىيرمان، گۆيرتى، گۆيرچىن، گۆى، چىي... .

۲۹- صون هجاسىندا \ddot{O} ، \ddot{Y} ، \ddot{O} ، \ddot{Y} ، \ddot{O} ، \ddot{Y} شكىلىندە دئىلن سۆزلەر \ddot{O}

ايلە يازىلىر. مثال: بولغۇ، بوتغۇ، كۇسۇو. (ع. ا.)

۳۰- مختلف هجالارداكى "ديفتونقو" چوخ زمان \ddot{O} بعضا "دە \ddot{O} يا \ddot{Y}

شكىلىندە دئىلن سۆزلەر \ddot{O} ايلە يازىلىر. مثال: آلوو، بوخوو، قووون

دووشان، اوو، اووماق، اوووج، اوخلوو، پلوو... (ع. ا.)

۳۱- اصیل توركى سۆزلرىندە ايشلەدىلن عىنى جنسدن قوشا صامتىن

هرايكىسى دە يازىلىر: آددىم، سكىز، دوققوز، ائللر...

۳۲- شكىلچىلر آشاغىداكى اوچ قايدايا تابع ائدىلەر ك يازىلىر،

الف- آهنگ قانونونا تابع ائدىلمە يەر ك بىر جور يا زىلان شكىلچىلر

مثلا" - گىل: با جىم گىل، قونشوسو گىل، دا يىم گىل، خالام گىل، عمىسى گىل.

داش: وطنداش، مسلكداش، سلاحداش، سرداش.

ى (صفت دوزەلدن): داخلى، انقلابى، تاريخى، حياتى، جنوبى، شمالى.

قيد: صونو مصوت ايلە بيتن سۆزلردن صونرا (-ى) شكىلچىسىندىن

اول (و) صامتى آرتىرىلر: دايره وى، گنجە وى، کوتلە وى.

(-ستان) و (واری) دە بوجملەدن دىر.

ب- آهنگ قانونونا تابع ائدىلەر ك ايكى جور يازىلان آچىق مصوت لى

شكىلچىلر:

- قان /- كن: (صا غير) (ك) صامت لە بيتن لردە) يا بيشقان، چاليشقان

دؤيوشكن، سوروشكن.

- غان /- گن: (جىنگىلتى لى صامت لە بيتن لردە) وورولغان، دە، يىنگن

- آغان /- هين: (صا غير) (ك) و جىنگىلتى لى صامت لە بيتن لردە)

قاچاغان، گولەين.

- ما /- مه (ويا- م) انكار شكىلچىسى، مثال: اوخومايىر، اوخومور،

ايشلە مەيىر، ايشلە مەيىر.

- ل /- ه (شرط شكىلچىسى) مثال: آلسام، آلسان، آلسا، بىلسن، بىلسە

– لار/ – لار (جمع شکیلچیسى) مثال: آتلار، قیزلار، سۆزلر .

ج – آهنگ قانونونا تابع ائدیلهرک دؤرد جور یازیلان قاپالی مصوت شکیلچیلر. مثال : – چى (– چو، چى، جو) : قازما چى، یازىچى، انقلابچى، دیلچى، گۆزه تچى، اودونچو، سورچو، اوزومچو .

(هابئله دیر لى (لى، لو، لو، لىق (لىک، لوق، لوک)، سیز (سیز، سوز، سوز)، کى (کى، کو، کو) صفت واسم دوزهلدن – ی (ی – و، – و) : دارچینی، نارنجی، نووروزو، موشو بوشکیلچى مصوت ایله بیتن سۆزلره – ی – دن صوترا اضافه اوزور : قهوه یی، سورمه یی، بوغدا یی)، دیقجا (دیکجه، دوقجا، دوکجه : ایشله دیکجه، یازدیقجا، قورودوقجا، دوشوندوکجه) در (دیر، دور، دور : قاپی در، اوطاق در، قلم دیر، چوخ دور، گولدور، اوزوم دور) .

میش (میس، موش، موش : آلمیشام، گل میشم، اوخوموشام، گورموشم... وگینه فعل کؤک لریندن اسم و صفت دوزهلدن شکیلچلرده بئله دیر ، صوتو کار صامت له بیتن سۆزلرده : – قى (– کى، – قو، – کو : بیچقى، بیتكى، سئچكى، پوسقو، سورتکو *سورتکو*)، قین (– گین، – قون، گون : داشقین، بیتکین، توتقون، اوتکون *ötükün*)

صوتو جینگیلتیلى صامت لرله بیتن سۆزلرده ایسه : – غى (– گى، – غو، گو، : چالغى، سئوگى، وورغو، بؤلگو)، – غین (– گین، – غون، گون : قیزغین، گئرگین، یورغون، سوزگون) ویاصیرا – صایى دوزهلدن شکیل چى لر : صوتو صامت له بیتن سۆزلرده : اینجى (– اینجى، – اونجو، – اونجو : قیرخینجى، بئشینجى، اونونجو، اوچونجو)، صوتو مصوت ایله بیتن سۆزلرده مثلا : " آلتى و ایكى ده، آلتینجى وایکینجى اولور، رقم – لردن صوترا بوشکیلچیلر اختصارى اولاراق یئرینه گۆره – جى، – جوايله یازیلیر : ۶ – جى، ۱۵ – جو . رومی رقم لردن صوترا شکیلچیلری یازیلیر :

(x, VI)

سئوال شکیلچیسى : – مى لر، مى ، – مو، – مو : اوقتای درمى ؟

قشنگ دیرمى ؟ او دورمو ؟ گۆردون مو ؟ (ع . ۱۰)

۳۳ – شمال آذربایجانین ایندیكى فونه تیک یازیسیندا سۆزلرین صوتو نونداكى (ع) ویا (همزه) یازیلما ییر بونا گۆره گئت – گئده بوسۆزلرله طبقى صوتو مصوت اولان سۆزلرکیمی رفتار اولونور. مثلا " عینا " بئله بیر حکم واردر : " صوتو سلسلى (مصوت) ایله بیتن ارتجاع، مجموع، مصراع، موقع،

موضوع، مربع، صنایع، طالع، شعاع کیمی سۆزلرە صونو سسلی لی سۆزلرە
مخصوص یی یه لیک، یغون لوک، تاثیرلیک حال و منسوبیت شکیلچیلری آرتیر-
یلیر. مثال: ارتجاع: ارتجانین، ارتجایا، ارتجانی، صنایع: صنایهء نی،
صنایهء یه، موضوع: موضویا، موضونو، ایمپه ریالیزم ارتجاسی، نفت صنایه -
سی، اونون موضوسو ."

بو حکمە بیردە بئله بیر قید آرتیریلیمیشدر: منافع، منبع، مجموع، موقع
طالع سۆزلرینە منسوبیت شکیلچیسى قوشولدوقدا کۆک له شکیلچی آراسینا
بیتیشدیژیجی (س) صامتی عوضینە (ی) آرتیریلیر. مثال: اونون منافه یی
چایین منبه یی، دیلین منشاء یی" . (ع . ا .)

لکن بیزیم فایدا لاندیغیمیز خط سیستە میندە بوتون بو (ع) لرو (همزه)
لر بارز بیر صورت دە موجود اولدوغو ایچون تاریخی لیک و منطقی لیک
پرنسیپنە گۆره و بوضون سسلرین صامتلیگی و بیزیم خط دە ظاهرا ولدوغو
ایچون آیدین یوخاریدا کی مثاللار: " ارتجاعین، ارتجاعا، موضوعو، صنا -
یعین، نفت صنایعی" و سایرە صورتیندە یازیلیر .

۳۴- آشاغیدا کی سۆزلر " تیره " ایله یازیلیر:

الف - ترکیبیندە کی سۆزلردن بیرى، بعضا " هرایکیسی آیریلیقدا معنی
وئرمه یین ویا باشقا معنی وئره ن اسم، صفت و ظرف لر، مثلا" :

آددا - بوددا، قارما - قاریشیق، قوهوم - قونشو، دئدی - قودو، ایش -
گوج، یارا - خورا، کله - کؤتور، کول - کوس، گئیم - کئجیم، نم -
نوم، پال - پالتار، سیره صفت، سوره سوموک، چۆر - چوپ .

ب - عینی سۆزون اولینه یا (م) سسی گتیرمک، یا داماق مصوتینی بولاق
مصوتینی دوداق مصوتینه چئویرمک، یا دا ایلك صامتینی (م) سسی ایله
عوض ائتمک له عملە گلن اسم، صفت و ظرف لر، مثلا: " آز - ماز، قارا - قورا
ازیک - اوزوک، ایری - اویرو، کاغیذ - کوغوذ، کاسب - کوسوب، شه هر -
شؤهور، اوشاق - موشاق، چیندیر - میندیر، شاپ - شوپه، شئی - مئی .

ج - مز (- ماز) شکیلچیلی فعلی صفتلردن عملە گلن صفت و ظرف لر، مثلا: "
دینمز - سؤیله مز، بیتمز - تۆکنمز . (ع . ا .)

۳۵- آشاغیدا کی اسملر بیتیشیک یازیلیر:

الف - صونو سسلی ویا جینگیلتی لی صامتله بیتن فعللردن (ها) بیتشد -
یریحیسی واسطه سی ایله عملە گلن اسملر. مثلا " وور هلوور، دهء ها دهء ،

يازها ياز، يه، ها يه، گزهاگز، چالها چال .
 تکرار ائدیلن صاغير (کر) صامتله بيته رسه، (ها) عوضينه آهنگه گور ه
 (آ) ويا (ه) يازيلير، مثلاً " باساباس، قاچاقچ، توتاتوته، ايچه ايچ،
 كسه كس . (ع ا) "

۳۶ - آشاغيداكي اسملر آرالاريندا بير "تيره" ايله يازيلير :

الف - عيني سوزون تکراري ايله عمله گلن اسملر، مثال: داش - داش،
 پيچ - پيچ، توپ - توپ، جه - جه، جيک - جيک .

ب - معنا جا بير - بيرينه ياخين، اوزاق وضا ولان آيري - آيري سوزلردن
 عمله گلن اسملر، مثلاً: "آب - هاوا، آبير - حيا، آغيز - بورون، آد - سان
 آلفي - ساتغي، آليش - وئريش، آرواد - اوشاق، باغچا - باغ، باش - آياق
 وار - يوخ، قول - بوداق، قوهوم - قارداش، دم - دستگاه، دره - تپه،
 اود - اولوو، اولوم - اينيم ..."

ج - صفت له دوزه لتمه اسمدن عمله گلن اسملر، مثلاً: "آيري - سئچکيليك ..
 د - اولچو واحدلرينين بيلديرن اسملر، مثلاً: "آدام - گون، قرام - كالوري
 كيلووات - ساعت، كيلوقرام - مئتر، تون - كيلومئتر .

ه - جهتلر آراسيني بيلديزن اسملر، مثلاً: "جنوب - غرب، جنوب شرق ...
 و - تركيب داخلينده بير مفهومو افاده ائدهن مختلف معنالي اسملردن -
 عمله گلن اسملر، مثلاً: "کافه - رستوران، سينه - کلوب .

ز - تركيبينده "ويس"، "کونتر" وسايره حصه جيک لري اولان اسملر، مثلاً:
 ويس - آميرال، کونتر - آميرال ...

ح - مختلف سوزلردن دوزه لن خصوصي آدلار، مثلاً "آلما - آتا، آمو - دريا،
 مونته - کارلو، پوئرتو - ريکو ..."

ط - سياسي فرقه لرين، جريانلارين، ائله جهده اونلارين طرفدارلارينين
 آدلاريني بيلديره ن اسملر: "آنا رشيست - سندیکاليست، سوسيال - وطنپر -
 ور، سوسيال - دئموکرات، سوسيال - رئفورميست، سوسيال - شووينيزم

(ع ا) .

۳۷ - قديم رسم الخط ده (غ) ايله يازيلان (G) سسلري ساده ليک

پرنسيبينه گوره ايندي (ق) ايله يازيلير: تئله قرام، هامبورق،

مورقان، لکن عموميت له (G) ده، ييلن لر (غ) ايله يازيلير :

جوغرافيا . لکن کارتوگرافي ده كي (ق)، (G) ده، ييلمه ديگي

ايچون، (ق) ايله يازيلير . صون

آذربایجان ادبیات تاریخینە پیر باخیش *

(۱۶)

یازان: دکتر جواد هیئت

سوویت ادبیاتی : سویت (۱) ادبیاتی باره سینده ۱۹۴۴ دە باکی دانشر
ائدیلن آذربایجان ادبیاتی تاریخینده و.ا.لنین دیلیندن بئله یاز-
یلمیشدیر: "بوا ادبیات آزا دبیر ادبیات اولاجاق، چونکی بوا ادبیاتین صیرا
لارینا، شخصی منفعت و منصب حسی دگیل، سوسیالیزم ایده یاسی و زحمتکشله رغبت
حسی، یئنسی- یئنسی قوه لر جلب ائده جکدیر. بوا ادبیات، بشریتین ان یئنسی
انقلابی فکرلرینی سوسیالیزم پرولتاریاتینین تجربه و جانلی ایشی ایله بیر-
لشدیره ن کئچمیشین تجربه سیله حال حاضرکی تجربه سی آراسیندا دائمی
قارشیلیق بیر تاثیر ایدان آزا دبیر ادبیات اولاجاقدیر." (۲) .
بونا گوره ده سوویت ادبیاتی اوزوندن اول گلن ادبیاتلاردان آیریلیمیش
وتجریدا ائدیلمیش دگیلدیر. سوسیالیست ادبیاتی سوسیالیست مدنیتی نین
بیر پارچاسی اولاراق بشریتین عصرلردن بیری یا راتمیش اولدوغو مدنسی
نائلیتلره اساسلانیر. حاکمیتی اوزالینه آلان پروله تاریا موجودزنگین
مدنی میراثی منیمسه بیر، تدقیق ائدیباؤگره نیرواوندان سوسیالیزم
جمعیتی نین منفعتی و چون تنقیدی اولاراق استفادها ائدیر. سوسیالیست اد-
بیاتی دنیا ادبیاتی نین ان یاخشی صنعتلری نین ترقی پرور فکرلری نین
وارثیدیر (آذربایجان ادبیاتی تاریخی، باکی ۱۹۴۴)
آذربایجان سوویت ادبیاتی دا، ملی بیر ادبیات اولاراق آذربایجان
خلقی نین قدیم مدنیتینه، مین ایللیک ادبیاتینا وزنگین شفاهی خلق یا-
دیجیلیغینا سؤیکه نیر (دایانیر) چونکی بوزنگین ادبیات و صنعت آبدهلر-
ینده اکثریتله بشریتین یوکسک فکرلری ترنم ائدیلمیشدیر.

۱ - شوروی ۲ - آذربایجان ادبیات تاریخی، م. عارف، ح. حسین اوف .
میرجلال . باکی ۱۹۴۴

انسانیت، آزادلیق و خلقه خدمت بوا ادبیاتین اساس خصوصیتی و لموش دور، بویوکسک و مترقی عنعنه لری گنج آذربایجان سوویت ادبیاتین قیمتی بیر میراث کیمی منیمسه ییر، او گره نیروا و ندان استفاده ائدیر. سوویت ادبیاتین یالینیز مضمونوا اعتبار یله دگیل شکل و اسلوب اعتبار یله ده کئچمیش ادبیاتدان فرقلی دیر. بوا ادبیاتین یگانه یارادیجیلیق اصولوسوسیا لیزم ره الیزمی دیر.

معین بیر تاریخی اولان ادبیاتلار او زانکشاف یوللاریندا مختلف دورلر دن کئچمیشلر. حیاتی نئجه عکس ائتدیرمه لریندن آسیلی اولاراق، کلاسیسم، رومانسیسم و ره الیزم آیری - آیری دؤوره لرده ادبیاتین اساس یارادیجیلیق اصول ویا اسلوبلاری (سبک) اولموشلار.

۱۹ - نجی عصرده آذربایجان ادبیاتیندا ره الیزم حاکم اسلوب اولموشدی. م. ف. آخوندوف، ج. ممدقلیزاده، صابر و حقویردی یفها میسی رثا - لیست یا زیچیلار ایدی.

سوویت ادبیاتینین بلاواسطه یییه له ندیگی بورثا لیزمی، ما کسیم - گوکی تنقیدی رثا لیزم آدلاندیریر. چونکی بودؤورون رثا لیست یا زیچیلاری حیاتی باشلیجا اولاراق تنقید نقطه نظریندن تصویر ائتمیشلر. یوخا ریادا آدلارینی چکدیگیمیز مؤلف لرا اثر لرینده او زان دورلری نین اجتماعی حادشه لرینی و انسانلارینی تنقید و افشا ائتمک مقصدیله عکس ائتدیرمیشلر. سوویت ادبیاتین بورثا لیزمی انکشاف ائتدیردی و اونویئنی مضمونلا، سوسیا لیزم مفکوره سیله زنگین له شدیردی. بوا ادبیات یالینیز تنقید و افشا ائتمک له کفایت له نمیر، عینی زاماندا سوسیا لیست جامعینین طلب لرینی و یئنی انسانلارینی تصویر و تاپیدا ائدیر. دئمک سوویت ادبیاتین یالینیز تنقید ائده ن ادبیات دگیل عین زاماندا تصدیق ائده ن بیر ادبیات دیر.

سوسیا لیست فکر لرینی و انسانلارین گله جک حقینده کی آرزولارینی ترنم ائده ن و اولارین حیاتی کئچیریلمه سینه کؤمک ائده ن ادبیات یالینیز گئچمیش و ایندیکی حیاتی تلا کفایت له نه بیلیمیر، بوا ادبیات اینه دیله گله جک و بوگونله صاباح بیروحدت تشکیل ائدیر. یازیچی یالینیز بوگونو دگیل، بو گوندن دوغان صاباحی دا تصویر ائتمه لی، صاباح یارانا جاق حیاتی نین منظره لرینی یارایتمالی و حیاتی قاباغا پارمالیدیر. ما کسیم گورگی سوسیا لیست رثا لیزمی باره سینده بیله یازیر: "بیز آنجا ق کئچمیشدن ویا رانما سیندا

معین درجه ده اشتراك ائتدیگیمیز حال - حاضر دان عبارت اولان ایکی وار
لیغی بیلیمک له کفایت له نمه مه لیک بیزا و چونجو وار لیغی دا ، گله جکی
وار لیغی دا بیلیمه لیک . . . بیزبوا و چونجو وار لیقلا یندیده ن مشغول اولما
اونو تصویر ائتمه لیک . بونسوز سوسیا لیزم رئا لیزمی اسلوبونوباشا دوشه
بیلیمه ریک " (۱)

سوسیا لیست رئا لیزمی حیا تی و ورغون بیرو وضعیتده دگیل دائما حرکت
وا نکشاف حالینده تصویر ائدیرو حیا تا تاریخی بیر مناسبت بسله بیر . بورا دا
روما نتیزم سوویت یا زیچی سی نین گؤمکینه گلیر البته بوروما نتیزم انقلابی
و واقعی حیا تا دایانان بیر روما نتیزم دیر .

۱۹ - ۲۰ نجی عصر ادبیاتینین قهرمانلاری اصیل اولدوقلاری حالده
اجتماعی مبارزه ده ضعیف و نتیجه اعتباریله مغلوب اولان قهرمانلاردی .
(کئفلی اسکندر ، فخرالدین و فرهاد)

سوسیا لیزم رئا لیزمی ادبیاتین اساس قهرمانلاری خلقین یوکسک
ایده یالاری اوغرون دا چالیشان مبارز ، فداکار و ارا ده لی انسانلاردیر .
آذربایجان خلقینین تاریخی قهرمانلیق صحنه لری ده اؤز پارلاق بد-
یعنی افاده لرینی سوسیا لیست رئا لیزمینده تا پدی یار . سوویت دؤورونده یا -
زیلان تاریخی روما نلاردا و نما یشنا مه لرده آزادلیق اوغرون دا کی مبارزه
لرین تاریخی-فلسفی اهمیتی نی آچیب تحلیل ائتمک بیرینجی یئری توتدو
(کورا و غلو ، واقف و . . .) بورا دا ، انسانا منسوب اولدوغو عرقه و ملیته
گؤره دگیل ، داشیدیغی ، اجتماعی هدفه ، جامعه ده توتدوغو یئر و اونابسه -
دیگی مناسبتده گؤره قیمت آلدی

انسان پرورلیک حسی سوسیا لیزم رئا لیزمین اساس روحونو تشکیل
ائدیر . سوویت ادبیاتین کؤک و اعتباریله خلقله ، گئنیش زحمتکش طبقه لر
باغلی اولان و آنجا ق او نا خدمت ائده ن بیر ادبیات دیر . و بوتون زحمتکش
لرین ایستک و آرزولارینی عکس ائتدیریر .

سوویت ادبیاتینین شکل دؤوری (۱۹۲۶ - ۱۹۲۰) - سوویت رژیمین
باشینا گلدیکن صونرا دنیا مدنیتین گئنیش خلق کوتله لری ایچه ریسینده
یا یما ق و خلق ایچه ریسیندن
یئنی و سا غلام یا رادیجی قوه لر حاضر لاما ق مقصدیله بیر صیرا علمی - مدنی
مؤسسه لر : عالی مکتب لر ، تئاترلار ، موزه لر ، کتابخانالار ، اولکه شنا سلیق

جمعیتلری ونشريات ادا ره لری قورولدی .

۱۹۲۲ ده شرق خلقلرینین قورولتایی باکی داتوپلانندی .

۱۹۲۳ ده آذربایجان تئاتری نین الیایل لیگی بایرام ائدیلدی .

خلق ماهنیلارینی اؤگرنمک وسویت اوپراسی یاراتماق ایچون بسته کار (آهنگساز) لار دعوت ائدیلدی ، "معارف و مدنیت" و "قیزیل قلم" ، "شرق قادینی" کیمی بیرچوخ ادبی - اجتماعی ژورناللارین نشرینه باشلانندی .

۱۹۲۶ دا بؤیوک علمی اهمیتی اولان بیرینجی تورکولوژی قورولتایی

باکی داتوپلانندی (۱) یئنی رژیم آذربایجان منورلری و او جمله دن یا - زیچیلاری آراسیندا کی طبقه له شمه نی داها آیدینلاشدیردی . یا زیچیلارین اکثریتی یئنی رژیم قبول ائده ره ک بوتون با جا ریغینی زحمتکش خلقین منفعتی یولوندا ایشلتمه یه باشلادی هله سوسیالیست رژیمین حاکمیتندن قاباخ بوتون یارادیجیلیغی ایله خلقین آژا دلیغی نا ، ترقی سینه خدمت ائدن جلیل محمدقلیزاده ، ع . حقویردی ، سلیمان ثانی و عزیز حاجی بیگوف و عبدالله شائق کیمی یا زیچیلار یئنی رژیم منیمسه مگه و قلم لرینی اونونلا او یغون ایشلتمه گه باشلادیلار ، جلیل محمدقلیزاده اول "تبریزه گئدیبا یکی ایله یاخین اورا دایا زیب و شیخ محمدخیا بانيله ایش بیرلیگی ائتدی لکن خیا - بانین فجع اولوموندن صورادکتر نریمان نریمان نوفون دعوتیله تکرار باکی یا گلدی و ملانصرالدینی چیخارما غادوام ائتدی .

یا زیچیلارین بیر قسمی ده اؤز ملیت چی فکر لرینه دوام ائتدیله روبئله لیک له ده صنفی مبارزه ادبیا تدا داها کسگینلشدی .

کومونیست پارتیسی سوویت ادبیاتینین انکشافینا رهبر لیک و نظارت ائدیرو مخالف جریا نلارین و تاثیر لرین خنثی و دارما داغین ائدیلمه سینه کؤمک ائدیردی . سوویت ادبیاتینین انکشافیندا فرقه نین ۱۹۲۵ - نجی ایلده کی قراری "پارتیانین بدیعی ادبیات ساحه سینده کی سیاستی حقینده" اؤز نوبه سینده بؤیوک بیررول اوینا میشدیر .

۱ - تاسف کی بو کیمی قورولتا یلار آذربایجاندا بیرداها توپلانما دی و بیر نئچه ایلدن صوراتورک سؤزوده کتابلاردان سیلیندی و آذربایجان دیلی - نین تورک دیل لریندن بیر ی و ان تمیزی اولدوغوا ونودولدی و حتی بعضی لری طرفیندن انکار ائدیلدی بو بدعتین تاثیر و زون ایلردوام ائتدیسه ده - علمی تحقیقات و سیاسی ها وانین دگیشمه سی سایه سینده صون ایلرده آزالدی و حتی آذربایجان ادبیاتینی و دیلینی علمی شکیلده بیلنلر آراسیندا قالما دی .

آذربایجان سوویت ادبیاتینین ایلک تشکل دؤوروبیرصیرا ادبی جریان
وگروپلارین فعالیتی ایله تعیین ائدیلدی . بوگروپلاری قیصا چا اولاراق گؤز
دن کئچیرهک :

نشرده رئالیزم و ناتورالیزم - رئالیست نثر اسلوبونودا هاگنیشلند-
یرمک و یوکسلتمک فکریله میدانا چیخان بیرصیرایئنی یا زیچیلار عکسینه
اولاراق بونوهم مضمون وهمده شکل جهتیندن تما میله محدودلاشدیردیلا . عا-
ئله ومعیشت مسئله لریندن کنارا چیخابیلمه یین یئنی حکایه چیلربومسئله
نی ار- آرواد آراسینداکی اختلاف وانتقاملار شکلینده قویما قلاکفایت له
نیردیلا .

رومانتیک شعر روماننتیک شاعرلرین بیرقسمى رئالیزمی شعرایچون
قابا بیرسبک حساب ائده رهک شعرى گونده لیک حیاتى مسئله لردن کنارا-
چکمه گه جهدگؤسته ردیلر . بونلارما تریالیزم فلسفه سینه اینانماییب ایدئا-
لرم ، دین وملیت طرفدارى شاعرلردى ظاهرده "صنعت صنعت ایچون دور"
ویا "صاف صنعت" شعارینی تعقیب ائدیردیلا . بوشاعرلرین بعضیلری او
جمله دن : (حسین جاوید) "منیم تانریم گؤزه للیکدیر ، سئوکی دیر" دییه رهک
اجتماعی مسئله لری اؤن پلاندا گؤتورموردی . یا خودشاعرا حمدجوادسمبو -
لیزمه داها آرتیق تمایل گؤسته ریردی . بئله لیک له ده اؤزلرینی او دؤورون
ادبی محیطیندن بیرنوع تجریدا ائدیردیلا روئینی معاصر جریاندان اوزاقتا
دوروردولار .

غزل ژانرینین دوا مچیلاری - کهنه ضیالیلار ایچه ریسینده کلاسیک شعر-
ین دوا مچیلاری آدیله مشهور اولان غزلچی شاعرلر خصوصی بیردسته تشکیل
ائدیردیلا .

عبدالخالق جنتی ، آقادا داش منیری و آذرکیمی کلاسیک آذربایجان
شعرینی دوام ائتدیره ن یا شلی شاعرلر اسکی بدیعی شکللی عینیله سا خلاپیر ،
کلاسیک شعرین قایدالارینی محافظه ائدیروئینی شرایطی و طلبلری نظره
آلمیردیلا . بوشاعرلرین بعضیلری یئنی حیاتا صمیمی بیرمناسبت دویماق
دا ایدی . لکن بیرقسمى ده کلاسیک شعر پزده سی آلتیندا بعضی کوسکون و بدبین
شعرلریا زیردیلا . مثلاً "سا وانچی صدم منصورون" هپیسی رنگدیر "شعری مید-
سیزلیگن واجتماعی دوشگونلوگون آیدین بیرا فاده سی ایدی . هرشئین بیر
رنگ و ساخته لیگدئا عبارت اولدوغونوا دعا ائدن شاعر اثرینین صونوندا

بوقرارا گلیر :

ایندی کی ممکن دگیل عالمده اولماق کا میاب

ای گوزون قریانی، ساقی، وئرگنه ساغر شراب
بوادبی جریا نلار ۱۹۲۵ ده تشکیل ائدیلمن "ادبیات جمعیتنده" بیرلشمیشد-
یر، بوجمعیتمین ناشر افکاری "معاریف ومدنیت" مجله سی ایدی ومقصودی
عموم آذربایجان ادیب ویا زیچیلارینی فکری بیر اتحاددا دعوت ائتمک واد-
بیاتین انکشافینا چالیشماق ایدی، لکن حاکم اولان یئنی مفکوره نین قوت
لی تاثیرله بیر- بیریندن آیریلان وفکر اعتباریله بیر- بیرینه ضد
اولان یا زیچیلاری فکری اتحاددا دعوت ائتمک ممکن دگیلدی .

" آذربایجان ادبیات جمعیتی" نده کی تضا دلارین پارلاق بیر نمونه
سینی معارف ومدنیت مجله سی نین و "ادبی پارچالار" (۱۹۲۶) آدلی مجموعه نیر
مندرجا تیندا آیدین گوروروک بومجمله لرده ج. ممدقلیزا ده نین رثالیستیک
"زیرراما" و "قوزو" حکایه لر یله یاشی ج. جاویدین روما نتیک "پیغمبر" ی
و "آفت" ی واصلینده تورکیه لی اسماعیل حکمتین غلیظ دیلده یا زیلمیش
مقاله وشعرلری وعبدا الخالق جنتی نین مخمس لری وسایره چاپ اولونوردی .

انقلابی شعرین انکشافی - ادبیات جمعیتنده توپلانمیش شاعرلرین
اکثریتینی ملیت چی ورومانتیک شاعرلر تشکیل ائدیردی . بونلارین قار-
شیسیندا زحمتکش کوتله لری ایجه ریسینده ومکتبلرده انقلابی کومونیست
ضیالیلاری یارائیردی . ایلک زامانلاردا "گنج ایشچی" و "کومونیست" گازتله ر-
ینده یازان بو گنجلر کومونیست پارتی سی نین کؤمک وره برلیگیله "قیزیل
قلملر جمعیتی" ایله بیرله شدیلر . بیرینجی ایل لرده سوویت ادبیاتیندا شعر
اساس یئری توتوردو ووشعرین باشلیجا خصوصیتی ده مذارزر و حلوا ولما سی
ایدی . اجتماعی لیریکا ، نغمه ، مارش وکیچیک قهرمانلیق پوئمالاری (۱) بو
شعرین ادبی نوعلرینی تشکیل ائدیردی . ۱۹۲۶ دا نشر ائدیلمن "گنج قیزیل
قلملر" آدلی مجموعه ده گنج انقلابی شاعرلرین سوویت حاکمیتی ایل لره
ینده یازدیغی ایلک اثرلری درجا ئدیلمیشدی . بومجموعه ده آلتیمیشا قدر
شاعرین شعرلری چاپ اولموشدی وبونلارین چوخونی گنج طلبه لر ، فعله فا کو-
لته سینده کی طلبه لر ، کند معلملری وقیزیل عسگروباشقا امکچی گنجلر تشکیل
ائدیردی . بیرچوخ نقصا نلارینا باخما یاراق بورا دا کی شعرلری یئنی ، اجتماعی ،

۱ - پوئما = الی بیتدن چوخ منظوم حکایه

فرهنگی بىر حرکتىن باشلاندىغىنى گۆستىرىدى .

"قىزىل قىلمىر" شىرىنىڭ رانما سىندا فعال چالیشان شاعر سلىمان رىستىمىن ۱۹۲۳ دە يازماغا باشلايدىغى ايلك شىرلىرى آيرىجا اولاراق "المدن - نىشاء يە" آدلى كىتابچا دا چاپ ائىدىلىمىشدىر .

ايلك زامانلار سوويت گىنجلىگى اىستەر - اىستە مزا سكى مفكوره لى شاعر لىرىن تاثيرىنە قاپىلىردى بوايشدە معلملىرىن رولو چوخ مەم ايدى . حتى سلىمان رىستىمىن ايلك شىرلىرىنىڭ داخى بدبىن لىك ودوشگونلوگ گۆزە چار - پىردى . شاعر او دىورا وچون سچىه وى اولان بومسىلە دە معلم لىرىن رولونو بىلە بىان ائىدىر :

معلم دىدى - اوغىلوم ، سنىن گۆزە لى طبعىن وار

چاليش مىلى شىرلىرى ياز ، هر كىس سنى آلىقىشلار

المدن نىشاء يە دوغرى و حرکت ائىتمك و "اولن شىر" (۱) دن ال چكىمىك سوويت دىورا و شىرىنىڭ ايلك آدىمى اولموشدور .

اىكىنچى آدىمىنى حىياتىت ترنىمى و كەنە حىياتىت ترنىمى ئىدە نلرە قارىشى قىلغى مبارزە يە گىرىشمك لە باشلاندىر . بوگونلىرىن تاثيرىنى س رىستىم "اؤزومدىن" آدلى مقالە سىندە بىلە اىضاح ائىدىر ؛ "آرتىق مىنىم شىر - لىرىم گولومسە مىە باشلادى ، اؤزومدە گولومسول اولدوغومدان ، شىرلىرىمە كومسومول (۲) حىياتىنى ترنىمە باشلادىم . حتى آچدىغىمىزىنى پىرولە تار ادبىياتى جىبە سىندە بىزە آغىر ضربە لىرورا نلار شىرلىرىمە جواب وئىردىم داها دوغرىسو هجوم ائىتدىم" . سلىمان رىستىم هم تشكىلاتچى (گىنج قىزىل قىلمىر لىر اتفاقىنىڭ كاتىبى كىمى) هم دە فعال بىرىرا دىجى كىمى گىنج انقلابچى شىرى تمثىل ائىدە رەك شاعرلىرى حىياتىلىگە ، رىئاللىزمە پارتىيالى اولماغا چاغىرىرور و اوستە تىزمىنى افسا ائىدىر . بوزمان اونون شىرلىرى بىر مانىفىست كىمى سىلە نىردى .

دالوى (۳) بىطرف صنعت ، دالوى بىطرف شاعر

دالوى بىطرف نغمە ، دالوى بىطرف شىر .

"بايقوش" شىرىنىڭ او ، آنتى سوويت شىرى و شاعرلىرى داها آچىق بىر افادە ايله قامچىلايدىر .

اؤتمە آرتىق ، سىندە ماتموار بونو صنقىم طلب ائىدىر سندن

۱ - صدىورغون "اولن شىرلىرىم" (فانار ۱۹۳۲) ۲ - گىنج كومونىست لىر .
۳ - ردا ولسون (روسجا)

سنه ان صون جواب بودورمندن کیم کی بؤیله اؤتیرسه بیلسین کی

اونا بیر آد وئرهر ائلیم " بایقوش "

بودؤورده یارانان سوویت شعری نین ایکی مهم نقصانی واردی :
اولا " گنج شاعر لر حدیندن آرتیق یئنی حیاتین تاثیرینه قاپیلاراق وار-
لیغی چوخ سطحی تصویرا ائدیردی لر . صونرا یئنی فکر لر وحس لر چیپلاق بیر
شکلده افاده اولونوردی :

مدنیت باخچا سیندا قوخوسا چان بیر گولوم

پروله تار شاعری یم چهجه ووران بلبولوم ...

.....

یوردوموزا گیرهن گوندن شانلی آپریل (۱) گونلری

باخچا میزدا فرح له نر ، بلبول گولر ، گول گولر

آچیل میشدیر ایشچیلرین ، کؤیلولرین دیل لری

تؤکولمز گؤزلریندن یاش ، کؤنول گولر ، دیل گولر

شاعر کبودؤورده اوکتبر و آپریل انقلابلاریندان ، ۸ مارتدان چکیجدن

اوراغدان ، آزا دلیقدان ، عصیان دان یازیردی لار :

نغمه لرا و خویار ، یورولماق بیلمه ز سندانین اوستونده رقص ائدن چکیج

ده گدی کجه سندان ا قیفیلجیم ساچار جوشارد میرچینی گولدوره ن چکیج

(دمیرچی خانادا)

بو ، دؤوره ده م . س . ا . اردوبادی و جعفر جبارلی نین بیر صیرا مهم شعر لرینی

ده قید ائتمک لازم دیر . م . س . ا . اردوبادی ژورنال لیستیک فعالیتی ایله شاعر -

لیگی ویغونلاشدیراراق مبارز بیر شاعر کیمی روزنامه و مجله صفحه لرینده

چیخیش ائدیردی . ا . ونون ساتیریک شعر لری صا برسبکینی دوا م ائتدیریردی .

۱۹۲۳ ده " معارف و مدنیت " مجله سینده جعفر جبارلی نین " قیزقا لاسی "

آدلی مارقلی تاریخی - افسانه وی پوئما سی درجا ائدیلدی . قیزقا لاسی آذربایجا -

نین قدیم تاریخله علاقه دارا ولاراق و معاصر شکلده یازیل میس ایلک مکمل

رومانتیک بیر پوئما اولما سی اعتباریله اهمیتلی بیر حادثه ایدی . بورا دا -

جبارلی باکی نی ، خزر دنیزینی ونا موسلوبیر آذری قیزی نین فاجعه سیننی تصویر

ا ئدیردی . بو پوئما گئت - گئده سوویت شعرینده انقلابی اپیک (۲) نوعون

انکشافینا تاثیر ائتمیش دیر .

۱- آپریل آییندا سوویت قیزیل اوردوسو آذربایجاننی آلمیش و سویت رژ -
یمینی قورموشدور . ۲۰ - اپیک = حماسه ای .

۱ - انقلابی دراما تورگیا (نمایشنامه) - سوویت حکومتی ایش با -
 شینا کئچینجه قارشیسیندا بیرصیرا مدنی - معارف ایشلری دوروردو کی
 بونلاری بیرینجی نوبه ده تئا تریئرینه یئتیرمه لی ایدی. تئا ترقا پیلارینی
 خلقین اوزونه گئنیش صورتده آچما لی وینی حیا تلاکوتله لری تائیش ائتمه لی
 ویئنی قایدالارلا ایشله مگه ویا شا ما غا چا غیرمالی ایدی. بومهم وظیفه نی
 زحمتکش طبقه سی طرفدا رییا زیچیلار اؤزعه ده لرینه آلدیلاروبا چا ریقلا ایفا
 ائتدیر .

۱۹۲۱ ده معلم یا زیچی سلیمان ثانی بیرینجی سوویت آذربایجان نی دراما
 اولان "لاچین یواسی" نی یازدی. بورا دا ایلک دفعه اولاراق پروله تارا نقلاب
 بنین غلبه سی یدیعی بیرا وستا لیقلا تصویرا ولونوردو. لاچین یووا سیندا ایکی
 شخصیت دقتی جلب ائدیر. امیرا صلان آقا و پریجهان خانم. امیرا صلان آقا
 نفوذلو و غدا ربیربیگ دیرصون دقیقه یه قدر بولشویک لرله مبارزه ائدیر،
 "ناموسونو" مدافعه ائتمک آدی ایله چا رپیشیر. بیگ لری اطرافینا توپلاییر
 و اولوم - دیریم مبارزه سینه شخما "رهبرلیک ائدیر و ملکدار آقالیغی نین محکم
 قالاسی اولان لاچین یووا سینا اؤزالیینده محکم سا خلا ما غا چا لیشیر. روسیه ده
 تحصیلده اولان اوغلو جهانگیرا نقلابچیلار دسته سی نین باشیندا لاچین یواسینا
 هجوم ائدیر. دوننکی کندلی لر بیگدن اوزدؤنده ریرلر، بیگ لرین، تاجر لرین
 و روحانی لرین آراسیندا دا تفرقه و اختلافلار دوشور. لاچین یواسی نین الیدن
 گئتدیگینی گوره ن امیرا صلان آقا دلی ولوروا اؤزونوا ولدورور. عمی سی نین
 تربیه سیله بویوین پریجهان خانم دا مدت لر عمی سی نین یولوندا گئدیروجها -
 نگیره قارشى دورور...

ع. حقوردی یوفون کهنه حیات و معیشتی تنقید ائده ن "کهنه دودمان"،
 "بابا یوردوندا"، "سلیمان آخوندوفون" عشق و انتقام "و جعفر جبارلی نین
 یئرلی بورژوازی نین اخلاق پوزغونلوغونو تصویرا ائده ن "آیدین" و "اوکتای
 اوغلو" پیئسلی سوویت نمایشنامه لرینین ایلک نمونه لری ایدی.
 سوویت حاکمیتی نین ایلک ایللرینده تشکیل ائدیلمیش "تنقید و تبلیغ"
 تئا تری معا صردرا ما تورگیا نین انکشافینا بؤیوک خدمت ائتدی. اساس
 اعتباریله تبلیغات مقصدی داشیان بوتئا تر صحنه نی قیزغین بیر معارف او -
 جاغینا چئویردی. نمایشنامه یازانلاری اؤز اطرافینا توپلادی و معاصر
 موضوعدا بیرصیرا ماراقلی اثرلرین یارانما سینا سبب اولدی. بو تئا تر

حق وردی یوفون "چرخ فلک" پیئسیله ۱۹۲۱ ده (۱۳ نوامبر) آچیلدی. بوتنا -
ترین برنامهلری چوخ مختلف ایدی. بورا دا کهنه حیاتدان بحث ائدن بیر
صیرا اجتماعی - انقلابی اثرلر اولدوغو کیمی انقلابدان صونرا کی حیاتتا
معیشته عایدده اثرلر واردی. تماشا یا قویولان اثرلر عمومیتله قیصا،
اولدوقجا بسیط اولدوغو حالده، اؤز کوتله وی لیگی، گونده لیک حادثه لره
جواب وئرمه سی و تربیه وی رولوا اعتباریله بو پیئسلرین و عمومیتله تنقید
و تبلیغ تئاترینین انقلابی اهمیتی چوخ بؤیوک ایدی. انقلابی نمایشنامه
و تئاترین انکشافینا روس و غربی اوروپا ادبیاتیندان اولونان بیر چوخ
ترجمه اثرلرده خدمت ائدیردی .

سوویت ادبیاتینین غلبه سی اوغروندا - (۱۹۳۴ - ۱۹۲۶) - ۱۹۲۵۰ - ینجی
ایلین خرداد (جون) آییندا حزب کومونیستین مرکزی کمیته سی ادبیات
حقینده خصوصی بیر قراچیخاردی "پارتیانین بدیعی ادبیات ساحه سینده کی
سیاستی حقینده". بوقرا سوویت ادبیاتینین قارشیسیندا دوران مسئله لری
آیدین بیر شکلده گؤسته ریر، یاخین گله جکده پروله تارین ادبیات ساحه
سینده رهبر موقعینه گله جگینی خبر وئیردی. فرقه ضدا انقلاب عنصرلره میارزه
ائتمه گی و بیطرف یا زیچیلارین کومونیست مفکوره سینین منیمسه مه سی ایچون
دقت و احتیاطلا چالیشماغی تا پشیریردی. بوقرا سوویت ادبیاتینین انکشا
فیندا اساس سیاسی وثیقه لردن بیر اولدی .

سوویت ادبیاتینین تشکیلات جهتیندن محکم له شمه سی ایشینده "ادبیات
جمعیتی" نین لغوی و "قیزیل قلم" ادبیات جمعیتی نین تشکیلی (۱۹۲۶)
مهم بیر آدیم ایدی .

قیزیل قلم اکثریتله مکتبلی گنجلردن تشکیل تاپمیشدی و باکی شهرینه
محدود ایدی. جمعیتی کمیته و کیفیت باخیمیندان بو محدود لوقدان چیخار -
ماق ایچون ۱۹۲۸ (۱۳ ژانویه) ده آذربایجان پروله تار یا زیچیلاری نین
بیرینجی قورولتائی چاغیریلدی .

آذربایجان پروله تار یا زیچیلاری جمعیتی نین اساسینی قویان بو
قورولتای آذربایجان سوویت ادبیاتینین انکشافیندا بؤیوک رول وینادی.
بودوغورده ادبیات تداره آلیزم انکشاف ائتدی و سوویت دؤورونون قهر -
مانلاری تصویر ائدیلمه گه باشلاندى، شعرله برابرنشرده انکشافا باشلادی و بیر
صیرا نمایشنامه لری ایلدی. یعنی - یعنی رومانلارا ورتا یا چیخدی مثال
ایچون سلیمان رستمین "قول سوز قهرمان" (۱۹۲۸)، "پارتیزان علی" (۱۹۳۲)

و "سى" (۱۹۳۲)، صمدوورغونون "كومسومول پوئماسى" و "۲۶ لار" پوئماسى
ح. مھدى نين "داشقين"، سليمان رحيم وفون "شامو" ع. ابوالحسنين "دنيا
قوپور" رومانلاريني ذكرا ئىدە بىليرىك. بوروما نلاردا وطنداش محاربەسى
موضوعو ساس يىرتوتتموشدور.

شعرده وطنداش محاربەسى موضوعو انقلابى رومانتيك بىراسلوبدا
اقادە اولونوردو. بونون ان ياخشى مثاليني س. رستمين اثرلر يىندە گورو
روك. مثلاً "دشمنە قارشى فداكارلىقلامبارزە ئىدەن پارتيزان على اولر كن
داخى جانيندان آرتىق سئودىگى كومسومولو (گنج كومونىستلر) دوشونور:

آرتىق على يوخدو اونو قرمى قان با سمشدى

لكن واردى اونون جانندان سئودىگى بىردوغرو يول

اوزاندىغى ياش تورپاغين اوزه ريندە ياشمىشى

بارماغيني اوزقانينا باتيراراق: "كومسومول!"

عيني انقلابى - رومانتيك سبكى صمدوورغونون "كومسومول پوئماسى"
ندا دا گورو روك، صمدبورادا گنج نسلين سوويت حاكميتى اوغروندا مبارزە
يني تصويرا ئتمىشىدىر. بودغور يارا دىجىلىق قىندا ائپىكە (حماسى شعرە)
دوغرو ميل اويا ندىغى گورو نور دو. بوزمان، سوسىاليزم قوروجولوغو واشترا
كى چالغى شرايطندە انسانلار يىن دگىشمەسى وسوسىاليزم تربيە مسئلەسى
دە شعرين ضرورى بىر موضوعو ولما غا باشلامىشىدى. بوسا حەدە سليمان رستم -
ين "ياخشى يولداش پوئماسى" ان ياخشى پوئما دىر. بئله ليك لە صنفى
مبارزە شرايطيندە انكشاف ئىدەن سوويت شعرى هم شكل، هم دە مضمون اعتبار -
زىلە يوكسە لىردى وسوويت شاعرلىرى شعرى سوسىاليزم يىن ايستك لرى اوغرو -
ئىداتلىز ائتمەگى بىر آن بئله اونو توموردولار.

مضمون اعتبارىلە سرعتلە دەگىنىش وانكشاف ئىدەن شعر شكل وفورما
باخيمىندان دانكشاف مرحلهسى كىچىرىردى. اساسا "هجا وزىنە سؤيكە ن
سوويت آذربايجان شعرى قوشما وزنى وبو وزنين مختلف شكل لريني تطبيق
ئىدىر، مضمونا گوره يىرى گلدىكجە بووزندن سربست (آزاد) استفادە ئىدىردى
روس ادبىياتيندا ۱۹۲۴ دە يارانان كونستروكتىويىزم جريانى ومايا -
كوفسكى نين تاثيرىلە ميكائىل رفيعلى طرفيندن وجودە گلن سربست شعر
جريانى رەاليزم سادە ليك وخلق چىلىك دن چوخ شكلە، ائستە تيزمە وفرچى -
ليگە مئىل ئىدىردى. مىلى فورما يا يابانجى (بيگانه) اولان "سربست شعر"

انقلابی جمله پرده زلیقلا آذربایجان خلقی نین ملی کلاسیک ادبیاتینی و معارفینی کؤکوندن ردا ائدیردی اونون ایچون ده تئزیا رلادیفی حالدا تئز ده سؤندی و موفقیت قازانا بیلمه دی.

سوویت شعری آذربایجان کلاسیک شعری نین و خلق یا رادجیلیغی نین یا خشی عنعنه لری اساسیندا انکشاف ائدیرعینی زماندا دنیا ادبیاتینی نین نائلیت لرینی ده دریندن اؤگره نیروزنگینله شیردی . ملی فورما ، دیل و اسلوب خصوصیت لری ، یوکسک هوما نیزم و وطنپرورلیک ایده لری اعتباریله نظمی ، نسیمی ، فضولی و واقف دن اؤگره نن سوویت شعری سوسیالیزم فکر لرینی ادبیاتدا عکس ائتدیرمه گی و بوگونون فعال و مبارز شعرینی یا راتما یوللارینی دام . گورکی و مایاکووسکی دن اؤگره نیردی . بونون ان یا خشی مثالینی جعفر جبارلی ، صمدوورغون و سلیمان رستمین یا رادجیلیغی نیندا گؤروروک .

دؤورون ادبیاتی ایچون سجه وی اولان جهت لردن بیری ده سوویت رئالیست نثری نین قوت له نمه سی ایدی . رئالیست سوویت نثری تنقیدی رئالیزمین عنعنه لرینه اساسلا تیر و خلقین قهرمانلیق احوال روحیه سینی اونون مبارز و حونو فاده ائتمک یولیه ایره لی له ییردی . سوسیالیزم فکر لرین حیاتدا و انسان احوال روحیه سینده کی انعکاسینی ، آذربایجان خلقی نین یوکسک امل لرا و غروندا کی مبارزه سینی تصویر ائده ن نثر لری ده یا زیلما قابا شلامیشدی .

قید ائدیگیمیز کیمی وطنداش محاربه سی قهرمانلیقلارینا حصر ائدیلیمیش . مهدی نین "داشقین" (۳۳ - ۱۹۳۱) ، ابوالحسنین "دنیا قوپور" ۱۹۳۲ آدلی رومانلاری و س . رحیموفون شا موثری اهمیتلی دیر .

بدیعی نثرین موضوعوندا گؤزه چارپان باشلیجا خصوصیت انقلابی نین انسان حیاتیندا و شعوروندا عمله گتیردیگی یئنی ایده یا ، یئنی حرکت و میل لرین تصویر ایدی . مثلاً "ثابت رحمانین" "وفاسیز" آدلی حکایه سینده کهنه محیط دن چیخا راق چتین یوللارلا انکشاف ائده ن بیر گنج له تانیش اولورو آذانچی اوغلو صالح اول لردیل سیز - آغیز سیز اوتانچاق و با جاری قسیر بیر آدام اولدو و حوالدا گئت - گئده دگی شیرو یئنی حیاتین قوروجولاری صیرا سینا کئچیر . مؤلف صالحین یئنی دن تربیه ائدیلمه سینده کی چتین لیک لری ، اونون شعوروندا کی اسکی قالیقلارین یا واش - یا واش سیلینمه سینی

گۆسته رمك له جانلى وائنا نديريجي مثبت بير صورت يارا تماغا موفق اولور .
 ج . جبارلى نين بير صير احكا يه لر ينده آذرى قادي نين فكري وروحي
 انكشافى بديعى وواقعي بير شكلده تصويرا ئديلميشدير . مثلا " گلزار " (۱۹۲۴)
 " دلبر " (۱۹۲۷) ، " گولر " (۱۹۳۴) ، و " فيروزه " (۱۹۳۴) گئت - گئده داها چوخ
 آييلان وائوزانسانى قيمتىنى درك ائده ن آذرى قادي نين تدرىجي شعور
 يتگين ليگينى عكس ائتديريرلر ، گلزار ، دلبر و گولر اسكى حيات و عنعنه لر
 عليهنه اعتراض و چيخيش ائتسه لر داخى روللارى پاسيوقا ليرلكن فيروزه
 بونلارى تما ملاير . اودوكتور دور و كهنه عادت و عنعنه لر ين قالين حصار ين
 قير ميش و آزا دا و لموشدور و سوويت ادبىا تيندا يئنى انقلابى و مبارزانسا -
 نلار ين سمبولوشكلينده تصويرا ئديلميشدير . بودا سوويت نثرى نين ايلك
 غلبه سى اولموشدور .

بوده وده ادبى تنقيد ين باشليجا رولوبورژوا و مليتچى احوال روحيه
 ايله مبارزه دن عبارتدى ۳۱۰ - ۱۹۳۲ ده قوتله نن توركچولوق جريانى
 ادبىا تدا صنفى مبارزه نى كؤلگه ده قويور و آزالا انكار ائديردى . ثانى لى
 كيمي يا زيچيلار مليتچى ادبىا تشناسلار (چوبا نزاده و باشقالارى) طرفيندن
 ادبىا تين ان قوتلى نمونه سى كيمي حساب ائديليردى . گنج سوويت ادبى
 تنقيدى بونلارلا مبارزه آ پاريب و اولارى نظرى جهتدن افشا ائديردى . لکن
 ادبى تنقيدا ادبىا تين بير صير اداخلى مسئله لر ينى نظر دن قاچيريردى .
 مثلا " دليل ، اسلوب ، بديعى ليك ، صنعتكارلىق و ژانر (نوع) مسئله لر ي چوخ آز
 مذاكره ائديلير و يئنى ادبىا تين موضوع و حياتى احاطه اعتباريله زنگين -
 ليگينه فكروئيريليردى . گئنيش يارا ديجيليق مباحثه لر ي عوضينه قابا
 سوسپولوژى تحريف لره يول وئريليردى . حتى كلاسيك ادبىا تين تدقيق و
 تدريسى ايشينده ده عيني قابا سوسپولوژى تحريف لرا و زونوگؤسته ريردى .
 زنگين ادبىا ت تاريخلرينده كى يوكسك بشرى حسلرى ، آزا دليق مئيللر ين
 و مثل سيز صنعتكارلىقى بوتون درينليگى ايله ميدانا چيخارماق ، اؤگر تمك
 و منيمسه مك يئر ينه قابا سوسپولوژى اصول طرفدارلارى ادبىا ت تاريخينى
 بلاواسطه صنفى مبارزه سلاحى كيمي آلير و بؤيوك صنعتكارلار ين اثر لر ينى ده
 مطلق بير اجتماعى طبقه ويا گروهون افاده چيسى كيمي قيمت له نديريرديلر
 بوقا با دئمك اولار كى ، ادبىا تين هر سا حه سينه سوخولماغا باشلاميشدى (۱)

۱ - آذربايجان ادبىا تى تاريخى باكى ۱۹۴۴

روسیا پروله تاریخیا زیچیلاری جمعیتی (راپ) رهبرلیگینده چالیشان تروتسکیچیلرین تاثیرله آذربایجان پروله تاریخیا زیچیلاری جمعیتینده بیرچوخ بؤیوک صنعتکارلاری ادبیاتدان اوزاقلاشدیرماق، محدود درنکچی-لیک، قوروجولوق کیمی جدی تهلهکه لریا رانیردی. آذربایجان پروله تاریخیا زیچیلاری جمعیتینده عمله گلیمیش وضعیت نتیجه سینده ع. حقوردی یف، ج. ممدقلیزاده، ج. جبارلی، م. س. اردوبادی و باشقا بوکیمی گؤرکملی و صداقتلی یا زیچیلار تشکیلاتدان کناردا قالدیقلاری کیمی، همین قابا سوسیولوژی تنقیدین آمانسیزهجوملارینا راست گلیردیله (۱).

پارتیانین ۱۹۳۲ (۲۳ آوریل) قراریکه محدود درنکچیلیک یولونا دوشن خصوصی پروله تاریخ ادبی - بدیعی تشکیلاتلاری لغو ائدیله. اونلارین یئرینه سوسیالیزم قورولوشوندا فعال اشتراک ائتمک ایسته یین بوتون یا زیچیلارین بیرلشمه سی اساسیندا یئنی تشکیلات قورولدی. بوشکیله گنج یا زیچیلارلا بیرلیکده داها تجربه لی یا زیچیلار دا جدی صورته ایشه گیریشدیله.

م. س. اردوبادی تاریخی رومانلارینی یا زما غا باشلادی و ج. جبارلی سوویت حقیقتینی تصویر ائده ن قیمتلی اثرلرینی یا زدی و عزیز حاجی بیگ اوف کورا و غلو اوپراسینی یا راتدی و بئله لیک له آذربایجان ادبیاتیندا یئنی بیر یوکسه لیش دؤوری باشلاندى .

جعفر جبارلی - (۱۹۳۴ - ۱۸۹۹) - استعدادلی بیر نمایشنامه نویس، شاعر، حکایه چی و سناریست اولان جعفر جبارلی کلاسیک آذربایجان ادبیاتینین ان یا خشی عنعنه لری اساسیندا یئنتیشمیش، سوسیالیزم دؤورونون یئنی طلبلرینی درک ائده ره ک شوروی ادبیاتینین ان گؤرکملی یارادیچیلار - یندان بیر ی اولموش دور. ایلک اثرلرینده تنقیدی رئالیزمین دوامچیسکی کیمی میدانا چیخان جبارلی زمان گئچدی کجه رئالیزمی انقلابی رومانتمسم له بیرله شدیردی و سوسیالیزم ره آلیزمین نماینده سی اولدو.

غفار اوغلو جعفر جبارلی ۱۸۹۹ دا باکی نین خیزی کندینده کؤمورچی عائله سینده آنادان اولموش دور. اولجه باکی دا (روس - تاتار) مکتبینه

۱ - آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۱۹۴۴ - باکی .

صونرا دا پولى تېكنىك مېكتىپىندە اوخوموش و سوويت حاكىمىتى دۇوروندىغان و نىيور سىتە نىن شرق فا كولتە سىنى و باكى تىئا تر تېكنىكومونوبىتتىر مىش دىر .

جعفر جبارلى يا را دىجىلىقا شعريا زما قلابا شلامىش (۱۹۱۵) ملانصرالدىن و دىگر غزتلردە درج ائدىلن ساتىرىك و لىرىك شعرلرىندە اجتماعى موضوعلار توخونور و صا برىولو و با خىشىلە جمعىتە گۇردو گوعدالت سىزلىكى ، گىرىلىكى و نقصانلارنى تنقىدا ئىدىردى . شاعر قىزلارنى مېكتەپ قويماق اىستە مەين آتالارنى ، عواملارنى آلدان روحانى مالارنى و انصاف سىزوارلىلارنى غضب و نفرتلە قامچىلايدى .

"باھار" آدلى شعرى ۱۹۱۵ دە "مكتوب" مجلە سىندە درج ائدىلمىش دىر .
"قىزقالاسى" پوئىماسىندا دورنا آدلى مېتىن و ناموسلوبىر آذرى قىزى نىن فاجە سىنى تصوير ائتمىش دىر .

تئاترونمايشنامە يا زماغا دا جعفر جبارلى چوخ اثركن باشلامىش دىر . ۱۹۱۵ دە يا زدىغى اىلك پىئىسى اولان " وفالى ئىرىيە يا خودگوزياشى اىچىندە گولوش" دە اولدو و گوكىمى ۱۹۳۲ دە يا زىلان "ياشار" درامىنا دك بوتون اثرلرىندە خلقىن حىياتى و معىشتىلە علاقه دارمسئله لره توخونموش ، گىرىلىك لہ ، جھالت ، ظلم و استىمارلامبارزە ائتمىش و اوخوجو و تماشاچىلارنى عدالتە ، يا خىشلىغا و آزا دلىغا چاغىر مىش دىر .

ج . جبارلى تئاترى چوخ سئويدى تئاترونون حىياتى نىن معناسى او - لموشدى . يالنىز اوزگوزەل اثرلرىلە دگىل ، رژىسورلوق و ترجمە فعالىتلىلە - دە تئاترا اشتراك ائدىردى . او ، تولستوىون "اوشا قلىق" ، شكسپىرىن "هاملت" و "اوتئىللو" ، شىللرىن "قاچاقلار" ، بومراش سىنىن "فىقارونون توىو" و اسلاوى نىن "اىنقروئىسىيا" اثرلرىنى ترجمە ائتمىش و "شاه صنم" و "صفا" اوپىرالارنى نىن مېتىن (لىبىرتو) يا زمىش دىر

۱۹۲۹ دا دولت درام تئاترىندا بدىعى حصە (هنرى قسمت) مدىرى تەيىن ائدىلمىش و حىياتى نىن صونونا دك تئاتردان آىرىلما مىش دىر . ۱۹۳۵ دا عموم اتفاق تئاترا ولمپىا دىنا اشتراك ائتمىش و مسكودا آذربايجان تئاترى نىن انكشاف يوللارنى حقىندە گزارش و ئىرمىش دىر . بوا ولمپىا ددا جبارلى نىن يا زدىغى و آذربايجان دولت تئاترى نىن تاماشا يا قويدوغو "اود گلىنى" و "سئويل" نمايشنامە لرى موفقىت قازانمىش دىر .

ج . جبارلى نىن سىنما صنعتى نىن انكشافىندا بىووك رولوا ولموش دور .

"حاجی قارا"، "سئویل"، و "آلماز" نمايشنا مه لری نین فیلمه آ لینما سیندا جبارلی اؤزوشخصا "اشتراک ائتمیشدیر. ادبیات و اینجه صنعت ساحه سینده کی ثمره لی فعالیتینه گؤره اونا ۱۹۳۲ ده ا مکدار اینجه صنعت خادمی عنوا نی وئرلمیشدیر.

۱۹۳۴ ده سوویت یا زیچیلاری نین مسکو وادا کی عمومی قورولتایینا اشتراک ائتمیش وس س لری یا زیچیلاری اتفاقی نین اداره هئیتینه عضو سئچلمیشدیر. بو قورولتایدا کی چیخیشی (نطقی) ادیبین صون چیخیشیدی چونکی، همین ایلین ۳۱ دسامبریندا اوره ک خسته لیگیندن وفات ائتمیشدیر. جعفر جبارلی حکایه یا زما غا دا تئز با سلامیشدی. حکایه لرینده اجتماعی مسئله لره توخونور و انسا نلار آراسیندا کی عدالت سیزلیگه، جهالت و پوسول پرستلیگه اعتراض ائدیردی.

۱۹۱۶ دایا زدیغی "اصلان وفرها د"، "منصور و ستاره" کیمی حکایه لرینده قارداشی قارداش دشمن ائدن پولاد، چرکین احترا صلارا، ظالم زمانه یه قارشى چیخیردی. جعفر جبارلی حکایه لرینده قادینلارین یا شاییشی و آزا دلیغی مسئله لرینه گئنیش یئروئرلمیشدیر. اونون حکایه لری نین تقریبا "هامیسی قادین آزا دلیغی مسئله سینده حصرا ائدینمیش و اساس قهرمانلاری دا قادینلار دیر. (گلزار، دلبر، دل آرا و فیروزه)

جعفر جبارلی ایلک نمايشنا مه و حکایه لرینده اجتماعی حیاتدا کی عدالت سیزلیگه و ظلمه اعتراض ائدیگی حالده مؤلف بو ظلمون سببینی نادانلیقدا و انسا نلارین طبیعتنده گؤروردو لکن گئت - گئده سوسیالیست مفکوره سی - نین تاثیرله ظلمون طبیعتده و خلقتده دگیل، انسا نلار آراسیندا کی منا - سبتده و اجتماعی قورولوشدا اولدوغونا اینا نیروا و ناقارشى فعال مبارزه یه چاغیریردی.

"وفالی ثریه" پیئسینده یا زیچی نین اوره ک سؤزونوغیبدن گلن بیر سس افاده ائدیر:

قویما یارب ظالمی بیر کیمسه نی خوا را ائتمه یه ،
بیر کیمسه یه ظلم ایله ییب درده گرفتار ائتمه یه .
پنجه ی ظالمدن ای ربیم قوتار مظلومی سن ،
قویما هئچ عیبائی بؤوا طعنه زار ائتمه یه !
بونما يشنا مه نین هر پرده سسی غیبدن گلن بیر سسین بیت لريله بیتیر .

(يوخاريدا درج ائتديگيميزبیت لراثرین صونوعا یددیر .)

ایلک اثرلریندن اولان "ناصرالدین شاه" پیئسینده جبارلی ایران فئودالیزمی نین خلق اوزهرینده کی ظلم و اسارتینی تصویرا ئدیر . بواثرده آدی کئچن میرزه رضا خان مترقی بیرمالکدیر ، کندیلی لرله قارداش کیمی یا شاییر و خلق ایچهریسینده مدنیتین آرتما سینا چالیشیر . قارداشی اوغلو فرهادا وروپادا تحصیل ائتمیش و ایرانا دمیریولوچکدیر مک و نظام ، قانون قویماق ایسته بیر . رحیمخان آدلی نفوذلو و بیرتیجی بیرخانین دربارداکی نفوذوسا یه سینده بوخیرخواه آداملارین ایستک لری اوره ک لرینده قالیر . میرزارضانین اوغلو اولدور و لورقیزی اوغورلانیب دربارا آپا ریلیر . میرزا رضا شاهدان انتقام آلماق قرا روئریر و فدا ئی لر با شجیسی جمال الدینسه مراجعت ائدیر . جمال الدین ده میرزارضایا بئله دئیر : " سنین سلا حیندا ن آتیلان ایستی قورشونون حرارتی مظلوم ملتین گوزیا شینی قورودا جاق " میرزارضاشاهی و رحیمخاننی اولدور و بحدودخارجینه قاچیر . بوا مرده میرزا - رضا مبارزه نی شاهین اولدور و لمه سیله بیتمیش حساب ائدیرو داها صونرا یازدیغی "آیدین" و " اوکتای ائل اوغلو " پیئس لرینده جبارلی نین رئالیزمی قوتله نیر ، تصویرلر بلورلا شیرو کا پیتا لیست جامعہ نین دولغون بدیع ی تصویرینی یارادیر . جامعہ ده کی اجتماعی حق سیزلیقلار ا قارشی خردا بورژوا منورلری اولان تکنیسین آیدینی و آرتیست اوکتایی چیخاردیر .

ظلم و تحقیردن سارسیلیمیش آیدین فعله لزی عصیان چا غیریر لکن اونون اعتراض و چا غیریشی عمومی و کائنا تی بیر شکل آلیرو دنیا یه قارشی چیخیر و هر شئی انکارا ئدیر و کا پیتا لیزم رژیمیله مبارزه ده عا جزقالیر .

مؤلفین داها صونرا یازدیغی " اودگلینی " تاریخی حادته دن الهام آلدیغی حالده نصرالدین نما یشنا مه سیندن فرقلی دیر . بواثرین قهرماننی ۲۲ ایل عرب - اسلام اوردوسونون قارشیسیندا دایانان بابک دیر . بابکی تجسم ائده ن ائلخان اؤز وطنی و خلقی نین استقلاللی اوغروندا چا رپیشیر . مبارزه اصولوا اعتباریله ائلخان دافر دچی و آنا رشیت دیر . بوفر دچیلیک جبارلی نین اثرلرینده کی قهرمانلاردا گئت - گئده ضعیف له شیرو بودا اونون یارادیجیلیق انکشافینی کراکتریزه ائدیر .

ئلخان رومان تیک بیر قهرمان دیر . دشمنه قارشی باریشما زلیقی ، اؤز طالعینی خلقین طالعینه باغلاما سی و مفکوره سی یولوندا اؤزونو قربان

وئرمه سی اعتباریله بؤیوک بیر قهرمان صورتی دیرو "اود گلینی" درامسی آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی قهرمانلیق دراملارین ایلک و پارلاق نمو- نه سیدیر. بو پیئس دن صونرا جبارلی نین ره آلیزمی داها قطعی له شیر و آیدین بیر شکل آلیر.

"۱۹۰۵ - اینجی ایله" نمایشنامه سینده ج. جبارلی بیرداها تاریخه مراجعت ائدی لکن بودفعه اونون قارشیسیندا دا چوخ گونون مسئله سی دورور بویلین انقلابی حادثه لری یا زیجی نین گؤتوردوگو موضوع ایچون آنجا ق بیر زمینه تشکیل ائدیر. جبارلی نی، چاریزمین انقلابی حرکتی یا تیرماقا ایچون ملت را سیندا سالدیغی نفرت و دشمنلیک سیاستی داها چوخ ماراقلان دیریر دی. چاریزمین یئرلی و قوم شو خلق لرینی (تورک - ارمنی) بیر- بیر یله ووروشدورماق و بئله لیک له انقلابی حرکتی ایکینجی پلانا چکیب یا تیشدیرماق سیاستینی جعفر جبارلی افشاء ائده رک فعله لری و زحمتکش خلقی کا پیتا لیزم قورولوشونا قارشى مبارزه ائتمگه و تشکیلاتلارنا غا تشویق ائدیر.

جعفر جبارلی نین قادی ن آزادلیغی نی مدافعه ائتدیگی حکایه (گلزار، دلبر، گولر و فیروزه) لرینده قادی ن صورتلری گئت - گئده انکشاف ائدی ب پاسیوا اعتراض دان، فعال اعتراض و بالآخره اجتماعی مبارزه یه قدریوکسلیر. ایلک یا زدیغی دلبر حکایه سینده قادی ن دوشدوگو فلاکت دن آنجا ق اؤزونوا اولدورمک له خلاص اولابیله جگینی دوشونور حال بوکی فیروزه حکایه - سینده معا صر سوویت حیاتى تصویر ائدیلمیش، فیروزه اؤز آنا با جیلاری کیمی کئچمیش حیاتین قربانی ولما میس. ا. و تحصیل سایه سینده دوکتورا و لوب کیشیلر له برابر حقوق صاحبی ولמוש و بوتون حق سیزلیقلارا و ظلمه قارشى فعال مبارزه آپا ر میشدیر

ج. جبارلی حکایه لرینده کهنه محیطین آیری - آیری صحنه لر یله اوخوجو نو تانیس ائتدی کدن صونرا "سئویل" پیئسینده بو محیطین داها گئنیش بیر تصویرینی وئریر. بالاش، عبدالعلی، محمدعلی (ممدعلی) و دلبر خانم بو محیطین تیپیک نماینده لریدیر.

قادی ن قران اوخوماغی و چا در اؤرتمه گی توصیه ائده ن عبدالعلی بیگ دلبر خانم لابیرا و طاقدان تک قالارکن: "سنه، منه نه شریعت! شریعت آنجا ق عوام آداملارا ایچوندور!" دئییر. ممدعلی میمون کیمی او روپا تقلیدچی سی- دیر، دلبرده پوزغون و بیرتیجی بیر قادی ن دیر، بالاش دلبرین تاثیرینده

قالمیش واونون اسیریدیر واونون گاپریس واحتراسینی تامین ائتمک ایچون جنایتلرایشله ییر، آتاسینی و آروادینی ائودن قوور، بالاشین آروادی سئویل بالاشی سئویلکن بالاش بومحبتدن سوء استفا ده ائدیروا نوچرکابلارا آتیر. سئویل بالاشین سعادتینی پوزماق ایچون اؤزا وغلونو آنجا قاقا - پیدان گئوروب قایتماق ایسته ییر. بالاش اونون آنالیق حسینیتحقیرائده رک قولوندان توتوب چۆله آتماق ایسته ییر. بالاشین سعادت ایچون اؤز حیاتیینی قربان وئرمک ایسته یین سئویل، بوندان آرتیق اطاعتین بییر حیثیت سیزلیک و آشاغیلیق اولدوغونودرک ائدیرووبیرداها قاییتماق اوزره بالاشلا علاقه سینی کسیر. گولوش سئویلی مبارزه یه حاضرلاش دیر ماغنا چالیشیر بوا ئرده دلبراسکی جمعیتین و گولوش ده یئنی و آزاد حیاتیین نما - ینده لری کیمی گؤسته ریل میشدیر. گولوش تربیه چی، قوروجو و مبارزدیر. او یالنیز سئویلی دگیل آتاکیشی و اؤز آتاسی بابا کیشینی ده یئنی حیاتیین ایشیقلی یولونا چا غیریر.

سئویل تحصیل ایچون مسکوا یا گئدیرووبیر مدت صونرا اؤزونون کئچدیگی انکشاف یولونو عمومی له شدیره رک "آذربایجان قادینلیغی نین آزادلیق یولو" آدلی کتابی یازیر: "قادینن قاطعی آزادلیغی ایچون یالنیز چا دراسی نی آچماسی بس دگیلدیر. قادین باشلیجا اقتصادی آزادلیق لازیمدیر."

سئویل پیئسین اوپرا آهنگینی فکرت امیروف بسته لدی و ۱۹۵۳ ده باکی دا و ۱۹۵۹ دا مسکوا دا اوپراسی تماشا یاقویولدی و چوخ آلقیشلاندى.

قادینن اجتماعی حیاتدا کی رولونو "آلماس" نامایشنامه سی داها آیدین تصویر ائدیر. آلماس سئویلین فورتاردیغی یئرن باشلا ییر. آزاد و مستقل آلماس ایلك صحنه دن اوخوجولارین قارشیسیندا مقصدی آیدین و مبارز بییر شوروی وطندا شی کیمی جانلانیر. او یالنیز عادی بییر کئند معلمی اولراق قالمیر، کندی سوسیالیزم یولونا سالماق ایچون فعال و فداکار بییر ایشچی کیمی چالیشیر. مرکب و گرگین بییر شرا یطده ایشله یین گنج معلم بؤیوک مانع لرله قارشیلانیر لکن بوتون مانع لرله قهرمانجا سینا سینه گیریر و نهایت غالب گلیر. سئویل ده مطرح اولان آزادلیق مسئله سی بورا دا آلماسلا نشانلیسی فؤاد آراسیندا مطرح اولور. آلماس آزادلیقی تام معنادا طلب ائدیر.

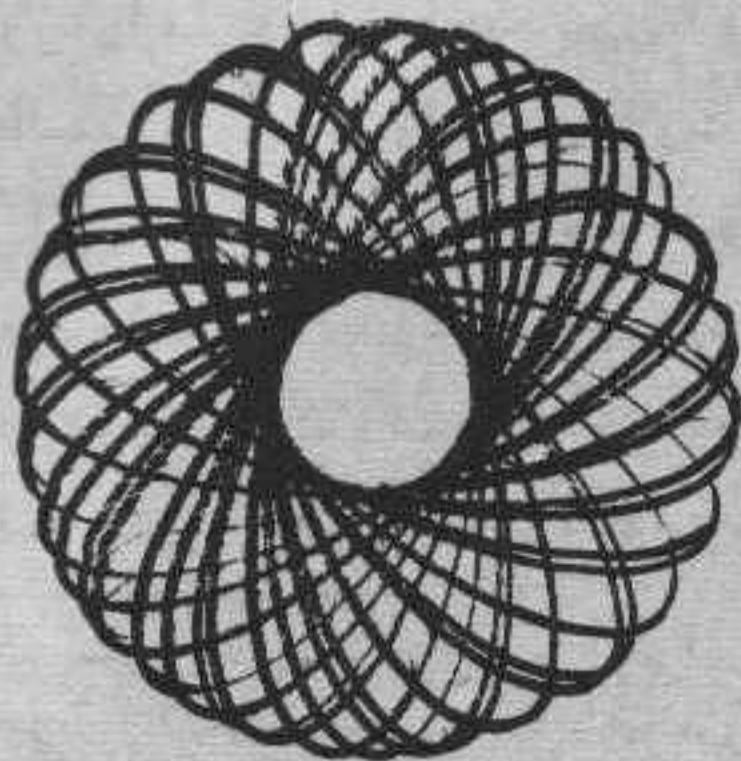
فؤادین ایکی اوزلولویونو و بدجنس طبیعتینی افشا ائدیروا و ناولان سئو-گی سینی اؤز آزادلیغینا و استقلالینا قربان ائدیر.

جبارلی معاصر موضوعدا یا زدیغی زامان اؤز صنعت پرینسپینه و دراما -
تیک ضدیتلری را تماق خصوصیتینه صادق قالیر. قادین آزادلیغی مسئله
سیندن صونرا توخوندوغو معاصر مسئله کندده سوسیالیزم قوروجو لوغو و صنفی
مبارزه مسئله سیدیر. (آلماس ویا شارا اثرلری کیمی) اثرلرینده آذربایجا
خلقینین حیات و معیشتینی، تلریخینی و حال حاضرده کی یوکسه لیشتینی
تصویر ائدیر.

جبارلی آذربایجان کلاسیک دراما تورگییاسینین ان یاخشی جهتلر -
ینی دوام ائتدیرمک له برابر دنیا دراما تورگییاسینین دا موفقیت لرینده
استفاده ائتدی و آذربایجان دراما تورگییاسیندا سوسیالیزم رئا لیزمین
اساسینی قوید و .

* توضیح : کئچن صایی داکی مقاله میزده اتک یازیلاری اونودولموشدور
آنجا ق بونی قید ائتمک ایسته ریز کی، احمد جواد و صمد
منصور حقنده کی یازیلار " حسین بایقرا " طرفندن یازیلان
و ۱۹۷۵ - نجی ایلده استانبول دا " گنجلیک " مطبعه -
سینده باسیلان " آذربایجان استقلال مجادله سی تاریخی "
کتابیندان آلینمیشدیر. مقاله لریمیز کتاب شکلنده
چیخدیغی زامان اتک یازیلاری دا منظم صورتده علاوه
ائدیله جکدیر .

دېلىمدن آيرى قلمدن تۆكۈلدۈ كاغذدە درّ
دوزەلدۈ جملە لطايف جواھرا ولدۈ ثبات*

نسىمى و كلاسېك شىرق شىعرى

يازان: پروفىسور - غلامحسېن بىيگدلى

آذربايجانين بۇيوك ھوما نىست، آلولو مبارزومترقى شاعرى عماد الدين (على) نسىمى نىن زنگين ادبى ارثىنى اۇگرەنمكدن آيدىن اولوركى قاباقجيل ايدە يالارين جارچىسى اولان فداكا رشا عراؤزونون آرامسىز، قىسا و مركب حياتىندا بىرآن دا اولسون بئلە چىرىپىنما دان، تلاطم و مبارزۇ دن دا يانما مىشدير. او، دائىما "ھىجانلار، چارپىشما و طوفانلار" اىچرىسىندە اولان. اولان علم و صنعت عالمىندە دە مثل سىز خدمت لرائدىب، آغىر قىمىتلى اىنجى لىرا دىب دنيا مدنىتى مقىاسىندا بۇيوك بىر مىراث قۇيۇب گىتمىش دىر.

ھىرا زىچى يا شاعرىن قۇيۇب گىتمىدىكى ادبى ارثىن اعتبارىنى، حقيقى قىمىتىنى تەيىن ائدن، داھا دىقق دئسك اونون يارا دىجىلىغى نىن اؤلچۈ معيارى، سىناق محكى سۆز سوزكى، بو ادبى مىراثىن اؤزۈ، نئجە يارانماسى، كىم لىرىن منافىنى مدافى ائتمەسى عىن حالدا فرم و مضمون اعتبارى ايلە نئجە بىلە نىب، سوسلە نىب، زنگين لەشدىرىلىب بىزە دىلمەسى دىر. نسىمى ادبى مىراثىنا گلدىكدە، بورا دا انسان، انسان آزادلىغى، انسانىن ذوقو آمالى، استىك آرزولارى، بشرىن طالعى و خوشبختلىگى، وارلىغى، محىطى، اؤزونودرك ائتمەسى مسئلەسى، انسان سئوھ رشا عرىن اساس يارا دىجىلىق مقصدى و شىر موزوعسو اولموشدور. انسانى ھرشئىدن اوستون گۇتورن، دىنى اينا ملارا باش اگىب ھر جور خرافا تا ضربە ائندىرن، اورتا عصر لىرىن مرتجع قارا عادت عنىنە لىرىنە، ظلمت و اسارت و قتل و غارت حكمرانلىغى نىن تام عكسىنە چىخاراق انسانى آزاد، مختار و برابر حقوقلو دىلەيب، بوتون وارلىغى و كائىناتى اونون خاطرىنە، اونون چون يارانمىش سۇيلويىن نسىمى انسانىن اؤزونودە اؤزونودرك ائتمگە چا غىرىر. بشرا و لادىنى حقيقى انسان آدىنى داشىماق لىاقتى اوچون، دوغر و لوغو، عدالتى، صداقتى، زحمتى

* - شىر لىرىن صونوندا وئرىلن نمرە لىرى ۱۹۲۶ - نجى ايلدە مرحوم سلمان ممتاز طرفىندىن نىشرا و لوموش" نسىمى نىن سئچىلمىش اثر لىرى" نىن صحىفە لىرى دىر.

تا موسو، نو عپور لیگی، تواضعکارلیغی، صاف محبتی، بیخیلانین الیندن تو-
 تماقی و بیرسیرا دیگربوکیمی نجیب و گۆزه ل صفت لرو خصلت لری اصلیل
 انسان حیاتی نین رمزی، تظا هرو، مقصد و غایه سی، آپا ریجی قوه ویا راشیقی
 بزه گی، زینتی ویا را دیلیشینین مضمون و اساس سجه سی کیمی قیمت لندیر میشد
 انسا نپور و عالم، مدرک متفکرو بئویوک شاعر و صنعتکارا ولان نسیمی هئج
 بیر قوه دن، هئج بیر ته لکه دن و کیمسه دن قورخما دان، چکینمه دن اورتا عصر-
 لرین فئودال - ملکدار جمعیتی نین عدالت سیزلیک لرینه، دئورون موجود
 جاری قایدا - قانونلاری نین بیر طرفلی و نقصانلی اولدوقونا بونا قس
 قانونلارین بشر جمعیتی ادا ره ائتمکده یا راسیزلیغینا جدی صورتده اعتراض
 ائده رک، قلبینده اویانان بوتون گۆزه ل، نجیب و انسانی حس لری، دویغو-
 لاری، دوشونجه و مترقی فکر لری چکینمه دن، احتیاط ائتمه دن بیانا ئتمیشد
 نسیمی شعری اوچور و ملار، کسگین تضادلارلا دولودور. اورتا عصر لرین
 ظلمت حکمرانلیغی دئورونده یعنی فئودال - ملکدار جمعیتنده کی ضدیت لر
 مبارزه سی، علم ایله جهل آراسیندا کی تضاد، اهل ایله نا اهل آراسیندا کی
 اختلافلار، مترقی و مرتجع قوه لرین چیرپیشمالاری، قارا گروهلارین ترور و جنا-
 یتکارلیقلارینا قارشى جدی اعتراض لار، علم ایله جهلین، خرافاتین باریشما
 ضدیتی، یا خشیلوقلایا مانلیقلارین اصیل ماهیتی، سفوینج له کدرین، امکله
 عطالتین دائمی مبارزه سی اؤز عکسینی تا پیر، بودورکی، شاعر حقیقت نامینا
 انسان طالعی نامینا، انسانلاری ظلم و تعدی و جهل و خرافات زنجیر لریندن
 آزاد اولوب، خوشبخت یا شامالاری نامینا بیرسؤز له تام، حقیقی آزادلیق
 و سعادت اوغروندا، هر لحظه و هر آن اولوم له اوز به اوز اولما قاجسارت
 گؤستر میشدیر. مسلک عاشیقی اولوب قورخوبیلمه ز بومجا هدا انسان بوتون
 عمر و بویوبیر آن دابئله مبارزه دن ال گؤتورمه یب انسا نلارین آزاد و خو-
 شبختلیگی اوغروندا دائمی بیر تلاش و احتراملا یا شایب، چیرپیشما دا
 اولموشدور.

نسیمی نین لیریک قهرمانی شاعرین اؤزودور. او دئونمز مبارز، قورخو-
 بیلمز مسلک عاشیقی، اگیلمز و باریشما زعقیده صاحبی و ایمان فدائی سیدیر.
 ته لکه و هده قورخولارا ونون مقاومت و قارینی و پولادا راده سینی نه اینکی
 قیرا بیلمیر، عکسینه داها دا محکم له شدیدیر. او، محیطی، دئور و موجود قورولو
 شو قایدا قانونلاری بیرسؤز له فئودال - ملکدار حاکمیت و جمعیتی آلت

اوست ائديب دگيشديرمك ايسته يير . مغلوبيته اوغرا ديقدا داشا عرهئچوقت
اميدسيزليگه قاپا نمير ، ما يوسلوق هيولاسينا تسليم اولمور ، سئوينجلى ،
فرحلى ، خوشبخت گله جگه اينامدان اميددن ال اوزمور . حادثه لرقارشى
سيندا باش اگمير .

نسيمي اينانيركى ، بوتون موجودعدالت سيزليك لر ، رذالت لر ، سفالت
لر ، قدرت لرومقا ملارهئچ بيريسى دائمي دگيلدير . حياتين اوزو كيمي اوتري
موقتي وثبات سيزدير . محوا ولوب آرادان گئدن دير . بئله اولدوقدا يا خشى
اولاركي ، عدالت ، صلح ، صفا ، انسانلىق ، فرح ، آزا دليق وشن حيات انسانلارا
نصيب اولسون نهايت سئوزون اصل معنا سيندا حقيقي خوشبخت اولما ليدير .
بوتون بونلار ، بوتون بومثبت ومنفى احوالات انسانين اوزوندن آسيليد
اغزالينده دير ، اغزشخصى اراده ، فداكارلىق وعمليندن آسيليدير . اراده
صاحبى اولوب خيرايشلرگوره ن انسان بوتون چتينليك لره غالب گلمه لى
وها مى ايسته ك وآرزولارينا چا تما ليدير . باخ بودور نسيمي نين ونسيمي كيمي
فداكاروبئويوك انسانلارين هدف وآمالى ، ايسته ك وآرزوسو ، مقصدوديله گى ،
بوتون بشريته مقدس ديله گى ، نيت وايسته گى .

نسيمي ظلمكارو حكمدارلارلاياناشى يالانچى ورياكارروحانيلرى ، شخصى
منافعيني گودن روحانى نملارى دا اونودمايب ، اولنلارين دايولدا نآزما
لاريني ، رشوتخورلوقلاريني ، سيما سيز ، يارا ما زو صداقت سيزا ولدوقلاريني
افشاء وتنقيدا ئدير ، اولنلارين يالانچى وفريلداق اولدوقلاريني ثبوت
چا تدويرير . بوكيمي لرى نين خبيث باطنلاريني ، معنويات يئرینه توپلادىقلارى
سفالت ورزالت لرى ، قان حريصى ، مال دولت وشهرت دوشگونو ، آزغىن و
اعتبار سيزا ولدوقلاريني نمايش ائتديرير . بيسر سوزله اولنلارى ظالم وقان ايچن
حكمدارلارين قول - قانادلارى اولدوقلاريني گؤستريير . ايچا وزلرينى جلوه -
له نديريب ، نقابى وزلريندن قالدويرير . باخ بوتون عمروبو يونسيمي بو
مقصد خدمت ائتميشدير . بودوركى ، بشرنا مينه ، انسان سعادتى اوغروندا
هرجورتهلكه يه سينه گره ن نسيمي اغوز مقدس ونجيب مقصدى وآمالى اوغروندا
اغلمه گى ، شهيدا ولماقى ابديته قووشماق وهميشه ليك ياشا ماق كيمي قيمت
له نديريب بونا دا عمل ائتميش وديرنا قيندان تپه سينه قدر سو يولموشدورو
اونون فكري ذكرى بواولموشدور :

بن اول منصورم اى عارفكى حقدن بولموشا منصرت
ان الحق سؤيله رم دائم كى عمروم پايدا را ولسون

اؤلومو حیاتین دوامی، جزئین کله قووشماسی، داملانین دنیزه، ذره نین
گونشه یئتیشیب واصل اولماسی، روحون ابدی حیاتا قووشوب تظاهروتکا مل
اٹمه سی کیمی قیمت له ندیریر. محض بو کیمی آردیجیل واما نسیمبا رزه لر
علمی جدی ملاحظه لروحا کم دایره و صنفلره تهلکه تئوره تدگینه گوره، انسا نلاری
سعادت اوغروندا سا رسیلما زایمان، محکم عقیده و قیریلما زمسکی یولوندا
نهایت ده دئورونون نادان، کور، حریص و بویوروق قولو روحانی نمالاری
طرفیندن نامردجه سینه یا خالانیب دهشتلی اؤلوم فاجعه سینه معروض قالمش
و ابدیته قووشموشدور ...

اوج دیلده: تورک، فارس و عرب دیل لرینده یا زیب یارادان اوج مکمل
دیوانین مؤلفی اولان نسیمی نین هله لیک عربجه دیوانی تام شکلده الده
اولماسادا، اونون آذربایجان تورکی سی و فارس دیلینده قلمه آلدیغی ار-
ثین کلی بیر مقدار اده دیر. ال یازمالاری شکلینده دنیا کتابخانا لاریندا
ساخلانیر. بواثرلرین بیر قسمی بلکه اکثریتی شاعرین آنادان اولما سین ۶۰
ایللیک جشن مراسمی ایله علاقه دارباکی دا چاپ ونشراولموش، قالانی ایسه
سؤز سوز چاپ اولوب گئنیش خلق کوتله لری اختیاریندا قویولا جا قدیر.

شاعرین ایندییه دک الده اولونان ادبی میراثی مبارزه وفداکارلیق و روحو
و موتیوی ایله دولوا ولدوقو حالدا، یعنی درین معنا و مضمون داشا دیغی ایله
یا ناشی فورما اعتباری ایله ده چوخ گؤزه ل دیر، مکمل صنعتکارلیقلا یا زیلان
اثرلر دیر. اونون ترنم و تبلیغ ائتدیگی بوتون، فلسفی، اجتماعی، اخلاقی و
تربیه وی فکرلری مضمون دولغونلو قو ایله یا ناشی یوکسک بدیعی فورما دا
وئرلیر. اگر شاعرین ادبی اثری اؤز مفکوره و مقصدینه گوره انسا نپرورسجه -
لی، انقلابی احوال و روحیه لی لیگینه گوره شرق ادبیاتیندا، شرق شعریتینده
گؤرکملی یئرلردن بیرینی توتورسا، اونون شعرلری بدیعیلیک، صنعتکار-
لیق و شعریت جهتیندن ده اؤزونه مخصوص موقع توتوب باشقالاریندان
سئچیلیر. او، اؤز دئورونون مترقی ایده یالارینی شعر قالمیندا، یوکسک
بدیعیلیک و درین صنعتکارلیق با جا راقی قدرتی ایله خلقلارا چا تدیرما قا
چا لیشمیش دیر. بیر سؤز ایله نسیمی شعرینده فکر و مقصد و سعتی، ایده یا عظمتی
مضمون دولقونلو قو، فورما نین گؤزه للیگی صنعتکار جا سینه ترنم اولونور.
مضمونلا، فورم وحدتده اؤز عکسینی تاپیر. سؤزون اصل معنا سیندا حیات و
گؤزه للیک لر عاشیقی اولان نسیمی یارادیجی یقیندا اساس یئری توتان

غزل و رىياعى لىرىندە ، اىستە رىسبەتە آ زىظمە چككىگى قىسىدە ، مثنوى ، ترىجىع بىندژا نىرلارىندا مضمون و فورم گۆزەللىگى ، پوئىتىك بدىيە دىل و پوئىتىك اسلوب مزىت لىرى اعتبارى اىلە سىجىه لە نىلىر . آ ذىربايجان ادبىياتى تارىخىدا اؤزونە مخصوص و ان گۆركملى يئرلەردن بىرىنى توتور .

تارىخى خادىشلەرلە علاقه دار ، مىلادى ۱۱۱۱ - ۱۱۱۷ خىلرلىرىن مغول ، تىمورىيورى و شلىرى و تۆرە تىدىك لىرى فاجەلەرنى نىتىجە سىندە مبارزە فورماسى نىن دىگىشمەسى ، فىلسفى لىرىكانىن مىدان اچىماسى ، نىسىمىيە اىرى جىملىسى ، تحكىه سىجىه لى مثنوى يا اوزون - اوزادى قىسىدە لىرىا زماقا آرتىق امكان و ئرمىر ، بودۇورون طلبى هىجانلى ، اوىناق ، تاثيرلى و كىسرىلى سۆزلىرىا ز - يلمىش قىسا جىملى اثرلىرىا زماقدان عبارت اىدى . بودوركى ، دۇورون نبضىنى دوزگون توتابىلن نىسىمى تاثيرلى سۆزلىرىن چارچىسى كىمى ، چوخ درىن ، جدى ، يىغجام و آتشىن مضمونلولىرىك اثرلىرىا زماقادا ها آرتىق تماىل گۆستەرىر .

قىسا فورمادا غزلىن ، فىلسفى لىرىك (ربابى) شىرلىرىن مۇلفى اولان نىسىمى ، يىغجام شىرىن طرفدارىدىر . شاعرىن دىوانىندا عرفانى ، صوفىانە علىالخصوص وحدت وجود و حروفىزم فىلسفه فونوندا ، انسان وانسان روحو - نون وسعتى ، عظمتى و قدرتى ، اىستك و آرزولارى ، انون معنوى و حقىقى گۆزەل لىگى ، بوگۆزەللىگىن رنگا رنگ جلوه و تظا هرلىرى ، الهى جمالىن مظهرى و آيتى كىمى جانلى و تاثيرلى شىكلدە تصوىرو تىرنا ولونور . محض بونا گۆرە دىركى ، نىسىمى ده اوحدى كىمى ، حافظ كىمى ، عراقى كىمى و عصرىمىزىن بۇيوك شاعرى محمدحسىن شىرىار كىمى گۆزەللىك و ورغونو و الهى جمال مفتونو اولان لىرىك شاعرو عرفان صاحبى آدلاندىرىلىر . شاعرىن يارا دىجىلىقىندا اىرى جىملى ، تحكىه سىجىه لى اوزون - اوزادى شىرلىرىوخدور ، او ، بىرچوخ حقىقتلىرى بدىيە فىكرو مترقى اىدە يالارى ، اجتماعى سىياسى و اخلاقى استىتىك گۆروشلىرى همىشه اؤزونون يىغجام و قىسا فورمالى ، آنجاق درىن مضمونلو اوسىونال تاثيرلى ، اوىناق ، كىسرىلى ، غزل شىكللى ، فىلسفى ربابى شىرلەر - يندە بىان ائدىر . علم و صنعتىن چىلخا (خالص) خاسەلرىندن ، بو اىكى عالمىن گىنىش امكانلارىندا ، سۆزون صونسوز قدرتىندن مهارت و استادلىقلا استفادە ائدەن شاعر . مترقى فىكرو يىنى - يىنى اىدە يالارلا دولو ، اؤز - دۇورونە خاص اولان عملى و جدى مسئلەلرە حصرا ولونموش شىرلىرىنە فورما

جا دا حدیندن آرتیق گۆزه ل دون گئیدیره ن قدرتلی بیر صنعتکارا ولموشدو
 نسیمی اؤز کلامی نین تاثیر قدرتی نی داها دا آرتیرماق اوچون بدیعی
 صنعتین ، شعریتین بوتون خصوصیت لرو مزیت لریندن تام با جاریق و استاد
 لبقلا استفاده ائده رک اؤز شعرینده بوتون بدیعی واسطه لردن یئرلی -
 یئرینده استفاده ائتمیشدیر . او ، اؤز شعر لرینده تشبیه ، استعاره ، مجاز کنایه
 تعریض ، مبالغه ، تضاد ، تکریر ، تشخیص و انطالق ، جناس ، خطاب ، لف و نشر ،
 مراعات النظیر و دیگر بدیعی واسطه لر نوعوندن متناسب وایغون شکلده
 استفاده ائدیب ، شعرین قدرت و معنا سینی ، مضمون و فورما گۆزه للیگینی
 داها دا آرتیرمیشدیر .

شاعرین صنعتکارلیق قدرتی و خصوصیت لری ، بدیعی یارا دیجیلیق
 مزیتلرینی ویوکسک دهاسینی دریندن اوگره نیب ، مکمل بیلیمک اوچون او -
 نون اؤز ادبی ارثینه ، اؤز گۆزه ل و معنالی شعر لرینه مراجعه ائده ک . بو
 دور بوسیز بودا نسیمی عمانیندان داملا رین ایضاحی :

نسیمی صنعتکارلیغی ، بدیعی واسطه لردن استفاده طریزی
 (۱) مبالغه و تصغیر :

مبالغه شعری قوتلندیره ن بدیعی واسطه لردن بیر سی دیر . شاعر بیر
 حادثه نی ، بیر احوالاتی ، بیر شئی حدیندن آرتیق بؤیودور (مبالغه) یا خود
 حدیندن آرتیق کیچیلدیر (تصغیر) . بو حرکت اؤز لوگونده حقیقت دگیل
 شاعرانه بیر تصور ، بؤیودولموش بیر مبالغه ولسادا ، شعرین تاثیر قوتینی
 آرتیریر ، اونو قات - قات گۆزه ل جلوه لندیریر . همی ده تصادفی دگیلدیر
 کی ، داهی نظامی اوغلونا نصیحت ائده رک ، اونا شعر حقیقته فکر سؤیلویونده
 دئمیشدیر :

در شعر مپیچ و در فن او چون اکذب اوست احسن او
 " اوغول ! سن شعره چوخ اویمای چونکی اونون ان گۆزه لی چوخلویالان -
 ایله دولودور " . دوغرو داندای مبالغه شاعر خیالی نین رنگین وزنگینی ، اونون
 فکر انگین لیگینی نمایش ائتدیریر . کلاسیک شعریمیزده اولدوقو کیمی
 نسیمی شعرینده ده چوخلو مبالغه شعر لرو اوردیر .

مثالاً کئجهک :

ای سروروان باشیما لطف ایله قدم باس

گؤر کیم نئجه عینیمدن ایکی چشمه رواندیر

بویته لیریک قهرمان ایستک لی سینه مراجعه ائده رک اوندان اؤز یا -

ئینا گلمه کی ، گۆز لریندن آخان یاش بولا غلارینی سیرا ائتمگه دعوت ائدیر .

ليكن بوفكرى بديعى افاده وپوئتيك ديل له بيان ائديب ،سوزون افاده تاثيرينى داها دا گوزهل ، تاثيرلى ، قوتلى وئرمك اوچون بديعى صنعت واسطه لریندن استفاده ائديب مبالغه وجهندن استفاده ائدير .شاعرین یا ليريك قهرمانین گوزلریندن ايکي چشمه نین آخماسی بونونلادا فراق اولاریندان نه کیمی عذابلارچکمه سی افاده اولونور .آیدین دیرکی ، گوزدن چشمه آخیتماق ممکن دگیل دیر ، استعارى ومجازى معنا دا ایشله نیلن سروروان (معشوقه) دا عاشیقین باشینا قدم باسا بیلمز ، بیره کی سروروان اولابیلمز ، حرکت ائده بیلمز ، یئریمز ، لیکن شاعرکلامنین تاثيرقوه سینى آرتیرماق اوچون بوکیمی گوزهل ایفاده وطمطراقلا سؤیله نیلمیش مبالغه لردن استفاده ائتمیشدیر . نجا ق سوزو بونونلا بیتیمیر بوایکی مصراعدا شاعر بیرنئچه دیگر بديعى صنعت واسطه ونوع لریندن ده با جار یقلا استفاده ائتمیشدیر . مثلا "بیرینجی مصراعدا سرو روان استعاره دیر ، گوزه لین ، معشوقه نین یئرینه ایشلتمیشدیر . گوزه لین آدینى چکمه دن سروروان سؤ- زوایله شاعر معشوقه سینه خطا با " فکر سؤیله دیگینی بیلدیر میشدیر . مصرا- عین باشلانقیجیندا کی ای سوزو ده خطاب دیر ، معشوقه مخاطب قرار وئیر- یلمیشدیر . باشلا - قدم سوزلری ده تضاد دیر ، عین وچشمه سوزلری ده مترا- دف کلمه لردیر . بونا بديعى واسطه لردن اولان مراعات النظیر دئیلیر . ایکی دفعه ایشله نیلن روان سوزو ده بورادا جناس فورما سیندا ایشلنمش دیر . گورورسونوز کی ایکی جه مصراعدا نسیمی بیرنئچه بديعى واسطه نوعوندان نه قدر مهارت واستادلیقلا استفاده ائتمیشدیر .

عشق اودو اوغراشدى شمعین جانینا گورکیم نئجه

هم یانار ، هم گوزلریندن آخیدار سیلابلار .

نسیمی بؤیوک بیر صنعتکار اولاراق فکرینى نئجه تاثيرلى چا تدير- ماقى ، بوتون بديعى واسطه لردن یئرلى - یئرینده استفاده ائتمه گی چوخ گوزهل با جار ان شاعر دیر . یوخسا عشقین اودو یوخ دورکی ، شمعین جا- نینا اوغراسین ، اونو یان دیر سین . بورادا عشقین اودو ، شمعین جانی وگوزلری مجازى معنا دا ایشلتمیش دیر . شمعین مجازى گوزلریندن سیلاب- بین آخماسی تشخیص دیر ، شخصیت له ن دیرمه دیر . چونکی شمع جانسیز بیر مو- جود اولو - اولو جانلیلارین وظیفه سینى یئرینه یئتیریر ، گوز یا شی آخیدیر . آغلا ییر . گورکیم سوزوده تعجب واستفهام شکلیده ایشله دیلمیشدیر

یا خود بو بیته دقت یتیرهک :

دیشلرین عکسی نگارا کؤنلومه نقش اولالی

گؤزلریم ایچرینده هر دم در و مرجان بولموشام .

یوخاریداکی بیتده ده نسیمی بدیعی واسطه نولریندن آزا استفاده ائتمه میشدیر. گؤزه لین دیشلرینین عاشقین کؤنلونه نقش اولماسی گؤزه ل بیر مبالغه اولدوقو حالدا گؤزلرین بحرین / دنیزین / ده هر دم در و مرجان بولماق اوندان دا گؤزه ل مبالغه دیر. دیگر طرفدن شاعر کؤنولوبییر صحیفه یه بنزه دیرکی، گؤزه لین دیشلری اورایا نقش اولور. کؤنولوصحیفه - یه بنزه تمک گؤزه ل بیر تشبیه دیر. کؤنول صحیفه سی نه قدرده گؤزه ل ایفا ده اولاراق قولقلاردا سسله نیر. گؤزیا شلارینین دا در و مرجان بنزه دیلمه سی چوخ شاعرانه دیر. در و مرجان تشبیه کیمی ایشله نیلدیگی حالدا عین زماندا استعاره اولاراق گؤزون آچیب گلن قانلی یاشی تصویر ترنم ائدیر چونکی آخان گؤزیا شلاری آق در و قیرمیزی مرجان بنزه دیلمیشدیر .

شمع روخون حرارتی یان دیرار ای قمر بیزی

اوش بو جهتن اولدو کیم گؤیلره چیخدی دودموز

بوییتده ده بیرچوخ بدیعی واسطه نوعو ایشله دیلمیشدیر. گؤزه لین اوزونو شمع بنزه تمک اونون حرارتیندن آلیشیب یا نماق گؤزه ل مبالغه دیر. قمر دئمک له شاعر معشوقه نی خاطر لادیر. قمر بورا دا استعاره فرما - سیندا اولاراق گؤزه ل ، معشوقه یئرینه ایشلنمیشدیر. یعنی شخصین یا بیر شئیین آدی چکیلمه دن مستعار ی بیر افاده ایله مقصودونوبیلدیریر . گؤزه لین اوزونون نور و حرارتیندن توره نن یانقیندان گؤیلره توستو چیخماسی دا یئنه پارلاق بیر مبالغه دیر. شاعر اؤز دردینین درینلیگنی کلامی نین قدرت و تاثیرینی آرتیرماق اوچون بو کیمی گؤزه ل بدیعی واسطه - لردن اوستا دلیقلا استفاده ائتمیشدیر. بونونلا دا گؤرون دو گو کیمی شعرین مضمونون داها دا تاثیرلی اولدوقونو ترنم ائتمیشدیر. فکرین زنگینی، خیالین انگینی سماء لاردا پرواز ائتدیگی اوزونو بیروزه وئر - میشدیر. بوییته دقت یتیرهک :

قیلیندان بئلین اینجه گؤردوم تمام

ولی اینجه دن اینجه دیر بو خییر

بئلین توک دن ده اینجه اولماسی البته کی، قوتلی مبالغه دیر. کلاسیک

پوئزىدا بئلىن ھمىشە توكلە مقايىسە ئىدىلەمەسى نىسىمى شىرىندە داھا مبالغەلى شىكلدە تىبىق ئىدىلەمىشىدۇر. ئىچاق بوبىت دە دە ئىشلەنلىن ئىنچە سۆزۈنۈن ئوچ دىفە تىكرار اولماسى دا تىكرىردىر. ئوزودە نە ئىنكى شىرىن گۆزەللىگىنە لىمە وورمور، نىقان ئىتتىرمىر عىكىنە ئونوداھا دا ئھنگدار، موسىقىلى، جىنگىلىتىلى و اورەگە ياتان ئىدىر.

دىگر بىر بىت دە :

كىرىگى نىن خىنگىنە اوغرادى خىستە اورەگىم

ئى بو ئوئا ئىنانمايان، ئوش (ئىنك) جىگرىمدە يارەسى.

كىرىگى خىنگە (ئوئا) بىنزە تىمك گۆزەل تىبىھ وگولۇ بىدىعى مبالغە دىر. ئىكىنچى مىراعداكى بو ئوئا يارا ئانىمىش جىگراداھا مارا قلى و قوتلى مبالغە دىركى، گوىا گۆزەللىن كىرىگى بىراوخ كىمى عاشىقىن اورەگىنى دىشمك اقتدارىندا اولموشدور. بوتون بو مبالغە لىر بىدىعى واسطە لىر شىر- ئىن بىدىعى لىگىنى، تائىر قىرتىنى ئرتىراراق، مەشوقە نىن گۆزەللىگى نى، رىم سىزلىگىنى، عاشىقىن مىن بىر بلا و عذابا مەروض قالىدىغىنى تائىرلى بىر شىكلدە بىان ئىتمىشىدۇر. خىنگە لى ئوخ سۆزلىرى دە مىترادف كىلمە لىرىنى مىراعات لىظىر دىر.

ئاشاغىداكى بىت دە سۆىلە نىلن مبالغە يە دىقت ئىتتىرەك

بىر قىللىن قىمىتىنى ھرىمە سوردومسا، دىدى

گىچ قارون ئىلە مىن ملك سلىمان دىدىلر

مەشوقە نىن بىر توكونون قىمىتىنى افسانە وى قارون خىزىنە سىنە و مىن سلىمان ملكونە بىر بىر توتماق البتە كى، عظمتلى بىر مبالغە دىر. شاعىر سئوگىلى سىنە نە ئىدازە ئونون اوچون عزىز و دىگرلى اولدوقونو گۆستىرەك اوچون، شىرىن بىدىعى لىگىنى و تائىر قوھ سىنى ئرتىرما قىدان ئوترو بو كىمى گولۇ مبالغە و مارا قلى بىدىعى واسطە دن با جارىقلا ستفادە ئىتمىشىدۇر.

نىسىمى بىدىعى مبالغە واسطە لىرىندىن اولان تىصغىر فورما سىندان دا

ستفادە ئىتمىشىدۇر. نىمۇنە اوچون ئاشاغىداكى شىرە نىظرسالاق :

غىمدىن ئىنجىلدى بو كۆنلوم، ئىنى اولدو يى كىمى

گۆزلىرىمە توش (روبرو) اولالى شول ھىلالى قاشلار .

شاعىر بوبىت دە مبالغە وى شىكلدە ئوز وجودونون ارىمە سىنە ، غىم

اوجوندان اینجه لیب یا یا دونمه سینه اشاره ائدیر. بونا تصغیر دئیلیر، یعنی حدیندن آرتیق کئیچیلمه یه یول وئریلیر. بیت ده کی یای و هلال سؤزلری ده مترادف کلمه لردیر. مراعات النظیر دیر.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

۲ - مجاز

=====

بدیعی تصویر واسطه لری نین ان معتبرلریندن و استتیکادا اساس گؤتورولن نوعلردن بیرى ده مجاز دیر. مجاز حقیقی معنا یوخ، غیر حقیقی (مجازی) معنا داشیان بدیعی واسطه دیر. مجازی بعضا "ده بدیعی یا رادیجیلیقین آیناسی آدلاندیریلر. مجازا فاده یه بدیعی لیک وشعره آخین وگوزه للیک گتیریر. اونون تاثیر و جا ذبه سینی داها دا آرتیریر. بعضی ادبیات نظریه چیلری مجازی حقیقتین گؤرپوسو کیمی ده آدلاندیرمیشلار. بیزنسیمی شعرینده ده بول - بول مجاز بدیعی واسطه نین ایشله نیلمه - سینی گؤروروک، چوخلو مجازدان استفادها ولونموش مصراعلارا و بیتلره راست گلیریک :

درد و غم ایله یاندى گونول، یار بولونماز
چوخ یارو دیار ایستدی، دیار بولونماز
درد و غمدن گونلون اودوتوب، آکیشیب یانماسی، مجاز دیر. حقیقی معنا دا سؤیله نیلمه میش دیر. چونکی درد و غمین اودو یوخ دورکی، گونلو یاندىرا بیلسین. شاعر غمی نین، دردی نین نهایت درجه آغیر و کدرلی اولدو - قونو بیلدیرمک و چکدیگی عذابى نمايش ائتدیرمک اوچون بئله بیر بدیعی واسطه دن استفادها ائدیر. بوا فاده ایله نه اینکی شعرین مضمونونا خلل یئتیشمیر، عکسینه اونون تاثیر قوه سی داها دا آرتیر. درد و غم همی ده مترادف سؤزلرا اولدوقلارینا گوره مراعات النظیر دیر. ایکی دفعه ایشله - نیلن بولونماز سؤزلری ده تکریر دیر. بونلاردان علاوه بومصراعلاردا همی ده خطی جناس واردیر. دیار ایله دیار سؤزلری املا و یازیلیش اعتباری ایله عین شکلده اولوب بیر - بیریندن فرقلنمه سه ده، آنجاق معنی اعتباری ایله ایله تما میله باشقا - باشقا سؤزلردیرلر. بوکیمی سؤزلره ده خطی جناس دئیلیر.

نسیمی شعرینده مجازین مختلف نوعلری تطبیق ائدیلیر. شاعر بو

بديعی واسطه نوعلریندن استفاده ائدهرک اؤز شعرلرینین اموسیونا ل تاثیر قدرتی نی داها دا آرتیریر. مسلک عاشقی مسلک ومفکوره دشمنلرینه یالانچی روحانی نمالارا، ظلمکار وقان ایچن حکمدارلارا، ریاکار زاهدلره رشوت خور دولت قوللوقچولارینا وبوتون بوکیمی ضدبشروجدانسزلارا اوز توتاراق، سارسیدیجی سؤز تازیانه سی ایله آغیر- آغیرضربه لرائندیریر اونلارین چرکین باطن وآلچاق منویاتلارینی افشاء ائدیر. دؤورون فاجعه سی فئودال - ملکدار جمعیتی نین ماهیتنی آچیب گؤستریمیش اولور. باخ بديعی صنعت واسطه لری نسیمی شعرینده بومقصدده، بشریته خدمت ائتمیش اولور.

مثاللارا گئچک :

تسبیح ایله طاماتین (خرافات) بازار ی کسادا ولدو
دکانینی ییق آنین کوچ ائیله خرابیندان .

بوبیتده دکان وبازار سؤزلری مجازی معنادا ایشله نمیشدیر. یوخسا طامات کیمی مجردبیرمفهومون اؤزو موجود اولمادیغی حالدا اونون دکان بازار ی دا اولابیلمز. ائله جه ده تسبیح سؤزو بورادا طامات ایله مترادف سسله نیر. اونون آبادی یا خرابی اولابیلمز. بونونلا نسیمی ریاکار زاهد ورشخور قاضی ویالتاق ظلمکار دولت قوللوقچولارینا سؤیله مک ایسته - بیرکی، آرتیق سیزین قوردوقونوز تزویر وایشه سالدیقینیز حیله گرلیک دؤورانی وعدالت سیزلیک زمانی قورتاریبیدیر. بوکیمی حیله وظلم وتزویر دکانینی درمک وریاکارلیق بساطی اوزه ریندن کؤچوب گئتمک گره کدیر. آنجاق شاعر سؤزلرینی داها داتائیرلی وقوتلی بیان ائتمک اوچون بو کیمی مجازی بديعی واسطه لردن استفاده ائتمیشدیر.

آشاغیداکی مصراعلاردا اولان مجازا دقت یئتیرهک :

وئرمیشدیم اونا دل و دین ، عقل و جانیمی

زلفو کمندی بوینوما دام اولمادان هنوز

بوبیتده کی زلفو کمنده بنزه تمک گؤزه ل تشبیه دیر. کلاسیک لرین چوخو زلفو کمنده بنزه تمیشلر. آنجاق بو کمندین دام (دوزاق) اولوب عاشقین بوینونا سارلیماسینی شاعر مجازی معنادا ایشلتمیشدیر. نسیمی بو گؤزه ل مجازی تطبیق ائتمک له نه قدر جانلی وعضوی صورته ده عاشیقین معشوقه زلفونه گرفتار و اسیر اولدوقونو نمایش ائتمیشدیر.

قید ائتدیک گمی، نسیمی ده بیرسیرا بؤیوک کلاسیک و مشهور سؤز
اوستادلاری کیمی شعرلرینی هم فورم وهم ده مضمون اعتباری ایله چوخ
گؤزهل، معنالی و جالب ترنم ائتمیشدیر.

شیخ سعدی شیرازی نین بئله بیر مشهور آفوریزی (کلمات قصار) وار:
" یوز درویش بیر کلیم اوسته یئرله شهر، آنجاق ایکی سلطان بیراؤلکه یه
سیغما زلار ". باخین همین فکری بؤیوک آذربایجان شاعری نسیمی ده ایکی
جه مصراع دا نئجه ده گؤزهل، همی ده بدیعی افاده ائتمیشدیر.

غمیندیر کؤنلومون ملکونده سلطان
بیر اقلیمه ایکی سلطان گره کمز

نسیمی بورا دا کؤنول ملکونه ایکی حکمدارین اولماسی تصورونو رد
ائدیر. شاعرین نجیب قلبینه آنجاق معشوقه (بلکه ده شاعرین مقصدی الهی
عشق والهی معشوقه دیر) حاکم و سلطان اولمالی دیر، اونا ایکنجی سلطان
گره کمز، باشقا بیر سلطانا اونون شاعر کؤنلونده یفریوخدور اگر بؤیوک
سعدی بیراؤلکه یه ایکی سلطانین سیغما دیغی ملاحظه سینی یورودور سه،
نسیمی ایسه بیر کؤنوله، کؤنول ملکونه ایکی سلطانین سیغما دیغینی
اورتایا آتیر. بیر اقلیمه ایکی سلطانین گره ک اولما دیغی کیمی، بیر
اوره کده ده ایکی سلطانین یئر اولما دیغینی ترنم ائدیر.

شاعر غمین کؤنول ملکونده سلطان اولماسینی نئجه ده گؤزهل و شاعرا
جلوه له ندیریب کؤنولون ملکه تشبیه اولدوقو، بنزه دیلمه سی تشبیه اولدو
قو حالدا، غمین کؤنول تختینده سلطان اولماسی اولدوقجا بدیعی،
معنالی، گؤزهل و شاعرانه بنزه تمه دیر. غمین بوخیالی تخت اوزه رینده
سلطان کیمی اگلشمه سی مجازی معنا دا ایشله نیلمیشدیر. اؤزوده نه قدر
عظمتلی دیر. "بیر اقلیمه ایکی سلطان گره کمز" فکری آتالار سؤزلریندن
گؤتورولدوگو حالدا، بیر و ایکی سؤزلری صایی اولدوقدان علاوه همی ده
بیر نوع تضاد شکلینده ایشله نیلمیشلر. بیر سی نین اولماسی دیگر سی نین
اولماسینی طلب ائدیر. غم بورا دا تشخیص دیر. انسان وظیفه سینی یئر-
ینه یئتیره رک کؤنول ملکونون سلطانیدیر. شخص ایشینی گؤرور، تخت-
اوتورور. آخی سلطان اولماق و تخته چیخماق آنجاق جانلیلارا اؤزو ده
انسانا خاص دیر. شاعرین غمی سلطانا بنزه تمه سی ده چوخ دوشونولموش،
عقیللی و یاراشان بیر تشبیه دیر. آخی تاریخ بویو شاهلاردان، غمدن، کدردن

اولوندوقو حالدا شاعر يئنه ده بديعی صنعتکارلیق واسطه سی ونوعو سايلان تضاددان استادلیقلا استفاده ائدير. جمع سؤزو واحدویگانه سؤز- لری ایله تضاد شکلینده دیر. یگانه ایله واحد سؤزلرنین اوزلری مترادف کلمه لردن عبارت دیر. عیان ونهان سؤزلری ده تضاد دیرلار. بیتده کی سن سؤزو اوج دفعه تکریر شکلینده ایشلندیگی حالدا شعرین گؤزه للیگینه نه اینکی خلل ونقصان گتیرمه میش دیر، عکسینه اونو داها دا آهنگدارو جاذبه لی ائتمیش دیر. بوتون بیت سئوال واستفهام شکلینده ایشله دیلمش دیر بوشعره دقت یئتیره ک :

ظاهر و باطن و اول و آخر آشکارا و هم نهان دیر سؤز

نسیمی سؤزون قیمتی، کلامین اهمیتی حقینده سؤیله دیگی ۳۲ مصراع- لیق بیر غزلینده بوتون متفکر سلف لری و کلاسیک سؤز اوستادلاری نین سؤیله دیگی کیمی سؤزون حقیقی قیمتینی اؤده میش، کلامی چوخ دولقون، عارفانه، شاعرانه و هر طرفلی تعریف وترنم ائتمیش دیر. ماراقلی دیرکی، مصراعلارین صایی دا الفبا حرفلرنین صایی قدر اولاراق ۳۲ دیر. هر مصراع بیر حرفین حاملی، آپاریجیسی دیر.

شاعر دوغرو اولاراق سؤزو محو اولماز، یارادان، علوی حیاتین بو- تون مسئله لرنین اصل ترجمانی، انسان فکرنین، ذهنین، دهاسینین بیان ائدیجیسی، ابدی له شدیر یجیسی، نسیلدن نسیله یئتیر یجیسی اولدوقو نو بیان ائتمیش دیر. یوخاریداکی بیتده مضمون ومعنا ایله یاشی، شعر- ین آخاری، آهنگی، موسیقی لیگی گؤز قاباقیندا دیر. همی ده ایکنجه مصراعده نسیمی چوخلو بديعی واسطه لردن استفاده ائتمیش دیر. ظاهر- باطن له اول- آخر له ونهان ه آشکارا تضاد تشکیل ائدير لر. بیر سؤز له بوقیسا مصراعلارین بوتون سؤزلری بديعی صنعتکارلیق ابزاری، واسطه سی کیمی ایشه آپاریلیب، جوهر کیمی دوزولوب سوسلانمیش دیر. بیرجه حرف ده بئله صنعتکارلیق خصوصیتلریندن کناردا قالمیش دیر.

یا خود :

زلف له رخساریننی هر کیمسه کیم گوردی دئدی

شام ایله بیر یئرده جمع اولموش سحر گاه هی گورون

یوخاریداکی مصراعلاردا دا نسیمی گؤزه ل صنعتکارلیق نمونه لری ایشلتمیش دی. ایکنجی مصراعداکی ایشله نیلن شام ایله سحر سؤزلری تضاد

شكلىندە ايشلەنىلدىكى حالدا بىرنى مىصراعداكى زلفايلە رخسارىن سىيەسىنى آشكارا ئىدىن لىفونىشردىن عىبارتدىرلەر. بىردەكى نىسىمى زلفو شاما، رخسارىن ايسە سحرە بنزەتمەسى ياراشىقلى وشاعرانە بىرتىبىيە - دىر. گوردو سوزو ايكى دفعة تكرر شىكلىندە ايشلەنىلىپ، گوردو سوزودە خطاب شىكلىندە ايشلەنىلىشىدۇر.

قنى (هانى) غفلت شرابىندان بىر آيىق

قنى اسرو (مست) لرىن جمعىندە هشيار

يوخارىداكى بىر بىتدە دورد متضاد سوز افادە اولونموشدور. غفلت - لە، آيىق واسرو ايلە هشيار متضاد سوزلردىر. هرايكى مىصراعىن باشلا - نىچىندا سئوال فورماسىندا قنى سوزلرى دە عىن زماندا تكرر دىر.

هم فقيرم هم دىلنچى هم ملك هم پادشاه

هم بنم اوستاد صنعت هم اونون مزدورويم

وحدت وجود سىيەلى بوبىتدە شاعر فقيرى، پادشاهى، اوستادى، ملكى دىلنچىنى فورما اعتبارى ايلە آيرى - آيرى بدىعى خصوصىتلرى اعتبار - ايلە تضاد دا اولدوقلارى حالدا مضمون ومعنا جە وحدت گوتورور، او - نلارنى يگانە وواحد بىرمنشادن توره نىب عىن بىر موجود اولدوقلارنى ترنم ائدىر. شاعر اىكنجى مىصراعدا آلتى متضاد عنصر و يئرلشدىرمىش اولور. بوبىتدە هم سوزونون آلتى دفعة تكرر اولماسىنا باخمىراق قو - لاغا آغىر گلمىر، شعرىن آهنگىنى پوزمور، اوتو گوزدن سالمىر. داها دا گوزەللىشىدۇر.

عشقىن بلاسى يوخ دئىبن عشقە دوشمە وار

كىم عاشىق اولدوكىم، دئدى عشقىن بلاسى يوخ

نىسىمى عشقى بلالار وعذابلارلا اكىز (توام) اولدوقونو گوسترسىن دئىيە يوخارىداكى بىتدە هر عاشىق عشق اودونا و بلاسىنا گرفتار اولدوقونو سويلەمك اىستەيىر. آنجاق بو ايشى دە بدىعى واسطە لركومكى ايلە گوروب نمايش ائتدىرمگە جەدا ئدىر. بوبىتدە عشق وعاشق سوزلرى تكرر اولاراق دورد دفعة ايشلەنىلىشىدۇر. يوخ دئمك سوزلرى دە هر بىرىسى ايكى دفعة تكرر اولونور. كىم سوزو ايكى نوبە جناس شىكلىندە ايشلەنىلىر. عشقىن بلاسى سوزو بىرنى مىصراعدا اول دە يئرلەشدىكى حالدا اىكنجى مىصراع - نىن صونوندا ايشلەنىلىر. بونا دا ردالعجز على الصدر دئىلىر. بونجا

بدیعی واسطه نوعی نین بیر بیتده مهارتله توپلانیلما سی بؤیوک بیر قدرت و اوستا دلیق طلب ائدیر. دیگر طرفدن ده نه اینکی، فورما و مضمونجا شعره هنج بیرخلل گلمیر، عکسینه شعرده اها دا آهنگدار، اویناق و جینگیل تی لی اولور. معنی اعتباری ایله ده نسیمی ایکیجه مصراعدا بوتون عشق بلا سینا مبتلا اولانلارین دئمک اولارکی، اختصارلا آجینا جاقلی طالع، مدھش و فاجعه لی روزگارلارینی ترنم ائتمیش اولور. بیرینجی مصراع خطاب فورما سیندا سؤیله نیلدیگی حالدا، ایکنجی مصراع بوتونلوکده گؤتورولنده سئوال فورما سیندا دیر. (آردی گلن شماره میزده)

چونکی رفع اولدی اوزوندن ای شه خوبان نقاب
 قالما دی کفر و ضلالت ظاهر اولدی آفتاب
 حق عیان اولدی سنه ای مظهر ذات وصفات
 کنز مخفی آشکار اولدی وهم یوم الحساب
 خیمه ای میعاد ایمیش گؤردوم وجودوم سربسیر
 کاف و نون دان ایکی یانا هر طرف الاطناب*
 اولکه بو سری بیلیر، اولدو شه مصر وجود
 حکم اونون بو یروق** اونون اول صاحب امر و خطا
 کیپر یگین قاشین و زلفین حرینی مندن ائشیت
 تا سنه عرض اولونا هم معنی ام الکتاب
 عارف حق ایسته رم سوز تانییا عالم ده کیم
 سؤیله یم مقصودومو تا اول وئره گرچک*** جواب
 دیو نامحرم نه بیلسین سر ارواح نبی
 طالب دنیای دون دور نفس نادان و کلاب
 والی عهد اولدون ای سید زفضل لم یزل
 گؤرنه دیر والی بودور والله اعلم بالصواب

"نسیمی"

* نامحدود . ** امر، فرمان *** حقیقی ، درست .

آذربایجانین دنیا جاشهور گورکملی عالمی شرقشناس رستم علی یوفو هر آذربایجانلی نین تانیما سی لازیمدیروتانییر . بؤیوک محقق شرقین اوچ مهم دیل (تورکجه ، فارسجا و عربجه) و مدنیتینده درین آراشدیرما و آختا- ریشلار ائتمیش ، تاریخ و ادبیات ساحه لرینده بیرچوخ قارانلیق و مجهول نکته لری آیدینلا تمیشدیر . فردوسی اوزه رینده چالیشدیغی زامان نئچه دفعه ایران طرفیندن طهرانا دعوت ائدیلمیش و ایرانا گلدیگی زامان رسمی وظیفه سی ایله یاشی آذربایجان و آذربایجانلیلارلا یاخیندا ن ارتباط و علاقه قورموشدور .

علی اوف شاهین شوونیست و ضد خلقی سیاستینه ، سا واکین بوغوجوسا نسو- رو دهشتلی کنترولینه باخمایاراق هرکسین اؤز کؤلگه سیندن قورخدوغو بیر زاماندا ، اؤز دیلینه و ائلینه باغلی وطنپرور آذربایجانلیلارلا دوستجا گوروشموش و ایکی آذربایجان آراسیندا مدنی بیر ائلیچی وظیفه- سینی گورموش و دوستلوق کورپوسو قورموشدور .

ادبیات و اینجه صنعت غزتی نین جمعه ۲۶ سپتامبر صای سییندا رستمین بؤیوک شاعریمیز نظامی حقینده " یگانه سفر " آدلی مقاله سینا و خود و وعینی زاماندا عالمین اؤلکه سینده ان یوکسک علمی رتبه و درجه صاییلان " امکدار علم خادمی " عنوانینی آلدیغینی اؤگر ندیک .

بو تحقیقی مقاله نی وارلیق مجله سی اوخوجولارینا تقدیم ائده رکن محترم دوستوموز رستم علیوفا تبریک دئییب اونا داها بؤیوک باشاریلار دیله ریک .

یگانه سفر

بدیعی و فلسفی تفکور و موزون ایشیقلی ابدیتی نی یارادان داهی نظامی نین دؤورونده کبار و زادگان عائله لرین علمه رغبت گؤستره ن - نماینده لری عادتاً " اؤز تحصیل لرینه . خلافتین مرکزینده یئرله شمیش " نظامیه " ارا الفنوندا ، یادا ۱۱ عصره قدر یاخین و اورتا شرقین علم و مدنیت او جاقلاری صاییلان قاهره ، دمشق ، سمرقند ، بخارا و مقدس ، مکه و مدینه شهرلرینده دوام ائتدیریردیله . نظامی تحصیلینی اؤزدوغما شهری گنجده آلمیشدیر . اونون بغدادا و یا باشقا علم مرکز لرینه گئتمه مه سنین اساس ایکی سببی اولموشدور .

شاعرین دایمیسی خواجه عمر گنجه ده آتابیک لر سارا ایندا یوکسک منصب لی دولت خادمی (خواجه) ایدی. جوان شاعرین اوزونون مثیلی اولسا ایدی بلکه ده خواجه عمر اونو "نظامیه" ویا باشقا مشهور دارالفنونلار - دان بیرینه گونده ره بیلهردی. لکن نظامی اوزو دوغما شهرینی چیلغین - لیقلا سئودیگی، اوز ائل - اوباسینین وورغونو و مفتونو اولدوغو - اوچون وطنی ترک ائتمک ایسته مه میشدیر. او، اثرلرینده دفعه لرله انسا - نین یال نیز اوز وطنینده، دوغما یوردوندا (هرجور حیات چتینلیک لرینه معروض قالسا دا) خوشبخت اولابیله جگینی قید ائدیر. هله بیرینجی پوئما سینین صونوندا شاعر گنجه یه اولان غیرعادی محبتینی بئله افاده ائدیر:

"اگر گنجه منیم بوینوما دوپون سالمیش بو یونباغی اولما سایدی، من عراقین بوتون خزینه لرینی اوز استعداد و شعریمله فتح ائده ردیم".

شاعر دفعه لرله اوز دوغما شهرینین ضیالی، کبار طبقه لریندن، سا - رای شاعر لریندن شکایت ائدیر، اونون یارا تدیغی اولمز اثرلرین اوز یوردوندا لایقینجه قیمت له ندیریلمه دیگیندن گیلثی له نیر، بعضا گنجه نی حبستانه ده بنزه دیر:

شکایتیم منیم یوخلوقدان دگیل،
اوندا ندیر، اوندان دیر، بونو سن ده بیل
آماز تورک لوگومو حبش اولکه سی،
اولموش خوش دووغا دان محروم جمله سی.

("یئددی گوزه ل" ترجمه م. راحیمیندیر)

بوسطرلرده شاعر گنجه نی اوزمانلار قارانلیق و ظلمتین رمزی ساییلان حبستانلا مقایسه ائده رک شکایت له نیرکی اوز وطنینده حاکمیت باشیندا اولانلار و اونلارا خدمت ائده نلر سارای ضیالیلاری، کبار و زادگانلاری اونون تورک لویونو (آذربایجانلیلیغینی - رستم علی او ف) شاعرین اثرلرینده بوسوز همیشه آغ، گوزه ل و گوزه للیک رمزی کیمی ایشله نیر) قبول ائتمیر و دووغا کیمی دادلی، لذتلی اثرلرینسی بگه نمیرلر. لکن شاعرین معروض قالدیغی هئج بیر عدالت سیزلیک اونون یوردوندا اولان توکه نمز محبتنه خلل گتیره بیلمه میشدیر.

شاعر "خسرو و شیرین" پوئماسینی یازماغا باشلا یارکن یا خسی بیلیردی کی، اوزه رینه چوخ مسئولیت لی و تهلکه لی بیروظیفه گوتورور

او دۆوردە آتش پرست لری اثرین قهرمانی ائتمک دین باخیمیندان بو۔
یوک گناه ساییلیردی . بیلدیگیمیز کیمی ، شیرین و خسرو ، فرهاد ، مهین
بانو ، شاپور آتش پرست اولوبلار .

پوئمانی یازماغا باشلایارکن دوستلاریندان بیری اونون یانینا
گلیر و شاعری دانلاماغا بو " گناه " ایشدن ال چکمهگه وادار ائتمگه
چالیشیر . نظامی دوستونون غضبلی اتھاملارینی ساکت دینلہ ییب اوندان
پوئمانین بیرنئچه پارچاسینی دینلہ مه سینی خواهش ائدیر . دوستو همین
پارچالاری دینلہ دیکده حیرتیندن دیلی توتولور . صونرا شاعری آلقیشلا۔
یارق اثری تئز قورتارماق اوچون اوغورلار دیلہ ییر و اعجازکار صنعت
صاحبی اولان شاعرہ گنجہنی ترک ائدیب عراقه گئتمهگی ، دنیانی فتح
ائتمهگی مصلحت گؤرور :

بو عراق سکّسی آلیندا واردیر ،
آیاقلارینداکی او نه جد ائدیر .
بو گنجہ شهریندن آتینی چیخار ،
سن شیر پنجهلی سن ، سنده وار وقار

(" خسرو و شیرین " ترجمه ر . رضا نیندیر)

شاعر دوستونون تاجرانہ ، مشان (یاراماز) مصلحت لرینہ جواب وئره
رک اؤزونو چراغا بنزه دیر و چراغین وظیفه سی ایسه یاناراق اؤزدو۔
غما ائوینی ، ائلینی - اوباسینی ایشیقلان دیر ماقدیر ، دئیر :

آجیقلا سسلہ ندیم : " ای عالیجناب !
نه من بیر قویونام ، نه سن بیر قصاب .
... کوکره تمه بوش سؤزلہ آلوووموسن ،
اؤزومو یاندیران بیر چراغام من ...

بئله بیر اعتقادین صاحبی اولان شاعر وطندن اوزاقلاشا بیلمه زدی ،
شاعری سئیر و سیاحتدن چکیندیرن ایکینجی باشلیجا سبب اونون اؤز
قارشیسیندا محتشم ، عظمتلی بیر وظیفه قویما سیدی . بو آغیر وظیفه نین
عهدہ سیندن گلکم اوچون او ، معیشت سس - کویوندن کنارا چکیلیب دینج
بیر گوشه ده چالیشمالی یازیب - یاراتمالی ایدی . اودورکی ، نظامی عمری
بویو اؤز دوغما گنجہ سینی ترک ائتمه ییب ائوینده اوتوروب وقتینی
کتابلار آراسیندا یازیب - یاراتماقلا گئچیرمیشدیر :

ایسته سن ممکن دور بو زهدو آتماق
هر بیرییغینجا ق دا مجلس پارلاتماق .
نئیله ییم، آغاجیم بیتیب دیر یاندان
ترپتسه م کؤکونه یئتیشر زیان ...

(" شرفنامه "، ترجمه ع . شائق)

نظامی عمرونده بیرجه دفعه گنجه نی ترک ائدیب . آتابیک لرسالاه
سینین ان مدرک و مشهور نماینده سی محمد جهان پهلوان ۱۱۸۶ - نجی ایل
ده وفات ائتدیکن صونرا حاکمیت اونون قارداشی قیزیل آرسالانا گئچیر .
آتابیک لریار اتدیغی دولتین ایکی مرکزی واریدی : گنجه و نخجوان .
۱۱ عصرین سکسانینجی ایللرینده نظامی آرتیق اؤز شهرتینین ذیروه -
سینده ایدی . ان مقتدیر شاه و حاکم لرا ونو اؤز طرفینه چکمه گه چالیشر -
دیلار . " خسرو و شیرین " پوئماسینی نظامی محمد جهان پهلوانا اتحاف
ائتمیشدی . او ایسه شاعره چوخ قیمتلی هدیه لر وعده ائتسه ده اؤز وعده -
ینی یئرینه یئتیرمه دن اؤلموشدو . خلق آراسیندا نظامی نین حرمتینی
گؤره ن و شاعرین آتابیک لره اولان احترامینی برپا ائتمک ایسته یین
سیاست جیل قیزیل آرسلان حاکمیت باشینا گلن کیمی خصوصی ائلچسی
گؤنده ره رک نظامی نی اؤز حضورونا دعوت ائدیر .

قیزیل آرسلانین دوشرگه سی گنجه دن ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلومتر لیک بیر
مسافه ده یئرله شیب میش . شاعر گئتدیگی یولو عمومی شکلده تصویر ائدیر
تدقیقاتچیلار ایندییه قدر شاعرین قیزیل آرسلانلا هارادا گؤروشدو
یونو ، هانسی شهره گئتدیگینی ، هانسی یئرلری سیاحت ائتدیگینی تعیین
ائده بیلمه میشلر . قیزیل آرسلانلا گؤروشونون تصویرینده نظامی یا زیر :

سقسیندن توتמוש سمرقنده قدر یا ورلر

بئل لرینده کمر اونون

درگاهینین کئشیگینده دورموشلار .

سطری ترجمه سینی وئردیگیمیز بو بیت پوئتیک ترجمه ده بئله

گئتمیشدیر .

سمرقنددن توتמוש سقسئینه قدر

هامی لری دورموش بئلینده کمر .

تدقیقاتچیلار ایندییه قدر بیته دقت یئتیرمه ییب لر . سقسین (شقسئین سهو
دیر) بورادا نه مناسبتله ایشله نیب ، اونون معناسی نه دیر شهر

آدی-یرسا . او ، ھارادا یئرلەشیب ؟ نە روس ، نە دە آذربایجان ترجمە
 لریندە بو آدین شرحی وئریلمە میشدیر . حالبوکی ، بوسغوزون ائتیمولو-
 گیباسی چوخ آسانلیقلا آچیلیر . سقسین . ساکا - سنا - شاکا - شئسا -
 ساکلارشنلیگی ، ساکلارین اویاسی دئمکدیر و ایندیکی شکی سغوزونون قدیم
 شکلیدیر . البتہ " شکی " دئیەرکن شاعر معاصر شکی شهرینی نظرده
 توتما میش چونکی ۱۱x عصرده همین شهر سالینما میشدی . ایندیکی شکینی
 بیزیم اثرادن اول موجود اولان قدیم شکی (داھا دوغروسو شکی) شهر-
 یندن گؤچموش اھالی سالمیشدی . اودورکی ، اونا اوزون مدت شکی-نوخا
 (نوخا نووخانہ سغوزوندن عملہ گلمیشدیر ومعناسی یئنی ائو، یئنی اوبا
 دئمکدیر) دئمیشلر . قدیم شکی ایسہ شاعرین دؤورونده مشهور شهرلردن
 بیرى ایدی بوتاریخی منبعلرده اونون حقیقندہ چوخ معلومات واردیر .
 قصبہ وضعیتنہ دوشموش قدیم ساقلارشنلیگی (سقسین) ایندی دە
 شکی آدینی داشییر و نخجوانین ۸۰ کیلومتریلیگیندہ (شمالدا) ارمنستان
 ریسپوبلیکاسینین سیسییان رایونونون شمال - شرقیندہ یئرلەشیر .
 " سقسیندن توتموش " دئیەرکن شاعر دقتی قیزیل آرسلانین قرار -
 گاهی شکی شهرینہ جلب ائدیر و " سمرقندہ قدر " دئیەرکن ایسہ آتابیک لر
 دولتینین وسعتینہ ، قدرتینہ اشاره ائدیر . شاهین کشیکچی لرینین بیر
 چوخ مختلف اولکەلردن اولمالارینی اوخوجولارین نظرینہ چاتدیرمماق
 ایستہ ییر . شاعرین دؤورونده گنجەدن نخجوانا بیرنئچہ یول واراییدی ،
 اوللاردان بیرى اساس کاروان یولی ایدی ، قالانلاری ایسہ کسہ ، داغلاردان
 آشیب گنجەن یوللاراییدی . شاعرین تصویریندن و یولون ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلو
 متردن عبارت اولماسی اونو گؤستەریرکی ، او ، اساس کاروان یولوایلہ
 گئتمیشدی ، همین یولون استقامتی بئلہ ایدی ؛ گنجہ ، بردہ ، خان کندی
 (استپاناکثرت) ، کوروس ، نخجوان ، شکی نخجوان یولوندان خیلی کناردا
 یئرلەشیدیکی اوچون ، گؤرونور ، نظامی بردہدن صونرا اؤز یولونودگیشد-
 یرمیش و ترترجایینین کنارى ایلہ کلبہجرہ ، صونرا ایستی سویا اورادان
 داشکی یہ گئتمیشدیر . ایستی سودان شکی یہ جمعی ۴۰ - ۳۵ کیلومتردیر .
 بردہ ، کلبہجر ، ایستی سو یولوایلہ گنجەدن شکی یہ ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلومتر
 دیر و بومسافہ ایسہ شاعرین گؤستەردیکی اوتوز فرسنگہ برابر دیر .
 دئدیک لریمیزی یئکونلاشدیریب بئلہ نتیجہ یہ گلمک اولار :

شاعر ۱۱۸۶ - نجی ایلین یاز و یای فصلینده ایلک سفرینه چیخمیش
 و عمرونده بیرینجی و آخیرینجی اولان بوسفر زماننی قدیم آذربایجان شهرنی
 شکییه سیاحت ائده رک وطنین قدیم مرکزی برده نی وصفالی یئرلری، کلبه -
 جری، ایستی سویو و ترترچایی اطرافنی یئرلری سئیر ائتمیشدیر. هئج شیه
 یو خدورکی، بوسیا حت زماننی آلدیغی تا اثرات اونون صونراکی اثرلرینده
 اؤز عکسینی تا پمیشدیر. اول بیلسین کی، حیرانلیقلا یازدیغی برده شهرنی
 نین وضعی بوسیا حتین نتیجه سینده یارانمیشدی :

برده نه گؤزه لدر ، نئجه قشنگدیر ،
 یازی دا ، قیشی دا گولدور ، چیچهک دیر .
 ایول^(۱) دا داغلارا لاله لر سپه ر ،
 قیشینی باهارین نسیمی اؤپه ر .
 او یاشیل منشه سی جنته بنزه ر ،
 شن اتکلرینه باغلامیش کؤوثر .
 سؤیودلوک چؤلله ره وئرمیشدیر زینت ،
 او ، " باغ سفید " ی ائله بیل جنت .
 قیرقوول یوواسی هر سرو آغاجی ،
 اوخویور ککلیگی ، اؤتور توراجی ...
 یئم اوچون گلر قوش ، بو گؤزه ل یوردا ،
 ایسته سن ، " قوش سودو " تا پارسان بوردا .

رستم علی اوف ، ا مکدار علم خادمی ، پرفسور .

حضرت علی (ع) نین اؤگود (نصیحت) لری

(۳)

- *** - یا لانچیلارین باشلیجا صفت لری، بونلاردیر: اولاسنه دیلرتتؤکر، بیرچوخ شئیلر وعدده ائدهر، صونرا سندن اوز چئویریب . داها صونرا دا آرخاندا، سنین علیه نده بیرچوخ شئیلردئیهر .
- *** - یا لانچیلاردا، همیشه اوزاق اولون . چونکی اونلارلا الفت وانسیت ائدسهز، سیزده یا لانچی اولورسوز .
- *** - ائله بیر کیمسه نی دوست توت کی، آرانیزدا قارداشلیق حصوله گل سین و سنین اولما دیغین یئرلرده، سنی مدافعه ائتمک اوچون دشمنانلارینلا پنجه له ش سین .
- *** - دوستلارینا، حرمت ائت . اونلارا عزت واکرام گؤستهر، اونلار- ایله بیر آتانی اؤز اولادی کیمی معامله ائتمه گی اسیرگه مه تاکی سن ده اونلاری دوستوندا اننتظار چکمه یه حق قازاناسان .
- *** - فنا بیر ایشه باشلیجا غین زمان عجله ائتمه . بلکه خئی رلی بیر دوشونجه، سنه او فنا لیکدان گله جک اولان ته لک—یه مانع اول .
- *** - انسانلارین ماهیتی، دوشوب قالخدیقی و برابر یا شادیغی انسا- نلاردا (همنشین لریندن) آنلا شیلیر .
- *** - علم، هئج بیر ثروت ایله ساتین آلینماز . اونون اوچوندورکی، جاهل آدام نه درجه ده وارلی اولورسا اولسون، ان یوخسول بیر بیلجی (دانشمند) ایله مقایسه اولونماز .
- *** - انسانا قیمت و شرف وئرهن یال نیز علم دیر، فقط عالـمـلر، وارلی و غنی جاهل لرین قارشیسیندا، آنجاق بیلک (علم) سایه سینده یوکسه لیر .
- (آذری تورکجه سینه چئویرن : منظوری خا منه)

ایستکلی بالالار صحیفه سی

=====

عزیزبالالار، مجله میزین بوسا ییندا، سیزه مخصوص صحیفه ده نئجه نوعدا نمونه وئره جه بیک کی، بونمونه لرین چوخو قوجا با با وقاری نهنه لریمیزدن قالیب، مثلا "اولی" لایلای لار "ایکینجی سی" آرزولار "اوچونجوسو" "سانامالار" دؤردونجوسو "اویونلار" بئشینجی سی کیچیک اوشاق "حکایه" لریندن .

عزیز، بالالار، سیز بو اؤزونوزه مخصوص صحیفه نیزین مطلب لری نین نئجه اولدوغونو یادینیزدا ساخلاماقدان باشقا، یازیب ساخلایا بیلسه نیز ایل باشیندا بیرگؤزه ل مطلب لر کتابینا بیهله نرسیز، کی، هر وقت یئری گلنده اؤز دوستلاریزا نقل ائده رسیز. البته چوخ وقت اؤز دا - نیشیق لاریزین دوزگون ساییلیب، قبول اولماغینا کؤمک ائده روگله جک اوچون بیر بدیعی تمل (بنا) اولار .

" لایلای "

۱

لایلای دئدیم یاتاسان ،
قیزیل گوله باتاسان .
قیزیل گولون ایچیمنده ،
شیرین یوخو تاپاسان .

۲

لایلای دئدیم گونده من ،
کؤلگه ده سن ، گونده من ،
ایلده قوربان بیر اولسا ،
سنه قوربان گونده من .

" آرزو و ایستک لر "

خیردا جاسان ، مزه سن ،
سن هر گولدن تزه سن .

كندچى يانيندا اولان كافا يين دئدى : من ايشله مك له پارلاق اولمو -
شام هر كس ايشله سه پاريلدار يا خشيلاشار . بپرده بونو دئيمكى ، انسان -
لاردا بيزيم كيميديرلر ، ايشله ديكجه عقل وتجربه لرى آرتار ، اؤزلىرى
قوهلى ، قيوراق و پارلاق اولارلار .

" گيزلن پاچ " اويونى

اويونا باشلاماقدان اول كيمين گوزونو يومما غيني بلله نديرمك
اوچون يا پوشك آتيلير ، يا دا سايلاريميز يوليله بلله نير .
مثلا " پوشك آتيلاندان سونرا بيرنفر گوزونو يوممالي اولور . همين
اوشاغين گوزونو يومدوغو يئر " هووه ن " * آدلانير . اويونچولار قاچيب
هرهسى بير يئر ده گيزله نيرلر . هامي گيزلنديكدن سونرا گوزونو يومان
اوشاق دئير :

- گيزلن پاچ ، گلديم قاچ ! گوزومو آچيم مى ؟

اويونچولاردان بيرى دئير :

- آچ !

بوندان سونرا گوزونو يومان گيزلنن لرى آختارماغا باشلاير .
گيزلنن لر گوزونو يومان اويونچودان جلد قاچيب اللرينى هووه نه
وورورلار . كيم بونو ائده بيلمه سه اوتوزموش اولور . همين اوتوزان
اوشاق گوزونو يومان اوشاغين يئرینه گنجير . ايندى او ، گوزونو
يومور ، باشقالارى گيزله نير . اويون بو يوللا دوام ائدير .

* هووه ن = گوزون يومان اوشاغين دا يانديغى يئر دير بعضا " بويشره " مره "
ده دئيرلر .

شيخ محمد

سنىلە بىر كىتابخانادا گۈرۈشۈك
گۈز ياشلارنىدا تانىشىدىق
ۋە ئىككىمىز دە بىر گۈزەل لە سۆيىشىدىك
سنىن گۈزلىرىن يۈمۈلانىدا

من گۈزلىرىمنى آچدىم

يىتىم بىراخدىغىن

دىنئانىن

آغىر ھاۋاسىلە

بىتمەين ياسىلە

بۇيۇدوم

گونلىرىمە گىجەلر حكم ائتىدى

موسملىر ھې عىنى

خزان حزنلىلە

باشلايىب بىتىدى

لكن گىجەلىرىمنى خىيالىنلە دولدوردون

گۈزۈمدە نور

دىزىمدە گۈج

ۋاۋرەگىمدە غرور

اولدون

اما نىچون گۈزلە دىگىن ساعت چالمادى

نىچون اكدىگىن آغاج دال - بوداق سالمادى

يارالار ساغالمادى

ۋە ساغالماز منىم دە قانايان يارام

داغ باشلارنىنى دومان آلدىقجا

باياتىلارنىم سىنەم دە قالدىقجا...

منە اۋيۇد * ۋىراي! ولو** كۈلگە

گۈللىرى سولدوران يىلە نەدئىم؟

سسىنى ايتىرەن ائللە نەدئىم؟

تھران ۱۳۵۳

* اۋيۇد = نصيحت . ** ولو = بۇيۇك .

ئەۋلاد گۈزۈپىسى
www.uyghurkitap.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آذربایجان شاعرلرینین شعرله شمه (مشاعره) سی

(۲)

باغیشلاگان ومهربان آلاھون آدینا

- آ - آچیلما زغنچه ، حسرتدن شکفته گول دوداغین تک
منیم تک گلشن ایچره ،هیچ بولبول بیقرار اولماز (م.مختار)
- ز - زهددن قان قورو یوبدور باغیریم ایچره لاله تک
تازه قیل اسکی، مئی ایلن بوقوروموش کونلومی (صائب تبریزی)
- ی - یوزونو (اوزونو) گورسه اگر گبرلر ایمانه گلور
کفردن ال گوتوروب راه مسلماننه گلور
باخا گر روینه آئینه ایله آب روان
فیض روحا یئتیشیب هر ایکسی جاننه گلور (ک.ب.ذاکر)
- ر - رضوان کی ، بهشتین یئمیشی گوزینه گلمهز ،
دیشله ر الینی سبب زرخدانینی گورگج (گورجک) (صائب تبریزی)
- ج - جهنم یاد وصلون له منه فردوس اعلی دور
حرام اولسون بهشته گرائده مسیرو صفا سن سیز (نواب)
- ز - زنجیر عشقینی سالوبان بوینوما منیم
باک ائتمییوب چکر منی هریانه گوزلرین (آذر)
- ن - نه سوزدور بو کی، اولسون دهرده صاحب نظرزها د
قراتوپراغی هرگز آب حیوان ائیله مک اولماز (صائب تبریزی)
- ز - زاهد باخسا زلف پریشانینه
ترک ائده ر مسجدی گلور یانینه
صدق دیلدن جانین قاتار جانینه
حوری و غلمانندان ملامت ائیلر (سالک)
- ر - ریحان کی، نزاکت تگولوردی قلمیندن
خط تیره چکر زلف پریشانینی گورگج (صائب تبریزی)
- ج - جمالین گونش دیر، قمر دور یوزون
شکر دیر دهانین ، شیرین دیر سوزون

- ياغى دىر مژگانىن ، جادو دور گوزون
جلاد كىمى غمزه ن قصده دىر آ قىز (واقف)
- ز - زىنهار گوز گوتورمه گىنه ن قانلو داغدان
كىم من بو شمع ايله مه كنعانه يئتميشم (قوسى)
- م - مین دل محزونيله بىر تازە قربانيزهله
زخم تىر غمزه مستىنله بىجانيز هله (صائب تبرىزى)
- ا - ابروش مه يوزونه زلف سالاندا سايه
سانكى بىر آى توتولوبه ، شور دوشوب دنيايه (خان قارا داغى)
- ا - اگريولچو (مسافر) ايسن كورپويو دولان
گوز گوره چامورا (پالچىقا) باتمالى دگىل (شاه اسما عىل خطائى)
- ل - لعل ميگونين كى ، ايچوبدور بدخشان قانىنى
غنچه نى بولبول گوزينه قانلوپىكان ائيله ميش (صائب تبرىزى)
- ش - شاء نينه دئديم شيرين سوز ، بىرشى اوندان دادما ديم
بو سببدن ، آغزى شكر ، دلربادن كوسميشم (واقف)
- م - منت ايلن دىرلىك " صائب " اولومدن دوربتر
جان وئورولراهل غيرت دردى درمان ايچون (صائب تبرىزى)
- ن - نه يانار كيمسه بنه (منه) آتش ديلدن اوزگه
نه آچار كيمسه قاپىم ، بادصبادان غيرى (فضولى)
- ى - ياروولين ايسته ييرسن ، هجره قاتلان " كشورى "
كىم جهان باغيندا بىرگول بيتمه ميشدىر خار سيز (كشورى)
- ز - زاهد چاغيرما كعبه يه ميخانه دن منى
يوز كعبه دن صفاليدى ميخانه نىن بىرى (سيد عظيم شىروانى)
- ى - يئتىردون سوز عشق ايله سپهره شعله آهى
شراييندن فروزان اولدى چرخين مشعل ماهى
منيم چون يوز (اوز) چئويدى سويله ميشلر آستانىمدان
يالاندىراى يوزى قبله م ، يالان واللاهى باللاهى (قىلينج بىك)
- ى - ياخدیم (ياندىردیم) تنیمی وصل گونوشم تک اما
بیل كيم بوتدارك ، شب هجرانىن اوچوندور (فضولى)

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

(۳)

مذهب در دستا‌نهای " دده قورقود "

"... در اواسط قرن چهارم هجری اوغوزها دین اسلام را پذیرا گشتند. علت این بود که اعیان نظامی چادر نشین که در شرف تبدیل به اعیان فتودا بودند، احتیاج به ایدئولوژی و عقیدهٔ جدیدی داشتند که جا نشین آئین بدوی-شان گردد، بدین سبب خانها و بزرگان قبایل ترک دین جامعهای متکامل فتودالی همسایه یعنی اسلام (مذهب تسنن) را پذیرفتند." (۱)

اما مذهب اسلامی تسنن باین زودیها به عمق زندگی ترکان راه نیافت و بیشتر در سطح ماند و دین قبلی ترکها " شامانلیق " (۲) گرچه اسما از بین رفته بود ولی عملاً " خود را حفظ کرده بود. چرا که هنوز بسیاری از شیوه‌های زندگی آنان چندان تغییری نیافته بود.

جفری لوئیس که کتاب دده قورقود را به انگلیسی ترجمه نموده است در مقدمه‌ای که بر آن نگاشته به انواع مراسم و اعتقادات شامانلیق که در دستا‌نهای دیده میشود اشاره کرده است از آن جمله: " پس از اولین شکار پسر جشن گرفته میشود. "، " در مرگ یک قهرمان و ابستگانش اسبهای او را می‌کشند و مراسم تشییع به جای می‌آورند " (دستا‌نهای ده و چهار)، " بئیرهک" به گاه مرگ (دستا‌ن دوازده) خواستار بریده شدن دم اسبهایش می‌شود. "، " یک پسر نامگذاری نمی‌شود مگر اینکه در جنگ از خود شایستگی نشان دهد "، " از آب و کوه و درخت به احترام زیاد یاد می‌شود "، " هر سال آئین یغما برگذار می‌شود " بدین ترتیب که سالی یکبار رئیس قبیله بزرگان قوم را جمع می‌کند، سپس دست زن و همسرش را گرفته از خانه بیرون می‌رود و اجازه می‌دهد خانه اش را به

۱ - تاریخ ایران پیشین صفحه ۲۶۶

۲ - " شمن " لقب رهبر مذهبی ترکهای قدیم بود و " شامانلیق " از همین لغت می‌آید که به مذهب ابتدائی ترکها گفته می‌شد. این مذهب متأثر از آندیشه‌های آنیمیستیک بر اساس اعتقاد به خدایان بسیار بود. و مراسم و اعتقادات آن منطبق با زندگی چادر نشینی ترکها بود. مذهب " شامانلیق " قواعد ثابت خاصی نداشت و هر کدام از " شمن "ها که قدرت الهام (۱) داشتند در آن تغییراتی بوجود می‌آوردند.

یغما ببرند و... این آئینها نشان می‌دهد که مردم اوغوز هنوز به آداب و رسوم و عقاید دیرین خود پای بند بودند.

در آسیای صغیر و اطراف واکناف آذربایجان مذهب مسیحیت رواج بسیار داشت، اسلام برای اعیان نظامی اوغوز بیشتر وسیله‌ای بود تا از آن در توجیه جنگها و غارتگریها نشان استفاده کنند. در حالیکه در زندگی روزمره خودشان چندان خبری از مسلمانی نبود. بعقیده "عبدالقادر اینان" محقق ترک، کارهایی چون با "آب پاک وضو گرفتن" و "دورکعت نماز خواندن" و "صلوات فرستادن" و "به قرآن قسم یاد کردن" در زندگی روزانه اوغوزها در ردیف کارهای کم اهمیت محسوب می‌شوند. تازه آنان وقتی مصیبتی بر ایشان روی آورد نام حضرت محمد را صدا می‌زنند و نماز و دعا می‌خوانند ولی وقتی که مصیبتی در بین نیست از این ذکرها هم خبری نیست.

آنان برای اینکه در جنگها رضای خدا را هم جلب کرده باشند! یا درستتر بگوئیم برای اینکه با خیال راحتتری با دشمن بجنگند، او را "کافر" می‌دانند. در قسمتی از داستان چهارم این معنی را که چگونه کلمه دشمن و کافر از نظر آنها مترادف است، بوضوح می‌بینیم:

"... پسر (اوروز) پرسید: معنی دشمن چیست؟ قازان (پدر) جواب داد: پسر دشمن یعنی مردمی که وقتی ما به آنان می‌رسیم مرگ نثارشان می‌کنیم و هر وقت آنان بما می‌رسند ما را می‌کشند!

"اوروز" پرسید: پدر اگر نجیب زادگان و جنگاوران آنان کشته شود، دشمن از ما خونخواهی می‌کند؟

"قازان" جواب داد: پسرم اگر تو هزار کافر را هم بکشی، هیچ یک از آنان بخونخواهی بر نمی‌خیزد. تا می‌توانی بکش، اینها کافرو حشی مذهبند" بین مردم دستانها خوردن شراب رواج دارد و معتقدند که: (اگر در دل مرد زنگاری باشد، شراب آنرا می‌زداید) آنها تک همسرگزین هستند و در مهمانیها گوشت اسب می‌خورند.

از این شواهد چنین برمی‌آید که اوغوزها کمتر مؤمن به اسلامند و بیشتر متظاهر بدان.

کمتر مؤمنند زیرا که شیوه زندگی آنها تقریباً "همانست که قبلاً" بوده و از طرفی نیز تازه به این دین مشرف شده‌اند. بیشتر متظاهرند به علت جنگ و غارتها نشان در مناطق مسیحی‌نشین و بقول خودشان کافر نشین!

"... دده قورقود چهره تعمیم یافته نوازندگان و پیران حکیم و دانای قومست"

توجه

- ۱- انقلاب یولوندا - انقلاب یولوندا، ادبی-سیاسی مجله، آنادیلینده چیخدی. بونشریه آقای حسین صدیق طرفیندن و ایکی هفته ده بیر چیخا جاقدیر. مجله نین گیش اولچوده یاییلماسینی و یازیچیلاری نین توفیقینی دیله ریک.
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر ییمیزدن بو باره ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤنדרمه لرینی خواهش اندیرک «وارلیق»
- ۳- خواستاران اشتراک می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر یک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق - کوچه بیدی - شماره ۱۷ - تهران) ارسال فرمایند.
- ۴- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایند.
- ۵- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجمله از این کتاب را تهیه نمایند.
- ۶- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هر چه زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

اذن و ئرتوى گنجەسى منده سنە داىە كلىم
 ال قاتاندا سنە مشاطە تماشايە كلىم
 سن بومھتاب گنجەسى سىرە چىقان بىر سىر و اول
 اذن و ئر مندهدا لونجا سورونوپ سايە كلىم
 منده باخدين اوشهلا گۆزىلن من قاراگون
 جرئىم اولمادى بىر ككە تمنايە كلىم
 من جهنمده دە باش يا صدىغا قويسام سنە
 هيج آيىلام كه دوروپ جنت ماوايە كلىم
 ننه قارىندا دا سنە اكىز اولسايدىم من
 ايستە مزديم دوغولوپ بىر دە بو دنيايە كلىم
 سن ياتوب جنتى رۇيادە گۆرنده گنجە لىر
 منده جنتده قوش اولام كى او رۇيايە كلىم
 قىتلىق ايللىر ياغىشى تىك قورويوب گۆز يا شىمىز
 كوى عشقنده كىرەك بىر دە مصلايە كلىم
 سنده صحرايە مارالار كىمى بىر چىق نولى كى
 منده بىر صيده چىقانلار كىمى صحرايە كلىم
 آلاھوندان سن اكر قور خميوب اولسان ترسا
 قور خورام منده دۇنوب دىن مسىحايە كلىم
 شىخ صنعان كىمى دونقور اوتارىب ايللر جە
 سنى بىر گۆرمك ايچون معبد تر سايە كلىم
 بوخ صنم آنلامادىم آنلامادىم ، حاشا من
 بوراخىم مسجدىمى سنە كلىسايە كلىم
 گل چىخاق طور تجلايە سن اول جلوھى طور
 منده موسا كىمى اول طور تجلايە كلىم
 شىر دىر شىر يارىن شىرى الينده شمشىر
 كىم دئىەر من بئله بىر شىرلە دعوايە كلىم

تبرىز - فروردىن ۱۳۵۲

ئەۋلاد گۆرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۹ (آردیجیل صایی ۲۰)
سال دوم شماره ۹ (شماره مسلسل ۲۰)

آذر ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 9 (Serial No. 20)
December 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچىندە كىلەر

(فهرست)

صفحة

- ۱- اۆزگەنى بزەر: دوكتور حميد نطقى ۳
- ۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بيرباخيش (۱۷): دوكتور جواد هيشت ۱۵
- ۳- نسيمي ياراديجيلىغى و كلاسيك شرق شعري (۲) ۳۸
- ۴- حضرت على نين اؤگودلرى: ضياء شاكر-ع. منظورى خامنه‌اي ۵۸
- ۵- آنام دىلى: مشروطهچى (سؤنمز) ۶۰
- ۶- اۆلكه‌مىن يول لاريندا پوئىمادان بير پارچا: دوكتور حميد نطقى ۶۳
- ۷- على بابا حاجى زاده (باكى) غربتتين ۶۴
- ۸- اولكر يىغىنجاغى: ساوالان ۶۵
- ۹- دده قورقود (۵): عليرضا صرافى ۷۰

توجه

- ۱- کتاب **علی مسیو** رهبر مرکز غیبی تبریز در انقلاب مشروطه بقلم نویسنده توانا آقای صمد سرداری نیا از چاپ خارج شد. مطالعه این کتاب ارزشمند تاریخی را بعموم خوانندگان عزیز توصیه مینمائیم.
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصحینی یازماقلا مشغول اولدو- غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازبچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازبچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر ییزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تاندیقلاری دیگرشاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیرک «وارلیق»
- ۳- خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر یک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش‌خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنها بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.
- ۴- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایند.
- ۵- جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.
- ۶- مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یکجلد منتشر شد. علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جوان هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

وارلىق

آيلىق تور كچه و فارسجا فرهنگى نشرىه
هجره ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آدرى

ايكىنچى ايل صايبى ۹ - آذر ۱۳۵۹

دوكتور حميد نطقى

اغزگهنى بزهر...

منى ايلك درس دن، اوستاد، ديلدن ائيله دى محروم،
كى ديللى بربطه ديلسىز نئىين اوستوندورا افغانى
خاقانى شىروانى (م. مبارزىن ترجمه سى

يارىم عصر بوندىن اول: تازه آچيلان قارى كورپوسونو - سيدحمزه قابا -
غينا باغليان خياوان دان هرگون كچردىم. كورپونون آغزينا دوشون
" باغمئشه " بازارچاسى، جان چكىشمه و چوكونتو حالينه قدم باصيردى.
باشدا شكرحالواسى ساتان و ديبده شهرين ان دادلى آجيليغى سليقه ايله
حاضرلايان ديندار ساتيجى دان باشقا اوشاقلارين مارق وهوسىنى آلوللا-
نديران هئچ نه قالمايشدى. آرتىق، قارى كورپوسونون داش بئلىنى ده
سينديرماق قصدينه دوشموشدولر. اونون يانيندا صورالار دوز وماهيىتى
مجهول، باياغى (مبتذل) بير كورپو صالحىندى. بو حقيقت ده عادى يولون
امتدادى ايدى، تازه كورپى، قوروچايبين اوستونه چكىلميش بير ابتذال
اورتوسو اولدو. حالبوكى هر كورپونون اغزوننه گوره بير شخصيتى، خصوصيتى
و گوزه للىگى اولمالي. كورپونون اوتاييندا قويون ميدانى، قار - ياغيش
گونلرينده اورادان كچمك چتىن ايشدى. گويابيزيم دايبى دا بير بغيوك

تاریخی گونده باشقا مکتبلی لرله برابر- بایداق وما رشلارلا- بورا داکی دار آغا جینا اود ووروب یا ندیرمیشمیش .

قویون میدا نیندان ، اوز- یوخاری ، ایکی یول قارشیمای چیخاردی . تازه آچیلماقدا اولان ، ده یه- دویه ، ائیشلی - یوقوشلی خیوان ، بیره ایری پیاده دوشه مه لی صولدان بورولوب وحیدر تکیه سینه گئدن کوچمه . بو کوچمه ده ، گئیش و باغلیق ، "اوشاق باغچه" سیله برابر چؤکمه گه ویوخ اولماغا بورا خیلاجاقدی . چونکی تازه خیوان کهنه کوچه نی یانیندا یا شا دا بیلمزدی . من بویولو ترجیح ائدردیم . پیاده یولونون گئیش مربع- مستطیل داش دوشه مه سی منیم ایچون ایکی جهتن داها جاذبه لی ایدی اولان : منه بودا شلارین "آجلیق ایلینده" خارجی بیر مذهبی تشکیلاتین ایشیسز- لره بونلاری یونتا هالاری مقابلنده چوره ک و پول وئردیک لرینی روایت ائله میشدیلر . بوتون بونلار منیم ایچون اسرارلی گورسه نیردی .

ثانیا "کیچیک آیاقلاریملا داشلارین آرا لاریندا کی خط لره دگیل ، هر داشین تام اورتاسینا قدم قویاراق گئتمک هوسی ، منه ، مدرسه دن ائوه گل گئدیمده ، دونیا نین ان مهم حادته سی کیمی گورسه نیردی . نه ایسه ، " حیدر تکیه سی" نین قهوه خانایا قا باغیندا افسانه وی دئوکیمی باشینی گئی لر قالدیرمیش قارا آغاچ دان صونرا ، یولومون قورخو حیرت وئرن و منی واله ائدن مرحله سی باشلاردی . قورخدوغوم شی ، خیوان آچان ایشچیلرین بئل و کولونگوا یله آغیز آچان قبرلردی . چکی نه رک ، اونلارین یانیندان - کئچرکن ، ایسته مه دن اگیله روبا خار دیم . قارا کوله دئوموش ات لروچورو- موش سور- سوموک لر ، هله قافا طاسلاری و اونلارین دوزو- دوزودیشلری . . لاپ ، آتامین داوا خاناسیندا زهرلی داوالار دولابی نین اوستونه چکیلمیش شکیل کیمی ایدیلر . بونلار هم قورخولو هم ده حیرت وئریجی ایدی . لکن بیر ده اورا بیلمه دیگیم بیر طرف ده یئددی اولدوز کیمی ، یئددی بئوک شاعر- ین یان - یاندا دفن ائدیلدیک لری ، مجهول بیر " مقبره " دن ده ، آنلاما دیگیم سؤزلر قولاغیما دگمیشدی . من بویئددی بئوگون ان بئوگونون آدینسی اؤگر ندیم ، بو آد صونرالار او آچیلان خیوانا قویولدو : خاقانی ! اونون آدینی تکرار- تکرار اؤز- اؤزومه پیچیلدا رکن " سید حمزه " نین گون بزو میناره سینی تماشا ائدردیم ، و یا واش- یا واش بویولون معنالی بییر صونو اولان ستونلو و ایوانلی بیر نئچه دوکان و قهوه خانایا مجموعه سی نه

اۋزومو يئتىردىم. البتە بو ايوانلى- ستونلو مجموعه دەه صونرادان امحا
اىدىلدى .

دئىيە بىلەرمكى "خاقانى" ايلە بودا يازتانيشما، ايللر كئچدىكىدن
صونرادا هئچ درينلەشمەدى. خاقانى نين حتى نە قىرىنى گؤسترن اولدى نە
شخصيتىنى تانىدان، نە دە اونون اشىلرىنى آنلادان ... ("ايوان مداين"
لە تانىش اولما موزا اجازە وئىرلىمىشىدى، زىرا اونە اولسا يئنە ساسانى
لرىن پايتختى ايلە علاقە دارايدى!) ... نە ايسە "خاقانى" بىرچوخوموز
ايچون آنجاق بىرخياوان اولدو و بىزىم هويتىمىزىن نشانەسى اولان هر
هانسى بىر قىرئىنە كىمى قارانلىقلارا باصدىرىلدى .

خاقانى، اتفاقلا ايران تذكىرەلىرى نين هامىسى نين تصدىقىنە گؤرە ،
بىرىنجى درجە دەه شاعرلردن عد ائدىلدىكى حالدا، حتى "عوفى" نين دەه
داخل اولدوغو بعضى محقق لىر، گؤزەل اسلوبون خاقانى ايلە نەهايتە يئتشد-
يگى، اوندان صونرا "كىمسە نين بيان كرگا هيندا ائلە شعر قوماشلارى توخو-
مامىش" اولدوغو ادعاسىندا اولدوقلارىنا، ومشهور "خواندمىر" دەه "قصىدە
دە بوتون اقرا نين اوستونده اولدوغونون هر كسچە قبول ائدىلدىگىنى"
بىلدىرمەسىنە رغما "واونون يئنى طرز ايداعىنى مختلف منبع لرىن قىد
ائتىدىك لرىنە باخما ياراق ... اودان نەهايت بىزلردن اولدوغو ايچون بىز
- يم آلين يازىمىزا شرىك اولدو. بىزە، اونو، نظامىنى، قطرانى ...

اولدوقلارى كىمى تانىما موزا امكان بورا خما دىلار. نظامىنى "قم" شىرىنە
داشىدىلار، قطرانىن دىلىنى، مىن درەدن سو گتىرەرك بىزىم دىلدىن آيىر-
دىلار، صائىبى يئرى گلدىكجە "تبرىز، تبرىز" دئىيە هايقىرما سىنا (فرىاد
ائتمەسىنە) قولاق وئىرمەدن اصفهانلى ائتىدىلر ("بىيات ترك" ي دەه "بىيات
اصفهان" مقامىنا چىخاردىقلارى! كىمى.)

صفوىيە نين كؤك واصلينى تحقيق ائدەركن اونلارنىن عرب اولما دىقلار-
ينى دلىللىرلە اثبات ائتىدىلر، لكن پىشگىن الله خاطرئىنە سىچان توتما
دىغى كىمى، بودفعە دەه اؤز مقصدلرىنە سارى بىر قىدم داها ائتىدىلار، بىر
تارىخچى، شىخ صفىيە نسبت وئىرلىمىش بىر نئچە سطر "دوبىتى" بەهانەسىلە
شىخ صفى نين آذربايجان تاتلارنىندان اولدىغىنى استناد ائتىدىكى منبع-
لردە مكررا "اونا" پىرترك "خطاب ائدىلدىگىنى گؤرمە مزللىكدن گلەرك
"كشف" ائتىدى. (بوبارە دەه نىسخەسى پروفىسور بىگدىلى دەه اولان عالم

میرزه عباسلی نین تدقیقا تیندان نقلاً "آیدینلاتتیجی تفصیلات یا خیندا عرض
ائدیله جک (بو "کشف" ! او قدر مقصده او یغون و اوگونکی شووینیست
سیاسته یارارلی ایدی کی، موجود نه قدر عالم، محقق، تاریخچی و دیلچی
کسوه سینده آشیری فارس شووینیستی وارا ایدیه بیر سسله بو حکمو مسلم بیر
حقیقت کیمی حتی بیرباشقاسی "شاه اسماعیلی"، "خطائی" دن آیری دیو "خطا -
ئی" "شاه اسماعیل" دگیل دیر دئی .

مدنیت تاریخیمیزده بئله "حماله" و بخصوص "حمال الحطب" لر آزدگیل !
بئله جه بیزده خاقانی، نظامی، صائب و سایر حقیقینده، ان بؤیوک سئوال مطرح
اولمادی: "بیزیم بو بؤیوک صنعتکارلاریمیز نیچون اؤز آنا دیل لرینده
اثر یارادما میش ویا خود آزیاراد میشلار؟"

*** *** ***

بومهم سئوالا جواب وئرمک آسان دگیل دیر، زیرا سبب لرا ولدوقجا مرکب
صاییلیر. بوسبب لرین ان مهم لرینی گوزدن کئچیریرکن، بؤیوک عالم، ادیب
دولت آدامی و شاعر "علیشیرنوائی" نین، میلادی ۱۵۰۰ ده تماملامیش "حما -
کمه اللغتین" آدلی اثرینده بیان ائتدیگی اوچ سببی، تبرکا "باشا
آلیریق، سبب لری صیرالاماقدان اول، علیشیرنوائی نین بیرنئجه سؤزونو
مقدمه مقامیندا ذکر ائله مه گی دوغرو گؤردوک .

"... تورکون بیلک سیز وستمزده جوانلاری، گوزهل صاناراق، فارسجا
شعریازماغا مشغول اولوبلار. حقیقت ده اگر آدام یا خشی ملاحظه و تامل
قیلسا چون تورکجه ده بواندازه وسعت و بودیلین میدانیندا بو قدر گئیش -
لیک وار، گرهک کی تورکجه ده هر جور شعریازماق و صنعت گؤسترک (سخن
گزارلیق، فصیح گفتارلیق، نظم سازلیق و فسانه پردازلیق) آسان راق اول
و واقعده ده آساندر. اوندان صونراکی تورک دیلی نین جامعیتی بو قدر
دلایل ایله ثابت اولدو، گره کیردی کی تورک لر آراسیندا چیخان طبع اهلی
صنعت لرینی اؤزدیللری دوردوقجا اؤزگه دیل ایله ظاهر ائتمه سینلر و
بئله بیرایشه گیرمه سینلر. اگر دیل ایله شعر دئمک قابلیت لری واریدی
سه اؤز دیل لری ایله چوخ راق شعریازماقلاری لازمدی، و اؤزگه بیر دیل
ایله آزاراق شعر دئمک لری گره کیردی، و اگر مبالغه ائله سه لرده لا اقل
هرایکی دیلده برابر شعریازمالی درلار. انسان بئله بیر فکره قافا سیندا یئر
وئره بیلر: تورک اولوسونون (قومونون) صنعت صاحب لری و خوش طبع لری

تورکجه شعریازماق اللریندن گلیرکن هامیسی بیردن تورکجه یازما سینلار دا فارسجا یاز سینلار، سۆزون دوغروسو، تورکجه یازماق اللریندن گلیمیر. اگر تورکجه شعر دئمه لی اولسالار، فارسلارین تورکجه شعرلری کیمی اولاجاق یازدیقلارینی، سۆیله دیک لرینی فصیح بیر تورکون قارشیسیندا اوخویا بیلمز لر. اوخوسالار هر کلمه سینده یوز عیب، هر جمله سینده یوز نقصان تابیلجاق". ایندی طرح ائتدیگیمیز مهم سئوالین جوابلارینا دقت ائده ک

اوج ایلك جواب و یادلئل یئنه علشیرنوائی دن در :

۱- بوتون بو خاصیت لردن معلوم اولورکی، تورکجه ده اؤزونده خاص لفظ لروا اینجه لیک لر چوخ - چوخ دور، بونلاری خوش آیند ترتیب وربا ایند ترکیب ایله با غلاما غین دشوار لیغی وار. مبتدی طبع صاحبی شعرینی دشوار لیلیق ایله قوشماقدان یورولوب متنفر اولور و آسان راغا ساری مئیل ائلیر. چون نئجه دفعه بو واقع اولدو و طبیعت معتاد اولدو، طبع اؤز عادتینی قویوب، غیر معتادا، کی آرتیق داها مشکل اولار، مئیل ائله مز"

۲ - "صونرا تازه شعریازماغا باشلایانلار قابا قدا گئدنلری بئله جه فارسجا شعریازماق اعتیادیندا گؤردوکده، زمان ورسم اهلیسی طریقیندن چیخماغی مناسب گؤرمز لر و بونوع ایله قالیرلار".

۳ - "مبتدی شاعرلرده، شعرلرینی اوستادلارا و فن اهلینه عرض ائتمک ایستر لر. بوتقربا "بوتون یازی یازانلارین باشیندان گلیب - کئچمیشدیر. بو (شعرلرویا زیلارین حضورلارینا گتیریلن) اوستادلارها میسی فارسی گودورلار. بونلار تورکجه نی بیلمه یین لروبا شا دوشمه یین لردیورتورک جوانلاری بونلارین دیللیری ایله یازماغا مجبور اولورلار. بئله جه فارسجا یازماغا چالیشا - چالیشا آخرده اونلاردان بیر ی اولورلار. نئجه کی بو گون ده حال بئله دیر".

(یوخاریدا نقل ائتدیگیمیز مقدمه و دلیللر ایچون باخ علشیرنوائی "محاكمته اللغتين" آنکارا چاپی ۱۹۴۱ صحیفه ۷۹ و ۸۰ متن معناجه هئج بیر سۆزو دگیشدیرمه دن ساده لشدیریلیمیشدیل ایله یازیلی همین اثر ۱۳۰ و ۱۳۱ - نجی صحیفه لری نظرده توتولاراق بورا یا کئچیریلیمیشدیر)

۴- بونلاردان باشقا بیر نئجه نقطه یه ده توجه ائتمک لازمدیر :

اسلام فتوحاتی نین دالیسیجا، بنی امیه نین عرق چی (نژاد پرست) سیاستی نتیجه سینده، بؤیوک اسلام ایمپراطورلوغو پارچالانما ته لکه سینه معروض

قالدی. اسلامین وعد ائتدیگی قارداشلیق، برابرلیک و آنجا ق تقوی نین امتیاز اولچوسو اولاجاغی بنی امیه نین توتدوغو اداره اصولوندا اونو- دولدو. مختلف قوملر بونا تحمل ائده ممه دیلر. اسلامدا تا ایلک چاغلاردا ن اعتبارا " وجوده گلمیش تحزب و فرقه لشمه لرده بوقوملارین بنی امیه نین عرقچی سیاستینه قارشی قویماق ایچون معنوی قدرت منبع لری اولدولار. بو آرادا پروپا قانداچیلار، اسکی دفترلری آچدیلار، قدیم افسانه لری تازه له دیلر. از جمله ایران دا بنی امیه نین " اعراب اوستونلوگو " نه قارشی، ساسانی لرین جلالی و کئچمیشین عظمت و قدرت داستانلاری اورتایا آتیلدی. بومیاندا دیل مسئله سی ده مطرح اولدو. دیل خراساندا " هویت " و وارلیغین بایراغی کیمی تانیندی. یئرلی امیرلر قدرتلری نین تمل لرینی محکم له شدیرمک ایچون خلقین دیل و عادت لرینه توجه گؤستر دیلر. عنعنه لری، قدیم تاریخی دیریلتمک گونون مسئله سی اولدو. " شهنامه لر " یا زیلدی و مدنیت و دیل موضوعلاری جدی یه آ لیندی. لکن، اولچو و اندازه همیشه ملاحظه ائدیله ممه دی. " اؤز هویت لریندن مدافعه " نین یئرینی، " اؤزگه - یه هجوم " توتدو، و عرب دشمنلیگی پروپا قاندا سی سیستم لی بیر حال آلدی. چوخ گئچیکمه دن تورک قوملاری نین مؤثر صورتده و حاکم وضعیتده صحنه ده حضورو دا خوش گؤرولمه دی. خارجی لره قارشی دشمنلیک عمومی شکیلده یا - ییلدی. تورک لرده بود دشمنلیکدن مصون قالما دیلار. فردوسی یه منسوب مشهور " هجویه " ده حتی سطوتلی بیرامیر اولان سلطان محمود و بئله حقیر گؤستر مگ سعی لری گؤزه چارپار، بو اینجیمیش بیرشاعرین اوره ک - گیلهی لیگیندن زیاده، مودالاشمیش " تورک دن قورخو " (تورکوفوبیا) حالینین تحقیر شکلینده بیرتظا هرودور. بوخسته لیک (نوخوشلوق) مین آیلدن داها اوزون بیرمدت بوتورپا خلاردا اولما زین ضررینی وئردی و بومی بیرمرض (آنده، می) کیمی یئرلشدی، قالدی و قالما قدا در.

مملکتیمیزده اسلام دان بو طرفه همیشه معظم مقداردا تورک قوملا - رینین وطن سالدیقلارینی خاطرلار ساق بئله بیر مرضین هله اوست حاکم طبقه لرین فکر و عمل لرینه تاثیر ائله مه سی نین نه بؤیوک فاجعه لریا راتد - یغینی تصور ائتمک ممکن اولور. بو مرض (تورکوفوبیا)، مختلف عارضه - لرله تشخیص وئریلیر :

الف - مستقیما " دشمنلیک و حمله صورتینده (زمانیمیزده بیر چوق

تبعيض لرین گۆكونده بو آزار ياتار (.

ب - توركى دانيشانلارنى تحقير صورتينده ، يا واش - يا واش اوزون - و اوستون گۆرمك آزارى دا بورا دان گلير . " لطيفه " باھاناسيله " مؤدب صورتده توهين " تھران مامورلارنى بيزيم يئرلرده اوزلرینی توتما - لارى و تحکملرى ، " مستوفى " لرین و " محسنی " لرین کولتور و موزو امحا تشبث لرى كيمى چركين و جانی جه سينه حرکتلر ، بوقبیلدن دیر .

ج - مرضين تحريف ، جعل و تاريخى اوزا يستهك لرینه گۆره تاويل يولو ايله دگيشمك صورتينده ظهور و بونون نمونه لرینی رسمی تاريخ و ادبیات کتابلاریمیزدا چوخ گۆرموشوك .

د - بیزی معنا " و ماده يا خیمیندان گئرى ده ساخلاماق ، جغرافيا ئى ، اجتماعى و انسانی منبع لریمیزدن و مزیت لریمیزدن اوزو موزو انکشاف ائتدیرمك يولوندا استفاده ائتمه ميزه مین بیرکلک له مانع اولماق مثلا ، ديلیمیزی دانا راق آنجاق فارسجا سوادلانماغا اذن و عرمك له بیزی قارانلیغا ، جهالته و در نتیجه معنوی و مادی یوخسوللوقا محکوم ائتمك بو مقوله دندیر . ديلیمیزی اؤگره نمك ممکن اولما دیغی مدت جه دئتمك استعدادلاریمیزدان دا یوزده یوز استفاده ممکن اولما بيلمز ، بونا گۆره ، دالی قالماق دان قاچماق اولماز ، و نتیجه ده دالی قالما غیمیز ، گئرى انسانلار اولدوغوموزا دلیل گؤستريلير و بودلیله گۆره ده بیزی تحقير ايله داها دا گئرى ده ساخلاماق مشروع و یا لا اقل معذور گۆرونور . (اگر بیر چوخ شانلی و گۆركملى شخصیت لریمیز ، بوتون بونلارا رغما " ، تاریخ صحیفه لرین بزه گی ایسه لر ، بوقوموموزدا اولان مستثنی استعدادلارین اوزو - ندن دیر . بو واقعیت گؤستریركى بیزیم هویتیمیزی انکار ائتمه ییب ، خلقیمیزین طبیعی انکشافینی لنگ ائتمه سه ایدیلر ، بوتون ایران اولکه سی ده ، چیچهك له نه چك استعدادلاریمیزدان ، البته داها گئیش ابعاددا فایدالانا جاقدی) .

ه - تورک ديللی لیک له دوشمنلیک آزارى ، بیزیم اوز خلقیمیزده ده (دا یما محیطیمیزین اونون میکروبوا یله بولاشمیش اولدوغوندا) ظهور ائدیر . بوتون مختلف مظاهر لریندن (اوزونو آشاغی گۆرمك ، اوز هویتینی دانماق ، تاریخ حقیقت لری تحريف و جعل ده ، فارس لارین ان غلیظی نیین قوللارین دالیدان با غلاماق ، داها فجیعی بیر چوخلارینین دا بيلمه دن بو

اویونا قاتیلاراق رسمی تاریخلرین یالانلارینه اینانمالاری و اؤزلری -
نین تورکی دانیشدیقلاری سببی ایله گؤردوک لری تحقیق و ضرر لردن، اولادینی
حفظ ایچون یا خود مودا یا اویماق ایچون، تورکی اؤگره تمه ییب و ائوده
نارسجا دانیشمالاری ... کیمی) . بورادا بحث ائتمک فرصتی یوخدور .
سوزوموزه دوام ائدهک : بوشرایط ده ایران ملتی (اوزمانکی ترکیبی
ایله) تاریخ و عنعنه لر و بخصوص فارس دیلیندن استقلال مبارزه سینده
عرب حاکمیتینه قارشلی - ان کسه رلی سلاح کیمی فایدالاندی . بومقصد
نایل اولدوقدان صورادا ، حیفکی ، بوشراحی بوراخما دیلار ، بودفعه ، ائله
بیل ، بیرعائله ده (خانواده ده) ، بیرفرد او بیرافراد اوزه رینه یا واش
یا واش اوستونلوک صا غلامیش اولدو ... اکثرا " تورک لر سلطنت سلسله لر -
ینی قورموش اولماقلا برابر ، اولارین حکومت طرز لریندن چیخان وضعیت
بئله بیر منظره گؤسته ریر . سلطنت تورک لرده ایسه ده ، دیوان و کولتورایش
لری بوسوتون اکثرا " فارس لردان اولان وزیرلرین الینده ایدی . اولار
جان و باش ایله ، سلطانین قدرت شهوتینی ارضا ائتمک ده اونا کؤمکلیک
ائدرلر و بونولا یا ناشی اولاراق اؤز فارس اوستونلوگو سیاست لرینی ده
اجرادان هئچ گئری قالمازدیلار .

سلطانین شخما " اؤز دیل و کولتورونه علاقمند اولدوغو استثنائی
وضعیت لرده تورکی دیلی بیر آز رونق تا پاریدی ، لکن بودا عمومیت ایله
سلسله نین باش پادشاهینا منحصر قالاردی اوندان صوراکی لارین نوبه سی
گلدیکده دربار دا تربیه گؤرموش ولیعهد اوست صنف و حاکم طبقه یه آنجاق
فارسجا و عربجه تعلیم وئریلدیگیندن باش سلطانین خلف لری بویولدا
دوام ائتمز لر ، شاه اسماعیل لر ، شاه طهما سبلرله ، و تیمور لاردا شاه رخلار لایئر
دگیشدیریر لر . دئمک دربارین - تخت ده هرکیم اولور سا اولسون عمو -
میت ایله فرهنگی دیلی فارسجا در . سرا یا (دربارا) طوپلانان شاعر لر بو
دیلله دانیشما سالاردا ، مدح لرینی فارسجا یا زماغا اؤزلرینی مجبور
صایارلار . دربارین ادبی دیلی فارسجا اولور . سرای منسوبلاری شاعر لر
بو دیلده یا زارلار . شیروان کیمی ، گنجه کیمی ، تبریز کیمی ، یئر لرده ، خلق
بو صنعتکارلارین اثر لریندن فایدالانا بیلمه سه لر ده ، قوی بئله اولسون .
بو ادبیات خواصین در ، عوامین بورادا نه سسی وار نه سؤزو وار ونه ده
دیلی . بودور ، " خواص " شاعر لرین دیلی ده خلق جه آنلاشیلماز قالیر .

نتیجە دە تورک دیللی شاعر، نوائی نین دە دئدیگی کیمی، فارسجا نین یانیندا اؤز دیلینی زنگین لەش دیرمکدن، اؤز خلقینی تربیه ائتمکدن غافل قالار. دئمک، خلق دن اوزا قلیق، ونه بهاسینا اولورسا اولسون "خواص" ص ۱ انتساب هوس واحتراسی دابورا دابؤیوک رول اوینا ما قدر.

۵ - "عبدالله شایق" ین "ادبیات دان ایش کتابی" ندان آلدیغیمیز

آشاغیندا کی سطرلر چوخ یئرینده دیر (باکی آذر نشر - ۱۹۲۸ صحیفه ۱۶۱):

ادیب اسماعیل حبیب ین ادبیات تاریخیندن نقلاً "یا زیچی بئله

دئیر: "سرای حیاتی دئمک، یال نیز مرمر ستونلو کاشانه لر، آلتینلی

دبدبه لر، خدم وحشملی طنطنه لر دئمک دگیل دیر. بونلار سرای حیاتی نین

نتیجه لری دیر. اصل سرای حیاتی نین روحو، بوتون قوتین بیر شخصده تمرکز و

دور. خلقین بیر هئج منزله سینا ائنه سی، حکمدارین نیم الله شکلینده

بوتون قوتی کندی (اؤز) نفسینده توپلاما سیدر".

بیر آز آشاغیدا، ادیب عبدالله شایق، منقد اسماعیل حکمت دن نقلاً

بئله یازیر (صحیفه ۱۶۲): "حیات بوشکلی آلینجا، ادبیات دا حیاته گوره

بیرشکیل آلا جا قدی، ما دام کی، حیات بوتون قوتی سرایدا توپلامیشدی، ما دام

کی، "عوام" ین، "هوام" دان (حشرات دان) بیر فرقی یوخ ایدی، ادبیات دا

آرتیق خلقه خطا با، "خلق آنلا سین، تنورا ائتسین دئییه، یا زما قدان واز کچه

جکدی. بونون ایچون در حال سرایین اطرافیندا پادشاهلارا، اونلارین

وزیرلرینه مدحیه لر ترنم ائده ن بیر قصیده لر ادبیاتی باشلادی".

"...سرای حیاتی یئنی اقتصادی بیر قاپی آچمیشدی. الی قلم توتان

یاخین - اوزاق بوتون شاعرلرین گوزلری اوقاپی یا تیکیلیمیش قالمیش

سلطانلار، وزیرلر، پاشالار، آغالار بوتون بو خصوص دا بیر - بیر یله مسابقه

ده ایدیلر. هر بیرینین اطرافیندا شاعرلردن، ادیبلردن بیر هاله وجوده

گلیردی. هامیسی عقله، فکره گلمه ین خیال لارلا، ذوقه، حسه صیغما یان

(صیغما یان) تصنع لرله قصیده لریا زیرلاردی. بیر موقع (مقام) ایچون، بیر

رتبه ایچون، بیر شرف (افتخار) ایچون بوغدورولان شاعرلر، کس دیریلن وزیر

لر چوخالدیقا چوخالیردی".

"جمعیت باشلیجا ایکیه بؤلونوردو:

۱ - سرای و اطرافیندا توپلانان یئرلی واجنبی شاعر و ادیب و عالم لر.

۲ - بو زمره ایله هئج بیر علاقه سی اولمایان خلق طبقه سی.

عینی زماندا بوا یکی طبقه یه خطاب ائدن واونلارین ترجمان افکار
اولان ایکی دلیل، ایکی ادبیات وجود بولوردو (تاپیردی)، سراه منسوب
اولان صنعی (مصنوعی)، ساختا بیر ادبیات مخصوص دلیل واسلوب، دیگری ده
خلقین سینه سینده قالان ویاشایان طبیعی وقلبی افاده دیر (بیان دیر)،
کی تماما "انکشافه مظهر اولما میس سادا، تماما "اولمه میشدیر".
(اسماعیل حکمتین "تورک ادبیاتی تاریخی" اثرینین بیرینجی جلد بیر-
ینجی حصه سی باشلانغیجینین ۱۲-نجی صحیفه سیندن آلینمیشدیر.)
سرایا منسوب شاعر، سرایین شرط لرینه بویون اگمک مجبوریتینده
ایدی، خلقین ده اوز یانیندا اوزان لاری - خلق شاعرلری - واریدی.
بونلار آنادیلده سسله نیر و خلقین قوجا غیندا بسله نیردیله ر.

۶ - بوسببه، بیرده فکر جریا نلارینین خواص واسطه لیگی ایله یاییلما -
سی واونلارین دیلینده واسلوبوندا یارادیلما سی علاوه ائدیلمه لیدیر.
دئمک، شاعره صله لر وثره ن اونو آچیق وقاپالی مدحیه لره قارشى سرای
سفره سینده اوتوردانلار اوندان سرای دیلینده یازماسینی طلب ائدیله ر-
لر او بیر طرفدن تصوف وسایره جریا نلارین دادیلی - خواصین مالی اولدو
غوندان - فارسجا ایدی، بئله جه، خاقانی لرونظامی لرین اثرلری ده ایلك و
یا خود ایکینجی سببلره گوره آنا دیل لرینده اولما بیلمیردی. بوانتظار
" فضولی " نین دئیگی کیمی "بهار" اولوب و "تیکن دن برگ گل اظهار"
اولونجایا دک تکی اوزایا جاقدی!

۷ - بیرده تورکی نین فارسجا یا قیاسلا شعره داها آز مساعدا ولما
سی عذری واریدی. البته حاضر سفره یه اوتورماق وارکن، دؤگولموش و
صافلاشمیش یوللار دورورکن نییه زحمته دوشمک؟ " شاعرین درین فکر و
یوکسک خیال لرینه آنا دلیلین ال وثریش سیز وقیصا گلدیگی "گینه دایر
حکایه لرین هامیسی دابورادان گلیر. اما، نیچون حسن اوغلی، نسیمی و
فضولی بوایشی موفقیت له باشلاما یا جسارت ائده بیلدیله رواوبیرسی لر
ایسه یوخ؟ بلکه حقیقت ده ده بو، بیرداهی نین بئله تک باشینا باجارا -
جاغی بیرایش دگیلدی، بلکه، اوضاع وشرایطین حاضرانما سی لازمدی... لکن
اورخون آبیده لرینده گؤرمکده اولدو غوموز گؤزه ل نمونه لر، " کاشغری "
نین تثبیت ائتدیگی ونوائی نین گؤستردیگی سؤزوقرامثر زنگین لیک و

خصوصیتی، بئله عذرلرین اعتبارینی قات قات آزالماقدا در .

*

بو یازیدان ایکی مقصد گودمکده بیک : اولاً "خاقانی نین، ودولایی سی ایله (غیرمستقیم اولراق) باشقا بویوک صنعتکارلاریمیزین، یا شاییشلری نین شرطلرینه دقتی چکمک و اولارین ایچینده یا شادیقلاری ده دیرگین لیگی بلیرتمک، وبوصورتله آرتیق شرطلرین چوخدان دگیشدیگینی گوزاؤونوند توتاراق بوضرلی اعتیادی دوردورماق وحسابسیزفرهنگی ایتگی لریمیز- ین قاباغینی ساخلماق لزومونوسله نمک و " اؤزگه نی بزهر، اؤزولستوت گزر" اولماغا آرتیق یئته ر (کافی دیر) دئمک .

ثانیاً - بو ادبی ارثیه نین - قطرانین، نظا مینین، خاقانی نین و باشقالارینین اثرلرینی اولارین وارثلرینه تانیتماق لزومونوتا کید ائتمک . بوایشی یاخشی بجه ره نلر واردیر . بلکه، قطران تبریزی نین قوجا - مان دیوانینی دیلیمیزه چئویرن پروفیسور بیگدلی لر بیلدیگیمز قدر ده آزدگیل دیر . شمال آذربایجان دا بوایش آردیجیل اولراق باشا ریلیر . بودورکی مثلاً " نظامینی آنا دیلینده اوخوماق ایندی ممکن اولموشدور . بوقیصا مدت ظرفینده ده بیزالفبامیزدا بیرنئچه لزوملو کتابا صا ب اولموشوق ان باشدا " دده قورقود" و ذکر ائتمک لازمدیر " انتشارات فرزا نه " نین همتی ایله بو اثره الیمیز چاتا بیلیر . ایندی تبریزده ارک نشریاتی خاقانی دن ده اؤز دیلیمیزده منظوم ترجمه لر بورا خیب دیر . اثر ۱۹۷۹ دا باکی دا گنجلیک نشریاتی طرفیندن " اوره ک دؤیونتولری" عنوانیلا ۱۶۰۰۰ نسخه یایلمیش و تبریز ارک نشریاتی دا بهرام آقا امیر احمدی نین زحمت وجهدی ایله ۳۰۰۰ نسخه ده بو کتابی الفبامیزدا چاپ ائتمیشدیر . کتاب محمد آقا سلطا نوفون مقدمه و ترتیبی ایله حاضرلانمیش . رباعی لر، قطعه لر، غزل لر، فخریه لر، مدحیه لر، شکایه لر، مختلف شعرلر و تحفه العراقین دن پارچالاردا اونون طرفیندن بویوک موفقیت له فارسجا دان آخیجی (روان) تورکی شعرلره چئوریلیمیشدیر . مداین خرابه لرینی ده محمد راحیم شاه اثر صایلاجاق سهویه و کیفیت ده ترجمه ائتمیشدیر . م . مبارز ده " تحفته العراقین " ی با جاریقلا تورکی له شدیرمیشدیر .

*

"سایا" نین دئدیگی کیمی گؤرولورکی اوزون عصرلربویوجا "بیزه
ظولوم سالدیلار"، بو ظلمون یئرله شمه سینده بیزیم ساتیلیمیش یا خودآلدا
نمیش لاریمیزین دا سهمی اولدو، یئنه حکایه میزین باشینا قایدیریق
قاری کؤرپوسونى ییخدیقلاری کیمی، باغمئشه بازارچاسی نین قدیم گونلر-
یندن بیزی همیشه لیک آیرماق ایسته دیلر، کئچمیشه گئدن یول، آرتیق
بیزیم طرفلره وبیزه هئچ علاقه سی اولمایان ابتذال سهویه سیندن سالیندی
ومجعول رسمی تاریخلر قلب پول کیمی رواج تاپدی بیزی هایقییران و
وبیزیم هویتیمیزه شه دت وئرهن هر علامت "یئنیشدیرمک" بهانه سیله
تاریخین صحیفه سیندن سیلیندی. بئله جه کیچیک مثال اولاراق، هر بیر
بیر موزه اولماسی گره کن بیر تک کوچه ده "سرخاب"ین امیرباغی کوچه
سینده، پروین اعتصامی لرین، کولونئل محمدتقی پسیان لارین ائولریندن
اثر بئله قویما دیلار. چوخ حیف! هر قوم اؤز کولتور و (فرهنگی) ایله
قایم دیر، کولتور و موزون انکشافینی آخسادلار بیزی محو ائتمه یه قصد
ائتمیش صاییلرلار.

فرهنگلرینین امحا ویا تحقیرینه گؤز یومانلار قوللوغا - اسارته
بویون اگمیش انسانلیق دگرلریندن خبرسیز یئریین اؤلولردیرلر.
بو آشاغی لیق وایکی پولادگمه یین بدبخت لردن نه اؤزونه گووه نن
آذربایجانلی چیخار، نه ده باشی اوجا ایرانلی! بو، بئله دیر، اؤزونه
ظلم ائدن قوما و آغزینداکی بوگؤزه ل دیل کیمی نعمتین قدرینسی
بیلمه یین لره الله بئله کؤمک اولماز!

صون

اؤلکه مین یوللاریندا ... بقیه

کور اوغلونون ایزیندن آددیم - آددیم گئدن لر
قارانلیغا قورخویا ظلمه عصیان ائدن لر
قاچاق نبی سایاغی داغدا اود یان دیرانلار
خلقیمین پیس گونونده قایغیسینا قالانلار ...
دار سهکیسی قهوه نین آچیلدی خیالیمدا
بیر گیزلین سئوینج دویدوم او پریشان حالیمدا
قورتولدوم بوغازیمی صیخان پنجه دن بیر آن
دان اولدوزو گؤرسن دی گئجه نین آرخاسیندان

.....آبادان ۱۹۵۷ (۱۳۳۵)

آذربايجان ادبيات تاريخينه پير باخيش

(۱۷)

يازان: دكتور جواد هيئت

صمد وورغون - (۵۶ - ۱۹۵۶) - صمد وورغون آذربايجان سوويت شعر -
ئنين ياراديجيلاريندان وان قدرتلى صنعتكارلاريندا ندير . شعريا زماغا
باشلايدىغى گوندىن خلقه ، وطنه وطبيعته عاشق (وورغون) اولدوغونوگوستر -
ميش ، يازدىغى قيصاليريك - ائپيك شعرلرينده اولدوغوكيمي اوزون منظو
ونمايشنامهلرينده ده يوكسك استعدادوتوكنمواالهامقدرتيني اثبات
ائتميشدير . ونون شهرتى سوويت اولكه لرى نين حدودلاريني آشميش و اثر -
لرى نين بيرچوخى مختلف ديبلره ترجمه ائدىلميشدير .

حياتى و ياراديجيلىغى - صمديوسف اوغلو ووكيل اوف ۲۱ مارت ۱۹۵۶دا
گوچاي نين ساحلينده سالاحلى كندينده آنادان اولموش و اون ايكي ياشينا
قدرا ورا داياشا ميشدير . ۱۹۱۸ ده قازاخ معلملرسيميناريا سينا دا خلا ولو
۱۹۲۴ ده ماذون اولدوقدان صوردا ايكي ايل قبادا وايكي ايل ده گنجه ده
معلملىك ائتميشدير .

انسان وطبيعته محبت حسي شاعرين ايلك اثرلريندن صون شعرينه قدر
بوتون ياراديجيلىغندا ، اوزونو بوروزه وئرميشدير . اوزوبوبارده بئله
يازير :

وورولدوم او گونكى شعره ، صنعته
عاشيقم انسانا و طبيعته
اونوتدوم سئودىگيم اگلنجه * لرى
اليم قلم توتوب يازاندان بىرى

* - اگلنجه = تفريح

طبیعی گۆزه للیک لره محبت صمدوورغون یارا دیجیلیغی نین ایلک مرحله سینده ایکی شکیلده ترنم اولونموشدور. شاعر بیر طرفدن طبیعی گۆزه للیک - لرین واقعی منظره سینی یارا دیر، طبیعتدن ذوق آلان بیر کؤنلون سئوینج و غرور و نوعکس ائتدیریر (دا غلار، بیزیم دا غلارین، باها ر شرقیسی و کورچایی) دیگر طرفدن کندی ایده آلیزه ائده رک اونوشهره قارشى قویور. مثلاً "ا ئللىر دنیا سی) شعرینده بئله یازیر:

آل-یا شیل گئینمیش اوجا دا غلارین قارتالی قوینوندا ن اوزا قلاشمیشام
کؤنول بولان دیران خیال کوسدورن توزلوبیردیا رلاقوجا قلاشمیشام
صمدوورغون یوخسول بیرعا ئله ده بؤیوموش و ۱۴ یا شیندا ایکن کومسو-
مول صیرالارینا داخل اولموش وصونرا لاریسی و مدنی ایشلرده اشتراک
ائتمیشدیر. بونونلا بئله یارا دیجیلیغی نین بیرینجی دؤورونده اجتماعی
دویغولارینا و سیاسی فعالیتینه گئنیش یئروئرمه میشدیر. انسانا محبت مو-
ضوعوندا یازدیغی اثرلرده داها چوخ فردی دویغولارینی عکس ائتدیرمیش-
دیر. لکن صونرا لاری صنفی مبارز عسگر کیمی یازما غاو " نغسی بنزین قو-
خویان میلیونلارین شاعری " اولما غا باشلادی، چوخ گئچمه دی کی، یئنسی
صنعت " راپورتو " وئردی :

قوللارینا یئنسی قوه لر گل سین
وسنین الینله یوکسه لسین
کیرلی (کثیف) یا ما قلی کن دیمیز
اوک لو آلی قلی کن دیمیز

شاعر فعله طبقه سینی کنده کؤمک ائتمگه چا غیریردی. شاعرین بوفکری
انکشافیندا مسکوا و ادا کی اقامتی و مسکوا و نیورسیته سینده کی آلدیغی
تحصیل (۳۱-۱۹۲۹) مؤثرا ولموشدور. ۳۹-۱۹۳۱ - نجی یل لرده یا زیب حصه
حصه چاپ ائتدیردیگی "کومسومول پوئماسی" ندا صمدوورغون قلم یولدا شلار-
ینا گونون ما راقلی سئواللارینی اورتا یا قویوردی :

نه دن شعرلریم آغیزا دوشوب ،

دا غلارین چوبانی منی آنماسین (یا دا ائتمه سین) ؟

بورادا ایشلتدیگی (من) سؤزوندن یالنیزا ؤزونو تصدا ائتمیر. و آذری
شعرینین گئنیش یا ییلما سینی حتی چوبانلارین دا اونر از برلمه سینی
آرزو ائدیر:

نەدن بو تورباغین شیرین لهجه سی
 شاعرم دئیینه بیگانه قالسین ؟
 نییه گورلادیقجا سولارین سسی
 اونداکی قوتی روزگار (یئل) آلسین ؟
 شاعری دوشوندورهن سئواللاردان بیرى ده اؤز اولکەسىنین، اؤز قهر-
 مانلارینین ترنم و تصویر مسئله سیدی :

نه دن شعریمیزین باش قهرمانی
 گاه توران دان گلیر، گاه دا ایراندان ؟
 بس منیم اولکه مین وارلیغی هانی ؟
 بؤیوک بیر شاعرین یازدیغی داستان
 گاه توران دان گلیر، گاه دا ایران دان !

خلق حیاتینین حماسه ای تصویرى جهتدن ده کومسومول پوئماسی
 شاعرین مهم یارادیجیلیق نائلیتی کیمی شهرت قازانمیشدیر. ادبیاتین
 معاصرلیگی و گئنیش تاثیر دایره سی اوغرونداکی یاریشین قاباخصیرا-
 لاریندا صمدوورغون گئدیردی. اونون " شاعرین آندی "، " فنر "، " کؤنول
 دفتری "، " شعرلر "، " آزادالهام " کیمی شعر کتابلاری ۴۰ - ۱۹۳۰ - نجی
 ایللرینده نشر ائدیلدی. بو اثرلرده خلق شعرینین نوعلرینی گؤرور و
 ملا پناه واقف و مایاکوفسکی عنعنه لرینین اوریژینال انکشافینه شاهد
 اولوروق. شاعرین فکری و مضمونو افاده ائتمک ایچون قوشما، گرایلی
 و بیایاتیلاردان مهارتله استفاده ائتمیشدیر. لیریکاسینین اساس وزنینی
 هجا وزنینی اویناق و آهنگدار اولچولری تشکیل ائدیر.

صمدوورغون عینی زماندا ترجمه ساحه سینده ده بؤیوک فعالیت گؤ-
 سترمیشدیر. پوشکین دن " یئوگئنا اونیگین " منظوم رومانى، ش. روستا-
 وئلى دن " پلنگ دریسی گئیمیش پهلوان " منظومه سینین بیر قسمینی م .
 گورکی دن " فنر و اولوم "، نظامی گنجه وی دن " لیلی و مجنون " اثرلرینی
 آذری تورکجه سینده ترجمه ائتمیشدیر.

صمدوورغون ۱۹۳۴ ده آذربایجان سوویت یازیچیلاری اتفاقینین مسئول
 کاتبی و سوویت یازیچیلاری اتفاقینین اداره هیئتینه عضو سئچیلیمیشد-
 یر ۱۹۳۶ دا ادبی خدمت لرینه گؤره لنین نشانی آلمیش و ۱۹۳۸ ده آذر-
 بایجان عالی شوراسینا نماینده سئچیلیمیشدیر.

ایکینجی دنیا حربینده مختلف جبهه لرده اشتراک ائتمیش وقیزیل
اوردو عسگرلرینی ساواشا و قهرمانلیغا تشویق ائدهن شعرلریا زمیشد-
یر. "وطن کئشیگینده"، "آنانین اویودو"، "شفقت باجیسی"، "قیزیل شاهین
لر"، "منه بئله سؤیله ییرلر"، "پارتیزان باباش"، "اوکرانیا پارتیزانلا-
لاری" و داها بیر جوخ شعرلری بو دؤورون محصولودور. بو اثرلرین تاثیر
دایره سی صون درجه گئنیش و گوجلوایدی. شاعر جبهه ده کی دؤیوش قهرما-
نلاریندان تشکر دولو مکتوبلار آلیردی .

تاریخی موضوعدا یازدیغی "فرهاد و شیرین" پیئسینده (۱۹۴۱) ده
مؤلف وطنپرورلیک و قهرمانلیک موتیوینی مطرح ائتمیشدیر .
صلح و کومونیزم قوروجولوغو نغمه کاری - محاربه دن صونرا اونو
گورکملی اجتماعی خادم و بین الملل شهرتی قازانمیش شوروی شاعری کیمی
گوروروک، دنیا صلح کنفرانسلارینا و یازیچیلار قورولتایلارینا اشتراک
ائدیرو آذربایجان علملر آکادیمی سی معاونی سئچیلیمیشدیر. بین الملل
حادثه لره حصر ائتدیگی "آوروپا خاطره لری" سلسله شعرلری محاربه دن
صونرا کی سیاسی لیریکانین ان گؤزه ل نمونه سی اولموشدور. "زنجی نین
آرزولاری" (۱۹۴۸) دا بو اثرلر ایچریسینده خصوصی یئرتوتور .

صمدوورغون خلقین حیاتی گئنیش ائپیک تابلولاردا عکس ائتد-
یرمگه خصوصی مثیل گؤسته ریپ، و "موغان" (۱۹۴۹)، "آیگون" (۱۹۵۱) منظومه
لرینی یازدی و "کومسومول پوئماسی" نا یئنی فصللر آرتیریب اثری تاما-
ملادی. حربین گئچدیگی مبارزه یولونو ترنم ائدن "زمانین بایراقلاری"
منظومه سینی (۱۹۵۴) ده و "استقبال ترانه سی" نی (۱۹۴۷) ده و "دنیا نین
خریطه سی" نی (۱۹۵۱) ده یازدی. اونون "سئچیلیمیش اثرلری" (۱۹۵۵) ده نشر
اولدی .

صمدوورغونون یارادیجیلیغی ایستهر موضوع، ایستهر ادبی نوعلر
اعتباریله جوخ گئنیش دیر. او، "یادیمادوشدی"، "بلبل"، "گوله - گوله"
وغزللری کیمی کیچیک رباعی شعرلریله یاناشی "اوره ک"، "سؤزون شهرتی"
"حیات فلسفه سی"، "استقبال ترانه سی" کیمی درین فلسفی فکری حاوی اثر-
لریا زمیشدیر. "کومسومول پوئماسی"، "طالستان"، "باکودا ستانی" کیمی
گئنیش مضمونلی و درین مندرجه لی داستانلارلا برابری "واقف"، "خانلار"،
"فرهاد و شیرین" و "انسان" کیمی بؤیوک منظوم صحنه اثرلری ده یاراتمیشد .

شاعر انسان و طبيعت حقينده يازماقدان دويمور و بوندان سونرا دا
 خارقە اثرلر يارادا جاغيني هاميا سؤيله مك ايسته ييردى :
 عمرون كتابيني تاما ملاماغا
 چوخ دا جان آتما سين اليمده قلم .
 من تله سميره م ،
 من تله سميره م !

لكن آمانسيز خسته ليك شاعري غفلتا "يا خالادى و عمرونون يولونو
 كسدى . بئله آغير گونلرده خلق ، شاعرين ۵۰ - نجى ياشيني بؤيوك مرا -
 سمله بايرام ائتدى و اونا خلق شاعري فخرى آدى وئريلدى . شاعر بو
 مجلسه گونده رديگى مکتوبوندا بئله يازيردى :
 گوزوم گوزونوزدن اوزاق اولسادا
 كؤنولدين - كؤنوله يوللار گؤرولور .

بومراسم دن ۱۵ گون سونرا يعنى ۱۹۵۶ - نجى ايل ماي آيى نين ۲۷
 سينده شاعر وفات ائتدى . اثرلرى ۶ جلدده نشر ائديلمكده دير .
 صمدوورغون شعرلرينده توركجه نين جغرافى حدودلاريني نظرا اعتباره
 آلمادان بوتون امكانلاريندان فايدالانميشدير . وبوگون اكثر "توركيه
 توركجه سينده ايشله ن كلمه لردن ايشله تميشدير . بورادا مثال ايچون
 غزللريندن بيريني (آنا) درج ائديرىك :

پك (چوق) چوقدوم (اوشاق) يئره گؤمدولر (دفن ائتديلر) سنى
 . ياتا قانادسيز آتديلار منى
 باخ نئجه پوزولوب عمرون گلشنى
 حيات سن سيز منه زنداندير آنا
 قوينوندا بسله نر گوزه ل ديلك لر (آرزولار)
 لايقدير سجده يه سنه ملك لر
 نره ده سن (هاردا سان) گؤزلريم هپ (هاميسى) سنى بك لر (گؤزلر)
 باخ اولادين ناسيل (نئجه) گرياندير آنا .
 سن بير گونش ايدين دوغدون دا باتدين
 يازيك اولاديني غملىره آتدين
 بير جواب وئر هانكى مرادا چاتدين
 تورپاقلاردا نئجه زاماندير آنا .

بیر آه چکسم سن سیزقوپما زمی طوفان
 عزیزیم آناجان گوزوم آناجان
 یوموق گوزلرینی آج دا بیر اویان
 شیمدی (ایندی) زامان باشقا زامان دیر آنا
 یخیلیب یانینا اولمک ایستهرم
 آنالیق مهرینی گورمک ایستهرم
 سنی گورمک ایچون اولمک ایستهرم
 تسلیم آه ایله فغان دیر آنا .

صمد وورغونون ان گوزه ل شعرلریندن بیرى ده " آذربایجان " شعری
 دیر . بومنظومه نین ایلك ایکی بندی آذربایجانلیلارین وطن شرقیسی
 کیمیدیر و آذریلرین اکثری سنین دیل ازبری دیر . بورا دا بو گوزه ل و
 تاریخی منظومه دن نچه بندینی درج ائدیریک :

چوخ کئچمیشم بو دا غلاردان دورنا گوزلی بولقلاردان
 ائشیتیمیشم اوزاقلاردان ساکت آخان آرازلاردان
 سینا میسام دوستی، یاری

ائل بیلیرکی، سن منیم سن یوردوم یووام مسکنیم سن
 دئمک دوغما وطنیم سن آیریلارمی کونول جاندان
 آذربایجان آذربایجان

من بیر اوشاق سن بیر آنا اودورکی ، باغلیام سانا
 هانکی سمته ، هانکی یانا هئی اوچسام دا یووام سن سن
 ائلیم گونوم ، اووام سن سن

فقط سندن گن دوشنده آیریلیق مندن دوشنده
 ساچلاریمما دن دوشنده بوغار آیلار ، ایللر منی
 قینا ماسین ائل لر منی

دا غلاری نین باشی قاردیر آغ اؤرپه گین بولوتلاردیر
 اوزون بیرکئچمیشین واردیر بیلینمه ییر یاشین سنین
 نه لر چکمیش باشین سنین

.....

بومنظومه یه گوزه ل بسته (آهنگ) لر یازمیشلار . صمد وورغون ایدیه ئو -
 لوژی باخیمیندان ماتریالیست اولدوغو حالدا بعضی شعرلرینده بیر

بیرایده آلیست شاعر کیمی روح دان و اونون بقا سیندان دانیشیر. مثال
ایچون گؤگرچین شعریندن بیر پارچا سینی درج ائدیریک :

یاغیش یاغیر نارین نارین
خزل اولموش یاریاقلاری
قلیج کیمی کسیر کولهک
نه بیر گول وار، نه بیر چیچک
.....

اوکرانیاین صون بهاری
ساپ ساریدیر آغاجلارین
یرین باغیرین زولاق - زولاق
پریشا دیر قارا تورپاق
.....

اینیلده یب ایچین - ایچین
ایتیردیگین او دلبرین
سئیر ائده جک ملک کیمی:
آلیشاجاق ایلک باهاردا
باشقا عالم گؤره جک دیر
چمنندن گول دره - دره،
خیر دعا وئره جک دیر!

سن ده اینان ای گؤگرچین
چوخ آغلاما سرین - سرین
نجیب روحی بودیاردان
یاناقلاری چیچک کیمی
ناکام اولن او صاف پری
اونوداراق بو غم لری
قانسیز کئچن او گونلره

(جبهه خاطر لریندن ۱۳ نوامبر ۱۹۴۳ - مه لیتوالا طرفینده)

۱۹۴۶ دا آذربایجان دا پیشه وری رهبرلیگینده قورولان دموکرات
فرقه سی حکومتی بؤیوک دولت لرین اؤز منفعت لری اوغرونداکی سیاسی
معامله و او جمله دن نفت آلیش - وئرشینه قربان ائدیله رهک داغیتیلد
یقدان صوردا، پیشه وری زمانیندا یازیلان ونشرا ائدیلن تورکی کتابلار
پهلوی رژیمین آداملاری طرفیندن یان دیریلدی و تاریخ ده عرب لر و
مغوللارا اسناد ائدیلن ننگین کتاب یاخما جنایتی تکرار ائدیلدی. بو
کیمی غیر انسانی و وحشیانه ایشلره اوزمان هئج بیر دولت ویا جمعیت
اعتراض ائتمه دی لکن صمد وورغون " یان دیریلان کتابلار " آدلی شعرینده
بو جنایتلره قارشى چیخیش ائدیب حادثه نی بدیعی بیر شکلده تصویر
ائتمیش و بوشعری پاریس ده قورولان بین الملل صلح کنفرانسیندا بیر
پروتست (اعتراضنامه) کیمی نطقى ایله برابر اوخوموشدور :

جلاد سنین قالاخ - قالاخ یان دیردیغین کتابلار
مین کمالین شهرتی دیر، مین اوره گین آرزوسو
بیز کؤچوروک بودنیادان اونلار قالیر یادگار
هر ورقه نقش اولونموش نئچه انسان دو یغوسو

مین کمالین شهرتی دیر، مین اوره گین آرزوسو .

يانديرديغين او كتابلار آلوولانير ياخشي باخ
 او آلوولار شعله چكيب شفق ساليير ظلمتسه
 شاعرلرين نجيب روحى مزاريندان قالخاراق
 آلقيش دئيبير عشقى بغيوك بير قهرمان ملتسه
 او آلوولار شعله چكيب شفق ساليير ظلمتسه
 جلد منيم ديلمده دير باياتيلر قوشمالار .
 دئى اونلارى هئج دويدومى سنين اوداش اوره گين
 هر گرايلى پرده سينده مين آنانين قلبى وار
 هر شكسته م اولادى دير بير مقدس ديلگين
 دئى اونلارى هئج دويدومى سنين اوداش اوره گين
 سؤيله سن مى خور باخيرسان منيم شعر ديلمه
 قوجا شرقين شهرتى دير فضولى نين غـزلى
 سنمى ترك خر دئيبيرسن اولوسوما ، ائليمه
 داييلره سموت وئر ميشد ير اذربايجان گوزلى
 قوجا شرقين شهرتى دير فضولى نين غـزلى
 جلد يانيب اود اولسادا كوله دونمه ز آرزولار
 طبيعتين آنا قلبى قول دوغما ميش انسانى
 هر اوره گين اوز دنيا سى بير سعادت آرزولار
 قانلارايله يازيلميش دير هر آزادليق دستانى
 طبيعتين آنا قلبى قول دوغما ميش انسانى
 ازل باشدان دشمنيم دير اوزو موردار قارانليق
 هر تورپاغين اوز عشقى وار، هر ملتين اوز آدى
 كائناتا ده گيشمه رم شهرتيمى بير آنليق
 منم اودلار اولكه سى نين گونش دونلو اولادى
 هر تورپاغين اوز عشقى وار، هر ملتين اوز آدى
 نه دير او دار آغا جلارى دئى كيملر دير آسيلان
 اويونجاق مى گلير سنه وطنيمين حق سسى
 دايان دايان اوياق گزير هر اوره كده بير اصلان
 بوغازيندان ياپيشاجاق اونون قادر پنجه سسى
 اويونجاق مى گلير سنه وطنيمين حق سسى

جلاد سن مى دى قيرىرسان فدائىلر نسلينى .
ملتيمىن صاف قانى دىر قوردكىمى ايجديگىن قان
زمان گلىر من دويورام اونون آياق سسنى
شهيدلر قىام روحو ياپيشا جاق يا خاندان .
ملتيمىن صاف قانى دىر قوردكىمى ايجديگىن قان

بىر ورقله تارىخلىرى اوتان منىم قارشىمدا
آنام طومروس كسمه دى مى كىخسروون باشىنى
كور اوغلونون ، ستارخانن چلنگى وارباشىمدا
نسللر قويمىا جاق داش اوستونده داشىنى
آنام طومروس كسمه دى مى كىخسروون باشىنى

سور آتىنى دوردنالا چاپ ميدان سنين دىر . . . آنجاق
من گورورهم آل گئىنىب گلن باهار فصلينى
قوجا شرقىن گونشى دىر ياراندىغىم بوتورپاق
من يئتيردىم آل بايراقلى انقلابلار نسلينى
من گورورهم آل گئىنىب گلن باهار فصلينى

۲۵ ژانويه ۱۹۴۷

صون اولاراق صمد وورغون دان (حيات فلسفه سى) شعرينى و (منه بئله
سؤيله دىلر) آدلى منظومه سىندن بىر پارچاسىنى درج ائديرىك :

قوشلار قطار - قطار ائللردن كئچر

بشرنسىل - نسىل دنيا دىن كئچر

انسانلىق گاه زهر ، گاه شربت ايجر

ازل دن بئله دىر حكىمى زمانىن

دوگوملى بىر سرى وار آسمانىن

چرخىنى قوردوقجا دئورانىن الى ،

بعضا " آغلار ، اولور بعضا " گولمه لى

انسانىن ان بئويوك عشقى ، املى

بعضا " اعلان كىمى چىرپىنىردا ردا .

بعضا " ده غرق اولور فىرتانالاردا

دگیشیر سمتینی دایما "صولار
دگیشیر فکر لر دؤنور دویغولار
کائنات توتما بیر بیر یئر ده قرار

چارپیر سینه سینی قایالیق لارا
او گاه قیشاچاخیر گاهدا باهارا

دنیا بناسینی قوراندان بری
سعادت آدلانان او گؤزه ل پری
گل! دئییه سسله میش قرینه لری

یازیق لار اولسون کی هله انسانلیق
گلیب قووشما میش اوتابیر آنلیق

ای دنیا گؤزه لی قاچما بشردن
انساندیر آبییران خیری شردن
گل اونون عشقینی اوجوزتوتما سن

قلبی وار حسی وار هر محبتین
قارالماز اولدوزی ابدیتین

اولوم بیرا بلیس دیر حیات بیر ملک
وارلیغی ایزله بیر هئچلیک کؤلگه تک
ایشیق قارالیقلا پنجه له شه ره ک

یاشاتماق ایسته ییر جهاندا بیزی
گونش سالاملاییر اراده مییزی

یامانلیق یا خشیلیق دورموش اوز- اوزه
دیلسسیز عصرلردن میراثدیر بیزه
اسیر باهار یئلی قلب لریمیزه

لکن آرخاسینجا کفن گئیر قیش
طبیعت وارلیغا بئله قارغامیش (۱)

بیر بایرام سؤزی وار بیرده کی ماتم
نشئه بیر عالم دیر غصه بیر عالم
حیات اؤز آتینی سورور دمادم

اودلار ایچینده ده هر بیر منظره
گینه قانات وریر دوشونجه لره

۱ - قارغیش ائله میش

گینە دە انسانین خیال شەپىرى
گزىر فضالارى گۆك دنىزلرى
سن اى سعادتىن گۆزەل سحرى

آقىشلا انسانىن پاك عملىنى
اوزاتىئر اوزونە هنرالىنى

زمان دور بشرىن امدادىنا گل
خستە بىر گۆزەلدىرهنرسىز عمل
هنر سۆىلەدىگىم او قدرتلىال

بوتون كائىناتا قوى قانات وئرسىن،
بشر كاروانىنا اويول گۆسترسىن

هنر قانات وئرسىن تورپاغا، داشا
دنىزلر چاتىلىب گلسىن باش باشا
آزادلىق اوردوسى وارسىن بىر باشا

هر ظفر داستانى يادگار اولسون .
اؤلوم تسلیم اولسون، حیات وارا اولسون

دنیايا بىر شهرت يارانمىشيق بىز
گونش چۆكمە مىشدىر قارانلىقا دىز
قوى اؤلسون يانمانلىقا و خاننا بلىس

ياخشىلىق چاغىرسىن هر قلبىن نئىى
قورتاراق زنجىردن پرومته يىى

فلاكت قوجالمىش قارتدىرا و كۆپك
اونون سوموك لرى تئز چورويەكك
سعادت گنجلىك دىر آدى گلەكك

اونون گۆزلىرىندە حیات عشقى وار
وارا اولسون گلەكك! وارا اولسون باهار!

" منە بئله سۆىلەدىلر " منظومە سىنى وطن محاربە سىندە جبە دە
يارالانان بىر آذرى عسكرىنىن صون سۆزلىرىندىن الهام آلاراق يازمىشدىز
يارالى عسكرصون نفسىندە اونو درمان ائتمك اىستەين دوكتورونا بئله
دئىير: دوكتور، ساغلىغىما گمانىم يوخدور، بىلىرەمكى، اؤلەجگەم
منە بىرلحظه امان وئر، دىنلەمنى صون نفسدە :

قوی وورغونون سؤزلریندن، بیر بئددئیم صون دفعه من
سن ده ائشیت بو نغمه‌نی قوی دولاشسین او عالمی:

ائل بیلیرکی، سن منیم سن
یوردوم یووام مسکنیم سن
آنام دوغما وطنیم سن
آیریلارمی کؤنول جانندان
آذربایجان! آذربایجان!

دئییب بو صون سؤزلرینی یومدی قارا گؤزلرینی.....

==+==+==+==+==+==+==+==+==

سلیمان رستم - ۱۹۵۶ - نجی ایدیه باکی دادمیرچی بیرعائله ده
آنادان اولموشدور. عباس اوغلو رستمزاده سلیمان شمالی آذربایجانین
ان گؤرکملی معاصر شاعرلریندندیر. سوویت حاکمیتی نین ایلک ایللریندن
یارانماغا باشلایان انقلابی شعرین انکشافیندا بؤیوک رولو اولموش و
پرولتار ادبیاتی تشکلاتینا رهبرلیک ائتمیش و آذربایجان سوویت شعری
نین بایراقداری اولموشدور.

سلیمان رستم ایلک تحصیلینی سلیمان ثانی نین مدیر اولدوغو مکتبه
او خودوغو زامان شعر یازماغا باشلامیش و ۱۹۲۳ ده یازدیغی "چیمنا زخانم
یوخودا دیر" آدلی بیر پرده‌لی پیئسی او زامان کلوبلاردا و "تنقید -
تبلیغ" تئاتریندا تاماشایا قویولموشدور. ۱۹۲۵ دن صونرا "گنج ایشچی"
غزئتینده ایشله مگه باشلامیش و شعرلرینی او دؤورون غزئت و مجله لرینده
منتظم شکلده نشر ائتدیرمیشدیر.

۱۹۲۷ ده قورولان "قیزیل قلم لر" تشکیلاتینا مسؤل کاتب سئچیلیمیش
و روسیه پرولتار یازیچیلاری جمعیتی ایله یاخیندان مناسبت قورموشدور.
ور. "المدن نشئه یه" آدلی ایلک شعرلری کتابی دا بو ایلده چاپدان
چیخمیشدیر.

س. رستم یارادیجیلیقلا برابر تحصیلینه دوام ائتمیش، اؤزونون
یازدیغینا گؤره ۱۹۲۵ ده پداگوژی تمایلی مکتبی بیتیرندن صونرا
باکی اونیورسیتیه سی نین شرق فاکولته سینده تحصیلینه دوام ائتمیش.
سلیمان رستم بوندان صونرا چوخ شعر کتابچالاری نشر ائتمیش و
"قاچاق نبی" پیئسینی یازمیشدیر.

صمدوورغون و م. را حيم له بيرليکده شوتاروستا وئلى (Sota Rustaveli) نين (پلنگ دريسى گئيميش پهلوان) منظومه سيني وتک ليک ده ده نظامى گنجه وى نين (سرلر خزينه سى) نى تورکى يه ترجمه ائتميشدير .
ايکينجى دنيا محاربه سى ايللرينده سوويت اوردوسوايله ايراندا گلמים و بو صيرادا ايران آذربايجانى حياتيندان آلدیغى انطباعاتلا بير چوخ اثرلر يازميشدير . شاعرين بعضى اثرلرى بير صيراديللره ترجمه ائديلميش و ادبیات ساحه سينده کى خدمتلىرینه گؤره لنين وقيرمىزى امک بايراغى نشانلارى آلميش و امکدار اينجه صنعت خادمى و خلق شاعرى فخرى آدلارینی آلميشدير .

س . رستم گؤرکملی اجتماعى خادم کیمی مشهورا و لموش و دفعه لرله آذربايجان س س ر عالی شوراسينا نماينده سئچيلميش و ايندى ده اوچدؤو ره دن برى بوشورانين صدرى و سوويت اتفاقي قهرمانى و خلق شاعرى دير .
يارا ديجيلىغى - سليمان رستم شاعرليگه باشلا دىغى زامان گل و بلبل دن دگيل ، زحمتکش خلقين منافعينه خدمت ائده ن سوويت شعرينسى يازيب ، يئننى حياتى قوران آداملارين ايشينى و مبارزه لرینی ترنم ائتمه لیدی ۱۹۲۵ ده " منيم شعریم " اثرينده شاعربوبارده بئله دئيردى :

منيم شعریم محيطين ايسته ديگى ميوه دير .
خلقيميزين روحونو اوخشارا و دلوديل ايله
اونون هر مصراعيندا بيردؤگوتن اورهک وار
نه کيمسه يه يالوارار نه ده گوله ، بولبوله

اجتماعى حياتى ترنم ائده ن يئننى شعرآسانليقلا انکشاف ائتميردى .
انقلابى آلقيشلايان و کهنه ليگه قارشى دوران بوشعرين دشمنلرى ده واردى
حتى بئله شعريا زانلارى استهزا ايله نفته ، پامبوغا شعر دئيه ن " آدلا -
نديريرديلار ، سليمان رستم گئچميش حياتين حسرتينى چکن ويئننى حياتا
گؤز يومان شاعرلرى (بايقوش) آدلانديرير و اولار ا بئله خطاب ائديردى

سنه ان صون جواب بودور مندن

توزلودور باخديغين بوصون گؤزگو (آينه)

کيم کى بؤيله اؤترسه بيلسين کى

اونا بيرآد وئرهر ائليم : بايقوش !

سليمان رستم عيني زاماندا انسانپرور شاعر اولاراق اوزاقا ئلله ده

آزادلیقدان محروم اولان زحمتکشلری دوشونور و اسن یئللر واسطه سیله
اونلارا سلام گؤنده ریردی، شاعر خصوصاً "شرقین مظلوم خلقلری نین حالینا
آجیبیر و اونلاری انقلابا و عصیانا چاگیریردی .
س . رستم داخلی محاربه لرده رشادت گؤسته رن کومونیست گنج لری،
اونلارین فداکارلیغی و وطنپرورلیغینی رومان تیک اسلوبدا تصویر
اٹمیشدیر . " پارتیزان علی " منظومه سینین قهرمانی بئله گنج لردندیر
بو منظومه دن نمونه اولاراق ایکی بیتتی درج ائدیریک :
آرتیق علی یوخدو، اونو قیرمیزی قان باسمیشدی
لکن واردی اونون جاندا ن سئودیگی بیر دوغرو یول
اوزان دیغی یاش تورپاغین اوزه رینده یازمیشدی
بارماغینی اؤز قانینا باتیراراق : "کومسومول" (گنج کومو
نیستلر)
" چاپایوف " شعرینده (۱۹۳۵) وطنداش محاربه سینین افسانه وی قهرما
نیندان الهاملا دانیشان شاعر اوگونلر چاپایوفلا دؤیوشلرده اشتراک
اٹمه مه سینه تاسف ائدیر، هئج اولماسا شعرلریله چاپایوف کیمی دؤیو
شکن اولماسینی آرزو ائدیر :

من بو ووروشمالاردا اولمادیم ، نه ائدیم کی ...
نه اولاردی ، او بؤیوک گونلر ایچون دوغولسایدیم !
دوشوندوکجه چاپایوفی اؤز - اؤزومه دئدیم کی :
من ده شعرلریمله بیر چاپایوف اولسایدیم !

س . رستم قهرمان آتالارین عنعنه لرینه درین حرمت بسله ییر، چاپایو
صورتینی جانلی و جاذب تصویر ائده رک گنج لرده اونا محبت او یادیر .
س . رستمین شعرلری نین اساس موضوع لاریندا ن بیری سوسیالیزم و شاعر
ین اساس قهرمانی خلق دیر . اونون شعرلرینده سوویت خلقی نین امگی،
سئوینجی اؤز بدیعی افاده سینى تا پمیشدیر .

" گئجه نین رومان تیکاسی " ، " باکی " ، " خزر ساحلینده " ، " قارا قومون
آق گونلری " ، " دنیزده شهر " و باشقا لیریک شعرلرینده وطن تورپاغی نین
سیماسینی دگیشدیره ن آداملاردا ن (خلق دن) بحث اٹمیشدیر .

" یاخشی یولداش " منظومه سینده (۱۹۳۴) س . رستم میل دوزونده (آرازین
شمالیندا یئر آدی دیر) ، پامبوق جبهه سینده ایشله یین آداملارین یاشا
ییشینی قلمه آلمیشدیر . اثرین قهرمانی نیاز شهر دن ساوخوزا (دولتی اکین

وايش يئرلرى) گليب هوس له ايشه باشلايىر. لکن شهرده قويوب گلدیگی آرواد - اوشاغین فکری اونو ناراحت ائدیبا ایشدن سوووما سینا سبب اولور. هوس سیز ایشلهین نیازین آدی قیرمیزی لوحه دن چیخا ریلیبه، قارالوحه - یه سالینیر. یولداشلاریندان گثری قالدیغی ایچون جنایتعال آتیر و ییغدیغی پامبیغین چکیسینی (وزنینی) آرتیرماق ایچون اونا تورپاق قاتیر. نیازی یولداشلیق محکمه سینه وئریب مذمت ائدیرلر. بوندان خبر توتان آروادی گل خانم ساوخوزا گلیر و ارینین تقصیری نین سببینی اؤگره نیر و یاخشی بیر یولداش کیمی ساوخوزدا قالب اونا کؤمک ائدیر و نیازین آدینی قارالوحه دن سیلدیرمگه موفق اولور. شاعر بوپوئما نی بئله بیتیریر :

گئچدی اون گون، بیزه معلوم بؤیوک حادثه دن ،
داغ یارانمیشدی او پامبوق دولوصایی سیز کیسه دن
نیاز آرتیق، قوجا صحرا دا دگیلدير یالقیز،
پارلايیر لوحه ده، بیر باخ، ایکی اولدوز :
گل خانم ، بیزه نیاز، هرکسه معلوم ایکی آد...
بئله دیر بیزه حیات ! ...

س. رستمین شعری شوروی حیاتی نین گؤزگوسو (آینه سی) دیر. خلقین یا شاییشی، امگی، آرزولاری و معنوی عالمی بو گؤزگوده اؤز عکسینی تاپیر. دراماتورگیاسی - س. رستم ایلك درام اثری اولان "چیمنا زخانم یوخودا دیر" پیئسینی ۱۹۲۳ "تنقید تبلیغ" تئاتریندا تاماشایا قویموشدور. حاجی بابا نظرلی ایله بیرلیکده یازدیغی "یانقین" پیئسی کئنده صنفی مبارزه نین تصویرینه حضرا ئدیلمیش و صحنه ده موفقیتله تاماشایا قویولموشدور.

"قاناقان" پیئسینده آذربایجاندا شوروی حاکمیتی اوغروندا مبارزه نی تصویر ائتمیشدیر. "قاچاق نبی" (۴۰ - ۱۹۳۹) س. رستمینان موفقیتلی پیئسی دیر. ۱۹ - ینجی عصرین صونلاریندا آذربایجاندا بیگ - لرین و چار ما مورلاری نین ظلمونه قارشى مبارزه آپاران قاچاق نبی بو تاریخی پیئسین اساس قهرمانیدیر. او یوخسول لارین حقوقونو مدافعنه ائدن، ظالم بیگ و چار ما مورلاریندان انتقام آلان و کئندلی لره کؤمک ائدن خلق نماینده سی دیر. بواثرده اساس تضاد و کشمکش کئنده کی صنفی

مبارزه تشکیل ائدیر. ایلک پرده دن تاماشاچینین گوزو قارشیسیندا بیر-
بیرینه ضد ایکی عالم گؤسته ریلیر، بیر طرفده بیگ لرین (طهاسب بیگ،
سلیم بیگ، محمود بیگ) ظلم و آذغینلیغی، اوبیر طرفده ده یوخسول کندلی -
لرین (آلو کیشی، مرسل کیشی و سایرہ) نؤکرجیلایکده کئچن دیلنچی حیاتی.
بو صنفی ضدیت ده کی حق سیزلیگی حس ائدن نبی بئله دئییر:

نه ائده سن، دنیا، قان دنیا سیدیر بیگلرین تو یودور، ائلین یا سیدیر
آلو کیشی نین اوغلو نبی آتاسی کیمی یوخسول بیر کندلی نین قیزی
هجری (هاجرین آذری لهجه سینده کی تلفظی) سئویر. اما هجری زورلا ملکدار
اوغلو سلیم بیگه وئریرلر. قوچاق هجر توی گونو گلینلیک پالتارینی
اگنیندن چیخاریب، تفنگ گونورور و ملکدارلارا قارشی عصیان ائدن قاچاق
نبی یه قوشولور. هجر نبی نین وفالی آروادی و ان یاخین کؤمکچیسای ولور.
نبی نین دسته سی اوزون زامان بیگلرین راحتینی پوزور و جانلارینا
قورخو سالیر، بیگ لره کؤمکه گلن چار قازاقلاریله ووروشور.
نبی عصیان ائتمیش تبریزلی لره کؤمکه گئده رکن یولداشلارینا بئله
دئییر:

گئده ک دوستلار، گئده ک هئی آخین - آخین

دشمنی تبریزه قویما یاق یاخین!

تبریزلی لر قاچاق نبی نین و اونون یولداشلارینی محبت و طنطنه
ایله قارشیلاییرلار. بئله لیک له قاچاق نبی نین فعالیت دایره سی گئنش
له ییر. اونونلا باجارا بیلمه یین بیگلر حیلہ یه ال آتماغا و اونو
خیانتله اولدورمگه چالیشیرلار.

قاچاق نبی درامی تاریخی بیرواقعه دن بحث ائتسه ده معین بییر
ایده اولوژی نقطه نظریندن قلمه آلینمیشدیر.

المدن نشئه یه - س. رستمین المذن نشئه یه آدلی ایلک شعر کتابی
(۱۹۲۷) شاعرین ایلک یارادیجیلیق ایللی نین محصولودور. بورا دا
کی شعرلر انقلابدان صونرا خلقین یاشاییشیندا وجوده گلن یعنی لیک لره
حصر ائدیلمیشدیر.

شاعر بو کتابین مقدمه سینده المذن نشئه یه کئچمه سینی بئله ایضاح
ائدیر: "ادبیات جبهه سینه ۲۳- نجی ایلده آتیلدیم. شعریمین ایلک
گولوشو آغلاماق اولدو. ایل یاریم آغلادیم، سیزلادیم، صونرا لاریا واش یاوا
روس پرولتار شاعرلری نین اثرلرینی اوخوماغا باشلادیم. اونلارین اثرلری

منه اولدوقجا بۇيوك و ائىي (ياخشى) تاثير باغيشلادى.....
 آرتىق منىم شعرلرېم گولومسەمگە باشلادى . اوزوم دە كومسومول او-
 لدومدان شعرلرېمدە كومسومول حياتى نىن ترنمىنە باشلادىم . حتى آجد-
 يغمىز يئنى پرولتار جىبەسىندە بىزە آغىر ضربەلر وورانلارا شعرلرېم
 لە جواب وئردىم ، داها دوغروسو هجوم ائتدىم معارض لرېم نە دئىيرلر-
 سە - دئىين لر ، توتدوغوم دوغرويولدان گئرى دونمە يە جگىم وپرولتار
 ادبىياتى جىبەسىندە وارليغىملا چالشا جاغام ، کوتلە لرېمىزىن حياتىنى
 ترنمە باشلايان يئنى سازىمىن تئللرى امىنمكى ، قىريلما يا جاقدىر .

اوزوم گولدو ، آتدىم آرتىق (دىگر) آغلاما غىن داشىنى
 سىلدىم سئوينج يايلىغىلا (دستمال) گئوز لرېمىن ياشىنى
 آرتىق ايندى صاغال مىشدىر اورە گىمىن ياراسى
 بودور سازىم يورولمادان چالير شنلىك هاواسى !

المدن نشئە يە شعرىنى شاعر بو مصراعلارلا بيتىرىر :

يئنى حيات باشلايركن اوزوموزە گولمەگە
 گئچدىم آرتىق گولە - گولە من المدين نشئە يە !

ايندى منىم شعرىم بنزەر بىرلەكەسىز آينايا
 اوز عىبىنى گورەر گنجلىك ياكشى باخار سااونا
 كئونلوم گولر شعرىم گولر حيات گولر ائل گولر
 سئويچلرلە چىرپىناراق سازىمداكى تئل گولر

بو شعر آذربايجان شوروى شعرىندە سىياسى لىرىكانىن ان ياكشى نمونە -
 سى ايدى . ايكىنجى دنيا محاربه سىندە س . رستم "قهرمانىن وصىتى" ، "قا -
 فقاز اوردوسى" ، "آند" ، " ۴۱۶ " كىمى اودلو شعرلرېنى يازدى . بو شعرلردە
 خلقىن وطنپرورلىگىنى ، قهرمانلىغىنى وانسانپرورلىگىنى ترنم ائتمىشدىر
 " آنا وپوچتاليون " ، " وطن اوغلو " ، " ايلدىرىم " كىمى شعرلرېندە
 جىبە آرخاسىنداكى آداملارېن بىرلىگىنى ووطنى مدافعە ائتمك ايچون
 فداكارلىقلا چالیشمالارېنى قلمە آلمىشدىر . محاربه ائناسىندا سوويت آدا
 ملارى سوسىاليزم قوروجولوغونو يارىمچىق قويوب سوويت تورپاغىنى
 قوروماق ايچون حربە گىرمىشدىلر ، اونلارېن ان بۇيوك آرزوسودشمنە غلبە
 چالماق و قوروجولوق ايشىنە يئنى دن دوام ائتمك ايدى :
 گون او گون اولسونكى ، قورتارسىن دعوا

داغیلسین بولودلار آچیلسین هوا
 آلینسن دشمندن انتقام، قصاص
 تورپاق نفس آلیب دینجه لسین بیر آرز
 بیر ده تاپدانا سین وطنین باغی
 سیلینسین اوره کدن کونولدن آغی (زهر)
 بیرده یئر اوزونده آخماسین قانلار
 سئوینسین انسانلار گولسون انسانلار !

" آنا و پوجتالیون (پستچی) " - بویئیس محاربه ایلیرینده س. رستمین
 یازدیغی ان مشهور شعرلریندن بیریدیر (۱۹۴۲). اثرین مرکزینده جبهه
 ده کی اوغلونون انتظارینی چکن بیر آنا صورتی واردیر. آنانین دردینی
 و اولادینا اولان محبتینی بدیعی شکلده افاده ائدن بو منظومه دؤرد حصه دن
 عبارتدیر: بیرینجی حصه ده اوغلوندان مکتوب گؤزله یین آنانین نگرانچی
 لیغی و اضطرابی تصویر اولونور. دؤرد آیدیر جبهه ده کی اوغلوندان مکتوب
 گلیمیر، حیاطلارینا گلن پستچی اوندان سوای هامیا مکتوب گتیریر. آنا -
 نین گؤزلری یولدادیر. شاعر نگران آنانین باخیشینی بولودلوسمایه و
 گؤزلریندن آخان یاشی، ایلک باهار یاغیشینا اوخشادیر:

بولودلو سماء ایدی اونون دالقین باخیشی
 گؤزلریندن یاغیردی بیر ایلک باهار یاغیشی
 قلبینده کی ایلک یارا تزه ایدی بو ایلکی ایدی
 اونوبو حالا سالان نوباریدی ایلکی ایدی
 قالخیردی یا تاغیندان دان یئری سؤکولنده
 هر قاپی آچیلاندا هر قاپی دؤیولنده
 دیکیلیردی آنانین گؤزلری بیر نقطه یه
 سئوینیردی اوغلومدان بلکه مکتوب وار، دئییه

ایکینجی حصه ده پستچی ایله تانیش اولوروق. پستچینی محله ده هامی
 تانییر و سئویر چونکی او هامیا خوش خبرلر گتیریر حتی آنایا دا وقتی
 ایله خبر گتیرمیشدیر. دؤرد آیدان بری اوغلوندان مکتوب آلمان آننا
 عصبی حالدا پستچی یه بئله دئییر: مکتوب اولماسا بیرده سن بو حیاطه
 گلمه ! پستچی آنانین دردینی آنلادیغی ایچون بیر سؤز دئمه ییب غمگین
 حالدا چیخیب گئدیروگونلرله بو حیاطه گلیمیر. بوسفر آنانین اضطرابی

داھا دا آرتیر (اوجونجی حصہ) . اوللر اؤز اوغلونون دردینی چکن آنا
ایندی پستیچینی دردینی چمگه واونون ایچون ناراحت اولماغا باشلا -
بیر . گۆره سن نه اولدو پستیچیہ

بو قوجا پوچتالیون دا آنا یا بیر درد اولدو
یولونو گۆزله مکدن هرگون گۆزو دؤرد اولدو
آنا دوشوندو " بلکه قلبینی قیردیم اونون "
بلکه بیر ماجرا وار باشیندا پوچتالیونون
بلکه اونون دا اوغلو قانلی دؤیوشلرده دیر
خسته دیر ، باخان یوخدور ، بلکه ده پوچتالیونا
اٹولرینی بیلسئیدیم ، بیر باش چکردیم اونا

آنا پستیچیہ دئدیگی آجی سؤزدن پشیمان اولور وایندی راضی دیر ،
مکتوب گلمه سده پستیچی گلین چونکی اونون هرگلیشیندن اوغلونون
عطری گلیر .

دؤردونجی حصه ده پستیچینی گینه ده بو قاپیدان گیردیگینی گؤروروک
پستیچی گتیردیگی مکتوبو آنا یا وئریر وبوسؤزلری سؤیله بیر :
بوندان نئچن گون اول مندن کوسن ، اینجی یین
مکتوب اولما بیره بو ائوه گلمه ! دئیهن
مرحمتلی ، محترم آنا یا دیر بو کاغیذ !

سلیمان رستم بومنظومه ده آنا صورتینی سجه وی (کارکتیستیک) جیز -
گیلرله ، بوتون طبیعیلیگی وحقیقی لیغیله ترسیم ائتمیشدیر .
جنوب شعرلری - سلیمان رستم ایکینجی دنیا حربی ائناسیندا سوو -
یت اوردوسيله ایران آذربایجانینا گلیمیش و بورادا بیرصیرا لیریک
شعرلریا زمیشدیر . بوشعرلر ایران آذربایجانینا ، تبریزین گۆزه للیگینه ،
تاریخی کئچمیشینه ، خلقینی آزادلیق یولوندا مبارزه سینه وقهرمانلیق
نا حصر ائدیلمیشدیر . (اون ایکینجی تفنگه گلبارهار ، تبریزیم وسایره)
تبریزیم عنوانلی شعری دیگر منظومه لریندن داها صمیمی وشعر
باخیمیندان داها یوکسک دیر . شاعر بیرطرفدن تبریزلی قارداشلاریله
گؤرؤشدوگوندن سئویندیگی حالدا دیگر طرفدن بؤیوک تاریخی وشانلی
کئچمیشی واسکی مدنیت اوجاغی اولان تبریزی باخیمسیز و گئری قالمیش
و خلقینی ملی حق لردن محروم و آغیر بیروضعیتده گؤرور و کدرله نیر .

بوايكي احساسين تاثيرى آلتيندا تبريزيم شعريني يازير بونا رغما "
 سئويملى شهرله ايلك گوروشونو توي - بايرام آدلانديرير :
 با خديقجا حسونه دويماييرگوزوم تبريزيم ، تبريزيم ، گوزه ل تبريزيم
 قويمارام يادلاري گيرسين قوينونا اذن وئر قولومو ساليم بوينونا
 دردينه آشنا سرداشين گليب
 سن چيخدين قارشيمادوزلاچوركله باغيندان درديگين گل له ، چيچك له
 ايكي په بؤلونمه ز صاف بيراوركله تبريزيم ، تبريزيم ، امان تبريزيم
 يوخ اولسون باشيندان دومان تبريزيم
 بلبل زار زار آغلار چمندن آيري انسان دئييب گولمه زوطندن آيري
 جان نئجه ياشاسين بدنندن آيري آچ اوز اوزه گيني دانيش تبريزيم
 اولوم دردلرينله تانيش تبريزيم
 قدريني آيريليق چكنلر بيلير هجرينده گوزياشي توكنلر بيلير
 عمرونه قارانليق چوكنلر بيلير باغيندان گول چيچك درديم تبريزيم
 يئنه تازه له ندى درديم تبريزيم
 بو آينا بولاقلار ، بو آينا سولار سودا آياغيني يويان قارغو (نئى) لار
 دوغولور كؤنلونده مين بيردويغولار سسله نير كمانيم ، سازيم تبريزيم
 اي منيم باهاريم ، يازيم تبريزيم
 نه قشنگ دير يول بويونجا سويودلر سويودلرين كؤلگه سينده ايگيدلر
 بابالاردان دينله بيرلر اؤگودلر جوشوردا مارلاردا قانى تبريزيم
 يوخدور بومردلرين صانى ، تبريزيم
 آتيمي سينه نده چاپيب سوروره م هر كئچن يولچويا (مسافره) سلام وئري م
 نه لرا تشيديره م ، نه لر گوروره م نه دير بوقارانليق گئجه تبريزيم
 بونا نئجه دؤزوم ، نئجه ، تبريزيم
 آغلاسان آغلارام گولسن گولهرم ياشاسان ياشارام ، اولسن اولهرم
 واريمي سنين له ياري بؤلهرم گل بيرده اوزوندن اوپوم تبريزيم
 باشينا گول چيچك سپيم تبريزيم
 نه دير او معنالى درين باخيشلار نه دير گؤزلريندن آخان ياغيشلار
 نه دير قلبينده كي پاييزلار قيشلار يتيم تك بوينونو بورما تبريزيم
 ملول - ملول باخيب دورما تبريزيم
 سنين چيچه گينه گولونه قربان منه قارداش دئييه ن ديلينه قربان

وطنينه قربان، ائلينه قربان باخديقجا حسنونه اوتانيرگوزوم
 تبريزيم ، تبريزيم ، گوزه ل تبريزيم
 اذن وئردا غلارين باشينا چيخيم دريم اوزوموندىن بيرنئچه سالخيم
 يئييب گيله - گيله حسنونه باخيم كؤنلوم قارتال كيمي اوجسون تبريزيم
 الهام پرى سيني قوجسون (قوجا قلاسين) تبريزيم
 قشنگ قيزلارين وار، گوزه ليوپ يومرى سنده مسكن ساليب گؤگرچين قمرى
 گوروم اوزون اولسون اولارين عمرى گوروم گلسمه سين گوزه تبريزيم
 قولاق آس دئديگيم سوزه تبريزيم
 ازلدن شاعرلر يوردوسان اينان دوشوندىن سوت امن صايسيز قهرمان
 يولوندا جانينى ائتميشدى قربان گتير اوللارى يادا تبريزيم
 باش اگمه جلادا، يادا، تبريزيم
 ستارخان اوبغويوك سردار مى اواش اوره كلى، اواش دىللى
 ائتدى آزادلىغى ائللره بللى گل اونون يولوندا دؤنمه تبريزيم
 دالقالان ، آلوولان، سؤنمه تبريزيم
 شاعر تبريزى هميشه باشى اوجا ووقارلى گورمك ايسته يير. تبريزين
 سيما سيندا آذربايجان خلقى نين بغيوك بير قسمنى ، اونون كئچميشىنى ،
 بوگونونو وگله جگىنى تصور ائدير ، قارداش و باجيلارين آيرىلىق دردينى ،
 قوشماق حسرتىنى دريندىن دويوروت تبريزه اولان سئوكىسىنى اوره كدن گلن
 گوزه ل سؤزلريله افاده ائدير .
 شعرين دىلى ده دانىشيق دىلينه ياخين اولدوغو ايچون ليريك قدر
 واوخوجودا كى تاثيرى داها دا آرتميشدير .
 " تبريزيم " شعريندن باشقا س . رستمين جنوب موضوعونا حسرا ئدىلمش
 بير صيراليريك شعرلرى واردير (جنوبلوقا رداشوما ، دئمه ، زندان ، اولماز
 وسايره) آيرىجا نئچه كيچيك پوئما دا جنوب ايچون يازميشدير (اون -
 ايكىنجى تفنگ ، زنداندا ايشيق ، معمارين فاجعه سى وسايره) .
 " اون ايكىنجى تفنگ " ۱۹۴۷ منظومه سينده زحمتكشلىرىن آزادلىق
 اوغروندا مبارزه سى تصوير اولونور . عصيان ائتميش كندلى لرايران ژا -
 ندارملاريندا اون ايكى تفنگ غنيمت آليروبو تفنگ لرله خانا قارشى
 مبارزه آپا ريرلار . عصيانچيلاردا ن بىرى اولنده قونداغى قيريلميش تفنگى
 كيچيك اوغلو نريمانا وئريرو وصيت ائديركى بغيوينده آتاسى نيين

انتقامینی آلسین . پلیس عصیان ائتمیش کندلی لری توتوب تفنگ لری آلا-
 ندا نریمان آتاسینین وصیتینه گوره اوتفنگی وئرمک ایسته میر ونجه
 اولورسا اولسون خان دان انتقام آلاجاغینی سؤیله ییر . نریماندا ن تفنگی
 گوجلہ آلیرلار . قوجا بیر کندلی اوشا غا بئله تسلی وئریر :
 دیله گلیب قوجا دئدی : هئج غم یئمہ نریمان
 اونوتما کی بئله گئتمہ ز بویا شاییش بو دوران
 ایلک باہار مژده چیسی قاراقوشلار گلنده
 قارانفیل لر ، یاسمن لر ، قیزیل گوللر گلنده
 ایگید ائلر باش قالدیریب قوشولاندا عصیان
 داغلار داشلار لاله کیمی بویاناندا آل قانا
 ایگید بالاسن ده اوگون باشقا تفنگ تاپارسان
 عصیان ائتمیش کوتله لرین ان اونونده چاپارسان
 دردلی آنان یه هرله ییر اوندا سنین آتینی
 انتقاملا دوغرولدارسان اؤز مقدس آندینی !

جنوب موضوعو س . رستمین ان سئویملی موضوعلاریندا ن دیر . شاعرین
 دولت مکافاتینا لایق گؤرولموش "ایکی ساحل" کتابیندا کی شعرلرین چو-
 خو بو موضوعا حصر ائدیلمیش دیر . (زندانداندا ایشیق ، صون خبر ، معمارین
 فاجعه سی وسایره) .

شاعرین جنوب موضوعونا حصر ائدیکی (بیر مکتبین قاپی سیندا ، اوره گی-
 مین تکجه درد ، وصال حسرتی ، او یئرده کیمی) شعرلرینده ده آزادلیق
 اوغروندا مبارزه یه چاغریش اساس موتیودیر . سلیمان رستم بیر چوخ شعر -
 لرینده خصوصا "ایکی ساحل" کتابیندا کی شعرلرده آرازین اوتاییلہ بو
 تایینی مقایسه ائدیر و تاریخی ضرورت نتیجه سینده ایکی اولکہ یه
 آیریلیمیش خلقین طالعلرینی شعر دیلیلہ افاده ائدیر . صون اولاراق س .
 رستمین وصیتی صاییلان (یاسین عوضینه) شعرینی درج ائدیریک ، بو
 شعرده شاعرین ایران آذربایجانی حقینده کی آرزولاری ، نسگیل لری
 یانیقلی بیر دیللہ افاده ائدیلمیش دیر :

دیلمیمین یاخینلاری ائشیدین
 یا تئز ، یا گئچ یئره قویسام باشیمی
 وعده نیزه عمل ائدین ، نہایت

اوره گیمین یاخینلاری ، ائشیدین
 ایللر یا مان آرتیریر بویا شیمی
 نہ آغلایین ، نہ ده فریاد قوپارین

منی آراز ساحلینه آپارین
 مزاریمی اوتورپا قدا قازدیرین
 منی اوزو تبریز ساری باسدیرین
 آنجاق، یال نیز بیرجه بونواثمه
 افقلردن چکیلرکن سیس دومان
 وصال گونو قارداشیمی گوروم من
 ائله بیلمه یین کی کؤچوب گئدیرم
 بیرده خواهشیمی تکرار ائدیرم :
 توتسون تا بوتومدان اوتایلی ائللر
 بیروصال ماهنیسی اوخوسون ائللر !

ایلردیرکی قلبیمده دیر بو حسرت
 گوزیا شیمدان یار اتمیشام بو چایی
 قبله ما ولسون آرازیمین اوتایی
 گوزلریمین قاپاغینی اورتمه یین
 بلکه بیرده قارا تورپاق آلتیندا
 منیم عزیزلریم، منیم دوستلاریم
 یارییا چاتیبدیر امور باهاریم
 منیم بودنیان کؤچدوگوم گونده
 یاسین عوضینه قبریم اوستونده

بو شعره جواب اولاراق، معاصر شاعرلریمیزدن ح. م. ساوالان
 (گلیر قولاغیما ایستکلی بیرسس دویورام کی بوسس قارداش سسی دیر .)
 مطلع لی شعرینی یازمیشدیر .
 سلیمان رستم استاد شهریار و مرحوم " سهند " له مشاعره ائتمیشدیر .
 ایره لیده شمال و جنوب آذربایجان معاصر شاعرلرینین مشاعره لرینی
 بیر یئرده نشر ائده جگیز .

منابع و مراجع :

- ۱ - آذربایجان ادبیات تاریخی . جلد ۲ . محمد عارف - حیدر حسینوف
 باکی ۱۹۴۴
- ۲ - آذربایجان سوویت ادبیات تاریخی . جلد ۱ و ۲ محمد عارف ،
 ح . بابایوف . ق . قاسمزاده و ب . نبی اوف . آذربایجان
 س . س . ر . علملر آکادیمی یاسی نشریاتی . باکی ۱۹۶۷
- ۳ - ایگیرمینجی عصر آذربایجان ادبیاتی : میرجلال و ف . ج . حسینوف
 معارف نشریاتی . باکی ۱۹۶۹ .
- ۴ - یادا سال منی ، صمد وورغون .
- ۵ - صمد وورغون - سچیلیمیش اثرلری . ۲۰ جلد . آذربایجان ادبیات
 نشریاتی باکی . ۱۹۷۶
- ۶ - سلیمان رستم . وطن نغمه لری . گنجلیک . باکی ۱۹۸۰
- ۷ - ادبیات ۱۰ - ۲ . عارف و پخلیلوف . معارف نشریاتی . باکی ۱۹۷۲

نسیمی و کلاسیک شرق شعری

یا زان پروفیسور۔ غلامحین بیگدلی

-۲-

۴ - تکریر - بیر بیت ده ویا بیر مصراعدا عینی سؤزون یئرینده تکرار۔ رینا تکریر دئیلیر۔ تکریرده شعره قوت وئرهن، اونو آخینتلی وقولاغا یاتان ائدهن عامل لردن بیریدیر۔ نسیمی شعرینده ان چوخ ایشله نیلمش بدیعی واسطه نوعو تکریردیر۔ دئمک اولارکی، نسیمی شعرینین بؤیوک بیر حصه سینده یا تکریر ویا مترادف سؤزلر ایشله نیلیر۔ نسیمی بو واسطه لر دن اونا گؤره چوخ استفاده ائدیورکی، تکریرهم فکری قوتلی وئرمله همده شعری موسیقیلی و آهنگدار ائتمگه داها آرتیق امکان وئریر۔

فکریمیزی ثبوت ائتمک اوچون شاعرین اؤز سؤزلرینه استناد ائدهک:
ای عشقه گنه دئیهن گنهکار
ترک ایلمه زه مبن اول گناهی
عشقین گناه اولما دیقینی ثبوت ائتمگه چالیشان شاعر بیر بیت ده اوچ دفعه تکریر اولاراق گناه سؤزو ایشله دیر۔ مشاهده ائدیلمی کیمی نه اینکی بوتکرار شعرین فورما و مضمونجا گؤزه للیگینه خلل یئتیرمیر، عکسینه شعری اولدوقجا آهنگدار، قولاقا واوره گه خوش گلن ائدیر۔
وئرمزنی مین جنت ومین حوره نسیمی

سن عاشقه هم جنت وهم حورجنان سن
بوشعرین فورما سینا نظر سالدیقدا گؤروروک صنعتکار بوبیت ده سن
وجنت سؤزلرینی اوچ دفعه، مین، هم و حور سؤزلرینی ایکی دفعه تکریر
اولاراق ایشلتمیشدیر، همی ده معشوقه نی مین دفعه جنت دن واورا داکی
حوی دن اوستون توتما سی گؤزه ل مبالغه دیر...

بحر فناده فانی اول، گؤرکی، نه خوش حیات اولور
آب حیات ایتمیش فنا گرچه آدی ممات دیر
مسلک اوغروندا، محروم و مظلوم خلق سعادت یولوندا قهرمان جاسینا
مبارزه لرده فنا اولوب، قربان اولماقی نسیمی دؤنه - دؤنه تکرار ائتمک
یگی کیمی، یوخاریداکی بیتین ده ده شرفلی اولومو، خلق یولوندا شهید
اولماقی ابدی یا شاماق و دیریلیک سویو ایچمک کیمی قیمت له ندیریر۔
دئمهلی بوبیتده فورما تکریر لریندن علاوه نسیمی نین فکری ده تکریر

اولونور، مصراعلارین فورما بدیعی لیک خصوصیتلرینە دقت یئتیردیکـده گوروروک کی، بؤیوک سۆز استادی نسیمی ایکیجه مصراعدا اوچ دفعه فنا سۆزونو، ایکی دفعه اول و حیات سۆزلرینی تکریر اولراق ایشلتمیشدیر. همی ده حیات سۆزو ایله ممت سۆزلرینی تضاد فورماسیندا ایشله نیلمهـ سی شعرین جاذبه تاثیرینی داها دا آرتیرمیشدیر.

بن ده صنیر ایکی جهان، بن جهاننا صیغمزم

گوهر لامکان بنم، کون و مکانا صیغمزم

انسان خلقتین مقصد و غایه سی اولدوقونو، کائناتین یارانما سببی و اونون آپاریجی قوه سی اولماسینی درک ائدن نسیمی، انسان و انسانین منلیگینی و عظمتینی دنیا دان و کائناتدان دا اوستون توتور. انسانین بؤیوک، نامحدود و یارادیلشین سری و مقصدی اولدوقو، نسیمی شعرنین اساس موضوع و مضمونونو تشکیل ائدیر. نسیمی بشری یئرا وزونده آللهین نایبی، نماینده سی و مظهری کیمی بیان ائده رک، آللهی قوه تین رمزی، نمایش ائتدیره نی آدلاندیریر، او انسانی یئرک ره سی اوزه رینده موقتی اولراق یا شایب، توره دیب، قوران. صورادا ابدیته، کله، واحده، مبداء و خالق قووشان موجود آدلاندیریر. اونو روحو کلون بیر جزوو و عقل کلون مظهری و نهایت تصفیه اولدوقدان صورا گدیب منشاء و کله قووشان بیر مخلوق آدلاندیریر. یئرا وزونده خالقین ولی سی و جانشینی اولدوقونو سؤیلویور...

صنعتکارلیق باخیمیندا ن یوخاریداکی بیتی گۆزدن کئچیرنده گورو روک کی، بورادا بن سۆزو اوچ دفعه، جهان و مکان و صیغمز سۆزلرینین هره سی ایکی دفعه تکریر ائدیلیلر. صیغرو صیغمز، مکان و لامکان سۆزلری تضاد دیرلار. بوتون بونلارلا یاناشی نسیمی نین بو جهاننا صیغما ماسی و ایکی جهانین نسیمی ده صیغما سی فکری نه قدر بؤیوک مبالغه دیر. کونو مکان سۆزلری مترادف کلمه لر یعنی مراعات النظیر دیر

صورتیه باخ و معنییه، صورت ایچینده تانی کیم

جسم له جان بنم ولی جسم له جانه صیغمزم

بوییت ده ده صورت، جسم و جان سۆزلرینین هر بیر سی ایکی دفعه تکریر اولونور، صورت ایله معنی، جسم ایله جان سۆزلری تضاد فورماسیندا ایشله نیلییر.

آشاغیداکی بیت ده کی بدیعی خصوصیت لره دقت یئتیره ک :

مکان سیز اولدو نسیمی مکانی یوخدور اونون

مکانا صیغمایان اول بی مکان مکانی نه در

تکجه مکان سوزو بیر بیت ده بئش دفعه تکریر صورتینده ایشله نیلیر .
مکان لا بیمکان سوزلری تضاد فورماسیندا تطبیق اولونور . دؤرد حصه یه
بؤلونن بو بیتین بیرینجی مصراع نین باشلانقیجیندا ایشله نیلن مکان
سوزو ، ایکینجی مصراع نین هم اولینده هم ده آخیرینده تکرار اولونو بودا
علم بدیعیین ردالعجز علی الصدر آدلان دیردیقی بدیعی واسطه لرین بیرنوعو
دور . آشاغیداکی بیت لرده نسیمی بیرچوخ تکریرلر ایشلتمیشدیر :

معدن روح اگر دئسم لب لرینه عجب دگیل

جوهری جوهری بیلر ، سن بنه صور بو جوهری

*

اسرار کنت کنزه هر سینه محرم اولماز

آدم گره ک بو سره محرم ، کی محرم اولدور

*

جهانی ترک ائدیب بئزدیم جهان دان

جهان اولدوم ، جهان اولدوم جهان دان

*

ازلده قیل می شام عشقینه پیمان

بوتون پیمان ، سینیق پیمان گره کمز

*

نقش نگارینی اوزون بن ده مصور ایله دی

بن بو نگار و نقشله ، نقش و نگار ایچینده ایم

*

ای حسرتین زرایله گهر ، ایسته معرفت

انسان دا معرفت گهر و زر دگیل می دیر ؟

*

دینله گل بو سوزو کی ، جان دیر سوز

عالی و آسمان مکان دیر سوز

*

سن بنه دلبر یئته رسن اؤز گهر یارا اولما سین

بیر اولور یار ایکی اولماز ، ایکی زینهارا اولما سین

*

صورما عشقین قیل و قالین هر فقیه و شیخه کیم

بیلمه دی دیوان عشقین قیل و قالی بنده دیر

دئدی زاهد بنه * کیم سئومه خوبی

خطا دیر زاهدین فکری ، خطا دیر

اسیر اولمايان حسنونه آدمين حجردير، حجردير، حجردير، حجر

۵ - تشبیه یا بنزہ تمہ

نسیمی یارا دیجیلیغیندا بدیعی صنعتکارلیق واسطه لریندن اولان تشبیه یا بنزہ تمہ دن کلی مقداردا استفادہ ائتمیشدیر. عمومیتله تشبیه سؤز ملکونون دبدہ اولان بدیعی زینت لرینین ان یاراشیق لی لاریندان ساییلیر. او صنعت ساراینین ان محکم دیرک لریندن بیریدیر. بیز کلاسیک شعریمیزده رنگارنگ تشبیه لره راست گلیریک، شعر صنعتیمیزده مطلق تشبیه، مفصل تشبیه، مشروط تشبیه، اضمار تشبیه تصویت تشبیه، عکس تشبیه و سایره نی گؤروروک، تشبیه لرده بنزه یین، بنزه دیلن بنزه مه قوشماسی و بنزه مه صفتی اولارسا اونا مفصل یعنی تام یا تمام تشبیه دئیلیر: مثلا "اوطاق تن دیر کیمی ایستی دیر، دوکان کوره کیمی یانیر، بوجمله لرده لازم اولان دؤرد رکنون دؤردو ده موجود دور، بونا گوره ده اونا تمام تشبیه دئیلیر: اوطاق بنزین، بندیر بنزه دیلن، کیمی بنزه تمہ قوشماسی، ایستی دیر بنزه تمہ صفتی دیر، بنزه تمہ نی داها شدتلی ائتمک داها قوتلی دئمک اوچون، تاثیرینی آرتیرماق اوچون یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز دؤرد رکنون بعضیسی آتیلیر مثلا "دئین-ده کی اوطاق جهنم دیر، بیز بورادا مطلق بنزه تمہ یاراتمیش اولوروق نسیمی ده یئری گلدیکجه بوگؤزه ل بدیعی واسطه دن یئرلی-یئریند استفادہ ائدیر. نسیمی ده دیگر مشهور کلاسیک صنعتکارلار کیمی دوداغی لعله، دیشی اینجی یه، قاشی کمانا، کپریگی اوخا، بویو سروه، زلفوسنبله، آغزی غنچه یه بنزه دیر. بونلارلا یاناشی اؤز دؤورونه، اؤز زمانه سینه نسبت یئنی واورژینال تشبیه لر یارادیر. بیز چوخ اصیل بنزه تمه لر ایشله دیر. مثاللار گئچک:

لعل و عقیق اینجینی ساچارام آلتون اوستونه،

گؤر کی، گؤزومدن اوش نئجه بزم نثار ایچینده یم

زمانین آغیر تضیقینه معروض قالان، ان آغیر مبارزه میداننی و اولو

دیریم دؤیوشلریندن قورخادان اؤز دردینی اونودوب خلق وایینا قالان

گئنیش مظلوم کوتله لرین دردینی چکیب قایقی سینا قالان نسیمی، عصرین

دؤنمز و اگیلمز قهرمانی اولماسی ایله یاناشی بعضا "ده مظلوم انسانلار

آجینا جا قلی حیاتی اوچون گۆزیاشلاری نثارا ئدیر. بو، اونون یانار، قا-
 ینار اوره گینه بیرنوع تسلی دیر. شاعریوخاریداکی بیتده گۆزلریندن
 قان یاش آخیتما سینی سؤیله مک ایسته ییر. آنجاق بونو ساده وعادی دیل-
 له یوخ، یوکسک صنعتکارلیقلا سوسلنمیش، بدیعی دیل وگۆزه ل کلام-
 افاده ائدیر. شاعر بورادا اؤز ساری بنیزینی قیزیلا- آلتونا، گۆزلرین
 دن آخیتدیقی قانلی یاشی عقیق واینجی دنه لرینه تشبیه ائدیر. همی ده
 شاعرین لعل، عقیق واینجی دئییب گۆزیاشی دئمه مه سی استعاره دیر، اؤزو
 ده اصیل واورژینال بیر استعاره دیر. یاخود بنیز یئرینه آلتون ایشلتمه
 سی نه قدر گۆزه ل واصل بیر استعاره دیر. گۆر سؤزونو ده بورادا خطاب
 شکلینده ایشلتمیش دیر...

یاناق اوزره ساچین طا ووسه بنزه ر کی، سیری جنت الماء وایه دوشموش
 بوبیتده گۆزه لین ساچینین طا ووسا بنزه دیب، اونون یاناقلارینین
 جنت الماء وایه اوخشاتما سی نه قدر یاراشیقلی بنزه تمه (تشبیه) دیر.
 شاعرین ایشلتمدیگی بنزه تمه لرا ولدوقجا گۆزه ل یئرینده اصیل وشاعرانه
 دیر. بلکه ده اوزامانا قدر کیمسه کلاسیک لردن گۆزه لین صورتینی بهشته
 وساچلارینی طا ووسا بنزه تمه میشدی. بورا داساچ، جانسیز و آیا قسیز اولان
 بیر موجود گۆزه لین آل یاناقلاری اوزه رینده سیرا ئدیرو بونا دا تشخیص
 دئیلیر، چونکی جانسیز توک، جانلی نین وظیفه سینی یئرینه یئتی ریر و
 حرکت ائدیر. اؤزوده طا ووس یئریشی یئریر...

آشاغیداکی بیتده دقت یتیره ک :

لب لعلین فراقیندان بنیم حالیمی صور اوندان
 نظر قیل اوزومه گۆر کیم عیان دیر کهرباسیندان
 بومصراعدا نسیمی لبی لعله، اوژو- کهربایه بنزه دیر وبوتشبییه
 لرده چوخ شاعرانه دیر. نظر قیل گۆر سؤزلری ده مترادف سؤزلردیر. شاعر
 سئوگیلی نین فراقیندان آلدیقی تاثیراتی واوغرا دیقی الم وکدری نمایش
 ائتدیرمک اوچون بنزینی کهربایا بنزه تمک له نه قدر عذاب چکدیگی نی
 بیلدیردیگی حالدا، گۆزه لین ده گۆزه للیک مقدارینی تجسم ائتدیرمک
 اوچون اونون دوداقلارینی لعله بنزه تمیش دیر. بوکیمی گۆزه ل بنزه تمه و
 یاراشیقلی تشبیه لرین ایشلتمه سی ایله شعرین تاثیر قوه تینی قات- قات
 آرتیرمیش اولور. دیگر بیر بیتده نظر یئتی ره ک :

عمرومون صبحی اوزون دور، بختمین شامی ساچین

گئتمه ای دلبر گوزومدن صبحی می شام ایله مه

بوییتده ده نسیمی بیرچوخ بدیعی واسطه لردن استا دلیقلا وصون درجه مهارت و با جار یقلا استفاده ائتمیشدیر. اوز خوشبخت اولما قینی سئوگیلی سینین الینده ووصالیندا گۆره ن شاعر بورا دا دا ایشلندیگی گۆزه ل بنز تمه لر و باشقا بدیعی واسطه لر واسطه سی ایله اوز شعرینی نه قدر آهنگدار، تاثیرلی و قوتلی ائتمیشدیر. یاری نین اوزونو آچیلان سحره، بوسحری عمرونون صبحونه بنزه دن شاعر، گۆزه لین قاراسا چلارینی داشا ما، ظلمته بنزه دیر، گۆرون بوتشبییه لرده نه گۆزه ل ضدیت یارا نیر. شاعر آرزو ائدی رکی همیشه اونون وصالی ایله عمروگونشلی صابا حلا را گئچسین، چونکی دلبرین فراقی عاشقین گوندوزونو قارانیلیق گئجه ائده ن، قاطی بیر ظلمته یؤنلد. مک کیمی دیر. بوییتده اوز و صبحه، ساچی شاما بنزه تمک گۆزه ل تشبییه دیر. صبح و شام سؤزلری تضاد دیر. بیرینجی مصراعدا ایکی جمله یه بؤلونورکی، اونون ترکیب حصه لری هم آهنگ، هم وزن و برابر هجالی دیر. بونا ترصیع دئیلیر. یا خود بو شعرده

شاما بنزه تدیلر قاراساچینی عارضین نورونا سحر دئدی لر

نسیمی گۆزه لین قاراسا چلاری نین شاما (ظلمته - آخشا ما)، اوزونون نورونو سحره بنزه دیلمه سینه راضی دگیلدیر. اومبالغه لی بوتشبییه بیئله بیرنوع سئوگیلی سینین شانینه لایق اولما یان بنزه تمه کیمی قیمت له ند. یریر. اعتراض لحنی ایله فکرینی بیان ائدیر. هر حالدا گۆزه لین قارا سا چلارین شاما، نورلو عارضین سحره تشبییه ائدیلمه سی گۆزه ل و اورژینال دیر. شام و سحر سؤزلری تضاد تشکیل ائدیر. ظلمت ایله (قارا) سحرده تضاد فورما سیندا ایشله نیلمیش مفهوملار دیر. بیرینجی مصراعدا بوتغولوکده تعجب شکلینده افاده اولونموشدو.

شب یلدا دوزار ساچین گئجه سی صورتین بدرینه قمر دئدی لر

بیلدیگمیز کیمی یلدا گئجه سی ایلین ان قارانیلیق وان اوزون گئجه سی دیر. بدر ده ۱۴ گئجه لیک آی دئمک دیر. سئوگیلی سینین حدیندن آرتیق سئویب پرستش ائدن شاعر حتی بوکیمی تشبییه لرله بیئله راضیلاشمیر، سئوگیلی سینین قارا اوزون سا چلاری نین یلدا گئجه سینه، گؤیچک صورتینی سه بدرله نمیش آیا تشبییه ائدیلمه سینه بیئله ناراضیلیق گوزو ایله باخیب،

داها دوغروسو معشوقه سینی جمالینی بدردن (۱۴ - گئجه لیک آیدان) ده ایشیقلی، گؤزه ل، قوللاج سا چلارینی بئله یلدا گئجه سیندن قارا واوزون حساب ائدیر. گؤرورسونوزکی، نسیمی شعرینده اینجه، اصیل و ماراقلی تشبیه لرومبالغه لرايشله دیلمیشدیر. هر بیر بدیعی صنعت واسطه سی نه قدر یئرلی یئرینده تطبیق ائدیلمیشدیر.

کیرپگین اوخونا قاشین یایینا عاشقین سینه سین سپردئدی لر
نسیمی شعرینده یوز لرله بوکیمی بدیعی صنعتکارلیق واسطه لرله دولو
شعر لر واردیر .

۶ - بدیعی تعیین / اپیتت / بدیعی تعیین تشبیه یین نوع لریندن دیر
بدیعی تعیینده تصویر ائدیلمن شخصین یا شی نین اساس جیزگی و علامت لری
سجیه و صفت لری داها قاباریق و ثریلیر. اولار داها آیدین جلوه لندیریلیر .
شرق بدیعی ادبیاتینی بوتون کلاسیک لرینده اولدوقوکیمی نسیمی شعر -
ینده ده بدیعی تعیین لره لازمی قدر یئر و ثریلیر. بدیعی واسطه نین بو
نوعوندن ده یئرلی - یئرینده استفاده اولونور .

یارب اول مشکین سلاسل کیم نقاب اولموش گوله

مشک تاتاری دئییم یا سنبل ترده نمی دیر

یوخاریداکی بیتده مشکین سلاسل، مشک تاتاری و سنبل تر سؤزلری بدیعی
تعیین دیر. شعر ی بدیعی جهتدن داها دا قوت له ندیریر .

مشکین ساچین زنجیرینه وئردی نسیمی کؤنلونو

آیریق نه حاجت دیر اونا زنجیرو زندان، قنده سن ؟

یا خود: لعل لبین حدیثینی ائشیده لیدن ای صنم

سجده ائده ر ملک کیمی سجده سی قدس ناره دیر

بوبیت لرده مشکین ساچ، لعل لب گؤزه ل بدیعی تعیین لردیر. نسیمی

شعرینده ایسته نیلمن قدر بدیعی تعیین موجود دور .

۷ - استعاره - استعاره بیر طرفلی تشبیه دیر، بورچ آلماق

معناسیندا دیر. بنزه یه نین و بنزه دیله نین اؤزونون عوضینه اونون صفتی
یا خصوصیتنی عوض ائدن سؤزه دئییلیر. همین خصوصیتین نه یه عاید اولدوقو
آسانلیقلا آنلاشیلیر. مثلا " لعل ومرجان سؤزلرینی گؤزلین دیش دوداغی
یئرینه ایشله دیر دیش دوداغین آدینی چکمیر لر. یا خود دردا نه سؤزونو
گؤزون آخان یا ش یئرینه، نرکس سؤزونو گؤزیئرینه واوخ کلمه سینسی
کپرک یئرینه ایشله دیر لروسا یره. بونا استعاره دئییلیر .

بوتون شرقده دب اولدوقو کیمی آذربایجان کلاسیک لرینی ده شعر

لرینده استعاره چوخ ایشله دیلمیشدیر. بو حقه ده مستقل اثر لری ازیلمیش،

جدى تدقيقى ملاحظه لرسۇيلىنىلمىشىدىر. ھلە چوخ - چوخ بوندان قاباق تورك عالم لرىندىن من لومحمد وسمرقندى كىمى عالم لراستعاره حقيقتىدە خصوصى اثرلرىن مؤلفى اولموشلار .

استعاره اساس اعتبارى ايله مجازلاردان دوزە لىر، يعنى استعاره مجاز - زىن نىر نووعودور. نسىمى دە اؤز شعرلرىندە بوبدىعى واسطه نووعوندىن بول - بول، اؤزودە چوخ مھارت وباجارىقلا استفادە ائتمىشىدىر .
مثاللارا كئچك :

لعل ومرجانين گوزومدن آخديرير دردانه لىر

گور بو انعامى بنه كيم لعل ايله مرجان ائدەر
بىرىنجى مصراعداكى لعل ومرجان گوزە لىن دىش ودوداغى بىرىندە
استعاره شكلىندە ايشلە دىلمىشىدىر. ائلە جە دە دردانه سوزو عاشقن گوز
ياشلارى عوضينه مستعار شكلىندە استفادە اولونموشدور. ايكىنجى مصراعدا
كى لعل ومرجان كلمە لرى جناس فورماسىندا ايشلە دىلمىشىدىر. گوزون در
دانه آخديرماقى دا مبالغە دىر. بىرىنجى مصراعن اولىندە كى لعل ومرجان
سوزونون ايكىنجى مصراعى نىن صونونا كئچمەسى دە ردالعجزعلى الصدر
دن عبارت دىر .

يارب اول نركس دەن اوزگە كىمسە بىمارا ولما سىن

شرق ادبىياتىندا نركس گوزلرى نىن خمارلىقى وبىمارلىقى صفتى ايله
بيان ائدىلىر. آنجاق نسىمى بومصراعدا يازدا آچىلان نركس چىچە گىنى
يوخ، استعارى شكلدە اولاراق نظردە توتدوقو گوزە لىن گوزونو نظردە
توتوب اونون بىمار اولماسىنى مجازى معنادا ترنم ائتمىشىدىر. چونكى
حقيقت دە شاعر گوزە لىن نركسە بنزەر گوزلرى نىن دوغرونداندا بىمار
اولماسىنى يوخ، اونون سوزگون، خمار، شوخ و جلب ائدىجى اولدوقونو
دىلمە ىشىدىر. گوروندوگو كىمى شاعر بىرجه مصراعدا بئله بونجا گوزل
تشبیه و ياراشىقلى استعاره ايشلە دە بىلمىشىدىر .

طره لرىن فكرينه دوشدو كؤنول فكرينى گور كىم نه پرىشانە دىر .

طره ساج بىرىنه ايشلە نن مستعار سوزدور. شاعر ساجن آدىنى چكە دن بىر
طرفلى بنزە تمه واسطه سى ايله نه سؤيلى مەك اىستە دىگىنى بىلدىرىر. بىتدە
كى فكر سوزو ايكى دفعە ايشلە نىلدىگىنه گۆره تكرر دىر. پرىشان سوزو
فكره اسناد ائدىلسە دە طره (زلف) نىن پرىشانلىقىنى ترنم ائدە ن بىر

بنزه تمه دیر. فکرینه، نه، پریشانه سۆزلری بیتده داخلی قافیه لرا ولما سا
لار داگینه ده شعرین آخینتیلی (روان)، موسیقیلی، موزون و سلیس اولما -
سی اوچون گۆزه ل واسطه و افاده دیر.

لعل نابین چشمه سینده آب حیوان گیزلی دیر

درج یا قوتینده ای جان در و مرجان گیزلی دیر

شاعر مادی عشق و دنیوی محبت موتیوی ایله دولو اولان بوشعرین ده
گۆزه لین آغیز، دیش دوداقلاری نین صون درجه گۆزه ل، یاراشیقلی متناسب
و سئوگی یارادان اولدوقونو ترنما تمک ایسته ییر. او، دوداغین آدینی
چکمه دن لعل ناب سۆزو ایشله تمک له گۆزه ل استعاره واسطه سیندن استفاده
ائده رک گۆزه لین عقیق کیمی قیرمیزی بال دوداغینی ترنما ئدیر. درج -
یا قوت (یا قوت قوتوسو) دئمک له مستعاراً "گۆزه لین آغزینی و آغزیندا کی
صدف دیشلرینی افاده ائتمیش اولور. شاعرین گۆزه لین آغزینی دیریلیک
سویو چشمه سینه، دیشینی صدفه دوداقلارینی مرجان بنزه تمه سی ده یاراشیق
لی بدیعی مبالغه دیر. گیزلی سۆزو ایکی دفعه تکریر ائدیلسه ده شعرین گۆزل
لیگنه زیان وئر میر، آب حیوان، ای جان و درو مرجان سۆزلری نه قدر شعرین
وزنینی و آهنگینی اویناق و اوره گه یاتان ائتمیش دیر.

دوشمه ز خمارین رنجینه وحدت مئیندن تا ابد

شول مست حق کیم ساقیسی اول نرگس مستانه دیر

خمار و نرگس سۆزلری بوبیتده استعاره اولاراق گۆزیئرینده ایشله دیلر
وحدت مئی سۆزو مجازی معنا دا ایشله نیلیر چونکی وحدت کیمی مجرد بیر
شی کی مئی اولابیلمزکی مست ائدیجی ده اولسون. گۆزیئرینه ایشله د -
یلمیش نرگسین ده ساقیا بنزه دیلمه سی یئنه ده مجازی معنا دا سؤیلسه
نیلیمیش دیر. مست و مستانه سۆزلرینه اشتقاق صنعتی دئیلیر. بیرکؤکدن اولان
سۆز مختلف شکلده ایشله نیلمیش دیر.

دون (گنجه) و گون ایکی گۆزومده ن آخیدار اناردانه

انار دانه گۆز یا شی یئرینه استعاره شکلینده ایشله دیلمیش دیر.

قاراسنبلون نقابی کی حجابی دوشموش آیه

گؤتورای صنم وزونده ن کی، نسیمی اودایانندی

بورادا قاراسنبل مستعاری اولاراق ساچ یئرینه، بوخیالی ساچینا غوزو

ده نقابا تشبیه اولونموش دور، صنمین اوزویئرینه ده بیرینجی مصراعی نین

صونوندا استعارى اولاراق آي ايشله نىلميشدير. نسيمى گۆزه له سؤيله يير
كى سا چلاريني اوزوندىن كئاراقتا تا آي جماليني گوروم و فراق اودونا
يا نىمايم. آنجا ق بديعى نوع واسطه لر يندىن استفادە ^{الله} شاعر بو فكرينى نه قدر
ده گۆزەل بيان ائده بىلميشدير.

گۆزه لين اوزونه باخماق ديله مزفقيه وصوفى
گۆزو كورلارين نصيبى بوگونشدىن اول قدردير
قاچان كى سنبىل زلفون نقابى آيه دوشهر
قمر سحابه گيره ر آفتابه سايه دوشهر

بورادا آي سؤزو واستعاره شكلىنده گۆزه لين اوزونو عوض ائدير. زلف
سنبله تشبيه اولونور. گۆزه لين زلفونون نقابى آي اوزونه دوشمه سى ايله
قمرين سحابه گيرمه سى يعنى آيين بولود آلتيندا گيزلنمه سى مقايسه
اولونور. صنعتكار شاعر گۆزه لين اوزونو سا چلارى ايله اورتمه سيندىن آلد-
يقى نتيجه، يعنى آيين بولود آلتيندا گيزلنمه سى ايله ده كفايت لنمه-
يب، بو حادثه دن گونش اوزه رينه لكه دوشمه دن سوز آچير، دئمه لي گۆزه لين
اوزونو ساچي اورتمه سى، آيين توتولما سينا، گونشدين لكه لنمه سينه سبب
اولور. بير سؤزله آي لا گونشى بئله گۆزه لين مثل سيز جماليندا نا وتاندى-
يرير. همى ده شاعرين فكرينجه آيادا - گونشه ده ايشيقوئره ن گۆزه لين
(انسانين) جمالينين نورودور. گورون نسيمى انسان حقينده نه يو كسك فكر
ده اولوب، اونون بو افادە سى نه قدر بؤيوك و اولچولمز بير مبالغه دير.

وصليني كيم كى، بولما دى درد عذاب ايچينده دير

لعليني كيم كى صورما دى تشنه سراب ايچينده دير

بوبيتده لعل دوداق يئرینه مستعار شكلىنده ايشله نىلميشدير. همى ده
بيت بوتونلو كده كامل ترصيع دن عبارتدير كى، بيز بوباره ده گئنيش دنيشا -
سى اولاجاييق .

نه مئى دن اسروميش نرگس لر ين كيم بنى انديشه سيندىن قيلدى مخمور
يوخا ريدا كى نرگس گۆز يئرینه استعاره ائديلير. آنجا ق شاعر بوبيتده
ائله بير مبالغه يه ال آتيركى، صون درجه قوتلى واصل دير. گۆزه لين نرگس
گۆز لر ينى ائله بير مئى دن سرخوش ائدير، اونون خيالى، تصور و بئله شاعرى
خمار ائتميش اولور. دوغرو دانداندا بومبالغه ولدوقجا گوجلومبالغه دير .

*** **

۸ - تجنيس لر - تجنيسين معناسي شعرده جناس يار اتما قدير. كلاسيك لريميز تجنيسين مختلف نوعلريني ايشله ديب تطبيق ائتميشلر. تجنيسين نوعلري چوخ دور. اوجمله دن : تام تجنيس ، ناقص تجنيس ، مركب تجنيس ، زائد تجنيس ، مكرر تجنيس وديگر متفرقه تجنيس نوعلري .

ظا هرده بير - بيرينه موافق اولوب هم يازي ، همده تلفظ اعتباري ايله عيني اولان ، ليكن مختلف معني داشيان سؤزلردن دوزه لن لره تام تجنيس دئييلير . بونوع تجنيس ده سؤزلرين حركت لري عيني ايله قالير ، آنجاق معني دگيشيلير ، ظا هرده بير - بيرينه بنزه ييب ، يازيدا عيني شكليده اولد - وقو حالدا حرکه لري و معنالاري باشقا اولورسا اولانا قاص تجنيس دئييلير . مركب تجنيس ايسه ايكي وايكي دن آرتيق جناسي اولاندير .

بعضي صنعتکارلار چوخدا جناس يار اتماقا مئيل گؤسته رمه ميش ، بو بديعي صنعتکارليق نوعونه بير او قدر ده آلوده اولما ميشلار . تجنيسدن چوخ تشخيصه و تضاددا فکروئرميشلر ، آنجاق نسيمي اودسته شاعرلر سيرا - سينا داخل ديرکي ، جناس يار اتماقا چوخ هوس گؤسته ر ميشدير . شاعرين اثر لرينده جناسين آد آ پارديغيميز بير چوخ نوعلرينه راست گليريك .

مثاللارا گئچک :

سن سيز يئديگيم هر نه يئسه م دردله قان دير

گل - گول دوداغين شربتينه جانيمي قاندير

شاعر گؤزه لين فراقيندا نه قدر عذاب چکديگيني قاباريق شکلده بيلدير مک اوچون بئله بير بؤيوک مبالغه يه آل پارير . اونسوز نه يئير - سه هاميسي درددن و غمدن عبارتدير . بودرد و غمين يگانه درما نيني وصال شربتينه گؤرور . بو وصال شربتيني اؤزونون اصیل سعادتي ، سئوينجي و آ مالي کيمي قيمت له نديرير . بوفکري داها تاثيرلي داها طمطراقلي سئويله مک اوچون مبالغه دن ، باشقا بديعي واسطه نوعو اولان تجنيس دن با جاريقلا بهرله نير . بيرينجي مصرا عدا ايشله نیلن قان در سؤزونون معناسي بدنده كي قيرمیزی قاندا ن عبارت اولدوقو حالدا ايکينجي مصراعدا كي قان دير سؤزو ايسه قانديرماق / باشا سالماق / فعلی نين امر فورما سي دير . بو ايکي سؤز بوشعرده جناس فورما سيندا ايشله نیل ميشدير .

ايکينجي مصراعدا كي گل ، گل (گول) سؤزلري ده جناس دير ، اؤزو ده

ناقص جناس دير ، چونکي يازيلاري عيني اولما لارينا باخميا راق حرکت و - معني لري باشقا دير .

دوشدو يئنه دلى كۆنول گۆزلىرى نىن خيالىنه

كىم نەبىلىر بو كۆنلومون فكري نەدىر، خيالى نە

بويىتدە بىرىنچى مصراعدا اولان خيالىنا وايكىنچى مصراعدا كى
خيالى نە سۆزلىرى تىجىس دىر، بو تىجىس تام تىجىس آدلانىر، چونكى هم يازى
هم دە تىلفظ عىنى دىر، فقط معنا باشقا دىر، بيت دەكى نە سۆز اوچ دفعە
تكىرر اولاراق ايشلە دىلمىشىدۇر، كۆنول سۆز اوچكى دفعە تكىرراندىلمىش
دىر، فكىروخيالى سۆزلىرى دە مترادف كىلمەلردىن عبارت دىر،
دىگر بىر مىثال :

فرقتىن اودو بئله اوش جگرىم يانە دورار

گلمەدى جانىما وىلىن مددى يانە دورار

بىرىنچى مصراعداكى يانە دورار يانىب دورماق، وايكىنچى مصراعدا
كى ايسە يان كىچمك معنا سىندا، جناس فورما سىندا ايشلەنمىشىدۇر، آتجاق
بوھلە هامىسى دگىل دىر، صنعتكارشا عرھىمىن بيت دە دىگر بدىعى واسطە
نوعلىرى دە ايشلەنمىشىدۇر، فراق لا وصال تىضاد دىر، فرقت كىمى مجرد بىر
مفھومون اودو ايله عاشقىن جگرى نىن يانماسى دا مجاز دىر، وايكىنچى
مصراعدا ايشلەنلىن وىلىن مددى مجازى معنى دە ايشلەنمىشىدۇر.

دم به دم صوفى ملامت طاشىن آتار عاشقە

طاشى قىمت سىزدىر آنىس اىچىنى گۇرطاشىنى

بو بيت دە طاش (داش) سۆز اوچ دفعە ايشلەنمىشىدۇر، بىرىنچى طاش
سۆز اول معنا سىندا داش دان عبارت دىر، وايكىنچى اوچونجو طاشلار لا
جناس دىر، اىچ و طاش سۆزلىرى دە مترادف كىلمەلردىلر.

نسىمى شعرى ائلە بدىعى صنعت نوعو واسطەلىرى ايله زنگىن دىركى،
بىز تكجە مىثال "جناس حقىندە دانىشىب مىثال گۇستە رىمك اىستە دىكدە، جناس
دان علاوه همان مصراعلاردا بىر نىچە دىگر بدىعى صنعت نوعو واسطەلىرىنە
راست گليرىك، اودوركى، نسىمى شعرى نىن بدىعى خصوصىتلىرىنى اىضاح
ائتمك چوخ دقت و امك طلب ائدىر، بىز آشا غىداكى بيت لردە بىر نىچە جناس
گۇستە رىمك اىستە بىرىك :

گۆزومدىن دمىدم آخان غمىندن سو دگىل قان دىر

لىبن قندىن دن اى جان گل صوصا مىش جانىمى قاندىر^(۱)

جهد ائدەرم كى آلىنا كۆنلومو وئرمە يمولى

هم بىلىرم كى، عاقىبت آلىنا كۆنلوم آلىنا

اسىر اباست

نسیم زلفونه باش ایله جان نثار ائدهرم

نه نسیم وزر کی، نه لایق دیر اول نسیمه نسیم

صوفی بویاندی آله، آلدن اولما غافل

نیچون کی، آلی چوخ دور زرق اهلی نین لباسی

آیریلیقدان یار منیم باغریمی بریان ایله دی

اؤزونو بیر یانا سالدی، منی بریان ایله دی

بوخاریدان بیرینجی بیتده ایکی دفعه ایشله نیلن قان دیر، ایکنجی

بیتده اوج دفعه ایشله نیلن آلینا، اوجونجو بیتده دؤرد دفعه ایشله

نیلن نسیم، دؤردونجو بیتده اوج دفعه ایشله نیلن آل وبئشینجی بیتده

اوج دفعه ایشله نیلن بریان سؤزلری جناس شکلینده ایشله نیمیشلر بوتون

بونلار شعرین ملاحظتینی، اوینا قلیق و موسیقیلیگینی داها دا آرتیرمیشدیر

بوخاریداکی بیت لرده بیرچوخ دیگر بدیعی واسطه لرده واردیر. بعضا

نسیمی بیر سؤزون اؤزونو بئله جناس شکلینده ایشله تمیشدیر. یعنی بیر

سؤزو ایکی معنا دا ایشله تمگه نائل اولموشدور. مثلاً

سنه شیرین دهان و خسرو حسن دئیهن، شیرین دهان بالله دگیلمی

بوراداکی خسرو و شیرین سؤزلری هم آدام آدی اولاراق ایشله نیمیش

همی ده، شیرین سؤزو آجی برابرینده کی شیرین مفهومیوندا سؤیله نیلمیش

دیر. خسرو سؤزو ده هم خصوصی آد، همی ده سلطان، پادشاه یئرینده ایشله -

نیمیشدیر.

۹ - سهل و ممتنع یا حسن تعلیل / گؤزه ل اسا سلان دیر ما /:

نسیمی یارا دیجیلیغیندا بوتون فورما خصوصیتلری مضمون طلبیندن

دوغور و یارانیر. شاعر فکرینی داها اوبرازلی (تجسم آمیز و خیال انگیز)

داها ائتموسیونال تاثیرلی ائتمک اوجون حسن تعلیل آدلانا بدیعی

واسطه دن ده مقصده اویقون و باحاریقلا استفاده ائتمیشدیر. دوز دورکی حسن

تعلیل آدلانا بوبدیعی واسطه بوتون کلاسیک لرده اولدوقو کی نسیمی

شعرینده ده چوخ آز راست گلیریک. آنجاق یئنه ده شاعر قدرتلی بیر

صنعتکار اولدوقو اوجون بونا در ایشله نیلن بدیعی واسطه دنده یئری گلر

کن استفاده ائتمیشدیر. اصلینده اینجه یالان اوزه رینده قورولان حسن

تعلیل واسطه سی ممدوحون حد و سوز تعریفینه خدمت ائدیردی. سلطانلارین

حکمدارلارین، زادگان لارویا لئاق سارایلار خادم لری نین مدح و تعریفینه

امكان يارا دىردى . ليكن نسيمي عكسینه اولراق بوبديعى واسطه نوعونو ده مسلک ، عقیده و مبارزه نر نمونه حصرائديب و بو واسطه لرله شاهلارى ، حکمدارلارى و ديگر بوکيمي يارا ما زلارى ذم ائديب اولنلارين ايج - اوزلر - ينى افشاء ائديب ، رسوا ائتميشدير .

نسيمي اساسا "خالق دن ، اونون عظمتيندن ، اونون وحدتیندن

اگرچه جاندا سان جاندا ننهانسان

دگيل سن جان دان آيرى بلکه جانسان

کيمي و نرمرز نشان سندن اگرچه

يئر و گوى طوبطولو (دوب دولو) کلی نشانسان

نئجه گيزله دئيم بن دن سنى کيم

نهيه کيم باخيرام اونداعيانسان

يوخاريداكى بيتلرده سهل و ممتنعين گؤزه ل نمونه لر بنى و نر ميش دير . بوبيتلرده شاعر آلاهي نظرده توتور . او آلاهي هم آشکارا هر شئیده هر بئرده گؤروب مشاهده ائله يير . همى ده عادى گؤزلردن نهان اولدوقونو سؤيله يير . اونجا آلاهي هئج کيمسه نشانينى بيلمه ديگى حالدا هر يئرده ايزينى ، صنعونو و تظاهرونو گؤرور . بىرسؤزله هم عيان دير ، هم نهان و بديعى ديلده بونا سهل و ممتنع دئيلير :

بىر نئجه شعره دقت ائدهک :

ظاهر و باطن اول و آخر آشکارا و هم نهان دير سؤز

يانديردى شوقون جانيمي اى درده درمان قنده (هاردا) سن

جانيمده جان سن سن ولى ايسته رسنى جان قنده سن

يارين حفاسى جمله وفا دير حفا دگيل ياريم حفا قيلار دئيه ناهل وفا دگيل

يوخاريداكى بيتلرده گؤزه ل سهل و ممتنع لرايشله ديلميشدى .

۱۵ - لف و نشر - آز دا اولسا کلاسيک لر يميز اثر لر ينده لف و نشر دن استفاده ائتميشلر . بديعى افاده واسطه لر يندن لان لف و نشر ين انجا ايکى نوعو واردير . بىرجه مصراعدا نمايش ائتديرن لف و نشر ، بىر بىتئده ايشله نيلن لف و نشر . اگر بىر مصراعدا يا بىر بىتئده اولنلارين حصه لر ينى بىر - بىر لر ينين آلتيندا يازساق تشبيه و تشبيه اولونا نلار بىر - بىر - لر ينين آلتيندا قرار توتار ، بئله اولار سا بو لف و نشره مرتب لف و نشر دئيلير . پراکنده شکلده اولدوقو حالدا ، لف و نشر (قار ي شيق) آدلانيلير

قاشین لا ، کیریگین، زلفون اوزونده بن لرین داخی
بیری عیار، بیری طرار، بیری مکار، بیری جادو
یوخاریداکی بیتده نمایش ائتدیریلن مرتب ل ف ونشردیر. چونکی
مصراعلاری بیر- بیری نین آلتیندا یا زیلاندا تشبیه و تشبیه اولونانلار
بیر- بیرلری نین آلتیندا قرار توتار، یعنی قارشیلایرلار. نسیمی شعریند
بو کیمی مرتب و گۆزه ل ل ف ونشردن نمونه لر گۆسته رمک اولار .

قاشین هلالینا باخیب گۆره ن اوزون آینی
زواللی بو گونشی ، ماه آسمانی نه در .

زلف له رخسارینی هر کیمسه کی، گوردو دئدی

شام له بیر یئرده جمع اولموش سحر گاه ی گورون

مشوش ل ف ونشرده مصراعلاری بیر- بیری نین آلتیندا یا زدیقدا تشبیه
و تشبیه اولونانلار بیر- بیرلری نین آلتیندا قرار توتومور. بیرینجی
مصراعنین بیرینجی تشبیه اولونانی اکینجی مصراعنین بیرینجی تشبیه
اولونانی ایله دگیل ، مختلف درجه لی سؤزلری قارشیلایرلیر .

آشاغیداکی مشوش ل ف ونشردی مصراعلار اذقت یئتیره ک :

کیمسه جهاندا گورمه دی صبح له شامی مجتمع

گور نجه زلف و عارضین وصلت صبح وشام دیر

بو بیتده بیرینجی مصراعدا ایلک آدی چکیلن صبحون اکینجی مصراعدا

عینین اکینجی یئرده گلن عارض سؤزو قارشیلاییر و بیرینجی مصراعدا
کی ایلک آدی چکیلن شام سؤزونو اکینجی مصراعدا ایلک آد آ پاریلان
زلف سؤزو، بونا مشوش ل ف ونشردی ایلیر. آنجا ق بؤیوک صنعتکار اولان نسیمی
همین مشوش ل ف ونشردی بیتین اکینجی مصراعیندا دا گینه اکینجی
وما راقلی بیر مشوش ل ف ونشردی تطبیق ائتمیشدیر. مصراعین بیرینجی
یاریسی ایله اکینجی یاریسی تام مشوش ل ف ونشردن عبارتدیر .

عنبر افشان ساچینلا عارضینه یاسمین اوزره مشک تر دئدی لر

بو بیتده شاعر دیگر بیر مشوش ل ف ونشردی صنعتی نمایش ائتدیریر. ایلک

مصراعدا ساچ بیرینجی یئرده، اونون پنزه دیلمه سی مشک ایسه اکینجی
مصراعین ۲- نجی یئرینده قرار توتور، ایلله جه ده عارض ویاسمن سؤزلری .

۱۱ - تلمیح - شاعر لیریک قهرمانینی، تعریف له دیگی گۆزه لی

سؤگیلی سینی حتی تاریخی مشهور شخصیتلردن داها بؤیوک، داها شهرتلی

تائىتدىرماق، اونلار بىن گۆزەللىگىنى قات - قات اوستون جلوبەلەندىرماق
 اوچون تلمىح آدلانا بديعى واسطەدن استفادە ائدىر. اساطيرە، افسانە -
 يە، گولە، سروە، آيا، گونشە، اولدوزا، قديمىن حكمتلى، شوكتلى وقدرتلى
 شخصلرە، تارىخىن ان تائىنمىش سىمالارىنا، بىرآن، بىرگۆز قىرپىمى اشارە
 ائدەرك، ممدوحونون اونلاردان داها اوستون اولدوقونو سؤيلەيب، ترنم
 ائدىر .

آذربايجان شاعرلىرىن تلمىح دن استفادە ائدنلىرى چوخدور. قطران،
 خاقانى، نظامى، اوحدى، صائب، فضولى وباشقالارى بىرى گلندە بوبديعى
 صنعت واسطەسىن مھارت لە استفادە ائتمىش لر. بؤيوك صنعتكارلارو
 كلاسىك شاعرلر ايجرىسىنە بوساحەدە نسىمى نىن اوزونە مخصوص موقعى وار
 بىز بورادا شاعرىن تلمىح دن استفادە ائدىگى شعرلىرىن، آنجاق
 نمونە لر وئرمك لە كفايت لە نىرىك :

دم عيسى گلير دوداغيندان *
 آي كيمي نور آخار يانا قيندان

مهرله ماه ومشتري حسنونه بىزه دىرولى *
 سروله سدره اوزونوقا متينه غلام ائدر

چون لبين آب حياتى حاصل اولدو خضره تك *

ظلم اولار ظلماتا وارماق چشمهء حىوان اوچون

آي ايله گون سجود ائدر صورتىنى گؤرونجه گر *

بو، جمال وحسن اولور، صلو على جمالينا

دلبرين لب لرينه چشمهء حىوان دئمىشم *

معدن روحا عجب بن نه ايجون جان دئمىشم

لوح محفوظ ايله عرش اولدو ياناغىن صفتى *

بن بومعنى دن اونا صورت رحمان دئمىشم

زلفونو نافهء تاتاره بها قيلماكى بن *

قيمتين هر قىلى نىن ملك سليمان دئمىشم

گوزلرين سوزموش و اوزموش جانىنى عاشىقلىرىن *

آسىلى زلفونده يوزبين شبللى ومنصور ايدى

لعل لبينه بيان و معجز *
 دئدى كى مسيح ومريم اولدو

انس و جنسىن دىلىنى گرچه سليمان بىلدى *

سن بىلن دىلى بوگون يعنى سليمان نه بىلور

*

گرچه آیی اوزونه بنزه دیره م قاشلارین شکلینه هلال ائرمز (یئتیشمز)

*

پیر کنعانین عزیزى مصر حسنون یوسفی

یوزینه باخان زرخدانینداکی چاهی گوره ر

*

یاناقین شمعینه حسنو یوسفون پروانه دیر

چوخ کونول لر یغمالاندی سن اوزو مه پاره دن

*

لب لعلین شکریندن بال اوتاندی اریدی

سنی شیرین زمان ، خسرو خوبان دئدیله

*

دریلدی قصه شیرین توکندی شکرین دؤورو

لبین دؤورا نیدیرگل - گل کی سن - سن خسرو دوران

*

۱۲ - کنایه و تعریض - بدیعی واسطه نوعلری نین بیریده کنایه و

تعریض آدلانیر . بوایسه اشاره ایله ، ایهام لا ، دولاییسی یوللار ایله اعتراض

ائتمک دئمکدیر . بیلره ره کدن نالایق بیر آدامی ، یارارماز بیر شخصی گؤزه ل

صفتلر ایله لایق گؤسترمگه ، قورخاق بیر کسی ایگید جلوه له ندیرمگه ده بیر

نوع اعتراض دئیلیر . نسیمی نین ده بیر چوخ کنایه لی و تعریضلی فکرلری

شعرلری نین مصراع و بیت لرینده تظاهر ائتمیش اولور . بیزا و نلاردان بیر

نچه سینی گؤسته رمک ایسته ییریک :

کنایه : دیوان رجیمنند به معنی و به صورت

هرچند که از روی و صفت شیخ و رشیدند

تعریض : ایتیردین جام جمشیدی اویان اویقودان ای غافل

نه بولدون اویقودان گؤسته ر ، نه قیلدین اویقودان حاصل

مگر حقن زیان گوردون کی باطل قوله یاپیشدین

چویردین اوزونو حقن صاقین کیم حق دگیل باطل

بو گفتارین اشاراتی دریندیر عقل اونا ائرمز

نه بیلسین اولمایان مجنون کی ، لیلی کیمدیرای عاقل

دنیا چون مردار دیر ایگره ن کونول مردار دن

گل دگیل عالم تیکان دیر ، نه اومارسان خار دن

دنیا دا بیر یاروفالی کیمسنه گورموش دگیل

فارغ اول باری نه حاصل شول وفاسیز یاردان

مدعی جور و جفاسین حددن آشیردی ولی

یار اگر یاری قیلورسا غم دگیل اغیار دان

نسیمی حیاتین ناسازگارلیقیندان، یا خشی یار - یولداشین اولما ما
سیندان شکایت لهنه رک، کنایه ایله اونو مردار آدلاندیریر، اونو گولسه
یوخ، تیکانا بنزه دیر. دنیا دابیرجه نفرو فالی یارتا پما دیقینا گوره اوز
اعتراض سسینی اوچال دیر، اونا آرخا چئویرمه گی تاپشیریر .

تعریض : عالمده بوگون عهدی بوتون یاراله گیرمز

یا ندیردی تیکان باغریمی گلزاراله گیرمز

ناقص محک اولدوقمونین^(۱) قلبی دغل دیر

بیر سکه درست، آریجا (خالص، چیلخا) دنیا اله گیرمز

کنایه : عشقه علاج ایستمه دردینه صبرایله ، دور

گورکی، نه درمان قیلور یار وفاداریمیز

زاهد اگر عاشقه منکر اولور اول بیلهر

حق بیزه اولدو عیان قالما دی انکاریمیز

عهد و فایله گل تا دئمه سین مدعی

قول وقرار اوستونه دورما دی دلداریمیز

کونلو اعمی اولانین نور تجلی نه بیلور

بو سوزون شرحینی بینایه صور، اعمی نه بیلور

ای نسیمی نفسین گرچه مسیحا دمی دیر

معجزین رمزینی موسی ایله عیسی نه بیلور

۱۳ - رجوع یا گریز - منشوریا منظوم بیر اثرده، حکایه وی سچیسه

داشیان بیریا زیدا، معین موضوعنو ایضاح، تعریف، یا تصویرا ئده ن بیر

شعرده یا نئرده بیردن ممدوحا مراجعت ائدیر، اوزونو، خالق، پیغمبره ،

اماما، سلطانا خلاصه معین بیرشخصه توتوب اونا خطا با "فکر سؤیلویور او -

نون آدینی چکیر، متن دن دونوب آدی چکیلن شخصه اوزدؤونده رمگه رجوع

ائدیر .

دوز دوربو فورمادان چوخ وقت کلاسیک شرق شاعرلری مدیحه وستایش

سجیه لی قصیده لرینده یا خود منقبوی شعرلرینده استفاده ائتمیشلر. الها -

مین جوشدوقو زمان، یازی نین آخاریندا بیر ن آلاها، پیغمبره ، اما ما ،

ممدوحا یا نئرده توتولان مقدس بیر مقبره یه، مکانا، منظره یه اوز توتوب

نئجه دئیلر گریز وورموشلار. نسیمی حکمدا رلارین، سلطانلارین و بوتون

ظلمکارلارین وقان ایچن لرین باریشما زوقاطی دشمنی اولاراق شعرلرینده

۱ - هامی نین

بوفور ما دان بونلارا یوخ، مظلوم انسانلارا، حقوقونو الدن وئر میس دفاع سیز شخصلره، ازیلن لره، بیرسؤزله مظلوم بشریتیه مراجعه ائده رک فکر سؤ- یلمیش دیر، مقصدی ده خلقی اویا تماق سفر بر ائتمک، آیا قاقا ل دیر ما ق، الدن گئتمیش حقوقونو گئری قایتاریب مدافعه ائتمکدن عبارت اولموشد- ور، شاعر اؤز گریزلرینده گئنیس محروم خلق کوتله لرینی ساییق لیکقا، دیرچه لیشه مبارزه یه چا غیریر، دیگر طرفدن ده ظلمکاری، ریاکاری، نادوز- لری قاقا مچیلاییر، اونلارین چیرکین ویا راما حرکت و عمل لرینی افشاء ائدیر، اونلارا حیاءت، اوتان، وجدان عذابی چک سؤیلویور. حیلله دن، ظلمدن و منصب پرستلیک دن ال اوزمه گی تا بشیریر، مال و دولت اسی- رینی اولماقدان چکیندیریر، دوزیولا دعوت ائدیر. عکس تقدیرده جزالانا جا قلا- رینی وعد ائدیر. باخ! نسیمی نین رجوع و گریزلری باشقالاری نین کیندا^ن بو مزیت و خصوصیت لرینه گؤره فرق له نیر و سئچیلیر .

مثاللارا کئچک :

ای مکر ایچی-نده صوفی آلدانما آله زینهار

گل عمرونو چور و تمه تزویرو آل ایچی-نده

*

خوبلارین عشقیندن ای زاهد بنی منع ائیله مه

چون بنه عشق ائیله دی قسمت گونونده حق نصیب

نسیمی اثر لرینده شاهلارا، حکمدارلارا یئرو وئرمه میشدیر و اگر بیرا یکی یئرده اونلارین آدلارینی چک میشدیرسه، بورا دادا اونلارا اعتراض ائدیب اونلارا نفرتله یانا شمیشدیر. باخین او شاهلارا نئجه رجوع ائدیر:

... ای قیلان دعوی کی شاهم، عدل و انصافین هانی؟

نسیمی سلطانلارا، حکمدارلارا و بوتون ظلمکارلارا نفرت ائتدیگی کیمی یالانچی روحانی مالارا، ریاکار زاهدلره ده نفرت بسله میش اونلاری تنقید آتشینه توتموشدو. او، اؤز حقینده نظمه چکدیگی فخریه لرده بئله بیرد^ن دغونوب زاهده گریز ووروب، ریاکار روحانی مالره رجوع ائده رک اونلاری دوز یولا چا غیر میشدی. اونلاری دانلامیشدی .

... طاعتی، ذکری نمازی مکر و فن دیر زاهدین

عارف اول آلدانما بالله زاهدین طاماتینا

*

... زرق و تزویرین اساسی اولدو ای زاهد خراب

عشقه معمار اول کی معمور اول عمارت دیر بوگون

نسیمی حقیقی عارف و عالم لره ، مقدس دین خادملرینه ، تمیز و حقیقی قاضی لره باش اگیر ، اونلاری ستایشه و تقدیسه لایق بیلیر ، بوتون انسا- نلارین طالعینی دوزگون حل ائده نلره سجده ائدیر و باش اگیر .
... بوگون فردا دان ای واعظ بنی قورخوتما ا بسم دور کی قورخوسوز دور اول عارف کی امروز اولدی فرداسی

نسیمی شعرینده حقیقی عارف ، کامل عارف ، هرا یکی دنیا نین سروری ، یارا دیلایشین مقصد و معناسی حضرت محمد و حضرت علی نی گؤتور- رموشدور . نسیمی علمی ، فلسفه نی ، دینی ، آئینی ، مذهبی ایضاح ائده رکن بیر دهن بوایکی وجوده رجوع ائده رک ، گریز وورموشدور .

آشاغیدا کی بو حقه سؤیله دیگی بیرنئچه مصراعا دقت یئتیرک :

... گؤزونو آج گؤر ای طالب علی دیر هر دو کونه سر

محمد عشقی دریا دیر ، علی دیر قیمتی گوهر

محمد علمه کان اولدو ، علی نطق و بیان اولدو

اونا سر لر عیان اولدو ، علی دیر خواجه قنبر

علی دیر جمله نین جانی ، محمد دیر اونون کانی

حقیقت دیر علی شانی علی دیر یار پیغمبر

هزاران درلو جنبش لر علی امری ایله ایشلر

واریر یایلار ، گله ر قیشلار ، علی دیر جسم جان پرور

علی اول ، علی آخر ، علی باطن ، علی ظاهر

علی دیر نور ایلن انور ، علی دیر شمس مسـتنور

نه بیلسین جاهل و نادان محمد یا علی کیم دیر

محمد صاحب دین دیر ، علی دیر جمله دن بهتر ...

"نسیمی" نین دل و جانی منور دیر علی نوری

علی والی ، علی والا ، علی سرور ، علی صـفـدر *

*** **

(آردی گلن شماره ده)

* - عماد الدین نسیمی ، اثرلری ، ۱۰ - نجی جلدی کی ۱۹۷۳ . صحیفه ۱۱۵

حضرت علی (ع) مین اؤگود (نصیحت) لری

(۴)

** - خئیرلی بیر ایشه ، باشلییا جا غین زمان تلهس . چونکی ، سنی او خئیرلی ایشدن پشیمان ائدهن بعضی حادثه لر باش وئره بیلر .

** - رزقین آلاہ طرفیندن گلدیگینی بیل ، قازانجینین ها موسینی اؤزونه حصر ائتمه . اونون بیر حصه سینی دا محتاج اولانلارا وئره . آلاہ تعالی ، هم نوعینه یاردیم (کؤمک) ائده نلره داها چوخ وئره ر .

** - تجربه ایله بیلیرمکی ، دنیانین نه ذوقینده ونه ده کدرینده بقا یوخدور . اونون اوچون ذوقدن بؤیوک مسرت و کدردن ده یاس حس ائتمهک آغیللی آدامون ایشی دگیلدير .

** - زمانه اگر سنه اویمازسا ، سن اؤزوی زمانه یه اویدور .

** - یوخسوللار ، بعضا " چوخ چتین بوکوک لرده قالیرلار . سؤیله - دیک لری سؤزلر نه قدر دوغرو اولورسا اولسون ، اونلاری دینله یین لر سؤزلرینه قولاق آسمازلار .

** - نئجه انسانلار ، ثروت صاحبی اولماق اوچون چالیشیرلار ، چوخ زحمت چکیلر . لکن ال لرینه هئج بیر شئی گئچیره ممه زلر . لکن ائله لری ده واردیرکی ، اوتوردوقلاری یئرده دنیانین ان بؤیوک ثروت لرینی الده ائده رلر . . . بو ، ائله بیر سردیرکی ، بونون حکمتینی آنلییا بیلمهک اوچون تقدیره اینانماق لازم گلیر .

** - قازانماق ، حلال دیر . لکن قازانجا ، حریص اولماق لازیمدیر . حریص اولمییا نلارین یاردیمچیسى آلاہ دیر .

** - حقیقی دوست ، سیخینتلی زمانلاردا ، سنه یاردیم ائدنلر دیر .

** - فسق و فجورا ، ومنفعته دایانان دوستلوقدا ، اصلا " صفا و صمیمیت اولماز .

** - آنادان ، بابادان محروم قالانلار یتیم دگیل لر ، منجه اصل یتیم اولانلار ، عقلیدن محروم اولان کیمسه لر دیر .

*** - بىركىمىسەيە ، اۋنون اقراڭى و امثالى آراسىندا شرف و ئىزجىك
بىر شئى وارسا او دا عقل دىر .

*** - آلاھىن انسا نلارا و ئىزدىگى نعمت لىرىن ان بىۋىۋىكى عقل دىر .

*** - معىشتىنى ، مردانە بىر صورتدە قازانماغا چالاش ، نفسىنى
ذلت دن صىانت ائتكى ، فقيرا ولسان بئله شرفلى قالاسان .

*** - لايىق اولمايان كىمىسەلرە اۋزسۈيۈ (آبرو) تۆكمە ، اۋزۈنى
بىھودە يئىرە رذىل ائدەرسن .

*** - ھىچ بىرايشدە لزومدان آرتىق تەسمە ، تاءنى صاحى اولانلار
اۋزلىرىنى بىر چىخمازا (بن بستە) كىرمدن محافظە ائتمىش اولورلار .

*** - يارىن (صاحىن) گلەجك گۈنى ، دونىكى گىچىردىگىن گۈنە
قىياس ائت . دائىما "تسلى و راحت تا پارسان ، چونكى نە قدر چابالاسان
گۈنلىرىنىن مقدراتىنا حاكم اولابىلمەرسن .

*** - حياتىن نعمت لىرىنە نايىل اولدوغون زمان زىنھار آرتىق
سۈيۈنمە ، محنت و مشقتە دچار اولدوغون وقتدە دە اصلا " تاء سفا ائتمە
چونكى ، ايكىسى دە بقاسىزدىر (تىز آرادان گىئەندىر) .

*** - خلق ايلە خوش گىچىن ، كىمىسەنى خور گۈرمە .

*** - بىركىمىسە گلىب دەسندن بىرشئى اىستەرسە ، اكر و ئرمىە جكسن ،
اونىلە دادلى معاملە ائت . اكر بئله ائتسن ، اۋز عليھندە تاپىلان
بىر دشمنى آزالتمىش اولورسان .

*** - خسىس لرلە فقيرلر ، عىنا " بىر - بىرىنە بنزەرلر ، چونكى ايكىسى
دە ، حياتلارىنى محرومىت اىچىندە گىچىرىلر .

*** - دشمنىۋە غلبە چالدىغىن زمان ، اونو عفو ائت ، ظفرتا پماغىن
شكرونو ادا ائتمىش اولورسان .

*** - دىلىنى كفرە آلىشدىرما ، دادلى دىللى اول ، يوخسا ، قاباغىنا
گلن ھورەن كۆپك (ايت) لرە دۇنرسن ، خلقى زورلا اۋزۈندن نفرت
ائتدىرەرسن .

آذرى توركجەسىنە چئویرن ع . ك . منظورى خامنە

آنام دیلی

ت
گورکملی شاعریمیز آقای کریم مشروطه چی (سؤنمز) یین ۲۳۳ بنددن عبارت
اولان (آغیرایلر) منظومه سینین (آنام دیلی) بؤلوموندن آلتی بندینسی
اوخوجولاریمیزا نقل ائدیریک .

بواثر ۱۱ هجالی یعنی استاد شهریارین حیدر با بایه سلام منظومه سی
نین یازیلدیغی وزنینه ، شاعرین اوشاقلارینا خطا با "یا زیلمیش و باشین
دان صونونا قدر اؤگود (نصیحت) و حکمت آمیز سؤزلرله دولودور . شاعرین
انسانی و عارفانه دنیا گؤروشو ده شعرلرینده عکس ائتمیشدیر .

شاعر بوقدر گؤزهل و بدیع اثری یارادارکن اوقدر تواضع گؤستریمیش
کی اوزونی شاعر بئله سانماق ایسته مه میش و طبعی نین آنا دیلینه (لهجه)
دئییلدیگیندن آیلدیغینی و بوتحقیر واهانت دن دامارلاریندا کی غیرت
قانی نین قاینادیغینی و بوهیجانلا پاسلی قلمی ! الینه آلیب بوقیمت
لی اینجیلری یان - یانا دوزدوگونو سؤیله ییر . بو منظومه سؤنمزین
ایلک و صون اثری دگیل دیر . شاعرین صون زامانلاردا یازدیغی (عیسی نین
صون شامی) وداها باشقا بدیع اثرلری واردیر . گله جکده اونلاردان دا
نمونه لر نقل ائده جگیمیز امیدینده ییک . واما بو گؤزهل شعرینا نگیزه -
سی یئرینه کئچن (لهجه) سؤزونه گلینجه بوباره ده گله جکده اساسلی
بیر مقاله یا زماغی لازم گوردوگوموز ایچون بورادا آنجا ق کیچیک بییر
ایضا خلا کفایت له نیریک :

ایراندا لهجه سؤزو دیالکت مفهوموندا ایشلتمیشلر و بیزیم آنا
دیلمیزی ده فارسی نین بیر لهجه سی سایماق ایسته میشلر . بو گؤروش تمام -
یله یانلیش و غلط دیر ، چونکی فارس دیلی هند و او روپائی دیل لر گرو بونا
داخل دیر . حال بوکی بیزیم دیلمیز تورکی دیلی دیر و مستقل بیر دیل
اولماقلا برابر اورال - آلتای دیل گرو بلارینا منسوب دور . و بونون
ایچون آذری تورکی سی فارس دیلی نین بیر لهجه سی اولابیلمز . وارلیق .

کؤنلوم قوشی اوخور وطن گولیلن
گول نئجه کی گوله راوز بلبلیلن
سؤزلریمی یازدیم خلقین دیلیلن

اودور آدیم اوره ک لردن سیلینمه ز
یا زیلما سا دیلین قدری بیلینمه ز

او گوندن كى دىلیم "لهجه" سايىلدى
ياتمىش طبعیم بىردىسكىنىب آيىلدى
بو آيىقلىق اولكەمىزە يايىلدى

دامارلاردا غىرت قانى قاينادى
پاسلى قلم اليمىزده اوينادى

اورەك جوشدى خومار گۆزلر سوزولدى
داليسىنجا اينجىلریم دوزولدى
آرزولاریم سئودىگىز تک يازىلدى

بىلىرسىزكى، دومان ھارا چن ھارا
صنعت ھارا، ھنر ھارا، من ھارا

دوداقلاریم گولومسەرکن ازل دە
آنام منە "اوغول" دىيىب بودىلدى
آنادىلى اونودولماز مین ایلدى

حقيقت دە بو دىل منىم جانىمدىر
ايلىگىم دىر، سوموگومدىر، قانىمدىر

قارا بولود گىدىب گۆزدن ايتتىدى
يازديقلاریم الينىزە يئتتىدى
اوخويايدىز يارالاريز بيتتىدى

باخان اوندان بىرشاخە گول درئىدى
درديگىنى الدن - الە وئرئىدى

اورەگىمدە سۆنولمەين اودوم وار
اودور منىم "سۆنمەز" كىمىن آدىم وار
سىزكى وارسىز منىم ھربىر زادىم وار

آرزوم بودور، كونلوز مندەن دۆنمەسەين
ياندىردىقىم شمع چراغلار سۆنمەسەين

كرىم مشروطەچى (سۆنمەز)

بوشعر، زنگاندا، آقای سیداسداله جمالی نین طرفیندن " دان اولدوزی " آدلی شعر مجموعه سی نین بیرنجی جلدی نین منتشر اولماسی مناسبتیلن یازیلیب وعزیز زنگانلی هموطنلریمیزه تقدیم اولونور . سؤنمز

تهران - ۱۳۵۹/۸/۲۸

زنگانلی قارداشلاریم

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

هر بیرا ئلین سیزین کیمی شانلی دیاری وار
واردیر یئری دئسم که خزانسیز بهاری وار
هر فصلین اقتضاسینه او یغونلا شیر تمام
نئسان آیندا چوخ یاغیشی، قیشدا قاری وار
یورغون مسافره نه صفالی دوشرگه لر
گؤز ایشله دیکجه، کؤلگه لی، جانلی چناری وار
اوردان کئچن گيجیکله نیر آب و هوا سینه
نه توسدوسی، نه ذره جه گردوغباری وار
دین و وطن یولوندا بؤیوک پیشوالری
آزاده لیک یولوندا نه چوخ جان نثاری وار
الوان کلیم لرینده حیاتین نشیده سی
هر آرشینیندا مین جوره نقش و نگاری وار
هر ایلمگینده بیر توخوجی باغری قان قیزین
مین ایتگین آرزوسی، املی، انتظاری وار
زنگان دئینده زنگ شتر سسله نیر دئیه ن
آردینجا شور کروانی نین شن قطاری وار (۱)
زنگانلی نین اراده سی یوکسک سه ندتک
باخان عذارینه ساوالان تک وقاری وار
دؤیسن اگر اونون قاپی سین بیرنیاز ایچون
حاتم کیمین باغیشلایا جاق هر نه واری وار
" انبارغله " آدلانان او گوجلی تورپاغین (۲)
سیزلردن ایندی آرتیق اوموب، انتظاری وار
زنگان اگر تا پا یئنی دن اوز هویتین
بیرایرانی دویورماق ایچون اقتداری وار

آردی ۷۴ صفحه ده

اۈلكە مېن يوللار يېنىدا ...

(پوئما دان بېر پارچا)

...اوجا داغىن كۆكۈنە سۆيكنمىش يېخىق بېر دام
يانىندا سئىرەك جانسىز كۆلگەسىز بېر- ايكى شام (شام آغا جى)
كىچىك صنىق پنجرە كۆز بېكىمىش تۈزلۈ يولا
يولچى (مسافر) ايزىنى آرار (آختارار) باخاراق ساغا - صولا ...
آخشام بوتون حزنيلە چۆكركن قارشى داغدان
قەھونىن قاباغىندا داياندى بېزىم كاروان
غربت بېر اينجە سېس (دومان) دى داغلىمىشىدۇ ھاوايا
ياسلى بېر حال وئىرىدى چۆلە داغا اووايا (دوز وگئنىش اراضى)
برابرجە! چەرى گىردىك ھې مسافرلر
ايكى ياشلىجا آدم "خوش گلدېنىز" دئدىلر
دئورەسىندە اوتوردوق توستولو بېر لامپانىن
من دەسئىرىنە دالدىم (غرق اولدوم) دوشونە رك دئورد- يانين
دىوارلاردا ايللرېن ھېسلى ايزلرى واردى
دوشوندو كجە قلبىمى بېرھجران حسى واردى (احاطە ائلەدى)
كىم بېلىر نەلر گۆرمۈش دئدىم بوآلچاق داملار
نە سىمالار تانىمىش بو كىرلى (چىرك) قارا جاملار
دىواردا دوران بو ساز نەلر آنلاتمىش نەلر
كىم چالېب كىم سۆيلەمىش ھجرانلى ترانەلر
بېر آز سونرا باشلادى قاينا مايا ساماوار
مجلسىمىز قىزىشىدۇ بېر- بېر دوزولدو چايلار
"بوساز كىمىندىر" دئىە صحبتە باشلادىلار
" او منىم درددا شىمدر" سۆيلەدى بېر اختىيار (قوجا)
ھايدى بېر ماھنى اوخو ھايدى دىللەندىر اونو
كۆنۈللىرى شەن لەندىر گلسىن غملىرىن سونو
آھ چكەرك بېر باخدى دىوارداكى سوزىنا
سونرا آلدى الينە باشلادى آوازىنا
آوازىندا داغلارېن عكس ائتدى داستانلارى
جانلاندى كۆز اءونۈندە آدسىز قەرمانلارى

(آردى ۱۴- نجى صفحە دە)

علی بابا حاجی زاوه (باکی)

غربین

اسدی یامان اسدی ملی غربین	عمرو مون گل لری بو کدو بو نونو
گزدی ساچلار میدالی غربین	باشیما داغلا رتاک قارالندی قار
چاره یوخ هر درده دوزه سن کرک	حسرتدن قوزوتک طهیر اؤرک
زهر تولو قودوردی غربین	یاغ-بال بیری تسده اؤکی امانک
وطنه چاتسا دیم اولمازدی دردم	وطن سیز دنیا والقدنی لر دیم
آخمازدی گوز و مدن سئلی غربین	ایستی تو جاقیندا راحت اولدیم
المدن آیری دو شسم ائل اولار غنیم	المدن اوز غمی دیر غنیم غنیم
	قبرلی غربتده قازا مین غنیم
	اوستورده غنیمین گلور غربین
	خطاط و تقدیم ائذه ن غلام حسین سکرلی

" اولگرلر يغينجاغى "

(پوئما)

شعريميز بنزه ييرگوى قورشاغينا ،
دويغودان يارانيب ، كورپوموزا ولموش
گئدير دوست ائوينه ، قارداش باغينا ،
قوجاغى عطيرلى چيچك له دولموش

هئىگزير ، سئيرائدير ، دالير ، دولانير
آليب كوره گينه محبت يوكو
يانيريقسا يانير ، قانيريق قانير ،
اينجه بيردويغودور ، سوكورتئل توكو .

هانى ، شعردن گوزهل ائلچيميزمى وار ؟
قارداشدان ، قارداشا سلام يئتيرسين ،
دوغما يوردا قوناق گئده رسه دوسلار ،
قوجاق - قوجاق شعرى سوقات گتيرسين .

شعر اينجى تك هر دن كاغاذى بزهر ،
هر دن آغيزلاردان لئنته سوز توكور ،
دويغونون ان گوزهل يئرلرين گزهر ،
گوز ائونونده نفيس تابلولار چكهر .

.....
باجى (۱) ائوينيزده گوزهل اگلنجه ،
دينله ديك سيزلرى ، هم بختيارى (۲)
گلميش ائوينيزه مانكى بو گئجه ،
بوتون احتشاملا ، اولدار ديارى .

شاعرلر دانیشان سوزه ، صحبتته ،
حسرتله باخيرميش گوزو تيريزين ،
گونئى خاطره سى صاف محبتته ،
حرمتله باش اگيب اوزو تيريزين .

گويون اولگر آدلى بير اولدوزو وار ،
سيزده اولگرلرين يغينجاغيميش ،
دالغا - دالغا ، درين - درين معنالار ،
دونيايا نورساچان بير اوچاق ايميش .

قارداشيم بختيار يادىما دوشر،
گلەر گؤز اؤنونه ائلين هريانى ،
هاچاق كتابينا گؤزوم ايليشير،
سئير ائدهرم بوتون آذربايجانى.

هر مصراعى ،يئنى دويغو ساقى سى،
قلميندن آخان درلر، اينجى لر،
آناميزين تاي سيز بويونباغى سى،
" موقام پوئماسى" او بؤيوك اثر.

يا درين اثرلر " جنوب حسرتى"،
قايفى ، محبتدن دولوبيرعمان،
سحرله ييجى دبر، سؤزون قدرتى،
يازانى بؤيوكدور، شاعر سليمان.

دئير، بير گون ايشين اولارسا آغير،
سنه غم دنيزى هـجوم ائده رسه،
سسله سليمانى، تك، اونو چاغير،
كسليب اميدىن الدن گئده رسه.

" نريمان " (۳) قارداشيم آي ائل وورغونو!
ائلينه ظلم ائدهن شاهها توپوردون
چاتماز كاما بيلديك هئچ قودورغونو،
نئجه ذليل اولوب، يوخ اولدو گؤردون؟

او "سن باغيشلادين" (۴) اثرى گؤردوم
ماهنيندان گؤتورموش بير كتاب آدى ،
منه لطف ائديلميش شعرلرى گؤردوم
اوخويوب دوشوندوم، بيلديم هر زادى.

" رسول حمزاتوفا " مكتوب پوئمان ،
گؤسته رير ائلينه پاك نيتينى ،
ائلين آلقيشلاييب، سئوه جك اينان ،
اوره گيندن اورهك محبتينى .

شعريميز دولاشير ائلين هريانين،
اوزاق - ياخينلارا گئديب - گلندى،

(۵)
لطف ائدیب قارداشیم " اولدوزکا روانین "
منه اوزه رینده یازیب بو بندی:

" عزیز قارداش ساوالان ، " - " آرزوموز آچسین چیچک "
" قارتال تک اوچ، هاوالان ، " - " بیز باکی دا گوروشک . "

ای سوز تانریسینین نبیسی قارداش !
سوزلرین یاییلدی اوره گه ، جانا .
هرسوزو، دویغونو دویوجو سیرداش ،
شعرین یاراشیقدير آذربایجانا .

قارداش ! دیله دیگیمیز آچا جاق چیچک
باهار اولوب ، اگر هاوا دورولسا ،
تیکانلار یئرینه گولر بیته جک ،
یامانلیقدان دؤنوب فلک یورولسا .

کتیره رم یولا ، یوروب فلکی ،
منده ایستک ده وار ، آتشفشان دا ،
قارداش سنه قوربان گوزلر به بگی ،
آغلار به بگیم وار بو شیرین جاندا .

قارتال اولانمارام ، اوفاجیق قوشام ،
اودلار یوردو ائلیم ، اووام دیر منیم .
اوچوب هاوالانیب بوردا قونموشام ،
بهشتیم دیر ، گوزهل یووام دیر منیم .

صنعت داغلارینین قارتالی واردیر ،
آراسلیلا (۶) میرزه عباس معلم .
منیم اوچون بؤیوک بیر افتخاردیر ،
اولا بیلسم کیچیک بیر متعلیم .

(آردی وار)

- (۱) آذربایجانین قدرتلی شاعره سی حکیمه خانیم بلوری گیلده شعرگئجه -
سی کیمی شاعرلرین اوخودوغو شعرلرین نوارا آلینماسی .
- (۲) آذربایجانین گورکملی شاعری " بختیار واهابزاده "
- (۳) نریمان = آذربایجانین قدرتلی شاعرلریندن نریمان حسن زاده .
- (۴) " سن باغیشلادین " نریمان حسن زاده نین یازدیغی شعرکتا بلاریندان
بیری نین آدی دیر .
- (۵) اولدوز کاروانی = نبی خزری نین کتا بلاریندان بیری نین آدی دیر .
- (۶) آذربایجانین بؤیوک عالم لریندن پروفیسور حمید آراسلی ، پروفیسور -
میرزه ابراهیم اوف ، پروفیسور عباس زمانوف دیر .

" اولگرلر يغينجاغى "

(۲)

شانلى گئچميشلى بىر بئويوك ائليم وار ،
دئيم ، بس نهدن دىر پريشانلغيم ،
بو ائلى دوشونن ، دىليهنه آغلار ،
بوندان تورهنىب دىر ساوالانلغيم .

اولو بابالاريم اوغوز ائللرى ،
باش اوجا ، شرفاله ياشارميش هر آن ،
ناموسلو هر سئزو هر عمللرى ،
كىمسه يه ائتمه يىب ظلوم هئچ زمان .

تاپشيريپ ، كيشىليك بوتون ايشينده ،
دئيب دىر دوشمانين ائنونده اسمه ،
پولاد كىمى دايان ايچين ، ديشينده (۷)
دوشمانى وي ، يىخدين ، باشيني كسمه .

آنجاق او بىليرميش ، تورك اوغلى اسمز ،
بئيله بىلمه يىرميش دگشير زمان .
سهرابيم يىخاندا باشيني كسمه ز ،
دوشمانيم يىخارسا ، وئرمز هئچ آسان .

ائليم اوزون ايللر ياشايىب بئله ،
ايشينه ائوزگه لر رخنه لر ساليب ،
حيله لى سئزلره دوتوبلار دىله ،
يئتمه ز آماجينا ، يوللاردا قاليب .

عصيرلردىر بيزه بو غم ، بو كدر ،
ائليمين وارلىغى قاصيرقا (۸) لاردا ،
جان آتديقجا ايشلر هپ بئيله گئده ر ،
اردملى (۹) بابالار قاليبدى هاردا ؟

قالانيب بو غملر داغا دئوننده ،
باغريما صيغمايىب شعر اولور همان .
باخىب بوغملرى داغجا گئورنده ،
آدينا شعرىمىن دئديم ساوالان .

آراز ، ائللريمين گۆز ياشى ديرسا ،
ساوالان دا ائلين قالانميش دردى ،
آييق وجدانلا كيم نظر سالىرسا ،
باغرى يانا- يانا اونو گۆرهردى .

شرفلى خلقىمىن ، آغىر ائلىمىن ،
غملرى داغ كىمى سىلدىريم گرهك ،
بو سىنير (۱۰) سىز ، شيرين دوغما دىلىمىن
كىنەسى دوشمانا ايلدىريم گرهك .

گۆرون گۆز ياشىمىز آغىر سئل اولور ،
غملر ده كين لى بىر سۆنمەز ، يانارداغ ،
سىمە - سس وئرهن بۆيوك ائل اولور ،
بو ائلىم گونشە يوللار آچا جاغ . . .

گرهك بونو بىلسىن او كۆهنە دوشمان ،
بو يورد بابام ، اوغوز ، قازان يوردودور
كافىر ياغىلاردان مین قصاص آلان ،
ايندى مین قات اوندان قالين اوردودور .

قا يىغىلى (۱۱) اوگوتچو (۱۲) بۆيوك بىرانسان
پىغمبر مثاللى دەدە مىزدە وار .
قوت دەدەم ، اوگوت وئرىب ، هرزمان
ائلىمىز صفادن ياشايش قورار .

ائل ايچرە شىرىمىز يايىر محبت ،
گۆر نىجە قوشما مىز الفت قوراندىر
قارداشدان - قارداشا اورەكدن ايستك
آمانسىز دوشمانىن باغرىن ياراندىر . . .

*** **

- (۷) ايچ - ديش = داخل و خارج دىمكىدير .
(۸) قاصىرقا = چوخ برك شدتلى يئل بوروغانى . گوردار .
(۹) اردملى = ايگىتلىگه و گۆزەل بگه نىلمىش اخلاقا ، آلچاق
كۆنوللوك ، شرف و فضيلته مالكا اولان . فضيلتلى .
(۱۰) سىنير = سرحد ، مرز .
(۱۱) قا يىغى لى = دوشونجهلى مسئول . غم خور .
(۱۲) اوگوت و اوگوتچو = نصيحت و نصيحت وئرهن .

۵ - در حق شخصیت دده قورقود

"... دده قورقود، ریش سفید قوم بوده، آذربایجانیه‌ها می‌گویند "اٹلجه بیلن" یعنی کسی که به اندازه تمام قوم خردمند است. وی پهلوانانرا نا مگذاری می‌کرد. سخنان حکمت آمیز می‌گفت. ویاروهمراز قوم درسوگ و سرور بود، اصل کتاب مقدمه‌ای در احوال خود دده قورقود و سخنان حکمت آمیز او دارد. می‌نویسد:

"قورقود آتا اوغوز قومون مشکلینی حل ائده ردی. هر نه ایش اولسه قورقود آتایه دانیشمینجه ایشلمزلردی هر نه کی بویورسه قبول ائده ر- لردی. سوزین توتوب تمام ائده رلردی."

یعنی: دده قورقود مشکلات قوم اوغوز را حل می‌کرد. هر کاری پیش می‌آمد بدون مشورت با دده قورقود انجام نمی‌دادند و هر چه می‌فرمود قبول می‌کردند. دستور او را بجا می‌آوردند. (۱)

دده قورقود علاوه بر ریش سفیدی و خردمندی، خنیاگر (آوازخوان) نیز هست او در مجالس ایل حضور می‌یابد و با اشعار و آوازه‌های خود که با قوپوز^ش همراهی می‌کند بستایش قهرمانان ایل می‌پردازد.

در حماسه دده قورقود هنگامی که قهرمانان به تنگنایی گرفتار می‌ایند دده قورقود به یاریشان می‌شتابد و بدانها راه پیروزی را می‌نماید.

او برای مردانی که عازم جنگ هستند دعای خیر می‌خواند و پس از پیروزی، در مجلس جشنی که برپا می‌گردد به قهرمانان نام می‌دهد و به میمنت پیروزیشان قوپوز می‌نوازد و آوازمی‌خواند و شجاعت دلوران قوم را تعریف می‌کند.

بر اساس اعتقادی که آذربایجانیه‌ها دارند گویا اونه تنها به قهرمانان نام می‌داده است بلکه نام تمام چیزهای دیگر را نیز اونه داده است و درباره چهار نامی که دده قورقود سهوا "بروی اشیاء نهاده شعری ساخته‌اند که هم‌اکنون نیز می‌خوانید

ایگنیه تیکن دئمه‌دی او دده قورقود !
 تیکنه سؤکن دئمه‌دی او دده قورقود !
 گلینه آبیرون دئمه‌دی او دده قورقود !
 آیرانا دویوران دئمه‌دی او دده قورقود !

*** **

دده قورقود به سوزن (ايگنه) ، دوزنده (تيكن) ننگت !
 دده قورقود به خار (تيكان) ، پاره كننده (سوكن) ننگت !
 دده قورقود به عروس (گلين) ، جدا كننده (آييران) ننگت !
 دده قورقود به دوغ (آيران) ، سيركننده (دويوران) ننگت !

كلكوريك آيران بيمه ليديم ملن دلدل خورم خورم
 آيران دوزنده بيمه ليديم ملن دلدل خورم خورم
 ايگنه تيكان بيمه ليديم ملن دلدل خورم خورم
 تيكان پيران بيمه ليديم ملن دلدل خورم خورم
 كلك آيران بيمه ليديم ملن دلدل خورم خورم
 ايگنه

قطعه فولكلوريك دربارۀ دده قورقود كه آنرا "ميرزا فتحعلي آخوندوف" با خط ابداعي خود نوشته است. (خط اصلي آخوندوف) دربارۀ تولد و مرگ دده قورقود نيز روايات زيادي بين توده هاي زبان رواج دارد، ميگويند هنگام به دنيا آمدن اوتوي توبره اي بود. اطرافيان از اين مولود عجيب ترسيدند به همين دليل نام او را قورقود يا قوخوت (مشتق از " قورخو" به معني ترس) گذاشتند. و ميگويند عمر بسيار درازي داشته است زماني كه عزرائيل به فرمان خدا براي قبض جان او نازل شد، دده قورقود جان نداد. براي او جدا شدن از قومي كه هميشه دوستشان ميداشت مشكل بود از اينرو پس از سه روز استغاثه به درگاه كبريا تصميم به فرار ميگيرد، سوار اسبش ميشود و ابتدا به غرب و آنگاه به شمال و شرق و جنوب دنيا ميگريزد. اما هر جا كه مي رسد با مردى روبرو ميشود كه مشغول كندن گورى است. زما ني كه مي پرسد: اين گور از آن كيست؟ - جواب مي شنود: اين گور مردى بنام قورقود است كه گورش را مي نگرد و هم اكنون اينجا است !

وبالآخره گویا در یکی از این گورها به خاک سپرده می‌شود .
 در قرن دهم " آدام اوله آری " سفیر آلمان در ایران و روسیه هنگام
 اقامت در دربند آذربایجان قبر منسوب به دده قورقود را دیده است و دستا-
 نه‌های دده قورقود را که بین مردم آذربایجان رایج بوده شنیده است . این
 شخص در سیاحتنامه خود از احترام زیادی که مردم شیروان به این مقبره
 قائلند صحبت می‌کند ، چند سال بعد از او جهانگرد دیگری بنام " اولیا جلیبی "
 از ترکیه نیز مقبره مزبور را زیارت کرده است . اما این مقبره مدتی بعد
 متاسفانه بدست روزگار از بین رفته است .

یکی از مقبره‌های منسوب به دده قورقود (از اعتقادات مردم)
 مردم آسیای مرکزی معتقدند که دده قورقود مدت چهل سال (وینا به
 روایتی صد سال) از دست خدا فرار کرده است حتی بین "قازاق"ها درباره
 زنده ماندن دده قورقود نیز عقیده‌ای رایج است :

"اؤلو دئسم اؤلو ایمس
 دیری دئسم دیری ایمس
 آتا قورقود اولیاء"

اگر مرده گویم مرده نیست
وگر زنده خوانم زنده نیست
آتا قورقود اولیاء

بنا بر روایتی دیگر دده قورقود زمانی که فکر می کرد از تعقیب مرگ در امان است با قوپوز خویش "نغمه زندگی" می نواخت تا وقتی که این آهنگ نواخته می شد مرگ جرات نزدیک شدن به دده قورقود را نداشت. مردم عقیده دارند اکنون هم هر جا این نغمه را بنوازند مرگ نمی تواند آنجا قدم نهد. ژوبانوف می گوید که این آهنگ بنام "قورقوت کوی" (شاید به معنی فریاد قورقوت) معروف است واقعا "هم تا تاثیرشگرفی به آدم می بخشد و ریتم رقص بسیار جالبی است که در میان مردم به گونه های فراوان اجرا می شود. (۱)

درباره وجود تاریخی دده قورقود نیز اسنادی در دست است منتها این اسناد چنان روشنگر نیستند که بتوان نظر قاطعانه ای در این باره داد مثلاً: در "جامع التواریخ خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی"، دده قورقود صدراعظم "اینال خان" وهم عصر پیغمبر اسلام معرفی شده است (۱) و گویا ((اینال خان)) او را بعنوان ایلچی نزد پیغمبر اسلام می فرستد.

در "شجره تراکمه ابوالقاسی بهادرخان" درجایی دده قورقود را هم عصر پیغمبر اسلام می بیند ارد و در جای دیگر ادعا دارد که او هم عصر خلفای عباسی سه قرن بعد از پیغمبر بوده است (۱)

در "جام جم آئین" آمده است که "قازان خان"، قورقود آتا را همراه "سلیمان یارسی" پیش پیغمبر فرستاد و او به دین اسلام گرویده پس از مراجعت این دین را بین اوغوزان تبلیغ می کرده است.

در "ولایت نامه حاجی بکتاش"، دده قورقود در ردیف پادشاه اوغوز "بایندیرخان"، "بیک لربیگی"، "قازان خان" محسوب شده و آنگاه ادعا شده است که با مرگ این سه تن جماعت اوغوز پراکنده شده از میان رفت!

چنانچه ملاحظه می شود، تحقیق و تفحص در اثبات وجود تاریخی دده قورقود راه بجایی نمی برد.

اما صرف نظر از اینکه آیا واقعا "دده قورقود" در تاریخ وجود داشته است یا نه؟ (که با احتمال زیاد وجود داشته.) باید گفت: آن دده قورقودی که ما اکنون می شناسیمش و در دستاورها و روایات مردم نقش بسته

۱ - ددهم قورقودون کتابی - "اورخان شایق"

شخصیتی است اسطوره‌ای . می‌دانیم " . . . در آن ایام پیرانی حکیم و دانادر
بین مردم بودند موسوم به " دده بیلجی " که ضمناً " هنرمندان نیز بودند
و به مجالس و محافل می رفتند و با نواختن قوپوز از رشادتهای قهر-
مانان ایل سخن می‌راندند. دده قورقود چهرهٔ تعمیم یافتهٔ چنین
نوازندگان و پیرانی حکیم و داناست. " (۱)

۱- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی ، باکی ، ص ۲۰۴

زنگانلی قارداشلاریم

"دان اولدوزی" که جلوه‌لہ‌نیب ، کوز وورور منه
هرسایریشیندا مین سوزی وار ، مین شعاری وار
بیرسؤیله‌یین گوروم : نئجه‌دیر دیل یارالاریز ؟
مرهم تا پانما میش سیز اگر ، منده داری وار
" وئرمزله‌حقی ، آمالیدیرحق " علی دئییب
دائم اودور الینده اونون ذوالفقاری وار
کسگین بیجاقلاریزکیمی ، کسگین سوزوز گرک
جوومرد ایگیت او که سوزونون اعتباری وار
سؤنمزده سیزکیمین او گؤزه‌ل شانلی تورپاغین
مینلرجه ، خاطرینده عزیز یادگاری وار

- ۱- زنگ شتر ، شور ، و قطار هراوچو موسیقی نوالری دیرلره
- ۲- آقای سیداسداله جمالی یازمیشلارکه زنگان بیر زمان
"ایرانین غله انباری" آدلانمیشدیر .

ساھر دن:

پرفسور رستم علی اوفای

قاف داغیندان دا آشیب کلسه نسیم
سوساسا قوش او «قوزئی» لرده اینان
سن قانات آچدین اوچایدان کچدین
یاد دیاربین کۆر وین ایچ اوزونو
ای صفا قافلہ سالاری! بیزه
سن کتیر دین او اوزاق یول لاردان
اشتیاق ایله یاز یلمیش قوشما
سن قوشولدون هنرین کروائینا
کئجه غر بتله، اسارتله دولوبیر کئجه دیر
چو رودوک ظلم واسارتده فلاکتده آمان
بو دیار قانلابویا نمیش، قوخوموش بیر دره دیر
آغیز آچمیش بیزی اودسون هلله ناققیشلی ایلان!

تهران ۱۳/۸/۱۳۵۰

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۱۰ (آردیجیل صایی ۲۱)
سال دوم شماره ۱۰ (شماره مسلسل ۲۱)

دی ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No.10 (Serial No 21)
Jan. 1981

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ايچىندە كىلەر

(فهرست)

صفحة

- ۱- دىلىمەيز: دوكتور حميد نطقى ۳
- ۲- آذربايجان ادبيات تاريخينه بيرباخيش (۱۸): دوكتور جواد هيشت ۱۱
- ۳- نسيمي ياراديجيلىغى و كلاسك شوق شعرى (۳): پرفسور غ. بيگدلى ۳۰
- ۴- حضرت على نين اؤگودلرى: ضياء شاكر-ع. منظورى خامنه اى ۴۰
- ۵- كرج خاطرهسى: استاد شهرياردان ۴۲
- ۶- گيجيك: دوكتور حميد نطقى ۴۳
- ۷- يانيرام من: ح. م. ساوالان ۴۴
- ۸- چوخدان يا نيرام من: غلامرضا انزابى پور (انزاب) ۴۵
- ۹- آنا ديلين دستانى: مير (هدايت) حصارى ۴۶
- ۱۰- آيرىلىق نقدر درد دلى دير: ر. دقيق (جادنيكو) ۵۲
- ۱۱- آيرىلدى: سؤنمز ۵۹
- ۱۲- حكايه: قاسم جهانى (قياس) ۶۱
- ۱۳- بررسى درباره دده قورقود (۵): عليرضا صرافى ۷۰
- ۱۴- ميرزا ابوالقاسم ضياء العماء: صمد سردارى نيا ۷۵
- ۱۵- يوسف ضياء (دلخون): ت. پيرهاشمى ۷۹
- ۱۶- سلام اولسون: م. بى ريا ۸۱
- ۱۷- قارى: حبيب ساهر ۸۲
- ۱۸- دنيا ساحة غم دير: شيروانلى محمد هادى ۸۳

توجه

اؤز ديليني و ادبياتيني، سئوميه نلره عار اولسون

۱- ادب خزينه سي

غزل، مشنوی، قصیده، بایاتی، عاشیقلار سؤزو، لایلار، آتالار سؤزلری، حکمتلی سؤزلر مثال لار و تامچا جالاردان عبارت اولان ۳۰۴ صحیفه لیک ادب خزینه سی کتابی آنا دیلیمیزد چاپدان چخمیشدیر.

اثری توپلاییب چاپا حاضر لایان علی اصغر خرم شانجانلی و رداکتور و دکتور غلامحسین بیگدلی دیر. اثری دانشگاه قارشی سیندا کتاب ساتلاردان آلابیلیر سینیز.

۲- آذری فولکلور صفحه لری چاپدان چیخدی: دوکتور س. جاوید طرفندن

هر آی نشر ائدیلمگه باشلایان آذری فولکلور صفحه لری نین مقصدی ممکن اولان قدر چاپ اولونمیش آذری فولکلور لارینی تدریجاً بو صفحه لرده چاپ اتمکدیر.

۳- آذربایجان ادبیات تاریخینی ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو.

غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز وار دیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر ییمیزدن بو باره ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤنדרمه لرینی خواهش ائدیرک «وارلیق»

۴- خواستاران اشتراك می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین

شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی-شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۵- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی های

مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایند.

۶- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت

عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش» از چاپ خارج شد همشهریه های علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یاسایر کتابفروشی های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۷- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یکجلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه

زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلىق

آيلىق فرهنگى تور كچه و فارسجا نشرىه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

ايكىنجى ايل، صايبى ۱۰ - دى ۱۳۵۹

دوكتور حميد نطقى

ديليميز

" ايكىنجى دنيا حربىندىن بيرآز قاباق، بير- بيرىندىن آيرى اولاراق انجام وئرىلمىش ايكى دىل احصائيه و حسابلانما سينا گوره، يئر اوزونده ۲۷۹۶ دىل ياشامىش و ياشا ما قدا دىر، لهجه لر بو صايبى يا داخل دگىلدىر. بو ۲۷۹۶ ياشايان و يا خود اولو دىل متعدد "عائله" لره آيرىلىر: هند- اوروپا عائله سىندىن ۱۳۲ دىل، حامى - سامى: ۴۶، اورال و فين - اوقور: ۳۲، آلتاي: ۳۴، ژاپون و كوره (كره): ۲، ئاسكىمو - آله اوت: ۲۴، قفقاز: ۲۶، ايبر - باسك: ۲، اؤن - آسيا: ۲۹، اسكى سىبر: ۱۲، بوروش - اسكى وياها - جونا: ۱، دراويد: ۲۶، آندامان: ۱۲، چين - تىبەت (تبت): ۱۱۵، لا - تى: ۱، جنوب شرقى آسيا: ۵۲، ماله زيا - پولى نه زيا و يا خود اوسترونه زيا: ۲۶۳، يابوا: ۱۳۲، آوستراليا (استراليا): ۹۶، سودان - گينه: ۴۳۵، بانتو: ۸۶، هوتەنتوت - بوشمان: ۶، شمالى آمريكا: ۹۶، جنوبى آمريكا: ۷۸۳ دىل. "

يوخاريا نقل ائتديگىمىز سطرلر، دىلچىلىك عالمى (دىلاچار) ين، "توركى دىلينه عمومى بيرنظر" عنوانى ايله يازدىغى تدقيقاتى نىن مقدمه سىنده دىر. بىز بوقىمىتلى آختاريشلار ين اؤز دىل يىمىزه ربطى اولان حصه لر يندىن قىصالتىلمىش پارچالار كۆچورمك ايسته يىرىك. بو تدقيقات اوخو جولارىمىز ين بيرچوخ سئواللار ينه جواب وئرىر. و دىل يىمىز ين يئر ينى و وضعىنى آيدىنلا دىر.

یوخا ریدا صاییلان دیل عائله لری نین دؤردونجوسونه دقتی نیزی چکمک ایسته ریک ، مؤلف دئییر :

" دنیا دیللی تصنیف (تقسیم بندی) ائدی لیرکن ، بیرچوخ دفعه ، دیل قروپو (گروهو) آدی اولاراق "آلتای" و "اورال" آلتای ، بونلاری تدقیق ائدن دیلچیلیک شاخه سی اولاراق دا "آلتایستیک" و "اورال-آلتایستیک" اصطلاحلارینا راستلانیلیر . اصلی بیرجغرافیا اصطلاحی اولان آلتای آدی (چین جه سی : کین - شان) ، دیلچیلیگه صورادان گیرمیش بیر اصطلاح دیر و گئنیش معناسی ایله آلتای اولوسلاری نین (قوملاری نین) ، یعنی تورک لرین ، موغوللارین و اؤزلرینی اه وهنکی شکلینده آدلان دیران تو - نقوزلارین (مانچولارلا بیرلیکده) - بعضی دیلچیلره گؤره ده علاوه اولاراق کوره لی لرین ، حتی ژاپونلارین - دیل لرینی بیرئیره توپلایان دیل لر قورو - پونو بیان ائدر . "

" اصل آلتای تورپاقلاری آنجا ق ۱۹۷۰۰۰ کیلومتر مربع ایسه ده ، بو دیللی دانیشان قوروپلار ، شرق ایله جنوب شرق (و داها گئنیش بیئر اؤلچوده) غربه ساری یاییلمیش دیر . . . بونلاردان مانجو دیلی ژاپون دینزینه ، قالموقجا خزر دینزی قیراقلارینا ، تورکجه ده شمال بوز دینزینا آدریا دینزینین ساحل لرینه قدر یاییلمیش ، او بیر طرفدن ده اورال لاری آشاراق وولقادا یئرلشمیش دیر . آخین ائدن قوشونلارلا بیرلیکده ، آلتای دیللی وخصوصا "تورکجه ، بالکانلاردا ، ایچ و شرقی اوروپادا ، شمال فریقا دا ، یاخین شرق ده ، ایران دا و هندوستان دا دایاییلمیش دیر . . . بو آرادا مانچولارین بیر بؤلگوسو اوز آنا دیلینی بوراخیب وچین جه دانیشیر . هر اوج دیلین هر بیر سی (تورکجه ، موغولجا و تونقوز - مانجوجا) ، تورکجه باشدا اولماق اوزره بیر مدنیت ، ادبیات و دولت دیلی اولموش دور "

یئنی سه ی و اورخون آبیده لرینده کی گؤک تورکجه ، هوچو و تورخان یاخینلاریندان چیخان اویقورجا و مختلف تورک لهجه لرینده کی ادبی اثرلر ، قیرقیزجا داکی ماناس داستانی کیمی زنگین خلق ادبیاتی ، یچه نک کتیبه لری ، قومانلارین یازیلی اثرلری ، قاراخانلی ، خوارزملی ، جاغاتای ، اؤزبک عثمانلی ، آذری ، تورکمن و سایر ادبیاتلاری دا تورک دیل لرینی اهمیتینی گؤسته رن شاهدلردر . "

مؤلف بو مقدمه دن صورادا اورال و آلتای عائله سی نین ایچ بؤلگوسونو

آيدىنلادىر: اورال - آلتاي عائلەسى ايكي يە بۇلونور: اورال و آلتاي،
آلتاي ايسە ۵ شاخە ولور: تورك، موغول، تونغوز و بىردە بونلارا بعضا "
اضافە ئىدىلن كورە و ژاپون ."

داھا ايرەلىدە ، مۇلف ، بوقروپون ھربىرىسى حقىندە اطرافلى ايسا -
حات و ئىرىر ، ازجملە تورك دىللىرى بارەدە مفصل تدقيقا تىنا بئىلە با شلايىر:

" بودىللىرىن چوخ اسكى اولماسىنا رغما "... (تورك) آدينسا
T'OU-KIUE شكىندەكى ترانسكريبسيون ايله ، ايلك اولاراق آلتىجى عصرده

چىن منبەلرىندە راستلانير . بولكىمەنىن اصلى موغولجا تورك سۇزونون جمع
شكىلى (تورك - اوت) اولسا گرە كدىر . توركجەدەكى اساس شكىلى "قوت" معنا
سىنا گلن " توروك " كلمەسى دىر"

عالم (دىلاچار) بوندان سونرا اون بئىشىنجى عصردن بىرى تورك دىل
لرىنىن تصنىفى شكىللىرىنى بىر - بىر تدقيق ائدىر و بو آرادا بىر چوخ
عالملىرىن بوساھەدەكى چالشمالارىنى ايسا چالشمىر ، نهايت مختلف
تورك دىللىرىندىن بحث و اونلارى بىر - بىرىلە مقايىسە ائتىدىكىن سونرا ،
تدقيقا تىنىن اوچونجو بۇلگوسوندى " اوغوز توركجەسى " نى الە الير .

كتابدا ، اوغوز دىللىرىنىن دە تارىخى و جغرافىيائى خصوصىت لرىنى
آنلا تىلدىقدان سونرا نهايت بوسطرلىرى اوخوبوروق :

" كرونولوژى (زمان و تارىخ) يە گۇرە اوغوز لەجەلرىنىن اسكى اورتا
ويىنى چاغلارى و اردىر . بىزە گۇرە ، بونلاردان اسكى اوغوزجانى ، اسكى تور -
كجە (كوك تورك : ۵ - ۸ نجى عصرلر و كلاسيك اويقور : ۸ - ۹ عصرلر) دئىد -
يگىمىز دىلدە گۇروروك ، بوايكي لەجەنىن ھربىرى مدنىت و يازى دىلى
اولموشدور (۶ - ۹ نجى عصرە قدر) . بو دۇورون سونلارىندا اوغوزجا (يىنى
سەئى و تالاس كتيبەلرى) اسكى قىرقيزدان (۹ و ۵ : نجى عصرلر) متاثر
اولابىلر . او بىر قونشى لەجەلر حقىندە اساسلى بىلىگىمىز بوخدور .

باسكا كوف ، بىر طرفدن كوك - تورك و كلاسيك اويقورجايا " اويقور -
اوغوز " قروبو آد و ئىرىسە دە " اسكى اوغوز " اصطلاحىنى داھا گىچ
(۹ - ۱۱ نجى عصرلر) بىر زماندا ظاهرا ولموش اون - اوغوز ، دوققوز -
اوغوز جماعتىنىن دانىشدىغى دىل ايچون ايشلە دىر ، باشقا يىردە دە
" اورتا اوغوز " (۸ - ۱۳ نجى عصرلر) دئىر . تحسین بانبو اوغلو ايسە
" اسكى اوغوز " اصطلاحىنى ، قاراخانلى دۇوروندى (۱۱ - ۱۲ عصرلر) ،

"اورتا اوغوزجا" اصطلاحینی دا خوارزم (۱۳ - ۱۴ نجی عصر لر) دؤرونده دانیشیلان و اسکی عثمانلیجانین قایناغی (منبعی) اولان اوغوزجا ایچون ایشله دیر. لکن مادامکی ۷ - نجی عصرده دوققوزا اوغوزلارین دیلینی اوغوزجا صاییریق، اسکی اوغوزجا اصطلاحینی بونلار ایچون ایشلتمه میزدوغرو اولار. بونا گؤره اسکی عثمانلیجانین قایناغی "اورتا اوغوزجا" اولایلر. بعضی دیلچیلر، مثلا "سووه تورتورکولوقلاری، ملی دیلرینین قایناقلارینی "اسکی" صفاتی ایله وصف ائدییرلر، اسکی اؤزبکجه (جاغاتایجانین صون دؤورو) کیمی ۰۰۰ بیزیم تئرمینولوژی (اصطلاح شناسی) میزه گؤره، اورتا اوغوزجا یا گلینجه، بونون یادگارلارینی تک - توک کلمه وقیما متن لر حالیندا، باشلیجا "کاشغری" ده گؤروروک".

تدقیقات دا، بیرننجه صحیفه صونرا "یئنی اوغوزجا" اولاراق آذربایجان عثمانلی و تورکمن تورکجه لری بحث موضوعو اولور. مؤلف مختلف نظریه لری صاییب - تۆکور، بیز بومقایسه لی و ماراقلی بحثی آتلیاراق او ز دیلیمیزین بحث اولدوغو بؤلگویه گلیریک، بوقسمتدن، بیزیم ایچون، داها تفصیلاتلی "نقل قوللار" گتیرمه کی مناسب گؤروروک (صحیفه ۱۰۵ و صونالاری)

*** **

... اسکی آذری تورکی، هئج اولماسا باشلانغیج ایللیرینده اسکی عثمانلیجا ایله موازی، داها دوغروسو ایچ - ایچه بیردیل ایدی بعلاوه آذری تورکی خصوصیتی دئیلن بعضی حال و علامت لرا اسکی عثمانلیجا دا وارید نئجه کی غربی اوغوز خصوصیت لری ۱۵ - نجی عصرده جاغاتایجا دا، حتی ۱۸ عصر شرقی اوغوزجا سیندا اد تاپیلار. اوغوز خصوصیتلرینه ایسه شرق ده تا ۱۲ - نجی عصرده احمدیسوی ده، ۱۳ - نجی عصرده "مبادی السلوک" دا را - ستلانمیش دیر. ۱۳۰ - نجی عصرده کی "قصه یوسف" ی بوباخیمدان (نقطه نظر دن) دقته لایق دیر. آذری تورکی خصوصیتلرینه گلینجه، نوائی ده جاغاتایجا تاپماس مین شکلی نین یانیندا، آذریجه تیپینده تاپمانام، آلورمیین ایله برابر آلیرام، آلمیش مین ایله برابر آلمیشام کیمی شکیللر واردیر. بونا مقابل تورکمنجه دیل خصوصیتلری "محبت نامه"، "معین المرید"، "خسرو و شیرین" کیمی ۱۴ - نجی عصر خوارزم اثرلرینده گؤزه چارپار، ۱۵ - نجی عصرده "رونق الاسلام" و "بوزا وغلان" کیمی اثرلرده داها غلیظ له شیر واصل تورکمنجه، گئنه جاغاتای عرف عادتلریندن تامیله

قورتولما ميش اولما قلا برابر ۱۸ - نجى عصرده باشلار، لکن همين عصرده
 مخدوم قلى نين ديوانيندا، مثلا " گينه بيلمه نم تيپينده آذرى خصوصيت
 لره راستلانير، غربى اوغوزجانين قالان ايكي شاخه سینه گلينجه، ايلک
 عصرلرده عثمانلى اوغوزجاسى و آذرى اوغوزجاسى دئيه قطعى بيرفرقا مکان
 سيزدر، چونكى بوبغولونمه صونر کى سياسى شرط لره و بونا گوره ده آيرى-
 آيرى ديل انکشافلارينا داياتار، هرايکى شاخه نين اينديکى خصوصيتلرى،
 اسكى دن عمومى و مشترک استقامت حالينده واريدى، بونلار صونرادان بير
 شاخه ده داها چوخ انکشاف ائتدى، او بير شاخه ده ايسه کورلاشدى. (ديلاچار
 آذرى تورکجه سى، تورک ديل قوروهو سئرى سى، صايبى ۱۴ - ۱۵، ۱۹۵۱) بير
 قسم خصوصيت لرده هرايکى شاخه ده آيرى - آيرى اولراق، شبهه سـيـز
 صونرادان قازانيلميش در .

غرب اوغوزجانين ان اسكى تمثيلچى لریندن اولان سلجوق تورکجه سيند
 (سلطان ولد ديوانى - ۱۳ - نجى عصر) آذرى تيپينده آنلاما زام، بيلمزم
 (مولانا دا مثلا " جاغاتاي تيپينده من سويله رم ده واردير) کيمى شکیل
 لر تاپيلار، اسكى عثمانليجا متن لرده ده مثلا "يونس امره" ديوان "يندا
 (۱۴ - نجى عصر) همين تيپ ده اولموشام، "سهيل ونوبهار" دا (۱۴ - نجى
 عصر) دوشميشم شکیللرينه راستلانير. گينه يونس امره ده ايلديريم،
ايلديز، "فرهنگنامه" ده (۱۴ - نجى عصر) ايمشاق (يوشاق)، ايلان ..
 کيمى آذرى تيپينده - "ى" سيز - شکیللرکئچر، آذرى جه ده انکشاف ائتمش
 اولان بو استقامت لر (جهات، جهتلر) اسكى دن عمومى غرب اوغوزجا دا واردى
 بونا مقابل ... " دده قورقود" (۱۴ - نجى عصرين باشى) وقاضى برهان
 الدين "ديوان" ى (۱۴ - نجى عصر) اله آلينا جاق اولارسا، اورا دا دا آذرى
 خصوصيتلرين تام اولما ديغى گوزوله جکدير، مثلا " دده قورقود" دا آذرى
 تيپينده ايلديريم، ايلدوز، آغ، کيچى (کيچىک)، کئچيم (گئچيم)
 من، منى يا خشى، يوخ، اولدورميشم، دانيشماق، کيمى شکیللرين يانيندا
 اينديکى آذرىجه يه اويمايان يگيت (ايگيت)، يوجه (اوجا)، ... گيده -
يورور (گئدير) تيپينده عثمانلى خصوصيت لرینه يئروئريلميشدير .

قاضى برهان الدين ده اوخ (اوق)، گورورم، ائده رم ... دويا مازام،
الميشام ... شکیللرى اولدوغو حالدا، بوگونکو آذرىجه خصوصيتلرينه
 اويمايان بيرشکیلده، مثلا " من يئرینه بن، منيم يئرینه بنيم، اوز،

یثربینه یوز (صورت)، اورهک یثربینه یورهک ایشله دیلمیشدیر...

عالم (دیلاچار) دان نقل ائتمکده اولدوغوموز بوسؤزلره بورادا -
کیچیک بیر پارانتیه ز آچماق مجبوریتینده بیک :
بودیل خصوصیت لرینه بیرپارا عالم لر چوخ و بعضی لری ایسه داها آ ز
قیمت و ثرمیشلر، بودا علمی مسئله لرده "اینجه اله مک وصیخ توخوماق" ین
غایت لزوملو اولدوغوندا ن دیر، نئجه کی، یازیمیزا اساس اولان دیلاچارین
تدقیقاتیندا، همین دلیل خصوصیتلری نین اهمیت یی چوخ بؤیوک گؤسته ر -
یلیر و آدی کئچن اثرلرین هانسی دیله عاید اولماسی قارشیسیندا سئوال
اشارتی قویولور، باشقا عالم لرین ایسه مدنی ارثیه مز اوزه رینده گینه
ده درین و اطرافلی تدقیق لری و بونلاردا ن چیخا ردیقلاری نتیجه لر، عکسنه
اولاراق "دده قورقود" وقاضی برهان الدین ین "دیوان" ینین بیزه عاید
اولدوقلاریندا شبهه یثری بورا خمیرلار، بوبحث لر دوام ائتدیکجه، فارس
شووه ینست لری و اونلارین اؤزومو ددن اولان اورتاقلاری (شریک لری) "کؤ-
رپو آلتیندان دلیک تا پار" کیمی، فرصتی غنیمت صایا روسؤزون مجراسینی
دگیشدیره رک، ادبیات، دلیل و وارلیغیمیزی کؤکوندن دانما غا قدر گئدیر -
لر، بو غرضکا رلیقلارین حسابی، تدقیقاتدا یثری اولان "علمی شبهه" لر -
ین حسابیندا ن آیری دیر.

دیلاچار و بوباب دا اونون کیمی دوشونن عالم لر بونقطه لره دایانا -
راق، مثلا "دده قورقود آذریجه دگیل، بواثرین آذربایجانلیلارلا علاقه
سی یوخدور" دئمک ایسته میرلر اونلارین فکرلریندن چیخا ریلاراق ان نه^{نی}
نتیجه آنجا ق بئله اولابیلیر: دده قورقود آذری تورکی نین هنوز غربی
اوغوزجا نین بنیه سینده تورکیه تورکجه سیله برابرجه یا شادیغی دؤوره
متعلق دیر. "بوسؤز بیزیم ادبی وارلیغیمیزین بیرباشقا صورتده تاید
دیرو دده قورقودین بیزیم اؤزمالیمیز اولدوغونا ان کیچیک شبهه
کؤلگه سی ده سالماز، بو، اولسا اولما آذری جه نین تورکیه تورکجه سین
نه زمان فرق له شمه سی و بو آیریلما نین دده قورقوددا ن اول یا صونرا
واقع اولدوغو بحثینی آچار، بوبحثین نتیجه سی بئله اولار: اگر دده قور -
قود بوا یکی تورکجه نین آیریلما سیندا ن قابق دؤوره عاید ایسه بو آ بیده
هم بیزیم وهم ده تورکیه تورکجه سی نین اورتاق مالی دیر، یوخ، اگر دده قور -
قود بوفرقت له شمدن صونرا یا متعلق ایسه، دئمک اثرتما ما "آذری تورکیسی

دیلینه عاید دیر، آیدین دیرکی، هر حالدا " دده قورقود " وقاضی برهان الدین
ین " دیوان " نین بیزیمکی اولدوغوندا هر صورتده کیمسه نین شبهه سی
یوخدورو غرضکارلارین ائله دیگی ایش علم نامه " ساخته کارلیق " دان
باشقا بیر شئی دگیل دیر.

گینه عالم (دیلاچار) ین سوزلریندن مهم نقطه لرین نقلینه دوام ائدیر -
یک (صحیفه ۱۵۷ و دوامی) :

... غربی اوغوزجانین ایچه ریسینده آذری وتورکیه تورکچه سی شاخه -
لرین آیریلما سی بوندان (یعنی دده قورقود و قاضی برهان الدین
" دیوان " نین تالیفی زمانیندان) صورادر، حتی دیل باخیمیندان
(نقطه نظریندن) آذری صاییلان فضولی (۱۶ - نجی عصر) ده بئله آذریجه -
یه او یغون من، منی، ائیلهرم، بیلمه زم، دوشمیشم، هانسی، قانده (هارادا)،
اؤزگه، یا خشی، آغ، اوخ، یا خماق، تک (کیمی) دوتماق (توتماق) کیمی
صایسیز سوزلره قارشى عثمانلیجا تیپینده ده بن، بنی، بونجا، بین،
یوز (صورت)، ییگیت، بوزماق (پوزماق) کیمی شکللر ایشله دیلمیشدیر
همین عصرده یا شامیش اولان حبیبی ده ده آذریجه خصوصیتی صاییلان
گوروم اولسون، آغلایا سی در (آغلایا جاقدر)، ایل تیپینده کلمه لرتا پیلما
قلا برابر ییلدیز (اولدوز)، یوز (اوز)، بنیم (منیم) کیمی او یما زلیقلار
دا واردیر. ایلک آذری شاعرلرینده گورولن آذری دیل خصوصیتلری نین
ضعیفلیگی بعضی لرین فکرینجه بوشا عرین عثمانلی - آذری لهجه لرینین
سرحدینده یئتیشمیش اولما سی، بعضی لرین فکرینجه ده متن لرین صو -
تراکی مستنسخ لر طرفیندن عثمانلیجا یا اوی دورولما سی احتمال لر ایل
آچیلانما یا چالیشیلیرسا دا، اصل سبب بو خصوصیت لرین اودو وده قطعی بیر
فرق اولراق هنوز بلیرمه میش اولما سی در.

فضولی ایله حبیبی دن صورا آذریجه نین خصوصیت لری گئت - گئد،
غلیظ له شمیش و ۱۸ - نجی عصرده ملا پناه واقف، ۱۹ - نجی عصرده میرزه
فتحعلی آخوندزاده، حق و ثردی، صابر کیمی خلق دیلینه یاخین بیر یازی
دیلی ایشله دن یازیچیلاردا تام اولراق اوزونو گؤستر میشدیر. کلاسیک
دوورده آذری یازیچی لارینین خلق دیلینه یا ناشما میش و آنجا ق آرا -
صیرا اونا مجذوب اولما لارینین احتمالی ده، قسما " اسکی اثرلرده کی

آذری خصوصیتی آزیلیغینی وقاریشقیلیغینی اچیخلایا بیلیر. اسکی دؤور لر ده کی آذری خلق دیلینی بیلمه دیگیمیزدن و بو حکم لری آنجا ق یازی دیلینه دایاناراق وئره بیلدیگیمیز ایچون، بونلاردا قطعیت آختارماق اولماز. بئله اولماقلا برابر، قطعی اولاراق سؤیله نه بیلرکی، اسکی عثمانلیجا دا گؤرولن بیرچوخ خصوصیتلر تورکیه ده صورادان یوخ اولدوغو و پادگیشدیگی کیمی، عمومی غربی اوغوزجانین بیرچوخ خصوصیت لری ده آذریجه یه کئچمه میش، و سیاسی شرط لربوایکی شاخه نین آیری - آیری انکشافینا یاردیم (کؤمک لیک) ائتمیشدیر.

ملاپناه واقف ده کی آذریجه نین خصوصیتی نی گؤسته رن مئتا تئزلی کیپرک (کیرپیک)، ترپنمک (تپره نمک)، "کیمی" معنا سینا تک (ایلان تک) آخوندزاده کی مئتا تئزلی آرواد (آوراد، عورت) ی - سیزا ولدوز حق وئردی ده کی اوجا، ایل، صابرده کی اورهک آذری تیپینده ایسه لرده بونلاردا بئله ی - لی یوزوک، یورهک، ییل شکیللر هردن بیر کئچمکده دیر. آذریجه یه خاص چاشنی سینی وئره ن ساده جه بئله تک باشینا آلینان کلمه لر دگیل، عمومی شیوه دیر. بئله اولماقلا برابر، یوخا ریدانمونه لر وئریلدیگی کیمی، آذری لهجه سی تورکیه تورکجه سیندن تاما میله آیریلمش دگیل دیر، خصوصیه آنا طولی شیوه لر یله، اورتاق خصوصیتلر گؤسته رمکده دیر.

* * *

یوخا ریدا دیلچی (دیلاچار) ین "تورک دیلینه عمومی بیر باخیش" عنوانلی تدقیقاتیندان نقل ائدیگیمیز پارچالار گلن مقاله میزده عمومیتله بیر "چارچیوا" تشکیل ائتمکده دیر. اورادا آذری تورکیستی خصوصیتلرینی بیر - بیر گئنه آدی کئچمیش ائردن یئری گلدیکده تورکمن - جه ر تورکیه تورکجه سیله مقایسه لر ائده رک قید ائده جکیک. بئله جه دیلیمیزین خصوصیت لری ایله داها دریندن تانیش اولماق ایسته یین لره کیچیک بیر یاردیم ائتمیش اولاجاغیق.

آذربایجان ادبیات تاریخینە پیر باخیش

(۱۸)

یازان: دکتر جواد هیئت

محمد سعید اوردوبادی (۱۹۵۰ - ۱۸۷۲) - آذربایجان سوویت ادبیا
تیندا تاریخی رومانلاریلە مشهور اولان م. س. ا. اوردوبادی ۱۸۷۲ دە اوردو
باددا آنادان اولموشدور. او، پوبلیسیست شعر و دراماتورگیانین زنگین
لەشمەسینە چوخلو خدمت ائتمیش و بیرصیرا اوپرا و موسیقلی کومدیامتن
لرینین مؤلفی اولماقلا یاناشی بیر چوخ ادبی مقاله لر یازمیش و کسکین
قلملی ژورنالست کیمی دە تانینمیشدیر.

آتاسی حاجی آقا معلم اولوب، فقیر تخلصیلە شعرلر یازمیش و محمد
سعیدین ایلك معلمی و شعر الهام وئریجیسی اولموشدور. محمد سعید بدیع
ادبیاتا اوشاقلیقدان علاقه گؤسته ریب آتاسی نین شعر مجلسلرینده حاضر
اولموش و چوخلو شعرلر ازبرلە میشدیر. ۱۴ یاشیندا ایکن آتاسی وفات
ائتمیش و محمد سعید تحصیلە دوام ائتمک لە یاناشی ایشلە مک مجبوریتندە
قالمیشدیر. او ایلك شعرینی ۱۹۰۳ دە شرق روس غزتینده چاپ ائتمیش
و بو عزتی معارف و مدنیت نوری یایان بیر تربیه اوجاغی کیمی آلقیشلا-
میشدیر. بوندان صونرا اوجهالت و نادانلیغی تنقید، معارف و مدنیتی
تبلیغ ائدەن شعرلری یازمیشدیر. ا. ونون "غفلت" آدلی ایلك شعر کتابی
۱۹۰۶ دا و (وطن و حریت) آدلی ایکنجی کتابی ۱۹۰۷ دە نشر اولونموشدر
(غفلت) کتابچاسیندا وطنی و ملتی گئری دە قویان و خلقی نادانلیقد ا
ساخلایان و بئله لیک لە عمومی بدبختلیگه سبب اولان اجتماعی عامللری
آچیب گؤسته رمک ایسته ییر. ا. ونون فکرینجه بو عامللرین باشیندا غفلت
گلیر :

هر بیر ایشیمیز گئتدی، قالیب قلبده حسرت
آواره قویان بیزلری غفلتدی، بو غفلت

" وطن وحریت " کتابچا سینی مؤلف اوزو بئله دگرله ندیریر: " قافقا -
 زین منورلو افکار و فداکار خان ورئیس لری نین وطن ، حریت و حقوق ملی -
 لرینی محافظه اوغروندا جان نثار اولمالاریندان باعث شاعرین کندی
 مسلکی اوزه رینه نظما " انشا اولمونموش ایکینجی تورک مجموعه سیدیر ."
 کتابچا اوچ حصه دن عبارتدیر . هر اوچو جهالتدن ، گئریلیکدن و پر -
 یشانلیقدان شکایت روحوندا یازیلیمیشدیر . (افادهء - مرام) آدلانان
 بیرینجی مسدسینده شاعرکئچمیش قهرمانلاری خصوصیه قافقاز تاریخینه
 عائد بعضی شخصیتلری ، صحنه لری رومان تیک لشدیره رک وطندا شلارینی " وطن
 اوغروندا جان قویماغا " ال - اله وئرمگه ، مستبدلردن اختیار آلماغا
 حریت ، غیرت اوغروندا چالیشماغا چاغیریر . ایکینجی مسدس وطنپرورلیک
 موضوعوندا یازیلیمیشدیر . بورادا تاریخ یوخ ، یازیلدیغی دؤورترنم
 ائدیلمیشدیر :

باش وئر وطن اوغرونداکی ابنای وطن سن ،
 باش وئرمه سن ، انسان نه کی ، بیرزاغ ووزغن سن
 ای اول کیشی ، سن کی وطن آلامی چکن سن
 احسن سنه ، سن ملته نزهتلی چمن سن

شاعر اوخوجونو مبارزه یه چاغیریر و وطن یولوندا باش وئرلر و
 جانلارینی اسیرگه میهنلری قهرمان صاییر . شاعر اسکی شعر اسلوبوندا
 یئنی و اجتماعی فکرلری بیان ائدیر .
 " وطنیمیزه بیرنئچه سؤز " آدلی شعرینده شاعر تاسف حسی ایله وطنه
 مراجعت ائده رک سوروشورکی سنین گلستانین هاچان گول آچا جاق و خزانین
 نه وقت بیته جک دیر :

آجیب نرگس اول مست و شهلا گوزون
 قیزیل گول حیادن قیزاردیز اوزون

گوز آچ سن ده آلقیشلابو عشرتی وئرهر بولبول اعلان حریتی !
 آلارقمری مشروطه تعلیمینی بنفشه وئرهر درس تعظیمینی
 گیرهر باغه طوطی قوشو باوقار اوخور نطقلر پارلمانی آچار .
 ملانصرالدین نشره باشلایاندان صونرا م . س . اوردوبادی اونون فعال
 امکدا شلاریندان بیر اولدی . بومجله شاعرین ساتیریک استعدادی نین
 پارلاما سینا ، دیلی نین فارس تاثیریندن تمیزلنمه سینه یاردیم ائتدی .

م. س. ساتیرانین استادى اولان صابرىن آچدیغى یولا گئتمیشدیر. ساتیریک یا زیجى کیمی او (هردم خیال) تخلصیله شهرت تاپمیش و طنز مطبوعاتین اکثریتینده اشتراک ائتمیشدیر.

م. س. ۱۰. اوردوبادى تبریزده کی انقلابى حرکت رهبرلیله ده صیقى علاقه ساخلامیش و بو حرکت باره سینده مطبوعاتدا چیخیش ائدیردى. مو. ضوعو ایران حیاتیندان آلینمیش (بدبخت ملیونچو) یا خودرما قلى فرنگى مآب رومانینى ۹ - ۱۹۰۷ ایللرینده یا زمیش لکن رومانین نشرینه ۱۹۱۴ ده موفق اولموشدور. بورومان آذربایجانین ان قدیم شهرلریندن ومد - نیت مرکز لریندن اولان تبریزین حیات ومعیشتینى، اجتماعى ویا نما حادثه سینین ایلک تاثیرلرینى تصویرجهتیندن چوخ ماراقلی دیر. اثریش فصلدن عبارتدیر. اشعار، رضا قلیخانن ترجمه ی حالى، بؤیوک خانمین ترجمه ی حالى، تبریزین، ها واسى و اوچ ایل صونرا، اثرین قهرمانى رضا - قلیخان ۴۸ یاشیندا، سوربون (پاریس) اونیورسیته سینین حقوق فاکولته سینى بیتیرمیش منور بیر ملیونردیر و ایرانین پاریس سفیری امین الملکون اوغلودور. اوروپا تحصیل و حیاتی اوندان بؤیوک تاثیر بورا - خمیش، او حقیقى وطنپرور، غیرتلى و ناموسلو، بیرضیالی کیمی اؤز وطنى نین، ایرانین، مدنیت سیز آجینا جاقلى (قابل ترحم) حالینا یا نیروطنین ترقى ائتمه سینى ایسته ییر و بئله خیال ائدیركى، بویولدا سعى و غیرت گؤسته رسه مقصدینه نایل اولاجاقدیر. اوبوتون عمرونو، ثروتینى و بیلگى نى بویولدا صرف ائتمک ایسته ییر. و بو ایناملا ایشه گیریشیر. لکن ایرانین مستبد حکومتى، محیطین محافظه کار آداملاری و قشرى روحانیلر، مالک و تاجرلر اونون قارشیسینا چیخیرلار و اونون آرزولارینین حقیقت تاپماسینا امکان وئرملر.

رضا قلیخان حتی ائویده کی جاهل آروادى نین عهده سیندن گله بیلمیر. اونون آروادى بؤیوک خانم کهنه پرست و غدار بیرقادین دیر. او، ارى نین ایسته ک لرینه قارشى قویدوغو کیمی اؤز قیزلارینى داخى امتعه کیمی حراجا قویور و پوللا، شهرته و منصبه ساتیر. اونون جاهل و عواملیغى ارینین و اشاقلاری نین و حتی اؤزونون ده بدبختلیگینه سبب اولور. روماندا بؤیوک خانم جهالت و نادانلیغین تمثالی کیمی یاخشی تصویر اولونموشدور. یا زیجى رومانین صحنه لرینده یا لنیز تبریزین دگیل، بوتون ایرانین

بلکه ده اورتا شرقین کهنه، چوروک فئودال عادتلرینی و بونلارین تورتده-
یگی فاجعه لری رئالیست بیرشکیلده ترسیم ائتمیشدیر. رضاقلیخان عا ئله
سینین فاجعه سی اجتماعی، تاریخی بیرحقیقتدیر و بورا دا ایکی دنیانین
چارپیشماسینی گؤروروک. بیرطرفده رضاقلیخان و اونون اوشاقلاری، دیگر
طرفده ده بؤیوک خانم و اونون دامادی غلامخان و باشقالاری دورورلار بورا
دا متاسفانه جهالت طرفدارلاری و مرتجع جبهه گوجلودور و غالب گلیر
لکن رضاقلیخان مغلوب و محو اولسادا، اونون قاباقجیل فکرلری و خوجو-
نون اوره گینده کؤک سالیر و عکس صدا تا پیر.

م. س. ۱۰. اوردوبادی بیرینجی دنیا محاربه سی عرفه سینده دیگر انقلابچی
و آزادخواه لار کیمی توتولوب تساریتسینه (ایندیکی وولقا گراد) سور-
گون ائدیلیر. ۱۹۱۷ فوریه انقلابیندان صونرا آزاد اولان شاعربولشویک
تشکیلاتلاریله علاقه یه گیریپ انقلابی فعالیتینی گئنیشلندیردی. سوویت
رژیمی آذربایجاندا حاکم اولدوقدان صونرا او گؤرکملی بیر مطبوعات
خادمی و ژورنالیست کیمی چالیشاراق یئنی مطبوعات او جاقلارینین قورو-
لماسیندا، یئنی تئاتر و رادیو اداره سینین تشکیلینده اشتراک ائدیرو
بوندان صونرا اونون یارادیجیلیغینین ایکنجی دؤوره سی باشلاپیر.

م. س. اوردوبادی لنینین وفاتی مناسبتیله یازدیغی مشهور شعرینده
بئله دئییر: بیر قلعه تک تحسم ائده ر قوردوغون جهان
قبرینله ده جهان آچارسان بیر آسمان
آلچاق اوره ک لر اولمایا موتونله کامیاب
روحون دا هیکلین ده، مزارین دا انقلاب

او ۲۰ - نجی ایللرین ان گؤرکملی پوبنیسیست لریندن بیر اولموش
دور. ا دیب کهنه لیگین قالیقلارینی ماسکالانمیش صنف دشمنلری آمانسیزجا
سینا تنقید و افشا ائتمیش و یارانان یئنی لیگی و جمعیتین سرعتلی
انکشافینی تنویر و تشویق ائتمیشدیر.

بوایللرده اونو اجتماعی ساتیریک - یومورست شاعر و ادیب و (تنقید
- تبلیغ) تئاترینین رپرتوارینی کومدیالاریلا زنگین لشدیره ن نمایشنا -
مه نویس کیمی گؤروروک. شاعرین آنالیق، شعرلر، لنینه، کهنه آداملار،
منیم شعرلریم، کند آل - وئرجیسی و سایر کتابلاری نشر اولونور و اکتبر

انقلابی، آذربایجاندا انقلاب، دینچیلر، سئوگیلر پیئس لری تماشا یا

قويولوردى. اديب گوركملى اينجه صنعت خادملرى خصوصاً "عزيز حاجى بيگ اوفلا
امكداشليق (همكارلىق) ائدهرك بيرنئچه اوپرا وموسيقىلى كومديا نين
متنىنى يازمىشدير. دميرچى كا وه، كورا و غلو، نرگس، صفا، صونرالار نظامى
اوپراسى نين، بئش مانا تليق گلين وا ورهك چالانلار موسيقىلى كومديالارى
نين متن لرینی يازمىشدير.

اىكىنجى دنيا محاربه سى ايللرينده اونون ادبى - تارىخى قىصا
حكايه ومقاله لرى گون موضوعو واجتماعى - سياسى كسه رليگيله فرق له نيرلر
بونونلابئله يازىچى نين ادبى فعاليتنده پارلاق صحيفه لرى اونون روما نلارى
تشكيل ائدير. او، آذربايجان سوويت ادبى تيندا تارىخى روما نين بانى لر
يندن بىرى وبوسا حه ده ايلك جيغير آچان يازىچى دىر. اديب روسيه ده باش
وئره ن و دنيا آزا دليق حرکاتى تاثير گؤسته رن انقلابى حرکات تارىخيندن
رومانلار يازمىشدير. بوروما نلار اؤز آردىجيللىغى وفكر - مضمون وحدتيله
سئرى تشكىل ائديرلر. بوسئرى نين ايلك نمونه سى اونون ۱۹۳۳ دان يازما -
غا باشلا دىغى "دومانلى تبريز" دىر. لکن واقعە لرین كرونولوژى (زمانى)
سینی نظره آلساق ايلك اثرى "گيزلى باكى" روما نینی صایماق لازمدير.

بواثر ۱۹ - نجى عصرین صونلاریندا ن ۱۹۵۵ - نجى ایل انقلابى حادثه لر -
ينه قدر باكى پرولتاریا نین حیات ومبارزه سینی عكس ائتديرير. همین
انقلابین ایران آذربايجانیندا "ويا تديغى عكس - صدا اؤزافاده سینى
" دومانلى تبريز" ده تاپمىشدير. بوندا ن صونرا اديب گينه باكى داكى
انقلابى حرکات تارىخینه قاييديب "دؤيوشن شهر" يازمىش، باكى داكومونا -
نین غلبه سى و ۲۶ باكى كميسرى نین فعالیتی دؤورینده اجتماعى - سياسى
شرایطی گؤسته رمىشدير. دومانلى تبريزین بيرينجى حصه سى ۱۹۳۳ ده وايکنجى
حصه سى ۱۹۳۶ دا وا و چونجو حصه سى ۱۹۳۸ ده و صونونجو حصه سى ۱۹۴۸ ده نشر ائديل -
مىشدير. دؤيوشن شهر ۱۹۳۸ ده و گيزلى باكى ۱۹۴۵ دا چاپ اولونموشدور.

مؤلف انقلابى حادثه لرین انكشافینی ايزله يه رهك آذربايجاندا سوويت
حاکمیتی نین غلبه سینی عكس ائتديرن "دنیا دگيشير" روما نینی و صونرالار
نظامى نین حیات و فعاليتندن بحث ائدن "قلینج و قلم" روما نینی يازمىشدير.
مؤلف سلسله (سریال) روما نلاریندا چوخلو تارىخى شخصیتلرین و گوركملى
انقلاب خادملرى نین صورتلرینی يازمىشدير. ستارخان، باقرخان، کيروفه
س. شایمان وباشقالارى نین صورتنی سوويت آذرى نثرینده ايلك دفعه
او ترسیم ائتمىشدير.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ادیبین تاریخی روما نلارینین اکثریسی روس دیلینه ترجمه ائدیلمیش و اونون بوتون سوویت اؤلکه لرینده مشهورا ولما سبب اولموشدور .
 م . س . اوردوبادی بدیع ترجمه ساحه سینده ده آ زچالیشما میشدیر . او ، پوشکین یین "باغچه سرای فونتانی" منظومه سینی "بوریس قودونوف" تاریخی درامینی رمنی پرولتا ر شاعری م . ا . کوپیانین "یئنی صاباح" آدلی شعرلرر مجموعه سینی آذری تورکجه سینه ترجمه ائتمیشدیر .
 مؤلف لنین اوردونی ، شرف نشانی اوردونی ومدالارلا تلطیف ائدیله میشدیر و ۱۹۵۰ ده ۷۸ یاشیندا وفات ائتمیشدیر . اثرلری آذرشر طرفیندن ۸ جلدده چاپ ائدیلمیشدیر .

منابع : ۱- ادبیات ۱۵ - م . عارف و پ . خلیل اوف معارف نشریاتی . باکی ۱۹۷۲ . ۲۰ - ۲۵ - نجی عصر آذربایجان ادبیاتی . میرجلالوف ج . حسین اوف . معارف نشریاتی . باکی . ۱۹۶۹ .

میکائیل مشفق - گنج یاشدا گؤزه للیک و گنجلیک شاعری کیمی تانیلان و گنج یاشدا اولن ؟ میکائیل مشفق آذربایجانین گؤرکملی شاعرلریندن اولوب ۱۹۰۸ ده آنادان اولموش و ۳۱ یاشیندا اولدوگو زمان اوزوندن بؤیوک بیر ادبی میراث بوراخمیشدیر .

آلتی آیلیق کن آناسی و آلتی یاشیندا یکن ده آتاسی اولموش و میکائیل خالاسی و بؤیوک قارداشی حمایه سینده بؤیویوب ، تربیه گؤرموشدور . شاعر باکی دا تربیت معلم مکتبینی بیتیردیکدن صونرا معلملیگه باشلا میشدیر . میکائیل مشفق آذربایجان ، تورک ، روس و آوروپا بؤیوک یا زیچیلارینین اثرلرینی اوخوموش و دوغوشدان شاعر اولان مشفق دواملی اوخوما سیله ادبی سرمایه سینی ده زنگین له شدیر میشدیر . مشفق زمانین بؤیوک استادلاری ، حسین جاوید و جعفر جبار کیمی شاعر و نمایشنامه یازانلارین شاگردی اولموش و اولارا درین سئوگی و حرمت بسله میشدیر . مشفق مکتب حیاتیندا تانیشدیگی گنجه لی دلبر خانم آخوندزاده ایله ۱۹۳۴ ائولنمیش و نهایت ۱۹۳۷ ده توتوقلانا راق (حبس) ۱۹۳۹ دا دنیانی ترک ائتمیشدیر !

میکائیل مشفق بوتون وارلیغیله شاعر اولوب ، اونون ایچون شعر هر شئی اولموش یعنی او یالنیز شعرا ایچون یارانمیشدیر . او شاعری هر کسدن اوستون بیلیب و هر شئیده شعر و شعر موضوعو گؤروردو . استاد جعفر جبارلی یین اولومونده یازدیگی "شاعرین اولومو" شعرینده ده او بؤیوک شاعر

شعرین بیر بندینه بنزه تمیشدیر !

اوکی ، سؤز آتیندان ترپندی دوشدو صانکی شعریمیزین بیربندی دوشدو

شعرىم " آدلى لىرىك بىر پارچادا بئله دئىير :

سن وارلىغىن عىنى سن ، بونا سۆزمو وار
اوره گى سن ، بئىنى سن ، بونا سۆزمو وار
گئجه لىر آى سنىندىر ، گوندوزلىر گونش .
كائنات كىمى !

هر شئى گۆزه لله شمه ده ، سن ده گۆزه ل لىش
بوحيات كىمى !

وارلىغىن رنگى سن سن ، آهنگى سن سن
چىچەك لىرىن ، نورلارىن چلنكى (گول دسته سى) سن سن
بىلبون قارشىسىندا آچىل شىرىن لىش
قىزىل گول كىمى !

هر شئى درىن له شمه ده ، سن ده درىن لىش
بىر كۆنول كىمى !

درىنلىك چوخ گۆزه لدىر سادە اولورسا
نە چىخار او شعردن باشىمى يورسا
معنالى سىلرىنلە شغرىم اينجه لىش
بىر كمان كىمى !

هر شئى سادە له شمه ده ، سن ده سادە لىش
بىر انسان كىمى !

دوغرودور ظرىفلىگىن آدى باشقادىر
قوتە گل ، قوتىن دادى باشقادىر
اؤلکه لىر سىلاخلانير ، سن ده سىلاخلان
اؤلکه لىر كىمى !

جان دىيە ، جانان دىيە جىبە دە شاخلان
بىر عسکر كىمى !

مىكائىل مشفقى اورەك لردە ياشادان وشعرلىرىنى خلقە سئودىرن ،
ونون شعرلىرىندەكى خلقچىلىق ، انسا نپروورلىك ، يوكسك صنعتكارلىق و
ئنى چىلىگى دىر (تازە لىك - نوواتور) . يئنى چىلىك اونون شعرلىرىنىن
م مضمونوندا هم دە فورما (شکل) سىندا واردىر . بولىرىك رومانىك
اغرىن يارادىچىلىغىندا بدىعى تصويرواسطه لىرى دە زىنگىن ورنگا رنگدىر .

بدیعی اوخشاتما، تشبیه، مبالغه، تضادلار، بدیعی تعیینلر و تکریر و بویوکیمی بدیعی تصویر واسطه لر یله زنگین اولان مشفق شعری شاعرین رومنطیک و شا -
عرانه تفکرونون تجسمونی، شعرینین گؤزه للیگینی و ذوقونون ظریفلیگینی
داها گؤزه ل و بدیعی بیرشکیلده نمایش ائتدیریر. مثلا "سنین گولوشلرین"
شعرینده کی تشبیه لره باخین :

قارشیمدا نازلانیب گینه گولورسن
من دئسه م آرتیق دیر، اوزون بیلرسن
سنین گولوشلرین بیرروزگا رکیمی
گولسه ده دوداقلارین اولدوزلارکیمی
سؤیله گؤزه ل لرین دوداقلاریندان
سنین هر قهقهه ن آی کناریندان
سنین گولوشلرین یا زسحریندن
گول کی شعرلریم گولوشلریندن
ویا "سنین گؤزلرین" شعرینده یارینین گؤزلرینی باخین نه لره بنزه
دیر :

اوقارا گؤزلرین دگیل پارلایان
بلکه ده روحوما آیدینلیق یایان
باشقا بیر شعرینده گنج آنانین گؤزلرینی و چماقدا اولان قوشا بنزه دیر:
گؤزه للیک یووا سیندا گؤزلر قوش کیمی

ایپهک قانا دلاریله اوچورموش کیمی (اوچ صا غلیق)

"منیم شعریمده" ده گؤزلری قارانلیق گؤلره اوخشاتما دیر:

گؤزلرین، آه او قارانلیق گؤل لر،

بو گؤزه ل گؤل لره چوخ دالسام اگر،

هر آغیرلیق اوره گیمدن سیلینیر .

سحر شعرینده "سئودانی (سرین آتسه) بنزه دیر:

سئودایه دوشمه یین بیر حیات هئچ دیر ایچا و نوگورنئجه سرین آتش دیر .

"رقص شعرینده" رقص ورقاصه لری اولدوزلارا، دورنالارا، قارتالارا،

ایلدیریملارا، داشیب قاینایان شیرین آرزولارا و خیاللارا بنزه دیر .

شاعرین "ابدیت نغمه سی" آدلی شعری ده مختلف تشبیه و استعاره لردن

زنگین روما نتيك شعرين گۆزەل نمونەسى دیر .

"ابدیت نغمەسى" ۱۴ بندوهريند آلتى بيتدن عبارتدیر و ۱۹۳۵ دە
يا زيلميشدير . بورا دا نمونە ايچون منظومە نين دوردبندىنى درجا ئديريك :

ابدیت نغمەسى

قالخيب دالغا كيمي ائىنمى سینه ن؟
يا قالديران، يا داسنى سىن دئيه ن؟!
چمن، سارا ديمى قوخولو دىنن ؟
سن اي گئجه گوندوز قلبى دويونن!
سرينجه بير صدا كئچدى ايچىمدن :
كائنات اولدوقچا شعر اولاجاق !

شاعر، توكنديمى دولو خزينه ن
يا تميش عصرلرين متين سسىله
قورودونمو، دنيز، سوسدونمو، كولك؟
سويله، سبب نه دير بوسوسقونلوغا ؟
بو آغير صولغولار يا خاركن منى ،
شاعريئنى - يئنى سوزلر بولاجاق،

گئىن آغ كوكونوسن اي اختيار !
گونش ين عشقيله چا غلاسىن سولار !
دينلتنديرسا زىنى تارلادا، روزگار !
پا ييزا ورمانيندا سارا لىسىن چينار
چاليب چا غيراجاق يئنه صنعتكار،
كائنات اولدوقچا شعر اولاجاق !

گل اي بورا نلى قيش، سپه لن اي قار !
گل اي سئويملى ياز، دلى گنج ليگيم
چين چينا ربا شيندا يا يلا، اي گونش
توستولر ايچينده بير آلووكيمي
گئورونجه بونلارى وجده گلەجك ،
شاعريئنى - يئنى سوزلر بولاجاق

آچديقجا گؤگ لردە قيزيل غنچه لر
بو تارلار، بودف لر، بو كمنجه لر .
بسته كارلار كيمي بيرشئى هئجه لر،
گوموش ساحل لردە يا تار، گئحه لر .
.....
.....
.....

سئودالار محرمى آيدىن گئجه لر،
طبيعت نه زامان چيخيب اوزوندىن
دئيه، آغا جليقدا، سودا، كؤلك ده
نه وقت ايكي دالغا وئريب باش باشا
.....
.....
.....

ديبى نين آغلييان داشى من اولسام
قلميم دئيركى، قاشى من اولسام
حسن لركور شاليب، ناشى من اولسام
نه زامان قيريلان كاشى من اولسام
كائنات اولدوقچا شعير اولاجاق !

بودوما نلى داغين باشى من اولسام
حال بيلن، ديل بيلن قارا گؤزلرين
بعضى آداملارى بيلمه ييم دئيه،
بير سرخوش اولومون اليندن دوشوب
شاعريئنى - يئنى سوزلر بولاجاق

مشفقين يارا ديجيلىغيندا بديعى تضا دلارا دا خصوصى يثروئيريلميشد
ير، بونلارين مهم بير قسىمى شاعرين يئنى ليگين ترنمينه حصر ائديگى اجتماع

سیاسی شعرلرینده ایشلنمیشدیر. مثلا کورپو شعرینده بیزبوتضا دلارا راست گلیریک :

من بیر دارغین زمانلا، بیر خوش دورانین
من بیر خارابالیقلا، بیر گلستانین
من خزانلا بهارین، فوجایلا گنجین
من اولومله حیاتین، غمله سئوینجین
آراسیندا گورولموش بئویوک کورپویم
منی هرکس بیلیرکی نه دن اوترویم

میکائیل مشفق خلقینه و خلقینین عادت و عنعنه لرینه، ادبیات و موسیقی سینه دریندن باغلی ایدی. بیر زمان تار آلتینین آذربایجان موسیقی سیندن حذف اولونما قراری چیخاندا، تارا ایچون " اوخوتار" آدلی معنالی و فسونکار بیر شعر یازمیشدیر :

اوخو تار، اوخو تار !

سسیندن ان لطیف شعرلر دینله ییم .

اوخو تار، بیر قدر

نغمه نی سو کیمی

آلیشان روحوما چیله ییم

اوخو تار !

سنی کیم اونوتار ؟

ای گئیش کوتله نین آجیسی ، شربتی ،

آلولو صنعتی !

گوزلری قبله یه آچیلان ، حصارلی بنالار

دینله میش ازلدن سسینی

پا پاقلی آتالار ، چادرالی آنالار

اؤتورموشلر سایه نده گؤکس لرینی

دوشموشلر گاه شیرین ، گاه آجی تورونا

سئوینه - سئوینه ، قورونا - قورونا .

=.=.=.=.=

چا پاراق چارگاهین دیواردان دیوارا

یولچو (مسافر) نو یولدان ائیله میش آوارا

چالخانمیش دره لر، تپه لر
 سن وئرمیش سسینه لپه لر (موجلر)
 اوخو تار، فکریمده اویانسن
 بهارین (نصراله بهار)، سیدین (سیدعظیم شیروانی) غزلی
 اوخو تار، روحلانسن
 شیروانی گنجہ نین مہریان گۆزہ لی !
 داماغدان دوشن لر،
 ایلک باہار سئیرینہ چیخمايان
 سینہ سی داغلیلار ،
 وفاسیز بیر عشقین داغینیق زلفونہ باغلیلار
 دخیلین اولموشلار ،
 قاپوندا تسلی بولموشلار .
 زیلین وار، وسطین ، بمین وار،
 سنین دە قوشلارین دمیتدن آیریلان
 بیر اؤزگہ دمین وار .
 سنی دە آوارا ائیلہ میس
 داغینیق تئلی بیر " زرافشان "
 اونونچون سہ گاہین دانیشیر
 پریشان ، پریشان .

اوخو تار، اوخو تار
 سنی کیم اونوتار ؟

م. مشفق شعرلری نین شکل جہتدن رنگارنگ اولما سینا علاقہ گۆستہ ریب
 قوشما ، رباعی شکل لریندہ یازدیغی کیمی ، سونئت فورما سیندان دامہارتلہ
 استفادہ ائتمیشدیر . ہجا وعروض وزنی ایلہ یازیلیمیش بو سونئت لردہ مہ
 اجتماعی ، فلسفی فکرلر افادہ ائدیلمیشدیر . " دویغویا رپاقلاری " آدلی
 رباعیلر سلسلہ سی شاعرین ان مہم فکرلرینی بیعجام شکیلدہ افادہ ائدہ
 بیلدیگینی گۆستہ ریر . او ، بؤیوک بیر منتداریق حسی ایلہ معاصرلرینہ
 بئلہ دئیردی :

یازما رام اورہ گیم سیزی آنماسا سیزین عشقنیزلہ آلولانماسا

اٹل کسب قارشیمی بوردا جاسوردو گوزدن یاش چیخارمی اورهک یا نما سا
 غنچه آچیلارمی باهار اولما سا * شعله تیتره یرمی روزگار اولما سا
 بو نغمه روحومدان قویارمی بیلیم منه الهام وئرهن دوستلار اولما سا
 مشفقین شعرینده شخصی واجتماعی، سوبژکتیو و اوبژکتیو جهت لریین
 تام ترکیبی و وحدتی حصوله گلمیشدیر .

مشفقین جعفر جبارلی نین اولومونده یازدیغی "شاعر اولومی" آدلی
 یانیقلی شعریندن ده بیرنئچه بندینی درج ائدیریک :
 ای شانلی اولکه مین شانلی اوستاسی
 دوشدومو الیندن حیات فیرچاسی (نقاشلیق قلمی) ؟!
 ای سوز اوزویونون یانار الماسی
 اوره گین توتولوب لکه له ندیمی ؟!

نه دیر بو عا جزلیک بیلیمه م بشرده *
 سئویلن گوزلری گولدو گو یئرده
 نه ایچون بیر تیلما سین بوسرلی پرده
 بیردن بولوولانیب کؤلگه له ندیمی ؟

.....

اؤلدوبیرا وستاکی اوستالارباشی
 اؤلدو آغلامایان گوزلر آغلا سین
 بوتون یولداشلارین عزیز یولداشی
 قلملر، کاغذلار، سوزلر آغلا سین *
 آلتندایدی سوزون سمند آتلاری
 اوکی، سوز آتیندان ترپندی دوشدی

بوراخ قیش گرهک، باهار گلنده
 قوشلار سیزیلدا سین گوللری ولونسون
 گویلر بیر - بیرینه دگیب آغلا سین
 دان یئری آغار سین، شفق سؤکولسون
 گونش گوی اوزونده یا نسین یا خیل سین *
 گوللر مجلسینه قوشلار گلنده
 بو آجی هر شئی ده قوی حسن اولونسون
 بولودلار باشینی اگیب آغلا سین
 اولدوزلار گوزیاشی کیمی تئوکولسون

غملی بولودلارا الت جاقیل سین *

قوی گویلر گورونسون بیرچمن کیمی
 اؤلدو، اگورولدا سین چا خسین بولودلار
 آی گئجه قبری نده جولانا چیخ سین
 اؤپسون توریاغینی سحر یئللری
 آغار سین دان یئری یاسمن کیمی
 قبری نده چیچهک لرتا خسین بولودلار
 اولدوزلار سوزولوب سیرانا چیخ سین
 اوستونده تیتره سین گونون تئللری

بومنىم دىلىم بومنىم حسنىم
اۋلدىم بالاشلارنى اۋلدىم
اۋلدىم ائشىدىنچە آلمانغا
.....
فقط اۋلنىم دىگىل اۋلنىم
.....

اىسۇز مەندىم، روھ مەندىم!
اۋلدىم گۈلۈشۈرنى گۈلۈشۈرنى
سانكى كوردىم، آراز آغلادى
.....
باغلامىش آدىنىم ابدىتىم
.....

يوكسل، يوكسل مەنىم شەرتلى اۋلدىم
سەن قىرىلمايەن قانا دلارنىم وار
بۇيۇك فضولىمە روھ وئەرن ائللەر
ايشىنىمە وقتىندە بىتتەرەك دىر
دلبر آخوندزادە مەشقىمەن حىيات يولداشى
اولوپ، مەشقىمەن "مەشقىمەن گۈنلەرىم" آدىنىمەن
بىر مەشقىمەن خاتىرەلەرنىمەن اۋنايا زىدىقىمەن
ئەدىمەن دىر، بورادا دلبر خانمىن، ارى مەشقىمەن
ايچۈن يا زىدىقىمەن شەرتلىمەن
ايكىسىنىمەن درج ائدىرىمەن :

شەرتلىمەن دولتىلىمەن اۋلدىم
تارىخىمەن لايىمەن بىسائىلارنىمەن وار
اۋزۈنۈمەن تارىخىمەن گۈستەرن ائللەر
ھەر زامان جەفرىمەن يىتتەرەك دىر
دلبر آخوندزادە مەشقىمەن حىيات يولداشى
اولوپ، مەشقىمەن "مەشقىمەن گۈنلەرىم" آدىنىمەن
بىر مەشقىمەن خاتىرەلەرنىمەن اۋنايا زىدىقىمەن
ئەدىمەن دىر، بورادا دلبر خانمىن، ارى مەشقىمەن
ايچۈن يا زىدىقىمەن شەرتلىمەن
ايكىسىنىمەن درج ائدىرىمەن :

آختار يىرام

كۈنلۈم قوشۇن ايتىمەن آرا رام
گۈلەر قولغا سىمەن، ساداسى
*
مەن حىران اولمۇشۇم شىرىن دىلەر
نەمەلەر قوشاردىم بىزىم ائللەر
*
يادىمەن چىخمايىمەن نطقىمەن، ساداسى
اورەگىنەن جوشان شەرتلىمەن دالغاسى

گۈرەن بوداقلارنىمەن ھاراسىندا دىر
گۈزۈم شەرتلىمەن آراسىندا دىر
*
اورەگىمەن بىزەردىمەن ظىرف گۈل لەر
ايندىمەن دەۋنلارنىمەن سىراسىندا دىر
*
مەشقىمەن داۋرانىشىمەن، مەشقىمەن ساداسى
حىياتىمەن طوفانلىمەن درياسىندا دىر
1۹۵۸/۱/۱۵

قورىان اولدوغۇم

گۈزلىرىم يولۇمەن حىرتلە يا خار
اۋف بىلسەن اورەگىمەن نەجە دارىخار
*
ايندىمەن سەن مەن كىم خىر آلەر
سەن تەللىمەن تارىمەن يادگار قالەر
*

حىرتلىمەن قىلىمەن يا ندىرىمەن يا خار
آي شىرىن دىلەنە قورىان اولدوغۇم
*
قىلىمەن قوپا رىب يىترىمەن سالىر
تارىمەن تەللىمەن قورىان اولدوغۇم
*

مشفقین اوره گی یاریاقدان اینجه تیتره دی خفیجه روزگاراسینجه
 حیراندی حسنونه اوگوزهل گنجسه خومارگوی گؤلونه قربان اولدوغوم
 بیرپارلاق اولدوزسان بیزیم ائلره * شهرتین دوشوبدور شیرین دیلله
 دوشدون داشقینلارا دوشدون سئلره آی الهام سئلینه قربان اولدوغوم
 دلبرم ایلك عشقیم گونشدیر سؤنمز * عمرومون باهاری گئرییه دؤنمز
 مین یول یالواریرام شکلین ده دینمز
 اؤزونسه، شکلینه قربان اولدوغوم

۱۹۶۵/۱۰/۱۱

منابع :

- ۱ - گینه او باغ اولایدی م. مشفق، گول حسین حسین اوغلونون مقدمه سیله . گنجلیک نشریاتی . باکی ۱۹۷۶ .
- ۲ - گنجلیک و گؤزه للیک شاعریمیز میکائیل مشفق ، احمد قاراجا . آذربایجان تورک کولتور درگیسی ، صاپی ۲۲۹ - ۱۹۷۹ - آنکارا .
- ۳ - مشفقلی گونلریم . دلبر آخوندزاده . گنجلیک نشریاتی ۱۹۶۸ - باکی .

 ====**

سلیمان رحیم اوف - (۱۹۰۰) - بؤیوک ناثر و ادبیات خادمی سلیمان رحیم اوف قهرمانلیق رومانلاریله مشهوردیر . اونون چوخلوحکایه لیری (کیچیک وبؤیوک) ، ادبی - تنقیدی و اجتماعی مقاله لری واردیر . سلیمان حسین اوغلو رحیم اوف ۱۹۰۰ ده قبادلی ما حالینین ^{عین} کندینده آنادان اولموشدور . اولاً " کئنده و قبادلی دا اوخوموش صونرا شوشا دا پداگوژی دؤوره سینی بیتیریب لاجین و قبادلیدا معلملیک ائتمیش و قبادلی کومسومول تشکیلاتیندا چالیشمیشدیر . سککیز ایل معلملیکدن صونرا تاریخ فاکولته سینه گیرمیش و ۱۹۳۱ ده عالی تحصیلینی بیتیردیکدن صونرا شوشا پداگوژی تکنیکومو مدیری تعین ائدیلمیش و صونرا لار مختلف علمی - ادبی و سیاسی وظیفه لرده چالیشمیشدیر . ۱۹۳۱ ده " شامو " رومانینین ایلك واریانتینی (نوع) نشر ائتمیش ۱۹۴۰ دا دابو رومانین یعنی واریانتینی چیخارمیشدیر . مؤلف شامو

اوزەرىندە ايشىنە دوام ائتمك له ياشى ، دنيا محاربه سى ايللرىندە
" تورپاغىن سسى " ، " قارداش قبرى " حكايه لرىنى ، " مداليون " و " مهمان "
پوئست (كيچىك حكايه) لرىنى يازدى .

۱۹۴۳ دە " ساچلى " رومانى نىن بىرىنچى حصه سىنى چاپ ائتتىردى بو
رومان اونون معاصر حياتانه قدر علاقه دار اولدوغونو گؤستردى . سلیمان
رحیم اوفون ان وئرىملى (محصولدار) ايللرى حرب دن صونراكى ايللردىر .
بو ايللرده معاصر حياتى تجسم ائدن سلسله رومانلار و كيچىك لى - بؤيۇ -
ك لى حكايه لر يازمىشدير .

ساچلى نىن ايکىنچى و اوچونچى حصه لرى ۱۹۴۹ دا ، " آغ بولاغ داغلاریندا "
کتابلارینى ۱۹۵۵ دە و صونرا " آنا آبيده سى " نى يازدى . ۱۹۵۳ دە ادیبىن
ان سئویملى اثرى اولان " شامو " نون ايکىنچى قسمتینى تاما ملادى و اوچونجو
قسمتىندن ده مهم پارچالار چاپ ائتتىردى . بونلاردان باشقا ، تعليم و
تربيه مسئله لرینه حصرا ئديلمىش " آتا و اوغول " ، ايران آذربايجانیندا
خانلىقلارین سقوطونو گؤستهرن " ماه تابان " پوئست لرىنى و " اولموش
احوالاتلار " باشلىغى آلتیندا جالب حكايه لرو گنجلر ايجون افسانه وى و
استعاره اى اثرلر يازمىشدير . سلیمان رحیم اوف ۶۰ ياشینى تاما ملادىغى
زامان خلق يازىچىسى فخرى آدى آلدى و ادبى و اجتماعى - سياسى فعلا -
ليتینه گؤره ايکى دفعه لنين نشانى و شرف نشانى آلمىشدير .

سلیمان رحیم اوفون ان بؤيۇك رومانى " شامو " دور . اثر ۱۹ - ۱۹۱۴ -
ايللرىندە آذربايجاندا باش وئرمىش اجتماعى - سياسى حادثه لرى احوال -
طه ائدير . مؤلف اجتماعى قورولوشون تضادلارینى و ياناراما زليغىنى آجيب
گؤسته رمه گى اساس مقصد سئچمىشدير . صنفلار آراسینداكى تضادى کشمکشین
کسکین له شمه سینه اساس عامل صا ياراق ، هر صنفین (طبقه نىن) خصوصیت -
لرىنى و طبيعتینى بيان ائتمىشدير .

حاکم طبقه لرهم مظلوملارا قارشى رحم سيزديرلر ، هم ده اوز آرا لاریندا
مال - دولت ، شهرت و حاکمیت اوستونده دیدیشیرلر . روماندا بو طبقه نى
سلطان بیگ ، حتم خان ، آقا خان بیگ ، بریستا و طالب خان و بقیه تمثیل
ائديرلر . صاقونون اوغلو شامو تکجه آتاسى نىن وعائله سى نىن دگیل -
بلکه بوتون کندين وائلین غیرتینى حکن و وطنین عاقستینى دوشونن
بیر گنج دیر .

خلق اویا نیب اؤز حقینی ایسته دیکجه حاکم طبقه و طفیلی لرداها آزمیش
وقا بالاشیر . ۱۹۰۵ انقلابی گوجلوبیر سئل کیمی چار مطلقیتینی یویوب
آپاراندا پریتا و طالب خان اؤز محافظی کلبعلیه اعتراف ائدیرکی
" بیز ایندی بیر قاراشاهییا دا دگمه ریک " خلق استبداد اصول اداره سی
نین ، باشدا چار اولماقلا ، بوتون مامور و بیگ عالمی نین چوروک لوگونو
باشا دوشدوگوندن بومفتخورلاری اؤز بوینوندان آتماق ایچون اولوم —
دیریم مبارزه سینه گیریشیر . رومانین صون قسمتینده سوویت حاکمیتی
اوغروندا گئدهن چار پشمالار و بو مبارزه ده کی کومونیست پارتی سی نین
رهبرلیگی تصویر اولونموشدور . شامو رومانی روس دیلینه ترجمه ائدیلیمیش
و بؤیوک رغبت له قارشیلانمیشدیر .

" ساچلی " رومانیندا کولخوزلارین محکم له ندیگی دؤورتصویر ائدیلیمیش
دیر . کندلرین اقتصادی — مدنی گئری لیگی نین آرادان قالدیریلما سی ،
پارتی و دولت اورگانلاری نین خلقین مادی رفاه حالینی دورمادان یا خشی
لاشدیرما غا چالیشدیغی تصویر ائدیلیمیشدیر .

مؤلف سوویت قوروجولوق و نائلیت لرینی گؤسته رمکه له یاناشی انکشا —
فا مانع اولان نقصانلاری دا قلمه آلمیشدیر . مؤلف ساچلی دا یئنی انسا —
نین یئتیشمه سینى و یوکسلیشینى ، وطنپرورلیک و انسا نپرورلیگی زنگین
بو یالارلا ترسیم ائتمیش ویئنی انسا نین حیات یولونو ساچلی نین رخساره
نین تمثالیندا عمومی له شدیرمیشدیر .

آتادان یتیم قالان رخساره طب تکنیکومونو قورتاریب ولایتهایشه
گئدیر . ایلک زمانلار اخلاقسیز کیشی لرین ودئدی — قودوجو (غیبت چی و
سؤز دوزه لدن) قادینلارین نامناسب سؤز و رفتارینا دؤز مه یین رخساره
اوتو دیله — دیشه سالان اوزون ، قومرال (خرمائی) ساچلارینی کسیر و
اؤزونو یان دیرماق ایسته ییر لکن ولایتین مسئول ایشچیسى غیاث الدین
اونا کؤمک ائدیر و اونو سانکی یوخودان آیلدیر . نهایت رخساره قولدور
دسته سینین کؤکونو کسمه گه گئدن آداملارا قوشولور و یارالانمیش
پلیستین سلاحینی گؤتوروب ضد انقلاب دسته لری اولدورور . عینی زاماندا
طب مدرسه سینه گئدیر و یا خشی بیر جراح اولور . ایکینجی دنیا محاربه سی
نده جبهه یه کؤنوللو (دا و طلب) گئدیر . او یال نیز یارالانان ساواچیلارا
دگیل وقتيله اونا خیانت ائدن و نشانلیسی رضوانی یولدان چیخاران

تامارايا دا شفقت له ياشير، ايستەر تامارا، ايستەر سە اونواينجيد -
 ميش اولان اسكى نشانلىسى رضوان رخسارە نين شفا بيچاغينا محتاج اولدو
 قلارى زامان او، اوللارى ساغالتماق ايچون اليندن گلەنى اسيرگە مير .
 رخسارە اولدولارايچينده عائلە قورور كمال ايله اوله نير واوغلونون
 آدينى ظفر قويور . بو آد اوللارين آلمان فاشيزمينه غلبه اينامى نين
 رمزى دير .

پوئست لرى (كيچيك حكايه لرى) . سليمان رحيم اوف اولدان آرتيق
 كيچيك حكايه يازميشدير . بونلارين هر بيرى نين اوزونه مخصوص يئىسى
 موضوعو و يئنى قهرمانى واردير .

" مداليون " (۱۹۴۲) پوويستينده دنيا محاربه سى نين ايلك گرگين
 وفلاكتلى گونلرينى تصوير ائدن يازيچى غافل باصقينا (هجوما) اوغرا -
 ميش (معروض قالميش) بير شهرده کوتله وى سفربرليگى (بسيج عمومى) و
 قهرمانلىقلارى ترسيم ائدير . آنالار جبهه يه گئديروا وشاقلار آرخا ييا
 گونده ريلير . جبهه ده وقتيميز ايكي ساواشچى يا (على و آركادى) وايكى
 طب ايشچى سینه (حكيم و گنج شفقت باجيسى (پرستار واليا) جلب ائديلير .
 على و آركادى نين اولدوزلو طياره سى فاشيست لرين قانادى خاج
 نشانلى طياره لرینه ديوان توتور وا وشاقلارى آرخا ييا كؤچوره ن قاطارى
 قورويور . حكيم سفربر اولموش طب ايشچيلرينه رهبرليك ائدير . او بير آز
 گئجىكن واليانى فرارى كيمي حربى محكمه يه وئره جگيني بيلديرير لكن
 نچه ساواشچينى خلاص ائتميش واليانى آغير شكلده يارالانديغيني گورنده
 پشيمان اولورو اوز سهوينى آنلايير . واليا اولدان آيريلمايان ايكي
 اوشاغينا گوره (روزا و بوريا) گئجىكميشدى . ايندى بو قادين روزا بور -
 يانى يتيم قويور لكن اونون اري آركادى ، قاطارى قورتارير (خلاص
 ائدير) فقط اوز اوشاقلارى نين دا بورادا اولدوغونوبيلمير . بوجبه
 حادثه سيندن صورنا مؤلف جبهه آرخاسينى وياكى نى تصوير ائديروعلسى
 ايله آركادى نين عائله لرینه دقتى جلب ائدير .

*** **

منابع :

۱ - آذربايجان سوويت يازيچيلارى . باكى دولت نشرياتي ۱۹۵۸

۲ - ادبيات ۱۵ ، م . عارف . پ . خليل اوف معارف نشرياتي

باكى ۱۹۷۲

ئۇلاد كۆرۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

* نثر نمونه سى *

توتاش داغلارى بوزوين قالين مئشه لرى ياشيل يارپاقلارگوتورميشد^ى
يان - يانا آخوب توكولن گوموش سولار، چلچراغ كيمي مئشه نى نورا بويما
ميشدى. آغ چيچك لى ككليك اوتلارنى خوش عطرى داغى - داشى توتوموشد^ى
بوز قايلارين چاخماق داشلارى، اولدوز كيمي گويه سپه له نيردى. نميش -
ليكدن دوشن گوك گوزدگين اوستونه بوز شورولر ياشيلميشدى. قاباق -
قايماغا دايانان چوبانلار آغيز - آغيز، وئريب اوخويورديلار:

بوز آت سنى سر طويله ده باغلارام ،
آنداچيرم سنه مخمر چوللارام .
گوموشدن دوگدورره م سنى نالينى
يوز گوزه له هوردوره رم يالينى ...

قوى سنه دئسین لر، آى قاچاق نبى !

هاجرى اوزيندن آى قوچاق نبى ! ...

بوماهنيلار هاجرى گويون يئددى قاتينا قالديريردى. او، داياندى -
يغى يئردن ترپه نيب، مئشه نين ايجى ايله يئريدى. او، خئيلي گئيدوب
آخان چينغىلا^(۱) راست گلدى. ائله بيل كى، باش طرفدن آردى - آراسى كسيلمه
دن آغ چينغىل توكولور، چينغىل - چينغىلا قاريشيرو آخوب گئديردى.
هاجر يوخلماق ايچون بير آياغىنى چينغىلا آتدى، يئريندن قوپار -
يلدى، تله سيب اويان - بويانا مئيل ائتدى، تئز آينالينى^(۲) اوزينه لنگر
توتوب اوزى آشاغى گئتدى. چينغىل چايا توكولوردى. او، چايا دوشركن،
ال آتوب بير آغاچين باشى اوتايدا، كوكى بوتاييدا، كورپى كيمي سالينمشد^ى.
آغاچين آلت قانا دلارى چاين قومينى، اوست قانا دلارى ايسه گويون بير
قاتينى سوپوريردى. آغاچ اسيم - اسيم اسيردى. هاجر آيناليسينى چيگنه
آتوب اسن آغاچين اوستينه چيخدى، چايى اوبيرى تاييا كئچدى. او، الينى
پاياغينا آتوب چينغىلا باخدى، چينغىل يئنه ده آخيردى. هاجر مئشه لى قايا -
ليقلارلا ايره لى له دى. او، يورولوب داياندى، نفس آلدى، آلنين ترينى
سيلدى چاي گول - گول اولور و گئديردى. قيزيل باليقلار قويروق اوسته
قالخير، آغيزلارينى آچوب گولوروتپه سى آشاغى اوزلرينى سويما وورورديلار.

هاجر باليقلارا تماشا اندوب يورغونليغيني آلدی يئنىدن تىرىندى،
بىر خىلى گئىدىن سونرا گۆي داشدان هورولمىش كىمى گۆيه قالخان بىر
داشا راست گلدی. هاجر ال آتوب داشدان ياپىشىدى، چىخدىقا - چىخدى،
قالخدىقا - قالخدى، ائله بىل نردبانلا گۆيه قالخدى. هاجر اگىلىب
يئنىشه باخدى، گۆزلىرى آخدى، اوره گىنه بىرخوف چۆكدى. او، ال آتوب
آينالىنى سىخدى: سندن مدد! - دئدى.

هاجر قارتال كىمى شىش قايانين باشىندا ن هر طرفى سئيرائىتىدى.
سونرا او، ياشاش - ياش قايان دوشوب مئشه ليگه گىردى. آز گئىتىدى،
چوخ گئىتىدى، خىلى يول گئىتىدى. گۆي داشدان پىققىلداشيب توكولن آغ
بويلا آغزىنى سۆيكه يوب دويونجا ايچدى.

هاجر بىر آزدا گئىدىب ظلمتلى بىر مئشه ليگه قووشدى. او، گۆزى بومولى
كىمى بورانى دايىر طور آدلايب بىر دوشه چىخدى. بورا داكى يايىز چىچكه
رىنن هر طرفى بورومىتىدى. هاجر بوجىچكه لردن توپلايوب بورنىنا
وتدى: - لاپ بىزىم داغلارين دادىنى وئىرىم - دئدى.

هاجر چىچكه لرى سىنه سىنه باسوب بىر آز دوردى، سونرا يئنه ايرلى-
هدى. اونون ايتىلهش گۆزلىرى بىر شى آختار بىر مىش كىمى، هر طرفده حكىم
ورمگه باشلادى.

هاجر بويلاندى باخدى، ايره لىده كى اوست - اوسته بىتتىشيب قالخان
يالىغا طرف يئىرىدى. او، قايالىغىن آياغىنا چاتدى. بىر نئجه قايلا
بخارىيا چىخدى. داغ گئىچى لرى اوتا چىخمىشىدى. بىر بويىنوزلى تىكسه⁽¹⁾
پىنا عا قالخمىشىدى. تىك دىك قايانين باشىنا چىخىب دوردا آياغى
سته توللانوب گئىرىيه قايدىر يئنه چىخىردى.

بويىنوزى بورما تىك اوينا قلايىر، آتلىر - دوشور و سىققىلدا -
ردى تىك بىر ده چىخدى، بىر ده باشىنى قالدىردى. سىان سىر شىسى
دىغىندا ن آشاغىداكى اوچوروما طرف بويلانما غا باشلادى
آينالى آچىلدى. تىك آشاغىداكى دره ده بند آلدى

*** **

یا زان : پروفیسور۔ غلامحسین بیگدلی

(۳)

۱۴ - ترصیع - بدیعی واسطہ نوع لریندن بیری ده ترصیع آدلانیر .
بیز نسیمی شعرینده صنعتکارلیقین بونوعونه ده چوخ راست گلیبریک .
ترصیعین خصوصیتی اونون موازی لیگینده دیر . یعنی بیرمصراع یا بیر بیتن
بوتون سؤزلری برابر ، عینی هجالی و موازی اولمالیدیر . آشاغیدا نمونه -
لره دقت یتیرهک :

من آن گنجم که در باطن هزاران گنج زر دارم

من آن بحر که در دامن بدریاها گهر دارم *

دؤنموشم غمدن هلاله شول مه تابان اوچون *

قیلمیشام قربان بوجانی شول شه خوبان اوچون

گؤزلرین سوداسینا دوشدو کؤنول * فتنه نین غوغاسینا دوشدو کؤنول

شول بویو رعنایه وئردیم کؤنلومو * شول گؤزوشه لایه وئردیم کؤنلومو

شول لب شیرینه یارب گلشکر دئییه رسم نولا *

شول گونش طلعتلی آیا گر قمر دئییه رسم نولا

شمع فلک حسنونه پروانه دیر * جان جهان وصلینه شکرانه دیر .

یوخاریدا گتیردیگیمیز بیتلرین هامیسیندا ترصیعین بوتون خصو-

صیتلری تطبیق اولونوبدور . نمونه اوچون بوبیتلردن بیریسینی

مصراعلارینین سؤزلرینی توتوشدوراق :

۱- نجی مصراع دؤنموشم غمدن هلاله شول مه خوبان اوچون

۲- نجی مصراع قیلمیشام قربان بوجانی شول شه خوبان اوچون

بو موازی لیک یوخاریداکی بیتلرین هامیسیندا تطبیق اولونور .

ترصیع بیر بیتده دگیل بعضا "بیرمصراع دا بئله تطبیق اولونسا

بیلر . یعنی بیرجه مصراع ایکی مستقل جمله دن عبارت اولورکی ، بیری

دیگری نین ترصیعی دیر . جمله لرین سؤزلری عینی هجالی اولور ، همیده مواز

سؤزلو اولور مثلاً "آشاغیداکی بیتین ایکینجی مصراعسی او جمله دن دیر :

بن اول منصورم ای عارف کی حقن بولموشام نصرت
انا الحق سؤیلهرم دائم کی، عمروم پایدار اولسون
صون مصراعنین هرا یکی مستقل جمله سینده عین هجالی، عین جنسلی
سؤزلر بیر- بیرلرینه موازی اولراق یئرله شمشلر، شعره متقارن آهنگ
دارلیق وئرمیشلر.

بعضا "ترصیع بیربیتین هرا یکی مصراعسیندا تطبیق اولونور، یعنی
هرا یکی مصراعنین ترکیب حصه لری موازی دیر :

عمانه گیره ن عشقله ، دردانه یه اوغرار

شکرانه وئره ن جانینی، جانانه یه اوغرار

یوخاریدا کی بیتین مصراعلارینین هر دؤرد مستقل جمله سینین بوتون

ترکیب حصه لری عینی هجالی، عینی سؤزلو همیده موازی دیر.

آشاقیدا کی ربا عینین ترکیب وقورولوشونادقت یتیرک :

شول بویو رعنا یه وئردیم کؤنلومو

شول گوزو شهلا یه وئردیم کؤنلومو

شول گونش سیمایه وئردیم کؤنلومو

شول اوزو چون آیه وئردیم کؤنلومو

بو دؤرد مصراعنین بوتون ترکیب حصه لری برابر دیر.

۱۵ - التزام - التزام بدیعی صنعتکارلیقدا ائله بیر سؤزدورکی،

لزوما " بیرنئجه شعرین بوتون بیتلرینده دائما "تکرار اولونور، بیز

نسیمی شعرلری ایچه ریسینده بوقایدا اساسیندا یازیلیمیش بیر پارا شعره

راست گلیریک، اوللاردان نمونه ایچون بیرنئجه مصراعسینی گؤسته رک :

چون بنی بزم ازلده ائیلهدی اول یارمست

اول جهتن گؤرونور بو چشمیمه دیارمست

*

مست درگاهم نه مستم بوشراب جرعه دن

صانما ای خواجه بنی کیم اولموشام بیکارومست

*

شویله مستم تا قیامت داخی هشیار اولمازام

چون بنی وحدت مئیندن ائیلهدی اول یارمست

۵۶ مصراعلیق بوقصیده نین بوتون بیتلرینده ایشله نیلن "مست"

سؤزونه التزام دئیلیر، قافیها یسه یار، دیار، بیکار و... دن عبارت دیر

*** **

۱۶ - ردالعجز علی الصدر - ردلعجز علی الصدر فورماسی تکریر

نوع لریندن بیریمی دیر. کلاسیک ادبیاتین ان فورمال، ظاهری عنصر لریندن اولان بو بدیعی واسطه دن نسیمی ده اؤز شعرینده یئری گله رکن مهارتله استفاده ائتمیشدیر طبیعی، ساده، دانیشیق دیلینی، متقارن، بیغجام و آیدین شکلده افاده ائتمگه شرایط یارادیر. بوشعره دقت یئتیره ک :

نقش و نگاری گؤر فلکین کیم نه نقشله نقش ائیلهدی وقایدی الیمدن گاریمی بوبیتده کی نگار سؤزو بیرینجی مصراعنین اولیندن ایکینجی مصراعین آخیرینا ونقش سؤزو بیرینجی مصراعین آخیریندان ایکینجی مصراعین اولینه کئچیب تکرار ائدیلیمیشدیر. بونا ردالعجز علی الصدر دئیلیر. بوفورمال واسطه شعرین مضمونوماخلل یئتیرمه دن شعرین آهنگدا - رلیقینی، موسیقی لیگینی، آخیجی لیقینی داها دا آرتیریر. آنچاق نسیمی بوبیتده تکجه ردالعجز علی الصدر فورماسیندان دگیل بدیعی واسطه نین دیگر نوع لریندن ده استفاده ائتمیشدیر. بیت ده کی نقش سؤزو اوچ دفعه تکریر اولونور. صونونجو نگار سؤزو عین حالدا ایکی معنا داشیر (یار - بویا) وایکی دفعه ایشله تیلن نگار سؤزو جناس شکلینده دیر وسایره .

ردالعجز علی الصدر فورماسی ایشله دیلمیش بیرنئجه نمونه :

لطف اگه حقدن اومار سن، گؤستر احسان لطف قیل

لطف و احسانیندان اومان یاره احسانین قنی

*

ای جان و ای جهانین ماهیتی و جانی

عینی سن اهل عینین هم جان وهم جهانی

*

بی وفادیر چون بو عالم کیمدن ایسترسن وفا

بی وفا عالم ده سن یار وفادار ایستمه

*

عبیر و عنبر و عودون سینیقدیر قدر و بازاری

معنیر زولفونو تا کیم صبا عنبرفشان ائتدی

*

یاشینی یاندیردی عشقین، هم قوروسون کؤنلومون

کیم کی، دوشدو عشقه یاندیردی قورو ویاشینی

*

کشف اسراریندان اونون یانارام صبر ائیلهرم

آیدیرم اغیاره تا کیم کشف اسرار اولماسین

لىلى نىن بىلدىگىنى گر بىلە مجنون ، بىلە بس

عاقلىن عقلى قاچان بىلدى كى ، مجنون نە بىلر

*** **

۱۷ - تشخيص و انطاق - نسیمی شعرینده تشخيص و انطاق فورما - سینا دا راست گلمک اولار . دوز دورنسىمی بو ایکی بدیعی واسطه نوعوندا آز و نادر حالدا استفاده ائتمیشدیر . بىرده کی بیز بویازیدا اساسا " شاعرین آدربا یجان تورکیسینده یازدیقى شعرلری نین بدیعی خصوصیتلر - ینی گۆزدن گنجیرریک ، سۆز سوزکی ، نسیمی قدرتلی بیر سۆز استادلاریندان دیر و بۆیوک صنعتکارین عرب - فارس دیل لرینده نظمه چکدیگی شعرلر - ینده بونوعه آز یئر و ثر مه میشدیر .

تشخیص شخصیتلندیرمک دئمکدیر . یعنی شاعر یئر ی گلنده جان سیز بیر شئی ، وارلیقى جانلیلار یئرینه گۆتورور ، یاکی جانلیلارین وظیفه سینی عهده دارا ئدیر . مثلا " داغ دانیشیر ، داش آغلا ییر ، بولود کیشه ییر . کولک قاپینی دویور . انطاق ایسه ، نطقه گتیرتمک ، دانیشدیرماق وظیفه سینی یئرینه یئتیرمک دئمکدیر . مجسمه دیله گلیر و دانشیر و دیگر جان سیز اشیا و سایر . مثاللارا گنجگ :

ای باد صبا بن دن ایلت یاره سلامی شول غمزه لری عربده چی ، عینی حرامی مشتاقه نه دیر چاره بیه بیلدیر آنی کیم گرفتارست اولایا ره دگر من *** بویا می یوخاریدان بیرینجی مصراع دا نسیمی باد صبا دان بیر جانلی موجود کیمی استفاده ائده رک ، اونون دیلی ایله یاره سلام یئتیرمک ایسته ییر . بونا تشخيص و انطاق دئیلیر . چونکی جانسیز بیر شئی جانلی نین وظیفه - سینی مشخص وظیفه سینی یئرینه یئتیریر . نطقه گلیب دانیشیر . اوچ و دؤرد ونجو مصراعلاردا شاعر مشتاقین دردینه اولونا جاق چاره نی ده یئلدن سوروشور ، یئلی جانلی بیر شخصین یئرینه گۆتورور . جانسیز کولگه فکر سؤیله تدیرمگه جهد ائدیر . آشاغیدا کی بیتده نسیمی یازیر :

ای لبین آب چشمه حیوان طلعتیندن خجل مه تابان

بورادا شاعر تشخيص صنعتیندن ، یعنی جانسیز بیر موجودون جانلی نین وظیفه سینی یئرینه یئتیرمه سی وظیفه سیندن استفاده ائدیر . آیدین دیرکی ، آی بانسیز و شعور سوز و دویغوسوز بیر وارلیق دیر . آنجاق کلا - سیک ادبیاتدا گۆزه ل لیک سمبولو - رمزی اولان بوجانسیز موجود معشوقه

* یئتیرمک * یئتیر

ین، گۆزه لین، طلعتی جمالی قارشیسیندا خجالت چکیر، اوتانیر، بیلیر۔
 ک خجالتی آنجاق جانلی اؤزوده آنجاق انسان علی الخصوص حساس ودویان
 انسان چکه بیلیر. لیکن شاعر سئوگیلی سنین جمالی نین نه قدر پارلاق،
 نه قدر جاذبه لی وگۆزه ل اولدوغونو نمایش ائتدیریب، گؤستریمک اوچون
 حتی گۆزه ل لیک رمزی اولان آیی دا بیله اونون برابرینده اوتاندریر
 ساخ! بونا تشخیص دئیلیر. بومصراعلارا نظر سالاقت :

عشق اودو اوغراشدی شمعین جانینا گؤرکیم نئجه
 هم یانار، هم گؤزلریندن آخیدار سیلابلار.

بوییتین بدیعی صنعت خصوصیتلریندن بیر اولان مبالغه حقیقته
 فاباقتا دانیشدیق، ایندی بورادا شاعرین تشخیص بدیعی صنعت نوعوند
 نئجه استفاده ائتمه سینی سؤیله مک ایسته ییریک :

بیلیریک شمع جانسیز بیر موجود دور۔ شئی دیر، اؤزوده حقیقتا
 یانماق وایشیقلا ندیرماق واسطه سی دیر، آنجاق نسیمی بوییت ده شمع ییر
 جانلی موجود کیمی گؤتورورکی، یانندیقا گؤزلریندن یاش، اؤزوده سئل
 کیمی یاش آخدریر، شاعر بورادا گۆزه ل بیر تشخیص یاراتماقلا برابر،
 همیده یانار شمع دن آخیب تئوکولن دا ملالارین گؤزیاشینا بنزه تمه گۆزه ل
 تشبیه دیر. بو آخان گؤز یاشلارینی دا سیلابه بنزه تمک قدرتلی مبالغه
 دیر. بوتون بو کیمی صنعتکارلیق و هنر گؤستریرکی، نسیمی نه اندازه
 بؤیوک بیر استاد اولموش دور...

۱۸ - سئوال، خطاب، ندا - شعرده سئوال، خطاب و ندا صنعتی
 یاراتماق، شاعره هنر ساییلیر. سئوال بیر قاعده اولاراق هر مصراعنین
 صونوندا، نادر حاللاردا مصراعنین مختلف یئرلرینده اولابیلیر. ائله
 فکر و مطلب لروارکی اونلاری آنجاق سئوال و جواب شکلینده وئرمک،
 گۆزه ل، مناسب و مقصده اویقوندور. مثلا "بؤیوک نظامی نین اولمز" خسرو
 و شیرین " مثنوی سینده خسرو لا فرهادین سئوال و جوابی.

نسیمی ده بو گۆزه ل بدیعی واسطه دن نیثری گله رکن با جاریقلا
 استفاده ائدیپ، سئوال، خطاب و ندا فورماسیندا یازیلیمیش بیر جوخ شعر
 لری واردیر. مثلا "شاعرین آشاغیدا کی " دگیل می؟" ردیفلی شعرینه دقت
 یئتیره ک :

جمالین قبله ایمان دگیلمی؟ وجودون مظهر انسان دگیلمی؟

قمر، چرخ فلک سرگشته حیران سنین عشقیندە سرگردان دگیلمی؟
یاخود بوشعره نظر سאלاق :

جانیمی یاندیردی شوقون ای نگاریم قنده سن ؟
گۆزلریم نوری ایکی عالمده واریم قنده سن ؟
یاخود اوحدالدین اوحدی نین مشهور " چیست ؟ " (" نه دیر ؟ ") قصیده سینه
تورکجه یازدیقی نظیره ده کی بومصراعلارا دقت یئتیره ک :
دون وگون * منتظر م بن کی بوپرگار نه دیر ؟
گنبد چرخ فلک گردش دوار نه دیر ؟
فلکین اصلی نه دن دیر ، ملکین نسلی نه دن ؟
آدمین صورتینه بونجا طلبکار نه دیر ؟
بیر مکز طبعینه باخ ، بال نه دن ، زهر نه دن ؟

یئنه بیر یئرده عجب گنج نه دیر ، مار نه دیر ؟
یوخا ریدا کی مصراعلارین ها میسیندا فکر ، دوشونجه نی سئوال و تعجب
واسطه سیله چا تدریلماقا جهد گۆستر یلمیشدیر . فکری چا تدریماق و آید -
ینلاشدیرماق اوچون مطلقا سئوال و ئرمک ضرورتی اورتا یا چیخمیشدیر .
بوجور مصراعلاری اوخویارکن آهنگی دگیشدیرمک و یا زارکن مصراعلارین
صونوندا سئوال (؟) و ندا (!) علامتلی قویماق لازمدیر .
سئوال فورماسی ایله برابر نسیمی . شعرینده بدییی واسطه نوعوندان
ساییلان خطاب وندا نوعونده تئز - تئز راست گلیریک . شاعر شعرلرینده
کۆنوله ، گۆزه له ، معشوقه یه ، فقیهه و باشقالارینا خطاب ائده رک بیر چوخ
شعرلر نظمه چکمیشدیر :

ای کۆنول ! نادان قتینده رازینی فاش ائیلمه
اهل عرفان دیر بو رازین محرمی ، نادان دگیل
نسیمی کۆنوله خطاب ائده رک ، زمانه سی نین بوتون انسانلارینسی
باشا سالماق ایسته بیرکی ، نادانلارا ، جاهل لره اینا نماق ، اعتبار و اعتماد
ائتمک و سر آچماق اولماز . نادان دان دوزگون وجدی حرکت او مفاق خطا
دیر . لازم اولارسا اوره ک سۆزونو سرینی عارف انسانلارا سؤیله مک لازمد -
یرکی ، اونو کیمسه یه آچما سینلار . با جار سالار دردینه شریک اولوب چاره
و درمان ائتسین لر .

شاعرین سؤیله دیگی هرندا سیندا ، هر خطابیندا بیرساییق اول ، بیر

* - دون (تون) و گون = گئحه گوندوز

اؤزونه گل، بیر آیل چاغریشی واردیر، بیر اؤیود (نصیحت)، بیر قایغی
بیرنجیب دویغودویولور، نسیمی نین بیرچوخ شعرلرینده عارفه حرمت جا هله
مذمت و نصیحت نداسی و خطابی واردیر.

زرق و تزویرین زمانی گئچدی ای زاهد! اویان!

عشق طاعت قیل کی اولدو حکم انین فرمان بودور

یا خود: عشقه چون درمان بولونماز (تا پیلماز) گئچ امکان ای حکیم!

گل بیلینمز سنه دن گئچ ا بسم (لال) اول درمان بودور.

یا خود: دولتینه بو دنیانین اولما مقید ای کؤنول!

آنین اوچون کی دنیانین دولتی بی ثبات اولور

بیر دنیا فلسفی فکر توپلانان بوبیتین بیرینجی مصراعی سینی صونو-

ندا کی ای سؤزو خطاب دیر و امثالہ سئوال، خطاب و ندانی بیرنئچه

بیتہ نظر سالاق:

ای بیلمه یین بوجان عزیزین حقیقتین جانی بیلانه سورکی نه جانانه ییمینه

ای سکیز جنات عدنی عرض ائده ن زاهد بنه *

بن بو گون یارین جمالیندا گلستان بولدوم اوش

قنی بیر عهد و پیمانی بوتون یار؟! * قنی بیر قولو گرچک دوغرو دلدار ^(۱۱)

قنی حق بیلن بیر گرچک ار کیم! اول دوغرو آنین دیلینده گفنار!

ایتیردین جام جمشیدی اویان او یقودان ای غافل؟! *

نه بولدون او یقودان گوسترنه قیلدین او یقودان

حاصل

عجبا! بو حوری اوزلومه بدر یا پریمی! *

بویو سرو بوستانی یاناغی گول تری می ؟

*** **

۱۹ - ایماله - ایماله بیر کلمه نی حدیندن آرتیق اوزاتما دئمک دیر

یعنی لازم اولان یئرده سؤزو صنعی اولاراق اوزاتما قدیر. بو، اوندان عمله

گلیرکی، بعضا "معین معنای، مضمونو، مطلبی مصراعدا یئرله شیرمک خا -

طریقه معین بیر سؤزو، کلمه نی اوزاتماق ضروری اولور. شرقین کلاسیک

شاعرلری نین هامیسی دئمک اولارکی، یئری گلنده ایسته ر - ایسته مز بو

واسطه دن ده استفاده ائتمیشلر. کئچمیش ادبیات شناسلیقدا ایماله شعر

صنعتینده نقصان ساییلمیردی. چونکی ائله بیر شاعر تا پیلایلمز کی،

اونون شعرينده اضطرا را "بو واسطه ايشله نيلمه ميش اولسون ، اونون يارا -
 ديجيلىغيندا آز دا اولسا اوزاديلمايا راست گلينمه سين . نسيمي شعر -
 ينده ده بيز آزا - سيرا ونا در حاللاردا اوزاديلميش مصراعلارا راست
 گليريك كي ، اونلارين بير نئجه سيني نمونه اولاراق گؤسته ريريك :
 غمدن اينجلدى بو كؤنلوم يعنى اولدو ياي كيمي
 گؤزلريمه توش اولالى شول هلالى قاش لار

*
 زمانه زلف وروخوندىن بلايه سالدئ بنى

هم اول زمان كي ، سئچيلدى قاراسى آغيندان
 بوگؤزه ل مبالغه لى بيتلرين ايكي نجي مصراعلاريندا "قاش" و "آغ"
 سؤزلرينى بير قدر اوزاتماق لازمدير ، يوخسا شعرين وزنينده سكته
 عمله گل ميش اولور . باخ ! بو اوزاتمايا ايماله دييلير . ايندى ده
 ايماله تطبيق اولونموش بير نئجه بيتى نمايش ائتديرك :
 عاشيقين باشيله اوينار شول نگارين زلفو اوش
 عاشق اول ميدانا گير ، كيم توپلا چوكان بودور

*
 قاچان كي ، سنبل زلفون نقابى آيه دوشهر
 قمر سحابه گيره ر ، آفتابه سايه دوشهر

*
 دون و گون ايكي گؤزومدن آخيدير انار دانه
 جگريم قانيكله باشيم پيكريم نه خوش بويا ندى
 يوخاريدا كي بيتلرده ده ديگر بديعى واسطه لرله يانا شى "توپلا"
 "آيه" ، "انار" سؤزلرى اوزاديلميش ديركى ، بونلارا ايماله دييلير .

*** **

۲۵ - زحاف - وزن خاطرينه و ايماله نين عكسينه اولاراق شعرده
 بعضا "سؤزلرين قيسا ديلماسى ضرورتى دوغور ، يعنى بير سؤزون حرفلرينى
 سيخشديريب بير قدر قيسا دشمك طلب اولونور مثلا "رفيع يئرينه رفع ،
 طرف عوضينه طرف ، آتش يئرينه تش وسايره نسيمي شعرينده ده زحاف
 ايشلنميش دير . مثال اوچون :

اي سكيز جنات عدنى عرض ائدن زاهد بته
 بن بو گون يارين جماليندا گلستان بولدوم اوش
 قنغى (۱) بورجون يلديزى سن اي ملك * بيلم سنى
 منزلىن رفع اولدو يوزمين كوكب سياره دن

۱ - قنغى = هانكى ، هانسى .

یوخاریداکی بیتلرده وزن پوزولماسین دئییه سککیزیئرینه "سکیز" و رفیع یئرینه "رفع" سؤیله نیلمیشدی . بیرهجا اسگیلمیشدی . سؤزبیرقدر سخیشدیر یلمیشدیر . بونا زحاف دئیلیر . . .

*** **

۲۱ - اشتقاق - مشتق کلمه سیندن نشاءت ائدیپ ، بیرکؤکوا ولوب شعرده مختلف شکللرده ایشله نیلن سؤزلره اشتقاق صنعتی دئیلیر . شاعر بورادا اؤز قدرتینی وسؤز ذخیره سینین نه قدر زنگین اولدوقونو نمایش ائتدیرمک اوچون عینی سؤزون مختلف تظاهر و معنی کسب ائتمه سی فورمالارینی بیرجه مصرع یا بیر بیتده یئرله شدیریر . نسیمی ده گؤرونندو گو کیمی بو مهم صنعت واسطه سیندن با جار یقلا استفاده ائتمیشدیر !

صاحب هنره منصب و ادرار (۱) بولونمماز

نصب سؤزوندا یارانان انصاب ، منصب ، منصب کلمه لرینی شاعر با جار یقلا بیر بیته یئرله شدیر میشدیرکی ، بونا دا اشتقاق صنعتی دئیلیر . ناظرم ، هم بی نظیرم ، هم بصیرم ، هم بصر

هم ایکی لیکن منزه وحدتین منظوریم

یوخاریداکی بیتده نظر سؤزوندن توره تن ناظر (باخان) نظیر (بنزه ر اوخشار ، تای ، مثل) ، منظور (نظرده توتولان) سؤزلری ، ائله جه ده بصیر (صاحب نظر) . و بصر (گوز) سؤزلرینی بیرجه بیتده ایشله نیلمه سی قدرتلی شاعرین اشتقاق صنعتینی نمایش ائتدیرمک اوچون گوزه ل نمونه در . نسیمی نین اشتقاق صنعتی ایشلتدیگی بیر نجه بیتینی نظر دن کئچیره ک : ظاهر م ظاهرده ، فاشم ، مظهرم هم مظهرم

باطنم هر شی ده یعنی باطنین مستوریم

*

ظاهر و باطن بنم ، پیدا و هم پنهان بنم

مظهرم ، هم مظهرم هم مظهرین مظهریم

*

عشقله معشوق و عاشق بیرایمیش هم امه ن هم مدیرن هم شیرایمیش صورتی مصحف ، اؤزو تفسیرایمیش بوالعجب قدرت عجب تقدیرایمیش

*

زرق و تزویرین اساسی اولدو ای زاهد خراب

عشقه معمار اول کی ، معمور اول عمارت دیر بوگون

*

۱ - ادرار = وظیفه ، منصب ، مقام ، رتبه

آلېله آلا گۆزلىرىن آلداتدى آلدى كۆنلومو

آلىمى گۆر نەال ائدەر كېمسه ايرشمز آلنە
بوتون بو بېتلردە وارنلارلا بوكېمى دېگر بېتلردە صنعتكارشاعر
اشتقاق بديعى واسطەسىندن استفادە ائتمېشدىر. عېن حالدا بوبېتلردە
بېرچوخ بديعى واسطەلردىندە استفادە اولونموشدور.

*** **

۲۲ - تنسيق الصفات - شاعر بېر شخص يا بېرشى تعريف ائدەر كىن
اونو بېرنىچە گۆزەل صفتلرلە موصوف ائدىر. ممدوحونا بېر - بېرى نېن
آردىنجا ياراشىقلى، پارلاق صفتلر عايد ائدىر. نسېمى بو حقدە حدىنندن
آرتىق با جارېق واستعداد صاحى اولموشدور. اونون تنسيق الصفات
فورماسىندا ايشلتىدىكى شعرلرى دوغرودا ندا نمونە، مثلى بىرا بىرى ولما -
يان دېر. بېزشا عرىن جوشقون طبعى نېن محصولو اولان، اوينا ق هزج بىرىند
سۆيلە نېلمېش گۆزەل بېر غزلىنى بورا دا نمونە گۆسترمك اېستە بېرىك .
نسېمى بو غزلىن بوتون مصراعلارېنى وبوتون سۆزلىرىنى تنسيق الصفات
كېمى ايشلتىمېشدىر: مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن

نگارېم ، دلبرېم ، يارېم ، ندىمېم ، مونسېم ، جانېم

رفىقىم ، همدمېم ، عمروم ، روانېم ، دردە درما نېم

شېم ، ماھېم ، دلارا مېم ، حىياتېم ، دېرلىگېم ، روحووم

پناھېم ، مقصدېم ، مېلېم ، مدارېم ، فکرتېم ، جانېم

قمرچېرېم ، پېرى روىوم ، ظرىفېم ، شوخوم و شىنگېم

سمن بوىم ، گل اندامېم ، زھى سرو گلستانېم

لطيفېم ، نازكېم ، خوبوم ، حبىبېم ، طرفە محبوبوم

حجازېم ، كعبەم و طوروم ، بېشتېم ، حورو رضوانېم

گلووم ، رىحانېم ، اشجارېم ، عبىرېم ، عنبرېم ، عودوم

دوروم ، مروارېدېم ، كانېم ، عقىقىم ، لعل و مرجانېم

دلفروزوم ، وفادارېم ، جگرسوزوم ، جفاكارېم

خداوندېم ، جهاندارېم ، امىرېم ، شاه و سلطانېم

چراغېم ، شمعىم و نوروضيام و اولدوزوم ، شمسېم

ھزارېم ، بېلبوم ، گولوم " نسېمى " يى خوشالخانېم

شاعرېن عمان طبعى نېن محصولو اولان بوغزل، غزلىرىن سلطانى ولاراق
باشدان آياقا تنسيق الصفات بديعى صنعت واسطەسى يله بزه دېلمېشدى.

ئەۋلاد گۆرۈپېسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

حضرت علی (ع) نین اؤگود (نصیحت) لری

(۵)

- *** - زینهار جا هل کیمسه لرله مزاح ائتمه . اونلارین حاللاری و دیل لری
عقربین قویروغو کیمی دیر . در حال سنین قلبیوی زهرلییه بیلهر .
- *** - باطنی و ظاهری دوغرو اولان انسانلار اوچون ، من ده دوغرو پیام
لکن هر شئی اگری گوره ن لره قارشی بلکه من ده اونلار کیمی
اولا بیلهرم .
- *** - اصیل بؤیوک شرف ، ادب و فضیلتده دیر . یوخسا ، حسب و نسبه دگیل .
- *** - هر شئین صونونو اوزون اوزون دوشونن و بیرنوعی قرار وئرمه یین -
لردن ، شجاعت و جسارت آدینا هئج بیر شئی انتظار چکمه ک اولماز .
- *** - آ ز غینلیغین صونو ، یا ر ذیل و یا خود یوخ اولما قدیر .
- *** - جها نین بوتون وار لیکلاری فانی دیر . بیر اورو مچک (عنکبوت) توری
کیمی دیر ، بیر آندا وار اولدوغو کیمی ، بیر آندا دایوخ اولماز .
- *** - حریص اولانلاردا ، حیا دن اثر تا پیلماز .
- *** - هر شئی عبرت له باخین . و گؤردوک لر یزدن عبرت آ لین .
- *** - هئج کیمسه نین خطا سینی اوزونه وورما یین . اونون خطا سینی ،
باشقا بیرینی مثال گؤسته ره رک آنلادین .
- *** - دشمنین ان ته لکه لی سی ، حیله سینی گیزله مک خصوصوندا موفقیت
گؤسته رنلر دیر .
- *** - آ غیللی انسانلار ، آ ز دا نیشار . چوخ دا نیشا نلار ، فقط احمق لر دیر .
- *** - باشقا لاری نین یا خشی حرکا تلارینی تقدیر ائدون . در حال دوستلاری زو
چوخا لدیغینی گوره رسیز .
- *** - آ غیللی لارلا ، مشورت ائدیلمیه ن ایشلرده ، یا خشی نتیجه یه چا تما ق
اولماز .
- *** - دنیا دا ، آ جلاری دویورما ق قدر بؤیوک یا خشیلیق یوخ دور . بونو
انجام وئره نلر ، آ خرته ده اجر لرینه چا تار لار .

*** - حدینى بیلن ودرجه سیندن تجاوز ائتمییهن کیمسه، حق نظرینده مقبول و خلق نظرینده دا مرغوب اولور .

*** - اولوم، هئج کسی بوراخمیر، او، ائله بیر گنجید (معبور) دیر کی، هر- کس اورا دان گنجهگه مجبور دیر .

*** - انسانلار دائما " بیلمه دیگ لری شئیلردن هورکرلر .

*** - اگر خئیرلی بیرایش گؤرمک ایستیرسن، بوگونون ایشینی صابا حا قویما . چونکی، صابا حا قدر نه اولاجا غی بللی دگیل .

*** - دادلی دیللی اولانلارین دوستلاری، هرگون بیرآز داها آرتار .

*** - دوستلاریما دوست اولانلاری چوخ سئویره م . و اولانلارین قیمت لرینی ده ، دوستلوقلارینین درجه لری ایله اولچوره م .

*** - انسانلارین قیمتی ائتدیگ لری یا خشیلوقلارلا اولچولور .

*** - منیم دشمن لریمه دوست اولان کیمسه ، منیم ده دشمنیم دیر . ایسته دیگی قدر دوستلوق ادعا سیندا اول بیلمز .

*** - حدینی بیلن کیمسه ، حفارت گؤرمه ز .

*** - تعجب لی دیر کی، انسان صای جهتیندن ، غایت چوخ دور . لکن بونلار- ین ایچینده ، انسانلیغینی تانیان چوخ آز دیر .

*** - سکوت ، یالان سؤیله مکدن و باشقالارینی چکیشدیر مکدن هر حالدا یاخشی دیر .

*** - اولرینی حقتعالی یه سئودیرمیش اولانلار ، محقق کی، خلقسه ده سئودیرمیش اولورلار .

*** - ای نفس !... اگر سؤزون گوموش ایسه ، سکوتون قیزیلدیر .

*** - گناه ائلین بیر کیمسه نین توبه واستغفار ائتمه سی واجب دیر ، لکن گناه ائتمه مه گه دقت ائتمک ، توبه دن ده فرض دیر .

*** - باشقالارینین فلاکتیندن حصه قاپانلار ، کئچمیش مصیبتلردن درس آلانلار ، جدا " بختیار انسانلار دیر .

*** - بیر چوخ کیمسه لر واردیر کی اوزوزه گولرلر . لکن، آرخا دان ، علیه -

زه بیر چوخ سؤز لر سؤیلرلر . بونلار ، نه صمیمی بیر دوست ، ونه ده حقیقی بیر دشمن اولما زلار . آنجا ق ، اخلاقلاری نین خرابلیغینی اورتا یا

قویموش اولورلار . " آذری توکجه سینه چئویره - منظوری خامنه "

ئۇلانا گورۇپتسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە ، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

کرج خاطر هسی

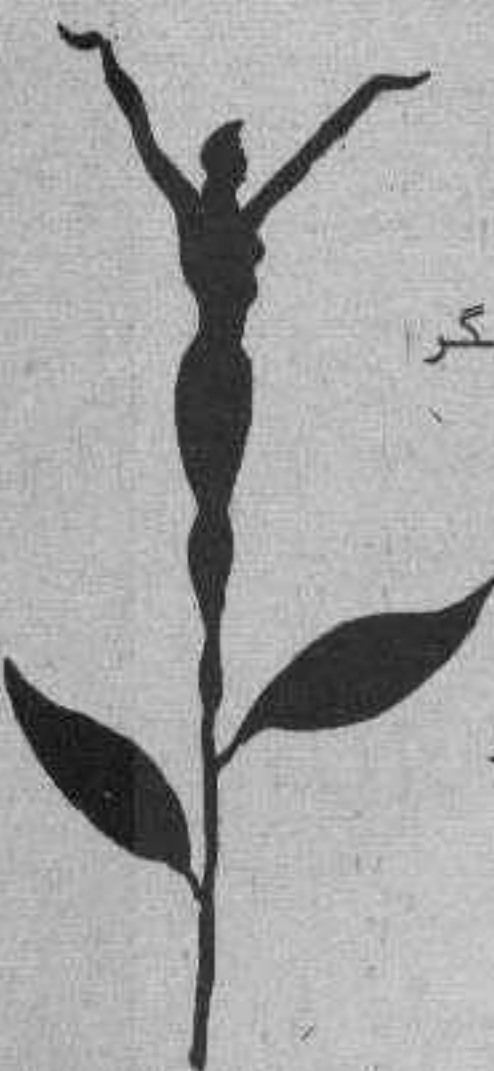
سن (علی) یا خشی بودا غدا اوتوراق ائیله میسن
شهری دنیانی علی تک، سه طلاق ائیله میسن
اوره گینده اکیلیب، یا خشی توکل توخومو
یا خشی بیتدی کجه ده، سن یا خشی آلاق ائیله میسن
ال - قولون وار کی تک الی بودا غین بغیرنده
بوسیاق بیر آوادا نلیق، ال - آیاق ائیله میسن
غیرتین داغ کیمی دیر، داغ - داغا البت دایانار
سن ده داغلار کیمی، داغلاری دایا ق ائیله میسن
آچیلیب بوردا افق، داغ دیر، آغا شدیر، باغ دیر
داغا دیرسک له نیب، او منظری باغ ائیله میسن
بیر غرور وار بو فاغیر خلقده، بیر استغنا
صانکی فرعون لرین قصرینی لاغ ائیله میسن
بو قالا - قاللی شهردن چکیلیب سن قیراغا
نازلی (معصومه) نی گوزلردن ایراغ ائیله میسن
بوصفالی کومادان، کندیمیزین ائیسلی گلیر
منی ده بوقوجا وقتیمده، دماغ ائیله میسن
کؤچدوروب سن ائله بیل، تهران، "حیدر بابا" نی
"نه نه قیز"، "عمقیزی" نین سن وزون غ ائیله میسن
نه نه قیز، عمقیزی نین بوردا جمالی گورونور
لاله دن قیزلارا یا ندیقجا، یا ناق ائیله میسن
گئجه لر صبحه کیمی، بوردا چیراقلار سونمور
آیی - اولدوزلاری، یوزشاملی چیراغ ائیله میسن
ذوقدن بیلیمیر آدم بوردا یا تا، یا اوتورا ،
آی - گونش لر اوتورا غیندا، یا تا ق ائیله میسن
بوردا بیر چشمه ده تاپ، قوی باخا "حیدر بابا" یا
بیلیمیر مھانسی گوزی داشلی بولاغ ائیله میسن ؟
چوخو کندا ئولری باخسان، قارا پالچیق دی، سوواق
بوردا سن، کندا ئوینی بیر آغ اوطاق ائیله میسن
آردی ۵۱ - نچی صفحه ده

گيجيك

قانادلارى كسىلدى مژده قارا قوزونون
عشقين آياقلارىندان ، كونده لر قالدیرلدى
حقيقت يالان ايله آرتيق غيدالانمايیر
سئوگى نین ارمعانى " حلقه " دیر
" زنجیر " دگیل

سئون لر سئودیک لرین گودمک ایچون
بیرداها کئشیک ده دورمايیرلار
بیر- بیرینین یولوندا پوسقولار قورمايیرلار
نه گیزلینجه جیلره چانتالارا باخیرلار
بیر- بیرینین دالینجا نه خبرچی تاخیرلار
سئوگی لری اولومه گئوتورور بئله بیر ایش
عشق دئیهر کئولدن جانان اینان و سئویش
دینه بنزه ر سئویشمک بئله جه بو جهت دن
اینام گرهک دیر اینام
عشقینیز قدر گئنیش - شهبه یه یول وئرمه یهن -
اوره گینیز یوخ ایسه

نتیجه بئله اولار : اوج سوندا یالان - دوغرو
بیر ایپ - اوجو گورسه نر
سعادتینیز اولر
اومیدینیز - نشئه نيز
قیصقا نچیلیق سام یئلی دیر
قیصقا نچیلیق بیر آغو دور
او ، آمانسیرجاسینا استیلا ایسته مک دیر
منلیگین ، خودیینلیگین کور قدرتی دئمک دیر
گيجیک دئمه دئ زهیر ، دئ اشکنجه ، دئ آزار ،
ان اوره کدن ان درین عشقه ده
مزار قازار .

قوزقون = لاشخور . قالدیرماق = قاوزاماق ، گئوتورمک ، غیدالانماق = تغذیه
پوسقو = تله . چانطا = کیف . اینام = ایمان . ایپ - اوجو = سرنخ .
قیصقا نچیلیق = گيجیک ، حسودی . آغو = زهر .

یانپیرام من

باغریمدا دولان غم لریله جیزقانیرام من
 ائل دردی، منیم دردیملو بیدوریانیرام من
 او درد لری کی، دوغما ائل ایچره گوروره مہئی
 اوزگہ گورہ بیل میرسہ ده تک قورسانیرام من
 اودلار ائوی یول گئتمہ سینی چوخلاری بیل میر
 آز - چوخ بیلن اولسا بونو چوخدان قانیرام من
 آغچای، قاراسو، قالمیش اوقیز کورپوسی هاردا
 آدلار دگیشیک، ہئی گزیرم فیرلانیرام من
 سانکی بیر آدام یوخدی یاتیب لار، یوخ ہنیرتی
 سس سیز گئجہ دیر، شاختا ہویوق خوفلانیرام من
 (آغو) جالانیب دویغو بوتون اپریب ائلده
 اوز قیدینہ ہئج قالماق اوزرہ یانیرام من
 بیر چوخلاری، اوزگہ دیل ایچون سینہ جیریرلار
 بیزدن دگیل اونلار، اگراولسا، دانیرام من
 بونلارکی آنا دیلده اووانمیرلار اوماجی
 چوخ یاخشی اریشتہ، یادا، کسمیش تانیرام من
 بعضی لری وارکی، بالاسی تورکونی بیل میر
 باشقا نہ دئیم؟ بیر یولون آزمیش سانیرام من

صورسان کی، ائلین دوغما دیلی یوخمی آ سومسوک
 سؤیلہر نہ بیلیم، ہئی گوروسن یالمانیرام من
 یان دین "سا والان" یان، بوائل اوغروندا بیل آنجاق
 دوغما آنا دیل شہدی ایله جانلانیرام من

*** **

شاعر "ساوالان" يىن "آزادلىق" گونده ليگينده يازدىقى (يانيرام)
سى قوشما سينا اوخشا يان آليشيقلى بيرا وره ك دردى
" چوخدان يانيرام من "

سالديقجا يادا، يوردومو ورها ولانيرام (۱) من
قوش تىك اوچورام گويلره سيرانلانيرام من
بىر سس گئجه گوندوز دوقولاغيمدا گورولدار
اىل نغمه سىدير، بوسى چوخدان تانيرام من
هر نئيليرمال چاتمايىر اول شانلى دياره
سئيرينه اوزاقدان دا يانوب بويلانيرام من
باغريم بو قفسده قان اولوب بس كى باغيرديم
اؤزدؤورومه بودوستاق آرا فيرلانيرام من
اىل دردى يامان دردى بوتئزلىكده ساغالما;
بىر عمرودو بودرده يانيب جيزلانيرام من
ذاتى پاك اولان بللىدى اؤز اصلينى دانماز
اصلين دانانى اؤز آتام اولسا دانيرام من
مىن يول دئدىلر فاسىجا ياز، توركيجه يازما
قوى گئت دئديم اؤز قايدا مى اوغلان قانيرام من
يادلار دىلىنى بىزلره آشلاتما (۲) چتىندىر
فكرائىلمه هر موفته سؤزه آلدانيرام من
اؤگرتدى آنام بودىلى اول دىل آچاندا
ايندى گووه نىب بودىله، ورها ولانيرام من
اؤتورك ائوى، ائو صاحى تورك، آروادا وشاق تورك
فارسى دانىشيلار گورورم اودلانيرام من
سارساق كيشى نىن توركى يه كامىل دىلى دؤنمور
هئى زىققينىرى فارسى دانىشسىن يانيرام من
اؤگره نمه مىشم، فارسى دا يوخدور بئله سؤزلىر
"مىرت آختاريرام"، "هله نىرم"، "قىرجانيرام" من
گوردوم "ساوالان" سؤيله دى اىل دردينه ياندىم
"انزابه" دئديم سؤيله كى چوخدان يانيرام من

۱ - وارها ولانماق = فرحلىمك، شادىدن ۲ - آشلاتما = تىزىق اعتمه

آنا دیلین دستانی

گلین بیردستان دئییم، آنا دیلین حاقیندا
نه یئنیش لر، یوخوشلار، گؤر و بدور اؤز و اختیندا
نچه عصیرلر بویو، اؤز یولونو تا پمادی
اسیرلیگه سیخیشدی، آزادلیقا چاتمادی
اما قوی اول دئییم، بیرجه مشهور تا پماجا
چوخ ساده کی، اوشاق داباشارار اونو آچا
نه دیر؟ هامینی بزهر، اما اؤزی لوت گزهر
بلی، اؤزی لوت گزهر، اما هامینی بزهر
فیکیرله شیب جواب وئر، تئزدئینه کی او، نه دی
تا پانما دین قوی اؤزوم دئییم کی او "ایگنه" دی
اما اونا، بیر آیری جواب دا، من تا پمیشام
چوخلو فیکیردن صورا بو جوابا چاتمیشام
او، بیزیم خلقیمیزدی اؤزگه لری بزییهر
اؤز دیلی اولا - اولا اؤزگه دیلده سؤز دئیهر
عرب، فارسین ادبین، پارلان دیریب و ارائیلهر
اؤز ادبین دن قالیب اؤز دیلینی خوار ائیلهر
سایسام اونون خدمتیون فارس دیلینه، علمینه
اوندا قبول ائدرسن، احسن دئیهر سن منه
هاردا بؤیوک دانشمند، شاعر، فارسی دا واردی
آختارسان گؤره چکسن او بییزدن یادگار دی
هر رشته ده هرايش ده چوخ ماراقلی کتابلار
تورکون بیلیجی لری فارس دیلینده یازیب لار
قوی بیر ساییم نچه سین نمونه چون اولاردان
سن اؤزونده آختارسان مین لرجه سین تا پارسان

موسيقى دە ، طب دە ، لغت دە ، نقاشلىق دا ،
 تارىخ دە ، جغرافى دا ، شعر دە ، خىطالىق دا
 بىز فارسىلاردا وئرمىشىك چوخلو خالىق حكىملىرى
 محققلىرى ، عالملىرى ، شاعرلىرى ، منجىملىرى
 فارسىي ادبىياتىن تورگ شاعىرى يوكسەلتىدى
 ادب آسمانىنى ستاره يە غىرق ائتتىدى
 تىرىزايلى شىروان دان چىخان شاعىرى سايسان
 فارسىن شاعرلىرىنىن آرتىق اولار سايىتىدان
 اردبىل دن ، طسوج دان ، شىستردن خالىقدان
 ھلە قىراخدا قالسىن شىمالى آذربايجان
 محمد فضولى ، صائب ايلن خاقانى
 (رحمت) كوزەكنانى ، مجىر بىلقانى
 قطران ، ھمام ، تىرىزدن ، مراغەلى اوچىدى
 شىستىرلى شىخ محمود ، نظامى گنجەوى
 سىد احمد ھاتف ، شاھ فضل اللہ نىمى
 انسانا قىمت وئىرەن حق شاعىرى نىمى
 فلكى شىروانى ، لىلى ، قاسىم الانوار
 اشرف مراغە ، قوام الدىن ذوالفقار
 شاھ اسماعىل (خىتائى) اونون اوغلى سام مىرزا
 بىر آىرى شاعر اوغلو شاھزادە القاسم مىرزا
 صفوپە شاعىلارى اكثرى شاعىر ايدى
 قاجارلاردان دا بعضى بو ايشدە ماھرايدى
 بابا كوهى معروف ، حاجى مىرزا آغاسى
 (الھى) بىردە (جھى) گوھر شادىن آتاسى
 حسام الدىن چىلى ، حاجى محمد عصا
 ابوالعلا ، حقىقى ، ھم صادقى افشار

سالم ، تاثیر هم شريف تبريز شاعر لریندن
او شاعر لر بئجه رن علم و هنر شهریندن
خوی دان حسام و مفتون ، ملا مراد طسوجی
شرف الدین رامی ، عبدالنبی طسوجی
شیخ الرئیس (حیرت) هم شاه عباس ثانی
خانملاردان پری خان ، پروین اعتصامی
مهستی ، ماهی خانم ، گوهر خانم (طاهره)
آی اوزلو شیرین سؤزلو اوچ شهرت لی شاعره
آغا بیگم (طوطی) خدیجه سلطان خانم
خاتین لاردان بیری ده تبریزلی حیران خانم
ایرج میرزا ، طالبوف ، فتحعلی آخوندزاده
اجازه وئر باشیوی آغریتمیم زیاده
بونلار قدیم کی لردی جدیدلردن مین لری
فارسین ادب گلزارین ائدیبدی لر گورمه لی
قدیم لرین ده حتی آدلارینی آپا رسام
کتابلار قارالانار فقط آدلاری یازسام
جفتایی تورک لرین بوردا هله سایمیرام
ابن سینا ، فارابی ، کیمدی سایا آلمیرام
ابوریحان بیرونی ، علیشیر نوائی
شرقی تورک لری سایشام الیمدن گئده ر سای
بوردا فقط آذری تورک لری نین سؤزودور
همان آذری لرکی ، تورک خلقی نین گؤزودور
تکجه شاعر لیک دگیل بیز باشیدیق هرايشده
هر هنرده ، علم ده ، آزادلیقدا ، دؤیوشده
نقاشلیق ، مینیاتوردا ، سحرکارلیق ائله دیک
خطی بیز گؤزه ل له تدیک گلین کیمین بزه دیک

اونداندا ابداع، اختراع تېرىزدن باش قووزادى
 ان ياخشى خط يازانلار بىزىم يوردوموزدادى
 مىرعلى تېرىزى، مىرزا احمد تېرىزى
 عبداللە صيرفى، على بىگ تېرىزى
 اونلار اولاد بە اولاد خطاط، خوشنويس اولدى
 تارىخىن دووارلارى خوش خط لرايله دولدى
 اول لغت كتابىن تېرىزىلى قطران يازدى
 لاپ كاملين اونلاردا حسين برهان يازدى
 اوندان صونرا گلەنلر اونو رونويس ائتدى
 او بىر شاھكارىدى كى، فارس دىلىنى دىرىتدى
 فارسدا دا وار البتە شىرىن دىللى شاعرلر
 اما اونلار اغوزلرى بو امرى تائىد ائىلر
 " ترکان پارسى گوى بخشندگان جانند "
 فارسى قوشان تورک لره يوخ دوغرودان همانند
 آذربايجانين دىلى، شعر دىلى، ادب دىلى
 هر يئرى بىر گلستان، هر گولده يوز بولبولى
 آذرى بولبول لرى فارسى چەچە ووردولار.
 آنا دىل دالى قالدى فارسا بنا قوردولار.
 شعر و ادب يقين بىل بىزىم نسل مىزده دى
 شىرىن صحبت، شىرىن سۆز، بىزىم ائىمىزده دى
 فارسىن ادبىياتى بىزدن شىرىنلىك تاپدى
 بىزدن آدى يوكسه لىدى، بىزدن بؤيوكلوك تاپدى
 فارسىن گلستانىن دا، بىزىم گوللر پارىلدار
 او گوللره باخانلار لىدت چكىب شاد اولار
 تورک لرین هنرى ايدى كى، فارسى شکر اولدى
 فرهنگى غنىله شدى، دىلى پرثمر اولدى

بیز فارس دیلین اوجالتدیق اوزاقلارا اپاردیق
شرقه، غربه، شمالا، آوروپا-آپاردیق
دنیا دامشهور ائتدیگ اعتبارین چوخالتمدیق
لکن اوز دیلیمیزی یادیمیزدان چیخارتدیق
نتیجه سی بو اولدی دالی قالدیق اوزوموز
هله دئییه بیلیمیریک آنا دیلده سؤزوموز
تاپدالییب از دیلهر ایلر بویو بیزلری
دیلیمیزی باغلادی فارسین شووونیست لری
شمال آذربایجان آیریلما سایدی اگر
آذربایجان خلقیندان ایندی یوخ ایدی خبر
اونلار اولما سایدیلار بیزدن اثر یوخ ایدی
شانی تاریخیمیزدن، دیل دن اثر یوخ ایدی
ایندی ایسه خلقیمیز تکلیفینی آنلاییر
آنا دیله یول آچیر، ایش لری سا همانلاییر
هر انسانین حقی دیر آنا دیلده دانیشماق
بو حقی آلماق اوچون ایندی گرهک چالیشماق
آغلاماسان مه مه یوخ، بودور رسمی دنیانین
حقوقی آلماق اوچون لازم اولسا وئر جانین
حقی گرهک آلسان، ایستمهک کافی دگیل
ظلمکارا یالواریب اینله مک کافی دگیل
قوی ایندی دنیا بیلسین بیزیمده واردیلیمیز
قدرت لی فرهنگیمیز، تاریخیمیز، ائلیمیز
حقی گرهک آلسان اصلانلارین آغزیندان
ال سالیب چیخارداسان زورایلن بوغازیندان
آسمان ادبده پارلاق اولدوزلار بیلیک
یاز فصلینده شیدیرقئی یاغان بولوتلار بیلیک

اوجا گۆيلره قالخان، شاهين تيز پرواز
هنرده مرد ميدان، ادبده نكته پرداز
شاعرليك ساحه سينده سبقت توتان بيزا ولدوق
علم زمينه سينده بدعت قويان بيزا ولدوق
آزادلىق ايستيه نده بيز هر يئرده باشيدىق
جنگ لرده بيزا يدىك، ائللره يولداشيدىق
ايرانى بيز ساخلايدىق يا بانجى دوشمانلاردا
باشى اوجا چيخمشىق هميشه ميدانلاردا
ايندى گرهك چاليشاق، داشلى گديك لر آشاق
گونشى سالاق اله افق لره نور ساچاق
گنجهنى حيران ائدهك، گنجه گوندوز چاليشاق
عالمى حيران ائدهك، اود، آلووا آليشاق
پاش باسمىش فيكىرلره ايش ايله صيقل وئرهك
دونوب قالميش ديللره شكروئرهك، بال وئرهك
هرنه گلسه "هدايت" اليندن اسيرگمه
ديليندن، قلميندن، كؤمك ائت اسيرگمه

*** **

كرج خاطرهسى

"جميله عمقيرى" نين ايگنهسى ساپلاندى، دئديم :
كندى ده تهرانا بيرتقجا - ياماق ائيله ميسن
" سعيد" ين عكسيني گوردوم، نه گوزهل اوغلاندير
گوروم انشاء الله اونو، بارلى بوداغ ائيله ميسن
"ميرابوالفضل" منى بيرده گتيره نمز بورايبا
گوردونى سن منى آرتيقجا قوناق ائيله ميسن
" شهربار" سنده جوانلىق تازادان پؤهره وئرير
يوخسا "حيدر بابا" نى بوردا سوراغ ائيله ميسن

قيد: بوشعرده ايكي ديرناق " آراسينداكى آدلار بيرحصهسى
"حيدر بابا" نين قهرمانلار نين آدلارى اولوب وييرحصهسى ده شهربار
قوناق اولان ائوين آداملار نين آدى دير. (فروغ آزادى)

آیریلیق نه قدر دردلی دیر

من تفلیسده میرزا فتحعلی حقیقنده معلومات توپلادیغیم زمان ، اونون مقبره سینده اورتا یا شلی بیر آذربایجانلی ایله گؤر وشدوم ، اونو ایلك دفعه ایدی گؤروردوم . اونو ایللربویو تانیان کیمی آدیمی سوروشمادان سؤزه باشلادی : " من سیزین ایشیز حقیقده ائشیتدیم ، بوگونکی پروگرا میمی یا ریم - چیلیق قویوب ، سیزینله گؤر وشمه گه گلدیم ، چوخ سئوینیرم . تهراندا یا شا - یان بیریا زیچی ایله تانیش اولورام . " او ، منی جواب وئرمه قویما ییردی . " سیزین بو بؤیوک ایشینیز " وارلیق " ژورنالین گؤردیگی قیمتلی حرکتین سیرا سیندا دیر . . . " اونون سؤزین کسدیم . دئمک سیز وارلیق ژورنالین او خویورسوز ! تفلیسده الینزه چاتدی ؟ او ، گؤزلرین سوزه رک گولومسه یب دئدی : " من اونون چوخدان وورغونویام ! " بومسئله منی چوخ ماراقلاندیردی . . . عزیز دوستوم منه دئمه دیز وارلیق مجله سین هاردان تانیسان ؟ او جواب وئردی : " چوخ باغیشلا یین بیر - بیریمیزی تانیما ییریق ، باخین بو نه قدر قیمتلی حادثه دیر ! فقط آذربایجانلی اولما غیمیز حتی آدی میز بیلمه دن گویا ایللربویو تانیش اولدوغوموز اوچون ، بو قدر ایستی قانلی دانی شیریق بواؤزی منی وقارلاندیریر . من سیزی طبی حما مین یانیندا آذربایجانلی قادینلارلا حد دیندن آرتیق هیجانلا دانی شدیغیز زمان اؤزیمی سیزه یئتیرمه چالیشدیم . . . لکن سیز ماشینلا حرکت ائتدیز . علاج سیز قالیب اورا داکی قادینلاردان کیم اولدوغونوزو سور وشدوم ، ایراندان گلدیگینیزی بیلدیم ، بوگون شرق فیلسوفی میرزا فتحعلی آخوندوف حقیقنده مدرک توپلاد - یغینزی اؤگرندیم ، بیلدیم بؤیوک داهی نین زیا رتینه گل میس سیز ، اؤزومو بورایا یئتیردیم . . . " بیر آز سکوت ائتدی کدن صونرا دقتله گؤزومون ایچه - ریسینه باخیب الینی منه اوزاتدی - دوکتور داداش زاده . اونون ال - ینی صمیمیت له سیخدیم - دقیق - دئدیم .

اونون پارلاق ایری گؤزلرینه باخدیم ، اوردا شوق ، سئوینج صون درجه یه چاتمیشدی . بیر - بیریمیزی قوجا قلا دیق ، بوایکی قارداشین پاک گؤر و شو ایدی . او فرانسادان من ده ایراندان بورایا گل میشدیک . . . بی زبیر - آنانین اولادی ، اؤز دوغما یوردوموزدا گؤر وشمه گه امکان تا پا بیلمه -

- يىرىك بوراسى ھرايکىمىزى دردله ندىردى... او، اوزىن منە تانىتماغا گۆره يئله دىدى: " بلى عزیزقارداشیم من ۶ ياشیندا تبریزدن آتا- آنا- ملا فرانسایا گئتدیک، ھرشئیدن اول آنام اوز دوغما دىلینده یازماغى واوخوماغى منە اؤگرەتدی ایکی ایلدن صونرا فرانسایا مکتبینه اوخو- دوغۇم زمان اوز آنا دىلیمى داخی اوخویوردوم. بو درسى اول آنام، صونرا آتامین دوستى دوکتورستارى وئیریدی. ایندی من آذربایجان دىلینده یازیب اوخویورام، ایکینجى دىلیم فرانسایا دىلی دیر. بولاری دئمکده مقصد- یم بودورکی، ۳۴ ایل منیم الیمه اوز دىلیمده کتاب ویا ژورنال چاتما دی. البته، من خارجی دىللرده خلقیمین چکدیگی زحمتلری ائشیدیردیم- انقلابدان صونرا ایلک دفعه تهرانداکی دوستوم کیچیک بیر ژورنال "یو- لداش" آدیندا منە گوندردى. بومنینم ادبی حیاتیمدا بؤیوک وقار اولدو. اینانیز سئوینجیمدن گۆز لیریم یاشاردی. اونوخارجى دوستلاریمما نشان وئردیم. بیر آزدمتدن صونرا " وارلیق " ژورنالینی الە گتیردیم. بوزمان دئیە بیلەرم حیاتیمدا ان پارلاق بیر حادثه اوز وئردیگینی حس ائتدیم بو ژورنالی خارجی یولداشلاریمما نشان وئردیم. تهراندا اولان عزیزدو- ستوما یازدیم، ھر آى بوقیمتلی ژورنالی منە گۆندەرسین. اودا منیم خواهشیمی یئرینە یئتیردی. بوگونه قدر پارسی دە اولان آذربایجانلی دوستلاریم ایچون بو ژورنال بؤیوک افتخار اولموشدور. عالم دوکتور- هیئتین " آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش " اثری فرانسادا یاشایان آذربایجانلیلار ا خلقیمیزین قدرتلی ادبیاتنا مالک اولدو- غونو بیزه اؤگرە دیر. بونولا بیز کئچمیش یازیچی وشاعرلریمیزین نە قدر وطنپرور، اوزاقلاری گۆرەن سیمالاریلا آشنا اولوب، قدرتلی ادیب و عالم لریمیزلە یاخیندان تانیش اولوروق، بىرسۆزلە دئمک ایستیرمکی حقیقتە بو مجله منى وایرانلی و آذربایجانلی دوستلاریمی پاریسین یاز- یچی وشاعرلری آراسیندا باش یوخاری ائتدی. بیز کئچمیش عالم لریمیز له تانیش اولدوغوموز کیمی " وارلیق " ژورنالی نین کؤمگیلە معاصر شاعرویا زیچیلارلا داھا آرتیق تانیش اولدوق. ایندی آرتیق فرانسالی، دانمارک لی ضیالی یولداشلاریمیز یانیندا وقارلا تاریخی ادیب وفیلسو- فلاریمیز بارە سیندە بحث ائدیریک. اونلارین (ویکتور هوگو)، (شیکسپیر) کیمی بؤیوک یازیچی دراماتورقلاری قارشیسیندا، دنیا دا پاک عشقین

وارلیغینی انسانلارا اؤگره دن فضولی، نظامی کیمی فیلسوفلاریمیز وار دیر .
 دوستلاریمیز بو عالم لری اؤگره ننگه رغبت گؤستریرلر، ایندی خارجه اولان
 عالم لریمیز " وارلیق " ژورنالی نین خادم لری نی یا خشی تانیرلار، اولار
 دان قدرتلی عالم دوکتور هیئت، دوکتور نطق، جوان، لکن بؤیوک استعدادا
 مالک اولان شاعرلردن سا والان ویا زیچیلاردا ن پیرها شمی کیمی ضیا لیلار -
 ین یازدیقلارینی هوسله ا و خویورلار، بویا خیندا نشرا ولما غا حاضر اولان
 " لکتورا آذربایجان " ژورنالی نین قارشیسیندا دوران وظیفه اولار -
 ین اثرلرینی فرانسا دیلینده خارجی لره یئتیرمک دیر. بیزی ماراقلان -
 دیران ۳۴ ایلدن صونرا آذربایجان لیلارین گینه ده بو قدر قدرتلی یا زیچی
 و شاعر لره مالک اولما سیدیر... " آرتیق تا زادوستوما جواب و ئرمک وظیفم
 ایدی... بلی بو حادثه ا و نوگؤسته ریرکی، آذربایجان خلقی اؤز تاریخسی
 دیلینی، ادبیاتینی وارلیغی حساب ائدیر، بو هئج بیر زمان اوندولماز،
 بلی عزیز دوستوم بیز ۲۰۰۰ ایله قدر بوتون چتینلیک لره قارشى مقاومت
 ائده رک منلیگیمیزی حفظ ائتدیک، بودا آذربایجانلی اولما غیمیزی
 ثابت ائدیر. ۵۷۰ ایل طاغوت زمانی بیزه یازماق ا و خوماق قدغن اولما -
 سینا باخما یاراق آذربایجان شاعر لری ویا زیچیلاری، اونون ائل عاشقلار
 دوشمانین بوتون چتینلیک لرینه قارشى مقاومت ائدیپ تویلاردا، یاسلاردا
 خصوصی ییغینجاقلاردا یازدیقلاری شعر لری مقاله لری عاشیقلارین قلبلر -
 ینه سیخیلان سا زلار یله خلقه یئتیردی لر. بونونلا شرفلی ضیا لیلاریمیز،
 تاریخی شانلی دیلیمیزین، ادبیاتیمیزین، اینجه صنعتیمیزین انکشاف
 یولوندا ن بیر آن غفلت ائتمه دی لر. بیز آذربایجان لیلار دیلیمیزی، ادبیا
 - تیمیزی، حیاتیمیز حساب ائدیریک. نه قدر آذربایجانلی بو بؤیوک دنیا -
 دا یاشاییر، مقدس وارلیغیمیزی ثابت ائدن دیلیمیز و ادبیاتیمیز یولو
 ندا هئج بیر چتینلیک لره باخما یاراق اونون انکشافی ایچون دوزگون
 حرکتیمیزه دوام ائده جیک... بیز حقلی اولاراق دنیا کولتوراسیندا گونش
 کیمی پارلایان ادیب و عالم لریمیز له افتخارا ائدیریک. هله بونا گؤره معاصر
 عالم لریمیز اؤز تاریخی وظیفه لرینی یئرینه یئتیرمک ایچون ایره لسی
 حرکت ائدیرلر. بو مقدس ادبی و علمی حرکتیمیزین قارشى سیندا هئج بیر
 قوه مقاومت ائده بیلمز...!

اونون گؤزلری یا شار میشدی، سئوینجیندن نه ائده جگینی بیلمیردی و،

گینه ده منی قوجا قلايیر...: "سيز منيم روحومدان جوشان آرزولاریمی جانلی اولاراق مجسم ائتدینیز... دئییر، بلی عزیز قارداشیم گونشین قارشیسینی هنج بیربولوت دایمی اولاراق ساخلایا بیلمز، بوبیر حقیقتدیر... او، سا- عتینه باخیرودئیر: "سندن آیریلما بیلمه یهرم... لکن علمی تحقیقات ایچو اؤزیمی ییغینجا غایئتیرمه لیم... گینه ده قوجا قلاشیریق... او، نا آدرس- یمی وئیرم. او، اورادان اوزا قلاشیر... من اونون آرخاسینا باخاراق بیر آندا اؤزومی اوتوتدوم... میرزا فتحعلی آخوندوفون تفلیسده حیاتی گؤز- ومون قارشیسیندا مجسم اولدو، او بؤیوک فیلسوفون دیلی و ادبیاتی یولو ندا چکدیگی زحمتلر نه قدر بؤیوک قیمته مالک اولدوغو تاریخین ورق- لرینده یئرلی اولاراق اؤزینده بؤیوک مقام قازانمیشدیر... تاریخ کئچد- یکجه آذربایجان خلقی مدرک با یالاری سین آرزولارین هر بیر ساحه ده یئرینه یئتیرمک له وارلیقلار یلا بوتون چتینلیک لره باخما یاراق مبارزه لرینه دوام ائدیرلر، بلی بو حقیقتدیر... یئنلی اثرلریمیزده انقلابدان صونرا خلقیمیزین گؤرکملی ضیالیلاری مقدس دیلی نین دنیاده اؤزینده لایق اولان ادبی، تاریخی، اینجه صنعت مقاملارینی داها آرتیق تانیتماق ایچون یور- ولما دان چالیشیرلار... بویولدا ایراندا و آذربایجاندا نشر اولان روزنا- مه لر، آنا دیلینده چیخان ژورناللار اؤز تاریخی وظیفه لرینی لایقلی اول- راق یئرینه یئتیرمگه جدیت له چالیشیرلار... شبهه سیؤونلارین قا باغیندا دوغرو داندا " وارلیق " مجله سی حرکت ائدیر... بو مجله نین قدرتلی یازیچیلاری تاریخی سندلر له ادبیاتیمیزین انکشاف یولونو، اوتون دنیا ادبیاتیندا تاثیر باغیشلایان عالملرین اثرلرینی گئنیش صورتده و هر آی نشر ائدیر، بونلارین نتیجه سینده بیرجوخ خارجی اولکهلرده آذربایجان ادبیاتی، اونون اینجه صنعتی حقیقته تحقیقات آپاریلیر، تاریخی قار- داشیمیز اولان ترکیفه ده دیلیمیز حقیقته (اونیوئرسیتته) ده گئنی- تحقیقات آپاریلیر... آذربایجان دیلینده ترکیه نین قدرتلی استادلاری درس وئیرلر...

بوگونلرده تفلیسده الیمه گلن اسپانادا آذربایجان دیلینده چیخان " بایک " ادبی روزنامه ده " وارلیق " مجله سیندن نمونه لر قید اولونموشدی، اورادا بایک زاده آدیلا یازیلان مقاله ده بئله دئییلیر: " بیز مادرید ده یاشایان آذربایجانلیلار بو یاخیندا الیمیزه کئچن

یولداش و وارلیق مجله سینی بیر ادبی حادثه کیمی اونوئورسیتته ده یایدیق
یولداش مجله سنین ۲۵ نجی نمره سینده هاشم طرلان ین یازدیغی "مشروطه
سرکرده لری" اثری دوستلاریمیز یانیندا بغیوک تاثیر باغیشلادی بیر
نئچه گوندن صونرا "وارلیق" ژورنالی بیزه چاتدی، بومجله نی اونوئر -
سیتته دوستلاریمیزین یانیندا اوخودوق ... اونکر خانم دوکتور هئیتین
آذربایجان ادیب لری حقینده کی مقاله سینی اسپانیا دیلینه ترجمه ائدیب
بوتون خارجی طلبه لرایچه ریسنده یا یا جاقدیر، بونونلا بیز آذربایجانلی
لار وقارلا زنگین ادبیاتیمیز وعالم لریمیز حقینده هر هفته گئنیش صور -
تده تحقیقات آپاریریق ... " او مقاله نین صونوندا خبروئر کی تئزلیکده
" وارلیق " ژورنالیندا یازیلان تاریخی مقاله لری اسپانیا دیلینه
ترجمه ائده جیک، بیزده بوینوموزا دوشن وظیفه نی بونونلایئرینه یئر مگه
چالیشیریق ... بو حادثه او قدر منی سئویندیردی کی، دئمگه ویا زما غا عا جزم
تفلیسدن قاییدانان صونرا، گینه آذربایجان خلقی نین گؤرکملی
ادبیات خادمی پروفسور عباس زما نوفلا گؤر وشدوم، اسپانیا حقینده اونو -
نلا دانیشدیق، معلوم اولدو او، مندن قاباق اوروزنامه نی اوخویوبدور.
بیرآز دقتله منه باخاندان صونرا بئله دئییر:

" عزیز دوستوم فکر ائدیرم انقلابدان صونرا آذربایجاندا و تهراندا
چیخاندوزنامه و ژورنال لار یعنی معاصر اثر لریمیزده تاریخی و ادبی بیر حادثه
دیر، دئمک لازیم دیر کی، ایلک دفعه (یولداش) و (وارلیق) مجله سی ادبیات
میزین پارلاق اولدوزی کیمی خارجی اولکه لرده پارلادی ... بونو تاریخ
دوزگون اولراق قید ائده جک ... اما " وارلیق " ژورنالی حقینده من بئله
نظروئررم: " دوکتور جواد هئیت خلقیمیزین نادر شخصیت لریندن بیریدر.
اونون ایش گزارلیغینا، وطنی سئومه سیننه من حیرانام، اونون مدیریتی ایله
هرآیدا چیخان " وارلیق " شبهه سیز، تئز بیر زماندا دنیانین ادبی ورقان
لاریندا اؤزینه لایق یئر توتا جاق. بونونلا آذربایجان خلقی نین قدرتلی
ادبیات مالک اولدوغی ثابت اولاجاق. " دنیا تاریخی آذربایجان ملی
قهرمانلارینی افتخارلا یاد ائدیر ... منجه هر بیر آذربایجانلی ضیاء لی
کئچمیش و معاصر ادبی استادلاریمیزی دنیا ده تانیتماغی اؤزونه شرفلی
بیروظیفه بیلمه لی دیر.

او، باشی ایله سؤزلریمی تصدیق ائدیرو بئله سؤزه باشلائییر: " دوغرو دور

"وارلىق" بوبۇيوك وظيفه نى اولدوغوكىمى يئرئىنە يئىتيرير، هله بونا گۆره ياخىندا "آذربايجان ادبيات تاريخىنە بىر باخىش" حقىنە گئىش بىر مقاله چىخاق، بورادا "وارلىق" دا اشتراك ائە نلرئىن قىمتلى اثرلر حقىنە تحقيق اولاجاق، جنوبى آذربايجانين يازىچى وشاعرلرئىن اثرلر لرى چاپ اولاجاق "ساوالان" ين "آپاردى سئلر سارانى" كتابى حقىنە اونا جواب اولراق "نیه سئلر سارانى آپاردى؟" آدىلابۇيوك مقاله نىشرا اولاجاق... او، نه ايسه دوشونور... بىر آز سكوتدان صونرا سؤزىنە بئله ادا مە وئيرير: "دوكتور نطقى مدرک بىر عالم دىر، من وادبى استادلار يىمىز اونو اؤزوموزە غىابى علمى استادكىمى دوست وقارداش حساب ائەد يىرىك... ادبيات مىز اونونلا افتخار ائتمگە حقلى دىر..."

او، گىنە مە دقت له باخىب سانكى فكريمى اؤگرە نمک اىستە يىر...
 اونا جواب وئيرىم: عباس معلم، سىزىن بويوردوقلاردوقلار يىزى قلىدن تصد ائدىم، او، سؤزونه دوام ائدىر: "من بوگونلر دە طرلانين باكى شعرىنى اوخودوم چوخ قىمتلى اثر دىر، اونون كتابى بوگونلر دە بورا دا چاپ اولاجا و نقابى حقىنە دانىشير اونون ادبيات تا اولان توكنمز علاقه سىنى قىمتلە ندىر ير: "او، خلقىمىزىن قىمتلى اوغلودور" - دئير، بىردن نه ايسه منىدن حكيمە بولورى حقىنە سوروشور، اونا بئله جواب وئيرىم: حكيمە بولورى ادبىا تىمىزىن قدرتلى شاعره سى دىر. او، بۇيوك شاعرلر اىچە رىسىنە اؤزىن لياقتلى يئر توتور، سەند، شەرىار، بختيار، سليمان رستم، نرىمان حسن زاده، آذرا و غلو، مەدىنە خانم و بىر چوخ قدرتلى شاعرلر اىچە رىسىنە دان اولدوز و كىمى او، عالى سوادلى، مدرک بىر آذربايجانلى شاعره دىر. من حكيمە بولورىنى بئله تانىرام...

او، سئوينجە اليمى سىخاراق دئير: "چوخ يناخشى تانىرسان، تئىز- لىكده اونون يارادىجىلىغى حقىنە علمى كنفرانس تشكيل اولاجاق اونون كتابلارى حقىنە علملر آكادىمىاسى نظر وئره جك، بىزىم شرايط بونو طلب ائدىر. دئير. گويا گىنە دە منىم نظرىمى بىلمك اىستە يىر.

دوشونورم... نه دئيم؟ بئله جواب وئيرىم:

عزىم معلم، سىز شرايط بارە سىنە دانىشير سىز... شرايط بىزلرا و چون چوخ آسان دگىل دىر... جەمهورى اسلامى دولتىمىز بوتون خلق لره دىل آزادلىغى وئردىگى حالدا، قارشىمىزدا بىر چوخ چتىنلىك لر دورور.

چا پخانا دا فارس قاردا شلاریمیزا یشله ییر، اونلار آذربایجان دیلی —
بیلمه دیک لرینه گوره چوخ چتینلیک له کیچیک بیر مجله نی نشر ائده —
بیلیریک، مالی مسئله و مجله نی اداره ائتمک اؤزیده آغیر مسئله دیر.
لکن بیز شرایطین بوتون چتینلیک لرینه باخما یاراق مقدس ادبی یولو —
موزدا ایره لی گئده جگیک .

او، آ یا غا دورور... جدی حالدا منه باخیب دئییر :

" دوغرودور ائله بونا گوره " وارلیق " مجله سی حقلی اولاراق آ زبیر
زماندا دنیا ادبیاتی جرگه سینده قیمتلی یئر توتور، بیز سیزین یا زیچیلار
وشاعرلرین پارلاق ایشلرینی ادبی بیر حادثه اولاراق آ لقیشلا ییریک... " ق
او، گینه ده دانیشماق ایسته ییر لکن وقت آ ز قالمیشدیر... آ یریلما
لازم دیر. بیر — بیزیمیزین گؤزلرینه باخیریک... گؤزلریمیزدن گله جگه
قارشى پارلایان امید آل وولاری بیر نور کیمی هرایکیمیزین جسمینی
ایشیق لاندیریر .

دئمک بو آ یریلیق بیزیم ادبی حرکتیمیزین قارشیسینی آ لابیلمز...
هره انکی شرایط اولورسا اولسون تاریخی وظیفه میزی یئرینه یئتیرمه —
لی بیک... او، گئدیر... دؤنوب بیرده منه باخیر... گونشین شعاعی آ لتندا
اورادان اوزا قلاشیر... دوشونورم... آ یریلیق نه قدر دردلی دیر...
اگر آ یریلیق اولماسئیدی... !!

سۆنمز

آيريلدى

XXXXXXXXXXXXXXXXXX

او گون كه جور صياديله بلبل گول دن آيريلدى
حياتين شوروعشقى ، نشئەسى بلبل دن آيريلدى

كۈنول فرياده گلмыш ، حقن داد ايستەيەن گۈندە
اليم بيداد الين بيساچى سنبل دن آيريلدى

نگاهيم زلفونە بيرگيزلى سنجاق تەك ساچيلميشكن
اونو ، يئل دالغالانديردى ، نگاهيم تئل دن آيريلدى

سوروندوم رشتەء جانيملە اوز ليلامين آردينجا
فلەك پرگاريمي پوزدو ، اليم محمل دن آيريلدى

او ، يالنىز عشق كروانيله بيرمنزل سورونما قدا
اونوتدو عشقيني بيردن ، آرا منزل دن آيريلدى

ائله وورغونلوغوم ، جانان ايچون بيرمشكل اولموشدو
نە طوفانلار ، نە عصيانلار كه بومشكل دن آيريلدى

حيات درياسى طغيان ائتدى ، داشقين سئلر آتلاندى
نە آيدين چشمه لىر ، چايلار ، بولانلىق سئل دن آيريلدى

هامى بيرسۇزله بيرصفده دوروب ، دشمنله چيرپيشدى
بوچيرپيشما قدا تدريجا آيىق غافل دن آيريلدى

منيمده شانلى خلقيم هر بيرى جوشغون كورا وغلوتك
نگارين عشقينه آتلاندى ، چنلى بئل دن آيريلدى

*((حکایہ)) *

رجبعلی عادت ائتدیگی کیمی گینه اوباشدان اویانندی، موالاریا غمور لو کئچدیگیندن جانینین گیزیلتیسی آرتمیشدی، او آستا دان اینیلدیہ - اینیلدیہ نیمداش چوخاسینی چگنینه آتدی، اوشاقلار سحرین شیرین یوخوسوندان آییلما سین دئیہ اہمالجا قاپینی آچیب، اوزونوایوانا سالدی .

قارلی قیش سحرینین ایلیگہ ایشلہین سا زاغی کیشیہ تئزتائیر ائتدی، بدنہ چیمچہ شدی .

تایا - تایا قارا بولودلار آخدیقا صبحون سود رنگلی شفق لری سما نین انگین لیگیندہ کولگہ دە یئللہنن کوچہ فانارینین ایشیقینہ بنزہ ییردی، گاہ گورونور، گاہ دا یوخا چیخیردی .
- یامان شاختا دیر - دئیہ، رجبعلی چگنینه سالدیقی چوخانی بدنہ سیکدی، قریشلی نازیک بوینونو چوخانین بوینونا قیسدی، او، تلہ سیک آیا ق قابیلارینی گئییب حیاط دا دونن آچیلیمیش جیغیرلا طویلہ یہ گلدی قاپینی آچیب ایچہری گیردی، اللرینین کئی آچیلسین دئیہ بیرآز گوز لہدی صونرا رفتن ال چراغینی گوتوروب یان دیردی، کثیف ہوانی دگیشمک ایچون پنجرہنی آچدی و آراکسمہ نین اوباشندہ دوغرا نیش اوتی سبده دولدوردو، گتیریب آخورلارا بوشالتدی .

طویلہ دە اونون جانی قیزدیقیندان چؤلہ چیخماق ایستہ میردی، کیشی دیرسگینی قاشقا اینگین آخورونا سؤیکہ یب اوتی اشناہا ایلہ یئمہ سینہ باخیروبوندان لذت آلیردی، اینک دە صاحبین اونا دقت و مرحمتلہ با - خدیقینی وحقیندہ فکرلہ شدیگینی حس ائتدیگیندن بو قایغیہ جواب اول - راق باشینی آستا جا رجبعلی نین دوشونہ سورتدی و بؤیوردو، کیشی حیوا - نین بو آداسیندان خوشلانندی، اما اونو گئچن گون آلداتدیغینی یادینا سالیب .

- ہہ یوخسا یئنہ بیرکلگین وار؟ دئیہ بؤیورتویہ معنی وئردی و اوز - اوزونہ شاققانا چکیب گولدی .

رجبعلی ایرہلی گون دوغرودان دا اینگی آلداتمیشدی و بو حادثہ بئلہ باش وئرمیشدی :

گنجه ن جمعه آخسامی او حیوانلارین یئرینی قورولاماق ویئم وئرمک
ایچون طویلله یه گلدی و غریبه بیر منظره نین شاهدی اولدو. آق قویون باللا-
لامیشدی، آنا اوزو اؤلوموشدی. قوزونو هر شئیدن اول یالاتماق وامیزد-
یرمک لازم ایدی. کیشی کورپه نی اهما لجا گؤتوروب اینگین آلتینا گتیردی
وامجگینی قوزونون آغزینا سالدی. قوزو اممه گه باشلادی. آنجا ق چوخ یوخ
بئش - آلتی آغیز اینگ آیاغینی یئرله دؤگوب یا نینی کناره چکدی. رجبعلی
اینگی مهره گتیرمک اوچون قورونو اونون قاباغینا توتدو:
- هه، قاشقا یالا، بالاجادیر، اؤلمه سین.

قاشقا فنخیریب باشینی ویانا آپاردی. کیشی فرصتی ایتیرمه دی، ائوه
قاچدی، الینده بیرچیمدیک دوزگتیریب قاشقانین گوزو قارشیسیندا قوزو-
نون اوستونه سپدی.

- سنده تقصیریوخ، دنیا نین ایشی بئله دیر، بئله قورولوب ازلدن، بؤیوک لر
آلما سا وئرمز. - دئدی و - هه ایندی یالا - قاشقایا مراجعت ائتدی. دوزی
گوره ن اینک قوزونو رجبعلی نین قوجا قیندا عملی - باشلی یالادی. او
تازه دن کورپه نی اینگین آلتینا آپاردی. قوزو مقامت گورمدن دویونجا
امدی.

اوگوندن بری رجبعلی نین قاشقایا قایغیسی بیر آزدا آرتمیشدی. هر
گلنده سویورگه نی گؤتوروب اوتوتمیزلییردی و هر دن بوینونو قیدیقلایا -
قیدیقلایا - ظرافت دگیل سن ایکی بالانین آناسی سان - دئییردی.
قاشقادا بو حرمته جواب اولاراق قوزونو گونده اوج دفعه امیزدیره ردی.
کورپه لری امیزدیرمک وقتینی بیلمک ایچون اوتازه دن پنجره دن چؤلله
باخدی.

- آزقالیر - دئییه سویورگه نی یئرینه قویوب طویلله دن چیخدی.
رجبعلی ایوانا گلنده آروادی نساخالا او جاغی یان دیرمیش، چایدا -
نی قاینماغا، آفتابه نی ایسه اودون کنارینا ایسینمه گه قویموشدو.
کیشی سویوق حس ائتمیردی. اما سووق - طبیعی اولاراق الینی اودا
طرف اوزاتدی صونرا آفتابه نی گؤتورمک ایستتیردی کی، قوزو آزا جیق
آچیلیمیش ائوین قاپیسینی باشیله بیر آزجا دا آچدی و ایوانلا ائوآرا -
سیندا کی سککیه گنجیب دایاندى. یوخودا ن تازه جه دورموش کورپه آیاقلارینی
آرالا ییب عملی - باشلی گرنشدی و بیر مدت ساکت دوروب صاحبینه ما دیم -
(۲۱)

ايدى. قوزوايسە بوحرکتى لاقيدلىك كىمى قبول ائتدى وبوبىگانە ليگە دۇزە بىلمە يىب مەلەدى. كىشى تىز آرخا يا چئوريلدى :
- هە ، گلميسن ! يوخودان نە تىزدورموسان - اوشا قلا دانىشیرميش كىمى قوزونو دىندىردى .

قوزونون آرخا سينجا التده قاب - قاجاق گتيره ن نسا خالا بوظرافتى بىر آزدا درين لەشدىردى .

- نە اؤزونون يوخوسو وار ، نە دە بىزى يا تماغا قويور ، بونون جانى يا ن - سين ، عزيزگرامى اولوب بىزىم ايله بىريئرده قالير - دئيه . قوزونون قارا مخمره اوخشا يان توك لرېنى سيغاللايا - سيغاللايا گولومسەدى (دوخشايا - ارحايا) رجبلى آفتابه نى گوتوروب حياط سكى سينه گئچدى ، دستما زالماق ايستەدى ، قوزوايسە اوشاق كىمى هوپپانا - هوپپانا گليب دوز اونون قوجاغينا سيغمدى^(۱) .

- نماز وقتى گئچير آخى ! دئيه . كىشى اونو پاچالارى آراسينا قويدو و صوراقوللارېنى چيرمالادى .

رجبلى نمازېنى قىلىپ قورتاردى . اما سفره باشينا گئتمىردى اصلينه باخسان گئده بىلمىردى . اوج آي بوندان اول وفات ائتميش جوان قىزى نين سفره باشيندا اوشاقلاريله بىريئرده گؤمەك اونا چوخ آغير گلىردى . بئله وقتلرده او ، اؤزونو آلدادير ، اونون اولمە سىنى اورە گينه ياخين قويمور - دو ، تصورلرى ايله ياشايدى .

ارى نين فكىرلى ، دالغين گزىب دولانماسى ، خصوصيله اشتها سىزلىقى نما آروادى چوخ ناراحت ائدیر ، مصىبتىنى آرتىرىردى .

آرواد بوگون كىشى نين چوخ خوشلادىقى سودلى يارما بىشیردىگىن - آرخائىنلىقلا ارېنى سىلەدى :

- خورەك سويويور ، گل اوشاقلاردا سنى گؤزلىير !

رجبلى بئرىندن دوروب سفره باشينا گلدى و يارمادان ايكيجە قاشق يئدى . كىشىنى قهر بوغماغا باشلادى . اواوشاقلارى ، خصوصيله آروادى وضعيتى ، گؤرمە سين دئيه پنجره قاباغينا چكىلىپ بالينجا سؤيكەندى .

- الهى ، كىشى اوزولور ، دىليم - آغزىم قوروسون ، باشينا بىرايش گلەر ، او - ناكلارين الهى چۆرەگە چاتمايش . ايندىكى كندها مپالارى^(۲) دا ائله محتاج دام آختاريرلاركى ، بىرقارىن چۆرەگە ايل بويوايشلەتسين - دئيه ، آرواد

- يا ، آپاردى - يئرىشدى - ا - رگىزىم - زىلى

چاشقین - چاشقین دوشوندو وازینین قیلیغینا گیریپ یئدیرتمک ایسته -
دی. او گلیب سفره دن کیشینی یا ریمچیق قالمیش پایینی آپارماق قرا -
رینا گلدی اما سفره باشیندان هله ده چکیلمه میشاوشاقلاریندان حیانتد
نه دن باشلاماق حقینده فکیرله شدی و اوشاقلارینا :

- اوچ پهلوان کیمی اوغلان بورادا یئیبلالاققیرتی وورور، طویلله تمیزله
نمه ییب، حیوانلار سوسوزلوقدان مهله پیر حیه طین قاری چوله آتیلما ییب
...دئییه. اوشاقلاری ائودن کورومک ایسته دی.

- سحر - سحر نه اولدوبونا؟ - دئییه. بیق یئری تازه جه ترله میشا، اما بویدا
اورتانه جیل قارداشیننی اوتמוש حسین اولجه آنا سینا صوراقا رداشلارینا
تعجیله باخدی.

اوشاقلارینی بوغریبه حرکت له چاشدیران آناکسگینلیک له :

- بیرتئز اولون دورون - دئییه. الینی کیچگین باشینا توخوندوردو.
اوشاقلار دنمز - سؤیله مز دوروب گئتدی لر.

نسا آرواد یا ریمچیق قالمیش یارمانی گؤتوروب ارینه یاخینلاشدی:

- آکیشی قورویوب آغا جا دؤنموسن، سنه گوره بونوبیشیردیم، سن ده
آروادی قهر بوغدو، سوزونو قورتارا بیلمه دی.

- هئج اشتهام یوخدور، قوی قالسین بیر آزدان یئیه رم.

- اشتها دیشین دیبینده دیر، یئیه رسن آچیلار.

- ایسته میرم، سن آتانه قبری ال چک - رجبعلی اوزونو پنجره یه توتدو
و آروادینی ساکت له شدیرمک مقصدیله.

- مایا میز ایشله - گوجلله توتولوب، قارداکی یوللاری باغلایب، ائوده یا -
تماق ایله اشتها اولار؟ - دئییه. دلیل گتیردی.

نسا آرواد ایتیردیگینی تاپمیش کیمی اؤزونه گلدی.

- ایش پردی اونوتدورار، باشی قاریشار - دوشوندو، چیخیش یولوتا پدیغنا
سئویندی.

- اودونوموز لاپ قورتاریب، اوشاقلار یارابیلیمیر، دوگونلودور، بلکه
بیر آز یاردین؟

رجبعلی یاشینا او یوشمایان جلدلیک له یئریندن سیچرادی، ائوین

آستاناسینا گلدی. آیاق قابیلارینی گئیمک ایستیردی کی، یوک یئرینین

یانیندا مورگوله^(۱)ین قوزو خیشیلته دیکسندی. قومرال بادامی گؤزلرینی

آچىب صاحبىنى آستانادا گوردو ودرحال اغوزونو اونون يانينا سالىدى ،
 پيشىك كىمى بوينونو كىشىنىن آياقلارينا سورتە - سورتە مەلەدى .
 - حىه طە چىخىرام ، قاردىر ، سويوقدور ، قال ائوده - دئيه ، رجبىلى اوشا قلا
 دانىشىرمىش كىمى اگىلىب اونو كىنارە قويدى وقا پىنى آچىب حىه طە چىخدى .
 حىه طىن يوخارى باشىندا طويلە ايله اوز - اوزە بىر آرز چارداغا او -
 خشايان اودونلوغا رجبىلى خىلى اولاردى گلىب اودون يارما زدى . ايندى
 بوخىردا ايشلىرى اوغلانلارى گوردو ، كىشى اولجە اودونلوغا باخدى ،
 ايچەرى گئچىب بالتانى گوتوردو وباش بارما غىلە ايتى ليگىنى يوخلادى
 سونرا بىرخىردا كوتوك گوتوروب ياردى ، ايكىنجى كوتوك يامان دوگونلو
 ايدى . كىنارە ايتەلەدى . اوبىرىنى قاباغا چكىدى بوهم بوگوك وهم دە دوگو -
 لو ايدى .

- پازسىز يارماق اولماز ، گئدىم بىرپا زآلىم - دئيه ، بالتانى كوتوگون
 اوستونە قويدو واودونلوقدان چىخدى ، دوكانلارا گئتدى .
 رجبىلى اوز - اوزە تىكىلمىش درزى دوكانلارنى گئچىب اورتا داكى
 بقال دوكانىنا گلدى ، دوكاندا مشترى چوخ ايدى . بقال مشهدى زمان اونو
 گورمەدى ، باشى آيىلان كىمى كىشىنى گولراوزلە قارشىلادى .
 - مشهدى بىرپا زايستىرەم ، پولونا انشاء الله بادام وئره رم - دئيه رجبى -
 على مطلبە كئچدى .

مشهدى زمان اولجە فكرە گئتدى ، گوتور - قوى ائلەدى ، نە قرارە گلدىسە
 - پاز وارلىقىنا وار ، اما دئىرم نىلىرسن اوناپول وئرىب اغوزودە نقرە
 يوخ . اودى كبلە ها دى دە پاز . قونشوندور ، آل ، ايشلەت ، گىنە قايتار ، سىنما
 ياجاق ، ارىمىە جك .

بقالين سوزو كىشىنىن عقلىنە باندى دىنمز - سؤيلىمز گئرى دؤندو .
 ائوہ گئدەن دن سونرا بقال زمان نەيى ايسە تصورونە گتيردى ، شاققاننا
 چكىب گولدى .

*** ** *

كىبلە ها دى كندىن بىرىنجى ها مپاسى ايدى ، اغوزودە كىر بلايى دگىل حاجى
 ايدى ، مكە يە گئتمىشىدى . دى گل كى ، كندە مە مە يئىندن - پە پە يئە نە كىمى
 بىرنفراونا حاجى دئيه مراجعت ائتمە زدى . اوللر دوزدور ، اوقازا ندىغى
 بورتبەنى قىدا "كىچىلدىن كندجمە عتىندن الينە دوشەنى دؤگر ، اينجىدردى
 اما سونرالار باشا دوشدوگى ، بوتون كندى سوسدورا بىلمزوها مى ايلە دە

دشمن اولماق ممکن دگیل . نهایت کربلائی رتبه سیندن محروم اولجاغندان قورخوب یوموشالدی و کبله لقبینه اؤگره ندی .

کبله ئیه ده ده - بابا ددان چوخلو وار - دولت قالما میشدی . کنندین یاخینلیقندا کی گوزا یشله دیکجه اوزانان باغلاری ، چای قیراغیندا کی چلتیک یئرلری ، یونجالیقی قویون سوروسو ، ناخیری و دگیرمانلاری اؤزوقا - زانیب آلمیشدی . قازانیب آلمیشدی دئییه نده بیر آرز دوزچیخمازدوستونون سایه سینده الدها ائتمیشدی . دوستو ما حال ژاندارمار رئیساییدی . رئیس تعیین اولونان گون هادینی یانینا چاغیریب :

- فرصتی لدن وئرمک اولماز ، کنندلی لری سوا وستونده ، یئرا وستونده بیر - بیر یله سا و اشدیرومنه تئز خبر وئر ، آدام گؤنده ریم ، سن ایسه میانجی اول . من آلم بؤلک . قارداش مالی کیمی .

- کنندلی لرین بئله لیگینه باخما ، اولنلار اؤزلرینی عوام کیمی گؤسته ریرلر . اوخوما میش ملادیرلر . یئرین اوستونوده بیلیرلر ، آلتینی دا ، سیاستده چر - چیلین الینه حناقویا رلار . دویوق دوشه لر نئجه اولار ؟ - دئییه . هادی اختیاط ائتدیگینی بیلدیردی .

- ناراحت اولما ، سن بیزیم آدامسان ، باشی ترپه نه نین باشی ، الی ترپه نه - نین الی کسیر . دئییه . رئیس النده کی شاللاقی گؤسته ردی .

اوگوندن هادی پول قازانماغین یولونوتا پدی . وبیرنئچه ایلدن صونرا مکه لیک اولدو . دی گل کی آرزوسو گوزوننده قالدی . اؤزونون دئدیگی کیمی کنندین لوت لری اونا بخیللیک ائله دی لر .

کبله هادی گئری چکیلدیکجه کنندلی لرا ونوا وستهلیردی . صون ایلرده " کبله هادی نین پازی " سؤزو ده چیخمیشدی .

" نه کبله هادی نین پازی کیمی بییر قالاتیرسان " ، " نه کبله هادی نین پازی کیمی نازلانیرسان " کیمی سؤزلر ضرب مثل اولموشدی دیلرده .

دوز دور بو لقب بیر باشا ونون اؤزونده یوخ آروا دینا عایدیدی . هم ده بولقب اولنلار چوخ یا پیشیردی . کربلائی هندو ، اوزون ، آروا دی گودک ویوغون کندده کربلائی ایله کنندلی لرین اوستوا ورتولر " اویونونو " همیشه اولدوغو کیمی اوشاقلار باشلار و تئزده عادی له شردی . بوپازا حوالاتینی ده او - شاقلار باشلادی . آنجا ق بودفعه عادی له شمک عرفه سینده چاناق رجبعلی نین باشیندا سیندی . چونکی ، رجبعلی نین کنندین " بیج لری " ایله کبله هادی آرا سیندا گئده ن " سلا حسیز " دؤ گوشدن خبری یوخ ایدی . او ، اکین - بیچین آدامی ایدی .

ايلين اون آيىنى چۆلدە - كۆيشن دەكئچيرەردى . بونا گۆرە دەبقال زما نين دئديگىنە ايناندى و كبلە ھادى گىلە گئتدى .

كبلە ھادى گىلە گئتمك ايچون رجبىلى تازە دن اۇزقا پىلارينا گلمەلى ائولرى نين يانينداكى كۆرپودە ن كئچمەلى ايدى . چونكى كندى ايكي حصە يە آييران چايين اوستوندەكى يگانە كۆرپوبورا دا يئرلە شيردى .

او قا پىلارنى نين قا باغىندان اؤتندە سوق طبيعى اولاراق حىيە طە گۆز گزدىرمك ايستەدى . قىرىشلى جوت اللرىنى جىبىندىن چىخارتدى ويواشجا قا پىنى آرالادى . آروادى باسما لىقدان كرمە گۆتوروردى . ايوانين قا با - قىندا دا يانان قوزو نگران باخىشلاريلە اونا باخىردى . بىردن ايرەلى گۆز يئتىردى . دئىيە سن قا پىنى جىرىلتنى سىنى ائشيتدى و سئويندىگىندىن توپ كىمى يوخارى قالخىب دوشدى . صونرا قا چا - قا چا صا حى نين يانينا گلدى ، بوپنونو كىشى نين آياغىنا سورتدى ومەلەدى .

- ھە ، نە اولوب ، دارىخمىسان ؟ رجبىلى اونو قوجا قىنا گۆتوروب ، بوز رنگ لى كەنە ، قالين گودە كئچە سى نين آلتىندا گىزلتدى - كۆرپە دىر ، اوشويە ر - دئدى وقا پىنى اؤرتوب يولونا دوزەلدى .

رجبىلى كۆرپونى گئچىب قا پىسىندا ايرى توت آغا جى اولان كبلە ھادى نين دروازاسىنا چاتدى ، آياق ساخلادى صونرا يواشجا بىر - ايكى دفعە دستەگى چالدى . آلا قا پىنى بىرتايى جىرىلتنى ايلە آرالاندى . قا پى نين يوخارى باشىندان كبلە ھادى اول كلە سىنى صونرا بوپنونو ائشىگە سوخدى . يوخودان كال دوران آدا ما اوخشا بىردى . ھوانين رطوبتلى اولما - سىندان يوخسا سويوق دگمە دن گۆزلىرى نين آلتى تولوقلانمىشىدى وبوا ونون قارا اتلى صفتىنى بىر آزدا زە حملى گۆستە رىردى .

رجبىلى اونون اوزونە يوخ چگىنندەكى تازە خراسان كوركونە وباشندا كى كئچە پا پاغا باخدى .

- كبلە زحمت اولما سا او پازىنى بىرگونلوگە وئرمە ، بىر آزا ودون - يارىم .

پاز سۆزونو ائشىدىن كىرلا ئى ايلان ووران كىمى بىر آد دىم گئرى چكىلد^ى ھارىن^(۱) آت گۆزلىرى نە اوخشار قارا ايرى گۆزلىرى كلە سىنە چىخدى .

- پاز ايستىرسن ؟ - دئىيە سىنى او جالتدى .

- ھە كىرلا ئى پاز ، پاز - دئىيە ، رجبىلى اونون كئچىردىگى روھى وضعىتە

۱- مست ، قوردر موش

تعجب ائله دی و آغزینی آچیب بیرده پاز سۆزونو تکرار ائتمک ایستیردی کی،
- آل کۆپک اوغلو - کبله هادی گورزه بنزه ر یومور و غونو اونون آچیلان
قالان آغزینا ایلیشدیردی .

- بیر سن قالمیشدین - دئدی و حرصله قاپینی اؤرتدی .
یومروق رجبعلی نین ایکی قاباق دیشینی سیندیردی . کیشی نین آغزی قانلا
دولدی . صاحبه دگن ضربه دن دیکسینن قوزو قورخولو باخیشلار یله اونون
گوزلرینه ، توپ لکن سیره ک سا ققالیندا ن سیزیلیب کوده کجه سی نین دؤشونه
دامجیلایان قانا باخدی چیمچه شیرمیش کیمی فینخیردی .
رجبعلی باشینی آشاغی اگیب بیر ایکی دفعه توپوردو وقانین کسيلمه
دیگینی گؤروب ائوه دؤندو .

*** **

بوکننده ده ده - با بادان قالما بیر عادت وارایدی . ایل بوللوق او -
لاندا ، زمی لرین ، با غلارین محصولو آشیب داشاندا کندلی لرین هامیسی
هامیادان توتמוש قارایا کیمی ، هامی کهنه خرمن یئری آدلانان یئره
گلر ، کیمی سی ده یه^(۱) ، کیمی سی چادیر قورار ، قویون کسن قویون ، توپوق و
جوجه کسن ده توپوق و جوجه کسر ، اؤزلری یئیه ر ، اطراف کندلردن گلن مسا -
فرلری قوناق ائلیپیردی لر .

اوایل طبیعت کندلی لرین ایسته ینجه حرکت ائتدی . قیشدا قار ایسته -
نیلن قدر یا غدیغی کیمی بهاردا دایا غیش و گونش آداملاری سئویندیردی .
ایل لرله سویو قوروموش کوربولاقلارین گوزو آچیلیب چا غلادی . زمی لردنیز
کیمی دالغالاندى . با غلاردا آقا جلا رین میوه دولو بودا غلارینا دیرسگ وور -
لدو کندلی لر گوزلرینده^(۱) گونشی یانا - یانا محصولو زمی دن و با غدان
یپیغیب ائوه گتیردی . ائولرین دامندا کی اوت تا یالاری اوجا دا غلارا بنزه -
دی و پاپیزین خوش بیرگونونده بوتون کندکهنه خرمن یئرینه ییغیشدی
رجبعلی نین ده یه سی شهر یولونون اوستونده ، بولاغین باشیندا ایدی .

نسا آروادین چا ئدیغی اوجاغین اوستونده قازاندا بوزارتما بیشیردی .
رجبعلی ایچه ریده بالینجا سؤیکه نیب چای ایچیردی . ده یه نین چؤل او -
زونده باش بارماقدان بیر آ ز اوزون بورما بوینوزو اولان قوچ کؤلگه ده ،
اوزانیب خمارلانیردی .

اوزاقدان تپه نین دیبیندن هامارا بیر آتلی چیخدی . رجبعلی استکانی
یواشجا زیریه قویوب یولادقتیله باخدی . اولجه گله نین کیم اولدو غونوتانیا

بىلمدى. اتلى بىر آريا خىنلاشان كىمى تانىدى. او كىلەھا دى ايدى شەردن گليردى .
 - الھى، بئىلە عزیز گوندەنە اىچون اونوسفرە مېزە گوندردىن ؟
 رجبەلى چىخىلماز وضعىتدە قالمىشىدى. او، نەائل عادىتىنى پوزا بىلردى،
 نەدە كىلەھا دىنى عزیز قوناق كىمى قبول ائتمەك اىستە يىردى .
 - كاش منىم دەيم، بوخارا بادا، يولون اوستوندە اولما يايدي. اورە گىنندە
 سۆيلەندى و اوزودە بىلمەدن الينى آغزىنا آپاردى، بارما غىنى دوشن
 دىشلىرى نىن يئرئىنە سورتدو، اودىش يئرئىنى بارما غىلە يوخلا دىقجا اورە گندە
 كى دوگونو گۆينە يىردى .
 كىلەھا دى گلىب چا تدى. بولاغىن باشىندا اتدان دوشدو. اللرىنى، اوزو-
 نو سرىن بۇلاق سويوندا يودو. و صونرا او وولايىب اىچمەك اىستىردى كى، رجب-
 على اونا يا خىنلاشىدى. كىلەھا دى نىن چادرى خرمىن اوباشىندا ايدى. اما
 عادتە گۆرە او مسافر سا يىليردى و رجبەلى نىن دە يە سىنى آددا يىب گئچە بىلمزدى
 قوناغى قارشىلايان رجبەلى اونون آتىنى دا دىرەگە باغلادى. دە يە يە
 كئچىب دۇشك سالىدى، بالىنج قويدو. كىر بلائى دە آغىر آد دىم لارلا اىچەرى
 گىردى، بارداش قوردو كندن سوروشماق اىستىردى كى، رجبەلى نىن اوجاق
 باشىنا قاچدىغىنى گۆروب سوسدو .
 باياقدان كۆلگە دە خمارلانا قوچ سس- كويە يئرئىندن قالخىدى،
 دە يە آغزىنا گلىدى. كروش قولاق لارىنى شكلە يىب قوناقا دقتلە باخىدى و
 ونە ايسە حس ائدىب فنخىردى .
 او، ميدان آچماقا جان اتان ات كىمى اللرىنى يئرە چىرپىب باشى-
 نى مغرور - مغرور يوخارى قالدىردى .
 صونرا بىرنىچە آد دىم گئرى چكىلدى و بىردن اىرەلى سىچرا يىب باشى-
 نى كىلەھا دى نىن آغزىنا اىلىشىدىردى .
 كىلەھا دى وای ! دئىب دالى اوستە يىخىلدى .
 سسە رجبەلى اوزونو يئتىردى، اما گئچىكمىشىدى. كىشى نىن اىكىسى
 قاباق دىشى سىنمىش، آغزى قانلا دولموشدى .

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

(۵)

چهرهٔ " قاراجوق چوبان "

یکی از چهره‌های جالب توجه دستا نه‌ای دده قورقود، قاراجوق چوبان
نمایندهٔ زحمتکش است، نیرو و قدرت خلق در او جمع شده است. بطور کلی در
فرهنگ مردم آذربایجان چوبان به چاره اندیشی، قدرت و سخاوت معروف است
او رمز حرکت و فراوانی محصول است. در داستانهای عوام چوبان همواره به
کمک قهرمانان خسته می‌شتابد، آنها را سیر می‌کند، مشکلشان را چاره می‌جوید و
راه نشان می‌دهد.

چهرهٔ عمومی چنین چوبان‌هایی در داستانهای دده قورقود، " قاراجوق
چوبان " است. در این داستانها چوبان چنین تعریف می‌شود :

" تو ای چوبان ،

که با پیدایی آن سایه‌های غم‌فزای شامگاهان غسرق

تشویشی

ای که هنگام نزول برف و باران، آتش‌گرمی می‌افروزی
تو ای چوبان ، که ماست و خامه و شیرت فراوان است . "

*** *** ***

" قارانقو آخسام اولاندا قایغولی چوبان !

قارلا یا غمور یا غاندا چاخماقلی چوبان !

سودی ، پنیری بول قایماقلی چوبان !

در داستان، دشمن پس از غارت خانمان " سالورقازان " برای به چنگ
آوردن ده‌هزار گوسفندی که قاراجوق چوبان پاسدارشان است حمله آورد. اما
قاراجوق چوبان قبل از آنکه دشمن سر برسد، سه‌تل سنگ روی هم انبار می
کند و فلاخن خود را برداشته آماده‌ی دفاع از ثروت ایل می‌شود. با زوی فلاخن
او از پشم سه‌بز تنیده شده، هر بار سنگی دوازده منی پرتاب می‌کند او با
چنان قدرتی این سنگها را پرتاب می‌کند که یا به زمین بر نمی‌گردد و یا
اگر برگشت و به زمین خورد مثل گرد از هم می‌پاشد.

کوه " نرگیزتپه " در
نزدیکی کوه " قارا جوق "
در دشت میل آذربایجان
به اعتقاد مردم قبر " قارا -
جوق چوبان " در اینجا
قرار دارد .

(سنگهای فلاخن " قارا جوق
چوبان " در دامنه کوه
" قارا جوق " در دشت میل .)
... از اعتقادات مردم .

دشمن نخست به قصد فریب چوبان زپه وی وعدهء خانی می دهد . تا مگر بدون
مقاومت تسلیم شود . اما در جواب از قارا جوق چوبان می شنود که : از این همه
سلاح شما ترسی ندارم و به نیروی بازوی خود و با تنها فلاخنم در برابرتان خواهم
ایستاد . . . و هر چند در این نبرد و برادر چوبان شهید می شوند اما او تا پایان
پیکار عقب نمی نشیند . حتی وقتی که سنگهای چوبان تمام می شود ، بزوغ و گوسفند و
خلاصه هر چیزی که دم دستش بود در فلاخن می گذاشت و پرتاب می کرد . با هر پرتاب او
دو سه نفر از افراد دشمن نقش زمین می شدند تا اینکه بالاخره نیروهای
خیم از دست قارا جوق چوبان مجبور به فرار می شوند .
بی تردید ، چنین قهرمانان نیرومندی پاسدار منافع ایل خواهند
بود . در پیکار با دشمن پیروز شده مردم را از خطر نجات خواهند بخشید .
به همین دلیل است که مردم قهرمانها را چنین پر قدرت و از جهت فکری
و بدنی نیرومند ترسیم می کنند . (۱)

۱ - نقل و تلخیص از آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

(۶)

چهرهٔ زن در داستانهای دده قورقود

چنانچه می‌دانیم در زمان شکل‌گیری داستانهای دده قورقود معیشت چا-درنشینان اوغوز بر پایهٔ اقتصاد شبانی استوار بود. در این شیوهٔ تولید زنان در دامداری و صنایع خانگی نقش مهمی برعهده‌دارند و از اینرو مقام اجتماعی خاصی را حائزند.

در داستانهای دده قورقود زنان بطور عمده مقام و مرتبتهای هم‌تراز با مردان دارند، چهره‌ای آنان در این داستانها بصورت انسانهایی فداکار و مهربان، عاقل و باتدبیر، دلیر و قهرمان نقش زده شده است. زنها دوست و همد-می عزیز برای همسرانشان هستند. چنانچه در داستان "دلی دومرول" همسر دومرول صادقانه حاضر است جان خود را به خاطر زنده ماندن شوهرش فدا کند. زنها اغلب مشاورین خوبی برای همسرانشان هستند، بطوری که "دیرسه خان" در داستان دوم و "بگیل" در داستان سوم تنها بدلیل استفاده از نصایح مدبرانه زنان خویش از ورطه‌ی هلاکت جان سالم بدر می‌برند. در این داستانها زنان خواه بعنوان همسر و خواه بعنوان مادر بارها مورد ستایش قرار گرفته‌اند.

در مطالعهٔ آیین باستانی اوغوز "شامانلیق" به خدای زنی بنام "اوما" برمیخوریم که حامی و حافظ کودکان است، این عقیده نیز صرف نظر از خرافی بودنش نشانگر مقام والای زن در میان جماعتهای اولیهٔ اوغوز دارد.

وقتی جنگجویان اوغوز عازم میدان جنگ هستند دروداع با همسران خود به آنها سفارش می‌کنند که: پس از مرگ من اگر دل بر کسی بسته بودی با او از-دواج کن!

اما این همیشه مردان نیستند که بکنگ میروند. "... تا ما را تالیوت رایس" در تاریخ سلجوقیان آسیای صغیر می‌نویسد: زنان این قوم در دوران زندگی اشتراکی و بادیه‌نشینی چادرنداشتند و هنگام بروز جنگ مانند مردانی به یاری پدران و شوهرانشان با دشمن می‌جنگیدند ولی پس از آنکه

ترکان سلجوقی بر مسلمین فائق آمدند. خواه - نا خواه تحت تاثیر محیط جدید آنها نیز چا در به سر کردند و در حریمها عزلت گزیدند. و از آن پس از شرکت در فعالیتهای اجتماعی و رزمی محروم شدند و با قبول مذهب اسلام سنن و عادات دیرین خود را فراموش کردند " (۱)

در دستانهای دده قورقود زنانی را می بینیم که شخصا "با دشمن درگیر شده، پیروز هم می شوند .

در دستان ششم "سلجان خاتون خاتون" یکتنه با سواران دشمن می جنگد و تار و مارشان می کند.

در دستان دوم "بورلا خاتون" که اسیر دست دشمن گردیده به هر مصیبتی تن میدهد و در برابر مقاصد پلید دشمن تسلیم نمی شود. همین قهرمان در دستان دیگری همراه با دلاوران اوغوز برای رهایی فرزندش از زندان به جنگ دشمن می شتابد و با افراد دشمن می ستیزد و با شمشیر خود آنان را از پای می اندازد. و سرانجام موفق به آزاد کردن فرزند جوانش می شود .

در دستان سوم "چیچک بانو" را می بینیم که با یک مرد مسابقه اسب دوانی و تیراندازی می دهد و حتی با او کشتی می گیرد .

*** **

نظری به مقدمه کتاب و خصوصیات فکری راوی داستانها

بدیهی است قبل از آنکه داستانهای دده قورقود بصورت مکتوب درآیند، این داستانها در ردیف ادبیات شفاهی خلق جای داشتند. حماسه دده قورقود که حاصل خلاقیت عاشیقهاست در طول قرون متمادی شکل گرفت و اندوسینه به سینه و نسل به نسل منتقل شده اند در قرن نهم هجری دوازده داستان از این حماسه همراه با مقدمه ای که بوسیله مؤلف یا راوی به آنها افزوده گشته بود ظاهراً "تحت حمایت یکی از سلاطین آن عصر به رشته تحریر درآمد .

نیمه اول مقدمه اختصاص به توصیف صفات و اندرزهای دده قورقود دارد. مؤلف تعداد زیادی از ضرب المثلهای رایج در میان مردم را از زبان دده قورقود نقل می کند که برخی از این ضرب المثلهای هنوز هم بین مردم آذربایجان متداول است (۲).

اما آنچه که صحبت درباره مقدمه را ضروری ترمی سازد، لزوم اشاره به

۱- تاریخ اجتماعی ایران، مرتضی راوندی جلد سوم ص ۶۵۶

۲- مراجعه شود به بخش بعدی .

تناقضاتی است که بین مقدمه و دستاویزهای دوازده گانه به چشم می خورد و چنین به نظر می رسد که مؤلف چون در تحریر مقدمه آزادتر بوده است، عقاید و نیات خود را بر متن آن تحميل نموده است. چنانچه در اوایل مقدمه چنین آمده است: " ... دده قورقود آتا می گفت: سرانجام با رقیب قبیله‌ی "قایی" به قدرت می رسد و تا روز رستاخیز کس نتواند آنرا از دستشان بستاند."

و آنگاه مؤلف برای خوش آیند امرای عثمانی اضافه میکند: " این همان قبیله‌ی اجدادی عثمان است که امروز هم پایدار است." !
بایک نظر ساده می توان دریافت که بیشترین بار لغات و اسامی عربی متأثر از فرهنگ اسلامی مؤلف نیز در همین مقدمه کتاب و همچنین در دعاهای تکراری آخر هر داستان متمرکز شده است.

در قسمت آخر مقدمه، در بحثی راجع به انواع زن (!) مؤلف چنین می نویسد: "... عاشیق از زبان دده قورقود چنین می گوید: زنها چهار گونه اند یکی ستونی است که خانه را نگاه میدارد، یکی بلای خانمان برانداز است یکی همچون گویی است که همواره می گردد، دیگری زنی است که از هر چه بگوید بدتر است." !

پس از این تقسیم بندی عجیب، غریب به توصیف هر یک از آنها می پردازد. درباره "زن خوب اولی توضیح مختصری می دهد و خاطر نشان می سازد که او از سلاله حضرت عایشه و حضرت فاطمه است و آرزو می کند که چنین زنی نصیب او جاق خان گردد. پس از آن بسراغ بقیه زنها می رود. آنان را که بنده شوهر خود نیستند و از اطاعت او و امر او سر باز می زنند به باد دشنام و ناسزا می گیرد و نفرینشان میکند. و به ویژه زن نوع چهارم را از سلاله حضرت نوح می خواند!

حال آنکه هنگام مطالعه خود دستاویزهای دده قورقود به هیچ وجه چنین برداشت تحقیر آمیزی نسبت به زن نمی آید، در این دستاویزها چنانچه در بخش قبلی دیدیم زنان نه چون گویی به هر طرف می گردند و نه خانمان براندازی می کنند. بلکه آنان از سویی به خانه و فرزندشان می رسند و شریک غم همسران خودند و از سویی دیگر دوشادوش برادران خود کار می کنند و در میدان نبرد به مقابله با دشمن بر می خیزند.

*** *** ***
*** *** ***

میرزا ابوالقاسم ضیاء العلماء

با اینکه از وقوع فاجعه عاشورای ۱۳۳۰ هجری قمری بیش از ۷۰ سال می‌گذرد ولی چون ظلم و ستمی که در آن روز تاریخی بر شهر قهرمان تبریز گذشته بسیار دلگداز و غم‌انگیز بوده هنوز هم شرح جنایات دژخیمان روسی از یاد افراد سالخورده زدوده نشده و این فاجعه یکی از ننگین‌ترین و سیاه‌ترین حادثه‌های بوده که تاریخ میهنمان به یاد داره شرح رویدادهای این روز و روز بعدش که روس‌های تزاری چه سیاه‌کاری‌های مرتکب شدند و در این روزها بهترین فرزندان مبارز و از جان گذشته را که حاضر نبودند در برابر زورگویان سرخم کنند از بین بردند، در کتابهای نوشته شده درباره تاریخ مشروطیت درج شده و این صفحات گنجایش شرح آنها را ندارد.

روز عاشورا ۸ نفر از جانبازان راه آزادی و حریت را که دو طفل صغیر علی مسیو، حسن و قدیر نیز در بین آنان بود، بعد از اینکه سه روز تشنه و گرسنه در زندان (روسها) مانده بودند بسربازخانه آن روز تبریز (محل فعلی دانشسرای پسران) آورده و بدار آویختند. احمد کسروی شدت جنایت و حدت تاثر آنانرا چنین وصف می‌کند:

" هنگامه دلگداز بس سختی می بود. یکدسته مردان غیرتمندی را — دشمنان بیگانه در شهر خودشان به گناه آزادیخواهی بدار می‌کشیدند و کسی نبود بداد ایشان برسد. مرگ سیاه یکسو و غم درماندگی کشور یک سو خدا می‌داند چه دل سوخته‌ای در آن ساعت داشتند."

در بین این افراد اشخاص معروف و مشهوری مثل زنده‌یاد ثقت‌الاسلام و شادروان شیخ سلیم بودند ولی بقیه شهدا که انسانهای از جان گذشته و افتخار آفرینی بودند تقریباً "ناشناخته مانده و آنطور که شاید و با دیدن از آنان نشده است، در حالیکه این قهرمانان مرد و مردانه جان خود را در طبق اخلاص گذاشته و در راه آزادی و بهزیستی هموطنانش نثار کرده اند یکی از آنان میرزا ابوالقاسم ضیاء العلماء تبریزی بوده که در عنفوان جوانی یعنی در ۳۵ سالگی همراه با ۷ تن دیگر از بهترین فرزندان جانباز به افتخار آفرینان این مرز و بوم پیوسته است.

میرزا ابوالقاسم ضیاء العلماء از علمای تبریز و در یکی از خانواده‌های بزرگ و نجیب آذربایجان چشم بجهان هستی گشوده بود، پدر و برادر بزرگ و هر دو لقب شمس العلماء پی داشتند. این جوان دانشمند با اینکه داماد امام جمعه بود ولی نسبت به مشروطیت و آزادی ایمانی قوی داشت، وی فسردهی آگاه و با مطالعه بود که در عصر خود نسبت به خیلی از علوم قدیمی و فنون جدید اطلاعات عمیق و وسیع داشت و به زبانهای فرانسه و روسی تسلط داشت و قدری هم انگلیسی می‌دانست، اغلب علوم جدید از قبیل هیئت و جغرافیا را به طلاب علوم دینی تدریس می‌کرد. در زمینه ترجمه و نگارش نیز یدی داشت چنانکه کتابی موسوم به "سرگذشت فریگات" یا مسافرت شرق را از زبان فرانسه ترجمه و چاپ کرده بود. ناگفته نماند که فریگات کلمه‌ای است اصلاً ایتالیائی بمعنی نوعی کشتی بادبانی. شادروان ضیاء العلماء در زمینه جراید نیز فعالیت داشت چنانکه روزنامه "جریده اسلامیة" را وی منتشر می‌ساخت.

زنده یاد ضیاء العلماء از ابتدای مشروطیت از پیشروان این نهضت بود و در ۲۹ رجب سال ۱۳۲۴ هجری قمری از جمله اشخاص پیشگامی بود که در کنسولخانه انگلیس در تبریز گرد آمده در این شهر اعلام آزادی کرده و امضای مشروطیت را از محمدعلی میرزا که ولیعهد بود خواستند. بعدها در این شش سال دوران نهضت، از ابتدا تا پایان دائماً "درکارهای ملی و میهنی تلاش می‌کرد. حتی در روزهای محاصره تبریز در سال ۱۳۲۶ و ۱۳۲۷ قمری با آن که اهل سلاح نبود و از محترمین و شخصیت‌های برجسته مملکت بود، شخصاً مسلح شده و از شهر خود دژ آزادی در برابر هجومهای رحیمخان چلبیانلو و عین‌الدوله دفاع کرده و از خود شجاعت بی نظیری بخرج می‌داد. ولی بعد از شکست محمدعلیشاه و اعاده مشروطیت دوم وی ابداً سلاح بدست نگرفت. در روزهای انقلاب رئیس دادگستری تبریز بود که پس از اعاده مشروطیت نیز از طرف دولت به ریاست کل دادگاههای استیناف منصوب شد و تا روزشهادتش در این سمت انجام وظیفه می‌کرد و ضمناً در سالهای پیش از شهادتش چند کتاب قانونی و حقوقی از زبان فرانسه به فارسی ترجمه کرده بود و می‌خواست آنها را به چاپ برساند.

شادروان ضیاء العلماء شخص بسیار موقر و متین بود و ابداً گمان نمی‌رفت که او را متهم بشورش کنند چون در سه سال آخر عمرش بسیار ساکت و بی‌طرف

بود و هرگز مداخله‌ای ولو جزئی در رویدادهای اخیر نداشت و لذا در خانه خود آسوده نشسته بود و ابداً احتمال نمی‌داد که کسی متعرض وی شود. همسرش چند روز پیش از این واقعه در گذشته بود و خودش مشغول ماتم و عزای او بود که روسها بخانه‌اش ریخته و دستگیرش کرده و می‌برند. پس از سه روز نگهداری در زندان، روز عاشورا با ۷ تن دیگر بسربازخانه آورده و اعدامش می‌کنند.

احمد کسروی در تاریخ هیجده ساله آذربایجان چنین می‌نویسد: "سوم ضیاء العلماء را خواندند، شادروان از جوانی تن بمرگ نمی‌داد و دست می‌گشاد و به روسی با افسر سخن آغاز کرده می‌گفت: ما چه گناهی کرده‌ایم؟... آیا کوشیدن در راه کشور خود گناه است؟ دژ خیمان دستهای او را از پشت بستند و با زور بالای کرسیش بردند.

در باره شهادت شادروان ضیاء العلماء در کتاب "نامه‌هایی از تبریز" نیز چنین می‌خوانیم: "در موقع اعدام وی بسیار با جرات حرکت کرده و نطق‌های آتشینی بزبان ترکی و روسی ایراد می‌کرد، ابتدا با سردار قشون روس که در سربازخانه حاضر بود، گفتگو کرده و گفته بود ما را بچه تقصیری می‌کشید، اگر برای مشروطه طلبی است آیا بحکم محمدعلیشاه و از طرف او این کار را می‌کنید؟ و آیا محمدعلیشاه در سرکار است یا نه؟ سردار روسی گفته بوبلی هست، ضیاء العلماء گفته بود اگر محمدعلیشاه هست ما را پیش او بفرستید. او خود می‌دانده ما هر چه بخواهد می‌کند، چون قبول نکردند و ضیاء العلماء مایوس شده و یقین بمرگ کرد. این شعر را خوانده و طناب بگردنش انداختند: منصور وار اگر بکشندم بی پای دار / مردانه جان دهم که جهان پایدار نیست / ضیاء العلماء راهم مثل سایرین پیش از اعدام خیلی زده بودند و در موقع شهادت بنا به روایت کسی که دیده و گفتگویش را شنیده بود، رویش ورم بزرگی داشت و از یک طرف برآمده بود. ضیاء العلماء یگانه فرزند مادرش بود و لذا بعد از شهادت او، می‌گویند مادرش در حالت جنون بوده و بسیار بسیار بیتابی می‌کرده است."

بعد از شروع جنگ جهانی اول فشار روسها که به آذربایجان کم می‌شود و سپس در سال ۱۹۱۷ میلادی انقلاب اکتبر بساط حکمروایی تزارهای روس را در می‌نوردد، اتباع روس در تبریز تغییر رویه داده و از بازمانندگان شهدایی که بدست آنان شهید شده بودند شروع به عذرخواهی می‌کنند و حتی مراسمی نیز ترتیب داده برای آمرزش روح شهدا با دسته‌های مخصوص روانه آرا مگانه

آنان می‌شوند بعد از زیارت مقبره‌های آنها بخانه ضیاء العلماء می‌روند .
 احمد کسروی در تاریخ هیجده ساله آذربایجان می‌نویسد : "مرده ضیاء -
 العلماء را نهانی به عراق فرستاده بوده اند . ما درش نامه دلسوزی نوشته
 بود ، من یک مادی هستم که پیکره فرزند خود را در سردار دیده و بادل افسرده
 و قامت خمیده لباس عزای فرزند و برادر خود را از تن درنیاورده ام من یک
 مادر بلا دیده و ستم کشیده وقتی می‌توانم کسوت عزای خود و ایتام خود را از تن در
 آورم که هم مسلکان فرزندم در خانه در بسته ام یادی از من کرده دختران ضیاء -
 العلماء را تعزیت و تسلیت گویند به پاس این درخواست او در بیر -
 ون آمدن از سید حمزه والی و کارگزاران اداره ها به خانه ایشان رفتند
 و به آن مادر دلسوخته چون ^{تسلیت گویند} در نامه مادر ضیاء العلماء اشاره ای نیز بشهادت
 برادرش شده لذا لازم دیدیم که درباره دایه ضیاء العلماء که نامش حاج محمدقلی
 خان بوده مختصری توضیح بدهیم . احمد کسروی می‌نویسد :

"این پیرسالخورده پای در میان مشروطه خواهان نداشت و گناه او جز
 این نبود که چون ضیاء العلماء را از خانه اش گرفتند و مادرش بی‌تابی می‌نمود
 این مرد را دل به خواهرش سوخت و همراه خواهرزاده اش رفت که از آگاهی
 بیاورد ، ولی چون بباغ شمال رسید روسیان دیگرهایش نکردند و میان
 دیگران او را نیز بمیدان مرگ فرستادند . این نمونه از داستان داور است
 که روسیان می‌گفتند دارند . "درباره سرنوشت وی اینکه کار روسها چقدر زور
 گویانه درست بوده در کتاب "نامه های از تبریز" چنین می‌خوانیم : "او از کثرت
 علاقه و محبتی که به خواهرزاده خود یعنی ضیاء العلماء داشت در موقع بردن
 ضیاء العلماء بیای داردنبال او افتاده و او را در آغوش کشیده می‌گفت نمی
 گذارم به تو زحمت و اذیتی بدهند و شهادت می‌دهم که توبه هیچ کاری دخالت نه
 داشته ای . چون بیای دارم می‌رسند . محمدقلیخان بنای التماس و الحاح و جزع
 و افزع از برای خواهرزاده خود می‌گذارد و نجات او را می‌خواهد که یک مرتبه خود
 او را نیز گرفته بدار میزنند . در صورتیکه او را نگرفته بودند ، بلکه بیای خود
 بدانجا رفته بود و با طرف توجه و سوء ظن کسی نبود . حتی اغلب مردم او را نمی
 شناختند و بسیار از قتل او تعجب کردند . بروایت بعضی از مردم وی را اشتباهی
 بردار می‌زنند ، یعنی او را بجای کریم نام ، برادر شیخ سلیم مرحوم که او نیز گرفتار
 بود بیای دار برده بودند اعدام کرده و کریم نجات یافته ، چون عده مقتولین را
 سالداتهای ما موراجرای حکم شمرده و مطابق حکم ۸ نفر یافته ، باقی مانده را که
 کریم با شدرها کرده و رخصت داده اند و بعد معلوم شده که عوض او محمدقلیخان را
 که اتفاقاً بخاطر خواهرزاده اش حاضر بود کشته اند ."

یوسف . ضیاء (دلخون)

یوسف ضیاء اردبیلین معاصر شاعری و گؤرکملی سیما لریندن دیر . ایشی عدلیه و کیلی اولوب ، حق یولوندا مبارزه یه قوشولما قلا ضعیف انسانلار . دان حمایت ائدیپ وظالم لرله ووروشموشدور .

ضیاء خلق قایغوسیندا اولوب زحمتکش انسانلارلا همدردلیک ائتمیشد . ییر . ۱۳۲۵ - نجی ایلدن صونرا کی ، ایران متفق لر طرفیندن اشغال اولدو ایشیزلیک ، چوره ک سیزلیک خلقی تنگه گتیریپ خصوصاً "آذربایجاندا بؤ - یوک ناراضیلیک تئوره تمیشدی . مرکزی حکومت ده خلقین شکایتینه اعتنا سیزلیقلا باخیردی .

اوزمان ضیاء اوز تاثرینی شعرلری نین بیرینده بئله بیان ائدیپ :
عجایب دؤوردور ، ذلتده قویموش فکر نان خلقی
آلوب تحت فشاره ، مشکلات بی امان خلقی

نه معدن وار ، نه ، کارخانه ، نه ده ایشیزلره بیرایش
سالوب بیکاره لیک ، بیچاره لیک تنگه یا مان خلقی

اولوب مرکزده ایش تبعیض و خلقه اعتناسیزلیک
شکایت ائتسه ، وارحقی گر آذربایجان خلقی

ذاغیلسون آشیانی ، شهپرین بیداد سپیندیرسین
اولار کی ، بغیله ایسترلر قالا بی آشیان خلقی

ضیاء شعرینده (دلخون) تخلص ائدیروا خارطبعه و اینجه دو یغویا
مالکدیر . او ، غزل ، نوحه و اجتماعی شعرلر یازما قلا خلقین حرمت
و محبتینی جلب ائتمیشدیر .

ضیاء نین خلق آراسیندا شهرت قازانمیش غزل لریندن بیرینی درج ائدیپ

کئچن عاشیق لرین قبرین آچوب ماتم سرا گؤردوم

گونوم هجريله کئچدی بختیمی دائم قارا گؤردوم

جفا سین چکدی جانیم ، یاری غیره آشنا گؤردوم

بیئتیشمز ، یار ، الی دلداره هرگز امتحان اولموش

کئچن عاشق لرین قبرین آچوب ماتم سرا گؤردوم

گۆگرمز، عاشقین قیزی اگر یوزایل بهار اولسا
 بو، سری تربت مجنونه گئتدیم بر ملا گۆردوم
 سوروشدوم بیستوندا، هر گلندن کوهکن نقلین
 هره بیر سۆز دئدی مبهم، کی، عکس مدعا گۆردوم
 عجب کام آلدی خسرو، نامراد اولدی نئجه فرهاد
 گولر، گۆی، کوهسار آغلار عجایب ماجرا گۆردوم
 یئتیشسه چرخ دواره الیم آلام خبر اوندان
 نه دن، ای بیمروت یاری - یاریندن جدا گۆردوم
 سالیب زنجیر زلفین بوینونا گئتدی خبرسیز تک
 گرفتارا اولدی، غم بولدی ولی غمدن رضا گۆردوم
 انیسین عاشقین محنت یا زوبلار، مونسین ناله
 ازل گوندن طبیبین غم، جگر قانین غذا گۆردوم
 خیالیم صفحه سینده چکدی نقشه عکس جانانی
 اونقشین چکدی عکسین اوندان نقاش قضا گۆردوم
 سوروشما درس طبی بیلمه رم، هجرونده اوستادم
 بو علمی هر کتابه مثیل اندیب من بی نوا گۆردوم
 دولاندیم روزگاری تا پمادیم بیراهل دل (دلخون)
 هزار افسوس، وقتیم ضایع و عمری فنا گۆردوم

*** **

هر طبیبه سؤیله دیم، ورو دیم، دوا سین لور دیم،
 محنت و درد و غمیز، هیچ انته سین لور دیم،
 بو جهانین هر حقیقت، آشنایین گورمه دیم
 هر کیمین چکدیم جفایین هر وفا سین گورمه دیم

۱۸- نجی عصر شاعری (نشاط) دن

سلام اولسون

سلام اولسون آذربايجان ائلينده
باغچاسينا بلبلونە گولينە
شاعر دئيرقربان اولسرن بوجانيم
تكجه جانا گلير منيم گمانيم

*** **

سلام اولسون آنا دوغما وطنه
آنادان دا مهرباندى او منه
يولوم دوشسه ياشادىغيم چمنه
تۆكە - تۆكە گۆزلىرىمىن ياشىنى
قوجاقلارام توپراغىنى داشىنى

*** **

سلام اولسون او گلستان باغينا
اوز قويارام - تورپاغينه تاغينا
گۆز تىكرەم . اوچا سەند داغينا
بىر دويونجا ايلييرەم اوپەرەم
گۆزلىرىملە من اونا سو سپەرەم

داشت زالی بروسـتای تـکاو
مهستی نام دختری و سه گاو
"سنائی غزنوی"

قاری

نه ایران دا، نه توران دا، نه چین ده
بیر قاریجیق وارمیش تـکاو کنـدینـده
وئرمه میـش سه تانری آقچا بیراتک
وئرمیش ایدی گوزهل بیرقیز، اوچ اینک
او، باغچانین گولی، ائوین بزه گی
آدلانمیشدی ازل گوندن مهستی
اوجا بویلو، یاشیل او سرو آغاجی
خسته یاتیب، تاپیلما دی علاجی
یازیق قاری اوره گیندن اوخلاندی
گونو- گوندن غم، غم اوسته قالاندی
توخونار کن گوزو قیزا آغلادی
قالما میـشدی عمرون بوزو، نه دادی
دئپیرلر کی، سو ایچرکن، دالاندا
بوز اینگین قالدی باشی قازاندا
چوق الله شدی، لکن قازان چیخما دی - یاردیم ائدن، مشکل آچان چیخما دی
باشدا قازان اوزون ووردی دیوارا - قاچدی چوله، بیردئوکیمی قاپ قارا
قاری گورجک اونو، اولدی هراسان - ائله بیلدی عزرائیل دیرا و حیوان
دئدی اودم، دولاشارکن حیطی : - من دگیلم خسته، اودور مهستی
"اگرا ونون جانین لماق ایستیرسن - گل ایندیجه نشان وئریم سنه، من"

*** *** ***

بلا سیزکن، گولوم دئدی گلیـنه
بلا گورجک، وئردی اولوم الیـنه
دوست او، دگیل سنه گولوم سؤیله سین
دوست او دورکی، جانین فدا ایله سین

+++++

دنیا ساحۂ غم دیر

گواشن عالمده، بیر گول وارمی بی خار اولماسین؟
ھانسی بولبول دیر جفای خاردن زار اولماسین؟
گور موسمی بیر چیچک باغ فسادہ سولماسین؟
ھانسی بیر نخل عمل واردیر کی، بی بار اولماسین؟
گوسترین بیر «یوسفی» محسود اخوان اولمادی
ھانسی بیر «یعقوب» دیر مہجور دیدار اولماسین؟
آتدیلار نار بلایہ، حضرت «ابراھیمی»
وارمی بیر «یحیی» شہید تیغ غدار اولماسین؟
ھانسی «موسی» گورمہدی ظلم و ستم «فرعوندن»
وارمی بیر «عیسای» جان بخشاکی، بر دار اولماسین؟
ھانسی پیغمبر اولوبدیر چکمه سین یوزمین جفا
وارمی بیر «احمد» دچار طعن اشرار اولماسین؟
ای بسا سقراط کیم، نوش ائتدی زہراب ممات
ھانسی حکمت پرور اندیر دہردہ خوار اولماسین؟
ھانسی «یسطامی» دیر او، کیم خلق تکفیر ائتمہدی
وارمی بیر «منصور» کیم زیب سر دار اولماسین؟
ھانسی عاشیقندیر جہاندا نایل دیدار یار
وارمی بیر پروانہ محو شعلہی نار اولماسین؟
وئرمہدی «فرھاد» ہ چرخ بی وفا شیرینمنی
«ھادیا» کیمدیر فنا ملکوندہ خونبار اولماسین؟

«فروغ آزادی» دن

وارلیق

مجلہ ماہانہ فرہنگی، ادبی و ھنری

(بہ زبانہای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر ہیئت تحریریہ

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد ہیئت

محل ادارہ: تہران، خیابان مصدق، کوچہ بیدی شمارہ ۱۷

۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بہارستان

قیمت ۷۰ ریال

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۱۲۹۱۱ (آردیجیل صایی ۲۳۹۲۲)
سال دوم شماره ۱۲۹۱۱ (شماره مسلسل ۲۳۹۲۲)

بهمن و اسفند ۱۳۵۹

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 11, 12 (Serial No. 22, 23)
Feb, March 1981

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- انقلاب شعری: دوکتور حمید نطقی ۳
- ۲- یثنی ایل و نوروز بایرامی شعرله سلاملا رکن، شعرلر: ۴
نسیمی، خطائی، دوکتور عباس صحت، شهریار، محزون، بختیار و اها بزاده و صابردن
- ۳- دیلیمیز (۲): دوکتور حمید نطقی ۷
- ۴- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۹): دوکتور جواد هیئت ۱۴
- ۵- نسیمی و کلاسیک شرق شعری (۳): پرفسور غ. بیگدلی ۲۳
- ۶- حضرت علی نین او گودلری: ضیاء شاکر-ع. منظوری خامنه ای ۴۳
- ۷- یار اولومو: استاد شهریار ۴۶
- ۸- بویول لاردا: دوکتور حمید نطقی ۴۷
- ۹- مراغهلی کریمی دن شاعر (انزابا) بیر مکتوب ۴۹
- ۱۰- محمد عاکف (صفحات) دن بیر شعر ۵۰
- ۱۱- جلال الدین رومی دن بیر ملامت ۵۱
- ۱۲- شیخ صفی الدین اردبیلی دن بیر غزل ۵۱
- ۱۳- قوی اولسون اون: م. مشوولو ۵۲
- ۱۴- تور کولوژی کنگره سی: نقابی. تبریز ۵۶
- ۱۵- ادب خزینه سی: ح. ن. ۵۸
- ۱۶- آخر چرشبیه (ساوالان) ۵۹
- ۱۷- «آغیر ایلر» و «عیسی نین صون شامی» نا بیر نظز: گنجعلی صباحی ۶۱
- ۱۸- زبان ترکی در آذربایجان: استاد علیزاده (باکو) ۷۲
- ۱۹- بررسی درباره کتاب دده قورقود (۷): علیرضا صرافی ۷۸
- ۲۰- پیام رئیس جمهور بمردم غیور آذربایجان ۸۲
- ۲۱- خالی توخویان قیزلار: مروارید دلبازی ۸۳

توجه

۱- ضمن تبریک سال نو و آرزوی سلامت و موفقیت از مشتریان محترم تقاضا میشود وجه آبونمان سال ۱۳۶۰ (۸۰۰ ریال) و در صورت تمایل بدریافت مجموعه یکساله (سالنامه) وارلیق مبلغ ۵۰ ریال بآدرس بانکی مجله (خیابان بهار بانک ملی شعبه داریوش شماره ۲۱۶۳) ارسال فرمائید.

۲- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو- غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازبچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازبچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یمیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تاندمتلاری دیگرشاعر لریمیزینده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر گؤندرمه لرینی خواهش ائدیرک «وارلیق»

۳- خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر یک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۴- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

۵- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یاسایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۶- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلىق

آيلىق فرهنگى تور كچه و فارسجا نشره
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

ايكىنچى ايل صابى ۱۱ و ۱۲ بهمن و اسفند ۱۳۵۹

شاملى اتقلايمىز ايل دؤنومونده محرم شاعرىمىز حميد نطقى نىن

وادىچ بىي ايله سؤزه باشلىرىق :

اى مارلان سحرى چو خداندى كوزله دىك
كابوسلار لاکىدى اوزون تاپ قارا كىچمه
كوزلر قان اغلا ديسه كوزول لرده كىزىلمه
البت قارا نىقتىن صونو بىر كون گلر دىك
چىچىن دان اولدوزو- وىر جان قرمان ايلد
ايدىن لان اى سحرى چو خداندى كوزله دىك

مین بیر امیدله یولونا گؤز تیکدیگیمیز یئنی ایلی کئچمیش
- یین وبوگونون سنئویملی شاعرلری نین دیلی ایله سلاملا ییریق :

بهار اولدو

بهار اولدو گل ای دلبر تماشا قیل بو گلزاره
بیراقدی غنچه لر پرده بشارت بلبل زاره
شقایق پرده دن چیخدی بویاندی باغ ایله بستان
اریشدی گلشن حسنون بویاندی رنگ ازهاره
.....
عبیر و مشک و عنبر تک ریاحین دن چمن دولدو
سحرده طعن ائدر صاچین نسیم مشک تاتاره
.....
چمن لر مختلف اولدو هزار الوان چیچک لردن
آچیلدی لاله و نسرین شکوفه گلدی اشجاره
" نسیمی "

*** **

نیسان یا غمورو

ابر نیسان جوشه گلدی توکدو رحمت یا غمورون
گؤک یوزوندن یئر یوزونه دُر نشار اولدی یئنه
باغچایا سئیرانه چیخدی گشت ایچون اول گلستان
گول خجالت دن قیزاریب شرمسار اولدی یئنه
.....
ای " خطائی " شادا ولوب بیت الحزندن چیخ بو گون
باغ جنت سئیرینه وقت گذار اولدی یئنه
(خطائی)

*** **

یاز گلدی

یاز گلدی باهار اولدو قیشین شدتی گؤتدی
قار بیئتدی کولهک یاتدی صویوق آخیره یئتدی

گون چىخدى ايشىقلاتدى يازىن چىلى ھا ھاسىن
ترک ائتدى ھا واتوتغون اولان تىرە لباسىن
گۆك سىمتى آچىلدىقجا، كۆنول لردە آچىلدى
دونىيا اوزونە ذوق و صفا اندى ساچىلدى
.....

(دوكتور عباس صحت)

*** **

بايرام ايدى

بايرام ايدى گئجه قوشو اوخوردو
آداخلى قىز بئگ جورابىن طوخوردو
ھرکس شالىن بىر با جادان صوخوردو
آى نە گۆزەل قايدا دىر شال ساللاماق
بئگ شالىنا بايراملىغىن باغلاماق

.....

بىر اوچايدىم بو چىرپىنان يئل ايلن
باغلاشايدىم داغدان آشان سئل ايلن
آغلاشايدىم اوزاق دوشن ائل ايلن
بىرگۆرەيدىم آيرىلىغى كىم سالىدى
اۆلكە مىزدە كىم قىرىلدى، كىم قالدى ؟
شەرىار (حىدر بابا ياسلام) دان

*** **

گلن ايللر

گئىب الوان دونون داغلار گلنىلرتك بزه نىمشدىر
يولون مەھمانلارىن گۆزلر كى گلىسىن يايلاغا ائللر
ھوادان ذوق آلير سانكى گولور انسانا گلشنلر
ياغىر باران رحمت يئرلرە جارى اولور سئللر
كئچن ايللر بو دونىادا اگرچە جنگ ايلە كئچدى
امىدىم واركى، صلح ايلە كئچە "محزون" گلن ايللر
(م . ع . محزون)

*** **

مبارک

گلین دوستلار
گلین بیز
يازين بو ايلک گونوندن
گونشی آلقیشلاياق
گونو سحر چاغيندان
ایلی يازدان باشلاياق
تونقاللار يانديريلسين
اوستوندن توللاناق بيز
بابالارين روحونو
اوددان کئچيب آناق (خاطرلاياق) بيز...
(بختيار وها بزاده)

*** **

ياز گونلری

گل - گل آ ياز گونلری
ایلين عزيز گونلری
داغدا اريت قارلاری
باغدا اريت قارلاری
چایلار داشيب سئل اولسون
تاخیللار تئل - تئل اولسون
آغالار آچسين چيچک
يارپاغي لچک - لچک

صابر (مکتب اوشاقلارینا)

*** **

ديليميز (۲)

سس، شكيل و سؤز

كئچەن مقاله دە دنيا ديللىرى آراسيندا اؤز ديليميزين يئر ينى مشخس ائلمەگە چاليشديق، "التاي" ديللىرى فاميليندن "تور كجه ديللره" گلد. يك، بو مياندا "اوغوز تور كجه" سيني نظرە آلدیق، اسكى، اورتا ويئنى اوغوزجا يا اشارت ائتديك وبورادا عثمانلى، تور كمن و آنا ديليميز اولان آذربايجان تور كيسى بحث موضوعو اولدو، تور كولووق "ديلاچار" ين ۱۹۶۴ ن ايلينده نشر ائتديگى "تور ك ديلينه گنل بير باخيش" عنوانلى تدقيقا تيند پارچالار گتيره رك سؤزو بونكتە يه گتيرديك: "اسكى آذرى تور كيسى اسكى عثمانلىجا ايله موازى، داها دوغروسو، ايچ- ايجه بيرديل ايدى "بوبا شلا - نغيج دؤوروندىن صور اؤز لر ينه خاص شكلينده انكشاف ائتديلر. ايند بونلارين مناسبتلىرى نه دير؟ بوسئواله ديليميزين تاريخى سئير ينى تعقيب ائده رك وئريلن اجمالى جوابلاردان صور ا، ايندى تور كيميز له تور كيه تور كجه سيني فونولوژى (سس بيليكى)، مورفولوژى (شكيل بيليكى) و وكابو- لهر (سؤز خزينه) نظر يندىن، همين تدقيق ائريندىن پارچالار وئره ك مقايسه ائدير يك. تور كيميزين اساس خصوصيتلىرى بئله خلاصه ائديله بيلير:

الف - فونولوژى (سس بيليكى)

۱ - مصوتلر

- ۱ - فتحه سسى بيزيم ديلده، تور كيه تور كجه سينده كى آچيق (é) دن داها آچيقدير، مثلا "گلمك، طرف، تمل (بونؤوره)، علاج - صير ايله تور كيه تور كجه سينده *ilac, temel, taraf, gelmek* تلفظ ائديلير
- ۲ - فتحه و كسره تفاوتى ايله بيزيم ديلده معنائين دافرق ائتمه سسى گؤرسه نير، ان ("ان جوخ" مثاليندا كى كيمي)، ان "انمك" (تور كيه تور كجه - سينده اينمك)، ان (عرض معنا سينا)، ات (بييه جك)، ائت (ائتمكدن) تور كيه تور كجه سينده هرايكيسى ده (é) تلفظ ائديلير.
- ۳ - قاپالى كسره، قديم كتابت ده "اي" يازيليردى، بو سس بيزيم تور كى ده آچيق كسره ايله تلفظ اولونور: ائرتە، ائلچى، كيمي، بونون ايچون سئل، ائل، يئل ده سيل، ايل و ييل يازيليردى.

۴ - اسکی یازی دا "ی" ایله یازیلان بعضی سۆزلرین تورکیمیزده کسره (̇) ایله تلفظی بهنج (هیج)، نئجه (نیجه)، گئتمک (گیتمک)، شئر (شیر) .

۵ - بیزیم تورکی ایله، تورکیه تورکجه سینده دوداقلانا نودوز مصوتلر آرا - سیندا فرقلر وار: دوداق (تورکیه ده *dudak*)، او یان ("یوخودان اوینا" تورکیه ده *uyan*)، بؤیوک (*büyük*)، گۆزه ل (*güzel*)، اولکه (*ülke*)، کیچیک (*küçük*)، تولکو (*tilki*)، بیلدیر (*bildir*)

۶ - تورکیمیزده دیفتونق یئرینه مونوفتونق ایشله دیلمه سی: بئله ("بؤ یله" عوضینه) ائله مک (ائیله مک) کیمی .

۷ - بعضا "ده ترسینه، مونوفتونق یئرینه دیفتونق کیمی تلفظ: دووشان (طاوشان)، اووچ، اوووج (آووچ)، اوو (آو) .

۸ - آهنگ قانونون دیلیمیزده، هله، آ لینما (دخیل) کلمه لرده داها چوخ مراعات ائدیلمه سی: باغچا (تورکیه ده *bağçe*)، او حالدا (او حالده)، قایدا (*kaide*)، آ لما (*elma*) کیمی .

۹ - تورکیمیزده محاوره دیلینده اوزون مصوتلرین اصلی اولما ییب ادغام یولی ایله وجوده گلمه سی: صورا (صونرا) کیمی .

آ - صامت لر

۱ - تورکیمیزده باشدا کی (*γ*) لرین اولما ماسی: ایل (ییل)، اییلان (ییلان)، اولدوز (ییلدیز)، اورهک (یورهک)، اودماق (یوتماق) کیمی .

۲ - بعضا "ده ترسینه اولاراق، بیزده (ی) ایله باشلایان کلمه لر، تورکیه تورکجه سینده (ی) سیزدیر: یهر (ایهر) کیمی .

۳ - (ن/م) دن اول گلن (ب) لرین بیزده (م) تلفظ ائدیلمه سی: مین (بین) ۱۰۰۰ (مونا) (بونا)، مینمک (بینمک) کیمی .

۴ - دیلیمیزده (خ) مصوتی نین محافظه ائدیلمیش اولما سی: آخشام، اوخو - ماق (تورکیه تورکجه سینده *okumak, akşam*) وچوخ (*çok*) کیم

۵ - بیزده کلمه اورتاسیندا بعضی صامت لرین ایکی له شمه سی: یئددی، سککیز ساقلال، ائشک کیمی .

۶ - کلمه باشیندا، بعضا "ده اورتاسیندا، (ب، د، غ، ک) لرین (پ، ت، ق، گ) تلفظ مسئله سی: پوزماق (تورکیه تورکجه سینده بوزماق)، کیمی (گیبی)

- قوخماق (kokmak)، آغىللى (akilli)، دادلى (tatli).
- بېشىرمك (بېشىرمك) كىمى .
- ۷ - غنە "ن" اسكى الفبا دا اوج نقطه لى (گ) ايله گؤستىرىلدى (ادبى دىلېمىزده منسوخ اولموشدور) توركيه ده ده عينا "بئله اولموشدور".
- ۸ - كلمه باشلار يندا بعضا "، اينجه مصوتلر اؤنونده (ت) لر ين (ج) لرله يئر دگىشمه سى : جور (توركيه توركجه سينده : تور) جن ("دك" گؤره نه جن، گؤره نه دك، گؤره نه قدر) . كىمى .
- ۹ - "تس" سى نىن ، روس جاني ن تاثير يله ، شمال دا بعضى كلمه لرده گؤرسه - نمه سى : تسيرك (سيرك) كىمى .
- ۱۰ - كلمه اورتالار يندا ايكي مصوت آراس يندا (g) سى نىن (ج) يه چئور يلمه سى (توركيه توركجه سينده ايسه بوسس دوشر، ياز يلسا دا اوخونماز) صويوق كىمى، بعضا "ده صواوق، يا خود صووق تلفظ اولونور (توركيه توركجه سينده) (sağuk) .
- ۱۱ - بعضى كلمه لرده ، مصوتلر آراسى (ق) نىن، (و/ى) يه چئور يلمه سى، اسكى و اورتا توركجه ده (طاقوق) ، بيزده و توركيه ده ايسه طاووق/طويوق اولما - سى كىمى .
- ۱۲ - بعضى كلمه لرده ، كلمه صونو (ك) لر ين (ى/و) يه چئور يلمه سى : گؤك گؤى كىمى .
- ۱۳ - كلمه آرالار يندا (غ - ج) (ق - چ) نىن عينا "ابقاسى : باغچا و بوچچا كىمى . (Bahçe , bahça يئر ينه)
- ۱۴ - كلمه آخىرلار يندا (غ) سى نىن اصلى كىمى اوخونما سى : باغ، داغ، ياغ كىمى (استانبوللولار "با، دا، يا" تلفظ ائدرلر) .
- ۱۵ - كلمه لر ين صونلار يندا ب، د، ج كىمى جنگىلتيلى سىلر، يارى جنگىلتيلى حالا گلمه لر ينه رغما "يازى دا اصلى كىمى ياز يلمالارى : كتاب و حساب كىمى (kitap , hesap دگىل) .
- ۱۶ - كلمه آرالار يندا جنگىلتيلى - جنگىلتيلى سىز آسىمىلا سىون حادشه سى - نىن استثنالار داشيديغى : اوننان (اونونلا/اونلان)، كىمنن (كىمين له / كىملن) ، جاننار (جانلار) ، آننا (آنلا) تلفظ اولدوغو حالدا (كى يازيدا اصل شكىللىرى كىمى گليرلر) "بؤلوشدورمه" و "ائتديكى" (bölüşürme , ettiği دگىل) اولار .

۱۷ - بیزده (é) لرین (y) قاباغیندا (n) یه تاما "عوض اولما ماسی دئمک / دئییه جک (diyeecek یئرینه) ، یئمک / یئییه جک *yıyecek* یئرینه

۱۸ - بیزده بیرجوخ "مئتاته ز" لرین واقع اولما سی: یاریاق (یا پراق) ، تورپاق (توپراق) ، آرواد / آروات (آورات / عورت) ، کیپرک (کیرپیک) کیمی .

۱۹ - محاوره دیلینده بیرجوخ آسیمیلسیون و دیسیمیلسیونلارین وجودو :
 آلدات > آلات ، پاسلی > پاستی ، گئتسین > گئس سین ، گیبی / کیبی کیمی ، شاشماق چاشماق ، ضارار (ضرر) > ضارال

۲۰ - قیچاقچادا اولدوغو کیمی بعضا " (لار / لر) یین (دار / در) اولما سی (محاوره ده ، یازی دا دگیل) : آتدار (آتار) ...

۲۱ - بیرجوخ هجالارین محاوره ده (یازی دا دگیل) ادغامی : آ یا غیم (محاوره ده : آیام) ، وئرسه نیز (وئرسوز) ، آ لارام (آلام) گلهرم (گلهم) ، اللی اوج (اللوش : *ellüs*) ، گؤتورگل (گؤتگه) وسایره .

*** **

ب - مورفولوژی (شکیل بیلگی)

- ۱ - (- اغان / - گن) شکیلجیسی (پسوند) نین دیلیمیزده چوخ ایشلهک اولما - سی : گزه گن ، گئده گن ، قاچاغان ، آلاغان کیمی .
- ۲ - (- جی) شکیلجیسی نین یازیجی ، آل - وئرجی (تاجر) ده کی معناسیندان باشقا (- لی) معناسیله ده ایشله دیلمه سی : کندجی (کندلی) کیمی .
- ۳ - صیرا صاییلاریندا بعضی خصوصیت لرین وجودی مثلا " بیریمینجی " ، " بیرینجی " عوضینه اولدوغو کیمی .
- ۴ - ضمیرلرده خلق آغزیندا ، " اولنار " یئرینه " اولار " ، " چوخو " یئرینه " چو - خوسو " کیمی .
- ۵ - سؤال ضمیرلری دیلیمیزده " هانسی " و " هانسی کی " گلیر ، تورکیه تورکجه سینده " هانگی " و " هانگیسی "
- ۶ - (- کی) ضمیر شکیلجیسی نین آهنگ قانونونا دیلیمیزده تابع اولما سی : " سنین کی " ، " اونونکو " کیمی .
 (تورکیه تورکجه سینده بونا بنزه ر " دون " - دونن - " دونکنو " - دونن کی - وار دیر) .
- ۷ - ملکیت ضمیرلریندن (- ی) نین بعضی یئرلرده دوشمه سی : آتاسین (" آتاسینی " یئرینه) ، آتامین ائوین بیخدی (ائوینی بیخدی) ، قولاغیم باغلارام (قولاغیمی باغلارام) .

۸- اسم تصريفينده (- ين) شكيلچىسى نين ، محاوره ده چوخ زمان (- ون) شكيلينده اولماسى: ائوون، ائوونون (ائوين ، ائوى نين) .
 ۹- " كىمى " نين هم " قدر " وهم " مثلى " معناسينا ايشله ديلمهسى : سحره - كىمى ، بونون كىمى . (" قدر " معناسينا گلن " كىمى " دن باشقا " دك " ، " تن / جن " ده ايشله دىلىر : ايندى يه دك ، ايندى يه جن ، توركيه توركچه سينده " ايندى " يئرینه " شيمدى " ، " اوچون " يئرینه " ايچين " ، " هارا " يئرینه " نره " و " هارايا " يئرینه " نره يه " ، " هاجان " يئرینه " نه وقت ، نه زمان " ايشله دىلىر .

۱۵- فعللرين تصريفينده :

الف- بيرينجى وايكينجى شخص شكيلچىلىرى : (م / - م) و (ان / - ن) شكيلينده دير " آليرام " (توركيه توركچه سينده : آليوروم) ، " گلهرم " كىمى بيرينجى جمع شخصه ادبى ديلده (- ايز) ايله وهم ده محاوره ده اولدوغو كىمى (- يك) ايله ، گليريك ، آليريق (توركمنجه ده كوكلن لهجه سينده ايسه " گل ييل " ، " آليا ق ") ، وايكينجى شخص ايچون محاوره ده (- سيز / سوز) : گلهرسوز (توركيه توركچه سى : گليرسينيز) قاليرسيز (قاليرسينيز) . ادبى ديلده (- سينيز) ايشله دىلىر . اوچونجى شخص شكيلچىسى (- ر) محاوره ده دوشر : آلير (آلى) ، ادبى ديلده (- ر) دوشمز . بئله جه " خير " ين صونوندا دا (- م) گلهر : آتايام (توركيه توركچه سينده : آتاييم) ، من گوزه لم (بن گوزه ليم) كىمى .

ب- بير- بيريندن آنجاق مصوت ده فرقلى اولان ايكي جور مضارع واردير : (- ير / - ور) شكيلچىلى " ايندلىگى " افاده ائدن .
 مضارع : گليرم ، قاليرام ، آلير ، اولور كىمى ، بوشكيلچى اسكى عثمان- نليجادا (*yür* / - *yir*) وايندىكى توركيه توركچه سينده (*yür* -) دور . بوفعللر منفى شكيللى ده محاوره ده بئله دير : گليرم ، قاليرام .
 وادبى ديلده ايسه : گلمه ييرم ، قالما ييرام دير .
 وايكينجى شكيل ايسه (- ر / - ار) شكيلچىسى ايله دوزه لير . بوگئنىش مضارع زمانى دير : گلهرم ، قالارام ، آلار ، اولار (توركيه توركچه سينده : گليريم ، قاليريم ، آليريم ، اولور) . منفى لرى : گلهرم ، قالما رام . فعل كؤك لرى مصوته ختم اولدوغوندا تصريف شكلى (توركيه توركچه سينه يا خينلاش راق) بئله اولار : دارا ييرام ، دينله ييرم ، اوخويورام .

بوللارين محاوره دهه کی شکیللری ده بئله دیر :

داریرام ، دینلیرم ، اوخورام

ج - بیزیم دیلده مستقبلی گئیش مزارعله ده افاده ائتمک اولار : گله -
رم ، قالارام . . . ویا خود گله جگم ، قالاجا غام . . . ماضی نی بیان ائله یین "گلد -
ینیز" محاوره ده "گلدیز" اولار .

ماضی نی ، حال ایچون ده ایشله درلر : من گئتدیم ("من گئدیرم" یئرینه)
گئنه مستقبلی افاده ایچون (- اسی) شکیلچیسیندن ده فایدا لئماق اولار :
گئده سییم ، باشلایا سی یا م کیمی . (اسکی عثمانلیجا دا : "ساواش ائیله یه سی
یئر" یعنی ساواش ائیله جک یئر) . (- یب) اکثرا " (- میس) یئرینده
کئجر : " احمد گلیب منی گورمه ییب " یا خود " احمد گلمیش منی گورمه -
میش " ، (اسکی عثمانلیجا دا : " او بان / - او بن " : یا خوبان ، گوروبن) .
انشائی وجه لر : ادبی - یازی دیلینده ، گله ییم ، با خالیم شکیللری موجود
ایسه ده " گله م " ، " با خام " صورتلری ایشله دیلیر . شرطی وجه ده منفی شکیللر -
ین (ز) لری دانیشما دیلینده تلفظ اولماز : آلماسام (آلماسام) ، شرط
شکیلچیی "سه" خلق دیلینده بعضا "تکرار اولار : گئدرسم سه . . . کیمی .
سئوال ایچون بعضا " (- می) شکیلچیی ایشله دیلمز ، اونون عوضینه
صون هجا اوزا دیلار و سسین طونو یوکسه لر : گئده رسن می ؟ گئده رسن ؟
(تورکیه تورکجه سینده : گئده رمی سین ؟)

ج - کلمه خزینه سی (ووکا بولهر)

اکثریت له کلمه لرین معناسی بیر اولماق لا برابر ، دیلیمیزده بعضی
سؤزلرین - هم ده لاپ چوخ ایشله دیلنلردن بیر پاراسی نین - تورکیه تورکجه
سینده معناسی فرقلی دیر . بونلاردا ن بیرنئجه مثال وئریریک : تورکیه
تورکجه سینده کی معنالار پارانته زلرده ایکینجی اولاراق یازیلی دیر :
چؤل (ائوین خارجی - بیابان) ، صاباج (بیرگون صونرا - سحرچاغی)
اغرته (ائرکن ، تئز - صونرا) ، صاخلاماق (ووردورماق - گیزلتمک) ،
دوشمک (انمهک - ییخیلماق) ، دانیشماق (سؤز دئمک و جواب ائشیتمک -
مشورت ائتمک ، مصلحت ائتمک) ، قورتارماق (بیتمک - نجات وئرمک) ، دولا -
نماق (یاشاماق ، کئچینمک - بیرشئی یین اطرافیندا گزمک) ، قاییرماق
(میدانا گتیرمک ، اولماسینی صاغلاماق - همت ائتمک ، تبعیض ، بیرییسی -
نین الیندن توتماق) ، آیاقلانماق (پامال اولماق - عصیان ائتمک) کیمی .

لهجه فرقى اولاراق دا " تانىش " يئرینه تورکيه تورکجه سينده " تانىديق " دئيرلر. هابئله دير : چتينلىک چکمک (تورکيه تورکجه سينده : زورلوق چکمک) ايشيق اوطاق (آيدينلىق اودا) ، هاميسى (هپيسى) ، اوزگه (باشقا) ، قونوم قونشو (قونو قومشو) ، بيرنئجه آدام (بیرچوق آدام) ، ياغيش ياغماساق (ياغمور ياغماق) ، لاپ اوزو (تام کنديسى) ، آل وئرجى (تاجر ، تجار) ، عربجه کلمه لردن ده مثلا " *meselen* (مثلا) *mezela*) حصه (قسم) و بونون کیمی . وگئنه : ياييز (گوز *güz* يا خود صون بهار) قايتارماق (گئرى چئويرمک) ، بولاق (پينار) ، تايماق (بولماق) ، دونن کى (دونکو) ، فارسجانين تائيرى ايله ده بيزده " آسان " دئيلير تورکيه ده - ايسه (قولاي) ، شنبه (جمعه اثرتهسى) و شمال داروسجاتاثيريله ده بيرپارا کلمه لر رايح اولموشدور . تورکيه تورکجه سينده اولمايان معين موغولجا کلمه لر بيزيم ديلده واردير : نؤکر ، کوره کن ، دارغا ، حيدا (نيزه ، ميزراق) .

تورکولوق " ديلچار " دان ، اختصاراً " نقل ائتمکده اولدوغوموز حصه لره بورا داصون وئيريرک . لکن ، بيرنکتهنى خاطرلتماق دافايدا وار : بورا دا دقتيميزى ، خصوصيله ديليميزين و تورکيه تورکجه سينين داها جوخ فرقلر - ينده متمرکز ائله دیک ، مشترک جهت لر حسابا گلمه يه چک حده چوخدور . بونا گوره بير آرز سعى ايله ، ويا خود مختصر تعديل لرله ، هم تورکمنجه وهم ده تورکيه تورکجه سينده يارا ديلميش اثرلردن فايدا لانما ميز مکندير . بيزيم بويولدا کى راستلايا جا غيميز چتينلىک لرديل آيريليفيندان داها جوخ ، الفبا فرقلريندن آسيلي دير . هله ، ادبى يازى ديللرينده بوياخينلىق داها جوخ اوزونو گؤسته رير . صون زمانلاردا ، ديلي آريتماق - تميزله مک حرکتلر يئننى و غوزجا دان چيخان بوگوزهل وقوتلى اوج شاخه نين (بيزيم ديليميز ، تورکيه تورکجه سين و تورکمنجه نين) ان يئننى انکشاف مرحله لرينى تشکيل ائد - ير . بوتازه ليک لرى علاقه ايله تعقيب ائتمه لى يیک . زيرا بو حرکتلرين مثبت و منفى طرفلرينى داها دريندن آنلاما ميز ، و بوتجربه لردن آلا بيله - جگيميز درس لر ، بلکه اوز ديليميزين مسئله لرينى ده صا غلام و دوزگون حل ائتمه ميزده فايدالى اولار .

**** **** ****
**** **** ****

آذربایجان ادبیات قار پخینه بیر باخیش

۱۹

یازان: دکتر جواد هیئت

محمدراحیم (۱۹۰۷) - محمدراحیم لیریک شعرلری و منظومه لریله
تانیلمیش گؤرکملی شاعر لریمیزدندیر. او معاصر حیات، ساواش آدا ملارینی
و خلق لردوستلوغونو ترنم ائدهن شعرلریله آذری ادبیاتینی زنگین لشدیر
میشدیر.

محمدراحیم عباس اوغلو حسین اوف ۱۹۰۷ ده باکی دا آنادان اولموشدر.
ایلک تحصیلینی روس - تاتار مکتبینه آلمیش، اورتا تحصیلینی تاما ملا-
دیقدان صونرا اونیورسیتیه گیرمیش و ۱۹۳۲ ده مازون اولموشدور.
راحیم بیرنجه ایل معلملیک ائتمیش و اوزون مدت مطبوعات و ادبیات
ساحه سینده چالیشمیشدیر. شعریازماغا داها اورتا مکتبه باشلامیش و
۱۹۲۶ دا "گوردوم" آدلی شعری "گنج ایشچی" غزئتینده نشر ائدیلیمیشدیر
سوسیالیست انقلابی نین (اکتبر) ایل دؤنومونه حصر ائدیلن بوشعر "قیزیل
گنج قلملر" و باشقا روزنامه و مجله لرده ده چاپ اولموشدور.
۱۹۳۵ ده شاعرین ایلک شعرلر مجموعه سی اولان "آرزولار" و صونرا
دا آشاغیدا کی کتابلاری نشر ائدیلیمیشدیر، "ایکینجی کتاب (۱۹۳۳)", "پار -
تیزانین تفنگی" (۱۹۳۷)، "نوبار" (۱۹۳۹)، "وطن سئوگیسی" (۱۹۴۲)، "خزر سو
لاریندا" (۱۹۴۸)، "سئوگی" (۱۹۵۴)، "سچیلیمیش اثرلری" (ایکی جلدده ۵۷-
۱۹۵۵)، "آرزولار گول آچاندا" (۱۹۶۵)، "دایا غیم" (۱۹۷۱) و سایر. بو
کتابلار دالیریک شعرلریندن باشقا منظومه لری (پوئمالاری): "اولمه زقهرمان"
"لنینگراد گویلرینده"، "سایات نووا"، "ناتوان خانم" و ترجمه لری درج
ائدیلیمیشدیر.

ایکینجی دنیا محاربه سینده راحیمین لیریکا سیندا کی وطنپرورلیک
موتیولری داها دا قوتلندی و قلمی سونگو (سرنیزه) یه چئوریلدی.
۱۹۴۳ ده شوروی اوردوسو ایله ایران آذربایجانینا گلیت صیرا شعرلر
ینده جنوبی آذربایجان خلقی نین آزادلیق اوغروندا مبارزه سینی عکس
ائتدیریمیشدیر.

مھار بەھايلىرىنىدە سىتەكار قى . قارا يوقالە ج . حاجى يوقون ياراتىدە .
بەھى " وپن " اويراسىنىن مەتنىنى يازدى . وپن مھار بەھسى موزوعونا حصر
اىتدىگى " لىنىگراد گۈيلىرىندە " منظومەسى ۱۹۴۸ دە دولت مكا فائىنا
لاىق گۈرۈلدى .

م . راحىمىن يارادىچىلىغىندا ترحمەلىرى دە بۇيوك يىئرتوتور . او .
نون روس كلاسىك لىرى . يوشكىن ، لىرمونىتوف ، نىكراسوف وباشقا سوويت شاعر
لىرىندىن ترحمەلىرى آذرى خلقىنى سوويت روسىيە خلق لىرى شەرىنىن نمونە .
لىرىلە تانىش ائتمىشىدەر .

م . راحىم ، ارمنى شەرىنىن گۈركملى نمايندەلىرى اولان ھروانىسىس
تومانىاندان واوئىك اسحاكىاندان ، مشهور گرجى شاعرى شوتاروستا .
وئلىدىن ، بۇيوك اوزىك شاعرى علىشىرنواىدىن ، آلمان شاعرى شىللىردىن
وباشقالارىندىن دا ترحمەلىرى ائتمىشىدەر .

مھمد راحىمە ادبى خدمتلىرىنە گۈرەمكدار اينجە صنعت خادىمى وخلق
شاعرى فخرى آدلارى وئىرلىمىش ، لىنىنىن واتحاد شوروىنىن باشقا نشان
ومداللىرىلە تلىپ ائدىلمىشىدەر .

لىرىك شەرىلىرى راحىمىن شەرىلىرىنىن اساس موزوعونو مھار حىيات ، شو .
روى آداملارىنىن قوروجولوق ايشلىرى ، وپنپورولىگى ، سئوونجى وموقىتلىرى
تلكىل ائدىر . لىرىك شەرىلىرىندە حىياتدان آلدىغى تاثيراتى ، سئوونجى و
فرحى افادە ائدىر . اونون لىرىك قھرمانى چوخ حساس ، اينجە ذوق صاحى
بىر وپندا شىروا حتماى حىياتىن حادىلەلىرى اونا درىندىن تاثير ائدىر .
" قېزىم " ، " شاعرىن اولومو " و " نىمىن اولدوزلارى " كىمى شەرىلىرىندە
حىيات واؤلوم حقىندا ، انسانىن وپنە خدمتى و وپندا شلىق بورجوبارە سىندە
دوشونور ، اونون لىرىك قھرمانى ائوزونو وپن اولادى ، خلقىن اوغلو حساب
ائدىر و دىيادا ياخشى بىرايز قويوب گىتمك آرزوسىلە يا شاپىر " شاعرىن
اولومو " شەرىندە بىلە دىيىر :

اولەرگى دىيادا بىرايز قوبانا

ائللر ياخشى دىيىر ، اولوم ايتىم يوخ .

نە ياس توت او زامان نە دە آغلا چوخ ...

راحىمىن شەرىلھامى بارە سىندە صمد وورغون بىلە يازمىش : اونون
شەرىلھامىنىن ابدى مەنى حىياتدىر ، خلقىمىزىن حىياتى ، آذرىا يحان تور .
باغىنىن گۈزەل ورنىگارنگ طبعى دىر .

راحیمین شعرلرینده دنیا حادثه لرینین، خلقلرین آزادلیق اوغروندا آپاردیغی مبارزه نین تصویر وترنمی ده مهم یئرتوتور. "یئددی زنجی"، "هندی قارداشیمما" و "ناظم حکمت آزاد دیرمی" کیمی شعرلرینده خلق - لرین امپریالیزمه نفرتینی و مستعمره صایدیغی اولکهلرده باشلانان آزادلیق حرکاتینی آقیشلاییر.

"ایشیق" شعرینده شوروی اولکه سی نین بشریت ایچون آزادلیق و سعادت سمبولو اولماسینی بدیعی شکیلده افاده ائتمیشدیر.

ایچوطن محاربه سینده یازدیغی "پارتیزانین تفنگی" شعرینده بیله یازیرد
دولدوروب دورورام قاتارلارینی
شانلی آزادلیغین ایلک باهارینی
بیرگون بدنیتله سؤزه رسه دشمن
من سنی گینه ده آلیب دیواردان
بیر داها گیرهرم امتحانلارا...

ایکینجی دنیا حربی باشلایاندا* ادبیاتین و شعرین اساس وظیفه سی وطنداشلارین وطن محبتی دو یغوسونو قوت له ندیرمک، دؤیوشچیلری غلبه یه ایناندیرماق و اونلار دا دشمنه قارشى نفرت و غضب حسینى آرتیرماق اولموشدی. م. راحیم بو وظیفه نین عهده سیندن یاشاریله گلدی. محاربه - دن قاباخ شاعرین شعرلرینده فرحلی موتیولر دوشوندوروجو و سفربرائند - یجی موتیولرله عوض ائدیلدی و دشمنه نفرت و غضب اونون اساس موتیولر - یندن اولدو. "مقدس کدر"، "ناتاشانین اولومو"، "اونودون قوجاقلادی" "تک مزار" شعرلرینده شوروی آداملاری نین قهرمانلیغی، معنوی عالمی و کدری تاثیرلی بیر شکیلده تصویر ائدیلمیشدیر. مقدس کدر شعرینده شاعر شوروی دؤیوشچوسونون احوال روحیه سینی رئال و تاثیرلی افاده ائتمیشدیر.

دهشتلی بیر انتقام آلدیراجاق بو کدر،

اونو داغ تک هوما قالدیراجاق بو کدر.

او، اووجوندا صیخیر، باخ، غضدن یاراغی (سلاحی)،

آز قالیرکی چاتلا سین تفنگی نین قونداغی.

توخونمایین سیز اونا تسلی لر هدر دیر،

وطن دردی، ائل غمی ان مقدس کدر دیر!

م. راحیمین محاربه ایلرینده یازدیغی شعرلرده ایکینجی موتیو خلق لرین بین الملل بیرلیگی دیر. "قدرت نغمه سی" شعرینده شوروی خلق لری نماینده لرینی بیر - بیر دانبش دیریر، هر جمهوریت اؤز وار قوشیله

ظلمه ودهشته صون قويماغا سۆز وئيرير .

آذربايجان سۆيلهدى : " درياجا نفتيميز وار ،

منه ال آتانلارين قودوز (هار) بئيني داغيلار ! "

اؤزبك دئدى : " سۆزلىم دنيا بيليركى ، حق دير ،

پامبوقومدان فاشيزمه كفن توخونا جا قدير ! "

ايرانا گلدیگی زامان ايران آذربايجانى زحمتكشلىرىنين حياتيندا

بیر صیرا شعرلریا زدی . " خالچا قیز " ، " شاطیر " ، " آیران ساتان " کیمی

شعرلرینده زحمتكشلىرىن آغیر حياتینی ، حقوقسيزلوغو واستثمار ائدیلمه

سینی تصویر ائتمیشدیر .

راحیمین اجتماعی موضوعدا یازیلیمیش رباعیلری ده جالب دیر . بو

رباعیلرده حياتدان واجتماعی قورولوشدان آلدیغی سئوینجی ترنم ائدیر .

گۆزه للیک ، سعادت وترقینینی ترنم ائدن شاعر نقصانلاری داگؤزون

قاچیرمیر :

روحوم صیغیشمايیر اصلا" دارلیغا من آزادگلمیشم گئنیش وارلیغا

شعریمین سونگوسو سانجیلاجا قدير حيله يه ، فتنه يه ، ریاکارلیغا

منظومه لری - راحیم اساسا " لیریک شاعر اولسادا ، گئنیش ائپیک لو-

ه لریا راتماغا قابلدیر . اونون " اؤلمه ز قهرمان " ، " لنینگرا دگؤیلرینده "

" سایات نووا " و " ناتوان " کیمی منظومه لری صنعتکارلیق نمونه لریدیر .

راحیمین پوئمالاریندا دا لیریکا قوتلی دیر . شاعر حادثه لری سئیرچی

ائپیک طرزده ، اویژکتیو تصویر ائتمکله یاناشی اونلارا شخصی مناسبتی

نی بلا واسطه و آچیق بیر شکیلده بیلدیریر . بونا گؤره ده اونون منظو-

مه لری لیریک - ائپیک کارکرده دیر .

شاعرین بعضی منظومه لری شفاهی خلق ادبیاتینین ، ناغیل و افسانه -

لرین تاثیر آلتیندا یازیلیمیشدیر . " قیرخ قیز " و " آرزو قیز " پوئمالا-

ریندا گئچمیشده خلق کوتله لرینین ظلمه ، حقسيزلیغا اعتراضینی ، گله جک

آزاد حیات حقینده کی آرزولارینی افسانه وی و ناغیل واری بیر طرزده

تصویر ائتمیشدیر .

راحیمین منظومه لرینین اساس موضوعونو آزادلیق ، عدالت و خوشبخت -

لیک اوغروندا مبارزه تشکیل ائدیر . بواثرلیرین باش قهرمانلاری خلق

ایشی اوغروندا چالیشان آداملاردیر . " اؤلمه ز قهرمان " اثرینده س . م .

کیروفون بدیعی صورتینی یاراتمیش و اونون آذربايجاندا چالیشدیغی

زامان خدمت لرینی تصویر ائتمیشدیر .

تاریخی موضوعلاردا " خاقانی " نمایشنامه سینی (۱۹۵۵)، "سایات نووا" (۱۹۵۶) و "ناتوان" (۱۹۶۴) منظومه لرینی یازمیشدیر .

سایات - نووا اون سکیزنجی عصرین مشهور ارمنی خلق شاعری دیر . اونون حیاتی چوخ فاجعه لی کئچمیشدیر . ارمنی ، تورکی و گورجی دیل لرینده شعر یازان شاعر بیرمدت تفلیس ساراییندا یا شادیقدان صونرا سارایدا قاچیر و خلق ایچینه گلیر و عاشیق لیک ائدیر . بیرمدت صونرا کلیسایه گئدیب عبادتله مشغول اولور و بئله دئییر :

نه ایچون یوخسولون قارادیر بختی
نه دن وجدانلیلار چکیلیر دارا
اوجادیر نه قدر حیله نین تختی
نه دئییم ، نه دئییم من بو روزگار
علاجیم قالماییب ، چاره یوخ داهای
اوزاقلاشماق ایچون قانلی دنیا دان
گئدیب قاپانارام عبادت گاهای .

آغا محمدخان قوشونلاری تفلیسه هجوم ائدنده خلق بوشاعری کؤمگه چاغیریر . شاعر خلق مصیبتینه دؤزه بیلیمیر ، کمانینی گؤتوروب خلقی مبارزه یه چاغیریر . شاهین عسگرلری شاعری اؤلدوروب کمانینی سوسدورما - غا (ساکت ائتمگه) چالیشیرلار . لکن اونون کمانی نین سسی کسيلمیر چونکی بو سس خلقین واولکه نین سسی ایدی :

بیلسین ، دئییر ، آزغین دشمنیم
بو دنیا اون سیزدا بورانلی قیشدیر .
چوخ هده (تهدید) لر گؤروب اینجه کمانیم
لکن بیرجه دفعه او سوسما میشدیر
جلاد ظن ائله مه اورهک داغلیان
قوجا سازاندانین اؤز فغانی دیر
یوخ ، یوخ کمان دگیل بئله آغلیان
دردلی بیر اولکه نین ترجمانی دیر .

سایات نووا منظومه سی راحیمین ان موفقیتلی اثرلریندندیر . " ناتوان " منظومه سینده ناتوان خانمیال نیز شاعره کیمی یوخ ، اؤزدور - نون ترقی پرور و خیرخواه آدمی کیمی ترسیم ائدیلیمیشدیر . محمدراحیم شهریارا شعر شکلینده ایکی مکتوب یازمیش دیر نمونه ایچون بیرینجی مکتوبدان بیرنئجه بند درج ائدیریک :

گینه جوشدی طبعیم منه ساز و ئیرین
آیاغی آلتینا شهریاریمین

قیشلا یوخدور ایشیم منه یا زوئیرین
سالماق ایچون قالی، پای اندازوئیرین

ازل مایاسی دیر سودا خلقتین
ایتیرمه امیدین ای انسان اوغلو

عشقدیر چراغی ابدیتین
وصال دیر آخری هجرین، فرقتین

* عدالت دنیا دا گرهک وارا ولسون
ایسته رم شرفلی بیر مجلس قورام

* حکمی هر طرفده برقرار اولسون
سفره مین باشیندا شهریار اولسون

* من گینه آرا زین قیراغیندا یام
بویاندا، اویاندا اولسام نه فرقی

* عزیز قاردا سیمین سوراغیندا یام
من کی اغوز آنا مین قوجاغیندا یام

* قیش کؤچوب گئندنده ایلک باها رگله ر
دار یخما ای کؤنول، وقت اولور البت

* پاییزی اغیشی نین دالی قار گله ر
دوغما باکی سینا شهریار گله ر

استاد شهریار را حیمین مکتوبونا اوزون منظوم جواب و ئرمیش بورا دا
اونون ایکی بندینی درج ائدیریک :

آغ گؤیرچین آغ قانادین آچارسان
اولدوز لانیب باکی دئییب قاچارسان

دام دیواردان بیر قوزانیب اوچارسان
اؤپوشلری را حیم بیگه سپهرسن

قارداشیمین بال دوداغین اؤپرسن

دئینه قارداش مکتوب گلدی یئتشدی
آتیشدی قجا یارالاریم بیتیشدی

سئوینجیمیز قالخیب غمله آتیشدی
قارا بختین گینه وزو آغ اولسون

یاردا بیزدن یاد ائله یب ساغ اولسون

ایکینجی مکتوبو شهریاردان آلدیفی جوابدان صورایا زمیشرایکنجی
مکتوبدا را حیم حسرتله بئله دئیر :

دئمه بیرم منه سیز باغ گؤنده رین
تبریزدن بویانا گلن تاپیلسا

بیرجه یاشیل بوداق یارپاق گؤندرین
منه بیرجه اووج تورپاق گؤنده رین

* صنعتی آنلایان بیلیرمن کیمم
خزر ساحلینده گلدیم دنیا یا

صدفلی سازدا کی اینجه بیر سیمم
شهریار قارداشی محمد را حیمم

را حیم خاقانی شیروانی دن گؤزه ل ترجمه لریا زمیشر. بورا دا "ایوان
مدائن (قصیده سینی ترجمه سینی "مدائن خرابه لری منظومه سی"
درج ائدیریک :

عبرته باغ ای کؤنلوم بو عالمه گل بیر آن

ایوان مدائینی آیینه، عبرت سان

دجله یله گذر ائپله بیر دفعه مدایینه

بیردجله ده سن گؤزدن تورپاغینا توک نالان

ئۇلۇد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

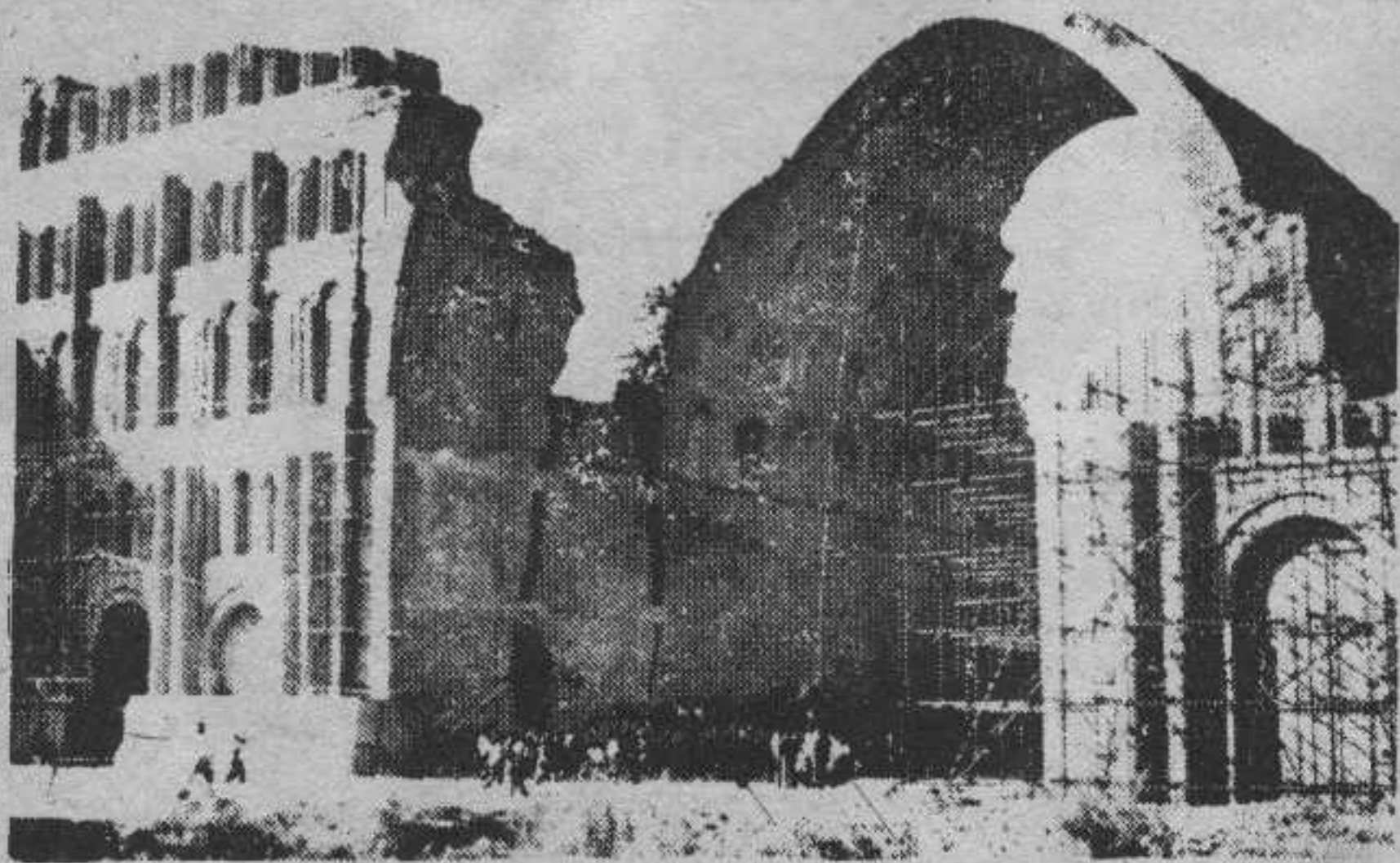
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

باخ دجله تۆكرگۆزدن يوزدجله قدر قان - ياش
 گۆز ياشى دگيل آتش سوزمكده ياناغيندان
 باخ دجله كۆپوك له نيميش هر دالغا دودا غيندا
 بير ائيله اوچوقدوركى، دوغموش كۆنول آهيندان
 گۆردجله نين حسرتدن باغرى نئجه يانميشدور
 سؤيله ائشيديب سن مى؟ سو اوددا اولابريان
 دريايه، وئرير دجله ايللرله توكه نمه ز پاى
 سن دجله يه پاى وئر گۆزدن تۆكه رك آل قان
 قوپسا دودا غيندان آه، قلبيندن آلوهرگاه
 تن - يارى دونار دجله تن - يارى چا پاروولكان
 زنجيره دوشن دجله زنجير كيمي قيوريلميش
 ايوان مدائينى گۆرچك يئرايله يكسان
 گۆز ياشلارى ديل آچسين ايوانا خطاب ائتسين
 بير كلمه جواب آلسين عاقلين سوراغى اوندان
 باشلار اؤيوده، هر آن ديش - ديش ديوارى قصرين
 سانكى ديل آچيب سؤيله ر تاريخينى هر دندان
 بايقوشلارين آهيندان باش آغريميز آرتارهنى
 گۆز ياشى گلابيله ائت، درديميزه - رمان
 هر بولبولى بير بايقوش، هر نغمه نى بيرنوحه
 ايزلر بوجهان ايچره، اولما بونا، گل حيران
 بيز عدل سراپى كن، ظلم ايله خراب اولدوق
 ظالم لژ اولان قصره، گۆر نئيله يه چك دوران
 صارسيتدى كيم افلاكه قالخان بئله ايوانى
 ائتميش مى خدا حكى؟ يا چرخ فلک ويران
 آغلار گهورومه گولدون موردون بو نه ماتمدير
 چوخ گولمه لى دير، بوردا، هر آغلاما يان انسان
 نه زالى مدايينين، كوفه قاريسيندان كم
 نه حجره سى تنديردن، ناقص توتولار بير آن
 كوفه يله مدايينى، معناده، برابر توت
 تندير قالا، قلبينه، گۆزدن طلب ائت، طوفان

بىر وقت بو ايوانىن ، آستانه سىنى اوزلىر ،
 سالدىقلارى ، نقش ايله ، ائتمىشىدى نگارستان
 بوردا ، نوكر اولموشدور ، بابل شاهی ، ایللرجه
 ، بوقصره غلام اولموش ، بىر وقت شه تركستان
 ائتمىش بورادان ، بىرگون ، شىر فلکه حمله
 جرئتله ، او اصلان كى ، يونموشلار ، اونوداشدان
 ظن ائيله ، او ايامدور ، فكر ائيله ، نظر سال گور ،
 درگاهدر همان درگاه ، ميداندر ، همان ميدان
 سؤيله ر ، آياغىن برک باس ، گوز ياشىنى توك راحت
 بىز تورپاق اولوب گئتدىك سن ده دىرى تورپاقسان
 آتدان يئره ان اوز سورت ، تورپا غينا سئير ائيله
 فيل پنجه سى آلتىندا ، شاه مات اولوب نعمان
 يوخ فيللىرى ، نعمان تك ، تورپاغا سالان شاهلار
 فيل كىمى گئجه - گوندوز اوللارى ازهر دوران
 تقدیره باخىن ، بىر وقت ، فيل عاجز ائدن شاهلار
 شاه ماتدا ، قالىب دىر مات ، بىر فيل كىمى سرگردان
 نوشىروانىن قانىن ، هرمز قافاسىندا باخ
 ائچمىش بئله مست اولموش تورپاق دئدىگىن عطشان
 تاجىندا اونون بىر وقت ، واردىسا ، نصيحت لىر ،
 مین لرجه ، نصيحت وار ، بىننىنده بوگون پنهان
 كسرا ايله نارنجى ، پرويزيله ترخونو ،
 چوخدان اونودولموشلار ، تورپاقلا اولوب يكسان
 دوزدوردو ، قىزىل ترخون ، ائوز سفره سینه پرويز
 سفره بزه نىب ، اولدو زر - سبزه لى بىر بوستان
 پرويز ، يوخا چىخمىش دىر ، اوندان داها ، سؤز آچما
 گئت " كم تركوا * " سؤيله زردن تره يوخ الان
 وردون هارا گئتمىش لىر ، ايندى اوبغويوك شاهلار
 بىر حامله دىر تورپاق ، چوخ اودموش او شاه خاقان
 چوخ گئچ دوغاجاق ، تورپاق قايدا بئله دىر اصلا
 تئز نطفه توتان كسلر ، دوغماز او قدر آسان
 * قران آيه سى دىر : نه قدر بودنيا يه گليب گئتدىلر .

مؤوو يئتيرن ، مئی دیر شیرینین اوره ک قانی
 پرویز جسدیندیر ، اول کوپ کی ، قویار دهقان
 اودموش نه قدر بیلسن ظالمری بو تورپاق
 لکن یئنه ، دویماز بو آج - گوز آدام اودماقدان
 کورپه قانینی سورتر رخسارینا ، انلیک تک
 بو دؤشو قارا کفتار ، آق قاشلی بو بیایمان
 "خاقانی" بو درگاهدان سن دایما "عبرت آل
 تا آلماق ایچون عبرت گلین قاپینا خاقان
 اومسا دا بوگون درویش ، شاهلار قاپیسیندان پای
 درویشدن اومار بیر گون روزی ، بونو بیل سلطان
 عادت بئله دیر ، مکه تحفه وئرهر هر شهره
 سن تحفه مداین دن آل ، قوی بزه نه شیروان
 هرکس آپارار تسبیح چون "حمزه" گیلیندن دیر
 تسبیح آل ، او یئردن کی ، تورپاغه دؤنوب سلمان
 عبرتله بو دریایه باخ ، دادلی سویوندان ایچ
 اولماز کئجه سن عطشان ، بو شط کناریندان
 کیم گلسه سفردن بیل ، بیر تحفه وئرهر دوستا
 قوی ارمغانین اولسون هر دوستونا بودستان
 باخ ، گؤر ، کی ، بوشعر ایچره نه سحر یاراتمیشدیر
 عیسی کیمی بیر سرسم ، دیوانه ، حکمتدان

عبرتله باخ ، ای کؤنلوم ، بو عاله گل بیر آن ،
 ایوان مدائینی آینه عبرت سان !

مەھدی حسین (۱۹۶۵ - ۱۹۰۹) - مەھدی حسین آذربایجان ادبیات تار
یخیندە گۆرکملی نائیر، نمایشنامە نويس، حکایە و رومان یازان و معاصر
ادبی نائلیت لری تیلیغ ائدن قوتلی پوبلیسیست کیمی تانیلمیشدیر. او
۱۹۰۹ دا قازاخ محالینین شیخلی کندیندە آنادان اولموش باباسی علی
معلم و معارف کمیسری اولموشدور. ایلک تحصیلینی کئدمکتببندە آلمیش
صونرا باکی داتکنیکوم تحصیلینی تاما ملامیشدیر.

مەھدی حسین کیچیک یاشدان کومسومول تشکیلاتینا گیرمیش و تفلیسدە
چیخان "یئنی فکر" غزئتیندە مقاله لری یازمیشدیر ۱۹۲۷ دە ایلک حکایە
سی "قویون قیرخینی" آدیله نشارا دیلدی و ۱۹۳۰ دا حکایە لردن عبارت ایکی
مجموعه سی چاپدان چیخدی (خاور و باها رصولاری) مەھدی حسین ۱۹۳۰ - ۱۹۲۶
ایللریندە تاریخ فاکولتە سیندە اوخوموش و ماؤون اولدوقدان صونرا
آذربایجان پرولئتار یازیچیلاری جمعیتینە مسئول کاتب سئچیلیمیشدیر.
۱۹۳۰ دا اونون بیر سیرا حکایە لری و "ادبی دؤیوشلر" آدلی تنقیدی مقاله
لر مجموعە سی و "داشقین" رومانینی نشارا دیلدی. صونرا مەھدی حسین مسکو وایا
گئدیب دولت سینما توگرافی مؤسسە سینین سناریو فاکولتە سینە داخل اولدی
و بو حادثە اونون نمایشنامە یازماق هوسینی آرتیردی. اول "شهرت" آدلی
پیئسینی یازدی صونرا دا "نظامی" درامی و زەریندە ایشلە مگە باشلادی.

ایکینجی دنیا ساواشیندا آلولوا اجتماعی مقاله لر، جبهه و آرخا حیا -
تینی و خلق لرین سا رسیلماز (تزلزل نا پذیر) دوستلوغونو عکس ائتدیرن
حکایە، پوئست و پیئسلری یازدی.

" وطن چیچەک لری " آدلی حکایە لر کتابی. " فریاد " پوئستی محاربه
دؤور و احوال روحیه سینین بدیعی افادە سیدیر. الیاس افندیوف لابی رلیکدە
یازدیغی "انتظار" درامی محاربه موضوعوندا ایلک موفقیتلی نمایشنامە
لردن بیریدیر. ادیب آذربایجانین اوزاق ویاخین گئچمیشینی نین قهرمانلا -
رینی، آزادلیق اوغروندا مبارزه نی قلمه آلاراق گۆرکملی تاریخی شخصیت
لرین سیمالارینی ترسیم ائدیروا و خوجو و تاماشاچیلری اجدادیمیزین شهر -
تیلە روحلاندیریردی. ۱۹۴۲ دە تاما ملادیغی "نظامی" و بیر ایل صونرا
یازدیغی "جوانشیر" نمایشنامە لری ادبیاتیمیزین قیمتلی اثرلریندندیر
دنیا ساواشیندان صونرا کی ایللر مەھدی حسین ین ان وئریملی
(محصولدار) دؤورو اولموشدور. او، رومان یازماغا خصوصی مثیل گؤستر

۱- میش و معاصر فعله حیاتیندان یازدیغی اثرلریله بوتون شوروی اؤلکه لری مقیاسیندا شهرت قازانمیشدیر. "آبشرون" رومانلی دولت مکافاتینا (جا- یزه) لایق گؤرولور و مختلف دیلرله ترجمه اولونوب گئنیش یاییلیر. صونراهمین موضوعدا "قارداشلار" رومانینی یازیر (۱۹۵۷). صونرا فعله لری سوویت رژیمیندن اولکی حیات و مبارزه سیله ماراقلانیر و نهایت ایکی حصه دن عبارت "سحر" رومانینی یازیر. عمرونون صون ایلیرینده "آلوو" نما- یشنا مه سین (۱۹۶۱) و "یئرآلتی چایلار دنیزه آخیر" (۵ - ۱۹۶۴) رومانینی یازیر.

مهدی حسین عینی زاماندا ادبی تنقیدیه مشغول اولموش و معاصر ادبی حرکتلره دایر قیمتلی فکرلر سؤیله میشدیر. اونون ادبی- تنقیدی مقاله لری ۱۹۶۸ ده نشر اولونموش، "ادبیات و صنعت مسئله لری" آدلی کتا- بیندا توپلانمیشدیر. بو کتا ب مؤلفین اؤز قلم یولداشلاریله مناسبتلرینی و یازیچیلارین نائلیتلرینی بدیع شکلده گؤسته رمکده دیر.

مهدی حسین "آذربایجان ژورنالی" (مجله) نین رداکتوری و آذربایجان سوویت یازیچیلاری اتفاقی اداره هیئتی نین بیرینجی کاتبی وظیفه سینده چالیشمیش و ادبیاتین انکشافینا و تبلیغینه خدمت ائتمیشدیر. مهدی حسین بو خدمتلرین سایه سینده خلق نماینده سی سئچیلیمیش و خلق یازیچیسى فخری آدینا لایق گؤرولموش و بیر صیرانشان و مداللار آلمیشدیر. مهدی حسین ۱۹۶۵ ده اورهک خسته لیگیندن غفلتا "وفات ائتمیشدیر.

مهدی حسین یین اثرلرینده اونون زامانلا انکشاف ائتدیگینی و اثر لری نین داها اجتماعی و اولقون (کامل) لاشدیغینی گؤروروک "سئوگیدن صونرا" حکایه سی (۱۹۲۷)، "کین" بوئستی (۱۹۳۵)، "داشقین" (۱۹۳۴)، "طرلان" (۱۹۴۰) و "سحر" (۱۹۵۳) رومانلارینی بیر- بیرلریله مقایسه ائده مک بو انکشافین نه قدر بارز اولدوغونو گؤروروک "سئوگیدن صونرا" حکایه سینین قهرمانلی یاس کاسب اولدوغو ایچون سئودیگی قیزلار اولننه بیلیمیر و اونون اؤزگه یه وئریله جگینی ائشیدنده ناکام عشقین وئردیگی المدن باش گؤتوروب جبهه یه گئده جگینی سؤیله ییر.

"کین" بوئستی نین قهرمانلی لاجین ده الیاسی خاطر لادیر. لکن لاجین بیر آزداها اراده لی دیر و چتینلیک له ده اولسا سئوگیلیسی گلپازاق ووشور لکن کئندن شهره گلن لاجینین نه حیاتیندا نه ده شعوروندا جدی دگیشیک لیک گؤرونمور.

اولحه ایکی ایل ملاخانه مکتبینه اوخوموش صونرا مکتبی بورا خمیش ونئجه ایل بقال وخراط شاگردی و صونرا دایوا پیشین استادی اولموشدور .

علی آقا و احد کلاسیک مکتب تحصیلی آلمادیغی حالدا اوزمان باکی دا چیخان روزنامه و محله لری اوخوموش و اونلارین تاثیریه اونداشعرهوسی اویا نمیشدیر . او ، مستقل اولاراق شعر اصولونو اوخویوب و ۱۹۱۴ ده ایلک شعرینی یا زمیش و "اقبال" عزیزتینده نشر ائتمیشدیر .
واحدین گنجلیگینده داها چوق غزل شاعرلری طرفیندن قورولان و ادار ائدیلن شعر مجلسلری دایرایدی . واحده بیرمدت باکی دا بئله رندانه شعر مجلسینه (عبدالخالق یوسفین ائوینده توپلانان شعر مجلسی) دوام ائتمیشدیر .
یر . بو مجلسده مشهدی آذر ، عبدالخالق یوسف ، آقا دا داش منیری ، عبدالخا - لق جنتی و صمد منصور کیمی زمانین ان گؤرکملی ماهر شاعرلری اشتراک ائدیردیله . کلاسیک آذربایجان ، ایران و تورک شعرینین اینجه لیک لرینه واقف اولان بوشعرزرگرلری نین فکرینه گؤره شعرین معناسی نه قدر معمالی اولوب نه قدر چتین آنلاشیلسا ، شاعرین هنری ده او قدر چوخ قیمتله ندیر - یلیردی . اونلار بوسا حه هنر لرینی گؤسته رمک ایچون بعضا "بیر - بیر لیه یا ریشردیلار (مسابقه قویوردیلار) . گنج (جوان) واحده هر دن بیر بئله یاریشلارا گیریردی . گنج شاعر علی آقا و احد لقبی ده بو مجلس ده استادی عبدالخالق یوسف طرفیندن وئریلمیشدیر .

واحدده غزل یا زما غاشوق یارانما سیندا فضولی نین چوخ بؤیوک تاثیری اولموشدور . اؤزو بوباره ده دئیرکی ۱۹۲۱ ده عزیز حاجی بیگوف طرفیندن آذربایجاندا تماشا یا قویولان " لیلی و مجنون " اوپراسینا باخما سئیدیم و اونو یاخشی درک ائتمه سئیدیم منده غزل یا زما غا شوق یارانما زدی . من اوزمان باشا دوشدوم کی ، یولوم بؤیوک فضولی نین یا رادجیلیغینی درک ائتمک یولودور . حقیقتا " واحده عشق و محبت شاعری اولان فضولی یولونو تعقیب ائتمیش و معاصرلری طرفیندن " فضولی یادگاری " لقبینی آلمیشدیر . بوندان باشقا واحدین غزل شاعری اولماسینا اونون گنجلی - گینده اوز وئره ن بیر عشق ماجراسی ده سبب اولموش دور . واحدا کی دا قالچی بیر اؤزبگین قیزینا (زلفیه تکه) عاشق اولموش و بیرمدت اونون عشقیله یا شامیش و اوندان آلدیغی الها ملا عاشقانه غزل لری ازمیشدیر . یازیق کی بیرمدت صونرا زلفیه آتاسیله بیرلیکده سمرقنده کؤچور و

واحدده اولنمه امكانلاريني حاضرلاديقدان صوراقيزايله اوله نمك ايجون
سمرقنده كئديرلكن زلفيه آتاسى نين امريله واحد سمرقنده چاتما ميسش
نشانلانير و واحدین الی بوشا چيخیر و اؤزدئديگينه گؤره (ايلک عشقى
داشا دگيب سينير) .

۱۹۰۵ - انقلابيندان صورا آذربايجاندا چيخان غزئت و ژورناللار -
ين تاثيريله واحد اجتماعى حياتلا سيخ (برک) علاقه داراولان ادبياتا ،
ساتيريك شعره مثيل ائتدى و چوخ گئچمه دن "طوطى" ، "باباي امير" ،
"مزه لى" و "ملانصرالدين" (۱۹۲۵) صحيفه لرينده يازماغا باشلادى .
واحدین شوروى رژيميندن قاباق ، مطبوعاتدا نشر ائديلن شعرلرينده
تماميله حياتا باغليليق ، وطنپرورليک و زحمتکشلره درين رغبت گؤزه
چارپيردى :

آهيم شررى يئتسه نولور عرش برينه * صبرائتمک اولور مو وطنين درد سرينه
بيلمز وطنين قدريني اول کس کى دنى دير
صراف تانير گوهرى ، يئتجک نظرينه
اوره گيمده او قدر سئوگى و اريمدير وطنه *

نئجه کى عاشق اولوب بلبل شيدا چمنه
۱۹۱۵ ده چيخان "باباي امير" مجله سينده "گلدی باباي امير" آدلى
ساتيريك غزلى درج ائديلmiş اوندان صورا بوطنز مجله ايله همكارليغينا
ادامه وئرميش وهمان ايل طوطى ساتيريك ژورناليندا "رؤيا دگيل" آدلى
شعري درج ائديلmişدير . بورا دا بوشعرين نمونه ايجون ايکى بنديني درج
ائديرک :

طوطى ياز بوسؤزو خلقه ائله اعلان من اولوم
هامى بيلسين ، آييليب داخى مسلما من اولوم
جمله سى علم ايله اصلاح ائيله يبايرادينى
شوقيله مکتبه قويموش هامى اوز اولادينى
جهد ائديرلر وطنين دفع ائده لر جلادينى
هره بيرنوعيله خدمته چيخارميش آدينى
طوطى ياز بوسؤزو ، خلقه ائله اعلان من اولوم
هامى بيلسين ، آييليب داخى مسلمان من اولوم
گورمه سين بيرده مسلماندا ديلنسين فقرا *

هرنه گورسن ، گوره جکسن عقلا و فضلا
هامی تصدیق ائده جک هرنه بویورسا علما
یئنی مکتب وطن اولادینا ائتمیش ده بنا
طوطی یا زبوسوزو ، خلقه ائله اعلان من اولوم
هامی بیلسین آییلیب داخی مسلماً من اولوم
.....

۱۹۱۶ دا "طمعین نتیجه سی" آدیندا ایلک منظوم کتایچا سی چیخمیشد-
بو کتایچا دا اوشاقلارا ایچون حکایه لر " حکایت ملا و اوکوز ، نصیحت آدم
عوا " منظوم شکیلده یا زیلمیش ومؤلف اوشاقلاردا طمع قارشى نفرت حسی
باتماغا چالیشمیشدیر .

واحد شوروی حاکمیتی دؤورونده یارادیجیلیغینی انکشاف ائتدیر-
مه ، دلیل واسلوب جهتیندن ده ممکن اولدوغو قدر معاصرله شدیدر مگه چا-
شاراق ، " شرق قادینی " ، " کومونیست " وسایر غزئت ومجموعه لرده مؤثر
ز وسایر شعرلر چاپ ائتدیرمیش و " تنقید - تبلیغ " تئاتریندا فعالی
رتده مشهور سیاسی - اجتماعی وتنقیدی مضمونلو میخانالاری ایله * اشترا
ئدیپ گئنیش رغبت قازانمیشدیر .

۱۹۳۸ ده " ملاخانه " و ۱۹۳۹ دا " غزل لر " آدلی کتابلاری نشر ائدیلمی
ایکینجی دنیا حربینده وطن حقینده شعرلریله برابر آلمان فاشیست
رینی افشاء ائدن طنزلریا زمیش و ۱۹۴۳ ده اونا اینجه صنعت خادمی فخری
دی وئریلمیشدیر .

واحدین اساس شهرتی غزل شاعری اولماغیندا دیر . واحدین غزللری
فعه لر چاپ اولموش و بعضی لرینه ماهینیلار بسته له نمیش و خواننده لر طر-
ئیندن اوخونموش و ایندی ده اوخونما قداد دیر . ایراندا ۴۵ ایلدن بری تور-
کی دیلینده اوخویوب یا زماق قدغن اولدوغو حالده طهران رادیوسوندا
واحدین غزللری مصطفی پایان طرفندن اوخونموش و ایندی ده بیرجوخ آذری
خواننده لری اونون غزللرینی ازیرا و خورلار . واحدین غزللرینی آغیزلارا
سالان و دیلدن دیله و ائلدن - ائله گزیدیرن باشلیجا سیلر بونلاردیر :
اولا " اونون دیلی ساده و صمیمی و آیدین دیر ، ا و فضولی نین دئدیگی سبکده

* - مجلسلر و چایخانا وتوییلاردا بداهتا " سؤیله نیلمیش وضعیت اویقون
طنز و خوشمزه لیک مضمونلو دؤرد مصراعلیق شعرلردیر .

(اوخوماقدا ويازماقدا آسان) يازماغا چاليشميش وبونا دا موفق او -
لموشدور. اونون غزللرى كلاسك غزل خصوصيت لرينه رعایت ائتديكى حالدا
ساده، آسان آنلاشىلان، ياخشى يادا قالان وخلق دانيشيق ديلىنه و افاده
طرزىنه ياخين يازيلميشدير.

هركسین دهرده سن تك گۆزه لیم دلیری وار
خوش اونون حالینه دنیا ده نه درد- سرى وار
قورخورام، نازيله چوخ باخما، ياما مان گۆز چوخ دور
هرگورن سؤيله يير حسرتله : عجب گۆزلرى وار
دوشون اغوز قدرینی آلداتما يا بيگانه سنی
اللى يئردن گۆزه لیم، گۆزلرینه مشتری وار

بومصراغلارداكى افاده طرزى دانيشيق ديلى قدر جانلى، طبعى وعین زمان
دا بدیعی تاثیر مالكدیر. واحد غزللرینین بؤيوك بيراكثریتینی بداحتا "
حال و وضعیت مناسب شکیلده يازمیشدير. اونون غزللرینین باشقا بییر
خصوصیتی ده اونلارین چوخوندا لطیفه، ظرافت مئیلی اولما سیدیر. کلاسك
ادبیاتدا و اونوتقلیدان دندرده اکثریتله غزللرده بیوفالیقدا ن و یارین
جفا سیندان شکایت، مایوسلوق و ترک دنیا روحو گورولمکده دیر. لکن واحد
غزللرینین چوخوندا شنلیک، نیکبین لیک و مزه لی روحو حس ائدیلیر :

واحدین قلبینی اینجیتمه سینار شاعر دور

جانندان آرتیق سنی ای غنچه دهان ایسته ییرم

*
عشق زنجیرینه واحد ده گرفتار اولدی

آزدی گویا : یری ده آرتدی بودیوانه لیرین

*
واحد فرصت ایکن هر نه ایشین وار گنججه گور

سحرین فکرینی قیللیق سحر انشاء الله

*
گۆزه لیم، ائل دویا رآخر، منه آقش گۆز ائله

بیرده آلدانمارام، اغولسم ده وفاسیز گۆزه له

*
گۆزه ل حیاتینی واحد فنا یه صرف ائتمه * سنی زمانه یئتیرمزدوبا ره بیردنه سن

واحدین غزللرینده اکثر کلاسك غزللرین خلافینه، معین درجه ده زمانه

میزین علامتلری عکس ائدیلیمیشدير. واحد بییر چوخ غزللرینی فضولی نین غزل-

لریندن الهام آلاق یازمیشدير. واحد کلاسك ادبی میراثیمیزدان ائتدی

ترجمه لرله ده آذربایجان ادبیاتینی زنگین له شیرمگه جالیشمیشدیر. او،
 خاقانی، نظامی و فضولی دن غزل شکلینده ترجمه لرائتمیشدیر.
 واحد ۱۹۶۵ ده باکی دا وفات ائتمیش و آجی اولومیله آذربایجان خلقینی،
 هله اونو تانییب، غزللریله آشنا اولانلاری ماتمه بوروموشدور. معاصر
 شاعرلریمیزدن غ بیگدلی باکی دایکن اونون جنازه سی نین باشی اوستوند
 اونون حقینده (واحدی دهمه ده یلتمیش گوردوم * گنجی ویرانه ده باتمش
 گوردوم *) بیتیله باشلانان غزلینی سؤیله میش. ایراندا داسا والان همان
 گون باکی رادیوسیندان آلدیغی خبرین تاثیرینده (یاییز جاغی سولدی
 ائلیمین گوللری واحد * مایوس اولاراق آغلادی بولبول لری واحد)
 مطلع لی شعرینی یازمیشدیر. واحدین سئچیلیمیش اثرلری ایکی جلدده آذر-
 بایجان دولت نشریاتی طرفیندن ۱۹۷۵ ده باکی داندیلمیشدیر. ایران
 داشعرلری نین مهم قسمی کلیات واحد دیله علی تبریزی طرفیندن توپلام
 نیب چاپ اولموشدور. ایندی نمونه ایچون واحدین غزللریندن نئجه سینی
 درج ائدیریک :

بلیلون ناله ی جانسوزونا باعث گول ایمیش
 گوله ده عاشق سرگشته اولان بلبل ایمیش
 من دئییردیم کی، اومه، مهر و وفا صاحبی دیر
 دئمه بس مهر و وفادن او، اؤزی غافل ایمیش
 داشا تاثیر ائله دی آهیم اودیله یانندی
 بیر اثر ائتمه دی اول شوخه نه آهن دل ایمیش
 پیرمیخانه سوزین شیخ قبول ایله دی دون **
 آدم اولادی دیر حقاکی هله قابل ایمیش
 یوخدور عاشق دئدی، اول مه، منه سندن غیری
 گیزلی مندن، دئمه، بیگانه لره مایل ایمیش
 عشقه دل وئرمز ای دیم بارغمین بیل سئیدیم
 نه بیلیم عشق دن عشاقه بلا حاصل ایمیش
 " واحد " مشکل ایشه خلقده صراولسا اگر
 اولو تدریج ایله آسان هرایش مشکل ایمیش

* - بو غزل وارلیق مجله سی نین آتییی صایی سیندا چاپ اولموشدور. ** دونن.

قارا زولفون اومه رخساره‌اي گول سايه بان ائتمه
 هلالی، ظلمت شب ده بولود ایچره نهان ائتمه
 لبیندن دیشله دیم قان ائیله دیم سانکی خطا ائتدیم
 آماندیر سن داها گل تگمه قانیم قاننه قان ائتمه
 او گول رویونداکی خال سیه دن احتیاط ائیله
 بهشتین باغینا هندونی گوزله باغبان ائتمه
 غمیندن تنگه گلدیم سرو بویلوم بویله ناز اولماز
 ترحم ائیله کویوندا گوزوم یاشین روان ائتمه
 رقیبین باشقادیر کویوندا گزمکدن تمناسی
 اینانما سئوگیلیم نامحرمی محرم گمان ائتمه
 اوزون " واحد " مقصر سن سنه جانان نه جور ائتمه
 کونول وئرمه گوزهلر زلفینه آه وفغان ائتمه

*** **

کونلوم گینه بلبل کیمی شیدای وطن دیدیر
 محنون ائدهن عاشقلری لیلای وطن دیدیر
 یوزلرله گوزهل عاشقی اولسام دامن، اما
 قلبیم گینه ده عاشق - سودای وطن دیدیر
 دنیا یه گوزهللیک وئره ن، البته، گونش دیدیر
 اوندان دا گوزهل خلقه تجلای وطن دیدیر
 قویماز بو مقدس بئره بیگانه توخونسون
 هرکس کی، صداقتلی دیدیر، اینای وطن دیدیر
 تعریف بهشت ائیله مه سین خلقیمه هئج کس
 جنت ده، بهشت ده، بیزه صحرای وطن دیدیر
 " واحد " ائله ظن ائیله کی، من یوسف عصرم
 معشوقه منه عشق زلیخای وطن دیدیر

*** **

سئوگیلیم عشق اولما سا وارلیق بوتون افسانه دیدیر
 عشق دن محروم اولان انسانلیغا بیگانه دیدیر
 سئوگی دیر، یال نیز محبت دیر حیاتین جوهری
 بیر کونول کیم عشق ذوقون دویماسا غمخانه دیدیر

من اسیر عشقیم اؤز خلقیمین اؤز یوردومون
 سئومهین اؤز خلقینی، اؤز یوردونو دیوانه دیر
 قوی وطن دائم ایشیقلا نسین گؤزه ل بیر شمع تک
 کؤنلوم اول شمعین ضیاء سین سئیرا ئدپروان^نه دیر
 نازنین رعنا گؤزه ل لر دیر با خیر سان هریانا
 بس بوتورپاق ایندی بیر جنت دگیل آیا نه دیر
 اؤلکه میزده گؤرنه لر وار با شقا بیر عالمده بیک
 هژ چیجه ک بیرنا زنین، هر غنچه بیر جانانه دیر
 "واحد" م من سئوگیلیم مندن خیانت گورمه سن
 شاعرم، عشقیم ده اؤز قلبیم کیمی مردانه دیر

+++++

آهسته بولبولوم اوخو دیلدار او یانما سین *
 ناز ایله یا تمیش او، گول بیخار او یانما سین
 صبحون زمانی دردی جوشار بی نوالارین
 گیزلینده ناله چک، او جفا کارا او یانما سین
 یو خدور غمیم او یانسا او گول آرزوم بودور
 یان سین رقیبیم اولارا، اغیار او یانما سین
 ای ماهی پاره لر بو گئجه یار گل مه ییب
 سؤنسون فلکده ثابت وسیار او یانما سین
 چشمینده فتنه لر یا توب او گولون، احتیاط ائدین
 ممکن دگیل کی، مست خطا کارا او یانما سین
 "واحد" دئییر لر ایندی ده میخانه لرده دیر،
 اؤز توبه سین کی ائیله دی انکار، او یانما سین
 +++++

منابع: ۱- خاقانی شیروانی. ورهک دؤیونتولری (گنجلیک - ۱۹۷۹ باکی).
 مداین خرابه لری. ترجمه ائده نی: محمد راحیم. ایکینجی چاپی تبریز -
 ارک نشریاتی ۱۳۵۹ (تنظیم ائده نی بهرام میرا حمدی) صفحه ۱۲۴/۱۲۵/۱۲۶/۱۲۷ -
 ۲- شهریا روحیدربا، مکتوبلار و نظیره لر. انتشارات فرزانه تهران ۱۳۵۸
 ۳- ادبیات ۱۵ - م. عارف، پ. خلیلوف. معارف نشریاتی باکی - ۱۹۷۲
 ۴- آذربایجان سوویت یا زیچیلاری. باکی. دولت نشریاتی - ۱۹۵۸
 ۵- فضولی یا دگاری: میرزه جواد شیرینوف. آذربایجان ژورنالی - ۱۹۶۷ ن ۴
 ۶- علی آقا واحدین سئچیلیمیش اثرلری ایکی جلد. آذربایجان دولت نشریاتی
 باکی - ۱۹۷۵.

* - بئله نظره گلیر کی بو غزلی بوغویوک تورک شاعری یحیی کمالین (آهسته چک
 کوره ک لری مهتاب او یانما سین * بیر عالم خیالا دالان آبا او یانما سین)
 مطلع لی غزلیندن الهام آلا راق یا زمیش دیر.

۲۳ - ردىف ، قافىيە ، وزن - نىسىمى شىعرىندە ردىف ، قافىيە ، وزن مسئلە سىنە دە جدى دقت يتىرىلمىشىدى ، شاعر غزلىرىنىڭ بىرچوخوندا بونلاردان گۆزەل صورتدە استفادە ائتمىشىدىر .

ردىف - بىرقايدا اولاراق ردىف ھىمىشە قافىيەدن صونرا گلير . اوزودە اصليندە بىرچە سۆزدن عبارت اولور . چوخ استثنائى حالدا ردىف ايكى اوج ونا در حالدا ۴ سۆزدن عبارت اولايىلەر كى ، اونلارا قوشا يامركب ردىف لر دئىلىر . نىسىمى شىعرىندە ردىفدن دە چوخ استادلىقلا استفادە اولور - نمودور ردىفلر مناسب ، گۆزەل ويترلى بىرىندە سئچىلمىشىدىر . شاعرىن فكرينى وسۆزونو داھا داتا شيرلى شكلدە اوخوجويا دىنلە يحيى جاتدىر ماق دا مھم رول اوينا مىشىدىر . شاعرىن شىعرىندە كى ردىفلردن بىرىنچە سىنى نمونه گۆستەرك :

بن دە صغرا^(۱) ايكى جهان بن بوجھانە صغرم

گوھر لامكان بنم ، كون و مكانە صغرم

اي نظير و واحد ، حسنون جمال ايچيندە

اوزون قيامت ائىلەر شول زلف وخال ايچيندە

زلفونو عنبر فشان ائتمك دىلەرسن ائتمە گل

غارت دىن ، قصدجان ائتمك دىلەرسن ائتمە گل

دائم انا الحق سۆيلەرم حقدن چومنصورا ولموشام

كىمدىر بنى بردار ائدن ، بوشهرە مشهورا ولموشام

سر انا الحق سۆيلەرم عالمدە پنهان گل مىشم

ھم حق دىرم حق بىندە دىرھم ختم انسان گل مىشم

دلبرا بن سندن آيرى تىندە جاني نىلەرم

مال و ملكو ، تخت و تاجى ، خانمانى نىلەرم

دۇنموشم غمدن ھلالە شول مە تابان اوچون

قىلمىشام قربان بوجانى شول شە خوبان اوچون

دلبرين لىلرینه چشمە حيوان دىمىشم

معدن روحا عجب بن نە ايچون جان دىمىشم

هرغزلدن بیربیتینی گۆتوروب یوخاریدا وئردیگیمیز شعرلرین ها-
میسیندا گۆرۈندۈگو کیمی قافیهلردن صونرانسیمی ردیفلردن استفاده
ائتمیشدیر. بوبیت لروائله جهده منسوب اولدوقلاری غزل بیرسیرا گۆزه ل
ویارایشقلى بدیعی صنعت واسطه لری ایله سؤسلنمیش دیرکی، بیز آنجاق
بورادا ردیف لر حقینده فکر سؤیله دیک .

قیدائتدیک کی، عادی ردیفلردن علاوه بعضا "ایکی یاداها چوخ سؤزدن
عبارت ردیف لر واردیرکی، اونلار قوشا یا مرکب ردیف لر آدلانیر. بونلارین
هره سیندن بیر نمونه تقدیم ائدیریک . بیرسؤزلو ردیف لر :

فرقت ایچینده یانارام دردیمه ائیله چاره گل

یارالی اولدوم اوشته گوربا غریم ایچینده یاره گل

غمدن اگرچه فرقتین مین چری (۱) چکدی اوستومه

سن بنه بس سن ای صنم قورخما و یک سواره گل

یوخاریدا کی مصراعلاردا قافیه " چاره "، " یاره " و " سواره " سؤزلری

اولدوقو حالدا " گل " سؤزو ردیف دیر. نسیمی شعرین ده بیرسؤزلو ردیف
اولدوقجا چوخ دور . ایکی سؤزلو ردیف لر :

گۆزلرین سودا سینا دوشدو کؤنول فتنه نین غوغا سینا دوشدو کؤنول

آلتی دؤردون طاسینا دوشدو کؤنول وحدتین دریا سینا دوشدو کؤنول

یوخاریدا کی مصراعلاردا " سودا "، " غوغا " و " دریا " سؤلری قافیسه

اولدوقلاری حالدا، دوشدو کؤنول سؤزلری ایکی سؤزلو ردیفدن عبارت دیر.

اوج سؤزلو ردیف

لبینه اهل نظر جان دئدی لر گرچک ایمیش

آغزینا نقطهء پنهان دئدی لر گرچک ایمیش

یا خود آشا قیدا کی تویوقا (۲) دقت یتیره ک :

دالمیشا مشول بحر ه کیم پایانی یوخ باتمیشا مشول نه ره کیم خسرانی یوخ

بولموشا مشول بدری کیم نقصانی یوخ گیرمیش مشول شهره کیم ویرانی یوخ

بو ایکی قافیهلر تویوقدا وضعیت چوخ غریبه دیر. اول "بیرینجی قافیسه

لر بحر، نه ره، بدر، شهر اولدوقو حالدا "کیم پایانی یوخ"، "کیم خسرانی یوخ"

"کیم نقصانی یوخ"، "کیم ویرانی یوخ" سؤزلری اوج سؤزلو ردیف لر دیر.

عین حالدا ایکینجی قافیسه "پایان"، "خسران"، "نقصان" و "ویران"

قافیسه ساییلاراق تکجه "یوخ" سؤزو بیرسؤزلو ردیف دیر. باخ بودور نسیمی

شعری نین صنعتکارلیق چالارلاری نین مرکب لیگی و رنگارنگ لیگی .

۱- چری = قوشون ۲- تویوق = بیرنوع رباعی . ۳- چالار = نمونه ، تنوع .

دۆرد سۆزلو ردیفلر .

بیزنسىمى شعرلرینده دۆرد ردیفلى شعرلر ده راست گلیریک . بودور او -
نلاردان نمونهلر :

اوزونو بن دن نهان ائتمک دیله رسن ائتمه گل

گۆزلریم یاشین روان ائتمک دیله رسن ائتمه گل

برگ نسرین اوزره مشکین زلفونو سن داغیدیب

عاشقی بیخانمان ائتمک دیله رسن ائتمه گل

قاشلارین قوسونده مژگانین خدنگین گیزله دیب

ای گۆزو مستانه قان ائتمک دیله رسن ائتمه گل

گۆروندوگو کیمی یوخاریداکی مصراعلاردا نهان ، روان ، خانمان ،

وقان سۆزلری قافییه اولدوقو حالدا " ائتمک دیله رسن ائتمه گل " سۆزلری

ردیف دیر . اوزوده دۆرد سۆزدن عبارت اولان ردیف .

قافییه . قافییه شعره شعریت و مزیت باغیشلایان واسطه لردن بیرى

دیر . شعرین ارکانیندان حساب اولونور . وزن و قافییه شعرى تانیتدیران ،

هویتنى نمايش ائتدیره ن ، اونا شعریت و مزیت و ئره ن اساس عاملردیر .

قافییه سئچمک اوزو ده شعرین موضوعونا اویقون قافییه سئچمک نسیمی

شعرى نین گۆزه ل خصوصیتلریندن بیریسیدیر . شاعرین بوساحه ده کی استعداد

وبا جاریقىدا اونون شعرى نین موزون ، آهنگدار ، روان و تاثرلى اوئماسینا

جدى کۆمک ائتمیشدیر . قافییه ، مقید قافییه و داخلى قافییه لر سئچمکده شاعر

بغیوک مهارت گۆسته رمیش دیر . آنجا ق قولاق قافییه سینیه نسیمی شعرینده

راست گلمه دیک .

مطلق قافییه نین رۆی کلمه سی متحرک اولدوغو حالدا ، مقید قافییه -

نین رۆی کلمه سی ساکن دیر . مثلاً " یالان ، قالان ، سالان و سائیره کی مقید

قافییه لردیر .

حیدر بابا نینیا یالان دنیا دیر سلیمانان نوحدان قالان دنیا دیر

اوغول درعان درده سالان دنیا دیر

مقید قافییه لر . مقید قافییه لی شعرلر ده نسیمی صنعتکارلیقیندا

اؤزونه مخصوص یئر توتور . شاعر بدیعی واسطه نین بونوعوندن ده قدرتله

استفاده ائدیپ ، بیرسیرا گۆزه ل مضمونلو ، یاراشیقلی فورمالی مقید

قافییه لی شعرلر قلمه آلمیشدیر . اونون آشاغیداکی مقید قافییه لی شعرلریند

نمونه لر گۆسته رک :

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما ساراى ئامبىرى

۲۴ - وزن - نسیمی درین بیلک ویوکسک ذکایه مالک اولان دؤور -

نه گوره مکمل تحصیل گؤرموش ذوقلو و استعدادلی بیر صنعتکار دیر. همیڈ ادبیات ساحه سینده گئیش نظری گؤروشه مالک اولان بیرشاعر دیر. شاعر بدیعی یارادیجیلیقا شعورلو و پرنسیپال مناسبت گؤسته رمیشدیر. بیزیم بومدعا میزی گئچمش صحیفه لرده شاعرین بدیعی صنعتکارلیق قدرتی اختصار لا اولسا دا نمایش ائتدیرمیشدیر. بومناسبتی نسیمی نین وزن لره اولان مناسبتینده ده آیدین گؤرمک اولار. نسیمی اثرلری نین مضمونونا، موضوعا، عسونا مناسب، اورادا افاده ائتدیگی فکر، ملاحظه واحوال روحیهیه اویقون وزن لر سئچمه گه جدی دقت یئتیرمیشدیر. عروض وزنی نین دئمک اولارکی، بوتون بحرلرینده شعریا زان نسیمی، شعرلرینده کی وزن لرین تحلیل و تحقیقی اؤزو بؤیوک مقاله یازماق طلب ائدیر. بودورکی، بیز بورادا آنجا ق نمونه لر گؤسته رمگه کفایت ائدیبله لیک شاعرین نظمه چکدیگی بحرلری نین گئیش ایضاحینی قارشیمیزا قویمویا^{جا} قیق کی، بورادا وزن اعتباری ایله ده نسیمی شعری نین آخینی، گؤزه للیگی، موسیقیلیگی وزن ایله مضمون او یارلیقی، وزن ایله فورمانین اویقونلو قونمایش ائتدیریلیمیش اولسون. یوخسا آتالار دئمیشکن بوخمیرچوخ سو آ پارار.

نسیمی نین رمل بحرینده یازدیقی آشا قیدا کی شعری گؤزدن کئچیره ک :

بری گل

سوسادیم وصلینه ای چشمه حیوان بری گل

یاخما هجرینده بنی بونجا، گل، ای جان بری گل

فرقتین شربتی آجی دورهر آنی ایچه من

ای لبین گلشکری دردیمه درمان بری گل

کؤنلومون حسرتی گؤزیاشینا غرق ائتدی بنی

بونجا آغلاتما بنی ای گل خندان بری گل

گؤزومون یاشی آخار باشیما طوفان گتیره ر

ای پریچهره ابویوسرو خرا^ن ما پیری گل

کرپیکین شوق اوخونو باغریما ای جان وورالی

اوره گیمدن گؤزومه همده آخار^ن قان بری گل

فرقتین قهری بنی یاخدی و اینجیتدی عظیم

مددین قنده دیر ای رحمت رحمان بری گل

عالمى توتدو بوگون حسن روخون دستانى
 آفرين حسنونه اى فتنه دوران برى گل
 ائيله دى جانىمى چون عشقه " نسيمى " تسليم
 نهزيان ائيلەر اونا قيدايله زندان برى گل
 نسيمى هر بخرده ، عروضون او دؤوره قدر دېده اولان بحرلرى نين هره
 سينده بيرنئجه غزل وبعضا " ده قصيده لريا زميشدير ، نسيمى عروض وزنينى
 اساس گؤتورموشدور .
 شاعرين مضارع بحرین ده يازديغى آشاغيداكى غزلى گؤزدن گئچيرک:
 شول شمعى گؤر کى ، نورونا پروانهام يئنه
 (۱) باش اوينا ما قدا گؤرنئجه مردانهام يئنه
 ساقى لبيندن اسروميشم شول قدحدن اوش
 مستانه گؤزلرين کيمى مستانهام يئنه
 بزم ازلده هم نفسيم گرچه جام ايدى
 شکر ائيلهرم کى همدم پيمانهام يئنه
 اى بيلمهين بوجان عزيزين حقيقتين
 جاني بيئله نه صور کى ، نه جانانهام يئنه
 اندیشه نين عمارتيني قيلميشام خراب
 شول گنج بى نهايته ويرانهام يئنه
 کشف ائيله دى " نسيمى " دهانين روموزونو
 مفتاح غيبه گؤرکى ، نه دندانهام يئنه
 هزج بحرینده قلمه آلدیغى بوغزله نظر سالاق :
 شکايت ائيلمه زه م دلبرين جفا سيندان
 اونون جفا سى منه ياخشى دیر وفاسيندان
 ازلده جانىمى عشقين يولوندا چون قويدوم
 بلا سيني چکهرم ، دؤنمه زم بلا سيندان
 نه درد ايميش عجب اى کؤنلومو آلان عشقين
 کى ، عاجز ائيله دى خلقى اونون دواسيندان
 غمیندن اى صنم اولدو کؤنول قاطى سيرو (۲)
 قانى اونا شکرين ، شربتین شفا سيندان

۱ - |صرو = سرخوش . ۲ - سرخوش

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما ساراھىتى

بولار جانلار صفاتیندان جهاندا اونون چون کیم مقامات حریرم
 سلیمانم چه پنداری تو ما را فراز عرش حق است و سیرم
 ایکی لیک ملکونو ویرانه قیلدیم اونونچون گوشه و خدته پیرم
 چرامانم بغفلتته گرتار چو فضل رهنما شد دستگیرم
 فراغت اولموشام سود و زیاندان "نسیمی" یم کی درویش و فقیرم
 شاعرین اوچ دیلده یازدیغی ملمع دن مصراعلار :

تاکی کنی برمن جفا ای بی وفا دلدارسن
 جانین اوچون اینجیتمه گل، یاخما منی بیرناره گل
 انی قتیل بالهوا انت طبیبی باللنا
 زنهار با دردم بساز ازبهر حق تیمار سن ...

بیزبومقاله میزده عما دالدین نسیمی نین شعرو صنعت دنیزیندن تکجه
 بیرنئچه داملاسینی نقصانلی صورتده نمایش ائتدیرمگه چالیشدیق. آنجا ق بو
 اوجسوز بوجا قسیرهنر و بدیع لیک، شعریت و گؤزه للیک دریاسی حقیقند حقیقتا
 بؤیوک بیر کتاب یا زماق گرگدیر. قید ائتدیک لریمدن علاوه بؤیوک صنعتکار
 دؤرد عنصر باره ده، موسیقی حقیقنده، شعرا یله موسیقی نین ضروری اولاراق سن
 له شمه سی، نجوم و فلک لره دایرو ساییره و ساییره بیرچوخ بیتلر و مصراعلار حصر
 ائتمیشدیر. شاعر بو اؤلمز و بزه ک لی شعر لرینده عین حالدا آذربایجان
 تورکی سینی و عمومیتله تورک دیلی نین زنگینلیگینی، آخارینی، وسعتینی
 و قابلیتنی عملی اولاراق نمایش ائتدیرمیشدیر .

بیز بشریت بؤیوک ادبی میراث قویوب گئدن بوتون کلاسیک لره او-
 جمله دن آذربایجان خلقی نین بوبؤیوک وفداکار و دؤنمزا و غلنونون ابدیته
 قووشان آدینی وارثینی عزیزتوتاراق، امینیک کی، اونون اونودولماز
 آدی و اؤگردن اثرلری گله جک نسیل لرین ده درین حرمتینی قازانیب
 دقت مرکزینده دایانا جا قدیر. بیز امینیک کی، بو عظمتلی قهرمان انسانین
 آدی و اثرلری آلتی یوزایل عرضینده یاشا دیغی کیمی، ساییسیر عصر لر بو یو
 دا یاشایا جا ق و بیرسؤزله نه قدر کی، بشریت و مدنیت یاشایا جا قدیر، اونو
 دا شخصیتی و اثرلری یاشایب ابدیته قووشا جا قدیر. نسیمی لرین آدلاری،
 عمل لری، فکر و اثرلری اؤلمز دیر و ابدی دیر .

عشق اولسون ابدی یاشاما ق حقوقو قازانانلارا .

فیلولوژی علملرد و کتورو - پروفیسور

غلامحسین بیگدلی

حضرت علي (ع) نين اؤگود (نصيحت) لرى

(۶)

- *** - نئجه كيمسه لره وفا گؤسته ردديم . لکن اونلاردا ن، هئچ بيروفا گورمه ديم . بونيله برابر ، گينه وفاكارلىقدان صرف نظر ائتمه ديم .
- *** - بيردوستوملا اولان عهد و پيمانيمي پوزماق ايستهرسم ، اولان وجدانيمدا مراجعت ائدهرم . اگر بيرحيا و انصاف دويارسام ، اودوستلوقى پوزماقدان درحال صرف نظر ائدهرم .
- *** - دوستلوق ، حقتعالى اوچون اولارسا ، صافى و خالص دير . اوندان بيرضرر گلمهك احتمالى يوخدور . منفعت لره باغلو اولان دوستلوقلار ايسه ، اكثرا "فايدا يئرینه ضرر گتيرر .
- *** - هر درده بير دوا تاپولار ، لکن اخلاق سيزليق علتيني شفا يابا ئدهجك بير علاج يوخدور .
- *** - بيز حقيقتى مدافعما ئدهرکن ، اونا ، اولان اؤزيميز اينانما - لىق . صونرا دا باشقالرينى اينانديرما غا چاليشمالي يق .
- *** - آنايا - بابايا ، حرمت و اطاعت ، آلاهي ن رضا سيني تحصيل اوچون انجام وئريلن عبادت له برابر دير .
- *** - شرف و ناموسان بؤيوك خزينه دير . اولاردا مالک اولانلار ، حياتلاريني دائما خوشبختلىك ائيله كئچيره لر .
- *** - ديلينيزي دائما " ياخشي دانيشماقا ايشه آپارين . اوسيزي خوشبخت ائديگى كيمي ، فلاكته ده سالا بيله ر .
- *** - انساني وقتيندن اول يپرادان (بين دن آپاران) وارسا ، او دا تنبللىك دير .
- *** - چالیشانلار ، فناللىك دوشونميه وقت تاپا بيلمه زلر ، چاليشما يانلار ايسه ، اؤزلرينى فناللىقدان قورتارا بيلمه زلر .
- *** - آلاها دايانان ، هئچ بير زمان ييخيلماز .

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما ساراھىتى

یارا وُلومی؟

منه لایق تاریم یارا تمیشیدی
ازدواج حرمتیله قاتمیشیدی
هرنه دنیا ده گول وارا تمیشیدی
ایله عشق دن منی یاها تمیشیدی
قفسیمدن منی چیخا تمیشیدی
یا ندیریب یاخما سین آزا تمیشیدی
آغ گونوم وارسا قارا تمیشیدی
من آیم چیخدی گون ده با تمیشیدی
قورخودان تیتره دیب جالاتمیشیدی
زعفران تک منی سارا تمیشیدی
چاره نین یوللارین دارا تمیشیدی
گوز سکوت ابدله یا تمیشیدی
یارا مین کوزمه سین قویا رتمیشیدی
منه مولا الین اوزا تمیشیدی
آنا وای ناله سین اوجا تمیشیدی
دنیا زهرین اونا یا لاتمیشیدی
هرنه گول غنچه وارسوزا تمیشیدی
نه یئگین یوک یا پین دا چا تمیشیدی
من گئدئیدیم کی، یئددیم آتمیشیدی*

قوجا وقتیمده بوقارا بختیم
منی قول تک بلایه ساتمیشیدی

نه ظریف بیر گلین عزیزه سنی
بیر ظریف روحه بیر ظریف جسمی
عشقیمین بولبولی سنی توتמוש
صانکی دوستاق ایکن من آزا ددیم
سئوگولوم صانکی هم نفس اولالسی
جنت ائتمیش منیم جهنمی می
قاراگون قارقاسی قوناندا منیم
آدی با تمیش اجل گلنده بیزه
سارالیب گون شافا قداقان چانا
قارا با یقوش چالاندا آق قوشومی
کورقضا اؤزیولون گئنه لدنده
نه قدر اوودوم آچمادون گوزووی
داها کیپرک لرون اولوب نیشتر
سنی وئردیم بهشت زهرا یه
سن نه یا خشی ائشیتمه دون، بالالار
یوره گی دوغرانا ن آنان مه لهدی ،
سن بهار ائتدیگون چمنده خزان
نه یا مان یئرده کؤچدی کروا نمیز
قیرخا ، سن، یئتمه دن جوان گئتدوون

* - یعنی ۶۷ یا شیم وارا یدی .

بويوللاردا

بورالار منە چوخ طانىش گليىر
هئىچ اولماسا بىر يول
بويوللاردان كئچمىشم .

باشدا بىر بولاق وار
يايدا بوز كىمى سرىن
شربت كىمى شىرىن
اورادا عاشىقلار
سئويشىرلر ، گوروشورلر .

اورادا اورەكلر برابرجه چارپار
ودىللر عىنى ماھنىنى سؤيلر
صونرا بىر دە

بىراز ايرەلى دە

گلر

آيرىلىق دؤنگەسى

باشلار گىلەى لىر

اوجالار شكائيت سسى

دوست دوستدان كوسەر .

اورادا صوسار

قوشلار

بىر - بىرىنى گؤره ممزلىر يولداشلار

اونلار

آرتىق سئوگىنى اونودموشلار .

بىرنئجه آددىم صونرا

قاردىر ، ياغموردور ،

ليغدىر ، چاموردور .

بو اوزون بولون

نە صولو ، نە صاغى واردىز

آددىملار آغىر

آياقلار يورغون

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما ساراى ئامبىرى

نه قدری سئیر ائلدیم آرزو گلستانینی
الیمی هر گوله آتدیم یئتیشدی خار الیمه
اؤزوم یئدیم ایچیمی، اؤزگه یاتدی کؤلگه مده
قوجا آغاچ کیمی داغ قویدی رهگذار الیمه
چمنده تند یئلین انتظاری یم ییخیلام،
ییخیلما سام بیلیرم چاتماز اعتبار الیمه
بشر یوخ اولماسا وارلیقدا، وارلیقا چاتماز.
وئریب بو وارلیغی یوخدان "همیشه وار" الیمه
"کریمی" یم کریم وار، ولی درم یوخدی
بو وارکی، ناکسالی اولمیوب سوار الیمه

* - همیشه وار = تانری، خداوند حی لایزال .

محمد عاکف (صفحات) دن :

" (چا تماق) ایسته رسن دئییر ، سعدی اگر بیره مقصده

تو تدوغون یول لار گوزونده هپ توکنمز اولسه ده

((عزمی جزم)) ائت دور ماییب گئت یولد اقالما فدان سافین

مرد صاحب عزم ا یچسون نه ایمیش اوزای نه ایمیر

هانسی مشکل دورکی همت اولسون آسان اولما سین

هانسی دهشت دورکی انساندان هراسان اولماسین

عبرت آل ارباب اقدامین با خیب آثارنیا

داغ دایا نماز مرد لرین (اغلا سؤکن) صرار نیا

منزل مقصوده چاتماز سان اویانماز سان اگر

وارمی باخ یول لار واهشیج بیدار اولانلاردان اثر

جلال الدین رومی دن بیر ملمع

ماہ است نمیدانم خورشید رخت یانہ
بوایر یلیق اودونہ نجبہ سلم یانہ
مردم ز فراق تو مردم کہ ہمہ دانند
عشق اودونہ نان ایلماز یار دوست یانہ
سودای رخ لیلی شد حاصل ما خلیلی
مجنون کیمی و اوللا اولدوم کئنه دیوانہ
صدیر ز نذر دل ان ترک کمان ابرو
فتنه لوالا کوز لر تا اولیودان او یانہ
ای شاه شجاع الدین شمس التمیز تبریزی
رحمتدن اکر نوالا بیرد املابره دامہ

شیخ صفی الدین اردبیلی دن بیر عرزل

ای رونق بہار و چمن گل می شن سن
ای اختیار ی الدن الان گل می شن سن
دور یوز و نذہ سبزه خطین کورن دیر
ریحان بنفشہ سوسن و سنبل می شن سن
خوش جنگجو گلیر کوز و مہ قاش و کیر کین
ای کوز لری حرامی قرا و ول می شن سن
ای کوز لومون خرابسی، اہولر او یانقی
دیوانہ لر یاتاقی مکر حوال می شن سن
افغان و آہ دیر کتجہ کوز ذرائین صفی
قرمی می سن بو باغ و بو بلبل می شن سن

تقدیم ائدہ فی خطاطی فیلو لورشی علملر دکترہ - پرؤفسور
علا محسین بیکدی ۵۱

*Diab!e ' Diab!e ' dit-il - en se grattant La tête.
Nous avions cinq enfants, cela va faire sept.
V. Hugo .*

بعضی یازیچیلارین اثرلرینده هومانیزم صون درجه ده گوجلو اولار . اونلارین یاراتدیقلاری بعضی صحنه لری وقهرمانلاری اوخودوقدا انسانین نوعی پرورلیک حس لری شدتله جوشار ، اراده سیز گؤزلری یا شارار و آرزو ائده ر کی ، آداملارین هامیسی او قدر ساده ، قلبی گئنیش وانسان قارداش لارینی سئوه ن اولسونلار . اما تاسفالر اولسون کی ، تجری الریاح بمالالا - تشتهی السفن جمعیتده بیله انسان سئوه نلره راستلاشما دیقدا ، او قهرمان - لارین نجیب سیماسی حافظه نین درینلیک لرینه توللانا ر و اونودولموش کیمی نظره گلر . لکن آییلار دولانیب ایللر گئچدی که ، بیله پاک اوره کلی وبشردوست ساده بیر انسانا تصادف ائتدی که ، او نجیب صورت لر ، بوتون قدرت لر یله ، شعورون درینلیک لریندن باش قالدی راق گؤزلرین اؤنونده جانلانا رلار .

امینم کی ، حیاتی زدا بیله حاللارا تصادف ائتمیش سیز . من ده صون گور لرده بیله بیر سئویندی ریجی وضعیتله اوز - اوزه گلدیم . حادثه بیله ایدی : تازا ایش یئریمه گلن گوندن ایشداش (همکار) لاریمین هر بیرینه بیر باغلی کتاب کیمی ایدی . حیاتی مده اونلارلا ایلک دفعه راستلاشیردیم . بونا گوره ده اونلارین حرکتلری ودانیش یقلارینا دقت ائدی ب کیملیک لرینی بیلک ایستیردیم . آرزو دانیش یب چوخ دینله ییردیم . اوخوموشلار و روشنفکر - لری هله - هله تانیماق ممکن دگیل دیر ، بو ایش اوچون زمان ، ایشداش لیق (همکار لیق) وجوربه جور حیات شرایطی لازم دیر . چونکی اونلار اوره ک لرینده - کینی اوزون مدت اؤرتولو ساخلا ماغی با جا رارلار . اما اونلارین عکسینه ، زحمتکش لر ، آرزو خوموش و یا بیسوادلارین چوخونو ، سؤزلری و حرکتلریندن ، تانیماق بیرا و قدرده وقت و زحمت ایسته میر .

ایلک گوندن تازا ایش یئریمین اوچ نفر قوللوقچوسو دقتیمی جلب ائتدی لر . اونلارین بیر یاشا دولموش ، ایکی نفری ایسه نسبتا جوان ایدی لر . لاپ ایلک گونلردن ، سؤزلری و دانیشلاریندان ، اونلارین خاصیت لری و ایچ اوزلرینی یاشا دوشمکده چتینلیک چکه دیم . چیز ما قارا یا زیب - اوخوماق

بىلن ياشلى قوللوقچو سادە وبىرا وزلو، تام سوادسىزا ولان اوبىرى ياكى
نفرىن بىرى عصبى وبدخلق، دىگرى ايسه ياكى اوزلو و ظاهرا "يالتاق نظره
گلىردى .

بعضى لرى نىن شىرىن و دوزلودا نىشىغى، صمىمى و رىا سىز مناسىتى،
تكلف سوزىا خىنلاشىب اوره گىنى آچماسى هر كسىن دقتىنى چكەر، آدىنى تئز
يادلارا تاپشیرار وبىرىنجى اوزله شمه ده قىافه سىنى نهنده قازار. بعضى
لرى ايسه بونون عكسىنه اولار. ياشلى قوللوقچو بىرىنجى لردن ایدی. اوبىرى
لرى ايسه ايكىنجى لردن. بونا گوره ده ياشلى قوللوقچونون سفرزاده آدلا -
ندىغىنى ایلگ گونلردن اؤگره ندیگىم حالدا، بوگونه قدر ايكىنجى لرىن
آدلارنى يادىمدا ساخلايا بىلمه مىشم .

آقاي سفرزاده اورتا بوى، آرىق وقىوراق بىركىشى ایدی. او وودلارى -
باتىق ایدی، بونا گوره ده اوز سوموكلرى قابارى نظره گلىردى. او، كوت
شلوار گئىهر ولبه دارقوياردى. كوتو، تازا اولماسادا، مرتب وشلواری -
بنالى او طولو اولاردى. آقاي سفرزاده نى، بىر دفعه ده اولسا، كراوات سىز
گورمه دىم، كوينگى نىن ياخاسى تر - تمىزا ولاردى، قىشدا گئىدىگى قارا پا -
لته نون مودوندا ن بللى ایدیكى، هئچ اولماسا اون ایلدىراوندان استفاده
ائدىر، اما اونون سلىقه سى و آرىلىغىندا سوز اولما بىلمزدى. آقاي سفرزا -
ده نىن هئچ كس ايله گىزلى سوزو يوخ ایدی. دئىمك اىسته دىگىنى اوجا دانائله
سؤیله ردىكى، هامى ائشىده ردى. او، سوزلرىنى او قدر آیدىن و صمىمى ادا
ائده ردىكى، اوره كدن دئىدىگىنه شىبه ائتمك اولمازدى، اوزو ايله اىچى،
دىلده دئىدىگى ايله اوره كىنده كى بىرا ایدی.

بىرگون اوتاغىمدا اوتورموشدوم. تك ایدىم. آقاي سفرزاده اىچهرى
گىرىب، چوخدانكى دوست كىمى، تبسم ائده رك منه ياخىنلاشىب، يانىمدا
داياناراق اگىلىب دئدى:

- آقاي دوكتور، بىزىم عىال اوتاىلى دىر، اون دئوردىا شىنا قدر اورا
دا توركىجه اوخويوب، هئى يادىنا سالىب آه چكر و توركىجه كتاب اىسته ر
هردن خىمىر - خىمىر آغلار و گوزونون ياشىنى نىسان ياغىشى كىمى آخىدار.
نئىله يىم آقاي دوكتور، رحىمىم گلر، بازاردان كتاب آلىب گتیره رم باخىب
دئیه ر كى، بو فارسجادی، من كى فارسجا بىلمىره م. آقاي دوكتور، ائشىتمشم
كى، سىز توركىجه ياخشى شئىلر يازىرسىز. سىز آلا، او گوزه ل باياتىلارو

شعرلردن کی، یا زمیسز، بیر نسخه ده لطف ائلیین آ یا ریم، بلکه خانمیسز
گوزونون یا شی دایانا .

من آذریجه شعر دگیل، دیلیمیزین صرف قایدالاریندان یا زیرو مثال
اولاراق آذری شعرلری و با یا تیلاریندان دا استفاده ائدیردیم، بو حادشه
ساده ایشچیلر آراسیندا یا ییلیب اونلاری سئویندیرمیش و او ره ک لرینده
او مود قیغیلجیمی یا ندیر میشدی. جریانی آقای سفرزاده یه با شاسالیب
بعضی کتابلارین آلماسینی اونا توصیه ائتدیم .

بو حادشه آقای سفرزاده نین داخلی عالمی نین دیگر بیر جهتینی، ها -
بئله عالیله سینده حکم سوره ن فکری وضعیتین معین گوشه سینی منه آچدی .

* * *

کارمندلر هر آی شرکت تعاونی دن یئینتی شئیلری آ لاردیلر، شرکتدن
شئی آلیب قایداندا آقای سفرزاده مطلق بیزیم اوتاغا گلر و عصبی حالدا
اعتراض سینی قالدیریب او جادان دئیهردی :

- جانیم بیر شاهی حقوقون اوستونه گل میر، آ ما هر آی شئیلر با ها لا -
نیر. کاسب ها را دان گتیر سین، باشینا نه داش سال سین؟! هئج یئتیشن
ده یو خدور، بو انصاف سیز تا جر لر خلقین لاپ در یسینی سویدولار ...

* * *

ایران - عراق محاربه سی نین باشلانما سیندان آی یا ریم کئچیردی. گو -
نو - گوندن ارزاق آزالیر و با ها لاشیردی. اشغال اولونموش منطقه لرین
اون مینلرجه آواره لری، یتیم و باشسز قالمیش اوشاقلاری مختلف شهرلره
کؤچوموشدولر. آ تا، آنالارینی ایتیرمیش بوا و شاقلاردان بیر عده سی ده تبر -
یزه گتیر یلمیش و حکومت طرفیندن اعلان اولونموشدو کی، ایسته ینلر اونلا
- ردان اوشاقلیغا قبول ائدیب آ پارا بیله لرلر. حیاتین آغیر لیغی و
ارزاقین با هالیغی او جوندان بو خیر ایشدن بیر او قدر استقبال ائدن
اولما میشدی .

بوگونلرین بیرینده، سحر آقای سفرزاده اوتاغیمیزا گیریبه، الینده
بیر کاغاذ پارچاسی توتدو و غو حالدا، گولومسهر، شاد و کاغذی کارمندلر ه
گؤسته ره رک دئدی :

- نئینه ییم آقا، رحیم گلدی، یتیم دیلر، آ تا، آنالارینی ایتیرمیشلر،
هئج کیم لری یوخلاریدیر، دو ققوز دور، قوی اولسون اون. خانیملا دا مصلحت
له شدیم، گؤزلری دولدو دئدی : گئت بیرینی گتیر، آ لاه کریم دیر. اما

آقا دئدیم ائله اولسون کی، بئوودندن صونرا توتوب الیمدن آلماسیتلار
بوکاغذی آلدیم نئجه ایش گورموشم ؟!

آقای سفرزاده، ایتیردیگینی تا پیمیش ریاسیز و معصوم اوشاقلار کیمی
سئوینیردی. هامی اونو تشویق ائتدی. اوممنون حالدا گوله- گوله
اوتاقدان چیخدی.

من اول اونون نه دئمک ایسته دیگینی باشا دوشموردوم. دوستلارین
بیری منی باشا سالدیقدا قیرخ ایل اول ویکتورهوگودان اوخودوغوم و
حیاتدا نمونه سینی گورمه دبگیمدن، اونودولموش فرض ائتدیگیم "بالیقچی
لار" شعرینین آرواد و کیشی قهرمانلارینی خاطرلادیم واختیار سیز یوخا-
ریداکی ایکی سطری اوخودوم. دوستلارین بیری :

- کیمین سؤزودور؟ بیرترجمه ائدین گورهک - دئییه. سوروشدوقدا :

- بوسطرلر ویکتورهوگونون "بالیقچیلار" شعریندن دیر- دئدیم. شعرین
مضمونو بئله دیر: "بئش اوشاغی اولان بیر بالیقچی دنیزده اولارکن
آروادی خبر توتدوکی، قونشولاری خسته بالیقچی حیاتدان گوز بومموش و
چوخدان بری آنا سیز قالان ایکی کیچیک اوشاغی باش سیز قالمیشلار. قادین،
اوشاقلار اولودن قورخارلار دئییه، اولنلاری ائوینه گتیریب پرده نین دا-
لیندا گیزله دیر. آخشام بالیقچی دنیزدن قاییتدیقدا، آروادقونشولاری-
نین اولمه سی وایکی اوشاغین کیمسه سیز قالماسیندان صحبت آچیر. کیشی
آروادین سؤزلرینه قولاق آسیب باشینی قاشیپ اراق: شیطانا لعنت -
دئییر- بئش اوشاغیمیز وارایدی، قوی اولسون یغددی. دورگئت اولنلاری
گتیر.

آرواد پرده نی آچاراق دئییر: بودور باخ اولنلار ! "

گورورسوز نه اوخشارلیق وار ؟

سؤزومو کسن دوستلارین بیری :

- اوخشارلیق یوخ، عینیت وار- دئدیگده :

- بلی عینیت وار- دئییه. اونون سؤزونو تصدیق ائده رک علاوه ائتدیم -
هوگونون بوشعرینی خاطرلایا راق بالیقچی واونون آروادینی آقای سفرزاده
وخانمی ایله مقایسه ائدیپ اوره گیمده دئییردیم کی، بشر سئوه ن انسانلار هر
یفرده وهر زماندا وار، اوزوده یوخسول طبقه لردا خلینده داها چوخ دور. چونکی
فارسلارین دئدیگی کیمی: درد همدرد که داند؟ همدرد. فرانسه ده بیر بالیقچی ،
آذربایجاندا ایسه بیر قوللو چوشکلینده، کاش ها می بئله اولیدی !!

" تورکولوژی کنگره سی "

افسانه شهری، گلین تک گۆزه ل ویئددی تپه اوستونده قورولان، استا -
نبول آدینی داشییان شهردن بیرکیچیک ادبی گزارش :
آوروپا ایله آسیانی بیر- بیرینه باغلیان " آسما کۆپری " ۱۵۰۰ متر
اوزونلوغوندا بوغاز (بوسفور) اوستونده انشاء اولموش واسلام دنیاسی -
نین ایاصوفیه، سلیمانیه، سلطان احمد کیمی ان عظمتلی مسجدری و تو-
پقاپی، دولما باغچه سرای کیمی موزه لرو آدالار، قدیم کتابخانه لر، خلیج،
بیازید دانشگاهی، یانقین قلعه سی بوتاریخی شهرین افتخارلاریندا ندیر .
ائله بیل طبیعت باشی آییق، وقتی بول، حوصله سی چوخ اولاندا و
کئفی نین ساز وقتینده یوشهری یاراتمیش ویئرا وزونین انسانلارینا
تماشا ایچون بخش ائتمیشدیر .

او سنده مختصر شرحین وئردیگیم شهرین یازیت (بایزید) میدانیندا
ادبیات فاکولته سینده اوچونجی ملی تورکولوژی کنگره سی ۵۹ - نجی
ایلین مهر آیینین ۱۴ یینده دوشنبه گونی ساعت اون یاریمدا "پروفور
دوکتور سعادت الدین بولوج" ون ریاستی وپروفور "محرم ارگنین"
اداره سی ایله " کاتب عمومی " عظمتلی وطننه لی بیرهاوا ایچی -
آچیلدی .

سینما تک شیبلی بیوک سالن نئچه گون اول دعوت اولموش قوناقلار
ایله دولوایدی. آچیلیش مراسمینده ادبیانه آچیلیش نطق لری اوخوندی
و قوناقلار طرفیندن حرارتله آلقیشلانندی .

کنگره ده مطرح اولان موضوعلار بونلاردان عبارت ایدی :

- ۱- تورک دیلی ۲ - تورک ادبیاتی ۳- تورک تاریخی ۴ - تورک صنعتی
- ۵ - تورک موسیقی سی .

هر موضوعا عائد معروضه و دانیشمالار آیری - آیری سالونلاردا مطرح
اولوردی .

قوناقلار ایچینده آلمان، ژاپن، افغانستان، عربستان مملکت لریندن
هابئله باشقا اولکه لرون اشتراک ائدن تورکولوقلار گۆزه دگیردی . خو -
شختانه کنگره زمانی من ده استانبولدا اولدوغوم ایچون ارگین بیسک

طرفیندن دعوت اولموشدوم و غیا با " عزیز آذربایجاننی تمثیل ائدیردیم،
قوناقلار منله دانیشاندا صانکی بوتون آذربایجان اهلی ایله دان شیر -
دیلا. من وارلیغین حرمتلی اوخوجولارینا ادبیات قسمتینده آذربایجان
حقینده دانیشان ۴ نفر ادیب دن مختصر بحث ائلیه جگم .

۱ - بای یاوز آق پینارین مقاله سی " انقلاب سونراسی ایراندا تورکجه
نشریات " ایدی متاسفانه ارضروم دا شخصی گرفتارچیلیغی اولدوغو ایچون
استانبولدا کنگره یه گله بیلمه میشدی .

۲ - دوکتور فخرالدین کرزی اوغلونون مقاله سی " آذربایجانین صون
متصوف شاعرلریندن قارا باغلی شیخ حاجی میر نگاری ده یورد سئوگیسی
وحسرتی (۱۷۹۸ - ۱۸۸۶) باره سینده ایدی .

فخرالدین بیگ مقاله سینی الینده اولان معمولی قطع ده ۱۶۵ صفحه
لیک ال یازما دیوان اثریندن تهیه ائله میشدی وشاعرین شعرلری باشدا
باشا یورد سئوگیسی و وطن حسرتی حقینده ایدی .

دوکتور صونرا آنادولو دا " قارص و اطرافیندا " یاریم میلیون
آذربایجانلی دان کلی حالدا دانیشدی وقوناقلار طرفیندن حرارتله آلقیشلاند
۳ - دوکتور خاور اعلان خزر مجله سینی مدیری، مقاله سینی " ۱۹ - نجی
قرنین صونوائیله ۲۵ - نجی قرنین اوللرینده کی آذربایجان شعرلرینده
هجو " عنوانیله تقدیم ائتدی .

باکی شهرینده ادبیات دوکتوراسی آلان خاور خانم آذربایجان ادبیا -
تیندا هجودن، مزاحدان، آتالار سؤزلریندن، رباعی دن دانیشدیقدا ن
صونرا نظامی گنجه وی، محمد فضولی، میرزه فتحعلی آخوندوف، محمد باقر
خلخاللی، سید عظیم شیروانی، میرزه شفیع واضح، مراغلی شکوهی، میرزا علی
اکبر صابر، میرزا علی معجز شستری و... حقینده اطرافلی معلومات وئر -
دی وقوناقلار طرفیندن حرارت و صمیمیتله آلقیشلاندی .

۴ - دوکتور احمد علی اعلان طرفیندن تهیه اولان باکی سفری اسلایدلاری
نشان وئریلدی و اعلان چکدیگی زحمتلر ایچون دفعه لرله آلقیشلاندی .

کنگره مه رین ۱۸ یینده صونا چاتدی لکن بو ۵ گونلوک کنگره
آذربایجان ادبیاتی ایچون وتورک دنیا سی ایچون اونودولماز بیر خاطره
اولدی . بونودا قید ائتمه لییم کی، محرم ارگین بیگ ایله وداع لاشیرکن
اوره ک دولوسلاملارینی وارلیق مجله سی نین مسؤل لارینا چا تدی رما قی
خواهش ائله دی .

ادب خزىنەسى

انقلابلار انسانلارنىڭ حەقىقىي دىگىرىنى ئاشىگە چىخاردى. بوجملىدىن،
 ھەممىلى ئاقاي ئالى صەخرىم شىنجانلىق نىڭ دىللىمىزىن عاشقلىرىدىن اولدو
 - غو و اونا خەمت ئىتمەكەن ذوق و افتخار دويدوغونو، سونرا لارا ئوگرند-
 يك او، اولكە مېزە چۆكەن كابوسا باخما ياراق، بوو آفتىن عائىلەسىنىڭ
 بونئورەسىنى بىللە تىترەتمەسىنە رىغما "سەس سىز - سەمىرسىز دىلى و خلقى
 اىچون چاللىشىر، مېنلرچە آتالار سۆزى، لايلىلار، ھەممىلى سۆزلەر، دىللىمىزە
 خاس اصطلاحلار (idiom لار)، عاشىق سۆزلىرى، و نىھائىت الەككەچدىكە
 شاعرلىرىمىزدىن شەرلەر توپلايدى. بو ھەقىقەت آد قويدوغو كىمى "ادب
 خزىنەسى" بۇيوك بىر دوسىھەننىڭ اىچىنى دولدوردو. انقلاب، توركىي
 دىلىندەكى اثرلەر قوبولان مەناسىز يا ساغىن شىنى، استىدادىن يىخىلما
 - سى ايلە رابىر، ازالە ائىدىگىندە، بويورولماز، آنا دىل عاشىقى دە
 اثرى نىڭ گون ايشىغىنا چىخماسىنى اىستەدى. بوسىرادا، ھەممىلى دوكتور
 بىگدلى رىئەكتور ھەقىقەت ئاقاي خەم شىنجانلىق نىڭ يارومىنا كەتتى،
 بىلدىگىمىزە گۆرە، مىثلا "توپلانمىش آتالار سۆزلىرىدىن اوچ مېنە ياخىنىنى
 كىتابدان چىخارتتى، مەتنىن املا و ھەقىقىتىنى، امكان داخلىندە، تامىن
 ائىتىدى. بو ايش بىرلىگىندىن گۆزەل بىر ئىمەرە و ھودە گەلدى: "ادب خزىنەسى"
 كەچەن آي اللىمىزە چاتتى. كىتابدا ھەسن اوغلىندان، قاضى بىرھان الدىندىن
 نىسىمىدىن، خەتائىدىن، فەزولىدىن تا گونوموزون شاعرلىرىنەك شەرنەمۇنەلىرى
 و ئىرلىمىشدىر. بو ھەسە، كىتابىن ۱۵۹ ھەقىقەتسىنى توتتور. سونرا عاشىقلىرىنىڭ
 لىرىكە تانىش اولوروق. دوقسان بىر شاعر و ۳۳ عاشىق بوگۆزەل "آنتولوژى"
 نىڭ اشتراكچىلارى دىرلار. بىرپا راكىچىك نەقسانلار رىغما "كىتاب قىمەتلىسى،
 گۆزەل و نەفىس چىچەك لىرىك، اھتەم مودەقتلە ھورولموش بىر "چىلنگ" (تاج گىل) -
 دىر. بايا تىلاردان و ئىرلىن نەمۇنەلىرى "زانر" دان خوشلانانلار ياخشى بىر
 ھەدىھە سايللىر. آتالار سۆزى و ھەسەنىڭ مەنىسىنىڭ دىللىمىزە خاس اصطلاحلارنىڭ
 بەزىسى دە ئىرلىمىشدىر، بو، ۱۲۸ ھەقىقەتسىنى دولدوران مېنلرچە دوشوندىرور -
 جو، اينا نىدىرىجى و فايدالى سۆزلەر دىر. كىتابىن قالان ھەسەسى ايسە تا پىما جا -
 لارا ھەسەنىڭ دىللىمىشدىر. ھەممىلى خەم شىنجانلىقنىڭ بو خەمت و موفىقىتى و جون جان
 دان تىبرىك ائىدىرىك بو بولداكى ايشلىرىنىڭ دوا مى اىچون دە اونا توفىق
 آرزولوروق. كىتابىن رىئەكتورونو دە آلىشىلىرىق . ح . ن

آخر چرشنبہ

آخر چرشنبہ گلدی آی منیم گۆزەل قیزیم
اوجا آتیل آلاودان آی باناغی قیرمیزیم
قاچ - قاچ آتیل گل سنی باغریما باسیب دئیم
قولاغینا بیر نئجە تاپشیریقیملا سۆزوم

بو خوش گونلریمیزدە گل سئویندیر سن بیزی
دئ صولقونوم گئت داھا ، گل سین منە قیرمیزی

نازنین گۆرچینیم اوینا - اوینا سن آتیل
گۆیدە شیرین گولوشلە بوخوش نغمە یە قاتیل
ھا وادا سلام گلن گونە ، گولە ، جیجە گە
یئتیر تاپشیریغیم دئ آتیل سئوینجلە جاتیل

بو خوش گونلریمیزدە گل سئویندیر سن بیزی
دئ صولقونوم گئت داھا ، گل سین منە قیرمیزی

گل ییغیلین اوشاخلار ، اودلا چلوقان * ائدەک
آتیلخ تونقال اوستدن غملرە درمان ائدەک
اتک اوجلارین توتاق آلاولانیب یانماسین
باغریما گل سئوگیلیم اورەک گلستان ائدەک

بو خوش گونلریمیزدە گل سئویندیر سن بیزی
دئ صولقونوم گئت داھا ، گل سین منە قیرمیزی

ھامی بویئنی ایلدە خوش گونە گتیرک اوز
دوسلارین بیری گئدیر ، بیری گلیر دئیر سۆز
یئنی دوستون الیلە قووشاق سعادتە
چال یئره ، غم بارداغین ، آتیل ایاق یئردن اوز

بو خوش گونلریمیزدە گل سئویندیر سن بیزی
دئ صولقونوم گئت داھا ، گل سین منە قیرمیزی

چوخلو گؤزه‌ل معنا‌لار داشیر بیزیم عنعنه
 قوندا رما ایش دگیل بودوغما ائلیندیریئنه
 دب لریمیز عزیز دیر، هم‌سنه، هم‌ده منه
 گل گولوم ایلک باهاردا کؤنلومو آچیم سنه
 بو خوش گونلریمیزده گل سئویندیرسن بیزی
 دئی صولقونوم گئت داها گل‌سین منه قیرمیزی
 بو عادتدیر ائل ایچره اسکی زامان‌دان قالان
 باغ‌ریمیزا بو دب دیر، آزا جیق سئوینج سالان
 باخ نئجه بو اود یا نیردوشما نیمیزدا یا نسین
 "سا والانا" سؤیله‌یین ائلین گورمه‌سین تالان
 بو خوش گونلریمیزده گل سئویندیر سن بیزی
بقیه بررسی دده قورقود: دئی صولقونوم گئت داها گل‌سین منه قیرمیزی

درحماسهء دده قورقود نیز در دستان "بامسی بئیرهک" چنین ماجرای
 داریم، بئیرهک که نمی‌خواهد شناخته شود در لباس اوزان (عاشیق) به
 مجلس "قازان خان" می‌رود و "قازان خان" نیز بدو چنین اجازه می‌دهد.
 داستانهای دده قورقود به دست‌انهای رومانیک آذربایجان که محصول
 دورهء آرامش و صلح نسبی است نیز تاثیر فراوان نهاده است. بطوریکه
 مثلا: "عاشیق غریب" از نقطهء نظر محتوا و سرنوشت قهرمانان آن
 بر اساس داستان "بامسی بئیرهک" دده قورقود ساخته شده است البته با
 تفاوت‌هایی که ناشی از اختلاف دورانهای آفرینش این دو اثر است بعنوان
 مثال عاشیق غریب در اثر احتیاج مجبور به جلای وطن می‌شود حال آنکه
 بئیرهک به دست دشمن اسیر شده از آب و خاک خود جدا می‌شود و...

در یکی دیگر از داستانهای دده قورقود کشته شدن "تپه‌گوز" به دست
 "باس‌آت" شرح داده می‌شود در داستان "نوروز" نیز ماجرای نظیر آن
 داریم در این داستان "کله‌گوز" نقشی شبیه به "تپه‌گوز" دارد و در
 کنار راهها کمین می‌کند و رهگذران را می‌چاید. نوروز به مقابله با او بر
 می‌خیزد و پس از جنگ سختی بر او پیروز می‌شود.

و... بالاخره ماجراهای داستان "قان تورالی" بعدا "در" هفت پیکر
 نظامی گنجه‌وی تکرار می‌گردد.

بطور کلی میتوان اذعان نمود که داستانهای دده قورقود چون ستارهء
 درخشانی است که بر آسمان فرهنگ آذربایجان نور افشانی می‌کند
 و کمتر اثری بعد از آن سراغ داریم که از تاثیرات داستانهای دده قورقود
 به دور مانده باشد.

"آغیرایللر" و "عیسینین صون شامی" نا

بیرنظر

آذربایجانین گؤرکملی شاعرلریندن اولان کریم مشروطه چاشی "سؤنمز" ین شعرلر مجموعه سی "آغیرایللر" یوئما شکلینده یازدیغی "عیسینین صون شامی" آدلی اثرلری چا پدان چیخیب ، یا یلمیشدیر . وطن و خلقینه باغلی اولان بوتون شاعرلر ، کئچیردیگی میهن و آغیرایللرده ، خاکملرین آرزغینلیغینی ، مقام و شهرت حریص لرینی ، ساتغینلیغینی ، ظلم و ستمدن ازیلمیش ، چانا دویموش محروم انسانلارین کئچیرمیش اولدوغو آجی ، فاجعه لی حیاتی قلمه گتیرمک له ، نالیه لری فریادا ، غصه ، عصیان چئویریب ، همیشه مبارزه یوللاریندا ایشیقلا ندیرمیشلار . شاعر "سؤنمز" ده اولاردا ن بیریدیر .

اؤزیا زدییغینا گؤره : شهریارین "حیدریابا" اثریندن الهام آلاراق

آنادیلینده یازماغا باشلامیشدیر : منجه

او گوندن کی ، دیلیم " لهجه " ساییلدی ،

یا تمیش طبعیم بیردی کسینیب آیلدی .

اوره ک حوشدو ، خومار گؤزلر سوزولدو ،

دالیسینجا ، اینحی لریم دوزولدو .

دئییه ، یازدیغی بو دؤرد مصراع دان آیدین گؤرونورکی ، "حیدریابا" دان داها آرتیق اونوهیچانا گتیرن ، قیدی قلاب الهامینی او یادا ن ، خلقینین تحقیر ، دیلینین با ساق ائدیلمه سی اولموشدور . سؤز یوخ کی ، بودا اونداندا وطن و مظلوم خلقینه اولان درین قایغی و محبتیندن ایره لی گل میشدیر . مقدمه یثرینه یازدیغی پارچادا :

هر زمان سؤز آجدیم " آغیرایللر " دن ،

دیلم پارچالاندی ، سؤزوم آغلادی .

دئدیم درد الیندن قورتولوم - قاحیم ،

سوروندو آردیمحا توزوم آغلادی .

حالی شدیم اوزومه تسلی وئردیم ،

قدرتیم آخسادی ، دوزوم آغلادی .

دئییه ، مصراعلاریندا آخان ناله لرینده ، بارالری سیرتلا شقیقین ساری گیمی ،

دردالیندن قلبی نین تئل لری سیزلاییر . وطن و خلقی نین طالعی نه اعتنا -
سیز قالا بیلمیر . اورهک یا نغیسینی سؤندورمک ایچون ، شعره پناه گتیریر .
اؤز سئویملی قیزینی وا وغلونو (واقعیته ایسه بوتون گنجلیگی) مخا -
طب قرار وئره رک ، اونلارا وطنیمیزین طبیعت گؤزه للیک لریندن ، اولدوز
کاروانلاری نین آخیمیندان ، خورزلارین بانیندان ، دان یئری سؤکولورکن
یارانان منظره لرین الهام وئریجی گؤزه للیک لریندن اوستالیقلا سؤز
آچاراق ،

دولانیرام یالغیز موغان چؤلونده ،
موغان داغلاری نین چنلی بئلینده ،
یئل ساز چالیر ، سازین هر بیر تئلینده ،
قوشلار اوینور ، چوبانلاری آلدادیر .
یا زجاغیندا موغان اؤزگه حال دادیر .

گؤز گؤردوکجه یاشیل چمن دیر گولدر
گوللر اوسته قونوب - اوچان بلبلدر
آدام بویو بیتن دولو سنبلدر

سنبل لری تئل لریز تک هـ غوره رم ،
گؤز اؤنونده ، بیرجه سیزی گؤره رم .

دئییه ، موغان داغلاری نین وقار ، عظمتیندن ، قوشلارین چهچه هیندن ، بارلی
زمیلریمیزده باش قالدیرمیش دولو سنبلردن دانیشیر . بیردن اؤزونو
یاشلی بیر قوجا یئرینده خیال ائده رک ، ساچلارینا یاییلیمیش آغ توکلردن
قاشلاریندا یئر سالمیش " قوزئی قاریندان " سؤز آجیب ،

باخدیقجا اؤز کئچمیشیمه ، یاشیما
گؤرورم کی ، دهن دوشوبدور قاشیما
محنت قاری اگله شییدیر باشیما

بو قارلاری کوره یین کیم ، سیلن کیم ؟

دردلریمی دینله یین کیم ، بیلن کیم ؟

دئییه ، افسونلارلا اؤز آجی خاطره لر دفترینی ورق لهیب ، اوره یینده آغیر -
لیق ائدن ، اونودولماز دردلرینی آجیب تۆکور . بیردن ده اوشا قلیق
دؤورونه قاییدی ، قایغی سیز گونلری یادینا سالیب ،
پولسیز ایدیک ، داماغیمیز چاغ ایدی .

دوست يانيندا - دوستون اوزو آغ ايدى

بئشى چاليب ، بئشى دە اويناردى .

قانلاريممىز بىر- بىرىنە قايناردى .

دئيه ، يوخسول ، سادە ياشلار ينداكى صميمىتى ، صفانى آرزولايىرك

اوشا قلىق گونلرى نىن اونودولماز خاطرە لىرىدىر .

اجتماعى حىياتىمىزدا مەم عامل اولان بولدىن سۆز آچاراق ،

حرام يوللار سوار اولسا انسانا * شاللاقلايىب ، چكر اونوھ

انسان دؤنر دؤرد آياقلى حيوانا ب دئمكلە ، حقلى اولاراق زح

ترى ايلە قازانلمايان ، اگريلىك ، اوغورلوق يولو ايلە الدها

پوللار اوزو ايلە خودخواهلىق ، يئرسىز غرور ، كىن - كدورت ، فساد

گتىردىگىنى ، انسانى انسانلىقدان چىخاردىب ، يىرتىجى بىر حيوانا مبدل

اىتدىگىنى يادا سالىر .

" سؤنمز " آناسى نىن محبت ونواز شلە دولو گول اوزونو ، ياتىملى

حزىن لايىللار يىن دا خاطرلايىب ، سؤز اىنجىلىرى ايلە مصراعلار يىنا دوزور .

دودا قلار يىن غنچە كىمى آچاردى ،

دودا غىما گول غنچەسى ساچاردى .

كؤنول قوشو سئوينجىندىن اوچاردى .

يوخلار دىم اونون لايلاسلىن

آيىلار دىم حزىن زمزمەسىلن .

حمايتىندە ياشادىغى فداكار آنانى هميشە توتغون ، دولغون ، غم بولودو

چەرەسىندىن چكىلمەدىگىنى گؤردوكچە ، " سؤنمز " يىن حساس وكىچىك قلبى

سىخىلىر ، اونون دردلىرىنە شرىك اولماق اىستەير . دالبا دال علتىنى سور-

دوقدا ، آنا ناچار دىلە گلىب ،

دئدى : آناز آرزوسونا چاتمادى ،

غملر يئدى لکن ، سىزى آتمادى .

سىزى آتىب اوزگەسىنى توتمادى .

بىر شمە كىمى اوزو ياندى كول اولدو ،

بىر گئجە نىز اونونچون بىرايىل اولدو .

دئيه ، اؤز گنجلىگىنى ، عمرونون بهارىنى اوشاقلار يىنا قربان ائدەرك ،

اؤز هوس ، آرزو واىستك لرىنە گؤز يومدوغونو ، محرومىتلرە دؤزەرك ، اونلا-

را وفادار قالدىغىنى يئتىرىر .

گؤزلرى آناسى نىن يوخوسوز ، يورغون گؤزلرىنە ساتاشان شاعر ،

ياتما مىشىدى ، گىجە تىكىش تىكىردى .
يورغونلوقدان گۈزلىرى ياش تىگۈردى .
گاھداندا بىر ، اورەكەن تىگىردى .

من دىدىم : آنا . . . يورما اوزونو .

ايشىقسىز لاندىرما گوزونو .

دىدىكە ، آنا معنالى باخىشلارلا اوغلونو سوزوب ،

گوز ياشىلن دولدورا ركن گوزونو ،

دىدى : اوغول ايتىرمىسن اوزونو .

بىردوشون او ، دانىشىدىغىن سوزونو .

ايشلەك انسان چىلپاق اولماز آج اولماز

يامان گوندى نامردە محتاج اولماز !

دىئە ، جواب وئىرىر . آناسى نىن سۆزلىرى كىچىك " سۆنمز " دە درىن اثر

بوراخىر . اونداندا ايشە ، زحمتە قاتلاشماق ، آناسى نىن زحمتىنى آزالتماق ،

عائلەسىنە كۆمك ائتمەك فكرىنى اويادىر . بۇيىلەلىك لە اوزونە ايشتا -

پىب فعالىتە باشلايىر .

قاش قارا لانداندا دۇيردىم قاپىمى ،

قولتوغوما ووراردىم يوك - ياپىمى .

چۆرەگىمى ، اىپلىگىمى ، ساپىمى .

قاپى سىن ائشىدركن قاچاردى ،

گولە - گولە منە قاپى آچاردى .

هرگون ايشدن ائوۋە دۇنوركن ، آناسى نىن گولراوز و نوازشىلە اونو

قارشىلاماغى ، بوتون آغرى و يورغونلوقلارنى جانىندان چىخاتدىغىنى

سۇيىلەيىر .

" سۆنمز " اثرىندە آناسىنى بىرەمك قهرمانىكىمى مجسم ائتمەك لە ،

اوخوجونو ايش ، زحمت وفداكارلىغا تشويق ائدىر . حقلى اولاراق ، هرملتىن

ترقى وتكامل يولونو اونداندا گۇرور .

بىر ملتكى ، چالیشاندىر ، قاچاندىر ،

باغلى قفيل هرئە وارسا ، آچاندىر .

گونشكىمى عالمەنور ساچاندىر .

عالم اولسان اولدوزلارا چاتارسان

جاهل اولسان ، عزيزلىگىن ساتارسان . دئىر

"سۆنمز" پايييز، قيش گئجه لر ينده، كورسو آلتينا گيريپ قوجا نەنە سىنين افسانە وى، شيزين ناغىللارينا قولاق آسدىقلاريني، بەهار بايرا - ميين غنەنە لريني گۆزەل تصويرلرلە گۆز اۋنوندە جانلاندىرير، سونرا شاھلىق رۇمىنين بوغۇجو، آغىرھواسى شاعرى سيخىر، دارىخدىرير، او، پاي - رتلايش حالى آلاراق،

دانيشانمير كيشى اۋز آروادىلن * قونوشانمير كيشى اۋزا ولادىلن دئيه، اعتراض سىيني او جالدىر.

اۋلكە ميزين يئر آلتى وطبىعى ثروتلىرى، ساتقين شاھين اليله، استعمارچىلار طرفيندن تاراج ائىلدىگىنى گۇروب،

وطنىمىن قارا قانين سوروللار

دامارلارين سيغاللايب يوروللار

گوندە بيزە مەين جور كلک قوروللار

نفتە وئەن پوللار گرەك قايتسىن

بىر كس بوخ كى ياتمىشلارى آيتسىن...

باشقا يئردە :

مەين حىلە ايلن وئردىك لرين آلىرلار،

بو ملتىن وار - بوخونو تالىرلار.

ھئى... يوكدوركى، بئلىمىزە قالىرلار.

پول يئرىنە گلير پاسلى سلاھلار،

آللە بىلىر، دالىسىنجانەلر وار...

او، آجى حقيقت نرى سا يماقلا قالمير.

آرزوم بودور، ائل او يخودان اويانسىن،

دۇيشلردە اۋز - اۋزونە دايانسىن.

شرافتە قىزىل قاننا بولانسىن!

حق بولوندا اۋلكە گۆزەل بىرشئىدىر

شانلى اۋلوم چىركىن ظفردن يئى دىر.

دئمك لە، خلقىنى آياغا قالخماغا، قودوزتالانچىلار طرفيندن غصب اولو -

نموش حقىنى مبارزە يولو ايله الەگتىرمگە جاغىرير.

"سۆنمز"، "حيات جلوەلرى" بختيندە اجتماعى مناسبتلردن سۇز آچا -

راق، عدالتە - ظلمو، ايشىقلا - قارانلىغى، حقلە - ناحقى، آغلا - قارانى

اوز- اوزه قويور. حياتا اولان فلسفي باخيشلاريني بديعي افاده لرايله
قلمه گتيريب ،

هر تاپيليش دمير قاپان كيمي دير * سن ائله بيل الكتريك سيمي دير ،
ايكي باشي سا واشيركن باريشير . * نتيجه ده چراغ يانير آليشير .
دئمك له ، دگيشيريك ليك وانكشاف يوللاريني وارليغين ذاتيندا اولان تضا
لاردا گورور . باشقا يئر ده :

حيات دئمك تضا دلاردا ن دوغولور ،
بيري دوغولور سا ، بيري بوغولور .
بيري پارچالانير ، بيري ييغيلير .

وارليق دائم اوز شكليني دگيشير ،
يوخلوغونان قارشيلاشير ، دئيشير .

يا خود :

آرزولارسان اوغلون بويوا و جالسين * ايستيرسن او ، تئز بئويوب قوجالسين
گون كي گئدير باشين اوسته چاتماغا * عين حالدا ، ياخينلاشير باتماغا
دئيه ، هر بير شئي ، بوتون وارليق اوز لوگونده ، ان يوكسك مرحله سينه چاتد-
يقدا ، زوالا اوغرويا جاغيني حتمي بيلير . بعضا " ده ،

ايشيق دائم قارانليقلا توتوشور ،
حق - ناحق له پنجه له شير ، آتيشير ،
بعضا " بونلار بير- بيريلن قاتيشير .

آغ - قارادان ، يالان - دوزدن سئچيلمير ،

حق بويونا بير شانلي دون بيچيلمير .

دئيه ، نه آغي قارادان ، نه ده يالاني دوزدن سئچه بيلمير ، ائله جه ده حق يو-
لونا بيردون دا بيچه بيلمير . لکن بونا باخما ياراق ، " سؤنمز " اون مين
لرله انسان قاني بهاسينا الده ائديلميش آزادليغي قوروماق ايچون
قاري دشمن حيله سيله ، خلقلرين ائله جه ده ، سياسي دسته لرین آراسينا
سالينميش اختلافلاري گوردو كده ، دايانا بيلمير .

ظالم بيزي حسرت قويوب چراغا ،

تفاقيمير ، دئونوب بئويوك نفاقا ،

فرصت تاپيب ، آوچي گليب سراغا ،

خرمن اولسا داغ قالاغي ، بير آمار ،

بير- بير اونو قوش دنله ييب قورتارار .

باشقا يئىردە :

ساوالانىم آرخا دورسا سەندە ،
آولارىمىز داھا دوشمىز كەندە .
ايشىن عىبى ياسىندە دىر ، يا مىندە ،

سن اورە كىدن الين وئرسن اليمە ،

عدالتىن قوشو قونار گولومە .

ازىلن لر ھامىسى "بىر سۆز" دئسە ،

منىت دن ال گۆتوروب "بىز" دئسە ،

اۈزگە قالسىن اۈز - اۈزۈنە دوز دئسە

نە يئىر قالار ظلمە ، نە ظلمكارا ،

عالم دۇنر بىر چىچكىلى بەھارا .

دئسە ، زىمتكش خىلقلىرى بىرلىگە چا غىرىر ، تاسف لرا ولسون كى ، بوآرزوسو -

نو محال سايىب ، قانات آچاراق خيال دنيا سىنا پناھ آ پارىر .

اىلدىرىم تىك شاققىلدا يىب ، شاخايدىم ،

اولدوز اولوب فضالاردا آخايدىم .

كەچە جىكەن - گلە جگە باخايدىم ،

بىر گۆرىدىم گلە جىكە نەلر وار ،

عدلدىنمى ، انصافدانمى خىر وار ؟

بۇيەلىك لە ، اوخوجونو دوزگون يولا ھدايت ائتمك عوضىنە ، روح يوكسىگ

- لىگى دوغورماق عوضىنە ، ناامىدا ئدىر . باشقا بىرىئىردە :

اورە ك بىر آن سىنە نىزدە دۇيونور ،

ھايات اۈزون گۆستەرەرك ، اۈيونور ،

بىر آن صونرا ، اورەك يانير - گۆيونور ،

بىرگون اولور ، چىرپىتماقدان دا يانير .

ھايات اوندا باشقا رنگە بويانير .

دۇيونن ، ھايات وئرن ، گۆينەين فعالىت جريانينى "بىر آن" سۆزوا يلە يئىتىر -

مك ، نظره غىرى عادى گلير ، صونرا ، بىرعمە دۇيونن اورەك چىرپىنماقدان

دايانماغى ، بىرانسان عمرونون سۆنمەيى دىمكىدىر . "ھايات اوندا باشقا

رنگە بويانير" سۆزلىرى مبهم وانلاشيلمازدىر . بىراورەك دا يانماقلا ،

ھايات اۈز طبيعى جريانينى ھىچ وقت دگىشمىز . باشقا بىرىئىردە منطقى نتيجه

آلاراق ،

بشریت کئجه - گوندوز چالیشیر ،
چالیشدیقجا ، آلوولانیر ، الیشیر ،
طبیعتله هئی... ساواشیر - باریشیر .

بوسایا قلا حیات گئدیر ایره لسی ،
قیرمیزلی ، آغلی ، ساری ، قارالسی .

مبارزه گئیشله نیر ، دارلانیر ،
تدریجیلن ، دولغولانیر ، بارلانیر ،
بیلیک لرین خزینه سی وارلانیر .

چوخالیدیقجا تجربه لر ، بیلیک لیر ،

هامارلانیر آچاق - اوجا گدیک لیر .

دئییه ، حیات باشدان - باشا بیر مبارزه میدانلی اولدوغونو ، انسان اؤز
فعالیت ، علم و ذکاسی ایله طبیعتی اؤزونه مطیع ائتدیگینی یئتیریر .

البتہ "سؤنمز" ، "آغیرایلر" اثرینده تصویر ائتدیگی دؤزولمز ،
آجی خاطرہ لریالنین اونون اؤز سرگذشتی دگیل . بلکه ده ، مستبدشاهلارین

فرمانی ایله دارا چکیلمیش ، زندانلاردا اشکنجه آلتیندا جان وئرمیش ،
تبعیدگاهلاردا - سورگونلرده ایتگین دوشموش مینلرجه اشسیزقالمیش عا -

ثله لرین بدبختلیک وفلاکت ایچه ریسینده کئچیردیگی شوم حیاتین حقیقی
بیر صحنه سیدیر . شاعر مهارتله اونلاری گؤزوموزون اؤنونده جانلان -

دیلمیشدیر . اوخوجولارینی اؤز سرگذشتی ایله تانیش ائتمک له ، "تاپشیریقلا
- ریم" شعرینده حکیمانہ نصیحتلره کئچیب ، حیاتدا بیراوزلو ، دؤنمز ،

مرد - مردانا یا شاماغی ، ظلم - ستمه ، زورا بویون اگمه مه گی ، حیلہ وتزویر
یالتاقلیقدان اوزاق اولماغی ، قاریشقا ، بال آریسی کیمی ، زحمتہ - امگہ

قاتلاشماغی ، هرايشده عقل و منطقى اساس توتماغی تا پشیریر و گنجلیگه
دوزگون یولو آشیلا ماغا چالیشیر .

دیرلیگیزده ، هدفیزدن چؤنمه یین !
باشدا وئرسز ایمانیزدان دؤنمه یین !

آلوولانساز ، بیر پوفونن سؤنمه یین .

قویون اودوز آلوولاریز گور اولسون !

ایشیغیزلا گئجه - گوندوز بیرا ولسون !

دئییه ، گنجلیگی دؤنمز مبارز انسانلار اولماغا چاغیریر .

" اسكندرين وصيتى " شعرينده : دنيانى فتح وتاراج ائدن، قانلار
توكموش اسكندر دنيادان كۆچركن ، الينى تابوتون ائشيگينده آچىق قو-
يماغى وصيت ائديب دئير :

او كسكى ، من كيمي دوشونوب ، دئير * ظلمون قازانيب ياشاماق خوشدور
گورسون كى ، بىر بئله قدر تله بئله * دنيادان گئده نده اليم ده بوشدور .
قارانقوش " منظومه سينده :

آي قارقوش ظالم تك سن دگيلسن * گوز گوردو كجه يئيلن وار - يئين وار
هر عملين وار بىر عكس العملى * گونده مينلر اولدورن وار اولن وار
دئمك له ، دئورونون ظلمكار حاكملرينه هشارلىق ائدهرك ، جنايتلرى نين
مكافاتى اونلارى گوزله ديگينى يادلارينا سالماقلا ، اونلارى عادل اولما -
غا ، مرتكب اولدوقلارى جنايتلريندن ال گوتورمه يه جاغيرير . آنجاق اوزو
ده بىليركى ، " دعا اوخوماقلا ، دونوز داريدان چىخماز . "

شاعر " ياسلى ايل دؤنومي " شعرينده قانلى " ۲۹ بهمن " حادثه سيندن
الهام آلاراق ، بديعى ودولغون بىر تابلويار تاعيشدير .

سحرگون چىخاندا افقه باخديم * سئير ائتديم اوجادا ، آلچاقدا ، دوزده
گوردوم گونشين ده قىزارىب گوزو * آل شفق يويونور قانلى دنيزده
دئيه ، داغلارى ، دوزلرى ، آل شفقى حتى گونشى ده قان درياسيندا گورور .

۱۳۵۷ - نجى ايل نوروز بايرامى تبرىز ايچون قارابايرام ايدى . يازىق
آنالارين بالام واي ... دئيه ، اوجالان ناله سسى هله ده ائشيدىليردى ائل
دردىنى اوز دردى بيلن شاعرين نظرينده هر يئر قانلى گورونور . قونشو -
لارى بايرام مناسبتيله اونا وئردىكى " لاله دن " پوزولور - عصبانيتله
الينى دوستونون اليندن چكىر . اونون بو حركتيندن قونشوسو نئجه توتو -
لدوغونو بئله تصوير ائدير :

صانكى ، اود پارلادى باخيشلاريندان
بىر لاله يه باخدى ، بىرمنه باخدى
گوزونده جانلاندى بىر درين سئوال
او ، سئوال كؤنلومو يانديردى - ياخدى
بو درين سئوالين معناسينى تكجه ،
اوغلو شهيد اولان آنالار بىلهر .
نشانلى جوانين اولوم نسگيلين ،
فره سى اوخلانان ، صونالار بىلهر .

*

شہیدلرین قانیندان سوواریلمیشدیر،
اودور یاریاقلاری "انتقام" سسلر.
مبارز خلقیمین ظالمه قارشیی،
قارا نفرتینی باغریندا بسلر.

دئییه، وئریلن لاله نین درین معناسینی درک ائدیر. قونشوسونون اونداندا
آرتیق کدرلی اولدوغونو دویور. نهایت ۲۹ - بهمیده تبریزده آخیدیلیمش
آل قانلار ایران خلقلرینی هیجانا گتیردی .

بولاقلار توپلانندی دره ده، دوز ده، * دنیزه برابر چایلار یارانندی
خلقلر بیرله شدی عملده، سؤزده، * پیچیلتی گوجلندی، هایلاریارانندی.
دییلرده "الله اکبر..." خلقلر آخینی آمانسیزبیرسئله چئور -
یلیب، شهرت وشهوت سرایلارینی داغیتدی. شاعر بوغالبیتدن سئوینیر،
آلهامی جوشاراق،

مبارز ائللرین جوشغون گوجویلم * آلیندی بیر- بیرقارازندانلار!
قفسلر آچیلدی آزاد اولدولار، * زنجیره باغلانمیش ایگید اصلانلار!
همین شعرین باشقا یئرینده:

ظالملر او جاغی اود توتوب یانندی * آچیلدی تکجه بیر قانا دیم منیم
هله لیک بوسینیق آزاد قاناتلا * جانلانا ربو، یورغون حیاتیتم منیم
شاعر ائللرین قودوز دشمنه غلبه سیله، گله جک آزاد وشن حیاتا امید
بسله ییر.

" سؤنمز " کئچمیش آجی حیاتیتمیزی بدیعی اوبرازلارلا قلمه گتیره -
بیلیمیشدیر. جسارته دئییه بیلرمکی، شاعرین آفتوبیوگرافیک (اؤز ترجمهء
حالی) ژانرایا خین اولان " آغیرایللر " اثری شعریت و معنا دولغونلوغو
جهتدن قیمتلی بیر اثر سایيلا بیلر.

لکن، کتابدا بعضی کیچیک ایرادلار دا گؤزه چارپیر مثلاً:

(۲- انجی بندده) " ایلدیریملار ایشیق دوغور ساچماقدان "
بومصراعدا معنا آنلاشیلما زدیر. منجه " ایلدیریملار شاخماقدان ایشیق
دوغور " دئمک قافییه خاطرینه ساچماقدان " سؤزو آخیرا دوشدویوندن معنا
ایتیبدیر.

یاخود: " طوفان قویار اودلو بولودلار یاغدیرار "
بو مصراعدا " اودلو بولودلار یاغدیرار " سؤزلری واقعیتدن اوزاق گؤ-
رونور، چونکی، هر نه یاغسا بولوددان یاغار، بولودا ؤزوا ودا ولوب یاغماز.

ياخود" ايش و آنام" پارچاسى نين ۱۰۵ نجى بندينده آنا نامرده
 محتاج اولماق ايچون ايشله ديگيني و ۱۰۷ نجى بنده ده
 يامان گونون عمرو آز اولار،
 قيش قورتولار، بها را اولار، يازا اولار .
 دئيه، اوغلونو گلهجه يه اميدوار ائتديگي حالدا، بيردن ۱۰۶ نجى بنده
 اوزوندن چيخيب، ياز بولودو كيمي گورولدا ياراق ،
 بوينومداكي زنجيرلى آچارام * باش گوتوروب بودياردان قاچارام
 قورتارارام بوزندانان اوزومو * گوره بيلمز بيركس منيم توزومو .
 دئمه يي ، زحمتكش وفداكار بير آنانين روحيه سيندن اوزا قدير . آنا
 - نين شخصيتيني كيچيلدير . همده كتابدا املا پوزغونلوقلاري اولدوقجا
 چوخدور . تنقيدي اشاره لر ايسه بوسوتون اونودولموشدور . بورا سيني
 اونوتما مالييق كي، يازيلاردا يازيچي و ياخود شاعر اوز فكرينى
 اوخوجويا دوزگون صورتده يئتيرمك ايچون تنقيدي اشاره لر ين اهميتي
 چوخ - چوخدور .
 آنجاق ، " عيسى نين صون شامى" پوئماسيندا بوكيمي املا خطا
 لاري چوخ آز گوزه چارپير .

آردىسى وار .

*** **

بقية (زبان تركى در آذربايجان)

اقتصاديات كوچ نشيني بزبانهاى عربى و فارسى تحصيل مي كردند و آثار
 خود را باين زبانها مي نوشتند . باين ترتيب آنها با اينكه از نظر
 مشخصات قومي ترك زبان بودند ، ليكن مانند دانشمندان عربى زبان و فـا
 رسي زبان فرهنگ اسلامى خاور را رشد مي دادند . تعداد دانشمندان ترك
 زبان و شعراي آنها كه بزبانهاى عربى و فارسى كتاب نوشته اند بسيار
 زياد است . خانواده هندوشاه و فرزندوي محمدنخجواني نيز جزو آنها
 بشمار مي آيند .

زبان ترکی در آذربایجان

سطور زیر را که روشنگر نکات مهمی است، عیناً " از صفحات ۸ تا ۱۷ " پیشگفتار " متن علمی و انتقاد - دی کتاب " دستورالکاتب فی تعیین المراتب " اثر محمد بن هندوشاه نخجوانی - قرن چهاردهم میلادی - که بسعی و اهتمام آقای عبدالکریم علی زاده از طرف آکادمی علوم اتحاد شوروی - انستیتوی خاورشناسی - جزو سلسله آثار ادبی ملل خاور در مسکو بسال ۱۹۶۷ بطبع رسیده است نقل می‌کنیم. پیشگفتار نیز بقلم " استاد علیزاده " فوق الذکر می‌باشد. نویسنده پس از مقدمه‌ای درباره سبک مؤلف چنین می‌گوید :

کتاب محمد نخجوانی بسبک خاص ادبی او با استعمال اصطلاحات فراوان و بکار بردن کلمات و عبارات متعدد درباره کلیه رشته‌های اصلی علم، امور دولتی و حیات اجتماعی - اقتصادی و تولیدی نگاشته شده است. بدون مبالغه میتوان گفت که محمد بن هندوشاه نخجوانی واقعاً " دانشمندی متبحر و واقف به تمام امور دولتی، متفکری ژرف اندیش و در دایره وسیعی از رشته‌های دانش، نظریه و عمل صاحب عقیده بوده است.

بطوریکه درباره گفته شد کتاب محمد نخجوانی سرشار از اصطلاحات فراوان کلمات و عبارات علمی، اجتماعی - اقتصادی و نیز اصطلاحات جداگانه‌ای در باره " کوچ نشینان است مثلاً " در مقابل اصطلاح " مقیمی " بمعنای " آبادی - نشین "، محمد نخجوانی اصطلاح " کوچکنجی " را بمعنای کوچ نشین بکار می‌برد. این اصطلاح و اصطلاحات متشابه را مادر آثار نظام الملک، رشیدالدین، حمداله قزوینی و نویسندگان دیگر عصر سلجوقیان و مغولان مشاهده نمی‌کنیم. بکار بردن اصطلاحات فراوان توسط محمد نخجوانی اولاً " بما امکان می‌دهد که بوجود اصطلاحات مزبور در هر رشته جداگانه از علوم آن زمان پی می‌بریم و ثانیاً " این امر تسلط نویسنده را بر زبانهای عربی و فارسی و اصطلاحات سرشار این دوزبان (که هیچ یک زبان مادری او نبودند) نشان می‌دهد.

خود محمد نخجوانی، نظیر و صاف، درجه اطلاعات خود را از زبان فارسی بیان می‌دارد و تا یی می‌نماید که بزبان عربی نیز به همین اندازه تسلط دارد* و ضمناً "وعده می‌دهد که کتاب دیگری بزبان عربی خواهد نوشت**"

از مطالب فوق الذکر این سؤال پیش می‌آید که آیا زبان مادری خانواده نخجوانی بطور کلی کدام زبان بوده است؟ برای روشن ساختن این سؤال بی‌جا نخواهد بود اگر درباره نقش زبانهای اصلی رایج بین مسلمانان خاور در قرون وسطی یعنی زبانهای عربی، فارسی و ترکی مطالبی بیان کنیم. همان طور که معلوم است در ایران، آذربایجان و کشورهای همجوار در دوران قرون وسطی زبانهای عربی و فارسی چون زبانهای رسمی شناخته شده بود و تا دوران معینی ابتدا تحصیل بزبان عربی و بعداً "بزبان فارسی انجام می‌گرفت. در طول چند قرن تا قرن یازدهم زبان حاکم کتابی زبان عربی بود، سپس عربی و فارسی و تقریباً "از قرن سیزدهم اساساً" زبان فارسی گردید. ما در این مورد که زبان ترکی برای خلقهای غیر ترک زبان تحصیلی و کتابی باشد اطلاعاتی در دست نداریم. باین ترتیب نویسندگان کتبی که بزبان ترکی نوشته اند خود از محیط ترک زبان برخاسته بوده اند.

معلوم است که پدر محمد نخجوانی کتابی بنام "صاح العجم" در لغات و دستور زبان فارسی به سه زبان فارسی، عربی و ترکی برشته، تحریر در آورده است***. پس پدر محمد نخجوانی زبانهای عربی و فارسی را بنحو اکمل میداند. نسته است. ولی چون در کتاب "صاح العجم" زبان ترکی را نیز مرادف با زبانهای عربی و فارسی بعنوان زبان کتابی بکار برده همین اثر شاهد آنست که زبان مادری او ترکی بوده و بر آن تسلط کامل داشته است. بر اساس اصل فوق الذکر، یعنی تعلق نویسندگان کتب بزبان ترکی فقط بخلقهای ترک زبان

* - محمد نخجوانی، متن انتقادی "دستور الکاتب فی تعیین المراتب" جلد دوم، ص ۳۶۶.

... که این ضعیف نحیف همچنانک در میدان فارسی زبانی که بر مراکب خسروانی سوار می‌کنند در بیدار عربیت نیز با دپایان تازی انبازی میتواند نمود و برتکاران عربی بهر مقصد که میخواهد میتواند ندوانید...

** - در همانجا، ص ۳۶۶.

... و این ضعیف را وقت و عمر مساعدت و مساعدت کند بر همین نمط کتابی دیگر در منشآت عربی مصنف و مرتب گرداند تا طالبان انشاء عربی نیز بر این سر و جوه بمطالب خود رسند...

*** - با کمال تاسف باید گفت که این کتاب تا امروز چاپ نرسیده است.

می‌توان یکبار دیگر با جسارت تا پید کرد که زبان مادری خانواده، نجوانی ترکی بوده و پسرنیز مانند پدر منسوب به آن گروه از خلیقهای ترک زبان بود که از قدیم الایام در اراضی آذربایجان جنوبی و شمالی مسکن داشته‌اند.

مانند خانواده نجوانی بسیاری از نمایندگان خلیقهای ترک زبان کتب تاریخی، فلسفی، طبی، جغرافیائی، مذهبی و غیره خود را و همچنین بسیاری از شعرا، جهانگردان بزرگ و غیره که منسوب به خلیقهای ترک زبان هستند و از آذربایجان و یا کشورهای دیگر خارج و نزدیک و میانه برخاسته‌اند کتابهای خود را بزبانهای عربی و فارسی نگاشته‌اند نه بزبان مادری. حتی تا دوران - معینی دانشمندان فارسی زبان نیز آثار خود را بزبان عربی می‌نوشتند. ما این پدیده را کاملاً طبیعی می‌دانیم، زیرا با نظام اقتصادی زندگی این خلیقها و سیستم تحصیل آنها وابستگی کامل دارد. موضوع از این قرار است که عناصر نژادی ترک زبان و ایرانی زبان که از لحاظ منشاء یکی از کهنترین خلیقها بشمار می‌روند که نظام حاکم اقتصادی متفاوتی داشتند. قبایل ایرانی زبان، اساساً "زندگی حضری داشتند، در صورتیکه قبایل ترک زبان اصولاً مشغول دامپروری و شکار بودند که با طرز زندگی کوچ‌نشینی رابطه ناگسستنی داشت بدون اینکه جزئیات این مسئله که خارج از موضوع تحقیقات ماست بپردازیم، متذکر می‌شویم که چه در اصل اداره اقتصادیات حضری و کوچ‌نشینی وجه در سطح فرهنگ مردمی که زندگی حضری و کوچ‌نشین داشتند تفاوت‌های کامل محسوس دیده می‌شود. قبل از همه کوچ‌نشینان فاقد شرائطی بودند که آبادی نشینان برای رشد و ترقی فرهنگ داشتند که این نیز مربوط به نظام اقتصادی و طرز زندگی آنان بود. زندگی در صحرا، اقتصاد دامپروری، انتقال دائمی از محلی به محل دیگر، جنگ و جدال برای تصرف مراتع و شکارگاهها، خصومت‌های قبیله‌ای و غیره مانع جدی رشد فرهنگ کوچ‌نشینان و یکی از علل اساسی عقب ماندگی فرهنگی آنان نسبت به آبادی نشینان بود. آبادی نشینان از دوران قدیم دارای الفبا بودند، در صورتیکه کوچ‌نشینان بععلی که در بالا ذکر شد در آن دوران الفبا نداشتند برخلاف آبادی نشینان از خود کتبی به میراث گذاشتند. لیکن برای مطالعه زندگی اقتصادی، تسلیحات و وسایل که در تولید بکار می‌بردند، برای آشنائی انواع اصلی اشتغالات و کارهای روزانه آنها از جمله شکار، صنایع ظریفه، رقصها، آلات موسیقی آنها و نیز برای شناخت عالم حیوانات و بدست آوردن اطلاعات مردم‌شناسی پیرامون

حیات کوچ نشینان دامپرور مدارک مادی ذیقیمتی در دست داریم که آبادی نشینان نظیر آنها را نداشتند. این مدارک عبارتند از تصاویر ویریشمارکه در روی سنگها کنده شده و متعلق به دوره های گوناگون است که از هزاران سال قبل از میلاد آغاز می گردد. این سنگ نوشته ها در بعضی از کشورهای آسیا، از جمله در آذربایجان و کشورهای همجوار آن وجود دارند.

نظریاتی که تصاویر روی سنگها اصولاً در کشورهای که ساکنان آنها خلقهای ترک زبان هستند گسترش یافته، لذا وجود این آثار در آذربایجان اساساً "مربوط بتاریخ گذشته قبایل کوچ نشین ترک زبان می باشد. با در نظر گرفتن شرایط طبیعی و ثروتهای آذربایجان و فورماتع، شکارگاهها و وضع جغرافیائی آن می توان تصدیق کرد که آذربایجان از این حیث وضع مستثنائی دارد بعضی از تصاویر روی سنگها که در آذربایجان و ممالک اطراف آن کشف شده، از جمله تصاویری که ا. م. جعفرزاده در قوبستان یافته تقریباً "بدوران چند هزار سال قبل از میلاد تعلق دارد" * این موضوع نشان میدهد که حتی قبل از پیدایش تصاویر روی سنگها در اراضی آذربایجان، در این سرزمین همچنان قبایل کوچ نشین ترک زبان سکونت داشتند. اینان بعدها، هر چند گاه، هم از سمت شمال و هم از جانب جنوب و گاهی هم از طریق مهاجرت چنانکه در دوران انوشیروان (سالهای ۵۳۱ - ۵۷۸) در قرن ششم بوقوع پیوست، قبایل کوچ نشین ترک زبان که از لحاظ زبان و اداره امور اقتصاد - دی نزدیک بودند بهم پیوسته هسته اصلی اهالی آذربایجان جنوبی و شمالی را تشکیل دادند که اکنون به چند ملیون می رسند.

دولتهائی که قبایل کوچ نشین ترک زبان در قدیم بوجود می آوردند گاهی بچنان قدرتی می رسیدند که دول بزرگ همسایه مجبور می شدند آنها را جدا "بحساب بیاورند. نفوذ عمیق و فرمانروائی در امتد قبایل ترک زبان در ایران و آذربایجان را اگر با حاکمیت سده های قبلی مقایسه کنیم این نفوذ مربوط بدوران سلسله غزنویان می گردد که این حاکمیت در هنگام سلطنت سلجوقیان با وج قدرت خود رسید بطوریکه چندین قرن دوام یافت. در این

* - مراجعه کنید به اثر: ا. م. جعفرزاده، تصاویر روی سنگهای قوبستان (آذربایجان شوروی)، آثار تحقیقی انستیتوی تاریخ آکادمی علوم آذربایجان، جلد سیزدهم، ص ۲ - ۷۹ (۵۷ - ۱۹۵۸)، باکو.

همین مؤلف، آلبوم تصاویر روی سنگهای قوبستان، مسکو، ۱۹۷۳.

دوران قبایل ترک زبان، بعد از تصرف آذربایجان بقبایل هم قوم خود که مشغول اقتصادیات حضری و کوچ نشینی بودند برخوردار گردند و در طول چند قرن بین خودشان و همچنین با ساکنین محلی درهم آمیخته مستحیل شدند* در منابع کتبی درباره ستمها، غارتها، بیعدالتیهای فئودالهای ترک زبان در دوران فرمانروائی آنها و همچنین شجاعت آنها مطالب فراوانی وجود دارد. ولی در این باره که فئودالهای ترک زبان در آذربایجان و ولایات دیگر تحت تابعیت خوداهاالی را بزور وادار به ترکی حرف زدن میکردند در منابع اطلاعاتی وجود ندارد. همچنین در این باره که در زمان فرمانروائی سلسلههای فئودالی ترک زبان در خاک ایران، آذربایجان، عراق، گرجستان، آسیای صغیر و کشورهای دیگر تحصیل بزبان استیلا گران انجام می گرفته اطلاعاتی در دست نداریم. برعکس در آن دوران تحصیل در رشته های نظیر فلسفه، طب، ستاره شناسی (نجوم)، شرعیات و غیره بزبانهای عربی و فارسی بود. در مدارس عالی آن زمان مانند "مدرسه نظامیه" بغداد و "مدرسه مجیدیه" تبریز و "مدرسه طب دارالشفاء" تبریز تحصیل بزبانهای عربی و فارسی صورت می گرفت. بسیاری از دانشمندان عربی زبان، فارسی زبان و

* - نظر ما درباره این مسئله در مقالات زیرین نیز منعکس شده است :

- ع.ع. علیزاده " بعضی از مسائل مربوط بتاریخ سلطنت سلجوقیان در خاور - میانه و ماورای قفقاز " مسائل تاریخ خلقهای قفقاز، تفلیس، ۱۹۶۶ ص ۲۶۸ - ۲۶۹، همین مؤلف: اشتراک نظر دانشمندان قرون یازدهم، چهاردهم ایران و آذربایجان، اطلاعات آکادمی علوم آذربایجان شوروی، سری تاریخ، فلسفه و حقوق، ۱۹۶۸، شماره اول، ص ۴۸، ۴۹، همین مؤلف: نظام الملک، رشیدالدین و محمدنخجوانی، اطلاعات آکادمی علوم آذربایجان شوروی، سری تاریخ، فلسفه و حقوق، ۱۹۶۹، شماره اول، ص ۳۲ - ۴۰، همین مؤلف: استعمال اصطلاحات ترکی و مغولی در آثار رشیدالدین ووصاف، ماخذشناسی گرجی، جلد سوم تفلیس ۱۹۷۱، ص ۱۷۶ - ۱۷۷، همین مؤلف: عقاید اصلاح طلبانه و اشتراک نظر نظام الملک، رشیدالدین و محمدنخجوانی پیرامون مسائل اقتصادی (قرون یازدهم - چهاردهم)، اطلاعات آکادمی علوم آذربایجان شوروی، سری تاریخ، فلسفه و حقوق، ۱۹۷۱، شماره دوم، ص ۴۹ - ۵۰.

(ادبیات نامبرده همه بزبان روسی است)

ترکی زبان در این مدارس کسب دانش نموده اند. در آن دوران حتی سخنی از تحمیل زبان ترکی در ادارات دولتی در میان نبود. برعکس در ادارات دولتی (غیر از ارتش) در مکاتبات بین حکام، در دادگاهها و غیره زبانهای عربی و فارسی بکار می رفت. حتی فرمانهای دولتی، پیرلیقها و غیره برای اینکه خلقهای دیگر مضمون آنها را درک کنند، گاهی بزبان هر خلـقق انتشار می یافت *

کتابها و بطور کلی آثار علمی و اشعار بزبانهای عربی و فارسی نوشته می شدند. در زمان سلطنت سلسله های فئودالی کوچ نشین ترک زبان خلقهای تابع غیر ترک زبان را مجبور نمی کردند که بزبان خلقهای ترک صحبت کنند. اغلب فئودالهای ترک زبان می کوشیدند بزبان فارسی سخن بگویند، گاهی خود آنها بزبان فارسی شعر می گفتند و مکاتبه می کردند. باین ترتیب از طرف طبقه حاکم سلسله های فئودالی ترک زبان چنین قصدی وجود نداشت که زبان ترکی را بزور به خلقهای غیر ترک تحمیل کنند. اصولاً "باید گفت که در خاور فئودالی قرون وسطی سیاست تحمیل قهری زبان خلقی بر خلق دیگر وجود نداشت، در حالیکه در مورد قبول اعتقادات مذهبی کاملاً وضع دیگری بچشم می خورد. در مورد دین تحمیل قهری عملی می گردید. می دانیم که خلقهای ترک زبان و مغولی زبان تحت نفوذ فرهنگ محل، خود بطور دستجمعی اسلام را پذیرفتند** و بعداً "سخت کوشیدند تا آنرا رواج دهند. خود خلقهای ترک زبان بحکم

* - در این باره مراجعه کنید به: و.و. بارتولد، کتیبه، فارسی دیوار مسجد منوجه درآنی، سنت پترزبورگ، ۱۹۱۱، ص ۱۲، ۱۳. همانجا: سخنان مورخ جوینی و محمد نخجوانی نقل میگردد (ص ۱۳ تبصره ۱). بنا بقول و.و. بارتولد حتی در دربار مונکه خان (۱۲۵۱ - ۱۲۵۹) کارمندان ایرانی، اوغوری، چینی، تبتی، تانغوت و دیگران خدمت می کردند تا هر خلقی بتواند فرمانها را بزبان خود دریافت دارد. این فرمانها بنا بقول رشیدالدین بطور نفیس تنظیم می شد و بهتر از دوران پادشاهان قبل از مغول بود و اگر آنها زنده بودند یقین که از نمونه های که در زمان مغولها بوجود آمد تقلید می کردند (همانجا، ص ۱۲، ۱۳).

** - هندو شاه بن سنجر نخجوانی، تحارب السلف، چاپ فوق الذکر ص ۲۵۹، رشیدالدین جامع التواریخ، متن علمی - انتقادی با اهتمام ع.ع. علیزاده جلد سوم، باکو، ۱۹۵۷، ص ۱۹۵۷، ص ۲۹۴ - ۲۹۸، جامع التواریخ جلد سوم، ترجمه روسی، پروفیسور آ.ک. آرندس، باکو، ۱۹۵۷، ص ۱۶۵ - ۱۶۷، وصاف الحضرت، تاریخ وصاف، چاپ سنگی بمبئی ۱۲۶۹ هجری، ص ۳۱۶، ۳۱۷. بنا بقول وصاف، در عرض یکروز دویست هزار نفر اسلام آوردند. وصاف ص ۳۱۷

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

(۷)

زبان و اسلوب کتاب دده قورقود

ویژگیهای زبان داستانهای دده قورقود در میان گویشهای مختلف زبان ترکی، به زبان آذربایجانی نزدیکتر است. البته این بدان معنی نیست که تمام خصوصیات زبانی کتاب منطبق بر زبان آذربایجانی باشد. چنانچه معلوم شده است در آن زمان هنوز بین دو گویش آناتولی و آذربایجانی اختلاف چندانی پدید نیامده بود. از این نظر برخی ویژگیهای زبان کتاب با زبان مردم آناتولی شرقی مثل نواحی "قارص"، "ارزروم" و "وان" که نزدیک آذربایجان هستند نیز همخوانی دارد.

ضمناً "از آنجا که مردمی که خالق این حماسهها بودند چندان تحت تاثیر فرهنگ اسلامی قرار نگرفته بودند، در کتاب دده قورقود به نسبت آثار بعدی آذربایجانی لغات و اصطلاحات عربی و فارسی بسیار کمی وجود دارد مثلاً:

بجای شئی ،	نسنه .	بجای مریض ،	سایرو
"عاشیق ،	اوزان .	"صحرا ،	یازی .
"حیله ،	آل .	"اذان ،	یان .
"دعا ،	آلقیش .	و	

بکار رفته است .

کلماتی نیز در کتاب وجود دارد که در زبان معاصر آذربایجان تغییر یافته و بشکل دیگری ادا می شوند مثلاً :

قانی	که بجای "هانی" بمعنی (کدام) بکار می رود .
قاچان	که بجای "هاچان" بمعنی (چه وقت) بکار می رود .
توتساق	که بجای "دوستاق" بمعنی (اسیر) بکار می رود .
و	

داستانهای حماسی دده قورقود که مستقیماً "از ادبیات شفاهی مردم اخذ شده - اند گنجینه‌ی با ارزشی از ضرب المثلهای و اصطلاحات خلق را در بردارند که قسمتی از اینها هنوز هم در آذربایجان رواج دارد. از آن جمله :

قاری دوشمن دوست اولماز !

یعنی (دشمن دیرین دوست نمی شود)

" گۈپلۈن اوجا توتان ارده دولت اولماز ! "
 یعنی (مال و منال در کف مرد بلند همت قرار نمی گیرد) .

.....

دستانهای حماسی دده قورقود از قطعات نظم و نثر تشکیل شده است .
 معمولاً جریان وقایع به نثر گفته می شود و احساسات و گفت و شنودهای مهم
 قهرمانان به نظم بیان می شود . بی شک " اوزان " پس از تعریف قسمت منشور .
 قطعات منظوم را به همراهی سازش قویوز می خوانده است .
 نظم در دستانهای دده قورقود پیرو قواعد خاصی ، در آن وزن و قافیه
 بشکل تکامل یافته کنونی که میان عاشیق ها مرسوم است ، وجود ندارد .
 مصراعها بعضی کوتاه و برخی بلندند ، و به نظر میرسد که این کمبود وزن
 هنگام ایفای شعر بوسیله ساز ترمیم می شده است بعنوان نمونه یکقطعه
 منظوم از دستان چهارم (دستان اسارت اوروز پسر قازان به دست دشمن)
 را در اینجا ذکر می کنیم :

(بورلا خاتون قازانا سؤیله میش :)

- (۱) قارشو یاتان قارا داغدان
- (۲) بیر اوغول اوچور دونسا دئی گیل مانا !
- (۳) کولونک ایله بیخدیراییم .
- (۴) قامین آخان یوگروک سودان
- (۵) بیر اوغول آخیتدینسا دئی گیل مانا !
- (۶) دامارلارین سویولدایین .
- (۷) آزقین دینلو کافرلره
- (۸) بیر اوغول توتدور دونسا دئی گیل مانا !
- (۹) خان بابامین یانینا من وارایین ،
- (۱۰) آغیر لشگر ، بول خزینه آلایین ،
- (۱۱) آزقین دینلو کافرلره من وارایین
- (۱۲) یارالانوب قازیلیق آتومدان ائتمینجه ،
- (۱۳) قول - بود اولوب ، بیئرا وزونه دوشمینجه ،
- (۱۴) یالنیز اوغول خبرین آلمایینجا
- (۱۵) کافر یوللاریندان دؤنمهیین ."

یعنی : " بورلا خاتون " به " قازان " (شوهرش) چنین می گوید :

" اگر ازکوه سیاه به پهلو خوابیده
 فرزندانم را پرت کردی ، بگو با من !
 من با کلنگ ویرانش می سازم .
 اگر به تندابی
 سپردیش ، بگو با من !
 من بستر آنها خشک خواهم کرد .
 وگر او را اسیر دست کافرهای بی دین کرده‌ای
 بگو با من !
 من از خان ، از پدر ، گنج و لشکر بازگیرم .
 بسوی دشمن بددین خواهم رفت
 و تا آنکه که اندر
 خون سرخ خود نفلطیدم ،
 و از اسبم نیافتادم ،
 و تا وقتی که از فرزند خود ،
 برکف نیارم نشانی ،
 از راههای دشمن کافر بر نخواهم گشت . "

همانطور که در شعر فوق می‌بینیم مصراعهای (اول ، سوم ، چهارم ، ششم و هفتم) هشت هجائی اند ، و مصراعهای (دوم ، پنجم ، هشتم ، نهم ، دهم ، یازدهم و چهاردهم) یازده هجائی‌یند و مصراع دوازدهم چهارده هجائی ، مصراع سیزدهم ، دوازده هجائی و بالاخره مصراع آخر نه هجائی است .
 داستانهای دده قورقود غالباً " در پایان آنها راوی از زبان دده - قورقود شعری می‌خواند با این مضمون :

" ایمدی قانی دئدیگوم بگ اره نلر ؟
 دنیا منوم دئیهن لر ؟
 اجل آلدی ، یئر گیزله دی ،
 فانی دنیا کیمه قالدی ؟

.....

" اکنون کجا یند آن بیک های قهرمان ؟
 آنانکه می گفتند دنیا از آن ماست ؟
 اجل گرفت و خاک پنهانشان کرد ،
 دنیای فانی به کدامین کس ماند ؟

.....

به جرئت می‌توان گفت که در ادبیات کلاسیک آذربایجان کتابی را سراغ نداریم که بتواند با غنای فرهنگی و زبان شیوا و اصیل کتاب دده قورقود را برابری کند .

*** **

حماسه دده قورقود و داستانهای بعدی مردم آذربایجان *

حماسه دده قورقود در داستانهای بعدی مردم آذربایجان تاثیر فراوانی نداشته است، اولاً باید گفت که داستانهای حماسی آذربایجان از نظر اسلوب و شکل بطور کلی بر اساس داستانهای کتاب دده قورقود ساخته شده‌اند، بهترین دلیل این مدعا حماسه بسیار معروف " کورا و غلو " است :
در کتاب دده قورقود دوازده داستان (بوی) وجود دارد که هر کدام ماجراهای یک قهرمان را شرح میدهد و خود دده قورقود در تمام داستانها شرکت دارد .

در حماسه " کورا و غلو " نیز تعدادی داستان (قول) وجود دارد که هر کدام اختصاص به یک قهرمان دارد و خود کورا و غلو هم در همه داستانها شرکت دارند . (با این تفاوت که کورا و غلو نقش فعالتری نسبت به دده قورقود دارد) .

۲- در هر دو حماسه قهرمانان " دلی " نامیده می‌شوند و هنگامیکه " دلی "ها گرفتار مشکلی می‌شوند " کورا و غلو " و " دده قورقود " برای چاره‌جویی نزد قهرمانان می‌شتابند (با این تفاوت که کورا و غلو خود جنگجوست حال آنکه دده قورقود " اوزانی " پیر و خردمند است .

حماسه دده قورقود از قطعات نظم و نثر تشکیل یافته است و این سبک در تمام داستانهای بعدی مردم آذربایجان اعم از حماسی و رومانتیکی پذیرفته شده است .

از نظر محتوا ما شاهد تکرار برخی از صحنه‌های حماسه دده قورقود در داستانهای بعدی هستیم ، مثلاً :

در حماسه " کورا و غلو " در داستان " دزدیدن قیرات بدست کچل حمزه " کورا و غلو در لباس عاشیق به مجلس " حسن پاشا " می‌رود، حسن پاشا به کور او غلو اجازه می‌دهد که برود هر قدر دلش خواست بخورد و بنوشد، و وقتی سیر شبه مجلس برگردد .

* - نقل و تلخیص از آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی . بقیه در صفحه (۶۰)

پیام رئیس جمهور بمردم غیور

آذربایجان

دکتر سید ابوالحسن
بنی صدر رئیس جمهوری
و فرمانده کل قوا دیروز
بمناسبت ۲۹ بهمن
سالروز قیام مردم شهر
قهرمان پرور تبریز علیه
رژیم مستبد پهلوی پیامی
فرستاد.
متن پیام بدین شرح
است:
بسم الله الرحمن الرحيم

مردم غیور تبریز وعموم
آذربایجانی های عزیز
سلام بر شما و شهدای شما،
در آنروزهای سخت و
پراضطراب که هر حرکت
اجتماعی ددر تحول بزرگ
جامعه ما اثر می گذارد و
مطبوعات غرب با وجد
کودکانه بخود وعده می-
دادند که آذربایجانی ها
پای از مبارزه سرنوشت
بیرون دارند، قیام شما
ضربه سهمگینی بود که
بر رژیم دست نشانده
پیشین فرود آمد. چند
قرن است که آذربایجان
بطور مستمر چون سد
در برابر هجوم های
خارجی و چون سر
در مبارزه های ملت ما
برای استقرار حکومت
عدل اسلامی عمل کرده
است در س انقلابی شما
مردان وزنان بوده است
که استقلال و آزادی به
مثابه یک واقعیت جدائی
ناپذیر تجلی کرده است

شعارهای ماندنی و واقعی
آنهائی نیستند که این یا
آن گروه بر سر زبانها می-
اندازند با آنها جوی به
وجود می آید و مثل ابر
دستخوش باد هائی میشود
بلکه شعار اجتماعی آن
شعاری است که از حرکت
مداوم تاریخ حاصل
میگردد و بیان کننده آن
حرکت است.

از پیش از صفویه تا امروز
آذربایجان یکدم از نبرد
خارجی و مبارزه داخلی
نیاسوده است و هیچیک از
گذرگاههای تعیین کننده
تاریخ ما نیست که در
آنها آذربایجان نقش
سد در برابر خارجی و سر
در مبارزه داخلی را بازی
نکرده باشد.

مردم تبریز: مردم سراسر
آذربایجان: پس این
شعار استقلال - آزادی
جمهوری اسلامی خلاصه
حرکتی تاریخی است که
شما مردم مسلمان دلیر
در آن نقشی تعیین-
کننده داشتهاید و اما
از این معنا غافل نشوید
که مرحله عملی کردن
شعار استقلال - آزادی
جمهوری اسلامی مرحله
سخت تری است و مراقبتی
صد چندان افزونتر
می طلبد. اگر اینطور
نبود، قرنهای پیش اسلام
به عمل در می آمد و جهان
امروز جهان دیگری می-

بود. در این مرحله
بخصوص است که می باید
استقامت شما - مراقبت
شما - نظارت شما، مقابله
گذاشتن تنها وظیفه شما
بوده است بدانید هیچ
ملت زنده ای مرحله مبارزه
با وابستگی و استبداد را
خود به تمامه برعهده
نمی گیرد تا بعد کنار بکشد
و بگذارد با انقلاب او و
کشور او و آرمانهای او
هر گروه هر چه خواست
بکند. انقلاب کودکی است
که باید در دامان خود
ملت پرورده شود پس بر
مراقبت های خود
ببفزائید تا شعار انقلاب
در نظمی انقلابی تحقق
پیدا کند.

از خداوند برای شما
مردم سخت کوش، برای
همه مردم مسلمان ایران
مزید تلاش برای استقرار
نظم در جهت استقرار
حکومت اسلامی بمنظور
تحقق شعار استقلال -
آزادی - جمهوری اسلامی
را طلب می کنم.

مردم دلیر و مهربان
سلام بر شما.
ابوالحسن بنی صدر
۲۹ بهمن ۵۹

خالی توخویان قیزلار

ناخیش اوستدن ناخیش ووروب
آی خالی توخویان قیزلار
سۆزلو باخیب سوز سیز دوروب
کۆنلومی اوخویان قیزلار

* * *

دزگاہلاری چیچک له نیب
الدوز لارمی یئرہ ائیب
ترغنچہ یہ ، کولہ دونوب،
گوللری مات قویان قیزلار

* * *

گلیب آزادلیق ایسلدی
آچیب وطنین گوللری
وئرین سیخیم او اللری
سئوینجیمی دویان قیزلار
ناخیش اوستدن ووروب ناخیش
آی خالی توخویان قیزلار

- اینجه صنعت غزئتیندن یازیمیز اکشچیرن منظوری خامنه

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۳۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال